

libri collegii de ...

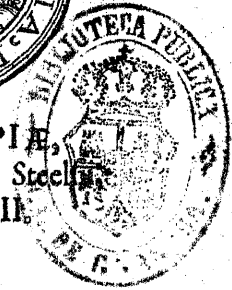
CATHOLICVS CATECHISMVS.

8 3792

Friderici Naufæ BLANCICAMPIANI,

Episcopi Viennensis, inuicissimi Cæsaris &c. FERDINANDI à sacris studiis & Consiliis, in catholicum Catechismum libri quinq.

Vniuersis Ecclesiasticis non modò profuturi, sed & pernecessarii.

ANTVERPIÆ,
in adibus Ioannis Steellæ
M. D. XLIII.

lib. collegii de La Compagnie de M. de Mandat De

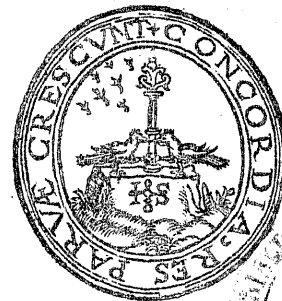
CATHOLICVS CATECHISMVS.

Friderici Nauseæ

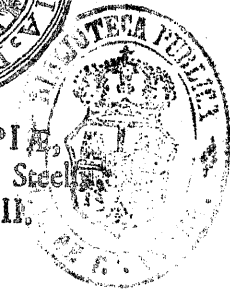
BLANCICAMPIANI,

Episcopi Viennensis, inuictissimi Cæsaris &c. FERDINANDI à sacris studiis & Consiliis, in catholicum Catechismum libri quinq.

Vniuersis Ecclesiasticis non modò profuturi, sed & pernecessarii.

ANTVERPIÆ
in ædibus Ioannis Steelsius
M. D. XLIII.

PRIMVS LIBER, IN PRÆLVDIA
catholici Catechismi. Folio I.

Secundus, de duodecim christianæ catholicæ
q̄ fidei articulis. Folio XI.

Tertius, de septem catholicæ ecclesiæ sacra-
mentis. Folio XXVII.

Quartus, de decem præceptis decalogi.
Folio CXXIII.

Quintus, de catholicis ecclesiæ precationibus
& orationibus. Folio CCXXXIII.

REVERENDISSIMIS IN

Christo patribus, clarissimis principibus ac dominis,
Dn. Reginaldo Polo, Dn. Petro Paulo Parrhiso, Dn.
Ioanni Morono S. R. E. Cardinalibus, sacrosanctæ
sedis apolticæ ad œcumenicam synodum Tridenti
indictam, Legatis et Commissariis digniss. dominis co
lendissimis, Fredericus Nausea Blancampianus,
Episcopus Viennensis indignus, S.

Vllis sanè nec verbis nec scriptis vnq̄ cõ
sequar reuerendissimi patres ac obseruan
dissimi domini, quãta mihi læticia tã meo
q̄ publico pariter nomine gauisus, vobis
q̄ ex animo gratulatus fuerim, quando
nuper ex amicorum receptis è Roma literis certo certi
us intellexi, vos vnã tres à S. D. N. Paulo III. Põr. Max.
suadente concorditer sapientissimo ipsius S. R. E. Car
dinalium senatu, Tridentum non secus atq̄ prodromos
præmissos, vtpote Concilium, tam diu toto passim or
be votis omnium ardentissimis exoptatum, & supra q̄
scribi potest desideratum & efflagitarum, illic indictũ
paulò maturius incepturos. Quor enim vobis tam san-
ctam, tamq̄ piam & gloriosam felicitatem minus gra-
tuler' qua præter omnem, quod equidem persuasum ha-
beo, ambitionem, sed solo clarissimarum virtutum ve
strarum merito ad eam tanq̄ primarij quidam apostoli
selecti estis prouinciã, qua nõ possit, hoc præsertim tem
pore, alia esse nec sanctior, nec magis necessaria, nec ma-
gis proficua, nec magis deniq̄ gloriosa & grata, et qui-
dem maxime vobis, in quib⁹ nihil nec pietatis, nec reli-
gionis, nec sanctitatis, nec eruditionis, nec doctrinæ, nec
prudentiæ, nec experienciæ, nec iudicij, nec consilij, nec
demũ quicq̄ quod ad absolutiss. sacrosanctæ sedis apo-
stolicæ pertinet Cardinales, Legatos, Consiliarios &
Cõmissarios, quoquo modo desiderari possit aut debe-
at. Dispereã sane, si quid hac parte vel mentior vel adu-
sor, testis, inquam, simul auritus & oculus. Quor
enim sis ipse Paule Parrhisi in omni iuris tam diuisi
ni q̄ humani scientia peritus & consultus, cogitando
quãta

EPIST. FRID. NAV. AD CARDIN.

quàm dicendo facilius consequor, utpote qui te meum in facultate iuridica præceptorem, nullo nec loco, nec tempore, nec alio quouis modo pœnitendum, toto dum biennio in celeberrima Venetorum Patauif Aca- demia non secus atq; quendam Vlpianum vel Scæuo- lam, vel si quis fuit illis vnq; iuris peritior, singulari stu- dio sinceroq; iudicio & audierim et cognouerim, qui tandem te promotore censoreq; iuris Cæsarei docto- ratus insignia non sine summa animi voluptate susce- rim. Ipse vero Pole, q̄ non solum ad vnguem Hebrai- cam, Græcam, Latinamq; linguam calleas, sed & viræ sanctimonia morūq; castitate mire religiosēq; præfulge- as, ego post plerōq; omnes, quos hac in re testes habes omni exceptione maiores, expertus sum, quando Senis Tusciae Italiae in florentiss. illic archigymnasio Theolo- giæ operam dedi, quandoq; non absq; incorruptissima tua & bonæ memoriæ Cardinalis Senensis à Picolomi- nibus commendatione doctor eiusdem Theologiæ, q̄ rumlibet indignus, quod vereor, creatus sum. Sileo inte- rim q̄ cum magna omnium admiratione reliquas insig- nes verēq; regias virtutes tuas cum stemmate tuo in- sigo, utpote regio, (non enim ignoro, te ex illustrissima Britannia, quæ nunc Anglia, regum stirpe profapiaq; legitime prognatum) nullo non tempore nec infeliciter continxeris, & in hanc vsq; diem iungere non cesses.

Tu autem Morone, nec meo nec aliorum indiges tuarum, quas suo & loco et tempore verius attingi pro- dignitate, q̄ prædicaui, celeberrimarum virtutum, do- rium & gratiarum præconio: quippe, qui me dudum antea præfagiente propter illas nō sine summa tua, tua- q; nobilissima familiae gloria, ad hoc tantum tantæ dig- nitatis & amplitudinis Cardinaliciæ fastigium perue- neris. Qui proin ampliss. patres, mihi priuatim non gaudeā, quod vos iam olim, tot mihi nominibus et do- mestica propemodum cōsuetudine charos, & insigniū virtutum celsitudine perq; venerandos, functione tam nobili coniunctim perfungi intelligo? Atq; quur de- inde vobis quoq; tam gloriosum munus publico etis

am,

EPIST. FRID. NAV. AD CARDIN.

am, nimirum totius Christiani orbis, nomine gratuler, quia tales ad talem, modis videlicet omnibus incom- parabilem prouinciam delecti estis, quales ipsa plane requirit & exigit? quippe Legatos omnibus nume- ris commendatiss. quorum felicibus auspiciis, piis conatibus & prudentibus consiliis optimi quicq; con- stanter confidunt, præparatum iri viam ad duo quedam præcipua generis humani bona: nempe pietatis illius veræ Christianæ, multis (proh dolor) modis collapsæ, semperq; magis æ magis nō absq; horrenda rerum om- nium iactura collabentis, & publicæ perpetuæq; totius Christiani orbis, inter eius præsertim monarchas, con- cordiæ, ad veram catholicamq; religionem et pietatem pernecessariæ, restitutionem. Ad quæ quidem duo pla- ne singularia bona, maximopereq; necessaria, ut via per vos esset facilius & certius inuenienda, placuit vo- bis primum nostri Catechismi librum de præludiis in ipsum, dicare: siquidem docturus ea iam dudum, quæ catholicæ censebantur esse catecheseos, mihi prorsus operæ precium facturus videbar, si nō illotis, quod aūt manibus ad tot tantaq; sacrosanctæ nostræ catholicæ re- ligionis arcana paulò negligentior accederem, sed dua- bus potius de causis in illa quibusdam paucis, perinde communioribus locis, præluderem & anteirem, com- monstraturus videlicet secretiores quasdam ad ipsa san- cta sanctorum portas & ianuas. In primis enim per eiusmodi præludia futurum plane sperabam, ut quæ fortassis essent intellectu q̄ quis credat paulò difficilio- ra in catholico Catechismo sacræ nostræ religionis (quæ duodecim potissimum fidei articulis, septem sacramen- tis, catholicis precationibus, decalogi præceptis, & vni- uersalibus deniq; cæremoniis cōstare dignoscitur) præ- missis communioribus aliquot locis, aliquanto facilio- ra fierent, & intellectui, quæ subsequerentur, magis ob- uia. Quis enim ignorat, ipsas præfationes & libentius nos ad auditionem & lectionem propositæ rei perduce- re, & cum eò venerimus, eius euidentiorē præstare intellectum? Deinde videbatur mihi prorsus inconue-

* 3 nens

EPIST. FRID. NAV. AD. CARDIN.

mens, & rei, quam tractaturus eram, plane dissentaneum, si dimissis initiis & originibus non repetitis, protinus interpretatiōis materiam auspicarer. Quidquid autem huius erat operæ, nulli quæ vobis censebatur iustius & rectius dici posse, & quidem maxime, quæ præludis præcursoresque Concilij non perperam præludia cōdeceant. Nec interim vereor, ne sitis, quod vobis tam candido, tamque sincero pectore dicatur, aspernaturi, quoniam aliud inibi catechizo, quæ quod, vti bene sperauerim, aliquanto plus in recessu pro restituenda catholica pietate præstaturum sit, quæ prima statim fronte præ se ferat, & præsertim, vbi (quod summopere cupio) ipsum eo animo vestra lectione dignabimini, quo vobis dicatum est à me.

Quod itaque superest, opto reuerentissimas amplitudines vestras ad Christianam religionem reparandam propagandamque pietissimam dei benignitate diutissime feliciter sineque seruatim iri superstitiales et incolumes.

Viennæ Austriæ, Calendaris Decemb. Anno à Christo Iesu nato M.D. XLII.

ELENCHVS CAPITVM LIBRI PRIMI.

In præludia catholici Catechismi.

PRÆFATIO.

Quid Catechismus sit, ac vnde dici cœperit, de eius illius utilitate & necessitate. Caput I.
Quot & quibus olim nominibus Christiani appellari cœperint. Cap. II.
Christianos olim discipulos fuisse appellatos. Cap. iij.
Christianos olim fuisse quoque fratres cognominari cœptos. Cap. IIII.
Christianos etiamnum quōdam Nazaræos fuisse cognominatos. Cap. V.
Quanam causa, vbi & quando Christiani primum appellari cœperint. Cap. VI.
Quid & quis vere sit ac dici possit Christianus. ca. viij.
Quid religio sit, ac vnde dici cœperit. Cap. viij.
Quæ sit omnibus religio salutaris & necessaria. cap. ix.
Christianam religionem cæteris esse omnibus probatiorē. cap. X.
Quibus rebus vera Christi religio constet. cap. xi.
Quid iustificatoria sit fides, & quare ipsa primas sibi vult dicet in Catechismo catholico. cap. xij.
Fidem veram non haberi posse, nisi dono & adiutorio dei. cap. xij.

ELENCHVS ARTICVLORVM

Libri Secundi.

De. xij. Christianæ catholicæque fidei articulis.

Primus articulus sancti Petri:
Credo in deum patrem omnipotentem, creatorē cœli & terræ.

Declaratio articuli, & eiusdem per scripturas confirmatio sequitur.

Paraphrasis sequitur.

Secundus articulus sancti Andreæ:

Et in Iesum Christum filium eius unicum, dominum nostrum.

* 4 Declaratio

ELENCHVS ARTI. SYMB. APOST.

Declaratio & confirmatio sequitur.

Paraphrasis sequitur.

Tertius articulus sancti Iacobi:

Qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgine.

Declaratio & confirmatio sequitur.

Paraphrasis sequitur.

Quartus articulus sancti Ioannis:

Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus.

Declaratio & confirmatio sequitur.

Paraphrasis sequitur.

Quintus articulus sancti Philippi:

Descendit ad inferna, tertia die resurrexit a mortuis.

Declaratio & confirmatio sequitur.

Paraphrasis sequitur.

Sextus articulus sancti Bartholomæi:

Adiucendit ad coelos, sedet ad dexteram dei patris omnipotentis.

Declaratio & confirmatio sequitur.

Paraphrasis sequitur.

Septimus articulus sancti Thomæ:

Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.

Declaratio & confirmatio sequitur.

Paraphrasis sequitur.

Octauus articulus sancti Matthæi:

Credo in spiritum sanctum,

Declaratio & confirmatio sequitur.

Paraphrasis sequitur.

Nonus articulus sancti Iacobi:

Sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communione.

Declaratio & confirmatio sequitur.

Paraphrasis sequitur.

Decimus articulus sancti Simonis:

Remissionem peccatorum.

Declaratio & confirmatio sequitur.

Paraphrasis sequitur.

Vnde

ELENCHVS CAP. LIBRI TERTII

Vndecimus articulus sancti Thaddæi:

Carnis resurrectionem.

Declaratio & confirmatio sequitur.

Paraphrasis sequitur.

Duodecimus articulus sancti Matthæi:

Et vitam æternam.

Declaratio & confirmatio sequitur.

Paraphrasis sequitur.

Conclusio sequitur.

ELENCHVS CAPITVM

Libri Tertij.

De septem catholicæ Ecclesiæ sacramentis.

PRÆFATIO.

Quomodo spes definiatur, & qua causa fidei proximè succedat. Cap. I.

Spem certam tribus præcipuis rebus haberi. Cap. II.

An bona opera & merita quoquo modo spem roborant. Cap. III.

Quid sacramentum sit. Cap. IV.

Septem esse sacramenta. Cap. V.

A quo sacramenta sint instituta. Cap. VI.

Quam ob causam sacramenta sint instituta. Cap. VII.

De Baptismo primo ecclesiæ sacramentum. Cap. VIII.

In aqua prorsus esse baptizandum. Cap. IX.

In aqua benedicta baptizandum esse. Cap. X.

In nomine sanctæ Trinitatis esse baptizandum. Cap. XI.

In baptismo gratiam dari. Cap. XII.

Fide opus esse in baptismo. Cap. XIII.

In baptismo remitti omne peccatum. Cap. XIV.

Baptismum multifariam esse præfiguratum. Cap. XV.

Baptismum non nudum esse signum. Cap. XVI.

Per baptismum fieri demum Christianum. Cap. XVII.

Magnæ dignitatis esse sacramentum baptismi. Cap. XVIII.

De ordine & modo caeremoniarum in baptizando puero fieri solitarum. Cap. XIX.

Infantes recte fide aliena baptizari contra Anabaptistas

* 5 tistas

ELENCHVS CAP. LIB. TERTII.

- tistas. Cap. xx.
- Christiana nomina pueris esse imponenda in baptis-
mo. Cap. xxi.
- Hæreticos perperam negligere caremonias in baptis-
mo. Cap. xxij.
- De confirmatione, secundo ecclesie ca-
tholicę sacramento. Cap. xxij.
- De descriptione confirmationis. Cap. xxiiij.
- De efficacia confirmationis. Cap. xxv.
- De probatione virtutis & efficacie confirmationis.
Caput xxvi.
- Quod inique redigant in ordinem hæretici sacramentum
confirmationis. Cap. xxvij.
- Christum instituisse sacramentum confirmationis.
Caput xxviij.
- De ordine & modo caremoniarum in homine confir-
mando fieri solitarum. Cap. xxix.
- De Eucharistia, tertio ecclesie sacramento.
Præfatio.
- Quid Eucharistia sit. Cap. xxx.
- Quomodo Eucharistia sit veri corporis & sanguinis Je-
su Christi sacramentum. Cap. xxxi.
- De transubstantiatione panis & vini in Christi corpus
& sanguinem. Cap. xxxij.
- Quid verum Christi corpus appelletur panis. ca. xxxij.
- Bonum & malum sacerdotem consecrare posse.
Caput xxxiiij.
- In sacramento Eucharistie omnia fieri miraculose.
Caput xxxv.
- Sacramentum Eucharistie esse verum sacramentum.
Caput xxxvi.
- Quam ob causam Christus venerabilissimum Eucha-
ristie sacramentum instituerit. Cap. xxxvij.
- Summam Christi charitatem fuisse, quo ad ipsam insti-
tutionis Eucharistie causam. Cap. xxxviij.
- De causis institutionis eucharistie, quo ad nos. ca. xxxix.
- Quomodo digne sumendum sit venerabilissimum Eu-
charistie sacramentum. Cap. xl.
- Eucha-

ELENCHVS CAP. LIB. TERTII.

- Eucharistiam digne esse sumendam. cap. xli.
- Quibus caremoniis vsus sit Christus in Eucharistie in-
stitutione. cap. xliij.
- An recte pieq; laici sub vna duntaxat specie communi-
cent de Eucharistia, & quor illis altera sit species ab
ecclesia quondam adempta. cap. xliij.
- De pœnitentia, quarto catholicę ecclesie sacramento.
Præfatio.
- Quid peccatum sit, & quale eius nocumentum, de quo
pœnitendum est. cap. xliij.
- Quid proprie sit pœnitentia. cap. xlv.
- De tribus pœnitentie partibus, & mysteriis earum, &
rationibus, & præfigurationibus. cap. xlvj.
- De contritione, prima pœnitentie parte. cap. xlvij.
- De quor ac quibus peccatis, & quomodo de eis conte-
rendum sit. cap. xlvij.
- Quo pacto, & quam ratione homo semper possit ac
debeat conteri de peccatis suis. cap. xlix.
- Quam necessaria pœnitere volenti sit ipsa contritio, pri-
ma pœnitentie pars. cap. L.
- De confessione, pœnitentie parte prima. cap. LI.
- De nonnullis conditionibus cōfessuro planè necessariis.
Caput LII.
- Num cōfessio vocalis, quam vocant auricularem, sit ne-
cessaria. cap. liij.
- De certis quibusdam vere confessionis conditionibus.
Cap. liij.
- De obiectis schismaticorum & hæreticorum, contra
confessionis auricularis institutionem. cap. lv.
- De responsis ad obiecta hæreticorum. cap. lvi.
- An soli sacerdoti, & quidem proprio, utpote parocia-
no confitendum sit. cap. lvij.
- Epilogus eorum, quæ ad confessionem sunt necessaria.
Caput lvij.
- De satisfactione, parte pœnitentie tertia. cap. lix.
- De definitioe satisfactionis & eius declaratioe. ca. lx.
- De reliqua parte definitionis satisfactionis. cap. lxi.
- De partibus satisfactionis. cap. lxij.
- De

ELENCHVS CAP. LIB. TERTII.

- De tribus satisfactionis partibus. Cap. LXIII
De obiectis contra satisfactionem, & eorundem continuationibus. Cap. LXIII
De residuis obiectis contra satisfactionem. cap. LXV
Epilogus trium poenitentiae partium. Cap. LXVI
De retrahentibus a poenitentia, & quibus modis in contrarium mederi possit. Cap. LXVII

De sacramento Ordinis V.

Præfatio.

- Quid sacramentum Ordinis sit. Cap. LXVIII
Ordinem esse verum ecclesie sacramentum, plurifariam probari. Cap. LXIX
De numero & discretionem ordinum ecclesiasticorum. Cap. LXX.
Quid quæque deceat ordinatum, & quod sit vniuersusque officium. Cap. LXXI
Quomodo sacerdotalis ordo distinguatur in quosdam officiorum & dignitatum ordines & gradus. cap. lxxij
Romanum pontificem, quem vere reuerenterque Patrem vocamus, omnibus sacerdotibus & horum prelatibus, officio, dignitate & iurisdictione excellere. Cap. LXXIII
Quomodo fiat, ut par sit singulis episcopis potestas, & ipse tamen Romanus episcopus, id est, papa, principatum gerat. Cap. LXXIII
De ordine & confirmatione episcopi. Cap. LXXV
De visibili signo, id est, elemento & verbo, adeoque de caeremoniarum significationibus ipsius sacramenti ordinis. Cap. LXXVI
De excellenti sacerdotum dignitate. Cap. LXXVII
Eos enormiter peccare, qui nouissimis istis temporibus varie negligunt ecclesie catholice sacerdotes. Cap. LXXVIII.
Propter malos sacerdotes & reliquos ecclesie ministros, non esse totum ordinem contemnendum, nec etiam ab unitate ecclesie recedendum. cap. lxxix
Sacramenta, & quæ sunt sacerdotum, æque posse per ma-

ios

ELENCHVS CAP. LIBRI TERTII.

- Ios atque per bonos ecclesie ministros efficaciter tractari. Cap. LXXX
Non ordinatos, mere laicos esse, non proprie sacerdotes, sed eorum quæ sacerdotum sunt indignos. Cap. lxxxii
De sacramento Matrimonij.

Præfatio.

- Quid sit Matrimonium. Cap. LXXXII.
Cur & quomodo matrimonium legitima sit coniunctio. Cap. LXXXIII.
Cur sola viri & mulieris coniunctio sit matrimonium. Cap. LXXXIII.
Quid appellatione coniunctionis veniat. Cap. lxxxv.
Quid indiuidua sit vitæ consuetudo in matrimonio. Cap. LXXXVI.
Quomodo communicatio iuris humani & diuini sit in matrimonio. Cap. lxxvij.
Responsio contra hæreticos, falso adherentes, connubio posse iungi religione impares. Cap. lxxxvij
Cur, & vbi matrimonium sit institutum. Ca. lxxxix
Quid sit sacramentum ecclesie. Cap. XC.
Matrimonium esse verum ecclesie sacramentum. cap. xci.
Quid inter sit inter sacramentum & mysterium. cap. xcij
Probatum rationibus, conferri gratia in sacramento matrimonij. Cap. xcij.
Quantum discriminis sit inter virginitatem & coniugium. Cap. xciiij
Quam male cedat illis, qui matrimonium suscipiunt indigne. Cap. XCV
Quomodo digne ad sacramentum matrimonij sit accedendum. Cap. xcvi.
De fide matrimonij Cap. xcviij
Quid sit sacramentum in matrimonio, & quomodo custodiatur. Cap. xcviij
De tertio matrimonij bono, de prole videlicet suscipienda. Cap. xcix.
De septimo, eodemque postremo vinculo
nis infirmorum sacramento.

Caput C.

Vinctio

ELENCHVS CAP. LIB. QVARTI.

Vnctionem infirmorū esse sacramentū, quia elementū habeat & verbū cum promissione gratie.	cap. CI.
A quo, & quando, & quomodo fuerit institutum vnctionis sacramentum.	cap. cij.
De ministro, vsu, & forma sacramenti extreme vnctionis.	cap. cij.
Confutari hæreticos, qui negant vnctionem infirmorum esse sacramentum, quia epistola iacobi non certi sit authoris.	cap. ciiij.
In quem præcipue vsum sacramentū vnctionis sit institutum, sumiq; debeat.	cap. cv.
Quo esse debeat agrotus affectu, quum fuerit extreme vnctione curandus.	cap. cvj.
De quibusdam catholicis circa sacramentum extreme vnctionis obseruantis.	cap. cvij. & vltimū.

ELENCHVS CAPITVM

Libri Quarti.

De. X. præceptis decalogi.	Præfatio.
De datore mandatorum.	Cap. I.
Qualis & quanta sit a deo merces, eius mandata seruantibus.	cap. ij.
De multa & pœna nō seruantiū dei præcepta.	ca. iij.
Quomodo sint subditis præcipue dei præcepta tradenda & inculcanda.	cap. iiij.
Quomodo dei præcepta rite seruanda sint ab omnibus.	caput V.
Quid, & quotuplex sit dei præceptum.	cap. vi.
Quir deus tantum decem, nec plura, nec pauciora dedit præcepta.	ca. vij.
De primo præcepto.	cap. viij.
Nō habebis deos alienos corā me &c. Exo. xx. Deu. v.	cap. ix.
De secundo præcepto.	cap. ix.
Non assumes nomē dñi dei tui in vanū. Exo. xx. Deu. v.	cap. X.
De tertio præcepto.	cap. X.
Memento, vt diem sabbati sanctifices. Exo. xx.	cap. xi.
De quarto præcepto.	cap. xi.
Honora patrem tuum, & matrem tuam. Exo. xx.	cap. xij.

De

ELENCHVS CAP. LIBRI QVINTI.

De quinto præcepto.	cap. xij.
Non occides. Exo. xx.	cap. xij.
De sexto præcepto	cap. xij.
Non moechaberis. Exo. xx.	cap. xiiij.
De septimo præcepto.	cap. xiiij.
Non furtum facies. Exo. xx.	cap. XV.
De octauo præcepto.	cap. XV.
Non falsum testimonium dices. Exo. xx.	cap. xvj.
De nono præcepto.	cap. xvj.
Non concupisces rem proximi tui. Exo. xx.	cap. xvij.
De decimo præcepto.	cap. xvij.
Non concupisces vxorem proximi tui. Exo. xx.	cap. xvij.
Epitome decalogi.	cap. xvij.

ELENCHVS CAPITVM

Libri Quinti.

De catholicis Ecclesie catholice precationibus & orationibus.

Præfatio.

Q Vid oratio siue precatio sit.	Cap. I.
Diuos in cœlis & in terra posse orari & implorari.	cap. ij.
Vbi orandum sit.	cap. iij.
Varios esse orandi modos	cap. iiij.
Vtrum magis expediat orare publicè siue secreto.	ca. v.
Quomodo orandum sit.	cap. vj.
Cur deus orerur & inuocetur, quum ipse sciat omnia.	caput vij.
De summa orationis Dominice dignitate & excellentia.	cap. viij.
De exordio orationis dominice	cap. ix.
De petitione prima.	cap. x.
De petitione secunda.	cap. xi.
De petitione tertia.	cap. xij.
De petitione quarta.	cap. xiiij.
De petitione quinta.	cap. xiiij.
De petitione sexta.	cap. xv.
De petitione septima.	cap. xvi.

De

ELENCHVS CAP. LIB. QVINTI.

De significatione & efficacia verbi, Amen. Cap. xvij.

Præfatio in ipsam angelicam salutationē. Cap. xvij.

De salutatione angelica, & interpretatione nominis
Mariæ. Cap. xix.

Quid Aue significet. Cap. XX.

Quomodo Maria sit gratia plena. Cap. xxi.

Quo pacto dominus sit ac fuerit cum virgine Maria.
Cap. xxij.

Quomodo virgo Maria sit ac fuerit non solum inter
mulieres, sed & inter omnes creaturas benedicta.
Cap. xxij.

Quomodo dominus Iesus, fructus ventris Mariæ sit ac
fuerit, & benedictus. Cap. xxiiij.

Friderici Nauseæ

BLANCICAMPIANI

Episcopi Viennensis, inuictissimi Casaris &c. Ferdinandi à sacris studiis & Consiliis, in præludia catholici Catechismi
Liber primus.

P R Æ F A T I O.

Vnum Iudæi vel in hæc vsque tempora ab ipsis cunabulis suū edificanc Mosen, Mahumetharū sua teneant dogmata, ipsiq; (quos vocant) Platonici, Pythagorici, Academici, Stoici, Cynici, Peripatetici, Epicurei, & cæteri hoc genus homines, à Christiana religione multo sanctissima prorsus alieni, iidemq; planè prophani, quod suum est mox in initio diligenter imbibant, & suæ quicq; sectæ placita & decreta, quantumuis impia, tum penitus habeant cognita, tum memoriter teneant, pro iisdemq; digladiantur illi, vel emoriturū citius, q̄ authorum suorum patrocinia deserant: non potest profectò non admiratione & stupore duntaxat dignum, sed & summa plenum videri reprehensioe, quod idem non præstamus, qui Christo noīa dedimus, quicq; illum ex æquo professi sumus in baptismo. Etsi enim (quod satis abunde constat) plerique oēs haberi volumus Christiani, hocq; nomine quàm quouis alio cognominari malimus, esse tamen veremur haud parum multos, quos fortasse prorsus fugit tam cognominis, q̄ professionis, vel quālibet sanctæ ratio. Quotumquēq; enim esse arbitramur, qui ipso etiam cognomine, Christi nomen profitetur, vtpote Christianus propterea dici

FRIDERICI NAVS. BLAN.

cōceptus, qui sūta possit aut professionis aut cognominā
 tōnis, vt par esset, causam, quidq; Christianum maxie
 deceat, proferre: Siquidē non paucis, nec iis cōtemnen
 dis, aliquādo deprehendimus argumētis, esse vel quin
 quagenarios aliquot, qui nesciunt quid vouerint in ba
 ptismo, qui nē sōmnia sūt quidē, quid sibi velint articu
 li fidei, quid Decalogus, quid precatio dominica, quid
 angelica saluatio, qd ecclesie sacramēta: nimirū titu
 lo māgis & consuetudinibus & cōtemētis, q̄ ex ante
 mo Christiani, vtpote quorū pleriq; tam sūt rudes, vt
 nō multō plus teneant sapientie Christiane, q̄ si quis
 sunt ā Christiana professione alienissimi. Iam verō q̄
 tantā populi ruditatem & incitiā, Christiano homine
 plus q̄ indignū, atq; ideo diutius non ferendam, magna
 ex parte sacerdotibus vel ideo imputauerimus, quod si
 vel inopia scientie nō habeant, quod eundē populū
 doceant, vel cupiditatibus mundanis irretiti, suū po
 tius agant q̄ Iesu Christi negotiū, vt qui & ipsi tene
 bricosi sūt, quos oporteret esse lucem mundi: nec dig
 num Christo quicq; sapiant, quos cōueniret esse salem
 terrae: cacutiantq; quos oporteret esse lucernā, toti do
 mui lucentem: ac isti demum sordidis sūt lucris ac vo
 luptatibus immerſi, quos deceret esse ciuitatē in edito
 monte sitam, quae monstreret viam errantibus: & plane
 quidem tales, quales propheta describit, inquiens: Spe
 culatores eius caeci oēs, nesciuerūt: vniuersi canes muti,
 nō valentes latrare, dormiētes & amātes somnia, & ca
 nes impudētissimi nescierunt saturitatē: profecto vide
 mur nobis operā pretiū facturi, si tā in sacerdotum, &
 maxime pastorum, parochorū, ecclesiastarum, q̄ in ple
 beiorum salutem & utilitatem, veterem illum, prope
 modumq; apud nōnullos antiquatū, catechizandi mo
 rem, quasi possibilibus reduxerimus: praescripturi, deo
 duce, ea qua possumus breuitate, summā fidei ac doctri
 nae Christianae, nec inibi quicq; concinnaturi ex huma
 nis lacunis, nec ex cōremoniis Iudaicis, nec ex hoim cō
 mētis & decretis, sed ex sōribus euāgelicis, ex apostoli
 cis literis, ex symbolo apostolico, & ex id genus argu

Mat. 3

Esa. 56.

encl

IN CATH. CATEC. LIB. I.

mento reliquo, quod catechismus catholicus ex aequo
 polliceri potest, idemq; praestare debet.

Quid Catechismus sit, ac vnde dici cōperit, detq;
 illius utilitate & necessitate. Cap. I.

EST autem Catechismus, (quem sumus hac qui
 dem parte pro virili nostra daturi) nihil aliud, q̄
 sermo paulō rudior, quo praecipuis catholicae re
 ligionis articulis, vtpote fide, spē, & charitate,
 breuiter instruuntur, quibus lacte, nō cibo solido, opus
 est: Siquidem catechizo est doceo, instruo, et in fide eru
 dio. Quo quidem verbo Paulus ad Galatas vtitur, in
 quibus: Cōmunicet autem is, qui catechizatur sermo
 me, ei qui se catechizat, in omnibus bonis. In nascente
 nimirum ecclesia, quū adulti sacramētū baptismatis
 suscepturi erant, aliquantisper edocebantur sacrosanctē
 fidei articulos, & quid pie de Deo sentiendum esset, se
 cundum symboli apostolici regulā erudiebantur. Qui
 verō hisce sacris documentis, ante q̄ baptisma perciperent,
 instituebantur, vulgo dici cōperunt Catechumeni:
 vt qui, tamesi sacrae fidei mysteria edocti, & quid
 credere deberent instructi erant, haud dum tamen salu
 taribus baptismi vndis abluti, neq; in Christo regene
 rati fuere, quorum figuram praerulisse videntur ā Ioan
 ne quondam baptizati. Qua sane consuetudine nihil
 esse potest aut vtilius, aut salutaris, aut religiosius, aut
 sanctius, aut deniq; magis necessarium, vt quae tam ma
 gna contineat q̄ parua, sine quibus tanq; praecedentibus
 initiis, ad rei summā nemo peruenit: & quae si negligas
 haud sit maioribus locus, nec merito Christianus dici
 possis, non secus atq; is in ordinem redigendus, qui igno
 rat ea quae noie profitetur. Daturi proinde sumus
 operā, vt quae ad Catechismi quoquo modo pertinent
 lucida subinde breuitate, nec prorsus interim indocta
 simplicitate, sic exhibeamus, vti post hac tam re ipsa, q̄
 noie, Christianos habituri simus paulō q̄ antea plures.
 Id quod faxit Iesus Christus, nostri oim seruator & au
 thōr, ā quo & cognōiari Christiani cōepimus, quem ad
 modum caput nostri Catechismi secundū docebit.

1. Cor. 12.

Gal. 6.

Mat. 9.

Mat. 5.

Luc. 3.

Io. 1. 3. 4.

Act. 1.

A • Quos

FRIDERICI NAVS. BLAN.

Quot & quibus olim nominibus Christiani appellari cœperint. Cap. II.

IN primis operaprecium est, vt qui se Christianus haberi & esse desiderat, haudquaquam ignoret, vnde sibi hoc, vel aliud nominis adueniat, quidq; sibi potissimum velit, plane calleat, ne turpe sit, vnaq; absurdum, si que suę sunt artis, ipse nesciat artifex. Scieñdū proinde, nos qui nunc toto terrarum orbe Christiani appellamur, iā olim variis fuisse cognoibus appellari cœptos, vtpote cognomento discipulorū, fratriū, Nazarenorū, & Christianorū. Cuius euestigio rationē subiciemus.

Christianos, olim Discipulos fuisse appellatos. Cap. III.

QVI nunc passim Christiani appellamur, fuisse quōdam nascente adhuc ecclesia discipulos appellatos, haud obscurum est, ob excellentiam magistri & doctoris omnium longē maximi, vtpote Iesu Christi, cuius doctrinam & religionem, non secus atq; discipuli præceptoris, profitebamur. Ipse quidem solus est, qui a deo optimo venit magister, viam docens in veritate: verus, inquam, & vnicus natura magister, qui solus non didicit, quōd omnes doceret, vt in quo recōditis sint & abstrusi omnes thesauri sapientię & cognitionis fructifera: quum alioqui nemo sit, vel quamlibet eruditus, qui dum viuít, doceri non egeat. Solus nanq; Christus est doctor, idemq; magister, quem nobis non schola Theologorum, sed ipse pater cœlestis diuinę vocis testimonio comprobauit: idq; bis, primum ad Iordanē in baptismo, deinde in monte Thabor in transfiguratiōe: Hic, inquit, est filius meus dilectus, in quo mihi cōplacitum est: ipsum audite. huius vnus estote discipuli. Atq; hinc est, quōd in Christum credentes, in Euangelio passim discipuli nominētur, quorū primi fuere apostoli & nos eorū saltē noie successores, ab eodē magistro & doctore Iesu Christo, discipuli dicebamur.

Christianos olim fuisse quoq; fratres cognominari cœptos. Cap. III.

IN CATH. CATEC. LIB. I.

DEinde non obscurē constat ex sacris literis, fuisse quondā, nascēte adhuc ecclesia, Christianos appellari cœptos, fratres. De quibus ad præcipuū tūc Christianorum & discipulorum Petrum, ipse Christus ait: *Et tu aliquando conuersus, confirma fratres tuos, id est, conchristianos, quorum Dominus ipse, Paulo teste, dicitus est primogenitus in multis fratribus. Fratres autē vocari sunt cœpti, ob fraternam charitatem, qua se fratres mutuo concorditerq; prosequuti sunt. Siquidē fratrum præcipuē est, vt concordēs vnanimēq; mutua se charitate diligant, insinuante hoc ipsum olim Abrahamo, quum ad Loth collitigantem dixit: Ne, quæso, sit iurgium inter me & te, & inter pastores meos & pastores tuos. Fratres enim sumus. Quod & Moyse quondam satis apertō arguit, ad duos inter se colluctantes in quibus: Viri, fratres estis, vt quid noceris alterutrum?*

Modō dicas, oro, qui fuerint vnquam vel magis inter se concordēs & pacifici, vel mutui amoris studiose res, q̄ inter se quōdam Christiani. Quos vel quamlibet ratione, lingua, moribusq; varios & multos, euangelista dicit, ob admirandam inter ipsos concordia & charitatem, habuisse cor vnum & animam vnā: nempe inter quos tā multos, nulla fuerit neq; ambitio, neq; inuidia, neq; rixa, neq; contentio, sed vnanimis consensus & tranquillitas. Fuere proculdubio illi memores eius præcepti, quod in nouissima cœna magister pacis & concordie, imō pax ipsa, Christus ipsis dederat, in quibus: Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem. In hoc cognoscēt omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.

Eheu q̄ sumus nunc omnino tantī mandati immemores? Inter quos sic omnis refriguit fraternā charitas, vt vel nomine nostro simus indigni, quantumuis sint, qui fratres se vocent, haberiq; velint, quum tamen sub hac nouissima tempora tā sit varius in hominibus spiritus, vt egrē reperias duos germanos, qui inter se consentiāt, sed iuo quisq; ducatur spiritu, nec sit vlla ex parte inter nos tranquillitas. Siquidem exitiālibus bellis conflictā

Luc. 22

Rom. 8

Gen. 13

Exo. 2

Act. 7

Act. 4

Ioan. 13

FRIDERICI NAVS. BLAN.

guento humanis opibus quaesto, nec oleo communi, sed oleo laticiae: nec vulgari, sed nouo, singulari, paternoque spiritu, per oleum laticiae in sacris eloquiis significato. Et hoc est quod ad ipsum propheta spiritus iustitiae dicit: Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem: propter ream vixit te deus tuus oleo laticiae praesens consortibus tuis. Quod ipse dominus in se completum adfirmas, ait

Psal. 44. Spiritus Domini super me, propter quod vixit me.

Luc. 4. Spiritus Domini super me, propter quod vixit me.

Iam vero, quoniam ipse idem Dominus noster, prophetarum pater & inspirator, idem summus Rex & sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech, non oleo communi perunctus fuerit, nec suum ex successione generis sacerdotium (sicut moris apud Hebraeos erat) suscepit, factum est, ut ipse solus, qui verus Christus est, non oleo humano, nec vnguenti liquore, sed virtute spiritus caelestis inunctus & consecratus, suos sectatores & populos, & vniuersam toto terrarum orbe sui nominis gentem, ex veri Christi vocabulo appellari fecerit perenni nomine Christianos: quod nullus antea nec prophetarum, nec pontificum, nec regum, potuit nec debuit.

Esti enim multi ante seruatorem nostrum apud Hebraeos oleo, in hoc ipsum sollemniter consecrato, uncti sint Christi cum prophetarum tum reges & pontifices, & per hoc fuerint instituti, nullus tamen ipsorum vel genti vel discipulis vel sectatoribus ex suo vocabulo nomen dare potuit, & discipulos appellare Christianos, nisi solus ille verus Christus, Iesus Nazarenus, a quo Christiani, regio nimirum & propheticum & pontificium vocabulo, adeoque Christi (quod & vernacula lingua nostra satis euidenter arguit) agnominari coepimus, & ob perpetuam rei memoriam, in lauacro regenerationis more christorum, chrismate inungi. De nobis enim ad alienas gentes ait proph. in persona dñi: Nolite tangere christos meos, & in prophetis meis nolite malignari.

Psal. 104. Hac de origine & varietate noim Christianorum & Christianidelium, breuiter dicta sunt. Nec est vt hoc loco multis agam, quod Christianos ipse quondam Iulianus Imp. appe-

IN CATH. GATEC. LIB. I.

appellauerit Galileos, a Christo Iesu qui Galileus fuit: quando quidem haec appellatio non fuerit vniuersalis. Quae vel ideo retulimus, quoniam non parum multum cum rubore videbantur ea desiderare, quae prius ignora-bant. Nec interim dubitamus, quin plus sint utilitatis in recessu habituri, quam ista a se esse promittunt. Restat hac modo parte, ut deinceps copendiaria quoque relatione dicamus, quid & quis verè sit ac dici possit Christianus.

Quid & quis verè sit ac dici possit Christianus. Cap. VII.

HActenus in ea quae dicemus, quodam modo praefati sumus, & in aperto adhuc & velut intra parietes domorum versati: hac vero parte in publicum, deo auspice, progrediemur, ut tanquam in concione stantes aut alia qua eminentiore specula, totam ciuitatis faciem consideremus: quae rei summa multo maxima, contineri non absque causa credi potest. Quandoquidem posthac, quid ac quis verè sit dicique possit Christianus, qualisque sit illius potissima professio, paucis admodum declarabimus.

Quantum forrasse vel ex nomine ipso, quo toto passim orbe Christiani cognominamur, haud obscure quis agnoscat eum esse Christianum, qui vera disciplina, charitate et sanctitate Christum referat, quia Christianus vox sit totius virtutis, absolutaeque sanctitatis. Quo sane pacto, non modo qui post Christum natum credere in illum coepere, sed et illi qui mox mundo condito, utpote Enoch, Noe, Abraham, Isaac, Iacob, Dauid, & hoc genus homines religiosi, si dem eius, quem nos nunc sequimur, Christi, & huius pietatem ac religionis obseruantiam, & quidquid denique pietatis virtutis est, tenuere & obseruauerunt, Christiani quadamtenus appellari valent & fuere. Ita nimirum omnes, qui ab Abrahamo sursum versus usque ad primum hominem generationis ordine describuntur, etiam non noie, rebus tamen & religione Christiani fuerunt: estque ad hunc quidem modum fides et religio Christianorum longe vetustissima, tamè aduentu carnalis praesentiae Iesu Christi per omnes demum gentes communicata, & omnibus impartita nationibus. Et hoc est quod alibi Paulus ait: Antequam venisset fides, sub lege cuius

Gala. 3

A 3 itodis

scodiebamur, conclusi in eam fidem quæ erat reuelata.

Ceterum quo pluribus gratificemur, definimus eum dici ac esse Christianum, qui baptismo Christi renatus, religionem eiusdem ex animo proficitur & seruat. Sanè etiam eodem vocabulo Christianus appelletur omnis, qui baptismi sacramentum accepit, quàmvis digne illo sacramento non viuat, ipsum tamè nomen Christianus, nemini falsò, sed verè veniè attribuendum, deriuatum à nomine Christus, eum significans, qui non secus ad Christum pertinet, atque seruus ad dñm, discipulus ad magistrum, membrum ad caput. Pertinet autem hoc sanè modo ad Christum, qui ei vnicus est per spiritum ipsius. Id quod Apostolus ant. maduertens, inquit: Qui spiritum Christi non habet, hic non est eius. Atque hoc est, quod definimus, verum, non falsum esse Christianum, qui baptismo renatus, ex aino proficitur Christi religionem, & seruat. Vnde perspicuum fit, verum Christianum, quem noster catechismus fatiègit erudire, à religione totum pendere. Profuerit igitur de religione, seu de cardine in quo res ipsa vertitur tota, deinde verba facere.

Quid religio sit, ac vnde dici cœperit.

Cap. VIII.

Religio (quam Græci dicunt *θεοσεβεία* vel *αρετή*) est quæ superiore natura, quam vocamus diuinam, cultum ceremoniarumq; adfert, deum colere subinuitans: sic appellata, quia aias nostras p eã vni deo ad cultum diuinum vinculo seruicij recõciliatione quadã religamus, à quo ipsi nos peccato velut abruperamus: atque hanc ob rem religiosi nuncupati, qui vni deo seruimus & supplicamus. Ad hunc sanè modum religiosus erat propoplastus, quãdo ambos filios, quorum pater tũ erat, cœli numè venerari perdoceuit: hinc, quia terre cultor fuit, frugum primitias: alterum quia pastor erat, agnos et quidam de minimis ex toto grege habuit, deo in holocaustum dare monuit.

Nec quidem mirum, quod mox à condito orbe cœperint hoies habere religionem, quãdoquidẽ hac sumus cõditio: ne geniti, vt generati nos deo iusta et debita obsequia, tanquam summo Dño & parenti nostro supremo, præbe-

amus

amus: hunc solũ nouerimus, hunc & solum sequamur, cui pietatis vinculo religati sumus. Ad quos ipse propterea dicit per prophetam: Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? Et si Dñs ego sum, vbi est timor meus?

Quod sit oibus religio salutaris & necessaria. Ca. IX.

Vanquam multis in præsentia religionis commoda recensere fortassis inutile nõ esset, quia tamè hoc ipsum in præfatione operis mirabiliũ fecimus, hoc sanè loco stibimus, haud aliud subiicientes, quã religione nihil esse nec sanctius ei qui deum verè colit, nec homini magis proprium, quia eius sit cura omnibus ingentibus: nec magis necessarium: quoniam sine ipsa nullus oporteat cœtus esse hoim: quando ludibrium sit, quicquid homo cogitet, non consiliũ, nisi deus præsens sit, volensque humanis interfit rebus. Religione quidem sublata, nihil homini relinquitur, cur cœlum spectet amplius, cur plus sapere dici possit, quã mutum animal, utpote citra quam ipse homo est, velut infrenis equus, atque eo deterior, quia & natura contumacior quã equi, & in vitium multo propensior.

Christianam religionem ceteris esse omnibus probatiorem. Cap. X.

Iam verò etsi innumera propemodum sint viae, quæ nomine religionis à mortalibus teruntur, omnium rectissima tũ est, longèq; tutissima censenda, quã Christus pater religionis nobis proposuit, nosq; illam verbo & opere docuit, utpote quæ vel sola ad verum numinis agnitionem ducat & aram. Non est igitur vera religio & in Deum pietas, à philosophis nec à Iudæis, nec in confusione paganorum, sed petenda duntaxat à Christo. Ipse enim est, de quo ad nos pater ait: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacuit. ipsum autem dicit: quia via, veritas & vita: quem qui sequitur, non ambulat in tenebris, quum sit lux, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum. Quid multa? Certè solus ipse est, qui doctor è cœlo profectus est, solus certa & salutaria docere potens, quum sit æternus, adeoque suprema DEI optimi sapientia, quin

Malas

Rom. 8.

Gen. 4.

Mat. 3. 17

Mat. 1. 9

Luc. 3

Ioan. 1. 4

Ioan. 9

Ioan. 1

1. Cor. 1

&

FRIDERICI NAVS. BLAN.

& ipsa veritas, idemq; vnicus humanæ salutis autor, qui solus absolute præstitit, quidquid vnquam docuit, potens exhibere solus quicquid promissit.

Si modo quod vel à Chaldæis, vel ab Ægyptiis, vel ex hoc genus peregrino aliquo est loco importatū, hoc acrius auemus cognoscere, & præcij pars est. è longinquo venisse, ac plerunq; in somniis alicuius homunculi tā anxie distorquemur, nō nullo solum fructu, sed magno etiamnum temporis dispendio; q̄ debet hoc ipsum nobis esse charum & preciosum & desideratu dignum,

Ioan. 1. quod vt nobis traderet, is qui Deus erat ab æterno, factus est homo: qui immortalis, factus est mortalis: q̄ in corde patris erat, sese demisit in terras: Cuiusmodi non est aliud, q̄ vera in Deum pietas & religio. Quam profecto rem magnā esse oportet, nec triuiale, quando ipsam tam vndecunq; magnus & admirandus autor, post tot excellentium philosophorum familias, post tot insignes prophetas, nō ex Chaldæa, non ex Ægypto, sed è summo cœlo docturus aduenerit. Tanti sanè illa sacrosancta Christi religio sanctis semper est hominibus habitata, vt propter eam nonnulli terra dimidiari, nonnulli

Heb. 11 voraginibus mergi, nonnulli ignibus consumi, nonnulli præcipitari, nonnulli truncari, nonnulli lapidibus obrui, nonnulli bestiis obici, nonnulli alia horrenda corporis supplicia subire maluerit, q̄ ab eadem Iesu Christi religione vel latum vnguam deflectere: sequuti nimirū ipsum totius religionis autorē Iesum Christum, qui vel

Luc. 4. longe ante ipsos, nec præcipiti ruina territus, nec terrarum oīm dominatu adduci potuit, vt veram religionē

Mat. 4. quouis modo posthaberet: nempe suo docens & præcepto & exemplo, non oportere hominem nec poena, nec

Mar. 1. præmio subigi, vt à præcepta religione aberreret. Quo

Lac. 4. quidem respexere pleriq; oēs, & innumeri penè, q̄ martirio sunt cœlum adepti, de quib. ad Hebræos Apost.

Heb. 11 Quibus rebus vera Christi religio

constet. Cap. XI.

TAmetsi multiplices & singulæ propemodū apud singulas iam olim fuerint gentes vix inite colendi hoc, quod

IN CATH. CATEC. LIB. I. 7

quod cultu & veneratione dignum ipsa putarunt, atq; fuerint vix vnquam duæ gentes, quæ eundem sacrorum ritum probassent, aut à maioribus probatū per manus accepissent: quin aliæ alia via ingressæ, quem semel sortitæ sunt sacrorum ritū, hunc, vt oīm optimum longeque verissimum, tueri perseuerauerunt: ad ipsam tamen Iesu Christi religionē vnice veram & sanctam, paucis admodū viis est opus. In quibus si quis recta processerit, vere sit ille habentq; debeat Christianus.

Sunt enim tria dūtaxat, quæ (velut ex apostolicis scriptis intelligimus) in religionis cultu ad deū ritè colendū in hoibus perquiruntur: fides vtpote, spes & charitas. Quæ vel ideo cæteras, q̄ ipsis à deo mortalibus donantur, oēs dotes multo præcellunt, qm̄ in eis vera optimaq; Christi religio cōstat, deo nos sola acceptos faciens. Ob quæ tria potissimū sanè, Catechismus tradit in uētus & receptus. In fide quidē, qd de deo, quæve causa in ipsum sit credendum: in spe, quid de eo sperandum: in charitate, quid in ipso sit amandum, perdocemur: veluti deinceps & posthac paucis ostensuri sumus.

Quid iustificatoria sit fides, & quæ ipsa primas sibi vēdicet in Catechismo catholico. Ca. XII.

Inter recentiores nonnulli, suos Catechismos à decalogo, qui præcepta charitatis erga deum & hominē amplectitur, adeoq; à charitate ipsa inchoarunt: nos vero veteriores illos Theologos, religione plurimum et pietate celebres, hoc quidem loco sequentes, à fide nostrum Catechismum vel proinde auspicabimur, quoniam ea sit spei & charitatis non solum basis, sed & piæ opinionis filia, & religionis mater: sine qua nec placet deo, quantumvis spe abundet & charitate: si modo quis ex animo erga illū habere valeat spem et charitatē, quem, sublara fide, nescit, quum sola fide sciamus et cognoscamus: siquidem ignoti (iuxta protritum apud omnes adagium) nulla planè est cupido, nec potest incognitum villo pacto diligi. Jam verò quomodo diligas deum, aut de eo bene speres, si ipsum nō agnoscis per fidē, quæ ille, nec aliter, ad plenum cognosci potest;

Quod

Hebr. 11.

1. Cor. 13.

FRIDERICI NAVS. BLAN.

Quam olim catholica ecclesia spiritu sancto perdo-
cta aduertens, hunc hactenus catechizandi ordinem ser-
uandum censuit, ut videlicet primum puer infans ad ba-
ptismum relatus per paternos, haud aliter atque quondam
paganus, interrogetur, si abrenunciet diabolo, & omni-
bus perniciosis eius operibus atque fallacibus popis: ut
primum respuat errorem, & sic appropinquet, possitque
iuxta Apostolum, deponere veterem hominem secundum
pristinam conuersationem, qui corrumpitur secundum
desideria erroris, abnegans impietatem, & secularia des-
ideria. Deinde, ut fides illi ostendatur: quam ubi scie-
rit, verumque se credere profiteatur, ad baptismi lauacrum
(non antea) admittatur.

Ephc. 4.

Hinc merito primas sibi partes in nostro quoque cate-
chismo Fides vendicabit, verę religionis ancora & basis.
Fides autem qua iustificamur, & per quam vitam tuemur,
aliis pereuntibus, a Grecis *πιστις*, a Latinis persuasio
vocata, non est vulgaris aliqua vel historica credulitas,
quam magna sit opus fide in naturę operibus, & multo
adhuc maiore in operibus diuinitatis, cuius natura mi-
nistra perhibetur: sed est constans, firmatę animi per spi-
ritum sanctum de dei maiestate, omnipotentia & bonitate,
deque illius promissis indubitata persuasio: qua ut verbis
eius certam fidem habet, ita & de eius erga se bonitate,
omnia sibi indubitato pollicetur, cum demerendo quoslibet,
tam ipsi gratificari, quam referre gratias impensissime studet.

Heb. 11.

Quam sanę fidei definitionem Paulus ad Hebręos non
obscure confirmat, quum definiat fidem esse solidam fir-
mamque basim earum rerum, quę nec sensibus, nec ratio-
nibus humanis deprehendi possunt, sed eas firma fiducia
sic representat animo, quasi coram cererentur, quasi ma-
nibus tenerentur: quęque per se videri non possunt, eas
persuadet esse certissimas, non argumentis humanis, sed
certam deum autorem fiducia & assensione.

Fidem veram non haberi posse, nisi dono

& adiutorio dei. Cap. XIII.

Ipse verò res, quę catholice sunt fidei, quum sint om-
nino supra hominis captum & intellectum, tam sunt cre-
dita

IN CATH. CATEC. LIB. I

ditate difficiles, ut eis assensum firmum & certum prebe-
re nequeamus, nisi de ipsis diuino opere erudiamur: sig-
dem dono dei fides ipsa nobis aduenit, nec potest nisi per
auditum, & auditus non nisi per verbum dei, haberi.

Ephc. 8
Rom. 10

Oportet ergo interiorē causam, hoc est, diuinam
gratiam adesse, ut rebus Christianę fidei prorsus assen-
tiamur: utcumque tamē non nihil faciat causa exterior, ut
pote doctorum ratio, sanctorum persuasio, miraculorum
ostensio, exemplorum adductio: non tamen quicquid
earum est rerum, roboris obtinet tantum, ut oino certam
nobis fidem facere possit absque deo duce. Qui proinde
in nobis orari debet, ut nos de electis esse velit, ut mit-
tat qui illam doceat, deique spiritum suum, qui cordibus
nostris ita persuadeat, quod indubitatum eis quę fidei
sunt, fidem habeamus. Cuius utique causa quondam Apo-
stoli rogantes dicebant: Domine, adauge nobis fidem.

Luc. 17

Edi-
uerio, res quę Christianę sunt fidei, tam sunt certę &
verę, ut ob certitudinem & veritatem, sibi fidei nomē
suo perinde iure vendicauerint, quum alioqui rectius
& latinus vocabulo persuasionis venirent, ut quod
partim verę sint, partim certę et indubitatae fiant, iuxta
verbum supremę veritatis: Amen dico vobis, donec
transeat cælum & terra, iota vnum, aut apex vnus non
preteribit a lege, donec omnia fiant. Et rursum: Cælum
& terra transibunt, verba autem mea non preteribunt.
Ipsium enim fidei nomen inde dictum existimant, quia
omnino fiat quod est dictum aut promissum: quodque si-
at illud, quod inter vtrosque placitum est. Unde bona
fide agere dicimus eum, qui citra vllum figmentum, ve-
re atque diligenter agit quod agendum suscipit. Fide igitur
ad deum accessuri, in ipsius obsequium, a monitore Pau-
lo suum captiuum intellectum in eis quę catholice sunt
fidei. Ipsa verò quę ad salutem corde sunt credenda &
ore confitenda, Apostoli iuxta eorum numerum in suo
symbolo (quod eorum creditur esse, quoniam planę
maiestatem ac puritatem quandam apostolicam pre-
se ferat) duodecim articulis in hunc, qui sequitur ordi-
nem, complexi sunt.

Mat. 5

Mat. 24

1. Cor. 10

AD

FRIDERICI NAVS. BLAN.
AD REVERENDISS. IN CHRIS-
TO patrem, clariss. principem ac Dominum, Dn.
Marcellum Cervinum, S. R. E. TT. S. Crucis
Cardinalem digniss. Friderici Nauseæ Blanciæ
piani, episcopi Viennens. in secundum ca-
tholici Catechismi librum, de duo-
decim catholicæ fidei articu-
lis, Præfatio.

Q Vandoquidem Marcelle Cervine, splendidis-
simum totius ordinis cardinalitii decus & or-
namentum, tam nec novum nec nuper receptum
sit, vt dicato alicui vel patrocini vel iudicij vel
obseruantie, vel syncerioris cuiusdam dilectionis, vel
hoc genus rei causa opere quopiam, pars dein eiusdem
operis aliqua seorsum dicari quoq; soleat alteri, (manens
te tñ interea priore dedicatiōe illa) vt vix vnū vel al-
terum reperiat delubrum, qd non primum Deo Opt.
Ma. deindeq; diuis illius pariter electis, aut quodlibet
eius etiamnum altare dicatum sit alteri: factum est, vt
quum nuper meos in catholicum catechismum libros,
in vniuersum S. D. N. Paulo III. Pontifici Max. reue-
rendissimisque illius ac S. R. E. Cardinalibus vnā dedi-
casset, cōtinuo deinde primum eiusdem catholici Ca-
techismi librū de præludijs in ipsum, vel ideo reueren-
diss. Cardinalibus, Dn. Petro Paulo Parisio, D. Regi-
naldo Polo, D. Ioanni Morano, seorsum dedicauerim,
quia videbatur admodum congruere, vt prælores
præcursoresq; conuentus œcumenici, propter catholicā
religionem paulo maturius reparandam & conseruan-
dam Tridenti nuper indicti, haberent, quibus ad opus
tam graue q̄ sanctum grauer sancte q; ad eā ipsam sa-
cro sanctæ nostræ religionis instaurationem & repara-
tionem præluderent & præirent.

Quum enim quod Caius iuriconsultus haud inele-
ganter dixit, in foro causas dicentibus nefas vide-
ri soleat, nulla præfatione facta, iudici rem exponere,
quanto magis operam suam in rem multo grauissimā
& sanctissimam promittentibus inconueniens fuerit,

illo

IN CATH. CATEC. LIB. I.

illotis (vt dici consuevit) manibus accedere: Id quod si
vsu venire seruariq; solet in artibus & scientiis a religio-
ne nostra prorsus alienis, & omnino prophanis, quan-
to magis viu non tantum venire soleat, sed etiam vt ve-
niat maximè necessariū sit in rebus ad omnia sacris &
abditis: Cuiusmodi quis esse dubitat, quæ Catholice
sunt catecheleos, in quibus sine præuis & mōstrante se-
mitam, nisi qui prius sit *didicant*, quenquā nec
feliciter ingredi, nec conuersari posse crediderim.

Quid autē, obsecro, fide nostra catholica possit esse
vel abstrusius, vel sublimius, quia nō possit humana tā-
tum industria, sed Dei potius, dono singulari comparari,
quum sit ipsa, Paulo de finitore, solida firmatq; basis ea-
rum rerum, quæ nec sensibus, nec rationibus humanis,
nec vllis argumentis deprehendi queunt: Ea deinde qd
arbitramur sanctius esse, quæ sola sit, qua sic hominum
corda purgantur, vt Deum opt. max. sanctum sancto-
rum, donec in terra degimus, quasi quodā speculo, quā-
tumuis procul cernunt: Quid verò demum hac ipsa fide
catholica magis vel vtile, vel omnino magis necessari-
um, quando sola sit, quæ nos deo probatos charosq; red-
dat, neq; nos solum, verum si quis ab orbe condito re-
petat, certò reperiet maiores nostros omnes, & quorūq;
piè nos antecesserūt, quorū memoria celebris est, ob lau-
dē pietatis et fidei cōmēdatione potissimū qd assequuti
sunt, promeruisse: Atq; hinc est, quod post pludia in ip-
sum nostrū catechismū primas statim partim dederim du-
odecim fidei catholicæ articulis, tāquā rebus altissimis.
In quibus fidei catholicæ fundamētum, super quod ædi-
ficium Ecclesiæ surrexit, constructum manibus aposto-
lorum ac prophetarum continetur, idq; tam mira qua-
dam breuitate, perspicuitateq; sermonis, vt de hac ipsa
summa diuini dogmatis Esaias haud immeritò prædi-
xisse viperi queat, quia faciet, inquiens, Dominus ver-
bum breuiatum super terram. Quam quidē & ipse bre-
uitatem tueri desiderans, in nostra catechesi duodecim
simul fidei articulos ita declaro, vt ipsos in tres summatim
partes diuidi posse q̄libet haud obscurè sit intellectur.

B

Quæ

FRIDERICI NA VS. BLAN.

Quarum prima patri, secūda filio, tertia spiritui sancto deputatur, ita nimirum, vt in singulas personas nos credere profiteamur, ac diuinitatis vnitatem & parem potentiam contestemur. Siquidem pares sint oportet, ad ea per omnia, in quos par fiducia collocari debet, quæ ad modum fultus q̄ hoc loco, pridem scripturis & rationibus in libro nostrorum in symbolum apostolicū catholicorū cōmonstrari, cōmonstraturus hoc secūdo libro nra catecheseos vti breuius, ita quoq; paulò notabilior.

Quidqd aut̄ huius mei laboris est, tibi tam ex ratione q̄ ex merito consecraui. Quandoquidē quadrare vehementer videbatur, quod ei qui post summum pontificem, adeoq; præcipuum catholice nostræ religionis antistitem & adierorem, primas facile tener, eam eiusdem religionis partem dedicarem, quæ sine cōtrouersia partium catholice religionis esset multo prima: nimirum fides ipsa catholica: suo perinde iure sibi primas vsque adeo nostræ religionis partes, vt paulò testatus sum, vendicans, vt sine ipsa nō possit vlla ceterarū religiōis partiū sibi q̄quo modo vel cōstare, vel nomenclaturam habere vllā, vtpote quod ipsa fides ea sit totius religionis basis, cui velut vnico fundamēto ceteræ partes vniuersę innitunt. Deinde quoq; necessariò videbar dedicaturus tibi potiorē nostræ sanctæ religionis laboris partē, q̄a cōpertū habebā, sic inter primos, qui nouissimis iisce tēporibus instaurandæ catholice religioni laborant esse te primum, qui Paulo III. pontifici maximo, sapientia, iudicio, doctrina, autoritate, fide, diligētia, cura & modis hoc genus oibus adesses, vt ille in tot rebus catholice religionis administrādis tibi meritis. Inter tot splēdidissima ordinis cardinalij lumina penes te primas tribuisset: nimirū non ignarus, quanta esses præter enumeratas animi tui dotes & virtutes, mira vitæ sobrietate, summa ingenij dexteritate, animo profus impigro, & ab omni pariter ocio abhorrēte. Nec interim nescius, q̄ magnus tibi rerum esset usus, qui summa cum laude tua, nec infelicitè, grauissimis

IN CATH. CATEC. LIB. I. 20

nis legationibus, maximisq; regum & regni negociis ita functus es, vt meritò possis inter magnos haberi facile maximus. Accedit, quòd etsi tantus omnium sis iudicio, tam singulari tamē polles modestia, vt magnitudinem ipse tuam non agnoscas.

Atq; hinc fieri solet, vt etiāsi præfulgeas inter tot clarissima lumina, sic tamen integritate morum elucescis & emines, vt aliis tenebras nequaquā offundas, sed vti p̄ seclaris & illustribus, plurimū lucis addas & deceris.

Habes igitur ampliss. pater, huius meæ dedicationis rationē alteram. Cui succedit tertia, mihi plane peculiaris, ob quā quidquid hoc est operę potioris, reuerēdit. tuæ amplitudini dicaui: quandoquidē tam pridē nullis meis oino meritis potior cœperas esse patronus, & cōtinuis in vinea dñi Sabbath, meis pro Christiana republiconatus, studiis, laboribus & sudoribus Meccenas ceteris liberalior, vt ipse tuo nimitq; iure nō tantum solus quidquid huius est in hoc libro nostrę lucubrationis secundo, sed vniuersum quoq; studij mei sacratoris prouentum, imò meipsum pariter, quantus quantus sum, vēdicare possis ac debeas, & vti velis, magnopere flagito. Satis enim, superq; satis intelligo, Pater Ampliss. quantum tibi per omnia debeo, qui tantum mihi pridē nec a facie tum noto, nec de te, patrono videlicet benefactorisq; optimo, quidquam bene merito, favoris, humanitatis, benevolentia, liberalitatis, ex finibus etiam lōginquis, præter oēm etiā meā expectatōnē ita præstiteris, vt pro tot ac tantis tuis in me beneficiis & officiis, facilius habeam & agam gratias, quā relaturus sim vnquam. Quauis va aliqua ex parte quandoq; referam, & aliqua grati animi significatione respondeam, sic nullo non tempore & loco manibus & pedibus adnitar, vt vel ipse palam sis intellecturus, mihi præter vires & facultates defuisse nihil, atque nimirum mihi vitam non optauerim longiorem, quā quæ posteritati cōsecrādis Marcelli Ceruini cardinalis ampliss. diuinis virtutibus et meritis aliquo modo sit suffectura. Quod modo reliquum est, Reuerendissimā amplitudinem tuam

FRIDERICI NA VS. BLAN.

latere nolim, de Paulo videlicet III. pontifice verè opte, & max. ceptum esse hic spargi rumorè, quem modis oibus cupiam esse vanum, prout egovanu crediderim. Siquidem sacrosancta illius beatitudo multis nunc ananis in me peculiari quodam animi fauore propèsa fuerit. Si tñ Iesu Christo opt. visum est, suum in terris vicariu ad beatiorè tranquilliorèq; vitã euocare, precor ac vehementer opto, vt Dei benignitate & gratia nobis contingat aliquis tui similimus, si modò tui similior esse potest q̄ es ipse tui, aut nisi mallet, si per atatem liceret, tuo habere loco reuerendissimum & illustriss. principem ac dn. dn. Alexandrum à Farnesio S. R. E. Cardinalem & vicecancellariu digniss. & absolutiss. Qui me sic hactenus etiã absentem, et de facie nondum facile notum, amore complexus est, sic ornauit autoritate, sic benignitate fouis, summam sic vbiq; mirum quendam præstitit Meccenatem, vt si pater esset, haud indulgentius: si frater, haud potuisset amantius. Atq; ideo factum est, vt ego illius amplitudini tertium nostri catechismi de septem catholice ecclesie sacramentis in argumentum saltem animi mei gratitudinis inscripserim, qui aliouquin dignus apud me est, vt à me nulla p̄deat pagina quæ non habere debeat illius præconium. Etsi autem singularis illius modestia minimè postulet hoc ipsum, debetur tamen maximis ipsius in me beneficiis pariter & meritis, & Christiani orbis interest, vt tam vndiq; laudati præfulis exemplum in posteros transmittatur. Ad quod equidem totis semper viribus conabor, donec hoc spiritus rexerit artus. Interea Christus opt. max. illum & tuam celsitudinem religioni suæ catholice reparandæ, propagandæ, conseruandæq; feliciter cõseruet incolumem. Viennæ Austriæ, XV. calendas Ianuarias. Anno à Christo nato M. D. XLII.

Friderici Nauser

BLANCICAMPIANI, DE DVODECİM Christianæ catholicęq; fidei Articulis, Lib. II.

DE XII. ARTIC. FIDEI. LIB. II. 11

Redo in Deum patrem omnipotentem, creatorem cœli & terræ. Et in Iesum Christum filium eius vnicum, dominu nostrum: Qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgine: Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus: Descendit ad inferna, tertia die resurrexit à mortuis: Ascendit ad cœlos, sedet ad dexterã Dei patris omnipotentis: Inde venturus est iudicare viuos & mortuos. Credo in spiritum sanctum: Sanctam ecclesiam catholicã, sanctorum communionẽ: Remissionẽ peccatoru: Carnis resurrectionẽ: Et vitã eternã. Amen
PRIMVS ARTICVLVS, PETRI.
Credo in Deum patrem omnipotentem, creatorem cœli & terræ.

Declaratio articuli, & eiusdem per scripturas confirmatio.

Christianã nimirum pietas hunc primum fidei articulum credẽs, haud parum multa quæ dei sunt, credit. Primo quidem profitetur se credere

IN DEVM, hoc est, Deum esse & eum, à quo ipsa & totum quod habet, omnino pendeat. Et quidem credit in ipsum singulariter, vt pote deum esse vnum, non plures, iuxta scripturã dicentem: Audi Israel, Dominus deus tuus, deus vnus est. Et secundum aliã quæ habet: Vnus est deus, vna fides, vnum baptisma. contra gẽtes impias, quæ per humani generis hostem seducta, falso crediderunt deos esse plures, quũ propheta teste, nõ dii, sed dæmonia & opera manuũ hominũ, in quibus illa nequiter subdoleq; latuerunt, fuerint. Secundo Christiana pietas profitetur se credere in Deum

PATREM, id est, Deum in quẽ credit, & vnde quicquid vbiq; est, pendet, esse patrẽ nostri oim, autoritate scripturæ, dicentis in persona eiusdẽ patris: Quia factus sum Israeli pater. Et autoritate alterius scripturæ, dicentis: Nunquid nõ vnus pater oim nostris: Et Paulina tuba: Vnus est, inquit, deus & pater omnium. Id quod veritas ipsa confirmat, inquit: Vnus est pater vester, qui

Deu. 6.
Eph. 4.

Psal. 95

Iere. 33
Mala. 2
Eph. 4.
Mat. 23.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

in caelis est. Sed quare Deus est pater: Pater est, respon-
 de, quia nos creauit & fecit, scriptura dicente: Nonne ip-
 se est pater tuus, qui te possidet, fecit & creauit? Pater,
 quia nos adeoq; oia in caelo & terra gubernat, scriptura
 dicente: Tua aut pater prouidentia cuncta ab initio guber-
 nat. Pater, quia nos in filios suos, mediatore Christo, gratio-
 se adoptauit, Paulo scribente ad Ro. Gratiuobis et pax
 a deo patre, q; pdestinauit nos i adoptione filioy. Pater,
 quia regenerauit nos lauacro renouationis spiritus sancti, Pe-
 tro dicente: benedictus deus et pater dñi nostri Iesu Chri-
 sti, qui regenerauit nos in spẽ viuã. Pater, quia fide nos
 genuit, vt in hæc verba Iacob. attestatur: Voluntariẽ sine
 meritis nostris regerãuit nos in verbo veritatis. i. fidei,
 utpote, quibus potestãte dedit filios fieri suos, qui credi-
 mus in nomine Iesu filij sui, ob quem & ipse pater dicitur,
 quoniam æterna ineffabilis generatione illũ mun-
 di Redemptorem sibi genuerit, uti secundus ex ordine
 articulus ostendet.

Atq; ideo Christiana pietas in verbo Patrem, profi-
 retur diuinarum personarum Trinitatem in vnitãte di-
 uinitatis. Siquidem prima in Trinitate superbenedicta
 persona, est pater, non tẽpore, sed autoritate & proprie-
 tate, idem ad oia cum filio & spiritu sancto, et ediuersõs:
 velur & alia posthac personæ explicabuntur iuxta scri-
 pturam dicentẽ: Tres sunt qui testimoniũ dāt in caelo:
 pater, verbũ & spiritus sanctus: & ij tres vnum sunt. cõ-
 tra obstinatos Iudeos, & nuper enatos hereticos, haud
 attendentes distinctionem personalem patris & filij, ne-
 gantesq; Trinitatem in diuinis. Tertio profitetur Chri-
 stiana pietas, Deum in quem credit,

OMNIPOTENTEM, id est, deum patrẽ esse, qui oia
 possit, iuxta eundem dicentem, Ego Dñs omnipotens.
 Et scriptura: Dñs, inquit, quasi vir pugnator: omnipo-
 tẽs nomen eius. Et alia scriptura: Ipse omnipotens su-
 p omnia opera eius. Et angelus ad Mariam: Non erit, in-
 quit, impossibile omne verbum. Hinc ad ipsum Job:
 Scio, inquit, quia potes oia, nec est qui tibi tuxy possit
 voluntati resistere. Quarto profitetur, deum patrẽ non
 modo

Deut. 32
 Sap. 14
 Rom. 8
 Ephe. 1
 1. Pet. 1
 Tit. 3
 Iaco. 4
 Ioan. 1
 Esa. 53
 1. Ioan. 5
 Gen. 17
 Exo. 15
 Eccl. 43
 Luc. 1
 Iob. 1.9

DE XII. ARTIC. FIDEL. LIB. II. 12

modo esse omnipotentem, fide &
 CREATOREM COELI ET TERRAE, hoc est, ip-
 sum esse vel solum, qui ex nihilo condidit tam corpo-
 rea q; incorporea, tam visibilia q; inuisibilia, iuxta scri-
 pturam dicentem: In principio fecit deus caelum et ter-
 ram. Et propheta: Beatus, inquit, cuius deus Iacob adiu-
 tor eius, spes eius in Dño deo ipsius, qui fecit caelum &
 terram, mare & omnia quæ in eis sunt. Et Apostolus:
 In ipso, inquit, condita sunt vniuersa in caelis & in terra
 visibilia & inuisibilia, contra Platonẽ, Aristotelẽ, Plini-
 um, & id genus infideles philosophos, qui crediderunt
 mundum cum deo coeternum. Et contra Manichæos,
 qui crediderunt visibilia, sensibilia, corporeaq; a dæmo-
 ne tenebrarum principe esse producta. cõtra quos scri-
 bit Apostolus, quoniam veritatem Dei commutauerunt
 in mendacium, & coluerunt & seruiuerunt creatu-
 ra potius quàm creatori, qui est benedictus in secula.
 Siquidem appellatione caeli, veniunt incorporea & in-
 visibilia: terræ verò appellatione, corporea & visibi-
 lia: vocabulo autem creatoris, venit qui ex nihilo ali-
 quid producit. Quod solus Deus potest.

Hic autem monendi sunt diligenter hoies, vt ex ani-
 mo cogitent, quantum debeat timoris, honoris & amo-
 ris, tanto talis patri ac dño, vnde sunt, & quo dũce ma-
 nent & conseruantur, sine quo nec sint nec esse possint,
 vnde habent quidquid sunt & habent, qui & ad eo-
 rum vsum & commodum caelos & terras, et quidquid
 vtrobiq; continetur, abunde, sapienter, copioseque,
 sola bonitate, sine ipsorum meritis creauit, deditque,
 quotidieque dat & creat, quemadmodum pius homo
 facile sentiet ex summaria huius articuli circumscrip-
 tione, quam ipsi Paraphrasim vocamus, quod ipse credes,
 per eam non literam ex litera, sed sensum è sensu inter-
 pretatur, transfert & circumscribit. Dicat proinde sum-
 ma fide in hunc modum fidelis homo:

PARAPHRASIS.
 IN deũ patrem &c. ita credo, vt in & a quo totus pẽ-
 deo, & omne quod sum & habeo, qui est Deus solus,
 B 4 vnus,

Gen. 1
 Psal. 149
 Rom. 1

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

vnus, æternus, à quo cœlum & terra, & quicquid in cœlo & in terra continetur, ex nihilo, & solo quidē verbo creatū est. Ipse solus natura bonus & iustus, & in quo quicquid vsquā boni est, derivatur et cōtinetur, in quo vel solo cuncta in cœlo & terra nobiscum sunt, viuunt & mouentur: sine quo nihil, & in quo omnia possumus in quē solum confido, & vnde mihi sit omnis salus & virtus: quo mecum, nemo contra me esse potest, vt cui nemo possit resistere, penes quē vitæ est atq; mortis potestas, cuncta deniq; ex arbitrio & sapienter regens.

Hinc abiurando nihil esse crediderim vel idololatriam vel nigromantiā, vel quicquid hoc est humanæ & diabolicæ inuentionis, vt quod carnis possit, quatenus illi à Deo meo (cuius nutu cuncta recte geruntur) permitti solet. Cuius diuinæ voluntati, quicquid sum aua habeo, futurus aut habiturus, committo: qui quicquid mecum agit, recte ac sapienter agi crediderim.

SECUNDVS. ART. S. ANDREÆ.

Et in Iesum Christum, filiū dei vnici, dominū nostrū. Declaratio & confirmatio.

HOc statim articulo Christiana pietas profitetur, secundā in superbenedicta Trinitate personā, vt patet filium, in quē credit nō secus atq; in deum et hoīem, deo patri ad oīa parem. Id quod verba articuli ex ordine satis euidenter arguunt. Qui enim profitetur se credere

IN IESVM, fatetur in ipsum se credere, vt in saluatore nostrum, q̄ populum suū, hoc est, nos in eū credētes à peccatis saluū fecerit ac faciat. Siquidē Iesus est saluator, qualis præter deū non potest esse alius, ipso de seipso dicente: Saluator non est præter me. Et Apost. Christus, inquit, caput est ecclesiæ: ipse saluator corporis eius. Qualem ipsum fore nuntiavit angelus pastoribus, dicens: Natus est vobis hodie saluator, qui est Christus dominus in ciuitate Dauid. Ab ipso proinde tanquam à fonte totius salutis, omnis est petenda salus, quum solus nostra sit salus. Credens autem in

CHRISTM, fatetur deinde simul Iesum esse hoīem verum, æquē vt deū: quandoquidem ipse non vt deus,

sed

DE XII. ARTIC. FIDEL. LIB. II.

sed vt homo, vnctus est (quod signat vox Christus) præ confortibus ipsius: quemadmodum superiore loco diximus, contra Iudæos plus nimio obsecratos, qui Messiam suum adhuc expectant futurū, qui dudū venit, Andrea post Ioannē Bapt. testante, quum ait: Inuenimus Messiam. Quid multa? Christum esse Messiam nomine & te ipsa, venissetq; ipsum, veritas testatur, dicēs ad Samaritidem mulierem: Ego sum Messias, qui tecū loquor. Adde q̄ hoc ipsum series totius euangelij doceat, agat, & obfirmet. Sequentibus verò verbis,

FILIUM DEI VNICVM, profitetur Christiana per eras primò ipsum Christum Iesum, esse naturalem & ad omnia consubstantialē dei patris filium, generatio ne inelocubili solū ex substantia patris esse genitum, nec vti nos, filium illius esse vel nuncupatione, vel participatione, vel adoptione, vel gratia, sed plane naturalem, iuxta deum patrem, ad ipsum filium Iesum dicentem: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Et rursus ad eum:

dem: Ex vtero ante luciferum genui te. Idem de eodem ad populum circumstantem, ex nube ait: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite. Et hoc est quod Euāgelista dicit: Et vidimus gloriam eius, gloriā quasi vnigeniti à patre: plenum gratia et veritate. Et haud multò post: Vnigenitus, inquit, qui in sinu patris est, ipse enarrauit. Contra Arrianos, Nestorianos, Eutychnos, Acephalos, & id genus alios impios hæreticos, quorum nonnulli dicunt Christum non naturam, sed gratiam esse Deum: & prophetam fuisse potius, quàm deum, aut naturalem dei filium: nec Deo patri coæternum, sed tempore posteriorem.

Deinde per verbum, vniciū filium, credit Iesum Christū esse nō duos, sed vnū & eundem esse filium in duabus, vt pote diuina & humana, naturis, iuxta ipsum ad Nicodemū dicentem: Nemo ascendit in cœlū, nisi qui descendit de cœlo, filius hoīs qui est in cœlo. Quod & symbolū Athanasij nō silet. cōtra Nestorianos, q̄ duos dixerūt esse filios, separando naturas: contraq; Sabellianos, q̄ patrē & filium crediderūt vnā esse personam.

B 5

200

Mat. 1.

Osee. 13.

Tit. 3.

Luc. 1.

Psal. 44.

Ioan. 1.

Ioan. 4.

Esa. 9.

Psal. 2.

Psal. 9.

Mat. 3.

Mat. 17.

Mar. 9.

Luc. 9.

Ioan. 1.

Ioan. 3.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

DOMINVM NOSTRVM, Hoc verbo credit, Iesum Christum Dei patris filiū, idem habere cū patre rerum oīa dominū, & aq̄e dominū esse atq̄ ipsum patre, iuxta prophetā dicentē: Dixit dñs dño meo, sede a dextris meis. Ipse quoq; de se Christus: Data est mihi, inquit, omnis potestas in cœlo & in terra. Et alibi: Vocatis me, dñe & magister, & bene dicitis. Sum etenim. Si quidem ipse est dominus ille fortis & potēs in pralio, q̄ non aliter atq̄ dñs, nos seruos ex seruitute diabolica & lege tyrannica, nullo nec auro, nec argento, sed precioso sanguine suo sic redemit & restituit, vt interim per cuncta secula nos regat, gubernet sua iustitia, sapiētia, potestate, vita & beatitudine, ceu dñs dominantū suā mancipia. Vnde Paulus de eo: Vnus, inquit, Dñs Iesus Christus, per quē oīa, & nos per ipsum. contra impios Arrianos, ponentes inæqualitatē personarū, oblatrātes filiū perfectione & autoritate minorē esse patre. Id q̄ tamen verū nō est, ipso dicente: Ego & pater vnum sumus: nisi intuitu humanitatis adsumptæ, qua se vt seruū exinanuit ob nostram salutem. Qua nimirum ratione idem aliās ait: Pater maior me est.

PARAPHRASIS.

Aeq̄e vt in patrem, credo in Iesum Christum, vnigenitum eius ab æterno filium, q̄ sit & vnicus dominus & saluator, redemptorq; noster, idemque verus Messias, qui ex patre ante omnia secula natus est, deus de deo, lumen de lumine, deus verus de deo vero genitus, non factus, ad oīa patri consubstantialis, per quem cum patre omnia facta sunt, vt illi omnes subscribunt scripturæ & prophetæ.

TERTIVS ARTIC. S. IACOBI.

Qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria Virgine.

Declaratio & confirmatio.

Presenti nimirum articulo & subsequentibus vsq; ad octauum, Christiana pietas credit que ad Iesum Christi pertinet humanitatem, naturamq; humanam ab ipso assumptam. Primo quidem per verbum,

DE XII. ART. FIDEL. LIB. II.

QVI CONCEPTVS EST DE SPIRITV SANCTO, credit eundem dominū nostrum Iesum Christum, dei patris ab æterno filium, propter nos, propterq; nostram salutē è cœlo descēdisse, & in vtero virginis Mariæ nō naturaliter, nec ex virili semine, sed diuinitus stupente natura, spiritus sancti operatione conceptum, & carnē esse factum, de patre venientē, & tamen nō recedentē, qui maiestate oīa cōplet, iuxta Esaiam dicentem: Ecce virgo concipiet. Quod & angelus affirmans, ad virginem ait: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Idē postea ad Ioseph inquit: Quod in ea natum est, de spiritu sancto est. Quod sane mysteriū in virgine præter prophetarū oracula, dudū fuerat Moſ monstratū in rubo & igne, Aaroni in virga & flore, Gedeoni in vellere & rore: contra Hebræos, qui Christum ex nuptiali coitu conceptum impie blaterarunt, cū impio Iudæo, de quo in confusione perpetuam ait Ecclesia: Erubescat Iudæus infelix, q̄ dicit Christum de Ioseph semine esse natum. Contra quoq; Marcionistas, Origenistas, Eutychianos, qui falso crediderunt, Christum carnē è cœlo secū attulisse, & non ex virginis corpore traxisse. Cōtra Valentinianos & Marcianos, q̄ crediderunt ipsum in phantasia. i. absque veritate cōceptum, nec carnē ex carne sumpſisse: quem tamen Euangelista dicit: Et verbum caro factum est. i. conceptum in vtero virginis. Quod verò deinceps humana pietas credit, dicens: NATVS EX MARIA VIRGINE: certe hoc ipsa verbo credit Christum, dñm, dei vnigenitū, nō solum in vtero virginis operatione spiritus sancti esse natū, sed & illa virginitate sic ex vtero virginis, veræ matris, de qua materā corporis sumpſit, absq; dolore natū prodisse, vt ipsa manserit ante & post partū inuiolata, iuxta Euang. d. Et peperit filiū suū primogenitū, posuitq; in præsepio. Id quod dudum prædixerat Esaias canēs: Ecce virgo cōcipiet & pariet filiū. Atq; hoc ipsū plusq; apertō, porta Ezechielis cōmōstrat: cōtra Valent. q̄ negarūt Christū aliquid corporis ex virgine sumpſisse, sed per eam quasi per fistulam transiisse: quum

Psal. 109

Mat. vii.

Ioan. 13.

Luc. 11.

Psal. 137.

1. Pet. 1.

1. Cor. 8.

Ioan. 10.

Phil. 1.

Ioan. 14.

Esa. 7

Luc. 1.

Mat. 1.

Exo. 3

Num. 17

Iud. 6

Ioan. 8

Luc. 3

Esa. 9.

Ezec. 44

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Luc. 1

quum tamen constet ex verbis Euangelistæ & symbo-
 li hac quidem parte apostolici, vno eodemq; momēto
 virtute spiritus sancti carnem ex virgine assumptam,
 à reli qua carne virginis fuisse segregatam, animatamq;
 anima rationali, & deitatem ei ineffabiliter vnitam, ita
 vt in momēto Christus fuerit verus deus & homo, an-
 gelo ad virginē dicēte: Ideoq; et qđ nascet ex te sanctū
 vocabitur filius dei. Cōtra hereticos, et maximē Nesto-
 rianos, qui negāt sacrosanctā virginē dei, sed hois tantū
 modo, fuisse genitricem, vt aliam personam carnis, ali-
 am facerēt deitatis, Christumq; verū deū esse negarent.
 Ad quorum vesanam hæresim explodendam, decreuit
 vnanimi sententiā synodus illa celeberrima, eadēq; ter-
 tia, atq; inter quatuor primas sacrosanctas parum con-
 ciones, tertio loco apud Ephesum sub Cęlestino primo,
 & Theodosio iuniore Romę. Imp. in concessu ac cōtu
 CC. patrum, circa annum Domini cccc. xxiiii. quodd
 diua virgo deinceps Theotocos, hoc est, dei genitrix si-
 ue deipara mater appellaretur. Quam quidem sententi-
 am corroborauit deinde & approbavit quinta synodus,
 habita temporibus Vigilij max. pont. Anno sal. dl. Cō-
 stantinopoli, contra repullulantem ipsius Nestoris hæ-
 resim, maximeq; contra Theodorum & eius adstipula-
 tores, Nestorij sectatores, qui affirmabāt, diuam virgi-
 nē duntaxat hominem, non etiam deum & hominē
 peperisse. Itemq; contra eos facit hic articulus, qui ne-
 gant virginem Mariam, cęli misericordiæq; reginam
 dici ac esse, quum tamē constet, quod vera mater & vir-
 go, verē de sua carne spiritus sancti operatione verum
 Deum & verum cęli & terrę, adeoq; totius misericor-
 dię regem conceperit & genuerit. Itemq; contra Hebi-
 onitas & Heluidianos veteres & nouos, qui dicunt dei
 param virginem plures peperisse filios præter Christū,
 veluti sonare videntur quædam scripturę loca de fra-
 tribus Iesu, non tamen vterinis: quum plus q̄ euidenter
 colligat, deiparam virginem semper extitisse portam
 Ezechielis clausam, & soli Christo peruiam. Verē igitur
 ac rectē catholica ecclesia adfatut lærabunda deipa-
 ram virginem, dicens: Gaude Maria virgo, cunctas hæ-

Mar. 1
 Luc. 8
 Ioan 7

Eze. 44

DE XII. ARTIC. FIDEI LIB. II.

refes sola interemisti, quę gabrielis archægeli dictis cre-
 didisti, dū virgo Deum et hoiem genuisti, & post para-
 tū virgo inuiolata permanisti. Id quod prophetarū car-
 mina, Sibyllarum voces, Ethnicorum oracula tam ma-
 nifesto prædixerunt euētu, vt in nouo & incredibili pe-
 nē mysterio, cuius ne humana quidem mens est capax,
 nihil sit eorum quę fide continentur, cui libentius alio-
 qui pietas accedat humana.

PARAPHRASIS.

Credo etiamnum, quod idem Dominus noster Ie-
 sus Christus, dei vnigenitus, ex sola sua pietate &
 patris misericordiā, sine nostris meritis, vnus alioqui-
 cum patre diuinitatis & maiestatis, propter nos homi-
 nes, mortis olim reos, filiosq; irę factes, propterq; no-
 stram salutem ineffabiliter e cęlo descendit, & de spi-
 ritu sancto solo ex Maria virgine perpetua, virginitate
 illæsa, sine virili semine supra naturam conceptus et in-
 carnatus est, deindeq; debito tempore ex eadem virgi-
 ne citra eius virginitatis incōmodum, sineq; dolore ve-
 rus homo natus, vt iuxta paternam misericordiā nostrā
 terrenā natiuitatem purificaret atq; benediceret.

QUARTVS ARTIC. S. IOANNIS.

Passus sub Pōtio Pilato, crucifixus, mortuus, et sepultus.

Declaratio & confirmatio.

In hoc sanē articulo cōfitetur Christiana pietas, secū-
 dum Christianæ humanitatis Iesu Christi sacramen-
 tum, quod est ipse innocētissima passio. Primum qui-
 dem hac sua confessione ad maiorem rei fidē, exprimit
 eiusdem passionis tempus, quoniam passus sit tempore
 quo Pilatus cognomento Pontius, sub Tiberio Cęsa-
 re Iudæam gubernauit, iuxta verbum dei patris, qđ (Pe-
 tro teste) prænuñciauit per os omnium prophetarū, pa-
 tri Christum suum. Ipse quidem, inquit, Paulus, vt san-
 ctificaret per suum sanguinem populum, extra portam
 passus est. Secundo subinsinuat formā passionis, quoniā
 credit ipsum post multas passiones crucifixum, vt & ip-
 se sæpenumero prædixit, morte vt pote iuxta scripturā
 ad eū turpi condemnatum, vt olim maledictus habere-

Luc. 2
 Act. 1
 Esa. 53
 Heb. 9

Mat. 20
 Mar. 10
 tur,

Luc. 18 tur, qui in ligno penderet: vt videlicet nos ob peccati
Sap. 2 maledictos, iuo maledicto, hoc est, crucis, ad salutē be
Deut. 21 nedigeret. Crucis autē passionē dudum praxiderat his
Galat. 3 ce verbis Esajas: Ipse autem vulneratus est propter ini
Esa. 53 quitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Quē
Psal. 21 etiam suę passionis formā ipsemet expressit, per proph
1. Cor. 1 etiam suę passionis formā ipsemet expressit, per proph
Psal. 67 etiam suę passionis formā ipsemet expressit, per proph
Phil. 2 etiam suę passionis formā ipsemet expressit, per proph
Tren. 1 etiam suę passionis formā ipsemet expressit, per proph
Psal. 15 etiam suę passionis formā ipsemet expressit, per proph
Act. 2 etiam suę passionis formā ipsemet expressit, per proph
Tren. 1 etiam suę passionis formā ipsemet expressit, per proph
Esa. 11 etiam suę passionis formā ipsemet expressit, per proph

PARAPHRASIS.

Mat. 27 **C**redo qđ idem dñs noster Iesus Christus dei filius,
Mar. 15 tringintatribus in summo pro nobis labore annis cō
Luc. 23 pletis, exhibitis p ipsum totius salutis documētis et sic
Ioan. 19 entis, turpissimā mortē crucis innocēter subierit: vt sic
 mortē nostrā moriendo destrueret, atque ipsi deinde in
 nouitas

nouitate vitę ambularemus.

QVINTVS ARTIC. S. PHILIPPI.

Descendit ad inferna, tertia die resurrexit a mortuis.

Declaratio & confirmatio.

Hicce nimirum verbis homo fidelis tertium humani
 tratis Iesu Christi, vtpote descensus ad inferos, &
 resurrectionis a morte, mysterium confitetur, duo cre
 dens. Primo quidē, ipsum dñm in cruce defunctū, ad in
 ferna descendisse, scilicet in aia duntaxat deitate vnita,
 cuius in sepulchro corpus requieuit: nēpe vt hoc suo de
 scensu redimeret inibi detentos, iuxta prophetam ad ip
 sum dicentem: Tu quoq; in sanguine testamētī tui, emi
 sisti vincos tuos de lacu, in quo non est aqua. Id quod
 ipse dudū se facturū promiserat, per Prophetam dicēs:
 De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos.
 Fro mors tua o mors, morsus tuus ero in inferne, quando
 quidem ipse illic, tanq̄ euangelicus ille fortior, fortem
 ligauit, & eius vasa diripuit, spolia diuisit, captiuamq;
 duxit captiuitatem. Quem quoque ad inferna descen
 sum, ipse fat superq; adhuc viuens expresserat, inquitens:
 Sicut fuit Ionas tribus dieb. et tribus noctibus in vētre
 ceti, sic erit filius hoīs tribus dieb. & trib. noctibus in cor
 de terrę. Secundo credit, quōd idem Dñs noster die ter
 tia resurrexerit a mortuis secundum scripturas, id est, eo
 modo, eo ordine, eodē tempore, quo praxidicū est a scri
 pturis, prophetis & patriarchis. Quōd autē resurrexit,
 ipse per prophetam testatur dicens: Ego dormiui & sus
 poratus sum, & exurrexi, quoniam Dominus suscepit
 me. Resurrexi, & adhuc sum tecum. Et factus sum sicut
 homo sine adiutorio, inter mortuos liber. Quo die surre
 xerit tertia die, testari sunt olim in inferis detenti, dicen
 tes: Sanabit nos post biduum, in die autem tertia resur
 gemus, & viuemus in conspectu eius. Hinc Paulus:
 Tradidi vobis, inquit, in primis, quod & accepi, cū
 Christus mortuus est pro peccatis nostris secundū scri
 pturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die
 secundum scripturas. Id quod ipsa Veritas iam antea
 in vita adhuc fore testata est, inquitens ad iudæos:
 Soluite

Zac. 9

Osee. 13

1. Cor. 15

Heb. 2

Luc. 11

Ephē. 4

Mat. 12

1. Cor. 15

Psal. 3

Psal. 138

Osee. 8

1. Cor. 15

Ioan. 1. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Admonemur autem hoc bimestri articulo eius, quod ipse Dominus & saluator noster sua nobis morte meruerit, utpote redemptionem in anima, completi fractione inferni in descensu ad ipsum: & redemptionem in corpore, completam in resurrectione per gloriam corporis. Ut enim sua morte nostram mortem moriendo destruxit, ita quoque vitam nostram resurgendo reparauit.

PARAPHRASIS.

Credo quod idem Dominus noster Iesus Christus ad inferos descenderit, atque cacodemonem illic istiusque tyrannidem sic captiuauerit, ut is plane nihil nobis ultra sine consensu nostro nocere valeat. Deinde, quoniam & ipse tertia die propria virtute ad vitam æternam resurrexerit, nobis in ipsum credentibus vitam nouam virtutis & bonæ operationis exhibens, ita ne deinceps denuo peccaremus, verum in omni pia virtute & honestate, angelico perinde more, eius præcepta obseruaremus.

SEXTVS ARTIC. S. BARTHOLOMÆI.

Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram dei patris omnipotentis, Declaratio & confirmatio.

Hic articulus, eque ut prior bimestris, aperit quartum Christianæ humanitatis, nostraque redemptionis mysterium, quod est, in cœlum Iesu Christi ascensio, et inibi ipse cum deo patre sessio. Primo quidem pietas Christiana hoc credit articulo, Christum (utpote quadraginta diebus post resurrectionem completis) corpore & anima ascendisse in cœlum, iuxta assertionem eiusdem ascensus, quam veridici euangelistæ Lucas et Marcus, itidem & Acta apostolorum sic luculenter exprimunt, ut plane iusto morosior sit, qui huius rei aliud cupiat testimonium. Euangelista enim ait: Dominus quidem Iesus, postquam loquutus est eis, adsumptus est in cœlum. Et alius Euangelista ait: Et factum est dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cœlum. Idem in Actis apost. Et quum hæc dixisset, videntibus illis, eleuatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum, iuxta

DE XII. ART. FIDEL. LIB. II. 17

ista prophetam iam antea predicentem: Qui ponis nubem currum tuum. Cuius ascensum idem vates dudum præcinit in hæc verba: Ascendit super Cherubin, & volauit, volauit super pennas ventorum. Et ille idem propheta: Ascendit, inquit, deus in iubilatione, et dominus in voce tubæ. Et ipse Paulus ait: Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cœlos, qui solus est cœlo descendit.

Ascendit autem propter nos, viam illuc nobis præmonstraturus, cœli ianuam referaturus, ac nobis inibi locum præparaturus, iuxta prophetam longè antea prophetantem: Ascendet, pandens iter ante eos. Diuidet, & transibunt portam, & egredientur per eam. Et transibit rex coram eis, & dominus in capite eorum. Secundo per hunc articulum credit humana pietas, Christum non modo cœlos ascendisse, sed illic sedere ad dei patris omnipotentis dexteram, iuxta verbum illius ad ipsum: Sede a dextris meis donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Et Euangelista: Assumptus est, inquit, in cœlum, & sedet a dextris dei. Apostolus quoque: Qui, inquit, proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera dei sedet. Atque tunc verum fieri coepit, quod ipse aliquando dixit: Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum.

Sedere autem Christum ad dexteram patris, est esse, habitare, gloriarique ibidem quiete & pacifice, in æquali pariterque secundum etiam humanitatem deitati coniunctam, iudiciali potestate cum patre, quandoquidem ipse pater omne dedit filio iudicium. Non autem sic ad dexteram illius sedere credendus est, quod sessu sit quasi ligatus et cõiunctus, ut nobiscum vel maxime in venerabilissimo Eucharistiæ sacramento altaris esse nequeat. contra non nullos nostra tempestate hæreticos, ipsum illic esse pernitaciter insipientes. Aduersum quos ipsamet veritas dixit: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad cõsummationem sæculi: quandoquidem dominus cœlum ascendit, ac illic ad patris dextram sedet secundum humanitatem, qui vnica deitate non modo nobiscum, sed & ubique est, iuxta ipsius verbum: Nemo ascendit in cœlum

Psal. 10.

Psal. 17.

Psal. 46.

Ephes. 4.

Ioan. 16.

Mich. 2.

Psal. 109.

Heb. 12.

Esa. 66.

Ioan. 3.

Mat. 28.

Act. 1.

Luc. 24.

Mar. 16.

Act. 1.

Mar. 16.

Luc. 24.

Act. 1.

Ioan. 3.

nisi qui descendit de caelo, filius hominis qui est in caelo: quum tamen haec dicens, in terris visibiliter & corporaliter conuerfaretur.

Mat. 11.

Luc. 7

Hucusq; dictum est breuiscule de sex fidei articulis, quibus euidenter agnoscimus, Christum verum esse Messiam, & vnicū in lege & prophetis promissum totius mundi saluatorē, nec alium expectandum, quādo in eius solius noīe salui fieri possimus. Quō enim quispiā possit aut debeat de eo vel tantillum dubitare, quū videmus oīa in eo ipso conuenire, quae sancti propheta spiritu caelesti afflati, in sacris literis ante tot secula de eo, magno vnanimiq; consensu praedixerunt, utpote genus, familiā, modum natiuitatis, vitā, doctrinā, miracula, afflictiones & ignominias, genus mortis, sepulturā, resurrectionē, ascensum ad caelos, spiritū sanctum & caelo missum, prodigiosas apostolorū linguas, gentiū conuersionē, & reliqua, quae post ac interim facta vidimus quotidieq; fieri videmus per Christi nomen proficētes.

A. C. 1. 2

Mat. 8

Iam verō hac superest parte nō aliud, q̄ vbi ea, quā nobis ipse Dñs tam laboriose sua humanitate acquisiuit, salute digni esse voluerimus, foreq; eius tandē participantēdemus operam oportet, vt satagamus in nobis quoq; cōplere (spiritualiter, quae ipse nō minus spiritualiter, q̄ corporaliter ob eandem nostrā salutē absq; vllis nostris meritis satis abunde praestitit, ad quemlibet dicens de nobis: Quid vltra debui facere tibi, & nō feci? Nascamur proinde oportet in nouos hoīes, veteribus sublati, crucē nostrā tollentes, oīa huius mundi aduersa noīe Iesu patienter feramus, in humilitate descendamus, vt ascendamus exaltati in dextram nostri capitis, quemadmodum vniuersa & singula ex sanctis passim scripturis vbertim docuimus in opere nostrorum Catholicorum, per singulos & vniuersos catholicae fidei articulos, quo p̄tium Lectorē remittimus, hic catechismi formam custodientes.

Esa. 5

PARAPHRASIS.

ATq; interim nihilominus credo, eundem dominū nostrum, exactis quadraginta post resurrectionē diebus, caelos ascendisse, ipsumq; sic ibi ad dextram patris

sedere, vt idē cū illo etiā iuxta humanā naturā sit rex & dominus aeternus oīm, quae vel sunt in caelo vel terra vel inferis: vnde potens est, nos credentes cōtra quācunq; potestatem in quibuscunq; nostris angustis & necessitatibus iuuare, supremus apud patrem caelestem noster patronus, mediator & intercessor, donec nos ad seipsum recipiat, ex huius mundi tribulationibus exemptos, vt sequitur.

SEPTIMVS ART. S. THOMÆ.

Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.

Declaratio & confirmatio.

QVintum de Christo seruatore nostro sacramentum, haud dum nobis apertū, hoc credit articulo Christiana pietas. Et hic quoq; articulus duo nobis credenda proponit: Primo quidem, dominū, q̄ caelos visibiliter ascendit, visibiliter reuersurū in nouissimo die, iuxta prophetam dicentem: Veniet rex manifeste. Quod & angelus olim ad discipulos praedixit futurū, inquit: Hic Iesus, q̄ adsumptus est a vobis in caelum, sic veniet, quē admodū vidistis eū euntē in caelum. Veniet autem, inquit ipse dñs, in nubibus caeli cū virtute multa & maiestate. Secundo, quoniam sit venturus in cōsummatione seculi, iudicaturus viuos & mortuos, iuxta scripturā dicentē: Veniet rex manifeste, cui pareredit iudiciū, manifeste veniet, & nō filebit. Parauit in iudicio thronū suū, & iudicabit orbē terrae in aequitate, iudicabit populū in iustitia. Et Micheas: Iudiciū Dñi, inquit, cū populo suo. Semel quidē aduenit humilis & abiectus, iuxta speciem humani corporis (sic enim illum praedixerat futurū Esaias) sua morte liberaturus vniuersos a mortis tyrannide. Idē rursus adueniet in fine seculorū, non s̄a seruator, sed iudex oīm viuorū & mortuorum. Sicut enī nunc ab illius beneficio nullus hoīm excluditur, ita tunc illius iudiciū nullus effugiet. Sed tum laeti videbunt iudicē aeterna praemia largientē, qui nūc mansuetum & exorabilem seruatorē non asperrantur, ipso dicente: Ecce venio, & merces mea mecum est, reddere vnicuiq; secundum opera eius.

Psal. 95

Act. 1.

Mat. 24.

Mar. 13

Luc. 21

Psal. 49.

Ioan. 5.

Mich. 6

Zacha. 9

Apo. 18

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Iudicare enim hoc loco nō est aliud, q̄ iudiciaria, hoc est, æqua lance vniuscuiusq; opera ponderare & discernere, vt meritam pleriq; oēs recipiant vel beatitudinis vel damnationis sententiā & mercedem. Per viuos autem, quos tū dominus est iudicaturus, intelligimus vel iustos omnino, vel animas ipsas cum corpore: vel tunc adhuc viuentes, subito tamen, vt alij, morituros, vt & ipsi cum aliis iudicium recipiāt. Per mortuos verò, vel tum mortuos naturæ, vel culpæ mortuos: quibus de, sumissime leges in opere nostrorum catholicorum.

PARAPHRASIS.

Item credo eundem Dominū nostrum Iesum Christum, certo deniq; in nouissimo huius seculi & temporis die, cū summa maiestatis sue gloria ex cælo iterū esse venturum, & iudicaturum viuos, hoc est, eos quos tum viuentes inueniet: & mortuos, hoc est, eos qui dudum a temporibus Adam vsq; ad eā diem nouissimā defuncti sunt: vt singuli iuxta iustissimā illius sententiā quod meruerunt, æternaliter recipiāt: vt ipse deinde cū suis per secula seculorum, nō secus atq; æternus ab æterno deus, viuat & regnet. Id, inquā, credo de Iesu Christo, vnigenito Dei patris filio, domino nostro, iuxta hūmanitatem ipsius deitati cōiunctam.

OCTAVVS ART. S. MATTHÆI.

Credo in Spiritum sanctum.

Declaratio & confirmatio.

Hic articulus tertiam in diuina Trinitate personam exprimit, quæ est spiritus sanctus, in quem pius homo se per huius articuli verba credere cōfiteatur. Vt autem ille vna eademq; in Trinitate diuinitatis persona doceatur, sicut dictum est, in Deum patrem credi, adiecta præpositione: ita & in Christum filium eius, ita & in spiritum sanctum. Esse verò spiritum sanctum, inter infinita propemodum ex sacris literis testimonia, patet ex propheta, deum sic rogante: Ne proicias me a facie tua, & spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Et scriptura alibi ait: Quis tribuat vt omnis populus propheta, & det ei dominus spiritū suum? Et angelus ad Mariam

DE XII. ART. FIDEI LIB. II.

riam inquit: Spiritus sanctus superueniet in te. Ipse autē spiritus sanctus deus est, vnus cū deo patre & filio, ab vtroq; perpetua æternaq; manatione tam mirabiliter q̄ ineffabiliter procedens, quem missum apostolis ecclesiæ recolit. Cœptus est autem dici spiritus, a spirando, q̄ tacito eius adflatu animi nostri viuificantur, & spirant in recipiendis a deo diuinis donis, veluti corpora nostra halitu viuunt & spirant. Id quod Christus suo ad apostolos inflatu, satis apertò subinsinuauit, dicens: Accipite spiritum sanctum. Sanctus autē dicitur, vt excludantur spiritus prophani nō sancti, nec a deo sancto sanctorum procedentes, nec sanctificantes vt ille, qui nos & oia sanctificat, de se dicens: Ego dominus sanctificans eos. Per ipsum enī vniuersa dona, quæ ad nostrā sanctificationem pertinent, nobis cōmunicantur, Paulò dicente: Diuisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus. Et diuisiones administrationum sunt, idem autē dominus. Et diuisiones operationum sunt, idem autem deus, qui operatur omnia in omnibus.

Ex quibus perspicuum fit, hominem christianū pie ac recte credere in spiritum sanctum, vt in eundem cū patre & filio dominum & deum: contra Macedonios, Nestorianos, Eutychios, qui posuerunt spiritū sanctum esse creaturam, patre & filio minorem, & quasi vtriusq; seruum & ambobus subiectum, nec simul cū patre & filio posse adorari, glorificariq;. Deinde constat per hæc, oportere etiā Christianum credere in spiritum sanctum, deum et dominum, qui animas nostras non aliter sua sanctificatione viuificat, atq; spiritus huius manus corpora vegetat, iuxta saluatorem dicentē: Spiritus est qui viuificat. Credat pariter idem Christianus eundem spiritum sanctum ineffabiliter ex patre filioq; procedere, iuxta dominum dicentē: Quum venerit pater, ille vos docebit omnia. contra pertinacissimos olim nōnullos Græcos, qui dicebant spiritum sanctum a patre duntaxat, non etiā a filio procedere: quum tamen eundem ab vtroq; processio, cōtineatur in concilio

Mat. 16
Act. 1.
Phil. 3
Rom. 1
1. Pet. 3
Esa. 3
2. Tim. 4

Apoc. 22
Mat. 16

Psal. 50
Num. 11

Luc. 8

Act. 2

Ioan. 16

Ioan. 20

Eze. 20

1. Cor. 13

Ioan. 6

Ioan. 16

Ho Ephesino, apud ipsos edito. Et ipsi quoque Graeci illam processionem in Concilio Lugdunensi sub Gregorio decimo publicitus sunt confessi.

Postremo credit per hunc quoque articulum Christiana pietas, eundem spiritum sanctum esse loquutum per sanctos olim prophetas, iuxta dictum petri, d. Non voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto, inspirati, loquuti sunt sancti dei homines. contra Montanum & Porphyrium, & hoc genus hereticos, qui dixerunt prophetas ipsos, quasi arrepticios, & mente capros, enunciasse sacra oracula, diuinorumque mysteria, ut hac impia adfertione detraherent verbis prophetis fidem et auctoritatem.

PARAPHRASIS.

Insuper credo in spiritum sanctum, aequè secundum omnem substantiam in Trinitate diuina deum & dominum viuificantem, ut qui sit, quo pater per Christum & in Christo omnia viuificat & operatur, ex patre filioque ineffabiliter procedens: qui & cum patre & filio verus deus simul adoratur & conglorificatur: qui & per prophetas est loquutus, nos pro nominis sui officio sanctificans per ecclesiam catholicam, peccatorum remissionem, carnis resurrectionem, & vitam aeternam, quae & credo, ut subiinde sequitur.

NONVS ARTIC. S. IACOBI.

Sanctam ecclesiam catholicam, sanctorumque communionem. Declaratio & confirmatio.

Haud sanè est, ut in praesentia recensamus variationem, qua plerique omnes ferme doctores variant interpretationem huius articuli: quandoquidem eam in lib. catholicorum non modo posuimus, sed & pro virili ad unitatem redeimus; ideoque hic merito causa breuitatis transeundum, quàm doceamus quodammodo catechumenos, quos haud expedit pluribus obtundere. Quia verò hic articulus ecclesiae mentionem facit, profuerit (arbitramur) scire, Ecclesiam esse ac dici, totam si delium & in Christo regeneratorum congregationem, quae corpus est Christi mysticum, & Christus caput eius. Qui uero ea merito & rectè vel sola appellari debuerit congregatio,

gatio, quae uero diuinorumque cultui, adeoque uni deo innititur, coepit olim ecclesia dici omnis coadunatio hominum, quae unum deum professam est, suamque per Messiam Christum aliquando aeternam salutem sibi a deo restitutum iri, quae non pecuniari uocabulo Iudaeis uocata est synagoga, nobisque ecclesiam uocari solita, ob religionis fideique discrimen. Sic uero & in ueteri testamento sepe inuenimus usurpari ecclesiam pro ihs, qui unum uerum deum, & in eo suam salutem, in protoplasto perditam, per Messiam restituendam sibi profitebantur. Sic nos quoque ecclesiam dici posse censemus, congregationem omnium fidelium a principio mundi usque ad consummationem saeculi: & non solum comprehendere ecclesiam Christi, sed etiam synagogam Moysi: simul & eos qui fuerunt sub lege naturali. Credit itaque summum matrem pius homo per huius articuli uerba, eam ecclesiam, hoc est congregationem sanctam, quae in primis est catholica, id est, uniuersalis, quae toto terrarum orbe constitit, iuxta prophetam dicentem: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrae uerba eorum. Et apostolus; Gratias, inquit, ago deo meo pro oibus uobis, quia fides uestra annunciat in uniuerso mundo. Contra Donatistas, & recetiores quoque nonnullos hereticos, qui separant se a generali ecclesia, & asserunt in sua solum parte ueram esse ecclesiam: damnandi proinde sunt non modo propter haeresim, sed & propter schisma, quo diuidentur inconfutibilem Domini tunicam, non habentes propterea nec ueram fidem, nec charitatem, nec remissionem peccatorum, utpote quod nullum horum est extra ecclesiam catholicam, unde secluditur haeticorum ecclesia, quae sancta credi non potest, quum non sit catholica, sed singularis, quandoquidem ipsa in aliquibus tantummodo regionum partibus coarctatur, & haud aliter atque fures in certis terrarum angulis includitur, & ceu in latibulis delitescit, lucem odians, tanquam male operans: de qua ideoque Dominus: Odi, inquit, ecclesiam malignantium, hoc est, haeticorum. Christiana uero ecclesia, a solis ortu usque ad occasum, unius fidei splendore diffunditur, ex omni tribu, lingua, populo & natione collecta.

1. Pet. 1.

Matth. 3.

Marc. 1.

Luc. 3.

1. Cor. 12.

Rom. 10.

Eph. 7.

Ioan. 3. 6.

Psal. 18.

Rom. 10.

Rom. 1.

Ioan. 19.

1. Pet. 3.

Ioan. 3.

Psal. 25.

Matt. 8.

Apo. 2.

Eph. 1.

Et si & ipsa sacrosancto sit Christi sanguine redempta, hæret tamen sua quæ domino displicet, se sancta redemptione indigna facit: ideoque sancta non est. Credit itaque pietas Christiana, Ecclesiam esse sanctam, quæ est catholica & sanctorum communio. i. quæ tam in terra adhuc militans, quàm in cælo triumphans, participat vniuersaliter vno deo, vno pastore, vna fide, vno baptismo, vni demeritis & suffragiis, vni & iisdem sacramentis, maxime Eucharistia, totius vnitatis & concordiam sacramento, iuxta Paulum dicentem: Obsecro vos fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi, ut id ipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadem scientia. Contra hæreticos & schismaticos, quorum ecclesia non est sancta, quæ nec catholica, nec communicans iisdem sacramentis & doctrinis: quemadmodum nunc supra quæ dici potest, apertè videmus, quum eorum fides in omnibus penitentiam sit uaria, quàm ipsi sunt varij in omnibus, etiam inter se ipsos & a seipsis dissidentes. Cuiusmodi catholici non sunt quantumuis vtrobius malè viuatur.

PARAPHRASIS.

Gen. 7 Credo postea vnam in toto terrarum orbe esse catholicam, sanctam & apostolicam Ecclesiam, cuius caput mysticum Christus est: in qua vel solus homo possit ac debeat saluari, & extra illam nemo: quæ per spiritum sanctum congregata conseruatur & gubernatur, indiesque venerabilibus sacramentis atque dei verbo nutritur & vegetatur. Cuius vel sola fides est illa, quæ hætenus confessus sum, & confessurus deinde: sine qua deo nemo possit placere deo, ut qui eam non habet, iam sit iudicatus. Credo quoque communionem sanctorum, id est credo me per sacramenta huius Ecclesie, adeoque per eiusdem ecclesie fidem ita Christo capiti nostro atque oibus sanctis communionem quadam vniui, vniuique effici, ut quicquid boni vnquam Christus & eius sancti, vel nuper defuncti, vel adhuc viuentes, meruerint, id ipsum totum mihi verè credenti, & in Ecclesia existenti, in meam sit celsurum salutem, ita ut de æterna

DECIMVS ARTIC. S. SIMONIS.

Remissionem peccatorum.

Declaratio & confirmatio.

PER huius articuli verba pietas Christiana credit, sibi in catholica ecclesia maneri, & sacramenta ipsius participari, à deo tam per baptismum fluminis, fluminis et sanguinis, quàm per penitentiam post baptismum, peccata sic remitti, ut sibi cæli ingressum non præcludant, iuxta Dominum per prophetam dicentem: Conuertimini, & agite penitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris: & non erit vobis in ruinam iniquitas. Et quare mortemini domus Israel? Quia nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & viuatur. Et Dominus ad discipulos: Quorum, inquit, remiseritis peccata, remittuntur eis. Nec quidem semel tantum, sed & pluries, Domino eodem ad Petrum, de numeraria vice remittendi peccata rogantem, in hæc verba dicente: Non dico tibi, vsque septies, sed vsque septuagies septies. Contra Montanum, Nouatum, Nouatianum, & id genus hæreticos, qui neque penitentiam purarunt denuo peccatoribus remissum iri peccata. Id quod est, Domino omnium misericordiarum tyrannidem impingere, à quo prorsus est alienus, quum non sit eius misericordie numerus: maxime, quod vix inueniatur homo qui non peccet, vixque saluetur iustus. Quid multa? De nullo legitur, cui verè penitenti Dominus denegasset remissionem peccatorum: quam vel ob id, cælum ascensurus, suis concessit discipulis, eorumque successoribus in ecclesia catholica sacerdotibus, ut aliis impartiant.

PARAPHRASIS.

Credo in eadem vnica ecclesia catholica remissionem peccatorum, utpote quæ virtute & merito passionis Iesu Christi, peccata priora mihi sint misericorditer remissa: & si qua, quolibet vel grauiora vel multa, post baptismum vel quolibet modo (prout omnis homo ad malum natura pronus est, & quod nemo sit qui non peccet) commisi, seu commiserò, eadem Iesu Christi passionis virtute, atque mihi ex animo penitenti, misericorditer

C 3 dices

Eph. 4

1. Cor. 1

Gen. 7
Eph. 1. 5
Col. 2

Heb. 12

Ioan. 3

Mar. 16

Ioan. 5

Io. 6. 16

1. Co. 10

2. Cor. 13

Eph. 6

Apo. 14

Eze. 18

Ioan. 20

Mat. 18

Luc. 17

Psal. 146

1. Reg. 8.

Eccl. 7

2. Pet. 4

Ioan. 20

Luc. 24

Eph. 1

Heb. 9

Rom. 4

Act. 8

Mat. 11.
Act. 1.
S. 11.
1. Tim. 1.
Ezec. 18.

diter, & ita quidē remissum iri, vt ex dei misericordiā, si poenā æternam propter ea peccata demeruerim, tēporali quapiam poenitentia satisfacere possim: adeo, vt tandem haud aliter atq; nunq̄ peccassem, futurus sim mundus & purus, cœloꝝ aptus.

VNDECIMVS. ARTIC. S. THADDEI.
Carnis resurrectionem.

Declaratio. & confirmatio.

Adstruit hic articulus, futuram in fine seculi resurrexionem humani eiusdemq; demortui corporis, qđ per carnem hęc intelligimus. quandoquidem, vnaquęque anima, quę interea in loco per deũ ordinato viuit, vt quę sit immortalis, recipiet suũ corpus, quod exanimē per mortem vel quālibet variā reliquerat, simul cū ipso deinde victura, iuxta Iob, post infinita de resurrectione futura ex sacris eloquiis testimonia dicentem:

Iob. 19.

Scio, quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra resurrectionis sum. Et rursus circumdabor pelle mea: & in carne mea videbo deũ: quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspiciuntur, & non alius. Reposita est hæc spes mea in sinu meo. Et apostolus alibi Corinth. & Thesalonic. admodum multis perdocet, nos, quolibet hic morte defunctos, in nouissimo die resurrectionis: & quoslibet, quod hic meruerat, a iustissimo iudice Iesu Christo recepturos, iuxta Dominum dicentem: Venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei: & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitę: qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Si enim resurgens dicitur id quod cadit, profecto resurget in veritate caro nostra, quoniam ea in veritate cadit. Nec erit secundum Originem immutatio corporum, id est, aliud nouum corpus pro carne: sed eadem caro corruptibilis, tam iustum quā in iustorum, caro in corruptibilis resurget, vt vel poenā sufferre possit pro peccatis, vel in gloria æterna manere pro meritis, iuxta prophetam dicentē: Qui dormiunt in terrę puluere, euigilabunt: alij in vitam æternam, alij in opprobrium. Ad quos per aliũ propheta

2. Cor. 14.
1. Thes. 3
et. 4

Iohan. 5.

Dan. 12.

tam dicit dominus: Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam vos de sepulchris vestris, & viuetis. Et ego intromittam intra vos spiritum, & viuetis: & dabo ius per vos nervos, carnes & cutem. Atqui superuacaneũ duxerimus, hęc de resurrectione articulum multis hac parte munire, quum ipsum in lib. Catholicorum innumeris pene & iisdem inconuincibilibus ex vetere & nouo testamēto scripturis, in super & rationibus haud quā friuolis nec cōtemnendis, comprobauerimus: in presentia duntaxat monentes, ne quis paulo sit, quarendo de hac ipsa corporum resurrectione, curiosior, quando ipsa creditu facillima esse debeat, cum quia illam fore prædixit, qui mentiri nequit: tum quia eam operabitur, qui omnia potest. Nunquid dubitemus cum posse in pristinam naturam restituere, quod ex sua forma mutatum est, qui ex nihilo vniuersa creauit? Et hoc est quod Apostolus affirmat, nos videlicet cœlo exspectare saluatorem, Dominum nostrum Iesum Christũ, qui sit reformaturus corpus nostrę humilitatis, configuratum corpori claritatis suę, secundum operationem virtutis suę, qua etiã possit sibi subiicere oĩa. Ipse enim potens est omnia abundantius facere, q̄ nos intelligere quimus. Absit proinde, vt vel ideo tãtillũ de resurrectione futura dubitemus, quum quotidie videamus argumenta illius apertissima. Quid enim dubitas a morte resurrectionem te, qui, anteq̄ viueres, nihil fuisti? Quare etiã dubitas an resurgas, q̄ totũ quod in rebus est, cōtinuē sic resurgat? Nonne sol occidit & resurgit? dies sepeliē & redit? menses, anni, fructus, tēpora, semina, cū mtrās eũt moriunt ipsa: quũ redeũt eadē, sua morte virescunt? Nonne etiã nũ, quoties dormis & dormiēdo euigilas, tecũ quasi moreris & resurgis? Quã ob causã vel nõ extremã, mortui in dño dicunt dormire, q̄ vt dormiētes aliquando eius q̄ oĩa potest, virtute sint resuscitandi & resurrecturi.

Ezec. 37.

Phil. 3.

Gen. 1.

Phil. 3.

Ioē. 11.

1. Thes. 4.

PARAPHRASIS.

IDentidē credo carnis resurrectionem: nempe nos oēs quocunq; loco & tēpore, & qualitercunq; viximus atq;

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

atq; mortui sumus, ab initio mundi vsq; ad ipsius finē in nouissimo die, quum ē celo visibiliter reuersurus est Christus, corporaliter in debita ætate & forma, sine aliquo corporis defectu, cū eisdem prioribus nostris corporibus, vtrute & potentia diuina perinde in vnicuique momento, vt Christus olim verē resurrecturos & viuificandos, per animarum nostrarum ad corpora reuincionē, ita vt singuli de propriis nostris factis corā Christo Iesu iudice iustissimo rationem reddamus, vt vnicuique ante tribunal eiusdem referat propria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum: & recipiat deinde vel æternam pœnam, vel æternam mercedem.

DVODECIMVS ART. S. MATTHIÆ.

Et vitam æternam.

Declaratio & confirmatio.

ET hic duodecimus, idēq; postremus catholicæ fidei articulus, est bīmembris. Primò quidē in eo pietas Christiana confitetur se credere, q̄ qui hic à mundi exordio moriuntur corpore, post iudicium rursus corpore victuri sint vitam, vtpote in regione verē viuentiū, iuxta prophetam dicentem: Credo videre bona domini in terra viuentium. Et rursus: Placebo, inquit, domino in regione viuorum. Deus quidem inibi est, uō mortuorum, sed viuentium: contra eos qui falsò negant alibi nunc viuere, qui corporaliter hinc in Domino decederunt, contraq; eos, qui non credūt futuram venturi seculi vitam, nec aliquam alibi esse, sed animam simul cū corpore interire, nec aliquando reuicturam, dicentes: Vnus interitus est hoīs atq; iumētōri, & æquavtriusq; conditio: sicut moritur homo, sic & illa moriuntur: qui tamen etiam ethnici crediderunt immortalem esse animam, naturæ fortassis duntaxat lumine perdocti. Secundò confitetur se credere, non solum q̄ viuant vitam, sed & quod viuant vitam æternam, vtpote finis nesciã & interminam, nec vltra moriuri, iuxta Christi vrbum: Illi qui digni habebūtur seculo illo & resurrectione ex mortuis, neq; nubunt, neq; ducunt vxores: neq; enim vltra mori poterunt. Siquidem viuunt haud secus atq;

DE XII ART. FIDEI LIB. II.

membra cum capite Christo, qui (vt paulus ait) resurgens à mortuis, iam non moritur: mors illi vltra non dominabitur. Ita nimirū nec nobis ipse membris, Apocalypsi teste, dominabitur. Ipsa verò vita æterna dignoscitur consistere, tam in stola animæ, quàm animæ. Stola autem animæ, rursus in tribus. Primò, in manifesta summæ Trinitatis agnitione, quæ succedit fidei, iuxta Dominum dicentem: Hac est vita æterna, vt cognoscant te solum verum deum, & quē misisti Iesum Christum. Secundò in perfecta eius fruitione, quæ succedit spei, iuxta Paulum dicentem: Videmus nunc speculum in ænigmate, tūc facie ad faciem. Spe quidem nūc salui sumus, tum salui verò futuri re ipsa, quando videmus eum sicuti est. Tertiò, in perfecta erga Deū & proximum dilectione, quæ succedit charitati, quæ nūquam excidit, sed ahibi perficienda, secludet omnem fortis timorem: contra eos, qui negant in celo viuentes, pro nobis eorum confratribus orare. Id quod charitatis est, vtiq; alias q̄ hic, vehementioris: quasi illi minus illic: q̄ hic, sciant & ament. Quod sane falsum est, maxime quòd in celo sancti vel magnopere pro nostra orēt salute: quoniam sine nobis, quoad gloriā corporis, cōsummari nequeunt, nos avidissimè expectantes. Stola quoq; corporis, tum quatuor rebus cōstare creditur & dotibus, vtpote in Agilitate, Subtilitate, Claritate et Impassibilitate, iuxta scripturam dicentē: Fulgebunt iusti, & tanq̄ scintillæ in arundinetis discurrent. quem admodum in lib. Catholicorū singula & vniuersa vberissime declarauimus, hic in cassum repetenda. Hic quidē non aliud sumus addituri, quàm eam esse vitam æternam: in qua Deus ille optimus ita in omnibus est omnia, vt (Ioanne teste) similes illi simus futuri: atq; ideo scientes & habentes omnia non solum bona, sed & optima quæq; sine alicuius mali presentia, quæ ab omnibus summo & recto voto desiderari queunt: & quidē tanta, vt eis condignæ non sint, quotquot sunt & quantæ huius mundi passiones. Siquidem tot & tanta sunt inibi bona, quot & quanta oculus non vidit, nec auris

Mat. 28
Mar. 16
Luc. 24
Ioā. 20. 21
Mat. 16
Ioan. 5
Rom. 14
1. Cor. 5

Psal. 26
Psal. 114
Mat. 22

Eccēs. 3

Luc. 20

Rom. 8

Ioan. 17

1. Cor. 13

1. Ioan. 4

Heb. 11

Sap. 8

1. Cor. 15

1. Ioan. 3

Rom. 8

Est. 6.4

1. Cor. 2

audia

Esa. 64.
1. Cor. 2.

audiuit, nec in cor hominis unquam descenderunt.

Esa. vii.

Interea quoque scias velimus, Christianam pietatem æque sub hoc articulo credere poenã æternã malorum, sicut credit vitam æternã bonorum: illam ut supplicium, hanc ut præmium. Siquidem iuxta prophetã, Vermis impiorum nõ est moriturus, nec eorum ignis unquam extinguendus. Ad quos propterea dominus in nouissimo iudicio dicturus est: Discedite à me maledicti, quos nescio, in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius, ubi fletus est & stridor dentium: nempe significans magnitudinẽ horrendi damnatorum perpetuo apud inferos supplicij, nunquam finiendi. Contra Originistas & alios hæreticos, qui crediderunt dæmones in angelicã, quã creati sunt, dignitatem redituros, & impios homines iustorum societate donatum iri post tormenta, quasi supplicij expurgatos. Nos verò nõ ipsis, sed credamus iudici omnium iustissimo, & eadem retributori æquissimo, qui dicit: Ibunt hi (impj) in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam, ut percipiant fructum operum suorum.

Mat. 25. 7.

Mat. 19
Ioan. 5.

PARAPHRASIS.

Credo finaliter vitam æternam, hoc est, quod ex ætæto supremo iudicio, mali æternaliter ineffabili tormento punientur sine aliquo fine, quoniã hic quoad potuerunt, contra Deum insintri peccauerunt, & pro peccatis, quum potuissent, poenitere noluerunt. E diuerso credo, quod qui bona hic egerit, vel de peccatis denique poenituerunt, cum Christo iudice in vitam æternã ad cælos sunt ituri: illique cum eodem æternaliter victuri, ut qui semel mortui sunt, ultra non moriantur: neque eis mors dominabitur, utpote qui per secula seculorum, eo ac tanto gaudio & præmio sine intermissione, sine aliquo fastidio perfuerunt, quod & quantum neque oculus vidit, neque auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Ad quam sane vitam æternam credo nos sola

Ioan. 5.

Rom. 6
1. Cor. 15.Esa. 64.
1. Cor. 2.

dei misericordia per Iesum Christum dominum nostrum certo peruenturos, Amen.

Conclusio.

Hæc hætenus dicta sunt de duodecim articulis Christianæ, adeoque Catholicæ fidei, primæ religionis Christianæ partis: quos alibi singulatim, multoties fultus pro loco & tempore disputauimus. Hac sanè duntaxat parte dedimus operam, quò fidei summam dilucida & simplici breuitate simplicioribus, ceu quibusdam catechumenis proponeremus: nihil ultra subiciētes, quàm quod nolimus latere quenquam, omnes in vniversum articulos, constringi posse & cogi in tres articulos, secundum tres in super benedicta Trinitate personas: in quibus Christiana pietas vnum de v m in Trinitate, & Trinitatem in vnitatem veneratur: ubi nihil est neque prius neque posterius, neque maius, neque minus, sed totæ tres personæ, coæternæ sibi sunt & coæquales.

Primus autem articulus, sicut accepimus, personæ patris omnipotentiam: sex deinde, personæ filij humanati ad salutem nostram perficiendam, mysteria, quinque verò postremi, personæ spiritus sancti singularia dona, & opera sic exprimentur ut interim iuxta fidem catholicam, diuinarum personarum ad extra profusa operatio, vna sit eadem, sicut & virtus & substantia, quanquam proprietates illarum alia sit & alia.

Docemur autem in hisce duodecim fidei articulis, tam tamque eminentem scientiam, ut in ea omnis nostra consistat sapientia, quam illa multo longissimè superat: adeo, ut ipsam non doctus ille Plato nesciuerit, nec solum Demosthenes eloquens ignorauerint, sed & ignorauerint quotquot fuerint huius mundi sapientes & prudentes, quanquam summis conati sint viribus, ut quid DEVS esset, quidque ille ageret rescirent: frustra tamen ita omnes hac parte moliti sunt, ut eorum sapientia & prudentia, prorsus fuerit reprobata & perditæ.

Norunt proinde hanc veram & solidam sapientiam Christiani, unigenito dei filio duce & doctore, qui solus in sinu patris residens, eam nobis per hosce duodecim articulos, apostolis per eum et eius spiritum loquentibus, ita deprompsit & enarrauit, ut eius adiutrice gratia, plane nunc intelligamus quid nobis a deo cum expectandum, tum accipiendum sit, ut qui fide inibi duodecim articulis expressa, cognoscimus ipsum deum totum: nempe quantus & qualis sit, quid quantumque illi debeamus.

Rom. 3

Gal. 2.3

Est autem haec ipsa illa fides, qua vel sola nec alia iustificamur, res sane vel una, quae nos deo probatos charis & reddit: neque nos solum, verum (si quis repetat ab orbe condito) maiores nostros omnes, qui sola fide, quae

Gal. 5.

per charitatem operatur, promeruerunt quod assecuti sunt. Siquidem nulla est res, quae pios aequè deo nos commendat, ac certa de illo fiducia, quum sit animi optimè de deo sentiētis, nihil addubitare de dictis illius, quum

Hebr. 11.

nec appareant (ut audiuius) vsquam humanis sensibus quae dicuntur, nec humana ratione probari possint, sed per solam scripturam colligi: quam ille nobis tradidit, quem scimus nihil non posse, nec posse metiri: cui et in quem si quis per scripturam, verbo scilicet dei credit, deo maxime commendatur, propter indubitata

Heb. 11.

in ipsum fidem, sine qua nemo illi placet. Quisquis ideoque illi velit esse commendatus, primum oportet ut deum esse credat, qui possit omnia, quicquid velit optima. Deinde, hunc agere curam rerum humanarum, perque hunc nec pios, qui neglectis huius mundi visibilibus bonis, deum inuisibilem inquirunt, fraudari suis praemis, quantumvis adfingantur in hac vita: nec impiis defutura supplicia, etiam si hoc in seculo videantur secundis ventis: quandoquidem in deum patrem, filium eius, & spiritum sanctum modo quo haecenus docuimus, haud credunt. Siquidem veritas dicit: Qui non credit iam iudicatus est. Et iterum: condemnabitur, Qui non crediderit, utpote fide illa, quam nobis Symbolum Apostolicum huc vsque praescripsit, quum sit sola & unica fides, quae vera est, impietate omnem, & falsas religiones ab-

Ioan. 3

Mar. 16

iciens, earumque sectatoribus aeternam poenam comminans.

Quae nimirum fides, fuit ac fides patriarcharum & Prophetarum, figurata in lege naturae, praenunciata in lege scripta, reuelata a Christo dei filio & docta, ab Apostolis toto terrarum orbe vsque in fines orbis, subsequētib; miraculis praedicata, a sanctis martyrib; effusione sanguinis testificata, ab omnibus orthodoxae fidei professoribus firmiter confessa.

Sed quaeris an nihil aliud Christianum credere oporteat ad salutem, quam quod duodecim contentum est articulis. Respondemus credi oportere quidquid inibi exprimitur, quidquid illuc reduci potest, ac necessaria & certa aliqua connexionē inde depēdet, aut subtili indagacione ex eis quouis modo colligi queat, & denique quidquid affirmat sacra scriptura, quae sola ui nequit, quum tradita sit a spiritu veritatis: & quidquid ex ea coniecturis certis colligi potest, quemadmodum non parum multis ostendimus in opere catho-

Ioan. 10

Ioan. 10

licorum, quando disputabamus species veritatum catholicarum: quo te lectorem candidum remittimus, huic secundo in catechismo catholicum libro colophona ponentes.

REVERENDISSIMO PATRI,
illustriissimo principi ac domino, Domino Alexandro Farnesio S. R. E. Cardinal. & Vicecancellario dignissimo & amplissimo Domino suo clementissimo Fridericus Nausea Blancicampianus, Episcopus Viennensis,
S: P. D.

HAud ignoras, opinor, Alexander princeps multis sane modis ter illustriissime, necnon singulari Cardine senatus ornamentum, quam non parum multi cum doctrina tum pietate praecleari viri, vel a nascente statim ecclesia quaedam doctrina Christiana

stianæ methodos indubiè propterea instituerint ac in
formauerint, vt extarent eiusdem doctrinæ Christianæ
quædam compendia, quasq; nonnullæ Summæ, in quibus
locos ad Christianam religionem & pietatem per
necessarios, non secus atque in quibusdam tabulis pro
postis plerique omnes, qui Christo optimo nomina
dedissent, complecti possent & cõspicere, quippe quod
vix vllam hac docendæ ratione iudicaret vtiliorem.
Id autem licet nẽno facillè possit inficias ire, quum sa
tis abundè constet, hæc *uocatus* ad docendum val
de conducere: non tamen defuerunt hæctenus, qui pro
fus adseuerarent in multis, qui versati essent in hoc ipso
scribendi docendiq; genere, propter inauditas planèq;
propemodum nouas huiusce nostræ calamitosa tempe
statis, tam locorum quàm personarum circumstantias,
impediendo multa desiderari. Quod ipse verum esse ani
maduertens, & quod in aliis ante nos desideraret, ut red
dere cupiens, & sedulo dein multorum etiam non con
temnendæ nec dignitatis, nec authoritatis hominum
hortatu feruè compulsus, quæ nuper partim apud Mo
guntinenses, partim apud Viennenses populos catechi
zando pro concione dixi, in sex, quos hic qua possunt
reuerentia offero, catholici catechismi libros congesti,
congestosq; dein certas ob causas S. D. N. Paulo ter
tio pontifici maximo, & reuerendissimis illius ac S. R.
E. cardinalibus in vniuersum consecraui, necnon dein
de singula totius operis volumina, singulis dicaui patro
nis. Inter quos ita mihi semper, haud iniquo certè iudi
cio, visus & habitus es facillè præcipuus, vt committe
re nequaquam potuerim, quin tertium in ordine libri
de septem catholicæ ecclesiæ Sacramentis (quod ita vi
debatur eorum, quæ catholicæ sunt religionis, ordo po
stulare) modis, quibus potui omnibus reuerendissimè
& illustrissimæ celsitudini tuæ dedicarem.

Et si enim qui catholicæ religionis & eius doctrina
rudimenta hæctenus ad veram salutem plane necessa
ria conscripserunt, haudquaquam dispari sententia pro
cellis

cesserint, non eundem tamen omnes ordinem sequuntur
sunt. In quorum equidem sententiam sicut pedibus eti
am facile concesserim, sic ab eorum pariter ordine, nisi
quatenus ratio secus suggererit, non cedo: nempe nus
quam non ecclesiæ catholicæ iusta ex parte seriem præ
se ferens.

Qui enim fidei primum vel ideo locum trado, quo
nam ipsa sit adeo basis totius Christianæ religionis, vt
extra illam religio verius haberi possit ac dici debeat su
perstitio, quàm religio, proximum post articulos fidei
catholicæ locum sibi iure quodam vindicare visa sunt
septem catholicæ Ecclesiæ Sacramenta, quod ea sint
perinde certissima quædam fidei Christianæ symbola,
quemadmodum in hoc ipso, tibi de septem sacramen
tis Ecclesiæ catholicæ dicato, libro subinde paulo fusi
us est videre.

Quod autem illustrissime princeps ita seorsum singula
volumina singulis principibus, iisdemq; præcipuis
is patronis dedicauerim, sicuti nulla prorsus factum est
ambitione, ita nec ipsum tam feci, quia duos parietes
(vt est in adagio) de vna fidelia dealbare, vnaque & ea
dem opera simul omnes demereri studuerim, quàm
quia rationem aliàs a me redditam, probari mihi de
clarauerim. Nec est quod magnopere formidem, quò
minus hoc rectè fecerim, quàm potius huic operi nostro
futurum bene sperem, quod plerunque semper vsu ve
nire solet ei templo, quod pluribus coniunctim diuis
consecratum est. Sicut enim videmus hoc sæpenumero
ro plus ei templo maiestatis ac venerationis accedere,
quod pluribus vna diuis dedicatum est: ita sanè confi
do, quidquid huius est operis, hoc feliciter & auspiciat
us exiturum in manus hominum, quo pluribus, &
iisce quidem totius orbis facillè summatibus, simul
inscriptum est.

Inter quos ipse tam rarè tamq; diuinis tuis virtutibus
haud secus atque phœbus inter minora sidera præluce

res, si tu illis in omni quoque virtutum genere per se splendidissimis & ornatisissimis, non plus splendore & decoris adderes, quam ille ceteris sideribus tenebrarum offunderet. Ceterum ne parum prudens, hoc non ita quidem commodo loco latissimum tuarum laudum campum firmi ingressurus (quandoquidem huius ingenioli vis tuis firmiter præclaris virtutibus longe impar, nec mea ad illas infantia tantillum adspirare possit) verum compendio potius laudes tuas explicaturus, sane mihi augurari videor, te, si fata per ætatem sinent, eum esse, postquam hac semper magis ac magis futurum, qui tuis omnigenis virtutibus & dotibus, domum et proficiam ipsam Farnesiorum, quæ alioqui multo omnino laudatissima est, omnino non solum sis superaturus & illustriorem redditurus, & illius lucem ornamentorum tuorum splendore quodam modo obscuraturus, sed & magnum illum tuum parvum, Paulum dico tertium, pontificem max. cuius ipse secundum sanguinem nepos es haudquaquam poenitendus, in ipso summæ dignitatis fastigio sis æquaturus. Atque pro in illustrissime princeps, tantus quum sis, & ab omnibus merito veraciterque habearis, cur tibi seorsum dicaturus haud fuisset librum, non ob sui, sed materię magnitudinem usque adeo tantum, ut ipse inter alios in hoc opere libros, maiorem se præter eum, qui de duodecim catholicæ fidei articulis est, habere vix possit. Successit & alia mihi peculiaris ratio, ut quidquid huius est pro Catholica nostra religione laboris & operis, illustrissimæ tuæ celsitudini dicauerim, quia videlicet non alia via licuit testari animum meum, memorem beneficiorum simul et officiorum tuorum in me nequaquam vulgarium. Siquidem iam pridem circumspexerim, si quod idoneum argumentum nancisci possem, quo simul & tuam erga me magnificam liberalitatem & munificentiam, & meam vicissim in te deuotam grati animi propensionem testatam apud etiã posteritatem efficerem, ut ipsa videlicet in te optimi Mecœnatis ac laudatissimi præfulis imaginem, in me verò seduli clientis exemplum acciperet. Sed hæc cœnus in tot vnus curas & sollicitudines tum priuatas

tum publicas distractus, hinc variis & molestis pro republica Ecclesiastica studiis meis, hinc aliquantisper aulae regis negotiis supra quam scribi potest, non occupatus solus, sed et obrutus, meminisse magis potui officij mei, quam præstare, quemadmodum nec modo propter eandem causas aliud queam, quum hoc tibi dicato de septem sacramentis libro aliud non ago, quam ut ipsum velut arrabonem duntaxat exhibeam, quo me magis ac magis pro receptis beneficiis adstringam, non uti fidem meam liberem, utpote non contentus hoc argumento tuã in me liberalem benignitatem & meum in te animum declarasse. Id quod breui, ceu spero, vberiore magisque fortasse viuaci monumento docturus sum, nec aliud inde speraturus, quam ut aliquo saltem argumento declarare digneris, hoc tibi munus meum pro Christiana eademque catholica religione lucubrationis ingratum non fuisse. Siquidem hic sibi probe conscius animus, nec opes, quarum nunquam fuit audus, ambit, nec honores, a quibus a puero semper abhorruit; voluptates certe multo minus, quæ nec ætatem nec conditionem hanc deceant, si libeat frui, & breui mihi sciam relinquendas esse. Faxit Deus ille optimus maximus, ut sibi mei pro sancta eius Ecclesia labores & sudores, grati sint & accepti, & is in suam te gloriam & eiusdem suæ Ecclesiæ salutem & pacem dignitati sacrosanctæ Romanæ Sedis & Reipublicæ Christianæ iuuandæ perquam diutissime me felicissimeque seruet incolumem. Viennæ Austriæ, decimoquarto Calendas Ianuarij. Anno salutis humanæ M. D. XLII.

Friderici Nauesæ

BLANCICAMPIANI.

In Catechismum catholicum de VII. catholicæ
Ecclesiæ sacramentis, Lib. III.

PREFATIO.

Ibro proximo, primam Christianæ religionis partē, vtpote fidem, & ea quæ vera fide ad salutem consequendā credenda sunt, eatenus reddidimus, quatenus (deo autore) catechismi ratio permisit, obmissa suo quidem loco fufius reddituri, quam quā maiorē ex parte in opere Catholicorū reddita bene speramus. Credit autē inter cætera quæ hic cōsulto transimus, catholica ecclesia, deum nō modo esse, sed & cum esse optimū & maximū, qui optima quæq; velit ac possit, quicq; nos ab initio semp̄ amavit, amectq;, vtruncq; supra q̄ dici possit, a nobis peccato læsus & offensus. Cuius sane erga nos charitatem ipsa fide nō obscure sentimus, quum illa sub oculos nostros ponat innumera simul & maxima beneficia atq; dona, quæ tam magnus, tam vilibus suis mancipiis ab ipso conditis, mox initio largitus est, nec largiri cessat. Mittimus enim alia, quæ nec angelorū lingua recensere sufficeret: nonne beneficia sunt amore plenissima summo, quod quum nō essemus, nos fecerit: a simamq; nobis talem inspirauerit, qualem nulli plane animantium, vtpote creatoris ipsius imagine insignem, rationis participē, beatitudinis æternæ capācem: atq; illi paradysum plantaue rit, cœlum extenderit, terramq; substrauerit, luminaria accenderit? Adde quod nobis idē largitus sit, indiesq; nō secus atq; pater oīm clementissimus largiatur, quæ vel ad vtriusq; hominis sustentationē, ad eruditionem ad consolationem, ad correptionē, ad delectationē feliciter conducunt. Hęc profecto fide, qua de liber præcedens differuit, satis euidenter cognoscimus, articulis præsertim fidei paulō altius repetitis. Nec interim nos inibi latere potest summū illud ac prorsus incōparabile donum, quo idem Deus omnipotens & pater liberalissimus, vt nobis propter peccata nostra filiis iræ, eternorūq; supplicio obnoxiiis, parceret: proprio, eidemq; vnigenito, filio suo Iesu Christo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: nec vulgari quidem, sed nouo tradidit modo, vt qui illum dederit non solum in con-

Eph. 1

Rom. 8

for

fortem naturæ ac vitæ socium, sed & in redemptionis nostræ pretium. Cuius sane causa ille non solum creditur conceptus & natus ex virgine, sed & passus, sed & crucifixus, sed & mortuus & sepultus, nec quidem sine summo fructu: quandoquidem ille natus in terram est, vt ipsi nasceremur in cœlum: descendit & ille ad inferos, vt nos inde captiuos educeret: resurrexit, vt sua morte redemptis, vitam immortalē daret: ascendit, vt nobis locum præpararet. Quid multar? Fide nimis rum credimus & agnoscimus, quoniam nos Deus noster fecerit, tamq; multa propter nos fecerit, scq; ipsum, nempe filium, propter nos fecerit, factus nobiscum caro vna, nostq; secum facturus spiritum vnū. Qui enim noster est socius & frater incarnatione, pretium morte crucis: haud dubiū erit nostrum præmium, finali vtriq; beatitudine, quæ est post remissionem peccatorum & carnis resurrectionem vita æterna, quam et omnia quæ ad ipsam pertinent, certo sumus habituri.

Non superest igitur nunc aliud, quam vt spe firma bene speremus, deum certo daturum quæ nos de eo credimus: de qua quidem spe, parte religionis nostræ altera, præsertim (quatenus profuerit) libro differemus, quū iudicio omnium spes fidei, & spei beatitudo succedat.

Quomodo Spes definiatur, & qua causa fidei proxime succedat. Cap. I.

TAmetsi non infima pietate & doctrina theologice plurifaria & plane multa de spe, deq; illius varietate disputarunt, nec absq; fructu fortasse: nō tamen est, vt hoc loco illos disputatione longa sequamur, qui de ea duntaxat spe dicturi sumus, quam vocat Theologicam, altera nostræ religionis parte: quæ non est terrestrium, sed cœlestium diuinarumq; rerum cultrix & pedissequa, in hunc ferme modum a pijs hominibus definita:

SPEs, est certa rerū bonarū futurarumq; quas a deo promissas fide indubitata credimus, cum patētia expe-

D 4 Catio

Esa. 9.
Psal. 67
Eph. 4.
Ioan. 16

Rom. 5 catio, ex gratia & meritis proueniens, iuxta Paulum dicentem: Iustificati ergo ex fide, pacem habeamus ad deum per dñm nostrum Iesum Christum, per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum dei. Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia verò probatione, probatio verò spem. Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Nam quod videt quis, quid sperat? Si verò quod non videmus, speramus: per patientiam expectamus. Habemus ergo spem, sicut ancoram tutam & firmam, incedentem usque ad interiora velaminis: siquidem spes non confundit. Vides ergo quomodo Paulus appellet spem ancoram firmam, quæ constanter & indubitanter patienterque ducat ad interiora velaminis, hoc est, ad æternam beatitudinis tabernacula, quæ nobis futura sunt, ut cunctis nunc inuisibilia: quoniam (vt idem alibi dicit) non contemplamur quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt. Qualis sane spes idem apostolus habuit, quum dixit: Ob quam causam etiam hæc patior, sed non confundor. Scio enim cui credidi, & certus sum. Iam verò, quia sic esse nobis debet de futuris bonis consequendis spes, merito fidei spes succedit, quæ & ipsa verbo dei, quo nihil certius & veracius, innixa, prorsus certissima est. Accedit, quòd ipsa spes sic affinis videatur fidei, vt ea propemodum nasci credatur ex fide. Siquidem fides est qua verbo creditur spes, qua expectatur quod per verbum promissum est. Vt enim expectemus, potissimum fides verbi dei facit, iuxta prophetam dicentem: Speret in te omnes qui nouerunt nomen tuum. Quamuis autem fides & spes ita conformes videantur, vt penè non sit cur separemus alterum ab altero, hæc gratia sæpenumero scriptura vocabulis fidei & spei, expectandi & sustinendi, promiscue vtatur: inter se tamè differunt fides et spes, vti filia à matre: differunt & interim, quoniam fides sit & malarum rerum & bonarum, itemque præteritarum,

pre

præsentium & futurarum, itemque & suarum & alienarum: ipsa verò spes non est nisi rerum bonarum, futurarum, & ad eum pertinentium, quæ earum spem gerere perhibetur, vt Augustinus alibi declarat exemplis.

In enchir. capite 8.

Spem certam tribus præcipuis rebus haberi. Cap. II.

Quoniam res est admodum grandis & ardua, peccatores, cuiusmodi sumus plerique omnes, & seruos inuitiles, quamlibet quod præceptum est facientes, certam habere spem, hoc est, indubitam expectationem futuræ beatitudinis & eius quod eò pertinet, consequendam: non oberit, arbitramur, sed plurimum proderit, hac parte sub oculos collocare, quibus rebus præcipue spes ad eandem consequendam nascatur, constet, coadiuuetur, & corroboretur. Quarum sunt tres: vt potestetas adoptionis, veritas promissionis, et potestas redditionis. Nimirum hæc tria sic possunt ac debent nostrum in spe bonorum futurorum certa roborare & confirmare vt nulla nos penuria meritorum, nulla consideratio propriæ utilitatis, nulla æstimatio vitæ æternæ, quæ beatitudo est, de celsitudine spei deicere possit aut debeat. Qui enim non certo speremus, ab eo nos habituros æternam beatitudinem, & quæ illuc attinet, qui nimiam nos charitate in filios suos adoptauit, Ioanne dicente: Videte qualem charitatem dedit nobis Deus, vt filij Dei nominemur & simus: Iam verò quid clementissimus & optimus pater negabit filiis, qui iam dedit quod pater est? Si enim patres in terra mali, filiis suis bona dare norunt, quanto magis pater ille noster cælestis, qui non potest esse non optimus? Insuper si filij sumus, certe sumus & heredes: heredes quidem patris, & cohæredes Iesu Christi. Nec est quod dubitemus aut desperemus de spe veniæ & reconciliationis: quandoquidem omnem desperationem nobis, ut cunctis peccatoribus, submouere debet de filio prodigo parabola. Conducit quoque pro spe habenda, contra propter peccata desperationem, conuersio Dauidis, Manassis, Niniuitarum, Zachari et alterius publicani, Petri, latronis in cruce, Matthæi,

s. Ioan. 3

Luc. 12.

Rom. 8

Luc. 15

Psal. 6. 50

Heb. 2

Mat. 12

Luc. 19. 23

Mat. 8

D 5

Pau

Act. 9
Luc. 7
Rom. 3
Pauli, Magdalene, & aliorum non vulgariū peccatorum, quos in hoc propemodū deus videtur expectasse, vt eis tandem conuersis, & poenitentibus, veniā largiretur, & quidem, illi expectabant firma spe, copiosiorē: sicutq; verbo veritas, vt vbi abundaret delictum superabundaret & gratia.

Deinde, quāto, qui desperemus vel tantillum habere apud illum, quicquid in beatitudine est honorū, quātam verax est in oibus promissionibus, vt non possit mentiri, sed fidelis in oibus verbis suis, promittens per Apost. Beatus vir qui, suffert tentationē, quoniam quum probatus fuerit, accipiet coronā vitæ. Hinc ad ipsum Prophetā ait: Memor esto verbi tui seruq; tuo, in quo mihi spēs dedisti. Et Ioan. Si cōfiteamur, inquit, peccata nostra, fidelis est deus & iustus, vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. Insuper accedit illius veracitati, in promissione, potestas in exhibitione: utpote quæ tanta est, vt etiā solo verbo oēs possit implere promissiones, quantumuis etiānum arduas. Est enī eius sermo, inquit scriptura, potestate plenus. Nolumus interim multis cōmemorare, quantum adiuuet, spem, nostram consideratio, qua consideramus deū ipsum esse creatore, gubernatore & miseratorem, cuius miserationes sunt super omnia opera eius.

Iam verò natura cōparatum scimus, artificē sic amare opus suū, vt vix audire valeat q̄ ei detrahatur. Vixissimile igitur est, deum artificē & creatore nostrū oīm, nos sua plasmata & opera, ad sui præsertim imaginē et similitudinē ab ipso creata, velle conseruare & perditā recuperare, quæ admodum Euāgelica de centū oibus & decē drachmis parabola, cōfidenter attestatur, huc merito applicanda, Cui subscribit scriptura, dicens ad Deum: Et miseris oīm, quia oīa potes; & dissimulas peccata hominum propter poenitentiam, diligis enim omnia quæ sunt, & nihil eorū quæ fecisti, odio habes, parcis autem omnibus, quoniam tua sunt domine qui amas animas. Profuerit itaque, semper cum Ecclesia & ad Dominum clamare:

Nostrū

Nostris malis offendimus Tuam deus clemētiam.
Effunde nobis desuper Remissor indulgentiam.
Memento quod sumus tui, Licet caduci, plasmatis.
Ne des honorem nominis Tui (precamur) alienis.

Si proinde hæc & id genus alia, quæ hoc loco breuitatis causa mittimus, ex animo recollecterimus, profecto non possumus nō maxime sperare videre bona domini in terra viuentium, quantumlibet peccatores & bonorum operum inopes. Murmuret interim, quantum uolet, inspiens cogitatio nostra, dicens: Qui estis vos? aut quanta est illa gloria, quibusve meritis eā obtinere speratis? Respondebimus singuli cum Paulo: Scio cui credidi & certus sum, quia ille in charitate adoptauit me deus, qui verax est in promissione, qui potēs est in exhibitione. Licet enim ei hoc facere quod uoluerit. Hæc & hoc genus alia, utiq; magnam dant spem eis, quorū prorsus vacant bonis operibus & meritis: quæ & ipsa nonnihil bonis spei conferunt, eorū non parum conducunt, velut sequenti ostendemus capite.

An bona opera et merita quoquo modo spem roborent. Cap. III.

QVI dixere spem nō modo ex gratia, sed & partim ex meritis prouenire, nō impie mihi dixisse se prorsus videri solent: siquidē a viro nō improbo dictū recordamur: Sine meritis aliqd sperare, nō spes, sed presumptio potius appellari debet. Bñ utiq; sperare nobis cōuenit, si quæ nobis præcepta sunt, utpote bona opera, fecimus: quoniam qui verax est, se pro illis mercedē pollicitus est daturum, dicens: Ecce venio cito, & merces mea meū est, reddere unicuiq; secundū opera sua, quādoquidē nos hæc vel sola sequuntur post mortē, cuius gratia dñs iustissimus iudex olim est dicturus ad procuratorem suum: Voca operarios, & redde illis mercedē. Sed vt rem paulō rectius accipias, nos non modo propter opera nostra bona & merita, sed & propter aliorum merita & suffragia spem habere posse non impiam: Primo quidem bene sperabimus propter vniuersa bona opera & merita IESU CHRISTI, dei

2. Tim. 2

Luc. 17

Apoc. 22

Apoc. 14

Mat. 10

Esa. 9

1. Ioan. 2

Rom. 8

Heb. 5

Mat. 1. 17

Mar. 1. 9

Luc. 3. 9

Heb. 4

dei & hominis, qui nō tam sibi quā nobis meruit, vnde pote nobis conceptus, nobis natus, nobis loquutus, nobis viuens, nobis crucifixus, nobisq; demum mortuus. Quamobrem non possumus nō sperare in merita eius, q̄ talis ac rātus pro nobis factus est apud patrem aduocatus, qui etiā interpellat pro nobis, vtiq; suis ineffabilib. meritis: atq; ideo semp pro eius reuerētia audiēdus, ad quē pater ait: tu es filius meus dilectus, in quo mihi bene complacuit. Ad eam ergo, inquit Apostolus, cū fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiā inueniamus in auxilio opportuno. Secundo habenda quoq; est nobis spes honorum in patriā consequēdorū, propter merita sanctorū: tā hic q̄ alibi viuentiū, quorum bona & opera & merita cōmunicantur omnibus in charitate existentibus, quia nobiscum omnes vnum sunt corpus, & vna Ecclesia, in qua est communio honorum spiritualium, & capitū in membra, et membrorum in alia membra, iuxta fidei articulum: Credo ecclesiam sanctam catholicam, sanctorum cōmunionem. Sicut sane in corpore naturalī operatio vnus membri, cedit in bonū totius corporis, ita in corpore spirituali, id est ecclesia.

Quia proinde sancti in celo nobiscum corpus sunt vnum, & ipsi commembra nostra, dubitari nequit, quin merita eorum nobis ita suffragentur, vt propterea nobis bene sperare conueniat. Non quod ab ipsis sanctis gratiam vel dona tanq̄ ab autore sperare debeamus, sed a domino ipso meritis & precibus sanctorum, veluti sonant plerūq; omnes in ecclesia orationes, quas appellat Collectas. Et hoc est quod olim propheta dixit: Leuauit oculos meos in mōtes, (per quos Aug. teste, dei sanctos & electos intellexit) vnde veniet auxilium mihi. Auxiliū meum a Domino. Quod ipse idē Propheta quodammodo exponit altero versu, dicens: Particeps ego sum omnium timentium te Domine. Vult enim, omnium sanctorum Deum timentium, merita & opera communionē quadā sibi suffragatum iri. Non igitur solum Christus sua bona nobis cōmuni-

cat,

cat, sed etiam quisq; hominum spirituales bonorū operum diuitias aliis impartiri potest & distribuere. Atq; hoc est quod olim p̄ homines a deo quicquam oraturū, commemorauerint antiquorum patrum, Abraham, Isaac, Iacob & aliorum, noia: nimirum certō sperantes, deū optimū ipsis & posteris petita daturū, benefactorūq; contemplatione iustitię illorum, quos illi quadā deuotione sub oculis & aures collocabant: argumento vtiq; nobis sanctorum merita ex dei liberalissima benignitate prodesse. contra eos qui beatorum pro nobis suffragia negāt, quos ipsi post alios passim in lucubratiōibus nostris abūdē cū sanctis scripturis, tum rationibus & exēplis confutauimus. Tertio demū poterūt & piē spem nostram coram deo non nihil coadiuuare merita, hoc est, opera bona, si qua dei gratia fecimus, iuxta prophetam dicentē: Sacrificate sacrificiū iustitię, hoc est, opus bonum, & sperate in domino. Et rursus: Sperate in domino, & fac bonitatem, id est, bene operare: non obscure subindicās, spem sine meritis, præsumptionem potius dici q̄ spem: nostratq; bona operā nobis apud deū posse coadiuuare spem nostram, iuxta alium Prophetam, dicentem: Misericordiam & iudicium custodit, & spera in Domino.

Hac tamen parte scitu dignū esse ducimus, nulla planē nostra esse merita, nec vilius spei vel momenti, si ea, scilicet merita, attendamus ex sola nostra dignitate & natura, nulla habita ratione diuinę gratiæ adiutricis, aut bonitatis eius immensę, promittentis pro bonis operibus præmia. Cuiusmodi sanē merita non sunt ponenda, vtpote quę non sint. Nam cū fecerimus omnia quę præcepta sunt nobis, adhuc dicere debemus, secundum summę veritatis sententiam: Serui inutiles sumus, quia quod facere debuimus, fecimus. In huiusmodi sane merita nihil sane sperandū est, quum ea Paulus quoq; dānet, d. Gratia dei vita æterna. Gratia estis saluati per fidem, non ex vobis. Dei enim donum est, non ex operibus, ne quis gloriatur. Sunt autem aliqua nostra corā deo merita, vbi ea attēdimus ex diuina promissione, gratuitē & liberaliter nobis facta, quod

Gen. 48

Exo. 32

Dan. 3

Psal. 4

Psal. 36

Osee 12.

Luc. 17

Rom. 6

Rom. 11

Ephc. 2

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

quod custodientes mandata dei ingrediemur æternam requiem: et ipsius itidem promittetis veritate quenquam fallere nescia ex adiutricis etiam gratiæ dei ad bene operandum presidio, & demum ex operum nostrorum conditione ac qualitate, posteremo constituenda loco: Huiusmodi sane merita, etsi potius dei sint quam nostra, ipse tamen Deus optimus gratuita bonitate sua, ut nos ad bene agendum extimulet, esse nostra ac dici vult merita, usque adeo nostra, ut iis etiam mercedem se daturum polliceatur, dicens: Erat merces operibus vestris.

Iam vero constat, mercedem æquæ ut primum, ad merita siue opera bona referri. Quibus sane meritis modestè fidere propter Dei promissa & immensam illius bonitatem, non est periculum. Alunt enim utcumque spe bona opera, quemadmodum mala opera gignunt desperationem. Quia enim redditurus est deus unicuique iuxta opera sua, debent fideles securi esse, quod si perseverauerint bene agendo, & diuina mandata custodiendo, consequentur vitam æternam. Id ipsum quidem ratio spei complectitur. Nec ea spes gratiam & misericordiam dei excludit, per quas meremur, & ad vitam æternam accedamus, quum longe absit huiusmodi fiducia à presumptione & ingratitude, quando omnia bona opera Deo, ut præcipuo autori adscribitur: & fructum meritorum maxime collocat in diuina misericordia, non in propriis meritis aut in humana iustitia, quæ nullus est momenti, seclusa diuina misericordia. Ex quibus nunc fit perspicuum, in bonis operibus tanquam in mediis ad salutem necessariis, cum Dei gratia rectè nos fiduciam modestam sub Deo posse reponere, quum sciamus non inutilem fore laborem nostrum apud Deum, qui nos haudquaquam fallit, dum bona æterna pollicetur bene operantibus, iuxta Pauli dicentem: Itaque fratres mei dilectissimi, stabiles estote & immobiles, abundantes in omni opere domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in domino. An non hoc est hortari ut bene speremus ob opera bona, si quæ fecerimus? utique quum ipse hoc ipsum de spe inibi habenda clarescens insinuat, dicens: Debet in spe, qui arat, arare

1. Par. 15

Mat. 18
Mat. 25

1. Cor. 15

1. Cor. 9

res

DE SPE LIBER III.

re: & qui triturat, in spe fructus percipiendi. Quam sane spe ipse plus quam apertè in seipso arguit dicens: Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. Bonum certamen certavi, cursum consummaui, fidem seruauit. In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quæ reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex. An non & propheta spem de suis operibus bonis modestam habuit, quoniam eorum suum ad faciendas iustificationes inclinavit propter retributiones? Nonne et Ezechias hoc modo spe habuit ad deum propter bona opera sine presumptione & arrogantiâ, dicens: Obsecro domine, memento (quæso) quomodo ambulauerim coram te in veritate & in corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis, fecerim: Quid multa? sunt sane multo plura testimonia, quibus accipimus posse eos bene sperare, qui bene egerunt, ob causas hoc loco partim depræsertas: & melius utique, quam eos qui nihil unquam boni fecere, quos tamen in articulo necessitatis nolumus cum Caino & Iuda desperare, sed eum Dauide, Manasse, Niniuitis, Matthæo, Magdalenæ, latrone & Paulo bene sperare, modo penitentiam in nomine Iesu Christi, in quo copiosa nobis omnibus facta est redemptio, cuius meritis vel solis si quis fidit, omnino bene fidit & sperat, nec confundetur accedente merito præsertim virginis Mariæ matris eius, reginæ misericordiarum. Qui enim, quæso, quantumuis peccatores, non habeamus fiduciam apud Deum patrem, ante quem stat filius, & ante filium mater: ubi mater pro peccatoribus ostendit filio peccatus & vbera, & filius patri latus vulnera? Nulla profectò poterit sibi esse repulsa, ubi tot sunt amoris insignia, maxime quod huius fidei & spei firmiter habenda signa & sigilla, Christus post se reliquit sacrosancta septem sacramenta, de quibus hoc quidem loco potissimum nobis habendus est sermo.

2. Tim. 4

Psal. 138

Eccl. 18

Gen. 4

Mat. 17

Psal. 50

1. Par. 31

Ionæ 2

Mat. 9

Luc. 7

Luc. 13

Act. 3

QVOD SACRAMENTVM SIT.

CAPVT IIII.

QUONIAM hoc nimirum parte Catechismi ratio maxime exigit de sacramentis tractatum, non duximus abs re fore, si primùm vel more nostro quod sacras

meto

mentum sit, paucis enarrauerimus. Est itaq; sacramentum definitioribus Theologis, inuisibilis gratiæ visibilis forma, gerens ipsius imaginem & causa existens: ita dici ceptum à sacra secretaq; virtute, hoc est, gratia, quæ sanctus in ea manens spiritus, latèter sub tegumento corporalium rerum operatur. vnde & *μυστήριον* à Græcis dici cœpit, quod reconditam in se habeat dispensationem & gratiam, quam visibilis exteriorq; forma efficaciter signat & repræsentat: vnde & ipsum sacramentum, efficax eius gratiæ signum esse censetur: quoniam quid credi potest & æquum, esse aliquam inibi virtutem occultam in verbo & elemento vel elementato, quæ spiritalem operetur in animo recipiētis gratiam dei, vel certè eam ipsam gratiam dari à solo deo, qui ex pacto, sacramento & se (vt deinde dicitur) instituto adhsit. Consona proinde oim est piorum sententia, sacramentum signum esse quoddam eius, quæ per illud datur, gratiæ spiritualis. Quir hoc haud quis credat de sacramento, re, inquam, tam plurisariam sancta, quum sint multa corporea, quæ aliquoties sine sacramento fidei, per verbū dei recipiāt spiritalem vim: nisi prorsus vana sint (quod absit) oia quibus cerei, ignis, aqua, sal, panis, altare, vestes, annuli vel adiurantur exorcismis, vel inuocatione gratiæ benedicuntur. Quæ nimirum & id genus plurima, si vim vllā recipiunt: aut vllam numinis præsentiam extra sacramentum: quanto magis credibile est, sacramentum Ecclesiæ spiritalem vitæ vim, cui deus merito passionis filij sui, passioneq; & verbo quocq; suo, quo omnis creatura sanctificatur, adhsit, ipsiq; sacramento visibiliter sua potestate diuina gratiam infundit, conferre: quemadmodum in disputatione deinde singulorum sacramentorum, paulò clarius demonstraturi sumus.

Vanitatis proinde manifestæ conuincuntur, qui vel negant sacramentum conferre gratiam, vel efficax gratiæ signum esse, vel sacramentū nouæ legis differre quicquam à sacramento legis Mosaicæ: Quamquam interim neminè fugiat, trifariam differre nostra sacramenta à sacramentis olim Iudæorum. Primo, quoniam nostra sacramen-

ta sacramenta sine medio signa sint gratiæ: istorum vero, minime. Secundo, quoniam nostra sacramenta sint causa & signa gratiæ: illorum verò, signa tantū. Tertio, quoniam istorum sacramenta gratiam duntaxat promiserint, non autem continuerint: nostra verò gratiā, quam cōtinēt, largiātur. Id quod singulatim (deo duce) probabimus, disputaturi de singulis sacramentis. Nec est, vt hanc quæ differentiam non peniti habeat, quum sciat, oia quondam in figuris contigisse Iudæis, quorum veritas est in lege Christiana. Vnde sequi constat, sacramēta quibus vtitur ecclesia, tantum præcellere synagogæ sacramenta, quantum lex noua veterē præcellit legem, id est, quantum corpus vrbam superat. Oportuit profecto, vt secundum processum temporum, spiritualium gratiarum signa magis semper ac magis euidētia ac declaratiua formarentur, vt cum effectu salutis, crederet cognitio veritatis. Atq; hinc est, quæ ecclesiæ sacramēta, quorum fides est difficilior, & vltus magis necessarius, in antiqua lege fuerint prædicta & præfigurata: nimirum baptisma nostrum per baptisma Ioannis, eucharistia per esum agni paschalis, penitētia per confessio- nem summi sacerdotis, & per præceptum de leprosis sacerdotibus offerendis.

Septem esse sacramenta. Cap. V.

HAudquaquā operæ precium censemus, hac parte exaggerare inconstantiam quorundam nostri tēporis hereticorū multo impudentissimā, & varietatem longe vanissimā, qua isti modo vnum, modo duo, modo tria duntaxat esse cauillantur sacramenta: quum tamē ecclesia, quæ veritatis est columna, multò secus censeat, cuius decreto & libenter & constanter subscribimus. Sunt itaq; in non illaudato catholice ecclesiæ vltu septem sacramēta, hoc ordine contenta: Baptisma, Cōfirmatio, Eucharistia, Penitētia, Extrema vntio, Ordo, Matrimonium, iuxta vulgarem versiculum: Abluo, firmo, cibo, piget, vngit, & ordinat, vxor.

Nec sane frustra septenario sunt numero cōclusa ecclesiæ sacramēta, vtpote numero multis admodum mo-

E . dis

1. Tim. 4

2. Tim. 4

1. Cor. 10.
Ioan. 1.

Heb. 10

Leu. 16
Leu. 14

1. Tim. 3

4. Reg. 5

Num. 19

dis insigni, quemadmodum alias ostendimus. Si quidem præfigurata dudum sunt per septem vices, quibus olim Naaman in Iordane fuit lotus: per septem vices, quibus digitus in fello expiationis in sanguine intingebatur per septem vices, quibus leprosus sanguine mundificandus passeris adspargebatur. Adde quod & hæc ipsa sacramenta numero hoc septenario, quod numerus est vniuersitatis, perpulchre respondeant septem virtutibus, utpote tribus Theologicis, & quatuor cardinalibus. Quæ & faciunt aduersus septem peccata capitalia, quibus illa merentur ab eo, qui ipsa instituit, ut posthac suo loco singula monstrabimus.

A quo sacramenta sint instituta. Cap. VI.

Quanta nobis veneratione, deuotione & grauitate, habenda tractandaque sint sacrosancta ecclesie sacramenta, vel hinc haud obscure accipimus, quod ea sint à Christo Iesu, dei opt. filio, Theanthropo, seruatoris nostri, citra omnium priorum controuersiam, instituta, non à quopiam puro homine: nullo proinde pacto negligenda. Quamquam non defuerit, qui voluerunt ipsa non à Christo, sed ab apostolis esse instituta: ipsi tamen constanter credimus, ea non ab apostolis, sed à Christo duntaxat instituta, utcumque non omnia ab ipso promulgata: utpote quod is non nullorum promulgationem & expressionem maiorem apostolis reliquerit, utri deinceps loco suo videre erit.

Ipsa verò non esse ab apostolis, sed à Christo solo instituta, hinc constat: quoniam quum illa signa sint gratiæ efficaciam, id est quæ & eam ex institutione (ut dictum est) diuina conferant, certe nulla potuit esse creatura nec angelica nec humana, tantæ vel auctoritatis vel potestatis: quæ vel huiusmodi signa instituere, vel eiusmodi gratiæ conferre potuisset: quando quidem nullus potest dare certitudinem alicui signo (quod vocatur practico, nisi in eius sit potestate, posse causare signi illius signatum. Præterea, quum sacramenta sint diuina: quoque voluntatis erga nos signa, profecto non est homo, quarequis auctoritate & dignitate magnus, qui signum possit instituere, quo hæc ipsa voluntas erga nos diuina significaretur. Atque hinc est

est, quod ipsa sacramenta nec Papa, nec tota ecclesia mutare possit, nec in eis dispensare quicquam, quum seruus nequeat domini sui legem tollere. Quamquam fortasse circa illa, dispensatio admitteretur diuina reuelatione facta, veluti in nascente ecclesia cum baptismo dispensatum legimus, quando is daretur in nomine Iesu Christi, quum præceptum fuerat, ad ipsum baptismum dandum in nomine Trinitatis, scilicet Patris & Filij & Spiritus sancti.

Quæ ob causam sacramenta sint instituta. Ca. viij.

Quam fide iustificari dicamur, totusque cardo nostræ salutis in fide pendeat, à non paucis propterea queri ceptum est, quam sit causa post fidem, quam vel sola deo placemus, sacramenta instituta. Quibus in hunc responderi modum queat: Sacramenta non esse absoluta necessitate instituta à deo, quum saluare hominem alio modo potuisset: verum quia ineffabilis illius sapientia, volens hominem qui ceciderat, erigere, errantem reducere, perditum saluare, omnia egerit: fortiter, suauiterque disposuerit vniuersa, modum constituit homini reparando congruum. Iam verò, quum supra quod dici potest, constet, nos oportere per fidem mediatoris saluari: ipsa autem & credenda, & per fidem speranda, nostræ intelligentiæ naturalis acumen longe et quidem ita excedunt, ut non ster ipsius intellectus summa cum difficultate assentiant: pro immensa bonitate sua & sapientia idem deus opt. max. instituit sacramenta, non secus atque signa gratiæ efficaciam, aliquot potissimas ob causas. Prima est, ut nos per ea ipsa exteriora sacramenta, ad aliqua spiritalia, cuiusmodi sunt in ipsis gratiarum dona, cogitanda et consideranda erudiremur & excitaremur. Si enim Deus animam curaret, nulla foris cõposita specie, rudis homino nunquam de aliqua interiore purgatione cogitaret: admonitus verò per ea quæ foris fieri conspiciunt, visibilibus quapiam specie, non solum ad inuisibilem gratiam, quæ intus est, certius agnoscendam eruditur, sed & ad eam quærendam multo ardentius accenditur. Non enim potest non accendi trepidantis animus, si certior sit per visibilia eorum mediorum signa, quibus facile sit salutem inuenturus.

Secunda est, vt per eadem ecclesie sacramenta nos
ster intellectus suauiter aduesceret, manuducereturq;
ad formam credendorum & sperandorum, quæ omnem
superat intellectum, fidem. Tertia est, vt per eadem
quoq; sacramenta fieret nobis omnino certa, firma &
indubitata de credendis & sperandis fides & spes, haud
aliter atq; per efficacia quædam signa, quæ sigillorum
vice apposta, nos non solum diuinarum promissionum,
propter fidem à deo nobis factarum, admonerent: sed
& efficaciter testarentur, nos certo partim accepisse,
partim accepturos, quæ nobis pollicitus est ipse Deus:
essentq; ad hunc modum sacramenta efficacia & certa
diuinæ erga nos voluntatis, gratiæ, misericordiæ, & be
neuolentiæ testimonia, omni exceptione maiora: qui
bus obfirmari, non possemus de rebus fidei & spei neq;
diffidere, neq; desperare, præsertim q; ipsis omnibus et
singulis sacramentis accedat verbū dei, quod non potest
esse non firmissimū & verissimū, cui oino credendū est.

Sicut proinde antiqui patres illi fuerunt participes
humane redemptionis per Iesu Christi passionem me
diis sacramentis, quæ ipsi tum habuerunt quasi signa et
protestationes eiusdem redemptionis: ita & nos eius
sumus participes redemptionis per sacramenta ecclesie
quæ illius sunt gratiæ, redemptionis, adeoq; de ea fidei
& spei sigilla & testimonia, quæ fidem & spem maxie
corroborant. Sic olim (quod pro exemplo dicimus)
Abrahamo datum est sacramentū circuncisionis, quod
illi signū esset fœderis inter ipsum et deū. Sic Gedeon,
ne quid dubitaret, futurum vt suo ductu vindicaretur
Israel in libertatē, duobus signis confirmatus est.

Quam enim dubitare non potuit Ezechias, quin re
ualeceret, quum & promissionē audisset, & signū vi
disset confirmatam promissionē: q; etiā non potuit dubita
re Gedeon, quin victurus esset, quū tot signis confirma
tus esset: tam nos, & longe minus, ipsi Christiani debe
mus dubitare de iis, quæ credimus & speramus, quum
eorum quæ credimus & speramus, signa efficacia habe
amus vice sigillorum, quæ rebus visibilibus non modo
eorum

eorum gratiam, quæ nobis per fidem à deo comunicatur
in sacramētis, verum etiā deo ipso institutore largi
untur. Non vtiq; dubitandum est, quin dei benigni
tas suis sacramentis efficaciter assistat, & visibilibus si
gnis inuisibilem infundat gratiam, & sacramēti sui ser
uore teporem credentium adiuuet: quodq; multi per sa
cramenta consequantur salutē, qui de sua fide non am
plius alioqui polliceri possunt, q; potuit ille, qui dixit:
Credo domine, adiuua incredulitatē meā. Ex quibus
consequi videmus, fidem & sacramentum sibi insepa
rabiliter muro cohærere: nimirū vsque adeo, vt sola fi
des sine sacramento non sufficiat in eo, qui sacramenti
cōpos esse potest, neq; sacramentum sine fide, quoniam
vtrunq; oportet concurrere, & vtriusq; robur coopera
ri. Id quod, paulo post de singulis ex ordine sacramentis
acturi, clarius accipiemus: hoc demum loco non aliud
monentes, q; vt diligenter attendamus, q; res sint mag
næ & præciosæ ipsa sacramenta, quæ vsque adeo nos
non modo diuinarum promissionum admonent, ne so
lum diuinam erga nos voluntatem attestantur, affli
ctasq; conscientias nostras consolantur, sed & nos im
mediate (vt sic dixerimus) ad susceptionē gratiæ, quæ
sanitas est & aīa vita, disponunt, eaq; efficaciter signāt.

Vt enim ipse Dominus nostræ ex omni parte infir
mitati consuleret, sensibilia etiā signa instituit, quasi va
sa illius gratiæ & medicinas efficaces, quibus ipsi ho
mines carnales sensuali cognitioni inhaerentes, dispone
remur ad gratiæ inuisibilis cognitionem, appetitionem
& consequutionem, velut suo loco omnia euidentiora
sint, magisq; perspicua.

De Baptismo, primo Ecclesie sacra
mento. Cap. VIII.

POST vniuersalem de sacramentis ecclesie disputa
tiunculam, de singulis nunc ex ordine, quatenus au
tor sacramentorum dederit, acturi sumus: & quidem
primo de sacramento baptismatis, quod in locum cir
cuncisionis octiduanæ quondam successit. Quia enim
baptismus sine controversia primum est fidei sacramen
E 1 tum

Gen. 17

Iud. 6.

1. Par. 32
Esa. 38
Iud. 6.

Mar. 9

Rom. 3

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

tum, quasq; totius catholice discipline basis, fundamentum, & signaculum, adeoq; omnium sacramentorum ostium non immerito primas ipsum sibi partes hoc vendicat loco, id quod primum definiemus: deinde, quibus factus opus erit, addituri.

Ephe. 5.
Tit. 3

Quod Græci *βαπτισμα* dicunt, nos Latini tinctio[n]e dicere possumus: proptereaq; a Paulo lauacrum regenerationis est appellatum. Siquidem baptismus non tam ob id tinctio dicitur, quia homo inibi aqua tingitur et mergitur, q[uam] quia spiritu gratia ibi in melius immutatur, & longe aliud, utpote spiritualis & nouus homo, q[uam] erat, quia carnalis & homo vetus efficitur: quemadmodum satis apertè perspicuum fit ex baptismatis definitione, quæ sic habet iuxta scripturam:

Baptismus, prout sacramentum est ecclesie, non aliud est, q[uam] tinctio in aqua, verbo vite sanctificata, qua baptizatus in nomine sanctæ & indiuiduæ Trinitatis per gratiam Spiritus sancti, quæ ille post fidem simul cum baptismo efficaciter purgationem infundit, haud aliter intus ab omni peccato, maxime originali, lauas purgaturq; atq; foris a sordibus mundatur aqua corpus: & tunc primum verè in Christi ecclesiam recipitur, verèq; Christianus esse, haberi, dicitq; incipit: nepe signo gratia efficacissimè fidem suam non clam, sed palam protestans.

In aqua prorsus esse baptizandum. Ca. IX.

Ioan. 3.

Act. 8

Act. 10

Ibid.

Primo autem ex ista definitio[n]is baptismi verbis haud obscure intelligimus, opus esse ad verum baptismum tinctio[n]e ad dispersionem ve aquæ, si modò facultas illius adfuerit, aut ea haberi valeat, iuxta baptismi institutoris, dicentis: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Atq; hoc est, q[uod] eunuchus ille potens reginae Candacis Æthiops, quum a Philippo fidem edoctus, videretq; præterfluentem aquam, dixit: Ecce aqua, quæ me prohibet baptizari. Et descenderunt uterq; in aquam, Philippus & eunuchus, & baptizauit eum, utpote in aqua ad baptismum necessaria. Et Petrus hanc ob causam de iis qui spiritum sanctum acceperant, dixit: Nunquid aquam quis prohibere potest?

DE BAPTISMO, LIB. III. 36

potest, ut non baptizetur nisi summam, quotquot sunt nascente adhuc ecclesia ab apostolis baptizati, non aliter baptizatos intelligimus, q[uam] in aqua, utpote elemento summe ad baptismum Christi necessario: contra eos, qui contendunt aquæ baptismum ad salutem non esse necessarium, quando tamen & hac quidem causa Dominus hoc salutis sacramentum instituit perficiendum in aqua, quasi elemento quod aquæ posset haberi a pauperibus atq; diuitibus, quodq; parum costaret, facileq; posset vbi que haberi, & otioq; terrarum orbe inueniri. Cuius si difficultas esset, tantam nobis huius necessitatem proculdubio non imposuisset, cuius onus est leue, & eius suauitatem. Instituit proinde sacramentum baptismi, summe ad salutem necessarium, in aqua, ne quis inopem vel etiam diuitum a suscipiendo excusari posset, tanquam a re difficili, quum fortassis aliqui propter difficultatem suscipiari posset.

Ioan. 13

Mat. 23

In aqua benedicta baptizandum esse. Ca. X.

Secundo colligimus ex baptismi definitione, ad verum Christi baptismi oportere, aquam non esse communem & prophanam, sed sanctificatam, sed benedictam verbo vite, quo sanctificatur ois creatura, & baptismum aquæ tantam dat virtutem. Per verbum verò vite, intellige inuocationem sanctissimæ Trinitatis, cetera viuificantis: quam super aquam baptismi sacerdos multis sanè adeoq; supplicibus & maximis precibus inuocat in sacratissimo tempore paschali, ut videlicet sacrosanctum baptismum lauacrum, sua sic virtute sanctificet, ut per ipsum spiritum sancti gratiam in renatos spiritualiter & renascens dos effundat. Quas sanè orationes si quis pietatis amator legat, audiet & intelliget, facileq; sentiet, q[uod] sit res sancta, diuina & beata, baptismi aqua, quamque prorsus non sit ob sanctificationem verbi diuini, quo nihil nec potentius nec sanctius, ut alia communis aqua habenda & tractanda, sed omnia separata, omnique veneratione dignissima: contra eos, qui nostra tempestate plusquam indignè habent & tractant aquam baptismi, falso blasphemantes, nihil eam differre ab aqua communi.

1. Tim. 4

muni, qua ipsi contra ecclesie usum & decretum, non autē sacrata per verbum aqua, non sine detestādo ecclesie contemptu vtuntur in pueris baptizandis.

In nomine sanctę Trinitatis esse baptizandum. Cap. XI.

Tertio colligimus, nullius creaturę, sed dūtaxat nomine sanctiss. Trinitatis, hominem posse deberi baptizari, iuxta domini verba, quibus hoc instituit, scilicet erig; ad salutem pręcepit sacramētum, dicentem ad discipulos, primos post Christum sacerdotes: Euntes ergo, docete omnes gentes, baptizati es eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. In cuius instituti & pręcepti testimoniū, superbenedictissima illa adeoq; indiuidua Trinitas, in baptismo Christi (qui nostri fuit baptisimi ad omnia confirmatio) sensibilibus signis & speciebus apparuit. Siquidem Christi persona est visa in carne humana, vox patris super ipsam audita. Hic est filius meus dilectus: & persona Spiritus sancti apparuit sub specie columbę. Id quod dudum fore propheta quasi pręteritum prophetarat, d. Vox Domini super aquas, deus maiestatis insonuit, dominus super aquas multas.

Voluit sane Dominus tantum confirmari sacramentum ternario diuinorum nominum numero, vt tribus staret testibus omne verbum: vtq; interim triplex ostēderet munus & beneficium, quod assequeretur, qui in Christo ritē baptizatur. Primum quidem est adoptio in Dei filiationem, designata per vocē patris, testantem, Christum qui baptizabatur hoc modo, esse filium suum. Secundum, apertio regni cęlestis, demonstrata per cęlum apertum super Christum baptizatum.

Tertium, susceptio spiritus sancti, insinuata per spiritum sanctum, in specie columbę descendentem super Christum. Nec potuit nec debuit interim baptisimi sacramentum dari nomine alicuius hominis, creaturęve alterius: cum, quia nō sit creatura quę possit salutis cōferre gratiam, quę confertur in hoc sacramento, quum omnis creatura vanitati sit subiecta: tum, quia generaret diuersitatem & personarum acceptionem. Si enim

Mar. vii.

Mat. 3.
Mar. i.
Luc. 3.

Psal. 8

Mat. 3.
Mar. i.

Ecces. i. 2

in Petri vel Pauli nomine baptisimi gratia donaretur, posset alius alio videri sublimior, & secundū ministro rum merita hęc singularis gratia aestimari, vt melior esset baptisimus eius, qui sanctior videretur: & indignior qui ab eo acciperetur, quem non amplior estimatio cōmendaret: quum vtique huius gratię priuilegiū nō meritis, sed gratię detur: & proprie sibi omnipotentia dei trini & vnus, hunc retineat effectū. Id quod alibi apostolus abundē declarans, testatur. Hic autem admonemur, quā sit veneratione dignum hoc Sacramentum, quanto tremore & timore tantum sit Sacramentum suscipiendum, quātātq; ad ipsum deuotione accedendum, in quo & super quod certō adsit deus ille trinus & vnus sua virtute & maiestate diuina, quem laudant angeli, adorant dominationes, tremūt potestates, cęli cęlorūq; virtutes ac beata Seraphim socia exultatione cōcelebrant. Contra eos, qui nōnunquam nescio quibus cachinnis & hoc genus leuitatibus, tātum prophanant sacramentum.

In baptismo gratiam dari. Cap. XII.

Quarto colligimus baptisimi sacramento gratiā dari, non modo ipsum simplex esse signum, vt pote q̄ qui inibi renascitur, sit filius dei, quū plane Christum induat, qui antea fuit filius irę propter originale peccatum, solo (vt audiemus) baptismo tollendum.

Fide opus esse in baptismo. Cap. XIII.

Quinto colligimus, hanc gratiā non baptismo solum, sed & vna cū fide dari, quę ab hoie prius adulto requiritur, & infans in eandem educandus per paternos, ecclesie cōmendatur. Atq; ideo dominus vbi quę baptizari pręcipiens, fide baptismo pręposuit & coniunxit, d. Qui crediderit & baptizatus fuerit &c. Cuius argumento idem dominus oculos cęci nati prius luto ex sputo factō superliniuit, & sic ad aquas Siloē misit: quoniam prius debeat baptizandus fide instrui, & sic ad baptismum iam credulus admitti, vt sciat cuius gratię in eo sit particeps, & cui iā debitor fiat deinceps. Id qđ patrini summopere debēt corde percipere,

1. Cor. 1

Psal. 102

Psal. 96

Psal. 148

Esa. 6

Gal. 3

Mar. 16

Ioan. 9.

E 9 quod

quoniam vicem infantum suppleant, non secus atq; coram deo & homine fidei iustiores: quibus deinde infantuli facti adulti, ad seruandam promissam pro eis fidem obligantur: alioqui nunquam saluandi baptismo, quod nullo plane modo reiterare conuenit.

In baptismo remitti omne peccatum. Cap. XIII.

Sexto colligimus, baptismo per gratiam spiritus sancti quam in nobis infundit, omne peccatum remitti baptizato & deleri, non secus atq; corpus foris aqua naturali mundatur, atque in eo macula deletur. Hoc enim precipue constat institutum esse a dño sacramentum, ut per ipsum aboleantur & abstergantur peccata nostrae. Unde & catholica Ecclesia constitetur, vnum baptisma in remissionem peccatorum. Quod Petrus haud ignorans, ad eos qui compuncti credebant, ait: Baptizetur ergo vnusquisq; vestrum in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum. Atq; ideo nullus dubitet baptisma verum esse sacramentum, quia sit visibilis forma gratiae inuisibilis, utpote remissionis & abluionis peccatorum, geratq; imaginem & similitudinem huius gratiae. Sicut enim foris aqua corporis mundat sordes, sic intus gratia sordes animae: interimq; hoc sacramentum causa huius gratiae existit, quum sine eo Deus eam gratiam non vult largiri, quamuis alioqui possent, qui proprie & per se, causa est remissionis peccati, & collationis gratiae.

Baptismi multifariam esse praefiguratū. Ca. XV.

In huius vero abluionis peccati testimonium, voluit potentissimum dominus hoc sacramentum fieri medio aquae, vitae verbo sanctificationis: de cuius sacramentalis virtute & gratia, dudum prophetaerat propheta, dicens in persona dñi: Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. Huius etiam baptismalis aquae virtutem & gratiam a mundo condito designauit aqua diluuij, quae fuit figura & typus baptismi, in nouo testam. instituedi. Sicut enim ipsa effusione sua mundi nocētis crimina (deo volente)

lente) abluat & virtutes contulit in posteris, adeo, ut vnus eiusdemq; elementi ministerio finis fuerit vitij, & origo virtutibus: ita sanè in aqua baptismali contra facta vitia abstergantur, & sacrae virtutes animae recens purgatae, ad salutem aeternam inferuntur, ipso Petro teste, qui dicit: In diebus Noë quum fabricaretur arca, in qua pauci, id est, octo animae saluae factae sunt per aquam: quod & vos nunc similis formae saluos facit baptisma. Et hoc est quod Apostolus ait, qd Christus dominus suam ecclesiam mundauerit lauacro aquae in verbo vitae, ut exhiberet sibi ipse gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi. Cuiusmodi est omnis in Christo creatura, per baptismum nauitatis spirituali noua, ad quam propterea spiritus sanctus ait: Quae est ista quasi dealbata ascendens? Atqui possemus huius & raris per baptismum collatae gratiae, infinita propemodum genus hoc alia ex scripturis testimonijs proferre, nisi ratio Catechismi nos prohiberet esse longiores, in re praesertim nulli non pio homini fide digna, & dudum vnanimi consensu semper credita. Caterum quicquid hoc est rei, fiet paulopost in tractatu de baptismi caeremonijs, multo magis perspicuum.

Baptismum non nudum esse signum.

Caput XVI.

Constabit proinde, ut nunc quoq; constat, eos vehementer contra scripturas errare, qui censuerunt hoc baptismi sacramentum duntaxat nudum esse diuinae erga nos voluntatis & misericordiae gratiaeq; signum, & adscriptionis in gregem Christi tessellam, nec ipsum gratiam conferre posse vel etiamnum ex institutione diuina: nimirum hac sua opinione miseris anabaptistis hoc tempore praecipuam dantes causam, quod velint infantes baptizatos rebaptizari, quoniam non possent neq; credere, neque intelligere, neque gratiam fidei per baptismum habere, quum nouae legis Sacramenta gratiam conferre non possent. Errare quoque per dicta constat, qui vel negat aliquid esse peccatum originale, vel ipsum baptismum tolli, quum supra qd dici possit, sciamus, haec

Act.

Exe. 16.

Gen. 5.

Pet. 3.

Eph. 5.

hæc potissimum causa baptismum esse datum, vt idem tolleretur peccatum eius virtute.

Esse autem originale, quod à parentibus ex vtero p Adam contrahitur, peccatum, nosq; per ipsum diaboli filios æternæq; pœnæ reos fieri, satis abfide colligimus ex Paulo, dicente: Erasmus natura filij iræ &c. Quomodo natura? Vtique naturali propagatione traducta ab Adam, primo nostræ originis parente, in quo oēs peccauimus, spiritualiterq; mortui fuimus, in peccato concepti & nati. Id quod nec Iob, nec David, sanctissimos alioqui viros, latuit, sed vterq; hoc ipsum confessus est peccatum. Iob enim ad dominum ait: Quis potest facere mundum, de immundo conceptum semine? Nonne tu qui solus es? David quoq; inquit: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Huius causa dixerunt alibi Iudæi ad cæcum natum, sed à Christo illuminatum: In peccatis natus es totus, & tu nos doces? Est præterea peccatum originale tam pleriq; omnibus perniciosum, vt paruulos haud dum baptizatos, non tantum à regno Dei separet, verum etiam à salute & vita æterna faciet alienos.

Quod verò solui nequeamus ab eo peccato, nec fieri filij dei, adeoq; diuinæ gratiæ participes, nisi sacramento baptismi, Veritas ipsa testatur, inquit ad Nicodemum: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnū dei. Sola enim hac secunda in baptismo natiuitate, filij Dei efficiuntur, & dicimur, euāgelista teste, quum ait: Quotumq; autē receperūt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri, iis qui credūt in nomine eius. Qui nō ex sanguinibus, neq; ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex deo natiuntur. Nascūtur ex deo, qui fide præiua baptismi abluntur: quandoquidē de nulla alia diuina natiuitate scriptura meminerit, q̄ quæ sit lauacro regeneratiōis in baptismo. Id quod, nec aliud, videtur à Deo postulasse Propheta regius. Quum enim ille iam querulus dixisset se in peccato natum, nec videret remedium contra illud, precatus est in hæc verba: Adsparges me Domine

vine hyssopo, & mundabor, lauabis me, & super niuem dealabor. Cor mundū crea in me deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis. Atqui hæc oratio, hæc mundatio, hæc dealbatio, hæc innouatio, quam sanctissimus propheta futuram præsensit, nō aliter fieri potest, nisi baptismi per spiritum sanctum hodiernis quidem temporibus, quibus quoniam gratiæ sint, à Christo primum cepit reuelari & institui sacramentum baptismi.

Cuius olim loco in typo, quantum ad semen Abraham, proculdubio fuit circumcisio oētiduana, quantum vero ad alium populum tempore legis natura, fuit indubiè sacrificium aliquod, quale fuit sacrificium Abel, Noë, Melchisedech, & aliorum. Nec sanè dubitemus, quod agit apud nos baptismus, hoc ipsum ex parte saltē egisse apud veteres vel pro paruulis solam fidem, non quidem interiorē duntaxat, sed aliquo exteriorē signo protestatam. Iam vero, etsi Deus huiusmodi fide & sacrificio veteribus illis ex ineffabili sua pietate & misericordia offensam & originalem & personalem remiserit, de deritq; gratiam qua mereri possent cælesti ipsius regnū: nullus tamen eorum ingredi potuit, donec opere completum est in baptismo virtute passionis Iesu Christi p sanguinem & aquam, ex eius latere dextro lancea perforato manantem, & baptismi confirmantem & roborantem, ita vt is solum regni ianuam aperiat, veritate dicente: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto, nō potest introire in regnum dei. Absit proinde vt vel negemus aliquod esse peccatum originale, vel ipsum non nocere, nec vel baptismi tolli.

Per baptismum fieri demum Christianum. Caput XVII.

Postremo colligimus ex definitione baptismi, nos primum baptismi in Christi Ecclesiam recipi, & Christianos esse ac dici, nec antea vel quamlibet credulos: tum enim baptismi, tanquam externo signo quopiam, nos eius in quem credimus, esse palam profiteamur & testamur. Quod vsque adeo verum est, vt non desint ex classicis Theologis, qui volunt hac quoq; causa Sa

Ephes. 2

2. Cor. 13.

Iob. 14.

Psal. 50

Ioan. 6

Ioan. 3

Ioan. 1

Psal. 50

Gen. 17

Gen. 4

Gen. 8

Gen. 14

Ioan. 19

Ioan. 3.

cræ

eramentum baptismi institutum, ut per ipsum ab alie-
rius religionis hominibus distingueremur, ut vnius re-
ligionis homines, hoc baptismi signo inter nos cōueni-
remus, nosq; ad veræ religionis obseruantiam mutuo
iuuaremus, aliosq; alterius sectæ cautiùs vitaremus. Cū
enim in corpore hic etiamnum agimus, atq; cum aliis
conuersamur, ut signum etiam externum Christiani ha-
beremus, quo ab aliis secerneremur, religionisq; Chris-
ti cōsortes nos prosteremur, & ab aliis agnosceremur
duo Christus nobis inter alia potissimū signa reliquit,
quæ singulares ob causas, quas supra retulimus, Sacra-
menta vocari coepa sunt, videlicet baptismum & eu-
charistiam, quorum ille circumcisioni, hæc sacrificiis le-
gis successit. Sicut itaq; quondam Iudæi circumcisione
populo Dei publicitus inferebantur, ita & Christiani
baptismi in Ecclesiam Christi recipiuntur & inseruntur.
Cuius argumēto dicit scriptura, ex iis quos Petrus
vna concione cōuertit ad fidem, & baptizauit, animas
circiter ter mille appostas. i. ad gregem Christi, adeoq;
fidelium ecclesiæ insertas & adscriptas.

Magnæ dignitatis esse sacramentum ba-
ptismi. Cap. XVIII.

EX baptismi igitur descriptione, & huius declarati-
one satis superq; constat, quantæ sit gratiæ & digni-
tatis, quantæ deniq; utilitatis & necessitatis baptismi
sacramentū, ut sine quo salutē habere nequeamus, nec
Christiani dici nec esse possimus. Admonemur proin-
de, ut id ipsum summa cum reuerentia et deuotione, sin-
gulariq; gratiarum actione suscipiamus, Paulum sequē-
tes, utpote q; tantæ in baptismo dignitatis & gratiæ nō
in scī, ait: Cū autē benignitas et humanitas apparuit sal-
uatoris nostri dei, non ex opibus iustitiæ, quæ fecimus
nos, sed secūdum misericordiā suā saluos nos fecit, per
lauacrū regenerationis spiritus sancti, quē effudit in nos
abundē per Iesum Christū saluatorē nostrū, ut iustificati
gratia ipsius, hæredes simus secūdū spem vitæ æternæ.

Cæterum huius sacramenti gratiā & dignitatē, mul-
to fusius posthac intelligemus, audituri cæremonias
quas

quas Ecclesia piē circa hoc ipsum sacramentum fieri
instituit.

De ordine & modo cæremoniarum, in baptizā-
do puero solitarum. Cap. XIX.

QUæ ad baptismi substantiā pertinent, & neces-
sario credenda, & in baptizādo seruanda sunt,
præcedēti capite, quatenus catechismi ratio exegit, di-
seruimus: superest ut nō nihil dicamus de ordine & mo-
do cæremoniarū, quæ non tam necessariō q̄ fructuosē,
& ita quidē in puero baptizādo seruari solēt, ut si quis
contra etiā ecclesiæ, in qua puer baptizatur, cōsuetudī-
nē & vsum, eas negligeret cæremonias absq; cogente
necessitate, per contemptū, non aliter peccato se reū fa-
ceret, atq; is qui peccat in legē, cui cōsuetudo plerunq;
æquiualeat, essetq; publicæ pacis & concordiæ pertur-
bator cōsentiosus, nec alienus à peccato, præsertim in iis
cæremoniis, quæ tametsi non sint absolutæ pietatis, tū
non sunt cum impietate cōiunctæ, sed potius pietatis
altrices. Cuiusmodi citra dubiū sunt cæremoniæ, quæ
circa baptizandū iuxta cuiuslibet ecclesiæ morē, hæc-
tenus nō secus atq; sacramētalia signa seruari cōsueueret
utpote quæ admoneāt baptismi dignitatē, maiestatem
& virtutē: quidq; baptizatū sequatur, ac ei conueniat,
piē subindicerent.

In primis igitur baptizandus infantulus, ad valuas
templi, non in templum defertur, ut indignus templo, Gen. 28
in quo sua maiestate de⁹, multo q̄ aliās specialius habi-
tat. Cū enim dei domum non deceat nisi sanctitudo, Psal. 92
in ipso verò baptizando, quum adhuc est infidelis, dia-
holus sit, propheta tor omnis sanctitatis: merito proin- Gen. 28
de tum puer cauebit ab ingressu templi, loci utpote rer-
ribilis & sancti in quo Dominus est, quum nec Moses
ausus fuerit accedere ad locum fortasse non æquē san-
ctum, Domino ad ipsum dicente: Non appropinques Exo. 3
huic. Solue calceamētum de pedibus tuis. Locus enim
in quo stas, terra sancta est.

Deinde sacerdos baptizaturus (qui depra necessariā
te, in hoc baptismi sacramēto minister est quo ad Deū
& ecc

Act. 2

Tit. 3

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

& ecclesiam) in baptizandi faciem sufflat, significans
 mox malignum spiritum inde fugere coactum in sus-
 flatu spiritus sancti, in baptismo gratia largietis, cui iste
 locū volens nolens sit cessurus, iuxta illud: Exccatū est
 feni, et cecidit flos, quia spiritus dñi sufflauit in eo. Sic
 alibi sacerdos aquā baptisimi benedicēs, in eā ter sufflat
 vt inde fugiat maligni spiritus fraus & malitia.

Esa. 40

3 Mox facta sufflatione, sacerdos incipit exorcizare, si
 mulq; ad deum precari, quo reprimat diaboli potesta-
 tem, quam per peccatum accepit super hominem. Est
 enim, exorcizare, nihil aliud, q̄ per diuina verba spiri-
 tum immundum adiurādo expellere. Hinc exorcistē di-
 ci cōperunt, qui cacodæmones adiurando fugant. Cu-
 iusmodi non solum apud Christianorum ecclesiam, sed
 & apud Iudæos fuisse comperiuntur, vt innuit seruator
 noster in euangelio, dicens: Si ego in Beëlzebub ciuicio
 dæmonia, filij vestri in quo eiiciūt: Et in Actis aposto-
 licis fuere, qui tentarunt exorcizare, & inuocare super
 eos qui habebant spiritus malos, nomen dōmini Iesu.

Mat. 19

Luc. 11

Act. 19

Quo sanè loco sciendum est, exorcismo non profus ex-
 pelli spiritum immundum, sed notari, ipsum paulopost
 abiiciendum. Siquidem constat, eundem spiritum a par-
 uulo nequaquam exire, donec manet in peccato origi-
 nali. Arctatur autem exorcismo diaboli potestas in ex-
 orcizato, ne impediat baptizandum a susceptione effe-
 ctus baptisimi & illius gratiæ, ne quoq; scua cacodæ-
 monis potestas tātum deinceps possit, quantum potuit
 antea. Vides ergo quatenus nunc apostata & schisma-
 tici baptizandis paruulis incommodant.

4 Exorcismo peracto, signatur baptizandus pollice
 sacerdotis signo sanctę crucis tā in fronte q̄ in pectore,
 vt diabol⁹ cognoscat se tā ab illo in occulto cordis, q̄ in
 aperto confessionis expelli virtute eius, qui in cruce pe-
 pendit, vnde suam virtutem crux contra eum accepit:
 qua de multis egimus in nostris Homiliarū Centurijs.

5 Post crucis signaculum hoc modo & ordine factū,
 leguntur super baptizandum orationes, vt fiat catechu-
 menus. i. vt possit edoceri mysterium sacre fidei: quæ

non

DE BAPTISMO. LIB. III. 42

non datur nisi dono dei, qui solus adiuuat incredulitatē
 nostram, & fidē adauget. Id quod facile subindicat pre-
 cibus, quæ super baptizandum dici consueuerunt.

Quibus ita dictis, datur illi sal benedictum in os, vt
 per sal typicum, sapientiæ sale conditus, fextore careat
 iniquitatis, & ne a vermibus peccatorum vltra putres-
 fiat, sed magis illæsus seruetur ad maiorē gratiā percipi-
 endā. Significaturq; eo sale, hoīem omnino esse foreq; in-
 sulsum siue cōdimento primorum documentorū fidei,
 quæ sal notat, quib. puer ipse saliedus & imbuendus est.

Dehinc rursus exorcizatur diabolus, nempe vt suā
 agnoscens nequitiam, & iustum super se iudicium Dei
 timens, recedat ab homine, nec iam contendat eum ar-
 te sua subuere, ne baptismū consequat: sed magis ho-
 norē deo creatori suo exhibēs, reddat opus factori suo.

Postea sacerdos, Christi exemplo tangit baptizan-
 di nares & aures cum salua dicēs: Epheta, quod est, ad
 aperire. Hoc agit ipse sacramēto, vt per saluam typicā
 sacerdotis et tactum, sapientia & virtus diuina salutem
 baptizandi operetur, vt aperiantur illi nares ad accipi-
 endum odorē stōitiæ dei, de quo Paulus alibi: & vt a-
 periantur illi et aures ad audiendum mandata dei, sine
 quibus nemo adultorū vitam sit æternam ingressurus.

Quibus hac serie secundum Ecclesiæ cōsuetudinem
 peractis, sacerdos puerum manu accipiens, templum
 ingreditur, & dicit: Ingredere in templum Domini, vt
 habeas vitam æternam & c.

Quo dicto, simul puer baptizandus defertur ad san-
 ctificatum baptismi fontem, regenerationis lauacrum:
 atq; sacerdos ibi querit ab eodem baptizando, si abre-
 nunciat diabolo & omnibus eius damnosis operibus,
 fallacibusq; pompis, vt primū respuat errorem, sicq;
 ad veritatem possit appropinquare, & iuxta Apostolū,
 deponere veterem hominem secundum pristinam con-
 uersationem, qui corrumpitur secundum desideria erro-
 ris, abnegās impietatē et secularia desideria. Quod sane
 factū opus est, quū nemo possit æque duobus inseruire
 dñis, nec sit participatio iustitiæ cum iniquitate, nec ali-

R qua

Ephe. 8

6

7

8

Mar. 7.

1. Cor. 2

Mat. 19

9

10

Ephe. 4

Col. 3

Mat. 6

1. Cor. 6

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

qua luci societas cū tenebris, nec quicq̄ cōueniat Chri-
sto cū Belial. Respondet autē pro puero baptizando pa-
trinus, inquit: Abrenūcio. & quę sequuntur reliqua.

81 Post hæc vngitur baptizandi pectus oleo, nimirum
sanctificato, cū inuocatione sanctę Trinitatis, vt nullę
reliquię latentis inimici in eo resideant, sed in fide eius-
dem sanctę Trinitatis, mens eius læta confortetur ve-
ra in ipsam charitate & deuotione.

82 Interim quoq; idē baptizandus inter scapulas eodē
oleo inigitur, vt vndiq; muniatur, accipiatq; fortitudi-
nē ad portandū onus dñi in ipsius gratia corroboratę.
Infantes recte fide aliena baptizari, contra
Anabaptistas. Cap. XX.

83 Deinde sacerdos paulopost puerū baptizaturus, in-
terrogat ab ipso symbolum apostolicę fidei, de q̄
precedenti lib. dicēs: Credis in Deum Patrē? Cui pro
puero respōdet pater: Credo. Qua quidē respōsione
tā puer q̄ pater corā deo obligatur. Puer, vt ætatem
nactus perfectā, fidei assentiat: pater, vt sit opēra da-
turus, quo puer credat. Nec inconueniens est, vt vnus
aliū obliget in fide, ad quę oēs tenentur: secus tamē in
eis, ad quę nō oēs tenentur. Nec patrino quicq; pericu-
li poterit in hoc imminere casu, quā baptizandus pa-
trēs habeat Christianos, sitq; ipse victurus inter Chri-
stianos, a quibus dubio procul nutriendus sit & fidem
docendus, id quod fieri nō semper potuit in nascēte ad
huc ecclesia: quanq̄ sub id quoq; tēpus apud parentes,
q̄ sunt vel infidelitatis vel hæreseos suspecti, non pro-
fus absit periculi suspicio. Quod ecclesię primoribus,
vt pote episcopis, cogitandum relinquimus. Nec dubi-
tes hoc sane loco, pueros infantes recte salutariterq; ba-
ptizari, vt cunq; fidem vocalem non habeant, nec eam
possint doceri, quā careāt intellectu. Si quidē responde-
rimus, illis sufficere fidem aliorū, adeoq; totius ecclesię
qua baptizantur: quorū merito salus adimpletur per
corda & ora gestantiū fideiussorū, quando dñs ipse ali-
as fidē aliorū suscipiens, paralyticum a morbo tā con-
peris q̄ animę curauit, ad illum dicens: Homo, remitte
tuntur

DE BAPTISMO LIB. III.

untur tibi peccata tua. Quod si hoc ipsum de illo, quid
de pueris dixit: Sinite illos ad me venire, quoniam ipso-
rum est regnum celorum. Id quod nō nisi baptizatorū est.
Recte ergo paruuli baptizantur, nec villo pacto sunt
rebaptizandi, quāuis actu credere nequeāt, sed per ali-
os, vt pote paternos. Nec immerito baptismus & ipsis
delet peccata. Sicut enim illi ex aliis ea, quę illis remittuntur
in baptismo, peccata traxerunt, sic & per alios
ad salutē credunt. Quod & olim factum legimus in cir-
cuncisione, in baptismi locū succedente, quę & paru-
lis aquę vt adultis fuit cū præcepta tū fructuosa. Cur
nō idē fieri quis credat in nostris paruulis, maximē, q̄
nunc aquę vt olim, naturę infirmitas humanę nō obfi-
stat oipotētis dei gratiæ? cōtra Catapaptistas, impiē
negātes quicq; prodesse paruulis baptismum, sed bap-
tizatos in pueritia, denuo baptizandos in adulta ætate ca-
uillātes, de quibus multa leges in opere nostrarū Ceteri-
arū. Sed redeamus, vnde digressi, necessitate cogēte, sus-

His ex ordine sic & qua decet dignitate & (mus.
grauitate perfectis, ad baptismū deinde procedit sacer-
dos. Cuius formā, quoad tinctionē, seruaturus, accipit
ipse puerū per latera: & versa ad aquā facie, directoq;
ad orientem capite, semel ipsum primo mergit, dicens:
Ego baptizo te in noīe patris. Secundo, capite ad aquā
lonem verso, eundem immergit, dicens: Et filii. Tertio
deniq; capite ad austrum verso, dicit: Et spiritus sancti.
Ita nimirū, vt baptizando fiat crux. Atq; recte quidē
homo, qui ad sanctę Trinitatis imaginem creatus est,
per inuocationem sanctę Trinitatis ad eandem reno-
uatur imaginem, sitq; prorsus noua secundum spiritum
creatura. Debetque proinde cum inuocatione sanctę
Trinitatis, sub trina mersione baptismū cōfici, vt secun-
dum personarum differentiam baptismi forma celebre
tur, & secundum vnitatem substantiæ vnum bap-
tisma fiat, iuxta Apostolum dicentem: Vnus Dñs, vna fi-
des, vnum baptisma &c. Ipsa verò crux, admonet Do-
mini nostri Iesu Christi crucifixionem, ad quam ba-
ptizantur omnes, vt & ipsi post baptismum semper

Gen. 17

14

Gen. 2

Eph. 4

Mat. 9.
Mat. 19.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

sam in manu, dicens: Accipe lampadem ardentem, cuius stodi baptismum & serua madata, &c. ut sic luceat vita tua coram hominibus, ut glorificent patrem tuum qui in caelis est.

Hæreticos perperam negligere caeremonias in baptismo.

Cap. XII.

Hactenus de sacramenti baptismi caeremoniis, non tamen omnibus & singulis, quum singulæ prope modum ecclesie singulas habeant caeremonias, nō tam necessarias, q̄ pias & fructuosas, meritoq̄ iuxta vniuersi cuiusq̄ ecclesie morē seruandas, ut quæ sacramenti dignitate, virtutē, gratiā, quidq̄ inibi serio sit aut agendum, aut dimittendum, quasi simulachra quadam, nō sine sumptu pliorū hoim energia, cōmōstrēt & admoneāt. Quæ vel ideo paulo fusius hoc loco tractandas cōsuimus, ut resciant apostata isti caeremoniarū osiores, q̄ non satis pie neglexerint, arrogāterq̄, nulla suffulti autoritate, sacramētales caeremonias partim prorsus abrogauerint, partim subsannauerint, improbauerintq̄: quū rem lōge secus habere videat optimus quisq̄, ac ipsi in libro polito hac de caeremoniis ecclesie, seorsum vberius differemus: interim nequaquā ituri in scias, ea quæ in sacramētis necessaria nō putātur, posse iustis de causis ab ecclesie primoribus tolli. Quo factum, ut quādoq̄ iuste sint baptismi ritus immutari, materia aquæ & verborū forma nō variatis. Ita baptizandi corpus immergebatur antiquitus: nunc capitis ablutio satis esse decernitur. Itaq̄ quoq̄ ter mergi (quod & hac parte docuimus) obtinuerat vsus, quē probauit Augustinus & Pelagius pōtifex, & Apostolorū canones. Gregorius id nō referre censuit. Mox ad abolendā quorūdam hæresim schismaq̄ tollendū, in Toletano Concilio statutū est, sola immersione utēdū. Id quod vel in hoc genus alijs factō nobiscum opus esse comperimus: contra eos, a quibus nihil, vel quamlibet bene sancteq̄ institutum, esse potest tutum, immune & illibatum, ut qui regni etiam Momi, omnem in ecclesia ordinem, concordiam, obedientiam, fidem, deuotionem

DE CONFIRMA. LIB. III. 44

uotionem, omnē deniq̄ virtutē, opusq̄ bonum omne, labefaciunt. Vnde fieri videmus, ut licentiosi isti apostatae tot habeant diuersæ farinae adoratores, qui pro scriptis ac interpretationibus sanctorū patrum, vita & miraculis clarentium, profectis Concilij & ecclesie catholice ordinationibus ac statutis, solum probant mordicusq̄ tenēt, quod apostatico suo arbitratui aridet. Sed in foribus est, ut nemo melius ipsos, quam ipsimet semetipsos, inconstantia videlicet & maledicentia sua conficiant, quibus saniores mentem a deo optimo precamur, capeffentes proximo deinde loco sacramentum confirmationis.

De Confirmatione, secundo ecclesie catholice sacramento.

Cap. XIII.

Baptismo succedit confirmatio, secundum catholicæ ecclesie sacramentum. Dicturi autē hoc in capite pauca de ipsa confirmatione, nō est ut eorū mentionem faciamus, quæ nostri temporis Hæretici nonnulli in eam, utpote rem modis omnibus sacrā, nugacissime perfrictaq̄ fronte ludunt & obgauniunt, nēpe inter alia quæ ex cōposito transimus, confirmationē pro ritu tantum ac caeremonia contententes habendam, pro sacramento autem pertinaciter negantes: quum tamen illa non solum sanctorū testimonio doctorū, & totius ecclesie fide, sed etiam sacræ scripture clarissimis locis ostendatur, visibili signo manus pontificie non gratiam modo, sed & ipsum gratiæ spiritum conferre, quam & pro magno sacramento ministri dignitas, ecclesie autoritas, & ipsius sacramenti commendat utilitas. Id quod non obscure probabit huius descriptio, & eius quam subiijcimus declaratio.

De Confirmationis descriptione.

Cap. XIII.

Et enim cōfirmatio, hois baptizati in frōre p̄ pōtia sic in figura cruciscū sanctificatio chrisimate ad fidem cōfirēde robur vnctio. Post baptismū sanē baptizatus cōfirmatur chrisimate, quod oleo & balsamo cōficitur.

F 4 Daturq̄

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Dan. 9

Psal. 44

2. Cor. 2.
Eph. 5

Daturq; hoc confirmationis sacramento gratiæ spiritus, scilicet plenitudo, ad spirituale robur augendum & propagandum. In oleo, Christi gratia designatur, qui dicitur unctus & perfusus oleo lætitiæ: & propter odoris fragrantiam miscetur balsamum, tum quia resistit etiam corruptioni, tum quia per hoc sacramentum maxime efficitur Christi bonus odor in omni loco, per plenitudinem septiformis gratiæ spiritus sancti. Debet autem chrismas sanctificatum esse, non etiam prophanium, quo confirmamur. Siquidem confirmatio nequit, cogente etiam necessitate, fieri in chrismate non consecrato: quanquam eadem cogente necessitate, baptismi materia possit esse aqua non consecrata, quia baptismus absolute est necessitatis, non autem confirmatio, quum multi non confirmari saluentur, modo sacramenti contemptus haud interueniat. Contemptores autem eos censent, qui oblata recipienti oportunitate, ipsum confirmationis sacramentum recipere vel renunt, vel supine crasseq; negligunt. Nec est quod arbitrarentur sufficere baptismum, quo ad salutem omnino renati: quandoquidem facile responderi potest, baptismum remissionem peccatorum accipi: per manus vero impositionem, quæ nunc confirmatio appellatur, spiritum paraclæti dari. Illic gratiam tribui, hic illam dari ad confirmationem: itemq; baptismum adiuuare ad credendum, confirmationem verò ad audacter confitendum. In baptismo quidem regeneratur quis ad vitam, post baptismum verò confirmatur ad pugnam, quia confirmatio ad huius mundi agones armat & instruit.

Iam verò quid prodesset, si à lapsu quispiam erigeretur, quod fit baptismum: si non ad standum, quod fit confirmatione, confirmaretur? Atq; ut paucis multa doceamus, scias hoc ipsum facere confirmationem baptizato, quod pupillo facit tutor. Modo quid prodesset amplam hereditatem filio relinquere, nisi ipsa vel lex, vel præses illi de tutore prouideret? Paraclætus quidem est eius consolator in Christo, custos & tutor, qui suadente diabolo, posset (sicut & pupillus) suam perdere facultatem. i. baptismi utilitatem, si hunc non haberet tutorem. In confirma-

tionis

DE CONFIRMA. LIB. III. 49

tionem proinde gratia, quæ collata est homini in baptismo, confirmatur, augetur, corroboratur & completur.

De efficacia Confirmationis. Cap. XXV.

Quænam enim in vita corporali præter generationem, per quam vitam consequimur, alia requiritur actio, per quam & crescimus, & ad perfectionem virtutis perducimur: ita in spiritali vita, per generationem baptismatis acquiritur, opus est sacramento confirmationis, per quam vita spiritalis ad perfectam virtutem perducitur, & spiritus sanctus datur ad perfectum robur. Plus igitur habet gratiæ & gloriæ baptizatus & confirmatus, quam qui dumtaxat baptizatus est. Etsi enim paruulus per baptismum moriens, euolet indubie ad gloriam, etiam nondum confirmatus: ipse tamen non habet illam gratiæ plenitudinem & gloriæ, quam habet paruulus & adultus cum baptizatus tum confirmatus. Id quod facile declarat nomen sacramenti, quod est, confirmatio, quum prius vocaretur manus impositio. Siquidem confirmare est, id quod collatum est, corroborare, firmare, adaugereq;: Quod proculdubio fit baptizato per sacramentum confirmationis, uti pro simplicioribus exemplo magis euidenter demonstrabimus.

Nonne, quæso, si quis ad aliquam eligatur dignitatem, ius sibi ad illam acquirit, et si deinde à superiore confirmatur, ius illi suum magis & ita quidam firmatur, ut non æque possit facile, ut antea, quouis modo ab eo auferri? utiq;. Nam & de Salomone scriptum scimus, quod confirmato eo in regno, fortius quam antea regnum illi adhæserit. Atq; hinc est, quod privilegia quæ vel à Regibus, vel Cæsaribus, vel Imperatoribus obtinimus, à successoribus confirmari plerumq; semper satagimus. Ita nimirum qui baptizatur, spiritaliter ad dignitatem regiam & sacerdotalem adsumitur, ut se virtutibus, non passionibus regat, spiritualesq; orationum & bonorum operum deo hostias offerat: interimq; sibi baptismum ius acquirit ad omnia sacramenta: hoc vero ius ipsum, sibi per confirmationem magis ac magis firmatur & roboratur.

Insuper constat, confirmationis sacramentum esse ordi-

F 5   dinatum

1. Reg. 3.

2. Par. 1.

1. Pet. 3.

dinatum contra debilitatem ex fomite surgentem, quæ nondum tota baptismo purgata, remanet ad exercitium in homine duplex, interior scilicet & exterior. Interior est, quædam verecundia plurimum noxia confessioni nominis Christi, ad quam singuli obligamur, domino dicente: Qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo qui in cælis est. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo qui in cælis est. Sed hæc nimirum verecundia ex interiore debilitate confurgens, non tollitur nisi in confirmatione per consignationem crucis in fronte, loco tanoris & pudoris, quandoquidem timentes pallefcimus, & verecundatiæ rubescimus. Ipse proinde baptizatus armatur in confirmatione signo crucis: tum, ut meminerit se virtute huius signi victurum quoslibet hostes, quos & ipsum vicit summus ipse dux & imperator Iesus Christus, si b cuius signo militat. Hinc Apostolus: Mihi abstr, inquit, gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi: tum, ut angelus exterminator videns baptizatum hoc munitum signo ad se non pertinere, transeat, haud secus atq; quondam transit domos Hebræorum in Ægypto, quarum utruaq; postea vidit sanguine linitū agni, figuræ eius, qui in cruce de eodem angelo triumphavit. Inungiturq; simul idē baptizatus, ut nō aliter atq; pugil olim fortisq; athleta, non timeat nec erubescat publicè Christum ducem fateri contra quemcunq; hostem. In cuius ferme figuram David à Samuele inunctus, cōtra Goliath terribilem gigantem prævaluit, ut qui & antea precatus fuerat à deo, se confirmatum iri spiritu principali, qui per plenitudinem in confirmationis sacramento conceditur baptizato.

Exterior verò debilitas, est quædam instabilitas ad standum exterius in confessione nominis Christi coram regibus & principibus, ad quam pariformiter obligamur, teste Domino & Paulo, dicente: Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Sed hæc ipsa debilitas expellitur in cōfirmationis chrismate

Mat. 10
Mar. 13
Luc. 12

Heb. 2
Gal. 6

Exo. 11

1. Re. 16

Psal. 50

Mat. 24
Mar. 13
Luc. 21
Rom. 10

DE CONFIRMA. LIB. III. 46
salutis. Cuius inunctio baptizatum, robustum & inatrepidum virtute spiritus sancti, qui inuisibiliter secretiq; operatur, reddit ad resistendum quibuslibet hostibus, cum visibilibus tum inuisibilibus. Summatim proinde scias gratiam, quæ baptizato per baptismum confertur, in confirmatione roborari & firmari contra hostes vel maxime spirituales.

De probatione virtutis & efficacis confirmationis.

Cap. XXVI.

Atq; hoc est, quod Apostoli quondam baptizati, credantur hoc sibi à Deo petiisse sacramentum confirmationis, per prophetam, dicentes: Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis. Ipsi enim iam antea illis in baptismo contulerat gratiam, sed augendam deinceps per confirmationem. Quod futurum pollicebatur Dominus ipsis: Sedete, inquit, in civitate quousq; induamini virtute ex alto. Id quod adempti sunt in die Pentecostes, quando per confirmationem repleti fuere spiritu sancto, cuius plenitudo per septiformem gratiam non confertur, nisi per confirmationem.

Hinc etsi idem Apostoli gratiam haberent, essentq; proculdubio, qui alios baptizarunt, baptizati, non alium verò confirmati, sic ad resistendum verecundi, debiles, formidolosiq; erant, ut in cœna nouissima audientes, quantas essent pro nomine Iesu quandoq; passuri tribulationes, supra modum moerere cœperint, nec multò post ex voce vnius duntaxat ancillulæ Dominum negarint, & ipso paulo ante relicto, omnes aufugerint: postq; eius resurrectionem, propter merum Iudeorum clausi domiq; latuerint, die verò post resurrectionem quinquagesima confirmati, & spiritu sancto per confirmationem repleti, sic facti sunt robusti & animosi, ut quem nuper voce vnius ancillæ publicitus negarant, tum coram omni populo, non modo sermone, sed & facto confessi sunt: qui nuper à captiuantibus aufugerant, tum in faciem eorum restiterint

Psal. 57

Act. 1.

Act. 2

Ioan. 14

Mat. 26

Mar. 14

Luc. 12

Ioan. 20

Mat. 28

Act. 8

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Act. 5.

Act. 1. 3.

Act. 5.

Heb. 11.

refisterint, sua sponte illis occurrentes: qui nuper cœlo si fuerant ob metum Iudæorū, tum fiducialiter extra domum exierint, palamq; non modo coram Iudæis, sed & coram omni natione quæ sub cœlo est, nomen Iesu prædicare cœperint: quiq; nuper tristes ac mœsti fuerant, audientes quanta pro nomine Iesu essent passuri, tum gaudentes quia digni haberentur pro nomine Iesu contumelias pati, quorū deinde nonnulli in omni fidei cōstantia lapidati, nonnulli caesi, nonnulli decollati, nonnulli suffragati, nonnulli secti & excoriati, nonnulli alio supplicij genere mortui sunt.

Quam inique redigant in ordinem Heretici sacramenti confirmationis. Ca. XXVII.

EX ijs igitur & hoc genus alijs, quæ hæcenus breuitate retulimus, agnoscis & vides, quæta salute, gratia, virtute, utilitate & bonitate, imò quanto plurimum bonorum thesauro homines priuare fatagunt Heretici pleriq; oēs, qui contra tot scripturas, totq; scripturarum exempla & rationes, sacramentū cōfirmationis in ordinē, perinde vt nouum & factum, redigunt, negligunt, damnant & subsannāt, negantes ipsum hominibus conferre gratiā: sed quos confundit cum cōfusione Babylonica dñs, huius vt aīorū sacramentorū autor vnice, q; & primū hoc sacramēto suos cōfirmauit Apostolos in die Pentecostes, quando eos plenitudine spiritus sancti repleuit signis huic sacramento respondentibus, nimirū lingua ignea: nunc autē chrismate, quod oleo & balsamo cōficitur. Ignis quidem responderet oleo, ignis nutritiuo: lingua verò, balsamo, quod odoriferum est. Per linguā enim prædicando, diffusus est odor suauis doctrinæ fidei. Est itaq; verū sacramentū ecclesiæ, confirmatio, quum sit visibilis forma inuisibilis gratiæ, quæ quidem forma gerit ipsius gratiæ imaginē, & causa ex institutione diuina existit. Siquidem sacramentum inibi est ipsa consignatio, quæ per manus episcopū fit in fronte confirmati, ex chrismate sanctificato. Res autē sacramēti, est ipsa gratiæ spiritualis datio, ad robur contra debilitatē ex originali peccati fonte nascētē.

Iam

DE CONFIRMA. LIB. III. 47

Iam verò, sicut inunctio per subingressum in corpore substantiā ministrat ei fomentum humoris, ne desiccetur & rigescat in pugna: sic ipsa chrismatis inunctio hominem baptizatū, in cōfirmatione robustum & aiosum efficit cōtra quoscunq; hostes. Id quod in Apostolis & in oibus martyribus supra q̄ dici potest, est intelligere.

Christum instituisse sacramentum confirmationis. Cap. XXVIII.

Nec dubitandum est, quin & Christus modo & ritu, quo nunc ecclesia vtitur, instituerit hoc sacramentum: nec duntaxat per manuum impositionē, qua ipse vnā cum Apostolis vsus est.

Quauis enim nulla verborum forma legatur, quibus Apostoli confirmarunt, imò qui tantū videntur vsi pro confirmatione manuum impositione: tamen credi par est, eos nunq̄ sine verbis, nec sine materia chrismatis determinata cōfirmasse, sed & Christū sic instituisse, præsertim qui suos in die Pentecostes confirmarit, spiritu sancto repleuerit signis, huic sacramento tam signanter respondentibus. Quia in re nostram fidem non tam stupidis Hereticis obstringamus, q̄ catholicæ ecclesiæ, firmamento veritatis & columnæ, quæ spiritu sancto perdocta, non temere confirmationē suscepit sacramentum, nec spem suam in signo nihili collocauit. Atq; nimirū non potest confirmatio non esse vetus & sane præcellens sacramentum, quod nomen, quod virtus, quam spondet, quod & tantopere cōmendat minister. Ipsa quidem huius sacramenti conferendi potestas, solis est reseruata episcopis, qui vel soli vicem gerunt Apostolorū, qui quondam soli, nascente ecclesia, digno scuntur hoibus, forde peccatorū baptismo mundatis, manus imposuisse, eosq; confirmasse, ipsiq; dedisse in robur fidei spiritum sanctum, qui post adicentum domini non nisi ad Apostolos descendisse legitur, qui ob id, & eius successores episcopi solum, alijs illum conferre possunt, & rem perinde atq; maiores confirmare, q̄ minores statuere. Sic baptizare omnium sacerdotū minus est: confirmare verò post baptismum, maius est, vtpote

Act. 2.

1. Tim. 3.

Act. 8.

Act. 19.

1. Tim. 5.

Act. 1.

Gen. 12.

Act. 2.

2. Cor. 2.
Rom. 10.

utpote Apostolorum & episcoporum, vices eorum in ecclesia gerentium.

Act. 6

Cui sententiæ cum alia multa scripturæ loca subscribunt, tum ille multo clarissime, qui in Actis Apostolorum declarat, & populus qui ante baptizatus est in Samaria, descendentibus ad eos Petro & Ioanne, ac manus eis imponentibus, accepit spiritum sanctum. Valeant proinde schismatici & hæretici Arnaldisti, qui nulla nec scriptura, nec ratione, nec autoritate, negant sacramentum confirmationis gratiam conferre, & à solis episcopis dari posse illud, quando rem longè secus ex dictis habere docemur.

De ordine & modo cæremoniarum,
in homine confirmando fieri solitarum. Cap. XXIX.

Mat. 19
Mar. 16

ET si quondam baptizatus, ætatis adultæ duntaxat, & non nisi ieiunus & confessus, ob sacramenti reuerentiam, confirmabatur: quia tamen Dominus autor huius sacramenti, puerulos etiamnum confirmasse manuum impositione legitur, profecto censemus, utrunq; ætatis utpote cum puerulis, tum iuuenilis, hominem (modo sit baptizatus, & annos discretionis & memoriæ habeat) rite confirmari posse, præsertim quod & ætas ipsa puerilis ad pugnam spiritualem, cum reimpus tentationis aduenerit, sacramento confirmationis præparatur. Quapropter patrinus in hoc selectus (nisi aliud haberet consuetudo) confirmandum quacumq; diei hora, qua decet reuerentiâ & deuotione, ducat ad episcopum suo loco fungentem officio, & eundem confirmari flagitet ab eo. Qui præmissa prius ex more super omnes confirmandos oratione, confirmandi frontem liniat in modum crucis chrismate cum pollice, dicens: Signo te signo crucis, & confirmo te chrismate salutis, in nomine patris & filij & spiritus sancti. Pax tibi. Siquidem salutatur confirmatus, quia nouus sit homo, & secundum Deum in iustitia, sanctitate & veritate creatus, pro quo prius orabatur: qui quoniam verus, non erat salutandus.

Quem

Quem deinde sic confirmatum, idem episcopus in maxillam percutit, ob nonnullas nec contemnendas causas. Prima est, ut ita percussus, memoria tenacius teneat, se tam baptizati quàm confirmationis sacramentum recepisse, meminerit; quid eum deinde facere oporteat. Secunda, ut deinde tam sit fortis in fide per baptizati suscepta, ut Christi nomen coram quocumq; confiteri non sit erubescere, sed & cum Apostolis gaudere potius, quam pro nomine Iesu contumelias & percussiones patiat. Tertia, ut hac percussione repræsentet manuum impositionem, qua Apostoli in confirmando vsi sunt: nec aliud nunc fieri conferriq; per episcopum, quàm per Apostolos olim.

Act. 5

Act. 8

Act. 19

Duo proinde præsul in confirmando facit. Primo vult, significans, hoc sacramento dari augmentum gratiæ, & robur audacter aggrediendi ea, quæ sanctæ sunt fidei. Secundo percutit, significans, confirmatum non vitius debere vel erubescere vel formidare confiteri nomen Christi, à quo propter chrismatis dicitur christianus. Q. d. ad confirmatum: ita posthac esto fortis, ut qui cumq; sic te percusserit, vel quocumq; alio modo tibi confusione fecerit, pro eo Christi fidem confitearis, nec propterea erubescas, memor eius, cuius nomen geris, qui cum malediceretur, non maledicebat, nec cum pateretur, comminabatur, utpote faciens tanquam ouis coram tondeute.

1. Pet. 2
Esa. 55

Quibus in hunc ferme modum iuxta vniuscuiusq; ecclesiæ consuetudinē gestis, ipse patrinus ob reuerentiâ sacramenti, frontem confirmati linteolo quopiam mundo colliat, ne recens vinctio aut defluat, aut deleatur: quod post tres dies in templo per sacerdotem, propter eiusdem sacramenti reuerentiâ, deponi, & frons abluui poterit in baptisterio, ligamē verò ipsum igne comburi. Quare putamus ecclesiæ cuiuscumque consuetudinem citra culpani cum obedientia sequendam. Alicubi enim moris est haud illaudati, ut confirmatus, caput eatenus non lauet, quatenus spiritus sancti aduentus celebratus est, ut pote septem diebus, quoniam totidem diebus in Penitentiæ ecclesiæ spiritus sancti aduentum catholica agit ecclesia.

Admo.

Admonendi sunt proinde pro loco & tempore firmiores, vt tempore quoq; primo suos paruulos confirmari curent, & ad episcopū oblata opportunitate adducant, adferentes secū vitas lineas, ad ligandam frontem per commodas: & si quid aliud huc attinet, non negligant, orantes & dicentes: Confirma hoc deus quod operatus es in nobis: memores interim, quantæ sit hoc confirmationis sacramentum virtutis & dignitatis, quod demum confirmati plenè sumus Christiani, non circumferendi omni doctrinæ vento, nec cessuri argumentis perfidorum Hæreticorū, qui propterea nihil nō molitur aduersus ecclesiam, sed sibiipsis in peius proficiunt, ecclesia interim super petram ædificata, mansura vsq; ad consummationem seculi salua.

De Eucharistia, tertio ecclesiæ sacramento,
Præfatio.

Sacramentum in ordine tertium, non immerito collocant eucharistiæ sacramentum. Postquam enim homo baptismi sacramento, vita nimirum spirituali, eademq; supernaturali, regeneratus est, idemq; confirmationis deinde sacramento roboratus & auctus: subsequens est, vt idem homo vita viuens spirituali, nutriatur & perficiatur. Id quod facit & agit venerabile sacramentū eucharistiæ. Cuius ilico definitionem subiiciemus, & quæ in rem facere videbuntur reliqua, silentio non transibimus.

Quid eucharistia sit. Caput. XXX.

Est proinde sacramentum eucharistiæ, sacramentū veri corporis & sanguinis Iesu Christi, sub speciebus panis & vini, post sacerdotis consecrationē, virtute diuini verbi verè contenti, significansq; idem corpus & sanguinem sub eisdem speciebus ex institutione diuina verè contineri. Rem verò sic in rei veritate dubioq; procul haberi, non obscure (deo fauente) accipiemus ex declaratione singularum particularum definitionis.

Quomodo eucharistia sit veri corporis
& sanguinis Iesu Christi sacramen-
tum. Cap. XXXI.

Primum

Primum quidem dictum est in eucharistiæ sacramenti definitione, Veri corporis & sanguinis Iesu Christi. Quibus sanè verbis sole multo clarius intelligimus in Eucharistia nō esse Iesu Christi corpus, nec imaginarium, nec phantasticū, nec mysticū, nec figuratiuū, nec typicū, nec quicq; aliud, q̄ verū & (vt ita dixerim) reale ipse corpus cum sanguine, quemadmodum prodit ex castissimo virginis vtero, quemadmodum pro nobis in terra vixit, quemadmodum pro nobis passum est in ara crucis & mortuū, vna cum eius roseo sanguine, & quicquid deniq; ad Iesu Christi humanitatē & diuinitatē pertinet. Id quod approbat longe luculentissime Dñs ipse suis ipsius verbis, quibus hoc ipsum sacrosancti sui corporis sacramentū, in nouissima sua cum discipulis suis cœna instituit. Māducātib; enim illis, inquit vna, nimirum Euangelistæ, accepit Iesus panē, & benedixit ac fregit, deditq; discipulis suis, & ait: Accipite & manducate. Hoc est corpus meū quod pro vobis traditur. Similiter accipiens calicē, gratias egit, & dedit illis, dicens: Bibite ex hoc oēs. Hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur. En audis verbum eius, qui nō potest nec fallere, nec mentiri, quoniam ipsissima veritas est, manēs in æternum. Cuius verbum vsq; adeo verum est, vt ipsum non sit transitorium, quamuis interim cœlo & terra transeuntibus. Audis autem ipsum dicere, in sacramento Eucharistiæ non esse sui corporis nec figurā duaraxat, nec typum, nec mysterium, nec phantasma, nec aliud quicquā, q̄ verū suū corpus & sanguinē, quod pro nobis in cruce tradidit, quēq; pro nobis effudit. Non vtiq; Christi corpus nec figuratiuū, nec typicū, nec mysticum, nec significatiuū, nec vllum aliud, q̄ verū ipse corpus, vna cum vero eius sanguine pro nobis traditū. Quod sane verbū vel maxime solum cōvincit, pleroseq; oēs Hæreticos, qui nulla plane nec scriptura, nec ratione solida cōmunitā, negāt in Eucharistia verū Iesu Christi esse corpus: sto: hīdē & plus æquo curiosē tropum nunc in verbo EST, nunc in nomine CORPVS, nunc nescio in quo alio

Mat. 26
Mar. 14
Luc. 22,
1. Cor. 10

Q singentes,

Psal. 57.

Eph. 4

2. Tim. 3
Mat. 16

ingentes, qui tamen nusquam esse potest, quemadmodum post multos Ecclesie catholice doctores, tam doctrina quam pietate probatos, passim in nostris iam dudum lucubrationibus editis, cum scripturis, tum scripturarum rationibus & exemplis hactenus irrefragabilibus euidenter ostendimus, quibus dudum toto terrarum orbe subscripta Ecclesia, quae tam a suo perdocta duce spiritu sancto, non potest in hoc genus rebus errare, ut eam doctorum gentium vastae electionis, tam pie quam vere nuncupet firmamentum et columnam veritatis. Cui proinde in omnibus, Deo non aliud euidenter reuelante, fide sua vnusquisque citra prauiudicium obstringet. Nec est ut pluribus hic agamus, quum inter infinita nobis suffragetur verbum domini, adeoque veritatis ipse ipsissima, contra quod nec inferorum portae vel tantillum valebunt. Quae verum desiderabis hoc loco, cum ab aliorum, tum a nostris in hanc rem scriptis tuto repetiturus es, quo te remittimus.

De transubstantiatione panis & vini in Christi corpus & sanguinem. Cap. XXII.

Sub speciebus Panis Et Vini Post Consecrationem. Hisce nimirum verbis definitio plus quam apertio significat, post panis & vini consecrationem, quam per Christi in cena benedictionem intelligimus, non remanere panem et vinum, sed verbo sanctificationis, vera panis veramque vini substantiam, in verum corpus & sanguinem Christi conuerti, solamque speciem panis & vini, atque horum a euidentia sine subiecto, mirabiliter remanere, et substantiam in substantiam transire, iuxta verbum Iesu Christi dicentis: Accipite & manducate: Hoc est corpus meum. Bibite: Hic est sanguis meus noui testamenti. Quod accipite & manducate, quoniam hoc quod nunc do, & quod nunc sumitis, corpus est meum, quod antea panis fuit, sed verbo sanctificationis in proprium corpus meum & in meam carnem conuersum, quauis adhuc speciem panis cernitis. Id quod etiam de sumptione bibitionis sanguinis, hoc intellexit pacto. Sane dominus ipse virtutum & gloriae, suis ipsis verbis, inquit, Hoc est corpus meum, &c. docuit, hoc quod porrigebat, non esse (quod ipse

1. Tim. 3

Mat. 10

Mat. 16

Mar. 14.

Luc. 22

Psal. 23

non forassee videbatur) panem, sed suum ipsum corpus: quum alioqui longe apertius dicere potuisset, Hic panis est corpus meum: maxime quod ipse suos apostolos, quos tam diu sua doctrina formarat, docere non dubitavit, panis vini substantiam non amplius post verbum suae benedictionis, quam nunc consecrationem vocamus, restare: sed manente vtriusque specie, vtrunque tamen, & panem & vinum, in corpus & sanguinem suum esse conuersum.

Atque nimirum quomodo potuisset apertius dicere, nihil illi remanere panis, quam quum dixit, Hoc est corpus meum: Non enim dixit, in hoc est corpus meum: vel, cum hoc est, quod videtis, corpus meum: tanquam in pane, aut simul cum pane consisteret. Caeterum non sic dixit, sed de hoc quod manu tenebat, & ipsis porrigebat, ait: Hoc est corpus meum. citra controuersiam significans, se verbo consecrationis panem vertisse in carnem suam, & vinum in sanguinem suum: nec aliud restare, quam speciem & figuram panis, non autem panem remanere. Quod enim videmus, species est panis & vini: quod autem sub specie illa credimus, verum Christi corpus est, & verus Christi Iesu sanguis, quod pependit in cruce, & qui fluxit de latere eius. Et hoc est quod Ecclesia toto terrarum orbe, sacris edocita institutis, verbumque Christi sequens, cum sonora, iucunda & decora iubilatione canit:

Panem, vinum, in salutis Consecramus hostiam.
Dogma datur Christianis, Quod in carnem transit panis,
Et vinum in sanguinem.

Quod non capis, quod non vides, Animosa firmat fides
Praeter rerum ordinem.

Sub diuersis speciebus, Signis tantum & non rebus,
Latent res eximia.

Caro, cibus: sanguis, potus, Manet tamen Christus totus
Sub vtraque specie.

Et rursus haec ipsa Ecclesia canit:
In supremam nocte cenae Recumbens cum fratribus,
Observata lege plene Cibis in legalibus,
Cibum turbae duodenae Se dat suis manibus.
Verbum caro, panem verum Verbo carne efficit,
Fitque sanguis Christi merum.

Ioan. 19

G 2 Cor

Contra nonnullos & schismaticos & hereticos, qui aduersus ecclesie totius fidem, adeoque contra Christi omniumque Euangelistarum verba, asseuerant post consecrationem manere panem & vinum, & sub ipsis & in ipsis esse contineri Christi simul verum & corpus & sanguinem, nec inibi ullam fieri transubstantiationem quam vocant. Quod & falsum probauimus, & esse plusquam absurdum. Si enim (vt alia transeamus) cum colubro virga restare non potuit, vt colliquefcit satis abunde, quanto minus testare potest panis cum carne Christi, in comparabili videlicet substantia? Qui enim sacrosancti Iesu Christi corporis dignitatem & excellentiam ex auro aestimat, facilius assentitur, quacumque duas substantias simul manere coniunctas, quam vllum corpus aliud manere commixtum cum venerando corpore Christi. Nec enim vlla substantia digna est, que cum ea misceatur substantia, quae substantias omnes condidit.

Quir verum Christi corpus appelleretur panis.

Cap. XXXIII.

Nec est quod allegant, corpus domini alicubi post consecrationem nominari (quod tamen raro legitur) panem. Primo quidem responderim, non idem esse, Dicere, quod esse: quum saepe res alio, quam sit ipsa, nomine vocetur. Secundo, scripturam saepenumero vocare quippiam, non id quod est, sed quod ante fuerat, vt quum ait: Virga Mosi deuorat virgas magorum: quae tamen tunc virgae non erant, sed serpentes. Tertio, scripturam alias panem pro corpore usurpare, & quidem pro corpore Christi, quum ait: Venite, (loquitur autem in persona Iudaeorum) mitamus lignum in panem eius. Quarto, quoniam hoc sacramentum corporis, haud immerito fuisset appellatum panis: cum quia panis fuerat, & huius speciem adhuc refererebat, eratque sub ipsis specie panis ille verus & celestis obiectus, de seipso alibi dicens: Ego sum panis vitae & vitae, qui de caelo descendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuere in aeternum. Praeterea, esto quod ipse Dominus corpus suum ita porrectum, nomine panis (quod tamen haudquaquam fecit) appellasset: tamen cum si

Exo. 4

Exo. 4.

Hier. 11

Ioan. 6

muladmoneret audientes, id ipsum quod vocaret panem, nihil aliud esse quam suum corpus, in quod totus fuerat, ipso mutante conuersus, nemo potuisset dubitare, quid dominus vellet appellatione panis significari: eoque circumstantia ipsa declarat non obscure, vocabulum panis, quum panis mutatur in carnem, absque vlla violentia facta verbo diuino, panis significare speciem, non substantiam.

Quam vero isti absurde (ne dicamus impie) similitudinem ferri cum igne coniuncti, & in vna Christi persona, Dei cum homine usurpent, non est vt hoc loco discutiamus: cum quia alias id egimus, tum quia ratio catechismi latius expatiari non permittit. In praesentia sufficiat, scire & credere, post consecrationem non amplius restare panem, sed sub panis & vini specie, verum Christi corpus & sanguinem contineri.

Deinde quod dictum est in definitione, Sacerdotis: ostendit huius sacramenti ministrum idoneum non esse alium, quam sacerdotem, cui soli dominus consecrandi potestatem contulit. Non alij quidem tum praesentes erant, quando dominus, primus & summus secundum ordinem Melchisedech sacerdos, hanc dedit potestatem, quam apostoli, primi post Christum sacerdotes. Ad quos dixit, Hoc facite: Nimirum significans, hanc sacrificandi potestatem se non daturum, nisi viris & apostolis, & eorum successoribus. Cuiusmodi est, vnusquisque legitimo more consecratus, ob id sacerdos dici coeptus, quod potissimum muneri tam sacro sit dicatus, quem adhuc in carne manentem, non homo, non angelus, non archangelus, non alia alia qua creatura, non virtus, sed ipse spiritus sanctus ministerio praestitit angelorum fungi.

Psal. 109
Heb. 7.

Bonum & malum sacerdotem consecrare posse. Cap. XXXIII.

Nec est, quoad munus hoc, quicquam discriminis inter bonum & malum sacerdotem, inter catholicum & hereticum, vel quemuis alium male vel vitae vel conuersationis. Nec quicquam a bono maius, nec a malo minus perficitur sacerdote: quando quidem non in merito consecratis, sed in verbo perficitur creatoris, & spiritus sancti virtute.

G 1

Nec

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Nec etiam nū cōsecrandi potestas cōsistit in gratia gratum faciente, sed in gratia gratis data: quæ quū etiā daret in reprobis (quoniā nō ad meritū, sed ad vtilitatē ecclesię & Dei gloriā datur) necessum est, vt & potestas in ipsa cōstans, duret in malis & reprobis propter characterē sacerdotale, qui semper manet, nec vlio potest corrupti peccato. Sic etenī Caiphas, vel q̄libet Simoniacus, prophetizādi potestate vsus est. Sic Balaā ethnicus & iniquus, de Christo nascituro prophetizauit. Sic sacerdotes olim & pharisæi parū æqui, sedebāt super cathedrā Moysi: & multi quōdam operarij iniquitatis, demonia eiiciebāt, & alia id genus prodigia cum sanctis Apostolis faciebāt, quē admodum lib. 2. nostrarū Miscellanearum, hoc negotij tractantes, abundē docuimus: quo lectore remittimus, hoc loco repetituri reliqua definitionis Eucharistię verba, quæ habent vti sequitur:

In sacramento Eucharistię omnia feri miracula Iose. Cap. XXXV.

Virtute Diuini Verbi Verē Contenti: Definitio per hæc verba planē arguit, ex pane & vino fieri lesu Christi corp⁹ & sanguinē, subq̄ visibilib⁹ speciebus inuisibiliter verē, nō fictē, nec virtute cuiuspiā virtutis humanæ, sed cōtineri fieriq̄ potētia verbi diuini, nihil nō potentis, quo verbū caro factū est, & habitauit in nobis: quo dixit, & facta sunt: mādauit, & creata sunt, vtpote cœlū & terrā, & oīa q̄ in eis sunt: quo foeminā mutauit in salis statuā, & virgā in colubrū: fontes in sanguinē, aquā in vinū. Si verbū Heliq̄ potuit ignē de cœlo elicere, quur nō possit Christi verbū panē mutare in corp⁹ suum? Qui potuit ex nihilo creare oīa, nō potest (obscuro) vnū mutare in aliud, vtpote panē in corpus suum? Adde q̄ multo maius est, qm̄ deus ita factus est homo, vt deus esse nō desinat: q̄, q̄ panis ita fit caro, vt desinat esse panis. Hoc per incarnationem semel est factum, istud verō sugiter fit per consecrationem.

Quare nō est, vt queras naturę ordinē in Christi corpore, cum præter naturam sit ipse natus ex virgine citra virile semen: maximē, quod nihil est in hoc venerabilis

simō

DE EUCHARISTIA. LIB. III. 32

simo sacramento, tam vel impossibile vel admirandum, q̄ simile quiddam non videres in natura, vtcunq̄ non valeas eius inuenire nec rationem, nec causam.

Primō quidē vt impossibile miraris, quia vinū & panis mutantur prorsus in corpus & sanguinē Christi: quur nō miraris, q̄ panis & vinū quib⁹ vteris, natura per digestionē vertitur in carnē & sanguinē tuū? Id q̄d facile accipitur de infantulo adhuc in vtero nascente.

Secūdo miraris, q̄ quotidie mutatur panis in Christi corpus, & nullū tamen interim fit in ipso augmentū: quur nō miraris, quia quod scis secretū, multis manifestas, & quia te illis reuelante, omnes sciunt illud: & tamē illius nullū fit in te solo, vel mēte tua augmentum?

Tertiō miraris, q̄ ipsum sumitur indies & comeditur, nec vlla tamen eius fit diminutio: quur non miraris quod mille sumuntur a tuo lumine lumina, nil tamē in te ea deperit in tuo lumine? Quur nō miraris, q̄ Sareptana illa vidua semper ē lecytho comedebat, & tamen nec oleum in lecytho, nec farina in hydria deficiebat.

Quartō miraris, q̄ in qualibet parte Eucharistię totum & integrū corpus remanet: quur nō miraris, q̄ in speculo representatū, in qualibet eius parte relucet integrum? quur nō miraris, q̄ vox eadem a proferente edita, omnibus auribus integra excipitur, vt quam vnus haurit adstantiū, eandem hauriant & mille præsentēs? Neq̄ tamē idcirco primaria illa vox ab integritate sua decidit, q̄ a tot & tantis articulatim & distinctim percipiat: quur nō etiam miraris, q̄ eundem solis orbē videt vnus, vident & mille: quantū isti, tantū etiam ille: nec sol interim visus aut sui visione cōtinua luminis in oculos intuentium suarū speciei diffusionē cōsumitur aut diminuitur? Quur nō miraris, q̄ vna cera sigilli primitiui formā suscipit, suscipiunt & mille, vnaqueq̄ tamē eartū integrā & totā: nec frequēte sui impressione primariū illud sigillū sentit detrimentū, aut diminutionē suæ substantiæ aut formæ? Quintō miraris, q̄ ab iniq̄s sumptū nō coingnetur: quur nō miraris, q̄ sol trāsēs stercorea vel lōge foetidissima nō coingnatur?

G 4 Sexto

Ioan. 11.
Nu. 24

Mat. 23. 7

Ioan. 1
Psal. 32.
Psal. 148.
1. Gen. 19
Exo. 4
Ioan. 3
3. Re. 18
Gen. 17

Ioan. 1.

Mat. 9.
Luc. 1.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Sexto miraris, quod ipsum corpus Christi cibum & potum peccatoribus est mortale perniciosumque: quur non miraris, quod agrotantibus cibaria & pocula etiam optima sunt nocua? Nonne sol alioqui sanis iucundissimus, lipulentibus est grauissimus? Sunt enim quibus ob malam perueriam voluntatis dispositionem, oia etiam bona cooperantur in malum: & sunt, quibus oia cooperantur in bonum.

Rom. 8

Septimo miraris, quod corpus Christi sumptum ab hoie, ore etiam clauso, rapitur in caelum: quur non miraris, quod ipse Dominus e corpore virginis incorruptae exierit, & de monumento etiam clauso surrexerit, & ostio quoque clauso in locum ubi erant discipuli, intrarit?

Luc. 2
Ioan. 10.
Luc. 24

Octauo miraris, quod corpus tam alioqui imensum, ut ipsum capere non queant caelum & terra, in tam parua contineatur hostia: quur non miraris, quod exigua oculi pupilla montem vel maximum apprehendit?

Nono miraris, quod idem corpus totum simul diuersis in locis consistit, a diuersisque percipitur: quur non miraris, quia verbum hois semel prolatum, iuxta vocis naturam totum simul est in auribus diuersorum? Quur non miraris, quod sol, luna, luminaque quoduis, in diuersis locis & aduersis videntur? Quid plura? Nihil sane est quod hic, ut impossibile, mireris: quum cogitas, qualis & quatus sit, qui, quod miraris, facit, quonia omnipotens est. Nec est eius potentiam & sui facti rationem deposcas, quum facit quod vult, maxime qui sibi vult credi, nec fidei rationem expiscari. Siquidem nullum est fidei meritum, ubi ratio humana capit experimentum. Beatus qui credit, & tamen non videt. Crede igitur quod audis, & vere manducasti. Et quod non capis, ut canit Ecclesia, quodque non vides, animosa firmat fides praeter rerum ordinem. Ad firmandum cor syncerum, sola fides sufficit.

Gen. 17
Exo. 15

Ioan. vii.

Sacramentum Eucharistiae esse verum sacramentum. Cap. XXXVI.

DEinde ait definitio: Significansque Idem Corpus Et Sanguinem, Sub Eisdem Speciebus Ex Institutioe Diuina Verè Contineri. Ostendunt haec quidè verba, Eucharistiae sacramentum esse verum sacramentum, quonia

DE EUCHARISTIA. LIB. III.

nam sit inuisibilis gratiae forma visibilis, imaginem gerens gratiae. Species enim panis & vini, sunt vnum sacramentum & signum vnius rei sacrae, nimirum collatae non modo in ea gratiae, qua aeternam vitam adipiscimur, sed & eius qui plenissimus est & autor gratiae, quae species hic efficaciter subesse signat. Atque ideo voluit Christus, suum sub hoc sacramento corpus & sanguinem sub specie cibi & potus contineri, ut esset inibi integra significatio rei, quae efficit in suscipiente, scilicet integrae nutritionis spiritualis. Id quod ut paulo clarius intelligatur, sciri dignum ducimus tria in hoc sacramento discreta haberi, formam videlicet visibilem, veritatem corporis, & virtutem spirituale. Formam utpote panis & vini, veritatem carnis & sanguinis Iesu Christi, virtutem charitatis & vnitatis. Primum quidem oculis percipitur, secundum aie creditur, tertium corde percipitur. Primum sane, sacramentum est, non res. Secundum, res est & sacramentum. Tertium vero res est, & non sacramentum. Sed primum, est sacramentum geminae rei: tertium, est res gemini sacramenti: secundum vero, sacramentum est vnius, & res alterius. Siquidem forma siue species panis, vtraque Christi carnem significat, utpote veram & mysticam: sed veram carnem & continet, & significat: mysticam vero significat, sed non continet. Sicut enim vnus panis ex multis conficitur granis, vnumque vinum ex diuersis racemis conficitur: ita & Christi corpus ex multis componitur membris, vnitatisque Eucharistica in diuersis personis consistit: nimirum in praedestinatiss, vocatis, iustificatis, & glorificatis. Quos enim Deus praedestinavit, hos & vocauit: & quos vocauit, hosce & iustificauit. Vnde Apostolus: Vnus, inquit, panis, vnum corpus multi sumus.

Rom. 8.

1. Cor. 10.

Constat proinde, substantiam corporis & sanguinis Christi, esse sacramentum & rem: sed alterius sacramenti esse rem, & alterius rei esse sacramentum. Est enim res prima, quia signatur & continetur a primo, videlicet a forma visibili &c. Et est sacramentum tertium, quia significat & efficit tertium, id est, vnitatem Ecclesasticam. In summa vero summarum, scias hoc sacramentum Eucharistiae in eo gerere similitudinem corporis, in quo panis similis

G 5   gubernatio

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

tudinem repræsentat: ita nimirum, vt species panis sit sacramentum corporis, non solum ratione rei signatæ, sed & ratione rei contentæ.

Quam ob causam Christus venerabilissimum Eucharistiæ sacramentum instituit. Cap. XXXVII.

Q Vanuis (vt supra de Sacramentis differenter diximus) seruator noster misericors, & miserator Dominus, nihil planè necessario facere cogatur, sed merè cõtingenter (vt ita dixerimus) & libera & dignatissima sua voluntate agat quæcũq; agit, potuisset Deus ille max. opt. humani genus aliter q̃ per filij sui incarnatione, passionem & mortẽ redimere: potuisset quoq; mortis sacræ meritũ, hoc est, gratiã nobis participare sine sacramentis, quibus vtiq; suã potentiã nõ alligauit, quia tamẽ diuina ipsius sapiẽtia fortiter & suauiter oĩa disponit, attingens à fine ad finẽ, quos nostræ miseriatu nãda magis cõgruere nouit modos, disposuit: atq; ideo propter nos & patri elegit, & instituere sacramẽta. Nec enim cõuenit saluari quenq̃, nisi eũ, qui suę quoq; salutis per gratitudinẽ & dei amorẽ pro suo modulo se disponendo cooperetur, quatenus impotẽtia nõ excusat. Iam autẽ, quẽso, quid nos tantũ posset ad Dei amorẽ succedere, q̃ intendentissimus ipseus erga nos amor, quo nos prior dilexit? Fãtus alit amor vbi plus apparuit, q̃ in eius pronobis mortẽ dicẽte veritate: Sic Deus dilexit mũdum, vt filium suũ vnigenitũ daret. Cui subscribit Euãgelista, dicens: In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniã filiũ suũ vnigenitũ misit Deus in mundũ, vt viuamus per eum. Proinde vt ille tantũ suum amorem erga nos ostenderet nobis, nõ nisi moriendo nos à morte liberare voluit, quo non solum pietatis in nos suę beneficiũ, sed & charitatis affectũ mõstrauit. Oportet ergo ipsum diligamus modis sanè omnibus, quũ prior vtiq; adeo nos dilexerit, maximè q̃ apostoli propter eũ amorẽ nihil nõ ex aio sustinuerint, & semper superauerint.

Vt proinde nostræ infirmitati prorsus, ex omnĩq; parte confuleret, etiã sensibilia signa instituit, nõ secus atq;

vã

DE EUCHARISTIA. LIB. III. 54

vãsa suæ gratiæ, medicinastq; efficaces, quibus nos homines carnales, sensuali cognitioni inhærentes, disponeremur ad gratiæ inuisibilis cognitionem, ad petitionem & consecutionem.

Quod etsi sacramenta singula in suo genere faciunt, maximè tamen hoc ipsum facit & agit, ex institutione diuina, sacramentum corporis Christi: quod vel ideo nominari cœpit sacramentum Eucharistiæ, quoniam non modo contineat & conferat gratiam, qua vitam æternam adipiscimur, sed & Iesum Christum plenissimũ gratiã, autorẽq; totius gratiæ: quandoquidem iuxta quã gratiã est & gratiã actio, quã Dño seruatori nostro maximè debemus ob huius sacramenti exhibitionẽ Sũmã Christi charitatẽ fuisse, quoad ipsam institutiõnis Eucharistię causam. Cap. XXXVIII.

S In causas omnino præcipuas, quur dñs noster hoc instituerit sacramentũ, & nos ipsum sumere voluerit, discendi desiderio quæris: facile respondemus, in Dño nostro causam nisi vnicã fuisse huius sacramenti institutionis, nempe seruentissimã ipsius erga nos charitatẽ, qua nobiscũ esse voluit sacramentalitẽ vsq; ad cõsummationem seculi. Id quod ipse non obscure suismet verbis ostẽdit, quãdo instituturus hoc venerabilissimũ Eucharistiæ sacramentũ, suis ait discipulis: Desiderio desideravi hoc pascha mãducare vobiscũ ante q̃ patiar. Ipse nimirũ, inquit Euãgelista, quũ dilexisset suos qui erãt in mundo, in finem dilexit eos. O sanè ineffabilis omnino charitas nostri seruatoris, qua nõ solũ voluit nobis esse pater per creationẽ, frater per incarnationẽ, redẽptor per precij solutionẽ: sed & nostra esse voluit spiritusalis refectio, spõsusq; semper nobiscũ manens in hoc sacratissimo Eucharistiæ sacramento: quod ille nobis haud aliter in suo discessu dono reliquit, atq; dilectiõnis erga nos suæ perpetuæ pignus & arram.

Ipsẽ quidẽ mysticus suæ ecclesiæ spõsus, illud in hoc preciosissimo sacramẽto fecit, quod verus spõsus & maritus suæ dilectæ ex anima spõsæ faceret abiturus, si posset aut quoquo modo valeret. Profecto spõsus sincero

1. Sep. 2.

1. Ioan. 4.

Ioan. 3.

1. Ioan. 4.

Rom. 8.

Mat. vi.

Luc. 22.

Ioan. 17.

Ioan. 3.

Mat. 9.

Mat. 2.

erga

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Luc. 9

erga ipsam zelo, ab ea discessurus, xenium quoddam medicans, si fieri posset, seipsum in ipso xenio relinquere. Animus certe præstandi istud non deest, tamen si potentia & arte careat, quo minus illud valeat exequi, ut semper vel absens, esse posset cum ipsa sua præsens. Quoniam vero (quod factis constat) Christus ita verè suam dilexerit Ecclesiam, ut pro ea non recusaret corpus suum omnibus artibus & cruciatibus mortis exponere, pariter & unicum suum sanguinem effundere, quique præ nimia dilectione nobis promissit se fore nobiscum usque ad consummationem seculi: certè dubitari nequit, quin & seipsum sub hoc sacrificio xenio nobis in signum summi erga nos amoris contulerit: tum, quia illud potuerit, cui nihil impossibile est: tum, quod illud servare debuerit quod promissit, quoniam sit veritas manens in æternum, metiri non valens, maxime quod illi non desit sapientia, qua tam commode ipsum præstare potest, ut & citra quavis sui corporis iniuriam, citraque crudelitatem & horrorem edentium, suam carnem nobis impendat. Est igitur Eucharistia primò instituta à Christo ob nimiam ipsius erga nos charitatem, qua non solum deitatis maiestate, per quam omnia complet, sed & corpore suo, quod ex virgine sumpsit, quodque pro nobis in cruce crudelissimæ morti exposuit, nobiscum præsens esset usque ad consummationem seculi.

Ioan. 15
Rom. 8

Mat. vii.

Luc. 1

Ioan. 14

Hier. 31

De causis institutionis Eucharistiae quoad nos.

Caput. XXXIX.

2. Cor. 11.

Luc. 22

Causæ verò huius sacramenti instituendi, quoad nos sunt aliquot: Prima est, ut per ipsum haberemus amarissimæ Iesu Christi pro nobis passionis, quæ illius erga nos amorem declarat, memoriale perpetuum, ipso Paulo dicente: Quotiescumque manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat, id est, sumentes hoc tantum mysterium, recordabimini mortem & passionem Domini, quam representat: ac interim præcellentissimi illius in vos amoris, cuius causa Dominus aiebat: Hoc facite in meam commemorationem, hoc est, manducantes meum corpus & bibentes sanguinem, recordemini quod ego vos dilexerim, quod pro vobis mortem subierim longe maxime

curpem

DE EUCHARISTIA. LIB. III. 99

curpem, quod me ipsum nimia charitate vobis in esum meo quodam modo contulerim. Maiorè utique hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Ideoque desiderio desideravi hoc paucha manducare vobiscum antequam patiar. Secunda causa, ut ipsum placans esset pro peccatis nostris sacrificium, olim non obsecrè præfiguratum per sacrificium Melchisedech, qui cum esset in omnibus Christi typus, Deo maximo panem & vinum obtulit, præfigurans, propheta teste, Christum in nouo testamento corpus suum & sanguinem sub specie panis & vini Deo patri pro salute humani generis oblatum, nempe sacramentaliter in cena nouissima, realiter verò in ara crucis. Id quod idem (quo compleverunt de eo figuræ) fecit, eo ipso testante quum ait: Accipite & comedite. Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Bibite: hic est sanguis meus novus testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Atque sane sacramentum Eucharistiae hoc, est ipsum unicum sacrificium, quod Dominus sibi toto terrarum orbe oblatum iri dudum prædixit, inquit: Ab ortu solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur mihi oblatio munda. Hinc est, quod Eucharistiae sacramentum à nascente ecclesia usque in hæc tempora, nusquam non locorum vocetur sacrificium: cum, quia sit memoria mortis Christi, qui sese obtulit in sacrificium patri, redimendi humani generis causa: tum, quia idem Deo patri inibi sub mysterio offeratur ad placandum eius in nos indignationem. In hoc enim Eucharistiae sacrificio, participamus fructus & omnia illius in cruce factæ oblationis. Si delectionem peccatorum petis, ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Si gratiarum actionem, ecce gratias agit pro nobis Deo patri, sacramentum hoc cum gratiarum actione instituens. Si malorum curatio nem, imple nos sanat & liberat, quia languores nostros ipse tulit. Si celerem bonorum consequutionem, latro quæsus docebit, qui tempore huius sacrificij vespertini audire meruit cum iuramento: Amen dico tibi, hodie mecum eris in Paradiso. Et quid bonorum non tribueret hoc

Ioan. 15
Luc. 25

Gen. 14
Psal. 109

Mal. 1

Ioan. 1

Esa. 53

Luc. 23

Eucha

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Eucharistia sacramentum intuitu sacrificij, quo patri æterno filius æternus & vnigenitus sacrificatur, offertur & exhibetur fons totius boni? Sed de hoc vero & vnico apud Christianos sacrificio, cum in Homiliatum, tum in secundo Miscellaneorum nostrarum libro copiose nobis est disputatum.

Tertia causa, vt cibus esset & edulium animarum nostrarum, quo Dominus ipse animam, ad vitam baptismi regeneratam, cibo vitæ aleret, cõtra vetitum cibum prooplastorũ, qui cibus fuerat mortis, Domino ad eos dicente: In quacunq; die comederitis ex eo, morte morietur mini. Hic autẽ cibus est vitæ æternæ, de quo Dñs: Qui cunq; manducauerit ex hoc pane, viuet in æternũ. Et panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita. Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinẽ, habet vitam æternam. Amen amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Atq; hinc est, qd dominus hoc sui corporis & sanguinis sacramentũ, singulariter etiam sub specie panis & vini, & non sub alterius cibi generis specie instituerit, vt videlicet plenè significaret refectionem mentis, quam per hoc sacramentum præstaret. Sicut enim pane materiali naturaliter corporaliterq; sustentamur & alimur, estq; ipse initium vitæ corporalis; ita quoq; spiritualiter ad vitam æternam fouemur, nutrimur & augmentamur per hunc panem, qui de cœlo descendit, ac inde præstitus est, omne delectamentum in se habens & omnem suauitatis odorem. Cœpit proinde hac nimirum ratione, hoc Eucharistia sacramentum merito dici viaticum, qd cibus sit viatorum hominum, huius mudi desertũ peragrantiũ: qui nõ aliter, per hunc ipsum cibũ pasti, ex hac lachrymarũ valle perueniunt ad montẽ supernæ ciuitatis, atq; Hæc illas ille propheta defatigatus, & passus subcineritio pane, qd huius erat panis cœlo typus, puenit vsq; ad montẽ Dei Oreb. Haud est igitur ab illo tãtus panis negligendus, maxime circa finẽ vitæ, quũ inde migradũ est.

Postea

DE EUCHARISTIA. LIB. III. 56

Postrema verò causa est, vt hoc ipsum Eucharistiæ sacramentũ, nobis esset pignus lōge certissimũ gloriæ perennis, nostræq; redẽptionis, quã Dñs in cruce operatus est immolatione sui sacrosancti corporis & sanguinis, quã Eucharistia habet & repræsenter. Non eni (vt ait Petrus) de vana nostra cõuersatione redẽpti sumus auro & argento, vel hoc genus rebus corruptibilibus, sed precioso sanguine Iesu agni immaculati. Et hoc est, quod adhuc ecclesia de hoc sacramento letabũda cõcinit dicens: O sacrum cõuiuiũ, in quo Christus sumitur, recõlitur memoria passionis eius, mens impletur gratia, & futura gloriæ nobis datur pignus. Et hucusq; de præcipuis huius venerabilissimi Eucharistiæ sacramenti institutiõis causis, quas in presentia, catechismũ tractãtes sufficere putamus, deinceps acturi de digna tãti sacramenti sumptione & fructifera, quã sub his verbis a dño precatur Ecclesia: Deus qd nobis sub sacramento mirabili, passionis tuæ memoriã reliquisti: tribue, quæsumus, ita nos corporis & sanguinis tui sacra mysteria venerari, vt redẽptionis tuæ fructũ in nobis iugiter sentiamus.

Quomodo dignè sumendũ sit venerabilissimũ Eucharistiæ sacramentum. Cap. XL.

Hactenus inter alia præcipuas connumerauimus causas, ob quas Dominus hoc venerabilissimum Eucharistiæ sacramentum instituerit, nosq; ipsum sumere voluerit. Ex quibus secundum alia, quæ necessario repetenda non sunt, accepimus ineffabilem huius sacramenti dignitatem, magnitudinem, excellentiã & vtilitatem, imò & sumendi ipsius necessitatem, vt pote qd sit ipsum, in quo est diuinitatis presentia, mundi redemptio, peccatorũ remissio, gratiarũ diuisio, vnio cũ Christo, virtutũ et gratiarũ omnium, vnã cum auctore & fonte earũ, aggregatio, anima ad vitam æternã cibatõ, gloriæ futuræ nostræq; redẽptionis certissima arrã & attestatio. Iã verò cõstat, res preciosas solere magis nocere, dũ vel in improprietatis iunguntur obiectis, vel incautis veniunt in abusum. Id quod in naturalibus rebus arguit solis claritas, quæ lippientes ferit oculos: & vehe-

mens

Gen. 3

Ioan. 6

Ecc. 19

Ioan. 6

Sap. 16

1. Rc. 19

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

mentia operosa medicina, quæ nisi proportionata fuerit, magis lædit. Ita & diuina beneficia quanto maiora, tanto sunt ingratis & indigne sumentibus damnabiliora. Atqui donorum omnium (vt paulò antè didicimus) maximum est Eucharistiæ sacramentum, quod mors est malis, vita bonis. Non quia malum sit Domini corpus, quò nil melius: sed quia malus, malè sumit quod bonum est. Argumento est arca Domini, quæ allophylos occidit, & Israel el saluauit. Argumento est manna, quod bonis ois delectamenti & suauitatis saporè, malis verò nauseam præstitit.

Iam quæ admodum cibus corporalis, dum ventrem inuenerit aduersis humoribus occupatum, amplius ledit magis nocet, & nullum præstat auxilium: ita & hic spiritus ritualis Eucharistiæ cibus, si aliquè repererit malignitate pollutum, magis eum perdit, non sua natura, quæ optima est, sed accipientis vitio. Quod sanè testatur Apostolus, sermo volens, vt ipsum digne, non indigne suscipiamus, poenam horrendam adiciens, quum ait: Quicumque manducauerit panem, & biberit calicem Domini indigne, iudicium sibi manducat & bibit, reusque erit corporis & sanguinis Domini, id est, eas dabit aliquando poenas, quas habent qui Christum Iesum crucifixerunt, quia reatum incurrunt ex peccato, commissio circa corpus & sanguinem Domini. Cuiusmodi sententia indigna sumptione filii dei non secus ostentui habent, atque qui ipsum denuo crucifigunt.

Eucharistiã digne esse sumendam. Ca. XLII.

Anda proinde modis est omnibus opera vobis, vt tantum sacramentum digne suscipiatis, quo morem declinetis, & vitam æternam ex eo, iuxta Domini verbum, habeatis. Primum quidem (vt ex Apostolo intelligimus) opus est, vt diiudicetis Domini corpus. id est, ab aliis cibus discernatis, firma fide, diligentibus meditatione credentes sumere vos summum, æternum, bonum, potentissimum, sapientissimum, benignissimum, iustissimum, sanctissimum, vniuersum patris æterni, eundem cum patre & spiritu sancto in substantia, discretum in persona, quæ omnes angeli colunt, dæmones contremiscunt, pauet omnis creatura, cuius gloria pleni sunt cæli & terra, qui propter vos, propterque salutem vestram

DE EUCHARISTIA LIB. III. 57

vestram de cælo descendit, ex virgine incarnatus, passus, mortuusque est: qui denique vester & vniuersitatis est creator, gubernator, conseruator, redemptor & benefactor, iudex demum, beatificator aut damnator futurus: qui vos fecit, quum non essetis: reparauit, quum male essetis: resuscitabit, postquam esse deseritis: in iudicio demum futurus nouissimo, iudicaturus viuos & mortuos ad vitam æternam, vel ad perpetuam mortem. Hæc nimirum & idgenus alia, diiudicabitis firma fide, sub specie panis hic esse, nihil dubitantes, sed inherentes verbo eius, qui nihil non potest, qui mentiri nequit, de hoc sacramento, dicens: Accipite & manducate: Hoc est (enim) corpus meum. Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Et panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita. Et hoc est, quod olim filij Israel iubebatur agnum paschalem festinanter comedere, qui typus erat huius in sacramento agni, qui tollit peccata mundi, id est, quod non deberent multis querere, disputare, discutere, & dicere cum Iudæis infidelibus: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? Accipite & manducate: hoc est corpus meum. Caro mea verè est cibus. Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis: memores, quod qui carnem dixerunt, dubitantes & infideles, retrocesserint ac deserierint domini esse discipuli, quorum nouissima prioribus facta sunt peiora. Id quod dictum horrendum est, & nunquam satis deplorandum. Secundò, iuxta Paulum probetis vosmetipsos, vtpote diligenter vos examinatis, an vera vobis sit fides, an peccatis mortalibus inuoluti sitis. Quibus vbi vos inuenietis pollutos, haudquaquam accedatis, nisi prius per veram poenitentiam illa deposueritis, Deum toto nimirum affectu humillimeque deprecantes, vt ea remittat, vosque suo corpore dignos efficiat: memores, quod olim non ausi fuerint comedere panes propositionis sanctos, nisi qui erant à propriis etiam vxoribus mundi: quanto minus manducare licet immundis hunc panem, qui est sanctorum sanctus, è cælo descendens, panis filiorum non canibus villo modo mittendus: Si Oza

H quon

1. Reg. 5.
6. 7.
Sap. 16
Num. 21.

1. Cor. 11

Heb. 6

Ioan. 6
2. Cor. 11

3. Ioan. 5.

Esa. 6
Apo. 4

Esa. 6
Apo. 4

Ioan. 5.

Luc. 1. 18

Mar. 10

Heb. 6

Mat. 26

Mar. 14

Luc. 22

Ioan. 6

1. Cor. 11

Exo. 12

Ioan. 2.

Ioan. 6.

Ibidem

Mat. 12

Luc. 11

2. Pet. 2.

1. Cor. 11

1. Reg. 17.

Dan. 9

Ioan. 6

Mat. 15
2. Reg. 6

quondam morte subita perit, quoniam non satis caute tetigerat arcam, in qua manna erat: qua putamus morte periturum eum, qui corde polluto per peccata, et ore immundo tangit & accipit, nō dico arcam mannae, sed ipsum manna: nō dico manna, quod patres olim manducantes in deserto, mortui sunt: sed illud ipsum verum manna, quod qui digne manducat, non morientur, sed viuent hic in gratia, & aliās in gloria in aeternum?

1. Cor. 11.

Quapropter probet homo (monitore Paulo) se ipsum, conscientiam suam pro virili discutens de peccatis, de quibus ex animo poeniteat, & sic de pane illo manducer. Nec temere de se praesumat, quantumvis sibi nihilius fortasse peccati conscius, sed pauidus, ex filiali timore ad Dominum cum Centurione dicat: Domine, non sum dignus ut intras sub tectum meum, sed tantum dic verbo, & sanabitur anima mea. Nec est quod exestimēs te fidelioem esse Centurione, de cuius fide Dominus ad turbam dicebat: Non inueni tantam fidem in Israel. Insuper ubi vacauerit, cognoscas oportet tuam indignitatem cum Petro, qui dicebat ad Dominum: Exi a me Domine, quia homo peccator sum. Et rursus: Nō lauabis mihi pedes in aeternum. Nec est quod te pure feruentioem esse in charitate Petro, qui vere dixit ad Dominum: Domine, tu scis quia amo te. Et antea rursus: Domine, etsi oportuerit me mori tecum, & ire in caecum, nō te negabo. Si tam se indignos Christo censuerit tam fideles, tamque in charitate feruentes homines: quod oportet ut ipsi nostram consideremus indignitatem, qui sumus in quos seculorum fines deuenerunt, quorum charitas refrigescit, fides decrescit, et abundat iniquitas. Superest ergo, ut nos probemus in conscientia nostris & nihil negligamus, sed cum reuerentia accedentes, timemus ob indignitatem nostram, memores quod (propheta teste) Dominus se praebuerit escam timētibus ipsum, cuiusmodi sunt, qui antequam eam ipsam sacrosanctam escam sumunt, ex animo pro peccatis poenitent.

Mat. 8.

Ibidem

Luc. 6
Ioan. 13.

Ioan. 21
Mat. 26

1. Cor. 10.
Mat. 24
Mar. 11.
Luc. 21.

Psal. 110.

Quibus caremonis usus sit Christus in Eucharistia institutione. Cap. XLII.

Erant

ERant proinde plurimum, & alios in errorem seducunt, qui nulla nec scriptura, nec ratione obfirmati, sed scripturis & scripturarum veridicis exemplis repugnantes, impudenter docent, eos errare, qui ad venerabile sacramentum Eucharistiae accedentes, aerea confiteantur sua peccata, praemittantque qua possunt deuotioeque suas orationes & preparatoria, ne manducent sibi iudicium: sufficere enim fidem, quae sola faciat eos puros, & dignos tanto sacramento. Contra quos qui sic docent, non modo sunt scripturae, & scripturarum rationes & exempla, quae partim recensuimus, partim causa breuitatis transuimus, sed & ipse Paulus vna cum Christo, qui huius sacramenti autor, etiam in eius institutione non verbo solum, sed & exemplo docuit, quid faciendum esset sumpturo suum corpus.

Primo quidem, priusquam hoc sacramentum suis Apostolis exhibuit, eorum lauit pedes: quo nimirum factio palam arguit, purgandos esse prius animorum affectus, per pedes in scriptura designatos, quae peccatores ad hoc tantum eximium accederent sacramentum. Cur enim alioqui iam pedes eorum lauit, quos passus est illotis manibus escas communes accipere? Secundo, corpus suum & sanguinem eis porrigens, iussit, ut quoties essent haec facturi, memoriam agerent suae tam ingentis in eos charitatis, quam declaraturus erat sua passione, qua inter alia repraesentat Eucharistiae sacramentum.

Tertio, quoniam Iudas, qui sumpserat haud sincero puroque affectu, mala morte vitam finierit. Quae sane tria Paulus quoque censet seruanda sumpturo Eucharistiae sacramentum, ut qui primo vult mortem Domini per ipsum denunciar: deinde conscientiam probare de peccatis: demum quantum maneat periculum, nempe iudicium aeternae damnationis, indigne (hoc est, infideliter & in peccato) summenti. Vides autem quod nec Christus, nec Paulus aliquam faciat mentionem fidei, quamquam illa opus esse quis negauit vnquam, quando Paulus ante aliquot aeternos annos scriptum reliquerit, oportere accedentem ad Deum, credere, nec posse quenquam sine fide Deo piacere?

Ioan. 13

Mat. 15
Mar. 7.
Luc. 22
Mat. 26

Mat. 27

1. Cor. 11.

Heb. 11

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Ioan. 6

1. Cor. 11.

Luc. 22

Exo. 30

Leu. 21.

Leu. 17

2. Cor. 23

Præterea, quis dubitat Iudam credidisse, quom post Christi de hoc sacramento verbum, non retrocesserit, sed manserit, & tamen fumens perierit: Quare? quia peccato adhuc obnoxius. Quis dubitat Corinthios veros habuisse de hoc sacramento fidem, quando Paulus eos laudavit, quia sic ipsum conuenientes accipiebant: & tamen eorum nonnulli infirmi & imbecilles erant, nonnulli dormierant? Quare? quia in deterius, id est, in peccato, utpote contentionis, gula, ebrietatis et comestationis, non quod infideliter, conuenerat & sumperant. Imò non tantum periculi maneret infideles in peccato accedentes, quantum fideles in peccato sumetes. Siquidem seruus voluntate dñi sciens & non faciens, multis vapulabit.

Atque igitur iuxta Paulum, ad condemnationem suam corpus dñi manducat, quisquis non ante suam conscientiam explorarit: & quo quis diligentius hoc fecerit, tanto potest accedere confidentius. Nec sufficit sola fides infirmis, ut quis ad huius sacramenti susceptionem dignus euadat, sed animam item oportet purgare & præparare, quo magis tanto sacramento suscipiendo reddatur idoneus, per veram ipsius de peccatis penitentiam. Sic quondam Aaron & filius eius, quantumuis fideles, non audebant accedere ad altare, nisi manibus & pedibus loti. Sic nullus olim, vel quamlibet fidelis, de semine Aaronis, ausus fuit offerre deo panes, qui habuit maculam. Sic olim perire debuit, qui manducarat immundus, vel quamlibet fidelis, ex carne salutaris sacrificij. Probet itaque seipsum homo per veram penitentiam, & sic de illo pane edat, ait Paulus: quem sic nobiscum intelligunt et interpretantur Cyprianus, Origenes, Chrysostomus, Vulgarius, Cassianus, Leo, Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Gregorius, & hoc genus omnes orthodoxi patres, qui nos tot retro seculis summa fide & charitate prædecesserunt.

An recte pieque laici sub vna duntaxat specie communicent de Eucharistia, & quid illis altera sit species ab ecclesia quondam adempta. Cap. XLIII.

Licet

DE EUCHARISTIA. LIB. III.

39

Licet hoc venerabilissimum Eucharistia sacramento, quondam sub specie tam panis, quam vini datum sit, vltus ecclesie tamen obtinuit, ut sacerdotes duntaxat vtraque specie communicarent, & infantibus ac pueris non præberent sub illa specie Christi corpus consecratum, sed eis duntaxat qui adoleuerint, & rationis vsum obtinuerint. Atque nimirum recte, quom vtrique paruuli non habeant tantum rationis, ut hunc celestem cibum ab aliis cibis valeant diiudicare & discernere. Id quod Apostolus ab omnibus Eucharistia communicaturis, Cui Roemorum pars obaudiens, condemnata est, ut quare noluerit obedire Ecclesie, quare tam hoc illud non sine sancti spiritus instinctu instituisse creditur & eius institutionis facultatem habuisse & causas.

1. Cor. 11

Prima vero causa, ob quam censuit laicis sub vna tantum specie panis dandam Eucharistia, est, quod nec Christus, nec Paulus legitur aut intelligitur dedisse ipsam aut dari iussisse populo sub vtraque specie. Secunda, quoniam significantia in hoc sacramento mysterium magis ad consecrantem, quam ad suscipientem pertineat, ut discrimen esset inter pastores & gregem, inter plebem & sacerdotes, qui sacrificium sua communione repræsentant. Tertia, quoniam nihil amplius sub vtraque specie contineatur, quam sub altera tantum. Totus enim Christus cum anima, sanguine, corpore et deitate, non minus sub vini quam panis specie, cuique siue laico, siue sacerdoti confertur. Quarta, quod & Christus & Paulus videntur post resurrectionem dominicam Laicos specie duntaxat panis communicasse: proptereaque de hoc alicubi Eucharistia sacramento loquentes, raro vel nunquam vini, sed tantum panis speciei mentionem habuerint: argumento, quod sufficiat communicatio sub vna Laicis specie. Quinta, quod toties tanta promittantur pro sacramento huius sumptione sub specie panis, & nihil vniquam sub specie vini argumento, Laicis haudquaquam altera opus esse specie. Sexta, quoniam multa ex altera, utpote vini specie, sequuta sint pericula & incōmoda: quidam enim crediderunt, amplius quiddam sub vna

Et

mi

ni q̄ sub panis specie cōtinert: & ediuerso quidam cum laborarunt in extremis, & sub specie vini Eucharistiā sumere nō potuerūt, suspicabantur se non esse cōmunicatos integre. Contigit etiā aliquādo, quod auditu herēdum est, vt Christi sanguis in terrā effunderetur: vinū & nonnunq̄ in vasis nō bene seruatis, creberrimē conrumperetur. Neq; enim diu seruari potest liquor eius modi, quantauis adhibita fuerit diligentia.

Quas quidem causas, & hæc totq; discrimina, catholica Ecclesia pio nimirū maternōq; affectu sentiens, suū multq; verba & facta Christi perpendens, interimq; intelligens nullam huiusce rei esse necessitatē: tandē post diuturnā & maturā deliberationē, non sine sancti spiritus inspiratione vnanimiter censuit, Laicos nō nisi sub vna specie, vt pote panis, deinceps cōmunicatum iri, in hæc verba in Concilio Basileen. decernēs: Laudabilis quoq; consuetudo communicādi Laicū populum sub vna specie, a sanctis patribus rationabiliter introducta & hactenus diuissime obseruata, & a doctoribus diuina legis, sacrorum Canonū, atq; sanctarum scripturarum multam peritiā habētibus, iam a longuo tempore cōmendata, pro lege habēda est: nec alicui licitū est eam reprobare, aut sine autoritate Ecclesiæ immutare. Hæc illa in Synodo Basileen. cui tantisper arbitramur obtemperandum, quātiſper ex causis legitimis, spiritu sancto duce, secus decreuerit. Id quod multas ob causas tēpore quoq; primo futurū cuperemus & optaremus, fatentes interim nobis eius sufficere autoritatē, quæ veritatis est & firmamētū & columna, maxime q̄ ip̄sa ex tēporis mutatione multō maiora pro gloria Christi & suoruū salute per modū dispensationis immutarit olim. Non sunt igitur audiendi qui blaterāt, humano signō, & potētia tyrannide factū, ne Laici sub vtraq; specie reciperēt Eucharistiā, quinimo credi par est & equū q̄ per Ecclesiam spiritus sanctus, qui illā regit, sicut Eucharistiæ sacramentum mutauit a cōnantibus ad ieiunos, ita Laicos ab vtraq; specie deduxit in alteram, sub qua tantum continetur sola, quantum sub vtraq;.

qui

quidem dubitandum est, quin a nascente ecclesia Laici cōperint sua etiam sponte, propter præmemoratas & alias hoc genus legitimas causas, sub specie duntaxat altera communicare: quodq; huius cōmunicatio nis consuetudo, ex traditione Apostolorum, qui non omnia scriptis complexi sunt, sed multa voce viua ad posteritatem quasi per manus transmiserunt, emanarit, quum nemo huius consuetudinis non illaudata, cōmonstrare possit initium.

E hæc de venerabilissimo Eucharistiæ sacramento dicta sint, quæ & pro Catechismi ratione sat superq; in rem facere speramus. Qui plura desiderat, nostras passim perleget Centurias, satur fortassis abiturus.

De Pœnitentiā, Quarto catholice Ecclesie sacramento.

Præfatio.

Quoniam nonnulli nostra tempestate schismatici & hæretici, cōtra pœnitentiā non modo nugas, somnia, absurda & impra multiformia delaterauerint, sed & eam sic e medio penē tulerint, vt non veriti sint dicere, non esse Christianis opus aliqua pœnitentiā pro peccatis, quibus Deum plus quā in digne offenderunt, quoti dieq; offendunt, tamen eos errare, vel hoc inter penē infinitas rationes argumentum est longe euidētissimo, q̄ non solum propter peccata venire soleant aduersa, nec hæc sint cessatura, nisi cessetur a peccatis, quæ nec remittantur citra pœnitentiā, sed & a mundo conditō non magis opus fuisse pœnitentiā, q̄ nobis & hisce nouissimis tēporibus, quibus alioqui tam horrenda imminēant aduersa, q̄ horreda nunq̄ contigere. Quandoquidem Christus vnā cum Apostolis nihil æque serio clamauerunt, q̄ vt agarur de peccatis pœnitentiā, & quidem in initio & in fine. Ioannes quidem Baptista prædicare incipiens, dixit: Pœnitentiā agite, fructusq; pœnitentiæ dignos facite. Et Christus quoq; prædicare incipiēs, aiebat: Pœnitētiā egeritis, oēs similes eripibitis. Et apostoli prædicatū missi a Christo ad

H 4 huc

Ioan. 20
&c.

Mat. 3.

Luc. 3.

Luc. 13.

Mar. 9.

Luc. 23
Mar. 6.
Luc. 24

Act. 2

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

huc viuente, nō aliud primum prædicarunt, q̄ pœnitentiam. Quibus & post resurrectionem in totū orbē prædicantibus dictum est, vt in noīe Iesu pœnitentiam in remissionem peccatorū prædicarent. Et quum Petrus in die Pentecostes ab auditoribus interrogaretur, quid facto opus esset, vt saluari possent, respondit: Pœnitentiam agite &c. Vnde plus q̄ aperto accipimus, nobis nūc maximē opus esse pœnitentia, propter infinita & maxima peccata nostra, quæ nobis non remittuntur, nisi pro ipse pœniteamus.

Iam verō, quia longo nunc tempore (diabolo sic insurgente) ita prorsus parti, aut nil de vera pœnitentia apud multos prædicatū est, vt nō parū multi nihil omnino de pœnitentia vera sciant, q̄ nudum nomen, sileo q̄ fortasse nunq̄ verē pœnituerint: visum proinde est in salutem vestrā, nonnulla posthac ex sacris literis de pœnitentia differere, quæ vos summe velim memoria retinere, quū prorsus sint necessaria, maximē q̄ pœnitentia sibi locū vendicet inter septē ecclesiæ sacramenta, nō secus atq̄ vnica post baptismum tabula, qua per pelagus ad portum felicitatis veniendum est.

Quoniam autem de peccato est pœnitendum, prorsus fuerit primum paucis describere, quid peccatum sit, & quantum ipsius sit nocumentum.

Quid peccatum sit, & quale eius nocumentum de quo pœnitendum est. Cap. XLIIII.

Peccatum est, quicquid voluntariē vel cogitatur & concupiscitur, vel dicitur, vel agitur cōtra Deum et eius legē & mandatū: id quod in hoc vno cōsistit: Diliges Dñm deum tuū ex toto corde tuo, ex tota aīa, & ex omnibus viribus, & proximū tuum sicut te ipsum. Modo tametsi infinita propemodum sunt incōmoda peccati, siquidem propter ipsum veniunt aduersa: tamē vnicum est, quo cetera cōprehenduntur oīa, nempe q̄ mori hominem cogit & spiritualiter & æternaliter, inducturū deniq̄ post hāc mortē naturalē & spirituales, apud inferos pœnā omni supplicio maiore, si nō remittatur hic a Deo per pœnitentiā, Propheta teste, qui ait:

Anima

Mat. 22
Luc. 10
Deu. 5

DE POENITENTIA. LIB. III. 65

Anima quæ peccauerit, ipsa morietur: & mors peccatorū pessima. Et hoc est quod olim Deus ad protoplas- tum dixit: In quocūq̄ enim die comederis ex eo, id est præceptū meum transgressus fueris, morte morieris. Id quod deinde Paulus aperto cōmonstrat, inquiens, per vnū hominē peccatū in mundū intrasse, & per peccatū mortē sic in oēs homines trāsisse, vt peccati stipendiū sit mors. Id quod intelligit tam de naturali, q̄ æterna & spirituali morte, quæ omnīū est miserrima, nec aliud q̄ hominis hic & aliās a Deo separatio, quā non aliud facit q̄ peccatū, Propheta dicente: Iniquitates vestre diuiserunt inter vos & Deum vestrū, & peccata vestra absconderunt faciē eius a vobis ne audiat. Iam verō, obsecro, quid possit esse miserabilis & calamitosus, q̄ a Deo, summo bono, separatū esse, quum separatus ab illo, subiugatus sit diabolo, priuatus omni bono, & circumdatus omni malo: Id quod inter innumera alia testimoniā testatur diues epulo, miserrimis suis ab Abraham clamoribus inquiens: Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarū, vt intingat extremū digiti sui in aquam vt refrigeret linguā meā, quia crucior in hac flamma. Cui respondit ille inter cetera: Et in iis omnibus inter nos & vos chaos magnū est firmatū, vt n̄ qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neq̄ inde huc trāsmeare. Quum proinde per peccatū sic misere separatur homo a Deo, vt & alibi crucietur æternaliter ineffabili pœna, nec possit ipse peccator per Christum aliter deo patri cōiungi, & a tāto malo hic liberari, nisi per pœnitentiam: non immerito Dominus passim hortatur ad eam pœnitentiam, dicens: Pœnite mini &c.

Quid propriē sit Pœnitentia. Cap. XLV.

Et autē pœnitentia, voluntaria & ex charitate erga Deum pro peccato cōmissio punitio adsumpta. Si quidem (teste Augustino) pœnitere dicitur, quasi pœnā tenere, seq̄ pro peccatis vlcisci intus & foris. Vnde cognoscuntur vehementer errare, & esse iniuriū iustitiæ Dei, qui adserunt pœnitentiā nihil aliud esse, q̄ respiciētiā, quā Græci dicūt μετανοία, vel transmutationē,

hi s &c

Eze. 18
Psal. 31
Gen. 2

Rom. 5
Rom. 6.
Psal. 31

Esa. 59

Luc. 16

Mar. 3

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

& nouā vitā, & à vitiiis cessationē, quādoquidē virtutis vocabuli pœnitentię refragetur. Est enim (vt nūc ex Augustino retuli) pœnitere, pœnā tenere: vt scilicet peccator pœnitēs, semper puniat in se vlciscēdo, quod cōmissit peccādo: & ipsa quoq; pœna proprie sic læso, q; puniat & vindicat, quod cōmissile dolet. Siquidē vera est pœnitētia, sine tēporis intermissione de pœteritis malis dolere, & sic plangere cōmissa, vt pœnitens nō cōmittat plangenda. Quū enim pœnitentia pro illis peccatis subeunda est, quæ legis decalogus cōinet: profecto debet vnusquisq; maiorē in se seueritatē exercere, vt à se ipso iudicatus, quod Paulus ait, non iudicetur à Dño.

1. Cor. 11.

Debet itaq; peccator pœnitere volens, aduersum se ascendere tribunal mētis suæ, seq; ante faciē suā cōstitui: atq; sic cōstituto in cordis iudicio, adstare accusatricē cogitationē, testem cōscientiā, carnificē timorē, ac inde quidē sanguinē ipsius animi cōstentis peccatoris per lachrymas profluere, & demū ab ipsa mēte ralem proferrī sententiā, vt peccator se iudicet indignū cōspicū dñi dei sui, vt qui timeat se à regno colorū separari. Sic procul dubio pœnituit Dauid, quū dixit: Miserere mei deus secundū magnā misericordiā tuā: Et secundum multitudinē miserationū tuarū, dele iniquitatem meā: Amplius laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo mūda me: Quoniā iniquitatē meā ego cognosco, & peccatū meū cōtra me est semper. Qui deniq; sic doluit pro peccato suo, vt nec dies nec noctes panē sine lachrymis māducarit, imō qui lectū lachrymis rigauerit. Ita q; pœnituit Magdalena, quæ sic dolēs de suis peccatis, lachrymata est, vt lachrymis Dñi pedes lauerit. Ita quoq; pœnituit Petrus, qui curiā principis extens, fleuit amare. Qui pœterea fertur, post Christi ascensionē omni nocte circa tēpus gallicātus, q; dñm negauit ēstru surrexisse, ac tā duriter geniculatus fleuisse, vt in genibus callos habere, & in facie videri cœperit quasi igne toltus & vltus ex frequenti casu lachrymarum.

Psal. 5.

Psal. 6.

Psal. 12.

Luc. 7.

Mat. 26.

De tribus Pœnitentię partibus, & mysticis carū rationibus & p̄figurationibus. Cap. XLVI.

DE POENITENTIA. LIB. III. 46

EX definitione pœnitentię quā dedimus, multisq; exemplis ex scriptura desumptis, intelleximus eos admodū errasse, q; dixerūt pœnitentiā nō esse, nisi quādā respicientiā & vitæ emendationē: quandoquidem videntur etiā vocabuli pœnitentię, probat ipsius descriptionem præ se ferentē, pœnitentiam esse quandam voluntariā, & ex charitate erga Deum pro peccato, quo ipse offensus est, adsumptam punitionem, vindictam & pœnam.

Ex qua quidem definitione Theologi tandem ipsam pœnitentiā, prout sacramentum est, aut pœnitentię sacramentū, non minus sancte q; vere dixerunt, esse absolutionē hominis pœnitentis, factam certis verbis, debita intentione prolatis à sacerdote iurisdictionē habēte, ex institutione diuina efficaciter significantibus absolutionē animæ à peccato, factā iuxta verbū dñi dicentis: Quorū remisistis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Id quod totū fiet perspicuū ex ipsius pœnitentię partibus, quas subinde pro loco & tempore, quasi summe sciri necessarias, tractabimus.

Scot. di. 9

Ioan. 19

Quia enim ipsum Deū Opt. tribus peccatis offendimus, vt ipse peccato cordis, quod est mala cogitatio peccato oris, quod est sermo malus & ociosus: peccato operationis, quod est malū opus & malū facinus: proinde Deus ipse maximus tres nobis cōstituit pœnitentię partes, tanquā aptas & cōgruas medicinas contra hæc triplicia peccata, nempe cōtritionē cordis, cōfessionem oris, & satisfactionē operis: ita nimirū, vt cum in corde habeatur dolor de peccatis cōmissis, & in ore cōfessio illorū corā sacerdote, & in opere satisfactio per sacerdotem imposta cōpleatur, omne peccati genus et modus à nobis expellatur, & integra sanitas animæ nostræ reddatur. Deiq; max. offensa remittatur, nec aliter, nēpe vt satisfiat scripturæ, dicenti: Per quē peccat quis, per hæc & torquetur. Hæc nimirū tres pœnitentię partes, sunt tres illæ diete per quas itur ad terrā promissionis, hoc est, æternæ felicitatis, de quibus Israelitæ sic dicebāt: Deus Hebræorū vocauit nos, vt eamus viam trium dierū in solitudinem, & sacrificemus domino deo nostro

Sap. 11

Exo. 15

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

nostro, ne forte accidat nobis pestis, id est, culpa in presenti, aut gladius, id est, poena in futuro.

Hæ quoq; tres poenitentiaæ partes, sunt tres illi dies, quibus Iesus amissus, i. salus deperdita, queritur & deniq; reperitur, prout ipsum gloriosa virgo Maria post partum inuenit in templo.

Luc. 2

Gen. 28

Hæ quoq; tres poenitentiaæ partes, sunt tres gradus eius scalæ, per quã ascenditur ad coelũ: quæ significata est per scalã, quã vidit Iacob erectã à terra vicq; ad coelũ & Dñm scalæ innixum, propter tria quæ deus omnipotens omni verè poenitenti largitur: Primò, vt eam fortiter sustineat: Secundo, vt ascendenti per eam manus (si necesse fuerit) porrigat: Tertio, vt ascendens cum laborauerit & fatigatus fuerit, in ipsum respiciat, totamq; suam curam in eum iacet poenitendo, quem nolit poenitentem sua gratia deserere.

De contritione, prima Poenitentiaæ parte.

Cap. XLVII.

Dicitum est, tres esse partes veræ poenitentiaæ, quibus haud secus atq; tribus diebus, iur ex hac misera huius mundi solitudine in terrã promissionis: hoc est, in regionem vere viuentium, atque harum partium esse ac dici primam, nomine contritionem.

Psal. 144

Est autè cõtritio, definitõibus sanctis auctoribus, dolor voluntarie adsumptus pro peccatis, cum proposito & intentione ea cõstendi, & pro ipsis satisfaciendi, atq; illa iterũ nõ admittendi. Sine hac quidem contritione, nõ est vt quispiã vere poeniteat, aut suorũ peccatorum veniã speret. Nam cum (quod satis cõstat) in omni peccato mortali sit auersio voluntatis à Deo per peccatũ, & ipsa quoq; cõteraria curentur cõtrariis: cõsequens est, vt sit diuersio in omni remissione peccati mortalis, actualis sit conuersio à peccato ad Deum. Quæ quidem cõuersio (si vera fuerit ac perfecta) dici coepit cõtritio, quã deus gratiosè nimirũ acceptat, Propheta dicente: Cor contritum & humiliatum Deus non despiciet.

Rom. 6

Psal. 50

Nec est vt absq; eiusmodi cõtritione sacerdos quem quã verè possit absolueret, quum ipse reum nõ absolueret.

DE POENITENTIA. LIB. III. 69

visi reus in se debito modo dispositus, sit capax absolutiois: quandoquidem sacramentũ exterius, est signum interioris absolutiois, quæ nullo sanè pacto cõmunicatur citra debitũ in mète interius absolutiois disponerẽ.

De quot ac quibus peccatis, & quomodo de eis cõterendũ sit. Cap. XLVIII.

Circa contritionẽ primo queri solet, de quot ac quibus peccatis sit cõterendum. Respondendum est: homo quidem in hac cõtritione singularim omnia peccata sua (modo possit eorũ omnium habere memoriã) ante tribunal conscientiaæ suæ adducet, vt ibi seipsum accusans in amaritudine animæ suæ, de singulis conterasur, eaq; deinde confiteatur.

Opus autè esse de singulis peccatis mortalibus cõtritione singulari, vel inde liquet, qm diuersorum morborum diuersæ sunt medicina: ipsa verò contritio, medicina est singularis cõtra vnũ tantũ mortale: ergo nõ vnã de omnibus peccatis cõmunis, sed de quolibet peccato mortali (quatenus memoria poterit) singularis est peccatori necessaria cõtritio: maxime, qia singulis peccatis sint singulæ poenæ, si pro ipsis nõ facta fuerit poenitentia.

Cuius argumentum est ille, quem, quia non fuerat sui conserui misertus, iratus Dominus tradiderat tortoribus, quoaduicq; redderet vniuersum debitum.

Mat. 18.

Deinde queri solet, quãdiu debeat poenitens dolere ac cõteri de peccatis suis. Responderi potest, quoniam quum Deus hominẽ absoluit à vinculo peccati, siue à culpa & poena aeterna, ipsum ligat vinculo perpetuæ de restitutionis peccati, poenitentẽ debere perpetuo in hac vita (maxime in habitu, si nõ actu) dolere & cõteri etiã post peccati remissionẽ, cum sedula examinatione vitæ transactæ ab vltima cõfessione, & discussione diligentia suæ conscientiaæ. Ita nimirum contritus est Dauid, dicens: Quoniã iniquitatẽ meã annuntiabo, & cogitabo pro peccato meo, & dolor meus in cõspectu meo semper. Ita quoq; cõtritus est Ezechias rex, inquiens: Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ. Ita nimirum fertur Petrus semper cõtritus fleuisse,

Psal. 37

Esa. 38

Mat. 26

Luc. 7

postq;

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

postquam negarat Christum. Ita quoque Maria Magdalena dicitur contrita eremum ingressa, semper effudisse lachrymas. Ita quoque poenitens de peccato suo, semper conteri debet, si non actu, saltem habitu, utpote corde semper dolens, de dolore gaudens, non semper doluisse se dolens. Nec mirum, quando iustum sit, ut semper in suo aeterno, id est, quamdiu vixit, doceat, qui peccavit in Deum qui aeternus est. Unde etiam iuste aeternaliter damnatur, qui donec vixit, id est, in sua aeternitate, poenitere noluit.

Quo pacto & quam ratione homo semper possit ac debeat conteri de peccatis suis.

Cap. XLIX.

Quia non desunt, qui tam duro sunt corde & animo, ut vix dolere & conteri queant de suis commissis: visum est nonnulla paucis subiicere, quae alio quo modo contritionem causare possunt in ipso peccatore, quantumvis indurato, non quidem principaliter, quo modo Deus ipse solus causat per suam gratiam in corde peccatoris contritionem, quum solus sit, qui operatur in nobis velle & perficere, sine quo nihil possumus. Cuius etiam gratia dicebat ad ipsum Hieremias in persona poenitentis: Converterte me, & convertar: postquam enim convertisti me, egi poenitentiam: sed dispositivae (ut sic dicam) ex parte nostri, quoniam nobis arbitrium sit liberum ab ipso Domino datum, voluntasque tam ad bonum quam ad malum relicta, iuxta quam usque adeo Dominus ipse vult velle perficere, ut nos sine nobis convertere nolit, dicens ad peccatorem: Si converteris, convertam te.

Quum proinde tam sit maior pars nostrae conversionis & contritionis in Deo sita, ut Paulus dicere non dubitaverit, Igitur non volentis, neque currentis, sed miserantis est Dei: profuerit, ut poenitens ante omnia Deum suppliciter oret, ut a corde suo duritiem auferat, dolere faciat, cor remoueat lapideum, & largiatur carnem, quale peccatoribus ipsum rogantibus, se daturum pollicitus est, inquiens: Et auferam cor lapideum de carne

DE POENITENTIA. LIB. III. 64

carne eorum, & dabo eis cor carneum, ut in praecipis meis ambulent, & sint mihi in populum, & ego sim eis in Deus. Cōducat igitur peccatori, orare cū Propheta poenitente: Cor mundū crea in me Deus, & spiritū rectū innova in visceribus meis. Id quod ubi peccator vere peccatus fuerit, dubiū nō est quin ipsum exaudierit qui dicit Nolo mortē peccatoris, sed magis ut cōvertatur & viuat.

Deinde peccator poenitere volens, nō autē omnino, prout oportet, dolere potens, sex necessum est recogitet, quae gratia diuina praeuia, facile causabit contritionem. Primo recogitet de peccatis, quoniam nullum tam efficax remediū ad dolendum, quā cōtinuata ipsorum memoria. Et hoc est quod Ezechias poenitēs dicebat: Recogita bo tibi oēs annos meos. Et David: Quoniam iniquitatem meam annuntiabo, & cogitabo pro peccato meo.

Secundo recogitet pudorem, qui peccati est quod peccaverit. Ait enim scriptura: Putredo in ossibus eius qui confusione res dignas gerit. Quid enim (quae so) pudorosius & dedecorosius, quā id perpetrasse, quod plane est cacodemonum & irrationalium bestiarum? Cuiusmodi est peccare. Quare merito quis conteratur, recogitans pudorem peccatorum, sequens eorum cogitationem.

Tertio recogitet vilitatē peccati, quod tam est vile, ut hominē (nec aliud) a Deo separet, & ipsum faciat suum seruum, Dño dicente: Qui peccatū facit, seruus est peccati. Et a quo quis superatur, eius etiā est seruus. Jam verò ut nihil est libertate preciosius, ita nihil seruitute vilius, maxime seruitute peccati, quae facit hominē consequenti ordine seruum diaboli, tyranni omnium vilissimū, & crudelissimū latronis, & homicidā pessimū, cui seruire omnium est multo vilissimū. Atque hoc est, quod Hieremias ait ad aiam peccatricē: Quam vilis facta es nimis, iterās vias tuas? Atque hoc erat, quod nonnulli ex ethnicis philosophis dicebant: Si scirent deos ignoscituros, & hoies ignoraturos, adhuc propter vilitatē peccati peccare non essent. Tam enim viles reputantur ethnici poetae peccatores, ut eos sinxerint mutari in bestias, utpote luxuriosos in hircos, iratos in leones, ebrios in porcos, &c.

Quarto

Phil. 3.
Ioan. 15
Hier. 31
Ecl. 15.

Rom. 9

Eze. 37.

Psal. 50

Eze. 18

Eze. 36

Psal. 37

Pro. 12

Ioan. 8

1. Pet. 2

Hier. 2

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Quartò recogitet peccator, diem iudicij supremi, & poenā inferni aternā, quæ tanta erit, quantā nemo potest cogitare, sileo exprimere. Vsq; adeo miserii sunt apud inferos damnati, propter ineffabile supplicij quo cruciantur aternaliter, vt etsi viuant, tamen mortui appellari soleant, ob luctuosam inibi vitā, quæ morti etiā durissime multo est similior. Eius verò poenę quātitatē satis euidēter arguit clamor eorū qui in inferis sunt, expressus in libro Sapientiæ: præterea clamor quoq; diuitis epulonis, qui clamat ad Abraham, dicens: Pater Abrahamā, miserere mei, &c. quia (miserere) crucior in hac flamma. Erit autē tantus iustitiæ rigor in nouissimo iudicio, q̄ ne iusti quidem satis sibi cōsident. Vnde Petrus extremiscens dicebat: Et si iustus quidem vix saluabitur, impius & peccator vbi parebunt? Quare Hieronymus, vtrūq; vir sanctissimus, dicebat se semper contrēmiscere, vbi diem nouissimū cōsideraret. Atq; ideo nō frustra monuit scriptura, dicens: Memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis.

Quintò recogitet, quantum amiserit propter peccata sua, quantumq; incurrerit, & quem & quantum offenderit. Peccator sanè perdidit amicitia & gratiā totius sacrosanctæ Trinitatis, angelorū, apistorū, & omnium sanctorū, decorē animæ, & suffragia ecclesię. Præterea incurrit laqueos fortissimos, hostes crudelissimos, statū periculosum, horribile præcipitiū, defectū gratiæ, & mortē animæ, ceu satis patet ex peccati descriptione.

Insuper offendit Deum creatorē omniū, patrē clemētissimū, qui pascit ipsum multifariā: offenditq; redemptorē, qui ipsum ineloquibili passione & morte redemit à crudelitate dæmonū, à vinculis peccatorum, ab acerbitate tormentorum, qui tamen interim contulit infinita beneficia, aternāq; præmia repromittit.

Sextò recogitet peccator spem, quæ triplex est: Prima veniæ consequendæ, Petro dicente: Pœnitentini, vt delectentur peccata vstra. Secunda, gratiæ recipiendæ, domino per scripturā dicente: Ego sto ad ostium & pulso.

Tertia, gloriæ perpetuæ adipiscendæ, Baptista dicē

DE CONFESIONE LIB. III. 69

te: Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum celorum. Id quod confirmat veritas, dicens: Pœnitentini & credite Euangelio: quoniam tempus impletum est, regnumq; Dei instat.

Quam necessaria pœnitere volenti sit ipsa contritio, prima pœnitentiæ pars. Cap. I.

Non posse quenq; peccatorem, cuiusmodi (proh dolor) sumus omnes, absq; pœnitentiā per Christum seruatore nostrum cœlesti patri reconciliari, nec quo modo post hanc vitam transitoriam habere vitam & lætitiā sempiternam, & cōtritionem primam pœnitentiæ partem vsq; adeo primam esse partem, vt reliquæ partes sint citra illam prorsus vanæ, non obscure potuimus ex iis quæ diximus, intelligere.

Cuius sanè cōtritionis vel ex hoc possumus & necessitatem & utilitatē, virtutē & efficaciam plus q̄ euidēter percipere, q̄ per eam obtineatur remissio peccatorum, etiā anteq̄ fiat orē confessio eorū sacerdoti. Id quod ex illo prophætæ dicto liquefcit, in persona pœnitentis ex animo dicentis: Dixi, (id est, in animo proposui & constitui) cōfitebor aduersum me iniustitiā meam Dño, & tu remisisti impietatem peccati mei. Quo pertinet & factio leprosorū, quasi per figuram probans veritatem, qui anteq̄ ex præcepto Domini, vt se sacerdotibus ostenderent, ad sacerdotes venirent, mundati sunt: arguimento nimirū, nos ob verā contritionem à lepra peccati mundari, anteq̄ ora nostra sacerdotibus ostendamus. i. anteq̄ peccata nostra confiteamur. Ad quod videtur respicere exemplum Petri, Magdalene, latronis in cruce, & id genus aliorū pœnitentium, de quorū quidē scriptis & lachrymis legimus: sed nec de confessione, nec de satisfactione quicquā audimus in Euangelio, licet postea eas fecerint iuxta historias, & quibus tamen opus esse negare nequaquam possumus.

Ex quibus modo intelligimus & conicimus cōtritionē tantam esse posse, vt & culpam & poenā omnem tollere possit. Id quod aperto constat ex latrone, ad quē Dñs dicebat, quū orasset cōtritus: Domine, memento

Sap. 5
Luc. 16

1. Pet. 4

Ecci. 7.

Act. 3.
Apo. 3.

Mat. 3.
Mar. 1.

Psal. 31.

Luc. 17

Mat. 26

Luc 7

Luc. 23

Luc. 23

I

mei

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

mei dum veneris in regnum tuum: Amen dico tibi, in die mecum eris in paradiso.

De Confessione, poenitentiae parte secunda. Cap. LI.

Absolutis, quae ad primam poenitentiae partem, ut a potestate contritione, pertinenti subsequens est, ut dicimus de altera, eiusdem poenitentiae parte, quae est confessio. Quia vero confessio multiplex est, & ipsa plurimum multiplicitas sine distinctione confusione pariter, operum precium videtur, initio confessionis discretionem adhibere.

Primo proinde, confessio quaedam est iudicialis, quae in foro contentioso coram iudice seculari sui criminis reus peccatum confitetur inuitus, & absque spe veniae. De qua quidem confessione nihil ad propositum, sed de qua disputant LL. civiles & PP. canones. talis erat olim confessio ipsius Achab, qua confitebatur se in spoliatione Hiericho sustulisse pallium coccineum, ducentosque cyclos argenti, regiamque auream quinquaginta siclorum. Pro qua tandem fuit anathematis (quia factum fuerat contra edictum) lapidatus est ipse, quantumvis ipsi Iosue interroganti confessus.

Secundo confessio quaedam est naturalis & mentalis, & quaedam impropria, quae reus in foro interiore coram iudice deo sua peccata confitetur, quum vitam suam praesentem atque praesentem in honestam ad mentem reducit, soloque lachrymabili corde, divinis offensionibus attentis, ad deum clamat in haec, vel in hoc genus verba: domine, miserere mei, quoniam contra te peccavi, &c. Quia quidem confessione David usus est, in qua dicit: Miserere mei deus secundum magnam misericordiam tuam, &c. Quia soli tibi peccavi; & malum coram te feci. Hac etiam non confessione usus est publicanus Euangelicus, qui stans a longe, non audens oculos elevaré, dicebat, percutiendo pectus: Deus, propitius esto mihi peccatori. Quia sane confessione profusus est opus omni peccatori, iure quidem naturali, utpote citra quam non est, ut suorum peccatorum remissionem sperare possit, utpote citra quam peccator malum faciens, insinuaré quodammodo praesumptuose, se bene fecisse, nec dolere quod peccasset, hoc pacto semper magis ac magis peccatum suum exaggeraret, fieretque de istis, ad quos per prophetam dicitur

DE CONFESIONE. LIB. III. 69

ditis ait: Vae qui dicitis malum bonum, & bonum malum, ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras, ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum. Tercio quaedam confessio est sacramentalis, de qua noster in praesentia est sermo, quae proprie confessio non est aliud, quam voluntaria & accuatoria quaedam manifestatio, quae peccator suam propter peccatum tribulationem cogitans, sacerdoti dei vicario in foro exteriori, suum peccatum cum spe veniae consequenda confitetur & aperit, cum proposito non iterandi peccati.

Qua quidem confessione quodam usi sunt per Paulum ad fidem conversi in Epheso, qui credentes venerunt, confitentes & annuntiantes actus suos. ad quam hortatur ex verbo domini Iacobus, inquit: Confitemini alterutrum peccata vestra, &c.

De nonnullis conditionibus, confessuro plane necessariis. Cap. LII.

Ipsa vero confessionis definitio, non obscure subindicat aliquot condiciones contententi necessarias.

Primo quidem dicit: Peccator cogitans tribulationem propter peccatum, in quo innuit, peccator tribulari propter peccatum, & ex eius tribulationis recordatione peccatorem perinde cogi, trahi ad confitendum peccatum. Ita filii Israel adstricti per serpentes, coeperunt confiteri Moysi, dicentes: Peccavimus, quia loquuti sumus contra te. Ita Nabuchodonosor propter superbiam suam a rationabili mente in bestialem animam commutatus, atque a regno suo profugatus, & cum bestiis estare coactus, coepit confiteri peccatum suum, & deum glorificare, dicens inter cetera: Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo et magnifico et glorioso regem caeli, quia omnia opera eius vera, & omnes vias eius iudicia, & gradientes in superbia, potest humiliare. Ita filii Israel a Philistaeis & filiis Ammon oppressi, coeperunt confiteri, dicentes: Peccavimus tibi, quia dereliquimus te, redde tu nobis quicquid tibi placet. Ita filius prodigus fame coactus, coepit confiteri peccatum suum, dicens: Pater peccavi in caelum & coram te, quia non sum dignus vocari filius tuus. Ita & dilectissimi, quia vos quoque hoc tempore multifariam tribulamini, debetis cogitare, haec vobis tribulationes non nisi ob peccata

Ios. 7

Psal. 50

Luc. 8

Esa. 5
11. q. 3. ca.
Qui dicitis
tis. Si q. 5.

Act. 19

Iac. 5.

Nu. 25

Dani. 4

Judic. 16

Luc. 15

obuenire, & id cogitantes, deo & eius vicario cōfiteri.

Secundo definitio dicens, Cōfessio voluntaria, prorsus innuit, peccatorē ita debere voluntarie confiteri, vt voluntarie peccauit, à nullo coactus: quum liberi sit au bitrij, habens sibi antepositū ignē & aquā, bonū & malum, virtutes & vitia, capessere potens vtrū voluerit. Nisi enim homo voluntarie cōfiteatur, haud est vt sua profuit confessio: quemadmodū vsq; adeo coacta confessio furti, nō profuit ipsi Achan, vt etiā confessus, fuit lapidatus. Siquidem nihil coactum placet deo. Hinc propheta dicebat: Volūtariae sacrificabo tibi, &c. & cōfitebor nomini tuo. Sic malefactor confitens cōpulsus nihil meretur sua cōfessione apud deum, nec propterea subterfugit supplicium demeritum in foro iudiciali.

Tertio dicens definitio, Accusatoria, subinsinuat peccatorem confitendo, se nō debere excusare de peccato, sed potius accusare, quum scriptura teste, iustus prior se debeat accusator sui. Id quod fit confitendo. Ad quā sanē accusatoriā confessionem monebat dominus propheta, rogans: Adam, vbi es? Caterū quia neuter voluerit se accusare cōfitendo, & Adam peccatū suum retorsit in mulierem, ipsa verō mulier in serpente: neutri sua profuit confessio, sed vterq; morte fuit damnatus & aeterna, & temporanea.

Quapropter plusq; dici queat, hoc tempore peccant, qui quicquid male agunt, & contra ecclesiae praecepta peccant, excusare moluntur, & quidem per Euāgeliū, quo non secus abutuntur, atq; operculo quodam scelerum & vitiorū. Quo nimirū pacto ostendunt, se esse de maledictis istis peccatoribus, qui suas excusationes excusant in peccatis suis. A quib; propheta, vt procul abesset, rogauit deū, dicens: Non declines cor meū in verba malitiā, ad excusandum excusationes in peccatis. Non enim ipse peccās se excusauit, sed accusans cōfitendo adulteriū, dicebat ad prophetā Nathā: Peccauī dño. Id qd & aliās fecit quū poeniteret de peccato superbiē, numerādo populum, dicens: Peccauī valde in hoc peccato, sed precor dñe, vt transferas iniquitatem serui tui, quia

quia stulte egi nimis. Ideoq; gratiā meruit hac accusa-
tione apud deū. Non autē Pharisaeus iste, qui de suis operibus gloriatus, publicanum accusauit, nō autē seipsum.

Quarto definitio dicens, Aperit, planē subindicat, nō sufficere vt quis cōfiteatur peccatū, sed oportere ipsū sacerdoti aperire & manifestare, quū ipsum sit animae vulnus, quod vtriq; sanari nequit, nisi detegatur medico. Hinc vehementer errat, qui dicūt se cōfessos deo, id quod non sufficit, quū nō sit vera adaperitio & manifestatio: enim in ea peccatū latens aperitur, quū deo ita apertum sit, cui nuda & aperta sunt omnia ante q̄ fiant.

Quinto definitio dicens, Cum spe veniā, subinsinuat, peccatorē omnino debere sperare de veniā pro peccatis suis cōsequēda per cōfessionē. Quae spes vsq; adeo vera est, vt propheta nequaq; veritus fuerit dicere: Dixi, confitebor aduersum me iniustitiā meam dño, & tu remisisti impietate peccati mei. Proinde Cain et si peccatū fratricidij recognouerit, quia tamen cū desperatio ne cōfessus est, dicēs: Maior est iniquitas mea q̄ vt veniā merear: damnatus fuit, & sua nihil ei profuit confessio.

Sexto definitio dicēs, Cum proposito nō iterādi peccatū, subindicat, eum nō recte confiteri, qui proponit sibi rursus peccare. Sic quando Pharaō confitendo dixit: Peccauī, quia non intendebat desistere à peccato, nec relinquare sui cordis duritiā, veniā non meruit. Simile factum est cum Saule, qui et si confessus est peccatū inobedientiae contra deum, quia tamen non intendebat à peccato desistere, ideo veniā non meruit.

Nūm confessio vocalis, quam vocant auricularē, sit necessaria. Cap. LIII.

Posita confessionis definitione & multiplicitate, si multy cōnumeratis aliquor cōditionibus, confitenti plane necessariis, ordo subsequēs exigit, vt dicamus, nūm cōfessio sacramentalis, de qua noster est sermo, prorsus ad peccatorū remissionē consequendam sit necessaria, quādoquidem hoc ipsum modo pleriq; rogant, sed & non pauciores omnino negāt, esse illam videlicet ad remissionem peccatorum necessariā, citantes pro se

Luc. 18

Heb. 4

Psal. 32
Gen. 4.

Ex. 10

1. Re. 18

Ecci. 15

Iosue. 7

Psal. 33

Pro. 18

Gen. 3

Psal. 140

2. Re. 18

2. Re. vlt.

2. Par. 21

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

nonnulla ex scriptura loca & exempla, ad quae pro hoc & tempore respondebimus per sacras itidem scripturas.

Catholicam proinde ecclesiam sequens, dico confessionem sacramentalem, quam haeretici probri causa vocant auricularē, pro remissione peccatorum consequenda non minus esse post perpetratum peccatum necessariam, quam baptismum opus est, modo adsit confitendi facultas, ob quae quot rationes. Prima eorum, est ratio institutionis, quae quondam figuratim non a puro homine, sed ab ipso deo dignoscitur instituta, quum voluerit leprosum, per quos intelligebatur in spiritu peccatores, lepra spirituali, id est peccatorum, prorsus infecti & immundi, manifestandos sacerdotibus, ut videlicet ipsis leprae qualitatem & quantitatem ostenderent. Id quod Christus antiquae legis haud destructor, sed adseror, usque adeo duxit servandum, ut ad eos, quos lepra purgaturus erat, dixerit: Ite, & ostendite vos sacerdotibus. Secunda est ordinationis, quando quidem ordo iudicij est, ut non idem sit iudex, qui reus: sed peccatori necessarium est facere iudicium, quo se iudicet, non iudicetur a deo alibi aeterno iudicio, teste alibi Paulo. Verum in eo iudicio peccator, quum sit reus, esse nequit nisi solus iudex: verum oportet, ut eius sit iudex Christus, qui solus, teste scriptura, constitutus est a deo iudex vivorum & mortuorum.

Iam vero, quia se per suam in coelum assumptionem a nobis visibiliter abduxit, suo loco vicarios constituit sacerdotes: quibus uti solis contulit potestatem remittendi & retinendi peccata, ira solis dedit eis potestatem audiendi confessionem peccatorum, nisi necessitas aliter suaserit ac cogat: dixit enim ad primos sacerdotes apostolos & eorum successores: Accipite spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt.

Tertia est cognitionis arbitraria: quum enim poenitentia debeat a iudice, qui sacerdos est, imponi secundum delicti mensuram, scriptura dicente: Pro mensura peccati, erit & plagarum modus. Et alia scriptura: Duplicate secundum duplicia opera eius. Quantum glorificavit se, &

DE CONFessione. LIB. III. c. 8

& in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum.

Iam vero qui poterit iudex sine arbitrio arbitrari, nisi ex confessione peccatoris mensuram delicti accipiat? Atque hinc est, quod deus in utroque testamento confessionem peccatoribus mandauerit.

In veteri testamento per Moysen sic ait: Vir siue mulier, cum fecerint ex omnibus peccatis, quae solent hominibus accidere, & per negligentiam transgressi fuerint mandatum domini, atque deliquerint, confitebuntur peccatum suum.

In nouo testamento per Iacobum dicentem: Confitemini alterutrum peccata vestra.

Insuper per scripturam communem deus ipse omnipotens promittit confitenti suam misericordiam, non vero confitenti, minatur indignationem, dicens: Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: qui autem confessus fuerit, & reliquerit ea, misericordiam consequetur. Cuius verbi memor Ioannes Euangelista, dicit: Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. Id quod suo vel unico inter plura exemplo, arguit propheta regius, dicens: Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. Atque hinc est quod scriptura testatur, homines tam in veteri quam in nouo testamento fuisse confessos.

In veteri quidem testamento scriptum est, quod filij Israel steterint, & confessi sint peccata sua & iniquitates patrum suorum, quater in die & quater in nocte. In nouo autem testamento scriptum est, quod omnis Hierosolyma & omnis Iudaea, & omnis regio circa Iordanem, ad Ioannem Baptistam exiuerint, & baptizati sint, confessantes peccata sua. Et in Actibus quoque apostolicis scriptum est, quod ad Paulum praedicationem poenitentiam, mul-ti credentium venerint, confitentes & annunciantes actus suos. Ex iis igitur rationibus usque adeo dignoscitur confessio constituta & praecipua de iure diuino, ut ne papa quidem possit cum quopiam dispensare, ne quis minime confiteatur, licet ob causam de tempore possit, quandoquidem illi nihil licet contra ius diuinum: quum alioquin esset dissipator, non dispensator.

Deu. 17.
Mat. 3
Luc. 17

1. Cor. 11

Act. 10.

Ioan. 10

Deu. 25
Apo. 18

Num. 5.
Iacob. 5
Prou. 28
1. Ioan. 1.
Psal. 11.
Nem. 9
Mat. 3
Act. 19.
25. q. 2
ca. Si est.

I Am verò quis tam diabolo deditus, nolit nec ex deo mini, nec ex eius ecclesie præcepto confiteri, præsertim quò nò soli priuatim confitenti, sed & toti respub. multiplex ex confessione illa sequatur vtilitas, quæ nunc multi principes & respub. vident priuari, quæ admodum ex illius conditionibus haud obscure patere poterit intelligenti.

Prima quidem confessionis conditio est, vt ipsa voluntaria, nò coacta, ceu fuit quondam ipsius Achana de quo superius dictum est. Oportet voluntarie confiteri, quod voluntarie gestum est, quo modo est quodlibet peccatum. Ex hac autem voluntaria confessione sequitur obedientia, quæ plus valet quàm victima. Sed quis: quomodo poterit esse voluntaria, quum sit præcepti diuini & ecclesiastici? Respondeo: voluntaria est, quum libenter et ex animo quis obsequitur eiusmodi præcepto. Quo sane modo dici solet, voluntatem coactam etiam esse voluntatem. Non autem debet fieri timore depulsionis ab ecclesia vel caritæ sepulture, vel simpliciter poenæ infernalis, verum principaliter propter Deum & obedientiam dei & ecclesie, secundario etiam propter gehennam, per quã nonnunquam Dominus conatur abstrahere peccatores à peccato.

Secunda conditio, quòd sit fidelis. i. in fide ecclesie staret, ita vt speret peccator omnino se per ipsam consequatur suorum peccatorum veniam, nec desperet confitendo, vt Cain fratricida. Siquidem dubitandum non est, quum scriptura dicat: Narra si quid habes, vt iustificeris. Tertia, vt sit humilis, geniculando discedens, si vir est: velato autem, si mulier confitetur sacerdoti, dicens scriptura: Coram presbytero humilia animam tuam, vt pote qui dei loco est, cui primum sit reuerentia ex humilitate, quæ vel sola meretur gratiam, sicuti superbia indignationem. Quarta, vt sit fortis, ne videlicet quid à confitente fleatur, aut ob verecundiam, aut ob fœne timorem. Melius est enim, vt

ipse coram vno homine, deo inspectore, peccata manifestet, quàm vt ea olim in nouissimo die coram Deo & toto mundo cum confusione ignominiosissima manifestetur. Id quod Iob in spiritu testatur, de peccatore impetente loquens & dicens: Reuelabunt cœli iniquitatem eius, & terra aduersus eum consurget: manifestum erit peccatum illius. Et ipse quoque Deus indignabundus dicit ad peccatorem, nò confitentem præ pudore: Reuelabo pudenda tua in facie tua, & ostendam gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam. Quandoquidem domini dies tunc omnia (etiam abscondita tenebrarum) reuelabit, in quo erunt omnia nuda, in quo peccator videbit ea, de quibus nunquam cogitauit, quorum putauit nunquam fieri reuelationem vquam, eritque tunc maxime verum, quod dici solet, nihil esse tam occultum quod non reueletur. Quid multa: quum quis pudet confiteri, quod dicere & facere non puduit, maxime quia verecundia hoc in casu sit poena, & non minima pars satisfactionis.

Quinta, vt sit accusatoria, qua sui, & non alterius, sit accusator, nec sui ipsius suorumque peccatorum excusator, quemadmodum protoplasti fecerunt: quandoquidem iustus prior est accusator sui. Errant ergo, nec vere confitentur, qui alterius peccata recensent, de quibus ipsi si non onus portabunt, nec rationem reddent. Errantque, qui sua peccata excusant, ea recitantes aut in Deum, aut in fortunam, aut in fatum, aut in societatem, aut in tentationem &c. Quandoquidem peccata commiserunt ex arbitrio, quod habent à deo, tam ad bonum quam ad malum: quorum voluntas coacta, fieri solet quoque voluntaria. Sexta, vt sit nuda & aperta, vt pote quæ fieri debeat apertis ac semper honestis, quoad fieri potest non fictis nec palliatis verbis, vt confessor arbitrari de peccatis manifestis, & bene intellectis, valeat.

Septima, vt sit simplex, nimirum breuiter manifestas peccata cum circumstantiis, relictis materiis aliis, quæ non ad rem faciunt, veluti confessus est mulier Chanaanæ.

Octava, vt sit secreta. Primo, quoad sacramentum: cuius est, vt id quod exterius sit aut geritur, eius sit signum,

Iosuc.7

Eccles.4

Mat.16

Gen.4

Esa.43

Eccles.4

Iaco.4

1. Pet.5

Iob.21

Naum.3

1. Cor.4

Mat.16

Luc.8

Gen.4

Prou.18

Rom.14

Eccles.13

Mat.19

num, quod interius contingit. Iam vero constat, quod per poenitentiam, cuius altera pars est confessio, Deus celat peccata poenitentis, propheta dicens: Beati quorum remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Ergo ut sacramentum habeat suam rationem, necessarium est ut confessio sit occulta, taciturna & secreta. Vnde facile discimus, quod ignaue heretici, irrisibilis causa, uocant illam auricularem, utpote necesse causa & rationis sacramenti. Secundo secreta sit, quoad confidentem, cuius non est ut reuelet consilia sibi data, ex quibus possit oriri scandalum, alioquin peccans mortaliter. Siquidem concubina reuelans proco. suo & concubinario, quod confessor non uelit eam absolueri, nisi descedat ab eo, peccat mortaliter, quod utriusque parti sequatur ex hoc eius periculo corporis & anime scandalum, quod semper uitandum est, quatenus saluo diuino honore fieri queat. Tertio, quoad confessorem, cuius est, ne quicquam vel apertum vel occulte reuelet ex confessione, unde scandalum prouenire possit, qui alioquin violator est sacramenti, nisi peccatum eius sit generis, quod ilico, quum uenerit ad hominis notitiam, homo se ipsum manifestare teneatur, utpote quod pertinet ad corruptionem multitudinis corporalem, vel spirituales, vel in graue damnum alicuius personae, vel id genus alio tendat, quod quis tenetur reuelare vel testificando, vel denunciando. Quod si quis non reuelaret, si dem quod alteri deberet, infringeret. Id tamen ita poterit, cogente summa necessitate, reuelari, ut interim personae nomini parcatur, quatenus fieri queat, quemadmodum Christus iudae peccatum celauit & reuelauit. In reliquis uero casibus nequaquam conuenit prodere, quicquam etiam ex precepto superioris, quum seruari fidem de iure sit naturalis. Iam uero liquet, nihil posse praecipere contra ius naturae, dicente scriptura: Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana: qui uero fidelis est, celat amici consilium.

Nona, ut confessio sit obediens, utpote ut confitens tanquam uere morbo laborans, pareat sacerdoti

Psal. 31.

Mat. 18

Mat. 26

Mat. 14

Prou. 11.

medico spirituali, eidemque confessori in omnibus, quae ei pro satisfactione imponuntur, ponens se in potestate iudicis in iudicio sacerdotis, nihil sui reseruans sibi, faciens omnia (iubente eo) pro recuperanda anime sanitate & uita, quaecumque faceret pro uitanda corporis morte & ualitudine. Frustra alioqui agitur cum infirmo, qui parere negligit medico, rationalibus & possibilibus praecipienti, iuxta Dominum dicentem: Hoc fac, & uiues. Luc. 10

Haec sunt singulares & paucae ex multis conditiones, quae ueram decent confessionem, cuius etiam necessitas & utilitas ex ipsis aliquo modo colligi potest: ac interim confessor quoque facile discit ex eis, quid ipsum in audiendis confessionibus seruare conuenit, quem deesse esse tam discretum, quam sacramentum literarum peritum, ut queat discernere inter lepram & lepram.

De obiectis schismaticorum & haereticorum contra confessionis auricularis institutorem. Cap. LV.

Dicitur est hucusque de confessionis definitione, necessitate, utilitate, & multiplici conditione: nec restaret modo quicquam aliud, quam ut ingrederemur tractatum satisfactionis, tertiae partis poenitentiae: nisi essent, qui uellent nos recensere causas & rationes, quibus nonnulli schismaticorum & haereticorum sunt opinati, & adhuc fortassis opinantur, confessione sacramentali non esse opus ad remissionem peccatorum conuenientiam, quamuis profecto satis & plus quam satisfacere deberent istis tot sanctae scripturae, ac tot ex illis fundamenta, rationes & exempla, quibus pro suo sacramentum poenitentiae sacrosancta uisitur Ecclesia, ceu nunc intelleximus.

In primis itaque schismatici & haeretici propterea dicunt, non opus esse secreta confessione coram sacerdote ad remissionem peccatorum, quoniam nec Petrus, nec Paulus, nec Magdalena confessi legantur, qui tamen adepti sunt remissionem peccatorum, quum tamen non sit minoris efficaciae gratia remittens peccatum, quam tunc fuit.

Mat. 26
Act. 9
Luc. 7.

Deu. 2;
Apoc. 18

sunt: ergo nec nunc est necessariū confiteri. Secundū
Confessio ad hoc desideratur in iudicio, vt secundum
quantitatē culpæ, pœna infligatur: sed homo potest
bip̄si pœnā infligere maiorem, q̄ etiā ab alio sibi infli-
gatur: ergo Tertiū: Aliquis est qui nō habet nisi pec-
cata venialia, sed de illis non tenetur homo confiteri:
ergo illi cōfessio non est necessaria. Quartū: In eo quod
est necessariū ad salutē, non sunt homines arcēandi, ne
impediātur ā via salutis: sed magna arctatio videtur, si
oporteat, vt homo confiteatur necessariū, quum multi
per hoc retrahantur ā confessione, vel timore, vel ve-
recundia, vel alio id genus modo: proinde homines nō
debent ad confitendum coarctari.

De responsis ad obiecta hæreticorum.

Cap. LVI.

ET si confessionē sacramentalem sic sanctis literis, &
earundem rationibus, fundamētis & exemplis ob-
firmatā accepimus, vt ecclesia propter ipsam plus q̄ mē-
dacer impietatis incusetur ab hæreticis & schismaticis
aliquor, tamen non desunt inter eos, qui moliantur
adhuc suū mendaciū cōtra ecclesiam, nescio quibus
fucis. i. scripturis & rationibus aliunde retortis defen-
re, cōtendentes cōfessionē sacramentalem nulli necessa-
riam esse, imō quā catholica ecclesia perperā constitue-
rit: quum tamen nō præcipue ipsa, sed autoritas aposto-
lica, Christo demandante, statuerit eam. Ne autē quis
existimet, me tantū allegare, quæ pro nobis adeoq; pro
ecclesia sancta sunt, ac ea quæ isti pro se contraq; ecclesi-
am adsciscunt, silentio transire: factum est vt eorū argu-
menta clarius adduxerim, q̄ ipsimet vnquam produxe-
runt, non ignarus adagn, quo dici solet, sermonē vnus
viri, non esse sermonem, sed vtrunq; esse audiendum.

Cæterum q̄ nihil eorum argutiæ valeant contra cō-
fessionis institutionem, scripturis corroboratā; paucis
pro loco & tempore respondebimus ad eas.

Ad primum quidem eorum obiectum respondeo:
Quauis nec Petri, nec Magdalene, nec Pauli, nec id ge-
nus aliorū cōfessio sacramentalis facta legatur, facta ta-

Mat. 28

men

men esse potuerit, vtrunq; non in Euangelio scripta:
tum, q̄ multa facta, inibi scripta non sint, nec scribi po-
tuerint omnia, quibus alioqui totus mūdus nō sufficere-
ret, nec libros ipse capere posset, q̄bus opus esset ad oīa
scribēdastū, quia nec debuerint in euāgelio scribi neces-
sario, nisi quib; opus est ad agnitionē fidei Iesu Christi.

Præterea, nō valet argumentū ā loco negationis, nisi
eum vnuerſali & expressa prohibitionē & negatione.
Insuper quū Christus habeat potestātē excellentiæ in
sacramentis, & eius nō sit abbreviata manus: mirū non
est, vt rem sacramenti possit cōferre etiā sine iis, quæ ad
sacramentum pertinent, penes quem sic est omnis pote-
stas, vt facere possit quæ velit, nec sit qui possit eum cor-
ripere facti, dicente scriptura: Quia omne quod volue-
rit faciet, & sermo illius potestate plenus est. Nec dice-
re ei quisquā potest: Quare facis ita: Id quod olim cōmō-
strauit, dicens ad murmurantes propter mercedis inæ-
qualitatem: Tolle quod tuū est, & vade: non facio tibi
injuriam. Volo autem & huic nouissimo dare, sicut &
tibi. An non licet mihi, quod volo, facere?

Ad secundum respondeo, satisfactionē nō sufficere
ad expiandam pœnā peccati ex quantitate pœnæ, quæ
in satisfactione imponitur: sed eam sufficere, quatenus
ipsa pars est sacramenti, virtutē sacramentalem habēs:
proinde necessariū esse, vt per dispensatores sacramen-
torū imponatur, id quod fit in cōfessione, sicut nec bap-
tismus valet ā seipso factus. Ad eiusmodi enim sacra-
menta cōstituti sunt dispēatores, Paulo dicēte: Sic nos
existimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores
mysteriorū dei. Cui subscribit Petrus, inquiens: Vnus-
quisq; sicut accepit gratiam, in alterutrū illam admini-
strantes, sicut boni dispēatores multiformis gratiæ dei.

Ad tertium respondeo, tantam vim esse præcepti eccle-
siæ, vt qui non habet peccata mortalia, confiteatur ve-
nialia, vel saltem ostendat se sacerdoti, ostendatq; se cō-
tra conscientiam mortalis esse peccati, atq; hoc ipsum
pro confessione imputerur. Hinc dominus ait: Si ecclesi-
am nō audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Et si

Luc. 7.

Act. 9

Ioan. 20. 28

Ioan. vi. 16

Esa. 59

Eccles. 9.

Mat. 20.

Mar. vi.

Mat. vi.

1. Cor. 4

1. Pet. 4

Mat. 18

nega

Job. 42

negari possit, non debere venialia confiteri, quum Iob poenituerit pro venialibus.

Luc. 14
Psal. 31

Ad quartum respondeo, non arctari viam salutis ex eo, ut quis semel saltem in anno sacerdoti proprio confiteatur, sed sufficientem viam statui ad salutem, maxime quod possit etiam quis ad salutem suam quoquo modo compelli, iuxta illud: Compelle intrare. Et propheta: In chamo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.

Ex his itaque liquet, haereticorum nihil profus valere argutias, quibus moluntur confessionem sacramentalem subvertere contra ecclesiam catholicam, quae illam dubio procul ab apostolis, & a Christo receperunt, quae nisi diuinitus instituta esset, credi non posset, ipsam tantisper potuisse subsistere, maxime citra coactionem poenalem vel mortis, vel mutilationem membri, praesertimque quae torvidentur modis esse periculosa confitenti, tam profus dura eide.

An soli sacerdoti, & quidem proprio, utpote parociano, confitendum sit. Cap. LVII.

1. Pet. 1

Respondimus per sanctas ex Bibliis scripturas, a parentibus fundamentis & rationibus, quibus haeretici & schismatici nonnulli plane voluerunt sublatam confessionem sacramentalem, qua centenis aliquot hucusque annis, ecclesia catholica non sine sua suorumque salute & utilitate, ad sui creatoris honoris pie usa est. In praesentia vero tamen si satisfactum illis esse credi posset, tamen quia a eodem modo humanae salutis invidus aduersarius, ut multas deo animas quocumque modo possit surripere, non quietus nec dormit, sed semper suggerit, quod queat ab opere pietatis, quae confessio est, retrahere: & quidem sagaciter argutis quaestionibus, quibus existimat obuiandum non esse: verum quo liqueat, nihil esse veritate potentius, visum est respondere ad quasdam quaestiones, quas iste tyrannus per aliquot non omnino reprobos obiicit.

3. Es. 3

Primo quidem quaeri solet, an quisquam possit confiteri laico. Respondendum puto, non posse: tum, quia figurale profus duntaxat voluit ostensum iri sacerdoti: unde de subinsinuavit, peccatorem sacerdoti duntaxat debere confite-

Deu. 17
Mat. 3.

confiteri, tum, quia duntaxat sacerdos habeat sacramentum taliter absolueret & ligare, ergo etiam duntaxat audire confessionem: quam tempore necessitatis, quae, vel domino teste, legem non habet, aliquis etiam laico confiteri queat, ut cunctis haec ipsa confessio sacramentalis non esset, quum laicus non posset absolueret: cuius causa, confessus, habita facultate, obligaretur reiterare confessionem, si modo vellet participare sacramento poenitentiae, qua opus est omnino ad salutem. Secundo, possit ne quisquam alieno, & non suo, sacerdoti confiteri. Respondeo, non posse iuxta statutum ecclesiae, quae vult, ut quis semel in anno circa pascha confiteatur proprio sacerdoti: & hac quidem ex causa, quod illius est scire suorum defectus, quorum cura incumbit tanquam pastori sui gregis, cuius causa Paulus vult ut obediamus nostris praepositis, qui vigilant quasi ratione reddituri pro animabus nostris. Huc videtur pertinere, quod Christus ait ad discipulos, primos sacerdotes: Amen dico vobis, quaecumque alligaueritis super terram, erunt ligata & in caelo: & quaecumque solueritis super terram, erunt soluta & in caelo, & non in caelis, intelligens ecclesiam vniuersamque particularem, in qua proprius sacerdos est Papa, legatus, episcopus, & parocianus.

Luc. 5
Luc. 17
Ioan. 10
Mar. 2.

Sed confessus non valens ob legitimam causam suo sacerdoti confiteri, utpote qui fortassis sacerdos indoctus, indiscretus, familiaris aut particeps est cum eo peccati, debet licentiam petere & obtinere a suo sacerdote, qui non debet negare licentiam nisi data pecunia, quum alioqui simoniam committeret, quo precio venderet quod gratis accepisset, contra Christi praecipuum. Suffecerit proinde, ut quis ob legitimam causam petat licentiam, etiam si non obtineat, nec propterea debet a confessione desistere, quum nemo propter alium debeat salutem suam praetermittere: modo abste contemptus, qui culpam facit, ubi culpa non est, ratione scandalum, a quo iuxta Christi & Pauli praecipuum, semper est cauendum.

Heb. 9
Mat. 18

Tertio, nunquid possit aliquis per nuncium vel epistolium confiteri. Respondeo non posse, si confiteri volens, eloqui possit: cum, quod qui per seipsum peccauit, debet etiam per

Mat. 10
Mat. 18
Rom. 14
1. Cor. 8.

per seipsum pœnitere, pœnitensq; propria voce confite-
ri. Quo enim quis peccauit, utpote suo proprio corpo-
re, ore & cogitatu, eo debet pœnitere, cuius confessio
pars est. Accedit, quod huiusmodi epistolio suboriri
possit mittenti scandalum, periculum & infamia, per re-
tentionem epistolæ per sacerdotem, qui nec circumstan-
tias adamuſſim posset, pœnitente absente, examinare.
Ideoq; pœniteamus ut peccauimus, & credamus euânge-
lio, maxime quod modo verboreus auditum est.

Epilogus eorum quæ ad confessionem sunt
necessaria. Cap. LVIII.

QUum itaq; peccator (opulente primum gratia
diuina) cognouerit se peccatorē, suisq; peccatis
multifariā deum offendisse, cœperitq; tandem ex amore
erga deum præcipue, & ex amillione illius gratiæ, &
pœnæ gehennæ adeptione, præfusus ex animo contritum
ri & cœteri: mox facto signo crucis sanctæ contra diabo-
licas insidias, incipiat ex ordine memorare sua peccata,
quatenus poterit, cum amaritudine, cum summa spe ve-
niæ de eisdem ipsis peccatis cōsequendæ, & cum firmo
proposito illa non amplius perpetrandi, humiliter acce-
dat ad sacerdotem, atq; illi loco dei, geniculando suppli-
cet, ut suā non grauetur dei causa audire confessionem.
Quo ipsius petitioni annuente, breuiter commissa pu-
denterq; cum necessariis circumstantiis recensat: ac eis
ex integro recensitis, absolutionem sacramentalem ex
Iesu Christi misericordia postulet.

Quam ubi vnā cum iniuncta pœnitentiā sacramen-
tali, quam cōmuni vocabulo satisfactionem appellant,
obtinuerit, curet ut amanter deuoteq; impleat, modisq;
omnibus studeat deo satisfacere pro suis peccatis. Qua
de re, nimirum tertia & postrema pœnitentiæ parte, in
sequentibus nobis erit sermo.

De satisfactione, parte pœnitentiæ tertia. Ca. LIX.

Consideratis ac disputatis primis duabus, cōtritiō-
ne videlicet ac confessione, partibus pœnitentiæ,
vnā cum illis quæ ad eas pertinet: subsequens est locus,
ut aggrediamur tertiam, eandemq; postremā pœnitens-
tia

tiā partem, nempe satisfactionem: partem, dico, pœni-
tentiæ tam necessariā, q̄ non est quicquā citra finē quo-
quo modo perfectum, utpote quo ad finem omnia ten-
dunt: qui ubi bonus est, creduntur cetera esse bona.

Ceterū, ut causa satisfactionis paulo rectius intelli-
gatur, quā pleriq; schismatici & heretici profus negāt:
operapreciū est, ut nonnulla paulo altius repetamus, et
in ea quæ dicere de satisfactione proposuimus, nō inhi-
l præsemur, ut cetera facilius & æquius accipiantur.

Qui itaq; proxime dictum est, nos iuxta scripturas
hæud quā posse saluari, nec gratiā apud deū obrinere,
nisi pro peccatis post baptismum perpetratis ex animo
pœniteamus, conterendo de illis, & illa confitendo, &
pro illis satisfaciendo: scire profuerit in primis, rem sic
hoc loco habere: Deus ille optimus maximus peccatū,
quod semel per baptismum medio passionis & mortis
vnigeniti filij sui Iesu Christi remisit, ultra planē non
vult æterna pœna vindicare: sed in illud duntaxat ani-
maduertere, quod post baptismū est voluntarie cōmissū,
sum, nec remittere animaduersionem utcumq; in æter-
no supplicio, nisi quis pro eo agat peccato, nomine illi-
us vnigeniti, pœnitentiā, conterendo de peccato, con-
fitendo illud, & satisfaciendo pro eodem.

In peccati quidem cōmissione duo reperuntur: Pri-
mum est culpa, qua videlicet quis contra dei præceptū
fecit, quā deus pro sua ineffabili pietate sola, ex tamen
vera cordis cōtritione peccatori cōdonat & cōfessione
prout fecit dñs Magdalenæ, ad quā contristantē dixit:
Remittuntur tibi peccata, fides tua te saluā fecit. Ita quo-
q; fecit Petro, cui amare fenti, proculdubio culpā pec-
cati remisit, quū singulariter in signū gratiæ & remissi-
peccati, voluit illi dictum iri suā resurrectionē, pro cu-
ius & fide & reuersione iā antea orauerat, ne fides eius
deficeret. Ita quoq; Dauidi quondam fecit, cui pœnitent-
ri conterendo & confitendo, culpā peccati remisit, ut ex
eo claret quum dicit: Cor contritū & humiliatum deus
non despicias. Dixi, confitebor aduersum me iniustitiā
meam domino, & tu remisisti impietatem peccati mei.

Luc. 11

Luc. 24

Luc. 7

Mat. 26

Mat. 14

Luc. 19

Psal. 50

Psal. 11

K Qui

Quid autem est impietas peccati, nisi culpa?

Secundum est, poena pro peccato, debita ex rigore diuinæ iustitiæ, quæ nihil mali sinit impuniti, vt cunctis dimissa indignatione, quæ Deus opt. & max. ob suam iustitiam: nõ tam euestigio remittit peccatori, verũ vt ex rigore suæ iustitiæ peccator aliquã det poenam culpæ in acceptione sua diuinã æquivalentẽ, iuxta scripturã dicentem: Pro mensura delicti, erit & plagatum modus. Hanc solutionem & dationem poenæ pro culpam remissam, vocant satisfactionẽ: quo pacto ostenduntur satisfecisse quondam David, Magdalena, Petrus &c. Et si enim Davidi culpa propter immensam eius contritionẽ & confessionem remissa esset, tamen poenã pro peccato cõpulsus est dare in eo, q̃ filius ipsius propterea moriebatur. Quum enim ad Nathan dicebat, Peccavi dño: Respondit Nathan, Dñs quoque transiit peccatũ tuum. Non morieris. Veruntamen quoniã blasphemare fecisti inimicos nomen Domini propter verbum hoc, filius qui tibi natus est, morietur. Qui præterea sic satisfacere studuit pro suo peccato, vt nunq̃ panes absq̃ lachrymis comederit, nec irrigato lecto dormierit. Ita licet Magdalene peccati culpa fuerit remissa, tamen pro eo satisfacere studuit triginta annis in eremo. Ita licet Petro peccati culpa fuerit remissa, satisfacere tñ studuit, conterẽdo et flendo quoad vixit. De hac proinde satisfactione posthac dicturi sumus.

De definitione satisfactionis, & eius declaratione. Cap. LX.

Vnde veniat satisfactio, pars poenitentiae tertia, dicta est in præcedenti Homilia: nunc, vt aperte noscamus, quale quidq̃ sit, quo de loquimur, profuerit (arbitror) paucis adaperire, quomodo describatur hoc sane loco satisfactio sacramentalis, vt interim quoq̃ suũ errorẽ videant, qui sub hæc tẽpora (prout oĩa opera bona) satisfactionẽ prorsus reiecerũt, nec eã nobis pro remissione peccatorũ esse necessariã censuerũt, confisi nescio quibus frigidiusculis argumẽtis, ad quæ circa finẽ disputationis nostræ de satisfactione, per sacrarũ litera

rum fundamẽta rationesq̃ responsuri sumus, pro catholica ecclesie instituti defensione. Iam verò sciendum velim, satisfactioẽ poenitentialem nõ esse secundum receptos autores aliud, q̃ operationẽ exteriorẽ laboriosam vel poenalem, voluntarie adsumptam, a sacerdote potestare habente, pro diuina offensa propter peccatũ cõmissum placanda, adsignatã. Primo autẽ dicit de interioris, quæ vocatur cõtritiõ, qua homo dolet amare, q̃ suo peccato deũ & proximum suũ offendit, quæ tanq̃ prima pars poenitentiae præsupponitur, circa quã reliquæ partes nihil plane profunt. Ipsa verò satisfactio, est exterior operatio, & quidem poenalis, procedens ex vera cõtritiõne: quoniã si poenalis aut laboriosa nõ esset, nõ esset satisfactio. Nã sicut prius peccator erat inordinatus per culpã, sic satisfaciendo debet ordinari in poenam: & sicut in peccando habuit delectationem, sic & in satisfaciendo habeat amaritudinẽ, iuxta scripturã dicentem: Quantum glorificauit se et in delictis fuit, tantum date illi tormentum et luctum: Sic quoniã quoniã Magdalena osculando, videndo, & capillos ornando delectationem habuerat, et peccauerat: proinde studuit e contrario satisfacere Deo, plus q̃ dolenter lachrymans suis oculis, ore Iesu Christi pedes osculans, & eisdem lachrymis lauãs, & capillis tergens. Id quod totum fuit operatio visibilis & exterior poenalis.

Secũdo definitio dicit, A sacerdote potestare habente adsignatã: ad differentiã laici, q̃ quis possit adsignare ali cui quicq̃ pro satisfactioẽ, hæc tamẽ nõ esset sacramentalis, vt videlicet haberet sacramenti virtutẽ, hoc est, deletionem reatus & poenæ, vt pote q̃ eius non est, sed duntaxat sacerdotis: qui quum solus habeat à Christo potestatem peccata vel remittendi, vel retinendi: ita solus habet ponere loco Christi satisfactioẽ pro peccato, cuius iudex & arbiter solus fuit. Hinc Dominus ad Petrum in persona cuiuscunque sacerdotis ait: Et tibi dabo clauẽ regni cœlorum. Et quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum & in cœlis: & quodcunq̃

Deu. 23

2. Reg. 11

Psal. 41

Luc. 7
Mat. 26

Apo. 18

Ioan. 20

Mat. 18

K a cunq̃

cunq; solueris super terram, erit solutus & in caelis. Quapropter poenitēs omnino credat se absolutum ab solutione sacerdotis à culpa & à poena, si satisfactionē adsignatā perfecerit pro virili sua, quā Deus sua gratia iuuat & acceptat. Nec quidem mirum, quando cōstat, latronem misericorditer à domino absolutum à poena & à culpa sine satisfactione singulari, quū crucem meruerit ex latrocinio, dicente ad ipsum domino: Hodie mecum eris in paradiso. Tertio dicit definitio, Voluntarie adsumptam: quia si esset inuoluntaria, iam nō esset satisfactio: prāterea deo non esset grata, cui nihil gratum est, nisi quod bene fit ac voluntarie. Vnde Dauid dicebat: Voluntarie sacrificabo tibi, & confitebor nomini tuo. Quarto dicit definitio, Propter commissum peccatum, quo Deus videlicet est offensus: ad differentiā eius operationis, quā fit pro temporalibus diuitiis, honoribus, & hoc genus rebus temporalibus, quā nimirum operatio nihil facit ad satisfactionē pro peccatis, quū illorum gratia nō sit suscepta, quum plerumq; ipsa sit peccatum sollicitudinis & diffidentiae de Deo, iuxta dominum dicentem: Nolite solliciti esse in crastinū. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi, sufficit dici malitia sua. Quinto dicit definitio, Pro diuina offensa placanda, ad differentiā eius laboriosę poenalisq; operationis damnatorum, qui & ipsi puniuntur apud inferos pro suis peccatis, et poenitent nimirum serotini sed tamen non placant offensam diuinę maiestatis, sed desperati potius blasphemant. Et hactenus de definitione sacramentalis satisfactionis, quā satis ex ea patet, q̄ sit pia & necessaria, quam sequenti capite paulō fusi⁹ us repetituri sumus, quum sit non omnibus obuia.

De reliqua parte definitionis satisfactiōis. Ca. LXI.

VT materia satisfactionis, vltimę partis poenitentiae sacramentalis, vnicuiq; intelligibilior fiat, & maior succedat vtilitas ex ea: profuerit (opinor) paulō vulgaris repetere causam & originem, vnde deriuatur & manet necessaria satisfactio pro peccatis, etiam per contritionem & confessionem remissis. Atq; nimirum

rum res, ex supra quoq; memoratis, sic habet: Perspicuum sane est, hominem, quando peccat mortaliter, ad poenā gehennę obligari, scriptura dicente: Anima que peccauerit, ipsa morietur, videlicet aeterna morte: nec poterit ab ea liberari, nisi remissis per poenitentiam partibus à Deo vel à sacerdote loco dei duobus, quæ in omnibus contingunt peccato. Primum est ipsa culpa peccati, quæ meretur indignationem dei Max. quoniā peccati culpam Deus ex immensa sua misericordia relaxat peccatori per priores poenitentiae partes, vtpote per contritionem & confessionem, Deo ipso testante, quū per prophetā dicit: Si impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, eorum omnium non recordabor, vtpote te nō vltius indignabundus. Id quod probauit in re gio propheta, quem conterentem & confitentem, mox in gratiam recepit, oblitus iræ suæ, quā ex culpa legis neglectæ cōceperat, prout ipse propheta suis verbis arguit, iniquiens: Cor contritum & humiliatū Deus non despicies. Dixi, confitebor aduersum me iniustitiā meā domino, & tu remisisti impietatem peccati mei.

Secundum in peccato mortali, est ipse reatus aeternę poenę, qui culpæ inseparabiliter adheret, quem debet homo ex eo, q̄ incidit in poenam & multam, quæ est gehenna, imposta à Deo peccatori, quia legem transgressus est: vti facile cōiicimus ex eo, qui transgreditur aliquā principis legem, qui meretur & principis indignationem, & pro transgressione multam. Iam vero, quia Deus æquē iustus est atq; misericors, & æquē Deus est vltionum dominus & pater misericordiarum, et eius omnino iustitię rigor exigit, vt nullum plane malum sinat impunitum, vtpote qua cogitatus etiam iudici ceter, nec ei præiudicet misericordia: fieri solet, vt tamen si Deus peccatori conterenti & confitenti misericorditer remittat peccati culpā & aeternā poenā, & obliuiscatur suę indignationis, tamen nō ilico remittat reatum poenę, qui propter contritionem misericorditer factus est temporalis, qui fuit antea aeternus, manens ex poena im-

Luc. 23

Psal. 113

Mat. 6
Luc. 12.

Sap. 3

Esa. 3

Eze. 18

Ibidem

Psal. 50
Psal. 31.

Psal. 99

2. Cor. 1.

K 3

posta

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Mat. 18
Ioan. 20

De pec. di.
1. §. media
tor.

Eze. 18

1. Cor. 12

1. Cor. 4.

1. Cor. 9

2. Re. 18

posita: verū necessum est, vt peccator pœnitens obligatus remaneat ad aliquā tēporalē pœnā, quā deus Opt. cōmisse iudicio sacerdotū, quibus propterea dedit potestātē remittēdi & retinēdi peccata, vt per eos eius diuina voluntas innotescat pœnitētibus, ac ipsis adsignetur pœnitentiā pro ea pœna tēporali, quatenus illi per eam deo satisfaciāt et ecclesie, quā peccādo pariter offendit.

Id quod totū testatur aperto dñs ipse deus, qui tamen etsi iam antea dixerat, q̄ pœnitentis nō vltra vellet recordari peccatorū contritorū, tamen addidit: & si impius auerterit se ab impietate sua, quā operatus est, & fecerit iudiciū & iustitiā, ipse animam suam viuificabit.

Sed quid, obsecro, aliud est, facere hominē iudicium postquā ei culpa peccatorū est remissa, q̄ seipsum satis faciendo bonis pœnitētiarū operib⁹ iudicare & punire, ne alibi puniendus sit æternaliter? Certe nihil aliud, vt Paulus euidenter ostendit, inquit: Si nosmetipsos iudicauerimus, nō vtiq̄ iudicamur a dño: quum autē iudicamur, a dño corripimur, vt nō cum hoc mundo damnemur. Quibus vtiq̄ verbis subindicat, iudicium nostrum, quod sit duris pœnitētiarū operibus satisfaciendo, quo nos ipsos iudicamus, præuenire iudicium dei & satisfactionem pœnæ, cui per peccatū obnoxij sumus æternæ, posse diuinam a nobis auertere correptionem.

Ad quam quidem satisfactionem non modo hortatus est Corinthios, qui peccauerant, indigne tractando eu charitriā, sed et ipsemet eandem fecit, dicens: (vt cunq̄ ei remissis dudum a domino peccatis, & quāuis nihil tum sibi conscius esset) Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne qui alios doceo, ipse reprobus efficiat. Deniq̄ dominus omnipotens hanc ipse suam de satisfactione seriam voluntatem, comprobauit in Dauide, cui etsi iam remiserat culpam peccati, & æternam pro ipso pœnam, dicente ad ipsum propheta Nathan, Dominus transiit peccatū tuum: tamen ipse multis post cruciatibus afflictus, ac fugiēs, reatum culpæ quā perpetrarat, exoluit. sicut quoq̄ fieri solet in vnda salutis.

Etsi enim nos vnda baptismatis a culpa primi hominis

DE SATISFACTIONE. LIB. III. 76

minis absolui mur iuxta scripturam, tamen eiusdem culpæ reatum diluentes & absoluti, carnaliter adhuc obimus, iuxta domini verbum ad mulierem: Multiplicabo ærumnas tuas & conceptus tuos. In dolore paries filios, & sub potestate viri eris, & ipse dominabitur tibi. Et ad virum: Male dicta terra in opere tuo. In labore vultus tuus, &c. In sudore vultus tui vesceris pane, donec reuertaris in terrā de qua sumptus es. Id quod Iob in persona cuiuscunq̄ pœnitentis conqueritur, dicens: Homo natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miseriis. Et quare nimirum ob reatum culpæ primorum parentū, qui licet nobis per baptismum sic sit remissus, vt vltra pœnæ æternæ non simus obnoxij, tamen reatu temporali pro ea pœna æterna satisfacere nostris miseriis cogimur. Ex quibus nunc satis superq̄ satis euidenter fit, recte nos satisfacere deo pro nostris peccatis, quæ post baptismum commisimus, etsi nobis per contritiōē & confessionem sit remissa eorum culpa.

Gen. 3

Iob. 14

Cap. LXII.

De partibus satisfactionis. Necessitatem & vtilitatem satisfactionis, præsertim sacramentalis, de qua noster in primis est sermo, satis aperto percepimus ex origine causæ: eiusdē satisfactionis, imō & ex illius definitione, et huius declaratione: quanq̄ post hac pro loco & tempore subiiciemus adhuc aliqua, eiusdem satisfactionis vtilitatem & necessitatē testantia. Sufficiat hac nunc parte scire, q̄ sola satisfactione, in diuina acceptatione, æquivalente, submoueat reatu peccati debitus. In præsentia profuerit scire, quibus rebus deo pro pœna, quā pro reatu culpæ debemus, satisfacere oporteat, quo nos per ipsam possimus iudicare, ne alio in seculo plus q̄ seueriter iudicari possimus. Pro cuius rei dilucidiore sensu sciendum est, in satisfactione tua oportere considerari.

1. Cor. 13

Primò, quoniam satisfactio fieri debet pro peccatis mortalibus, quorū generatim præcipua tria sunt, vt in eis consistant omnia cætera, quæ a tribus perinde atq̄ illis subnascuntur, vt pote superbia, auaritia, & gula.

s. Ioan. 3

Gen. 3.

Mat. 4.

Mar. 1.

Luc. 4.

Mat. 5

Luc. 12

Mat. 18

Iob. 31

1. Cor. 4

Iob. 1.

adeoq; luxuria ipsa. Id quod Ioannes arguit, inquit, Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. Quibus sanè tribus peccatis cacodæmon primos parentes nostros tenuit ac vicit, obnoxiosq; reddidit æternæ pœnæ. Quibus quoq; tribus peccatis idem cacodæmō tentauit in deserto Christum, sed non vicit, imō victus fuit. Quibus etiam tribus peccatis idem cacodæmō nos quod die tentat, sæpenumeroq; (proh dolor) superat, de utriusq; his indignabundū reddit, æternatq; pœnæ deuouet, que nobis cōterendo cōsistendoq; misericorditer a deo vitatur in temporariā pœnā, pro qua necesse est vt faciamus satis, vt patet vltra sexcenta scripturæ testimonia, ex verbis quæ quōdam Christus ad vnūquēq; peccatorē & pœnitentē dixit, inquit: Esto cōsentiens aduersario tuo cito, dum es in via cum eo: ne forte tradat te aduersarius. i. conscientia, iudici. i. Christo, & iudex tradat te ministro, & in carcerē mittaris. Amen dico tibi, non exies inde donec reddas nouissimum quadrante. Sic alibi rex homo, iussit eum qui debuit decē milia talenta. i. qui fuit transgressor decalogi, venundari vna cū vxore, filiis & omnib; quæ habuit, ac reddi. Et hinc est quod Iob ait: Audite sermones meos & agite pœnitentiam: quia in diem perditionis seruetur malus, & ad diē furoris ducetur. Secundo cōsideratur, q̄ de totidem bonis, vt pote tribus, deo satisfiat per nos, pro tribus antedictis peccatis: quādoquidē nō plura tribus bona habemus, nostra quidem nō natura, sed ex gratia summī dei, vnde veniunt omnia, nostra fieri cōcepta, quoniā iū vtī possumus ad arbitriū liberū: alioqui, proprie dicendo, nulla prorsus essent nobis bona, vtī nostra, Paulo dicente ad vnumquēq; hominē: Quid habes quod nō accepisti? Si autē accepisti, quid gloriaris quasi non accepisti? Id quod Iob testatus est, dicēs: Nudus egressus sum de ytero matris mee, et nudus isthuc reuertar, dominus dedit, dñs abstulit, &c. Illa ergo tria bona, quæ habemus nō ex natura, sed ex gratuita collatione, ad nostrū liberū arbitrium nostra sunt & dici solēt. Sed quæ sunt

salutaria sunt, inquit, bona animæ, veluti prudentia, scientia, &c. bona corporis, veluti sanitas, robur, pulchritudo, &c. bona fortunæ veluti diuitiæ, potentia, honores &c. de quibus omnibus possumus deo, secundum eius diuinā acceptationem, satisfacere pro nostris peccatis.

Tertiō cōsideratur, q̄ de prædictis tribus bonis satisfiat per tria opera, quæ tribus sunt peccatis p̄memoratis cōtraria, q̄ de trib; bonis fiat aliqua pœnalis detractione, per modum redditionis æquivalentis pro debito peccati. Siquidem contraria cōtrariis curantur, ignis aqua, frigusq; deletur æstu. Hinc scriptura ait: Quantum in deliciis fuit, tantum date illi tormentū & luctum. Sic Apostolus alibi vult, vt mēbris quibus antea pro detractione carnis in peccato abusi sumus, deinde vtamur pro cōtristatione carnis in virtute. Ex quibus modo sequitur, tria esse præcipua bona opera, quibus de bonis nostris deo pro peccatis nostris satisfacere possumus.

De tribus satisfactionis partibus. Cap. LXIII.

Pro tribus potissimum peccatis satisfaciendum esse deo de tribus bonis nostris, vt pote animi, corporis, & fortunæ, per opera pœnitentiæ tribus ipsis peccatis contraria, proxime dictum est. Sunt autē tria eorū opera, satisfactoria aduersus prædicta peccata, ad quæ oia alia satisfactionis opera reducuntur: scilicet oratio, elemosyna, & ieiuniū: de quibus ex ordine dicturi sumus, quæ propterea Christus ex omnib; operib; bonis vtiq; singulariter cōmēdauit, & ipse d̄q; Tobias propter ea dicit: Bona est oratio cū ieiunio & elemosyna. vtcūq; heretici ductu maligni spiritus nunc oia vilipendūt.

Oratio, primū satisfactionis opus, quo satisficit homo de bonis animæ internalibus, per quod homo contra superbiam ordinatur ad deum, nihil aliud est, q̄ deuotio conuersioq; mentis in deum per pium & humilē adfectum, non minus corde q̄ voce cōstans, vt pote mentalis & vocalis existens. Ipse verō adfectus nō aliud est, q̄ spontanea quædam ac dulcis ipsius animi ad deum inclinatio, quæ nihil efficacius ad inclinādum deū ad pietatē & misericordiā, sine qua nō est, vt cum deo loquatur

Apo. 18

Ro. 6

Mat. 6.

Tob. 12

mur. Ideoq; Christus semper voluit orandum, dicens Oportet semper orare, & non deficere. Quem sequitur Paulus, inquiens. Sine intermissione orate. Sunt autem utilitates orationis utilitates, ad quam reducitur omnia spiritualis misericordiae opera: ut sunt consilia, contemperationes, legere, canere in dei laudem & in aedificatione, & id genus alia, quibus deo de bonis animae pro peccatis superbiae satisfacere quimus, quum orando superbus humilietur, cognoscens se habere aliud supra se, cogitansq; se parē, vel etiā minorē esse, deo se totū subiiciē.

Ieiunium, secundum satisfactionis opus, quo satisficit homo de bonis corporis, de ipsis sibi detrahens, pro peccato gulae & luxuria, quae provenit ex gula, quod ipse homo contra gulam & luxuriā ad seipsum ordinatur, non est aliud hac parte, q̄ abstinentia eius quo corpus accrescit, quoq; detracto, decrescit, debilitatur, q̄ propter dei amorē fieri solita, nō ex avaritia, nō ex aegritudine, nō ex hypocrisis, nō ex hoc genus re alia temporanea vel vana, quandoquidem tunc ieiunium nihil satisficeret, nec mereretur apud patrem qui in coelis est.

Ex quibus modo liquet, duplex esse ieiunium.

Corporale, et est abstinentia eius rei, per cuius subtractionē corpus decrescit & debilitatur, propter dei amorē fieri solita. Quale fuit ieiunium, quo David ieiunavit, dicens: Genua mea infirmata sunt a ieiunio, & caro mea immutata est propter oleum. Ad quod quidem ieiunium non nuper, sed antiquitus receptum, omnes scripturae veteris & novi testamenti cohortantur: contra schismaticos & haereticos, ne potantes diu nocuē, & ieiunium negligentes, quasi dei regnum situm sit in cibo & potu, contra Paulum negantem illud.

Spirituale ieiunium, ob quod corporale fit, est abstinentia omnis peccati, sine quo prius ieiunium planē nihil valet. Quo quidem ieiunio ieiunant, quotquot fuerint sancti dei homines, & inter eos singulariter evangelica vidua, nomine Anna, quae nunq̄ decessit ex templo, deo ieiuniis & obsecrationibus nocte dieq; serviens. Ita quoq; charissimi, oportet nos ieiunemus, hoc maxime tempore

DE SATISFACTIONE LIB. III. 78
pore, nō ieiunantes solum a cibo & potu, sed & a peccatis & vitiis, de quibus alioqui dicturus est dñs: Quū ieiunaverint, nō exaudiā preces eorū. Id quod olim cōprobavit in malitiosis Iudaeis, perperā & corporaliter ieiunantibus, prout ipsi testantur, dicentes: Quare ieiunavimus & nō adspexit? Quibus respondet dñs, inquit: Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra. i. facitis ieiunando omnia mala secundum perversitatē voluntatis vestrae. Atq; profecto ieiunantes corporaliter, ac interim prave agentes, similes sunt cacodæmonum, quibus esca nunquam, sed nequitia semper est.

Elemosyna, tertium satisfactionis opus, quo satisficit homo de bonis fortunae, de ipsis subtrahens & minuēs pro peccato avaritiae, per quod ipse homo ordinatur ad proximum, contra avaritiā: non est aliud, q̄ cōmiseratio quaedā, qua dei causa tam verbo q̄ facto subuenitur necessitati proximi, qualis est omnis qui veraciter indiget ope. Quo pacto elemosynā fecit Samaritanus ille evangelicus, qui semimortuum & spoliatum super iumentum recepit, et in stabulum duxit, vinū & oleum vulnere eius infundens, stabulario cōmēdans ipsum, epositis ad hoc duobus denariis. Sic elemosynas fecerunt inter alios Iob & Tobias, quādo in egenos opera misericordiae corporalis exhibuerunt, quae ad elemosynā reduci solent, uti opera misericordiae spiritualis ad orationē, & sicuti vigiliae, disciplinae, peregrinationes, & id genus alia corpus ad diligentia, ad ieiunium reducitur. Quod verō per elemosynā satisfacere possimus deo, maxime pro peccato avaritiae, cōmonstrat dñs, inquiens: Quod superest, date elemosynā, & ecce omnia munda sunt vobis. Et Tobias: Elemosyna a morte liberat, & ipsa est quae purgat peccata, & facit inuenire vitam aeternā. Quapropter Daniel ad Nabuchodonosor aiebat: Peccata tua ab elemosynis redime, et iniquitates tuas misericordias pauperū: Forsan ignosceret deus delictis tuis. Atq; ideo David ait: Qui intelligit super egenū & pauperē, in die mala liberabit eum dñs. Ipsa verō elemosyna egeris operibus in duobus p̄stat. Primo cōstituit & facit eū

Luc. 18
1. Theol.

Mat. 6

Psal. 108.

Ro. 14.

Luc. 3.

Hiere. 17.

Esa. 58.

Luc. 10

Iob. 31

Tob. 13

Luc. 11

Tob. 4.

Tob. 12

Dani. 4

Psal. 40

Luc. 16

debitorem, cui datur ad orandum & ieiunandum, et alia id genus bona faciendum pro eo, qui largitur elemosynam, iuxta dñm dicentē: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt quū defeceritis, recipiāt vos in aeterna tabernacula. Secūdo singulariter deū obligat ad regradificandū, quasi pauperū fideiusor, pro quibus ipse retribuet, quū isti nō habēt unde retribuāt, dño dicente: Retribuetur enim tibi in resurrectione iustorū.

Luc. 14

Hæc igitur sunt præcipua poenitentiae opera, quibus luere possumus poenā temporariam, deoq; sic satisfacere, vt alibi non simus alicui poenæ, præsertim aeternæ obnoxij. Ideoq; sacerdos pro qualitate peccatorū, poenitenti poenitentia debet iniungere aliquod ex prædictis operibus, vel singulatim & generatim, vbi vñsum ipsi fuerit, omnia. Siquidem profuerit, vt poenitentia pro satisfactione, cōtraria peccato iniungat, vtpote superba iniungat humilem orationē, auaro elemosynarum largitionem, acedioso peregrinationem seu laborem, gulososo ieiunium, luxurioso quoq; carnis macerationem, quandoq; loci cōmutationem: fietq; sic demum, vt contraria contrariis poenalibus curentur.

De obiectis contra satisfactionem, & eorundem confutationibus. Cap. LXIII.

Fieri non difficile posse, vt quis deo, creatori dñō suo, satisfacere queat pro peccatis suis vere poenitendo, per tria præcipua poenitentiae opera, ex hæctenus prædictis scripturis & earū rationib⁹, haud obscure potuimus intelligere, quātumuis hēretici sacramentalem satisfactionē (sicuti omnia fermē alia bona) negent: contra quos inter infinita propemodum scripturarum testimonia, quorū nōnulla hucusq; retulimus, vnica hæc scripturæ ratio suffecerit, quæ sic habet: Quicquid deus homini præcepit, possibile est homini, vt præuia eius gratia, perficiat, dño aliās dicente: Mandatū quod ego præcipio tibi, non supra te est, nec procul positū, nec in cœlo nec trans mare situm, vt scilicet possis causari difficultatē, &c. Sed deus maximus præcepit nobis, vt sibi satisfaciamus per opera poenitentiae pro peccatis, quibus

Deut. 10

ipsum offendimus, alibi per Baptistam suum dicens: Facite fructus poenitentiae dignos. Id quod non aliud est, q̄ nos ita facere debere opera poenitentiae, vt satisfaciāt pro peccatis. Ergo Primo aut non obstat, hæreticorū dicere, satisfacere, non aliud esse q̄ culpæ poenā adæquāre, quū satisfactio sit quedam iniuriæ illatæ recompensatio. Iam verò cōstat, culpā & offensam in deum commissam, prorsus esse infinitā, vtpote quæ quantitatē recipiat ab eo, contra quem cōmittitur, scilicet deum: qui scilicet infinitus, vt nec principium nec finē habeat, sua scilicet maiestate cœlum & terrā complens, quem nec cœli capere possunt, (sanē plus ac magis offendit, qui principem, q̄ qui quenuis aliū offendit) sed satisfactionem hominis esse finitam & fermē momentaneam. Ergo

Hier. 22
2. Par. 6
2. Re. 8

Respondeo, nihil ob stare hanc objectionē: ad quam dico, licet deo non possit satisfieri secundum æqualitatem quantitatis, tamen potest secundum æqualitatem proportionis: id quod sufficit ad rationē satisfactionis, sicut illud sufficit ad rationē iustitiæ. Fatemur sanē deo nō fieri posse æquiualens, nec pro beneficio accepto, nec pro debito peccati, secundum ipsius diuinæ maiestatis quantitatem: sufficit tamen pro æquiualentia, quam reddit homo quod potest, præsertim quū charitas & amicitia non exigat æquiualens, sed possibile.

Insuper, etsi offensa in deum sit infinita, tamen sicut ipsa offensa infinitatē habet ex infinitate diuinæ maiestatis & suæ rigorosæ iustitiæ, ita satisfactio habet quādam infinitatē ex infinitate diuinæ misericordiae, prout est gratia informata, per quā redditur deo illud acceptū quod homo reddere potest, a quo nihil impossibile requirit ipse dñs, qui ad hunc modū pro satisfactione suscepit contritionē latronis in cruce: qui alioquin eo die non potuisset esse cum dño in paradiso, quod nec potuerunt, qui alicui adhuc poenæ erant obligati.

Psalm. 14

Luc. 13

Præterea, tamen quædam requiratur æqualitas inter offensam & opus satisfactionis, quū satisfactio sit actus iustitiæ, & ipsa iustitia cōsistat in quadam æquitate, et ipse propterea homo non possit satisfacere deo pro

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

pro offensa, quā sit infinita, & opus eius infinitū, pote
tamē satisfacere ex duobus. Primò, ex gratia grati
cientē, quę valoris est infiniti, reddens opus eius deo
ceptū. Sic acceptā fecit oblationē Abelis, nō autē Cain
de quib⁹ scribitur: Et respexit dñs ad Abel & ad munera
eius, ad Cain autē & ad munera ipsius nō respexit. Sic
quoq; reus & cōdemnatus ad mortem, potest pro me
te satisfacere alia minore pœna, vel corporea vel pœ
niaria, si princeps ipse superior eā pœnā sua gratia pro
satisfactione suscipere dignatur. Secundò, ex merito
passionis Iesu Christi, qui quum deus & homo fuerit,
potuit satisfacere sua passione quasi quadā pœnitentiā
plus q̄ abundanter pro eo debito peccati, pro quo sim
plex homo nequaquā possit satisfacere. Cuius causa Pau
lus eū noiat mediatorē, dicēs: Unus deus, vnus & me
diator dei & hoīm, homo Christus Iesus, q̄ dedit redē
ptionē semetipsum pro oibus. Secundò, nō obstat, ne
vti seruus dei, nihil habere quod nostrum sit, sed totum
quod habemus, ab ipso deo esse, dirēte Paulo: Quid ha
bes quod non accepisti? Iam verò, quum satisfactio sit
offensæ præteritæ recōpensatio, quomodo recōpensabi
mus & satisfaciemus pro culpis nostris, quum nihil ha
bemus quod nostrum est, quoniā meri serui sumus? In
xta dñm, dicentem: Cum feceritis omnia quæ præcepit
sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus: quod debu
mus facere, fecimus. Respondeo, hominē non sic omni
no esse seruum, qualis iure solet humano esse homo, qui
propter seruitutis indignitatē prorsus nihil habet, qui
cei suo proprio possit vti: verum ipsum hominē dici
ad imaginem dei factum, libertatis aliquid participare
inquātum est dominus suorū actuum per arbitrii libe
ratem, qui propterea ex eo, quod per liberū arbitriū
agit, deo satisfacere potest: & quanuis id ipsum dei sit,
quia concessum est illi a deo, tamen eius esse dicitur, &
ipse dñs est, quia libere traditū: quemadmodum vasa
lus potest feudatario satisfacere de eo, quod ab ipso re
cepit concessione quadam. Ita quidem nostrū deus esse
vult ac dici, cōcessione quadā, quod tamen proprie per
cre

Gen. 4

2. Tim. 3

1. Cor. 11

Luc. 17

Gene. 3

DE SATISFACTIONE. LIB. III. 89

creationē ipsius est, de quo & sibi vult satisfactum iri.
Sic alibi paterfamilias dicebat ad mercenarium de eo,
quod mercede & pacto recipiebat: Tolle quod tuū est,
& vade. Nisi enim res ita haberet, quomodo possit To
bias dicere: Ex tua substantia fac elemosynam? Et scri
ptura: Honora dominum de substantia tua: sic alias pa
ter, hoc est, deus, dedit filio iuniori, hoc est, prodigo pec
torari, substantiam eius, hoc est, talentum & donum,
quam dissipauit.

Mat. 20

Tob. 4

Pro. 3

Luc. 10

De residuis obiectis contra satisfactio
nem. Cap. LXV.

DVobis solutis contra pœnitentiā satisfactioē ob
iectis, quibus hæretici putarūt, nullo prorsus ope
re satisfieri posse pro peccato ab ipso homine: superest,
vt ad reliqua pro loco & tēpore respōdeamus obiecta.

Tertio proinde nō obstat satisfactio, quod dicūt,
Christum adfici iniuria a nobis, dicētibus, nos velle &
posse satisfacere pro peccatis nostris, quoniā hoc modo
subindicemus Christum frustra pro nobis incarnatum
passum & mortuū, quum tamen Paulus dicat, q̄ dede
rit semetipsum pro peccatis nostris, vt eriperet nos de
præsenti seculo nequam: quiq; traditus sit propter deli
cta nostra, & resurrexerit propter iustificationē nostrā.

Gal. 1

Rom. 4

Respondeo quidem, Christum pro nobis passum et
satisfecisse, nō tamē ita passum & satisfecisse, vt nos vo
luisset nihil pro nostris peccatis debere nec pati, nec sa
tisfacere: sed passum esse ipsum ac satisfecisse, vt sua pas
sione & satisfactione, nostrā passionē & satisfactionē
cōpleret & meritoriā redderet, quæ prius quātūvis ma
gna, nec perfecta nec meritoria erat. Ipse verò Christus
ita nobis meruit, vt opus sit & nos mereri passionē nos
tra, quæ principaliter sit satisfaciēdo bonis, & his qui
dem tribus pœnitentiæ operibus, per quæ aliquid pari
mur in nostris bonis, vt pote vel animi, vel corporis,
vel fortunæ, quū fiat eorundē diminutio & subtractio.
Et hoc est quod Petrus ait: Christus passus est pro no
bis, relinquēs nobis exemplū, vt sequamur vestigia eius.

1. Pet. 2

Ro. 8

Sic et si dñs ipse passus fuerit singulariter pro originali
pecca,

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Eph. 2

peccato, proq; ipso satisfecisse credatur, per quod sumus singulariter filij iræ, nō tamē ita pro eo passus est et satisfecit, vt nihil omnino nobis pro eo sit patiendum, nec satisfaciendum: quandoquidem propter id ipsum temporales adhuc cogimur & naturales, perindeq; cōmunes angustias & tribulationes pati, quoad viuimus, & ipse homo propterea (teste Iob) breui viuens tempore multis repletur miseriis. Quare? Vtiq; propter originale peccatū, iuxta dñi verbū: *Maledicta in opere tuo terra, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vite tue.*

Iob. 14
Gen. 3

Insuper, etsi per Christum pro peccato originali principaliter satisfactum sit sua passione, nihilominus tamen propter ipsum cogimur subire mortem temporalem, qua poteramus alioqui ex gratia prorsus esse liberi. Quod ex Apostoli verbis aperto licet colligere: *Scitote per vnū hominē peccatū in hunc mundum intrauit, & per peccatū mors, ita in omnes homines mors pertrahita sit per vnū hominē in quo oēs peccauerūt. Quod si nō potest, nisi de vtraq; morte, intelligi: de æterna, & Christi passione & morte delata est: & de temporali morte, quā nostra passione & morte temporaria delere oportet, accedente merito passionis & mortis Iesu Christi.*

Rom. 5

Iam verò replicāt hæretici, dicentes: Ergo Christus frustra pro nobis passus & mortuus est, nec aliquo modo satisfecit pro nobis? Quibus respōdeo, nequaquā frustra esse ipsum passum, sed nobis sua passione et morte, supra q̄ dici potest, profuisse & meruisse. Primò quidem, q̄ sua passione & morte auferēs peccatū originale, propter quod eramus filij perpetuę iræ & pœnę, nos filios fecit gratię. Secundò, q̄ eadem passione sua & morte primū nobis gratiā meruit, quā consequimur in baptisate, qua peccatū nobis remittitur, & qua in filios dei adoptamur. Cuius causa, ex latere ipsius sacrosancto in ara crucis exiuit sanguis & aqua, ad designandum baptisati virtutē. Id quod Apostolus variis in locis pertractat grauiter admodum. Tertiò, q̄ sua nobis passione & morte, pariterq; ascensione, adaperuit cælum, vt eō efferremus ingressuri, quod antea propter peccatorum

Eph. 2

Ioa. 10

Rom. 8

1. Cor. 12

2. Cor. 5

Gal. 6

Mich. 6

frustra pro nobis passus & mortuus est, nec aliquo modo satisfecit pro nobis? Quibus respōdeo, nequaquā frustra esse ipsum passum, sed nobis sua passione et morte, supra q̄ dici potest, profuisse & meruisse. Primò quidem, q̄ sua passione & morte auferēs peccatū originale, propter quod eramus filij perpetuę iræ & pœnę, nos filios fecit gratię. Secundò, q̄ eadem passione sua & morte primū nobis gratiā meruit, quā consequimur in baptisate, qua peccatū nobis remittitur, & qua in filios dei adoptamur. Cuius causa, ex latere ipsius sacrosancto in ara crucis exiuit sanguis & aqua, ad designandum baptisati virtutē. Id quod Apostolus variis in locis pertractat grauiter admodum. Tertiò, q̄ sua nobis passione & morte, pariterq; ascensione, adaperuit cælum, vt eō efferremus ingressuri, quod antea propter peccatorum

DE POENITENTIA LIB. III. 31

eorum primorū parentum fuit occlusum cunctis hominibus, vel quamlibet hic sancte viuentibus & morientibus: siquidem tunc bona opera nō fuerūt vitæ æternę meritoria in pūcto, quæ demū effectualiter per Christi mortē & meritū facta sunt meritoria & acceptabilia.

Quartò, q̄ sua passione & morte nobis æternā passiōnē & mortē peccatis nostris debitā, sustulit, eamq; in temporalem tantum cōmutari obtinuit, id quod longe maximum est. Quinto, quod sua quoq; passione & morte nobis meruit, vt per ipsam pro peccato mortali post baptismum contracto, non ilico moriamur æternā morte, quam tamen meretur vnūquodq; peccatū: sed intercessionē Iesu Christi gratiam nancisci possimus apud cœlestem patrem, vt æterna quoq; pœna nobis commutetur in temporaneā. Et hoc est, quod Ioannes ait. *Filioli mei, hæc scribo vobis, vt non peccetis: sed et si quis peccauerit, aduocatū habem⁹ apud patrem Iesum Christū iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: nō pro nostris aut̄ tantum, sed etiā pro totius mundi.* Hactenus de fructibus dominicę passionis ac mortis: quorum sane minimus profecto tantus est, quantum infinita secula non potuissent ac possent mereri, nec possit ipse quoquo modo æstimari, vtpote pretiosior quolibet thesauro & clinodio, iuxta Petrum dicentem: *Scientes q̄ non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione pœnitentię traditionis, sed pretioso sanguine, quasi agni immaculati & incontaminati, Christi.*

1. Ioa. 2

1. Pet. 1

Luc. 14

Luc. 24

Pœniteamus igitur conterendo & confitendo, & satisfaciendo bonis operibus, rogantes patrem cœlestem, vt hanc nostram pœnitentiā nomine Iesu Christi, filij sui vnigeniti, Domini nostri, pro peccatis nostris gratiose dignetur acceptare, prout ipse nobis gratiose pollicitus est, quū voluit in nomine suo pœnitentiā & remissionē peccatorū in omnes gentes prædicatum iri.

Epilogus trium pœnitentię partū. Ca. LXVI
QUÆ pij doctores iam dudum de pœnitentiā, deq; eius partibus aliquot, & iis quidem nec

modicis nec exiguis voluminibus agitarunt, hæc ego dei benignitate ita breuiter conatus sum pro salute vestra reddere, vt sperè me prorsus nihil obmississe, quod requiri necessario possit ad substantiã veræ poenitentia & eius partium, quodq; sacra scriptura nõ euidenter approbet. Caterũ, vt vobis in dei optimi gloriam, & in vestram vtilitatem reuocentur breuiter in memoriam, visum est, hac parte paucis quæ dicta sunt. Epilogo quodã (q̃a supremã paulò post sumus impeturi manũ) repetere. Id quod vt clarius fiat, quicquid huius est rei, cõclusionibus quibusdam redditurus sum.

Prima conclusio est, Deum Opt. Max. nullo vnquam tempore perpetua pœna vindicaturũ peccatum, quod semel sacramento baptismi remisit, intus u sanguinis & aquæ ex Christi Iesu latere in ara crucis effluentis, iuxta verbum domini per prophetam olim promissis: Effundam super vos aquam mundam, & mundabitur ab omnibus inquinamētis vestris. Id quod præstitit nobis in baptismo, dicente Paulo: Secundum misericordiã saluos nos fecit, per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, quem effudit in nos ab utero per Iesum Christum saluatorẽ nostrũ &c.

Secunda, mox postq̃ homo post susceptum baptismum peccat mortaliter, facit se obnoxium aternæ pœnæ propter maledictionem peccati, quod quia sit cõtra aternũ deum, facit ipsam pœnam aternã. Si quidẽ anima quæ peccauerit, (inquit dñs) morte morietur, vt pœna aterna, quæ peccatorum exilium, pessima est, iuxta prophetam dicentem: Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. Tertia conclusio, deum maximũ, peccatum post baptismum cõmissum, hic & alibi aternaliter vindicaturum, nec remissurum vnq̃ homini peccatori, nisi per poenitentia, alterã post naufragiũ tabulam, dicente ipso Dño: Nisi poenitentia habueritis, oēs similiter peribitis. Quarta poenitentia consistat tribus partibus, cõtritione videlicet, confessione & satisfactione: quarũ duabus primis deus optimus peccati culpam remittit, & aternam pœnam cõmutat in temporariã pœnã, quam poenitēs luet per pe-

nitentiã sibi à sacerdote pro peccatis cõfessis impositã, quã satisfactionem, tertiã poenitentia partẽ vocamus, iuxta Dauidem dicentem ad dñm: Cor contritum & humiliatũ deus nõ despicias &c. Dixi, confitebor ad uerũ me iniustitiam meã domino, & tu remisisti in pietatẽ peccati mei. Quinta cõclusio: Si uouerimus tam à culpa, q̃ à pœna peccati liberari, & certo post hanc vitã habere vitã aternã, oportet in primis, vt inuocato pro illuminatione dño, uoluntarie pro nostris peccatis amore dei doleamus, & tẽpore quoq; primo confiteamur ea sacerdoti potestatem habenti, nos ipsos corã illo dei loco accusantes, cũ spe uenitæ consequendæ & proposito abstinenti deinde ab oibus peccatis, satisfaciendiq; per poenitentia sibi impositã, tribus præcipuis poenitentia operibus, oratione uidelicet, ieiunio & eleemosynæ: ita quidem, vt deinceps vita per poenitentia noua cepta, exhibeamus membra nostra seruare iustitias in sanctificatione, sicut ante exhibuimus ea seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem. Id quod ubi fecerimus, procul dubio post hanc vitã tutius quod futuri tam à pœna, q̃ à culpa peccati, nec est vt tantillum diffidamus. Primo quidem, non nos retardet seu diffidentes faciat à poenitentia, multitudo peccatorum: sed memores simus Mariæ Magdalenæ, quæ detenta septem daemonibus. i. oibus peccatis mortalibus, audire poenitens meruit: Remittuntur tibi peccata tua: fides tua te saluam fecit. Secundo, nec diffidamus propter peccati magnitudinem, sed memores simus Pauli, qui Ecclesiam & ipsum Christum vsq; ad mortem persecutus, nõ solum meruit peccati ueniam, sed & effectus est uas electionis, & apostolorum princeps, de se propterea dicens: Fidelis sermo & omni acceptione dignus, q̃a Christus Iesus uenit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorũ primus ego sum, qui blasphemus fui, & persecutor, & contumeliosus: sed misericordiã cõsequutus sum, vt in me primo offenderet Christus Iesus omnem patientia, ad informationem eorum qui credturi sunt illi in uitam aternam.

Ioan. 19
Eze. 36

Tit. 3.
1. Tim. 3

Eze. 18

Psal. 33
Esa. vii.
Mar. 9

Luc. 13

Psal. 50
Psal. 38

Rom. 8

Luc. 7

Act. 9

1. Tim. 2
1. Cor. 15

Etsi iam pridem statuerim me paucis à sacramento Ordinis absoluturum, secus tamen ut si non fortasse facturus, ipsa rursus me cogit peritica hæreticorum & schismaticorum, nostræ præsertim tempestatis, audacia. Quia isti hoc ipsum quoque ordinis sacramentum, sicut & alia plerumque, in ordinem prorsus redigere, nulla nec scriptura, nec scripturæ ratione obfirmati, supra quæ dici potest, & leniter & pueriliter studuerunt: nempe falso gaudentes, haud esse quicquam discriminis inter sacerdotes & laicos, quando sunt omnes ex æquo sacerdotes, habeantque eandem potestatem: Ordinem nihil esse, quæ ritum quendam edigendi cõditionem in ecclesia: verbi quoque & sacramentorum administrationem, non nisi laicorum cõsensu cõmitti, nimirum nihil æque agentes, quæ ut ex ecclesia tollant Ordinem: & ut sublata legitima ministrorum potestate, gratiam coniunctam habente, & sacramenta, & id genus omnia, quæ in ecclesia ministrorum opere peraguntur, evalescere faciant. Quod quæ conati sunt isti infeliciter apud Germanos, quæ pestilenter infirmiores & imbecilliores cum summa ipsorum animarum pernicie seduxerint, quæ quod moluntur, nunquam sint consummaturo, suo deinde loco commodius cõmonstrabo, præmissurus sacramenti Ordinis definitionem, siue potius descriptionem.

Quid sacramentum Ordinis sit. Cap. LXVIII.

Ordo, prout ecclesie sacramentum est, describitur veterioribus patribus, esse gratia quædam & potestas, quæ per traditionem visibili quodam signaculo baptizatis infunditur, quando per manus impositionem ad munus aliquod in ecclesia publice gerendum, ritum ordinantur. Esse autem Ordinem, ecclesie sacramentum, vel hinc perspicuum fit, quia habet, veluti cætera sacramenta, suum visibile signum: habet & verbum suum, atque adeo promissionem ministerio assistentis gratia dei, quæ multis declarare non est opus. Rem sic habere, restantur Christi, institutoris omnium sacramentorum, verba, quibus post suam resurrectionem usus est ad discipulos

discipulos, inquit: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Quod quum dixisset, insufflauit & dixit: Accipite spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. Nonne videmus euidenter hisce verbis non solum, sed & cæremontis quibusdam visibilibus, apostolos & quos eorum successores, ut patet sacerdotes legitime ordinatos, ordinasse Christum in opus suum, & in eam rem gratiam spiritus signo quodam visibili contulisse, potestatem quoque eiuscemodi ordinatione collatam, aperissime confirmasse ac ita stabilisse, ut quod ipsi eorumque successores suo nomine in ecclesia rite præstarent, deus ipse optimus perinde ratum haberet, ac si per ipsum Christum factum esset: idque non ipsorum, sed Christi merito & virtute spiritus, operibus eorum assistente:

Ordinem esse verum ecclesie sacramentum, plurifariam probari.

Caput LXIX.

Quanuis ex præmemoratis Iesu Christi verbis vel solis, aperto satis pateat, Ordinem in ecclesia sacramentum esse, non autem humanum commentum, sed ipsius Christi institutum: contra tamen aduersarios, qui secus deblaterant, pro veritate catholica paulo pluribus ostendemus, ipsum Ordinem iuxta eius iam datam descriptionem, esse verum ecclesie sacramentum. In primis enim susus hoc ipsum subindicat, quod aliàs gessit Christus emphasi quadam graui, quando videlicet in montem ascendens, vocauit ad se quos voluit ipse, qui venerunt ad eum, qui fecit ut essent duodecim secum, ut mitteret illos prædicare.

Ad hoc etiam faciit, quod alibi designauerit et alios septuaginta duos, & miserit illos binos ante faciem suam, de quorum potestatem eis immundorum spirituum eiecitorum, & curandorum quorumlibet morborum, dederitque potestatem, eisdem dandi & retinendi pacem: grauius cõminatus iis, qui eos haud reciperent: & ne ex merito suo eandem potestatem metiretur, subiungens: Non vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Et paulo post: Qui vos, inquit, recipit, me recipit.

L. A. cipit

Ioan. 20.

Mat. 20.

Mar. 6.

Luc. 10.

Mat. 20.

Luc. 10.

cipit: & qui vos spernit, me spernit: ministerij vtpote
 auctoritatem a ministris in se transferens. Deinceps &
 hoc probat Ordinem esse ecclesie catholice sacramen-
 tum, q̄ in eo specialis & peculiaris quedam ordinatio
 conferatur gratia, prout ex Apostolo accipimus, quan-
 do dicit ad Timotheum: Noli negligere gratiam que
 est in te, qua data est tibi per prophetiam, cum impositi-
 one manuum presbyterij. Et rursus: Admoneo te, inquit,
 vt resuscites gratiam dei, que in te est per impositione
 manuum mearum. Et ad Titum quoq̄: Huius, inquit, rei
 gratia reliqui te Crete, vt ea que desunt, corrigas, & co-
 stituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui
 tibi. Addiderim postremo, q̄ eiuismodi in ecclesia ordi-
 fuerit necessarius, quum alioqui essemus vti paruuli in
 ciuitate, & circumferre in omni vento doctrinae in in-
 quiritia hominum. Cuius citra dubium causa, Christus ip-
 se sacramentorum institutor, omnia voluit in sua esse ec-
 clesia ordinatissima, singulaq̄ membra suis officiis fungi,
 diuidens propterea unicuique gratiam prout vult, teste
 Paulo, ponens ac dans propterea quosdam Apostolos,
 quosdam autem prophetas, alios vero Euangelistas, alios
 autem pastores & doctores, ad confirmationem sanctorum, in
 opus ministerij, in aedificationem corporis Christi, donec
 occurramus oēs in vnitatem fidei & agnitionem filij dei
 in virum perfectum, in mensuram plenitudinis Christi.
 Visibili proinde ordinatione per Christum instituta, per
 Apostolos deinde facta, & in nos continua successione
 serie deducta, ad retinendam ecclesie vnitatem qua per
 maxime opus erat. Accedit praeterea consensus vniuersa-
 lis ecclesie, & sanctissimorum eorundemq̄ verustissimo-
 rum patrum, vtpote Dionysij, Irenaei, Tertulliani, Cypri-
 ani, Hieronymi, Augustini, & hoc genus aliorum, qui,
 quotquot sunt, tenent ac adfirmant, Ordinem esse verum
 catholice ecclesie sacramentum, volentes ideoq̄ sacra-
 mentum ordinis aequae non esse reiterandum, sicut nec bap-
 tismi: nec posse rursus ordinari, qui semel ordinatus sit.
 Sed quid profuerit, tot solidarum scripturarum rationes
 pro hoc ipso Ordinis sacramento adferre, quando pre-

1. Tim. 4

1. Tim. 5

Tit. 1.

Eph. 4

ter eas etiam epistolae passim apostolicae, non tantum eius,
 verum etiam discretorum in ecclesia ordinum, vtpote epis-
 coporum, presbyterorum, siue sacerdotum et diaconorum, aper-
 te meminerint, ac singulis quoque sua munia singulatim
 praescripserint, quemadmodum sequenti capite docebimus.

De Numero & discretionem ordinum ecclesiasti-
 corum. Cap. LXX.

PRae missa Ordinis definitione, seu (quod verius di-
 xerint) descriptione & adsertione, qua pro loco &
 tempore satis abunde adseruimus & adstruximus, ipsum
 Ordinem, verum indubitatumq̄ ecclesie sacramentum esse:
 subsequens est, vt subinde recenseamus Ordinis ipsius
 gradus. Enumerantur autem a Syluestro Max. Pont. septem
 ordines, & quidem fortassis ob septiformem spiritus sancti
 gratiam, cuius munere sua prosequuntur officia, nec
 etiam fortassis immerito designati per septem mulieres,
 de quibus Esaias, in quibus spiritus sanctus habet hospi-
 tium, & vnaquaeque illarum suum parat conuiuium. Re-
 censentur autem hoc plerumque semper ordine: Ostiarius,
 Lectoratus, Exorcistatus, Acolythatus, Hypodiaconatus
 siue Subdiaconatus, Diaconatus, & Presbyteratus.
 Quorum priores quatuor, appellatione minorum, posteri-
 ores vero tres, appellatione maiorum veniunt: eosque oēs
 ipsa primitiua non modo nouit ecclesia, sed & longe san-
 ctius quam nouissimis huius temporibus, obseruauit & co-
 luit. Paulus quidem meminit presbyteratus, diaconatus,
 & acolythatus: Canones autem apostolici, subdiaconatus,
 lectoratus & cantoratus meminerunt. Et ipse quoque Dio-
 nysius Areopagita verustissimus theologus, Pauli disci-
 pulus, & Ostiarius & Lectoris, & aliorum clericorum men-
 tionem facit. Cui beatus ille martyr Ignatius, Ioannis
 apostoli discipulus, consentit, ipsos minores ordines vna
 cum maioribus ad vnum quasi oēs singulatim recensens.
 Quem sequuntur Clemens Papa, Petri successor, Ana-
 cletus, & proximi quique post eum summi pontifices &
 doctores, episcopi plerique omnes, iidemque vere catholi-
 ci: cuiusmodi sunt Cyprianus, Ambrosius, Augustinus
 & id genus alij. A quorum denique partibus stant antiquis-

Esa. 4

vi. Syno.
cap. 25. 40.
4.
Dion. de
eccl. hier.
cap. 3.

simā illa Concilia, quæ totus Christianus orbis in vultu
 uersum recepit, non solum maiores, sed & minores Or-
 dines in ecclesia semper extitisse, confirmantia & com-
 probantia: sicut videre est in Concilio Laodicensi, ca-
 pite vigesimo tertio, & sequenti Chalcedonensi qua-
 rto, capite sexto, Bracarenfi primo, capite vigesimo octa-
 uo, & sequentia. Mentuntur propterea nostra tem-
 pestatis hæretici & schismatici, qui plerisque omnes
 minores Ordines vnā cum Subdiaconatu, velut huma-
 num, idemq; nouum quoddam commentum, derident:
 nempe quibus nihil non in sancta nostra religione rite
 feruē dignum videtur, aduncōq; naso suspenditur. Sed
 caueant, ne quandoq; qui habitat in caelis, eos sit derisus
 & subsannaturus, & ad eos in ira sua loquuturus, et
 in furore suo conturbaturus.

Psal.

Quid quæque deceat ordinatum, &
 quod sit vniuscuiusq; officium,
 Caput LXXI.

N Vmero Ordinum posito, prosequemur subinde
 Ordinatorum officia, quibus & olim functi sunt,
 a minoribus initium capientes. Inter Ordinatos ve-
 ro, minores referuntur

OSTIARII, qui alioquin Janitores, olim templi
 & huius ostij siue ianux custodiam habebant, aditan-
 tes videlicet clausis templi ostiis, vt quoslibet indi-
 gnos a liminibus sanctæ Dei ecclesiæ coercerent, ac di-
 gnos tantum & inculpatores ad sacrorum conspectum
 reciperent, ac admitterent: idq; non sine magno iudi-
 cio, & discretionē inter infideles, hæreticos, excommu-
 nicatos, catechumenos, energumenos, ac poenitentes
 varij generis, accurate habenda, quib; custodiam habe-
 bant rerum, ad vsum ecclesiæ pertinentium. Id quod præ-
 se ferebant ceremoniæ, quibus hoc ipsum officium con-
 ferebatur. Ipsi enim ordinato Ostiario, tradebantur ab
 Episcopo, claus ecclesiæ de altario, dicebaturq; ad
 illum: Sic age, quasi redditurus domino rationem pro

DE SACRAMEN. ORDIN. LIB. III. 86
 his rebus, quæ his clauibus recluduntur. Quam verò
 quondam in nascente adhuc ecclesia, fuerit Ordo iste
 Ostiariatus minimè contemnendus, argumento sunt
 optima stipendia, quæ nunc habent Cathedralium ec-
 clesiarum Custodes & Thesaurarij, qui surrogati sunt
 in locum Ostiariorum. Quorum iam officio fungi vi-
 demus, quando per fidem in ecclesiam aliquem intro-
 ducimus, & excommunicatos è templo Dei submo-
 uemus. Quo quidem officio functus est Christus,
 quum vendentes & ementes de templo eiecit, verum
 ostium existens.

Mat. 21

Mar. 12

Luc. 19

Ioan. 2. 15

LECTORES, qui & psalmistæ, quos initium sum-
 ptissime à Prophetis existimat Rabanus, olim quotidie
 lectiones ex Prophetis ac aliis bibliacis scripturis ve-
 teris testamenti, ad populum in ecclesia publicitus le-
 gebant, & in ipsis quoque precibus Horarijs hoc ip-
 sum faciebant; & quidem maximè in Matutinis præ-
 cibus, prout adhuc aliqua remanet apud nos forma in
 eis, qui eo tempore nihil ex Prophetarum & A-
 postolorum scriptis legunt, non quia populum insti-
 tuant vniuersum, sed ad ipsum modò clerum verba
 habent. Quorum etiam officium expresserunt care-
 montis, quibus is ordo dabatur. Quum enim Lector
 ordinabatur, faciebat de illo verbum Episcopus ad
 plebem, subindicans eius fidem & ingenium. Dein
 spectante plebe, tradebat ei codicem de quo lecturus
 erat, dicens ad eum: Accipe, & esto lector verbi Dei,
 habiturus (si fideliter & vtiliter impleueris officium)
 partem cum eis, qui verbum Domini administrave-
 rint. Quorum officio videtur vsus Christus, quan-
 do in medio seniorum librum Esaia aperiens, legit di-
 stinctè ad intelligendum. Sed quales modo lectores
 sunt, narratu indignum est, vtpote qui nec ipsi intelli-
 gunt quod recitant, nimirum profus alphabeta-
 rij. Er videtur Lectoris esse officium, quoungebatur
 Esdras olim.

Luc. 4

Esa. 61

Necem. 7

EXORCISTÆ solebāt quōdam super energumenos, siue
 baptizatos, siue catechumenos. i. super oēs inquietos,
 qui

qui a spiritibus immundis vexabatur, aut demoniacis illusionibus vel terculamentis agitabantur, dñi nomen invocare, & adiurati spiritum immundum eiciebant & cōpescabant: vnde & appellati sunt Adiurantes, & lucrepantes. Quorū pariter officium declarabāt ceremoniam, quibus hoc ipsum cōcedebatur. Ipse enim exorcista ordinandus, accipiebat de episcopi manu libellum, in quo scripti erant exorcismi, dicere ad eum episcopus: Accipite & cōmenda memorię, & habetis potestatem imponendi manus super energumēnos, baptizatos & catechumenos. Quo quidē gradu ordinis ipse dñs vltus est, vt accipimus ex euāgelio, & quidem maximē quādo de Maria Magdalena septē eiecit dæmonia. Quod officium & quem ordinē viderur Christus quoq; tradidisse discipulis, quum dedit ipsis potestatem & gratiā efficiendi cacodæmones ex hominibus, quo & ipsi sunt functi, Christo adhuc viuente, deinq; eodem mortuo. Quā verō nō feliciter cedat his, qui non ordinati, sumgi moliuntur hoc ordine, satis arguunt exorcistæ temerarij, in quos olim cacodæmones insiliebāt, quos & nostris temporibus timere habent magici & incantatores vtriusq; sexus: quorū superstitio sic aliquoties locū prebet diabolo, vt in filios diffidentia adeo possit operari, vt pleriq; eorū se cacodæmoni prorsus dedant. Qui si serio prohiberentur ab eo quod eorū nō est, fieret vt in sacrosancta nostra religione nō tantū haberemus diabolicarū superstitionū, imposturarū, technarum, magicarum artium & incantationū, quibus increduli quidem planē decipiuntur & ludificantur, ad quæuis etiā somnia diabolicis suggestionibus dānabiliter assentientes.

ACOLYTHI quondam constitutos in maioribus ordinibus proxime comitabantur, ipsiq; miraltrabāt, vnde generali vocabulo ministri dicebantur & asseclatores, quibus deinde mandatū est, vt quū legeretur in Ecclesia Euāgelium, laudistq; sacrificiū celebraretur, cereos ipsis presbyteris ac diaconibus in signum lucis & lætitię Euāgelicę pro excitanda apud fidelium animos deuotione, anteferreret: vnde & ceroferrarij dicti. Quorū pariter

formis

formiter officiū representabant ceremoniæ, quibus is ordo dabatur ab episcopo, vrpote qui ordinandos in Acolythos docebat, qualiter suo deberet officio fungi: deinde archidiaconus eis tradebat ceroferrarium cū cereo, vt scirent se ad accendenda ecclesię luminaria mancipari: dabaturq; illis vrceolus vacuus ad suggerendum vinū in Eucharistiā & sanguinē Christi. Is ordo videtur olim traditus Aaroni & filiis eius, quum præessent in tabernaculo testimonij lucernis, vt semper inibi luce rent dño, Leuitæ a nomine autoris appellati. Dñs autē Iesus Christus hoc habere officiū vltus est, quādo dicebat: Ego sum lux mundi. Qui sequitur me, nō ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Quē sanē ordinem deinde celebrarūt ipsi Apostoli, qui diacones cōstituerunt, quorū & Paulus meminuit. Ex iis igitur palam cōstat, eos, qui in minores ordines coaptabātur, eosdemq; digne recipiebant gratiā quadam cōmuniti, vt eisdem etiam recte, hoc est, in ecclesię ædificationē vt ac fungi possent: & vt ea quæ in ecclesia pro ratione concediti muneris agerēt, rata essent. Constat insuper, ordines ipsos minores, veluti gradus quosdam esse, per quos examinari & probari, gradatim ad maiores pertrahuntur, nisi aliud diuina reuelatione reuelaretur, quum Paulus quoq; vetet Neophytū episcopatū suscipere, prout ad finem huius capituli paulō clarius admonebimus, vbi dixerimus de ipsis quoq; maioribus ordinibus, qui hactenus diximus de minoribus, ita vocatis, quia meo diocre sit eorum officium, intuitu maiorum, quorum modo tres numerantur, de quibus subinde sermo est, quorum primus est Subdiaconatus.

SVBDIACONI autem, qui quōdam cōnumerati sunt inter minores, quia nō vsq; adeo magni erat eorū officiū, solebāt diaconorū officiis proxime subseruire, ac eorū præceptis parere, (propterea Græcē hypodiaconi, Latine verō subdiaconi dicti sunt) & calicē ad altare deferre & panē, vinū item sacerdoti celebrāti Missam administrare: corporalia, & cætera substratoriā (quæ vocantur) linteamina lauare; oblationes, quæ a fidelibus in tem-

plum

Mat. 12
Luc. 11
Luc. 7.
Mat. 16
Luc. 10

Act. 19

Exo. 27

Ioan. 8.

Act. 7

1. Tim. 3

Ibidem

plum inferebantur, suscipere, ac Leuitis seu diaconis altaribus superponendas deferre: quæ in nascere quondam ecclesia sic fieri consuevere, ut ad victum, cum sacerdoti cæterisque ecclesiæ ministris, tum pauperibus sufficerent: & tantum de oblationibus consecrandis, quas modo hostias & oblata vocamus, super altare ponere, quantæ sufficere possent populo, qui quodam frequentissime comunicabat. Quod quidem eorū officii declarabant ceremoniæ, quibus hic ordo conferebatur. Ipse enim subdiaconus, quum ordinabatur, quū manus impositione consecratoriā nō accipiebat, patenā de manu Episcopi vacuā & calicem vacuū accepit, dicente ad ipsum Episcopo: Vide cuius ministeriū tibi traditur. De manu verò Archidiaconi, pro eo quod in eius adiutorium consecratur, accepit vitæum s. cum vino & aqua, manile. i. bacille & manutergium. Creditur autē Christus hunc exercuisse ordinem, quando in Cana Galilææ ex aqua vinū fecit: & quādo cœna facta, mittens aquā in peluim, pedes discipulorū lauit. Quē etiā ordinē Imperator Romæ accipit. **DIACONI**, quos latine ministros, hebraice verò Leuitas vocamus, sumpsisse videtur ex ordiū a tribu Leui filij Jacob, de qua in libro Numerorū solebāt episcopis & presbyteris ministrare, dispensationē thesauri ecclesiastici & curā pauperū & ecclesiæ ministrorū habere, episcoporū oculi esse, actus totius ecclesiæ oberrare, perlustrare, & cum verecundia diligentius percutari, si quē vidissent vicinū fieri præcipitio, & proximū esse peccato, ut hæc ad episcopū referrent, ut ab eo cōmoneri posset is, qui in præcipitiū lapsurus esset, ut reuocaret pedem, & non corrueret ad peccatū negligentiores quoq; & eos qui rariū ad audiendum verbū Dei, nec sollicitē ad episcopi tractatū accederēt, cōmonefacere ac hortari: prætereāq; custodire episcopū prædicatē, ne ab insidiatorib; quocq; modo infestaretur, aut laderetur a suis, aut ne verba diuina detrahēdo aut insidiando polluerentur vel despicerentur: itemq; episcopis & sacerdotibus adstiterē, quū sacra mysteria tractarent, & quum sacramenta benedicerent ac administrarent.

Ioan. 2.3

Num. 3.
Nu. 14.
Leu. 8

strarent: prætereāq; nomina catechumenorum recitare, ordinādos episcopo offerre, ac testimonium de eorū vita & cōuersatione præbere: cōponere mensam dominici oblationes inferre & disponere in altari, præmonere aures habere ad dñm, euangelium & epistolam ad populum pronūciare, prædicare, hortari, sed sine cathedra: pacē annūciare, sacramētū Eucharistiæ a sacerdote cōsecratū, erogare ac dispensare populo, ut quemadmodum esset in sacerdote ministratio, sic esset in ministro sacramēti dispensatio. Traditionis verò huius ordinis, est ista cæremonia, quum Diaconus ordinatur, solus Episcopus, quū benedicit, manus super illius caput ponit: quia nō ad sacerdotiū, sed ad ministerium consecratur. Quæ quidem cæremonia seruata est ab apostolis, in quorū vicē successerūt episcopi, quādo septē primos illos diaconos cōstituerūt, et orātes eis manū imposuerūt.

Act. 6.

Quam verò diaconi munus in ecclesia nō sit vulgare, vel hoc est argumēto, quod olim nemini nec facile nec temere cōmissum fuerit, sed cū magna ac diligētī exploratione: quod ab apostolis est diligenter obseruatū. Id quod etiam intelligimus ex Paulo, dicente: Diaconos oportet esse pudicos, nō bilingues, non multo vino deditos, nō turpe lucrū sectantes, habentes mysteriū fidei in cōscientia pura: & nō primum probentur, & sic ministrent, nullum crimē habentes, qui sibi deinde bonū acquirent gradū & multā fidutiā, quæ est in Christo Iesu. Eiusmodi sanē diaconus fuit, ipse dñs Iesus Christus, quando tam diligenter tamq; fideliter euāgelium prædicauit, quādo post cœnā sacramētū corporis & sanguinis sui propriis manibus discipulis dispensauit, deindeq; discipulos hortatus est ad orandum, de seipso dicens alibi: Non veni ministrari, sed ministrare. Quod utiq; propriū est diaconi. Talis quoq; diaconus siue leuita, fuit diuus Laurentius, ut ex eius verbis accipimus, quibus ad sanctum Sixtū vsus est, inquit: Quo progrediris sine filio patris: quo sacerdos sancte sine ministro properas? Tu nunq; sine ministro sacrificium offerre conueueras. Quid in me ergo displicuit paternitati tuæ?

1. Tim. 3

Mar. 4
Mat. 26
Mat. 14
Luc. 12
Mat. 20

Nuna

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Nunquid degenerē me probasti? Experire certē, ut si idoneū ministrum elegeris, cui cōmissisti domini corporis & sanguinis dispensationē. Quibus ex verbis perspicuum sit, quōd sanctus ille martyr & Leuita, utrumq; diaconi ministerium in ecclesia fideliter gesserit, ut potē q̄ thesauros ecclesiæ fidelissime distribuerit, & Sacerdoti pontifici in iis quæ ad deum erant, indiuiduus minister adfuerit: id quod veri diaconi est.

PRESBYTERI sunt supremi in ecclesia Ordinati, duobusq; nominib; ob duas rationes appellati. Primò quidem Græce appellatur presbyteri, sed Latine seniores ut videlicet non tam senes sint & ætate adulti, q̄ quibus moribus graues, & sapientiæ doctrina præ cæteris elucere debeant: quādoquidem scriptura dicit, senectutem esse venerabilem, nō diuturnā, nec annorū numero cōputatam, quando cani sint, sensus hominis: & ætas senectutis, vita immaculata. Cuius causa Paulus ad Timotheum dicit: Nemo adoleſcētiam tuā cōremnat, sed exemplum esto fidelium in verbo, in cōuersatione, in charitate, in fide et castitate. Deinde sacerdotes quoq; appellantur presbyteri, vel à sanctificādo, vel à dando, vel cōficiendo sacra. Consecrant enim & sanctificant corpus Christi, unde & sacrifici cœpti sunt appellari. Eorū uerò ordinationis cæremoniæ sunt, q̄ quum presbyter ordinatur, episcopo eum benedicente, & manū super caput eius tenēte, etiam omnes presbyteri, qui præſentes sunt, manus suas iuxta manus episcopi super caput illius tenent. Et ipse quoq; presbyter ordināndus, stolam super utrumq; humerū accipit, ut ex hoc se per arma iustitiæ munitum esse intelligat: & accipit pariter de manu pōtificis calicē cum uino, & patenā cum hostia, quatenus iis instrumentis potestātē se accepisse cognoscat, placabiles hostias & corpus & sanguinē Christi offerēdi, Cuius etiāmnū causa episcopus hæc tribuēs, dicit: Accipe potestātē offerre sacrificiū Deo, Missamq; celebrandi tam pro uiuis, q̄ pro defunctis, ut potē mediator inter deum & hominē. Est enim presbyterorū officium, prædicare uerbū dei, Christo ad ipsos dicente: Euntes

Sap. 4

1. Tim. 3

4. Tim. 1

DE SACRAM. ORDIN. LIB. III. 89

in mundum uniuersum prædicare Euangelium omni creatura. cōficere corpus & sanguinē domini, Christo dicente ad eosdem: Hoc facite in meam cōmemoratiōnem. baptizare, eodem dño Iesu Christo dicente: Euntes ergo, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. remittere peccata, dicēte eodem domino Iesu ad discipulos & sacerdotes eorum successores: Accipite spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: et quorum retinueritis, retenta sunt. Et hæctenus in uniuersum de septem ecclesiæ ordinibus, quorū priores quatuor, appellantur minores: posteriores uerò tres, maiores & sacri: quorum longē summum gerunt ipsi presbyteri, qui subinde discernuntur graduum dignitate, quemadmodum subsequens docebit caput.

Quomodo sacerdotalis ordo distinguatur in quorūdam officiorum & dignitatum ordines.

Caput LXXII.

Licet ex Petri & Pauli epistolis haud obscure cōstet in nascente ecclesia eosdem fuisse episcopos & presbyteros: putādum tamē non est, episcopos alium in ecclesia ordinē à presbyteris cōstituisse: sed ipsum duntaxat presbyteratus ordinē, rursus ordine quodā officiorum ac dignitate distingui, credi par est: quādoquidem quidam Episcopi, qui & pōtiffices, antistites et p̄gules appellari solent: quidam Archiepiscopi seu Metropolitani, quidā Primates, quidā Patriarchæ. Episcopi, qui Græce uocātur ἱερομόνους. i. superatēdentes & superinspectores & speculatores, quoniam præ cæteris gregi dñico superinendant in omnibus, quæ necessaria sunt ad salutē, prout accipimus ex uerbis Pauli, dicentis ad episcopos: Attēdite uobis & uniuerso gregi, in q̄ uos spiritus sanctus posuit episcopos, regere ecclesiā dei, quā acquisiuit sanguine suo. Cui Petrus subscribēs, ait: Pascite (seu regite) eum q̄ in uobis est, gregē Christi, & inspicite, nō ex necessitate, sed uoluntarie iuxta deū. Pōtificis autē nomē est à ḡtilitate in Christianismū trāslatum, à posse & facere, dictū, si Sequolæ credimus: quāq; M Varro

Heb. 5
Mar. 16
Mat. 26
Mar. 14
Luc. 12
1. Cor. 15
Mat. 26
Ioan. 20

1. Pet. 5
Phil. 1
1. Tim. 4
1. Tim. 11
Act. 20

Act. 20

1. Pet. 5

Varro velit eos à ponte dici cœptos, q̄ ab iis Subſchus pons factus ſit primum. Ipsi verò archiepiſcopi, dicitur ſunt quaſi primores epiſcopi, vel horum principes, officio cæteris emînētioreſ ſive priores, Metropolitanæ ſive Metropolitanæ cœpti appellari à metropoli, id eſt, à matre ciuitate, quaſi eius ciuitatis, quæ totius prouincie veluti mater eſt, epiſcopi. Patriarchæ, tanq̄ primores ſeu ſummi patres appellati ſunt: quorū quondam ante Conſtantinū Imp. tres numero fuere tantū, nempe Romanus, Antiochenus, & Alexandrinus. Si quidem principio ſub Antiocheno fuit Hieroſolymitanus: poſt ipſum verò Conſtantinum, additus eſt quintus, Conſtantinopolitanus: quorum ita ſummus eſt, ac ſemper fuit ac erit, Romanus, vt propterea dici verè cœptus ſit Papa, id eſt, Pater patrum, corrupto vtiq; vocabulo & è duabus conſtato ſyllabis, Pa. Pa. quarum prior deſignat patrem, poſterior verò patrum, quaſi pater patrum. cuiusmodi ſolus eſt Petri ſucceſſor, qui totius eſt eccleſie ſub Chriſto Ieſu caput, & omnium in eccleſia patrum in cauſis ſpiritualibus pater & primas, prout in opere noſtro, cui titulus eſt, Rerum Conciliarū, ſatis aperto declarauimus, declaraturus & ſequenti capite paulò fuſius.

Romanum Pontificem, quem vere reuerenterq; Papam vocamus, omnibus ſacerdotibus & horum prælatis, officio, dignitate & iurisdictione excellere. Cap. LXXIII.

Vſque adeo vocabulum Papa, non eſt in eccleſia recepiſſimū ſanctis patribus, vt pote quo & Hieronymus ad Damalum, & Ambroſius ad Siriciū vſus eſt, vt etiā vix aliud habeatur argumentū, quo fortius & euidentius Rom. Pontificis, quem merito vocamus Papā, ſuper oēs non modo minores, ſed & maiores ſacerdotes, cuiusmodi ſunt ex officio epiſcopi, dignitas officii & iurisdictione probari poſſit: vt pote q̄ Papā ſi non

nō modo oīm filiorum Chriſtianorū ſpiritualis pater, ſed & pater patrū: hoc eſt, oīm epiſcoporū, archiepiſcoporum ſeu metropolitanorum, & patriarcharū, adeoq; totius eccleſie pater & patriarcha: nō q̄ ordine ſacerdotum cæteros ſacerdotes & epiſcopos antecellat, ſed quod magis plenitudine adminiſtrationis, regiminis ac poteſtatis. Quā quidem plenitudinē adminiſtrationis, regiminis & poteſtatis, apud vnū ſane eſſe, non modo magnopere conducit, ſed & oportet in eccleſia: tum vt eccleſie vnitas monſtretur ac conſeruetur, tum vt nō naſcantur in eccleſia hæreſes & ſchiſmata, vel vt naæ, ad conſeruandā & reparandā vnitate ſupprimantur. Atq; ſic vnus electus eſt ex oibus ī vniuerſum ſacerdotibus, qui cæteris anteponeretur, in ſchiſmatis vtiq; remedii ne vniuſquiſq; ad ſe trahens, eccleſiā Chriſti rumperet. Iam enī eſſi cæteros apoſtolos cū Petro pari conſortio honorē & poteſtate accepiſſe nequaquā dubitandum ſit, affirmandum tamen eſt, planeq; credendum, ſacerdotij principatū eſſe tributum à Chriſto ipſi Petro, cuius legitimum in catholica & apoſtolica eccleſia ſucceſſorē, quotquot fuerunt ab initio ſancti patres & doctores, cū vnanimi totius eccleſie conſenſu, conſtanter ex ſcripturis & rationibus non retortis, perhibent & alleuerant pontificē Romanū, quē (vt præmiſi) recte, nec ſine ipſius laude, Papam vocamus. In eius etenim perſona dñs ipſe Ieſus Chriſtus, pontifex vere maximus, præſertim tam poteſtate eccleſie, & per hanc illi contulit ante reſurrexerunt, dicens ad Petrum: Ego dico tibi, quia tu es Petrus, & ſuper hanc petrā ædificabo eccleſiam meā & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam. Et tibi dabo claues regni cœlorum: & quodcunq; ligaueris ſuper terram, erit ligatum & in cœlis: & quodcunq; ſolueris ſuper terram, erit ſolutum & in cœlis. Quam quidem facultatem cæteris apoſtolis & epiſcopis non ita, ſed in cœlo vno tantum dedit, ad ipſos inquiring: Amen dico vobis, quæcunq; alligaueritis ſuper terram, erunt ligata & in cœlo: & quæcunq; ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cœlo. Poſt verò reſurrexerunt

Mat. 16

Mat. 19

M 2 ſurre

Ioan. 21.

resurrectionem suam, quando dominus ipse tertio interrogasset eundem Petrum, nū se plus aliis diligeret, atq; ille respondisset, Tu scis domine quia amo te: i subiunxit statim, Pasce oves meas. Id quod ad nullum ex apostolis singulatim dictum reperimus. Atq; licet idem dominus noster parem potestatem cæteris omnibus apostolis tribuat, & post suā resurrectionē ad eos dicat: Sicur me misit * viues pater, & ego mitto vos: Accipite spiritū sanctū: Quorū remiseritis peccata, remittuntur eis & quorū retinueritis, retenta sunt: tamen ut vnitatem manifestaret, vnitatis eiusdem originem ab vno incipientem, sua autoritate disposuit, sequutus utiq; & scripturā & naturā, ad eorū omnem rationem. Sicut enim Moses, inquit scriptura, quū constituisset Aaronem in summū pontificem, filios dein eius vniuit in minores sacerdotes: ita Christus quoq; quū constituisset in episcopos duodecim discipulos, quos & Apostolos vocauit & elegit, quorū locum in ecclesia obtinent episcopi, et deinde alios septuaginta duos discipulos designasset, quorum locum in ecclesia cæteri retinent presbyteri: sic deinde constituit & elegit ex eis omnibus, & super oēs vnum sacerdotē, qui cæteris præponeretur, utpote Petrum, & quemlibet legitimum ipsius successorē pontificem Romanū, quem reuerenter Papam nominamus, qui eam, qua de paulo ante diximus, potestatem in vniuersum super totū gregem Christianum teneret, quā & exercere posset ac deberet, sicubi res postularet: quippe quē in hoc constituisset, ut fratrum suorum negligentia suppleturus esset. Id quod ipse Dñs Iesus plane voluisse videtur, quando alloquutus est Petrum, dicens: Simon Simon, ecce satanas expetuit vos ut cribraret sicut triticum, Ego autē rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, & tu aliquando conuersus, confirma fratres tuos. Quī verō fiat, ut par sit singulis episcopis potestas, & tñ Papa principatū gerat, subinde exēplo quopiam ostensurus sum, vbi prius ostendero naturā quoq; talem vnicā Papæ potestati subindicare Natura quidem præsentiscens, autore & infusore deo.

Luc. 22.

omnem multitudinē parere confusionē, cōmendauit in oibus rebus eā vnitatē, ad quā res ipsæ reducuntur, & per eā gubernantur. Ita sane videmus regē esse vniū in apibus, & ducem vniū in gregibus, & rectorem in armentis vniū. Et in arboribus quoq; videmus, multos ramorū ordines ab vnitatē radicis proficisci, & in animalibus multa quoq; mēbra capite gubernari vno, & in omni republica bene cōstituta videmus vniū esse plerūq; ad quē totius reipublicæ administratio reuertitur, & demq; ad vnitatē tendere oīa. Quo vtiq; respexit Dñs Iesus, æterni patris sapientiā, quādo cælos ascendens, & ad patrē abiturus, vnum sua in terris vice primatē atq; vicariū cōstituit Petrū, et vnumquēq; eius successorē, atq; ei ut summo post se pastori commisit oves, hoc est, fideles suos, ter ad eum dicens: Pasce oves meas. nempe sapientissimus autor intelligens, maluit eū in omni cōgregatione pluralitatē principum, vnoq; opus esse pastore, si & vnum ouile esse deberet, cōtra futuros hæreticos & schismaticos, quos pridem futuros olim prædixerat, lupos in quā rapaces, de quibus ipse Paulus ad catholicos episcopos ait: Attendite vobis et vniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos, regere ecclesiam Dei, quā acquisiuit sanguine iuo. Ego scio quoniam intrabunt post discessionē meā lupi rapaces in vos, nō parcentes gregi. Et ex vobis ipsi exurgent viri loquentes peruersa, ut abducant discipulos post se. Propter quod vigilate, memoria retinētes, quoniam per triennium nocte dieq; nō cessauerim, cū lachrymis monens vnumquēq; vestrū. Atq; vti nō nostro seculo sic vigilassent, nostræ præsertim Germaniæ, præfules, et ad vniū supremū oīm pastore cōtra pestiferos hæreticos respexissent, & inter se quoq; talem vnitatē seruassent, quē admodū gloriosus ille martyr et episcopus Cyprianus inhortatus est. Quī eni is docuisset, quō Rom. episcopus esset summus oīm episcoporū nō ordine sacerdotū, sed magis plenitudine administrationis ac potestatis, quā oporteret apud vniū esse in ecclesia, in schismatis & hæreseos præsertim remediū, ut

Ioan. 21.

Ioan. 10.

Act. 20.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

ecclesie vnitas cōtra hæreticos mōstraretur & cōserua-
retur: essent autē alioqui ceteri oēs episcopi, quod Pe-
trus fuisset, quodq; Papa esset, pari nimirū cōsortio pre-
diti & honoris & potestatis, cōtinuo subdidit, inquit:
Quā vnitatē firmiter tenere & vindicare debemus, ma-
xime episcopi, qui presidemus in ecclesia, vt episcopatu
quoq; ipsum vnū atq; indiuisum probemus. Episcopa-
tus vnus est, cur^a a singulis in solidū pars tenet. Hęc ille.

Cui subscribens barbatus ille Hieronymus, subindi-
cat, sacerdotij potestatem rem esse spiritalē & incorpo-
ralem, quæ diuidi nō possit, quā singuli episcopi, in suū
quisq; gregē, in solidum possideant: Romanū verō pō-
tificem habere eam potestatem in vniuersum gregē toti-
us vniuersalis ecclesie, quā possit ipse pro loco & tem-
pore exercere, coercereq; ab ouili lupos rapaces. i. hære-
ticos et schismaticos, qui propterea neminē æque odio
habent & persequuntur, q̄ Papam & eius sacrosanctam
& apostolicam sedem. Sciunt enim ipsum habere ean-
dem in ipsos a deo potestatem, quantum nihil æque pro-
teruiter inficias eant & negent, atque eam: sed aduersus
ipsam nunquam præualebunt. Qui vero fieri possit,
vt par sit singulis episcopis potestas, et Papa tamē prin-
cipatum gerat, sequens docebit paragraphus.

Quomodo fiat, vt par sit singulis episcopis pote-
stas, & ipse tamen Romanus episcopus. i. Papa
principatū gerat. Cap. LXXIII.

Quandoquidem ex paulo ante dictis euidenter
apparet, Papam siue Romanū Pontificē præcel-
lere ceteros oēs pontifices siue episcopos, hosce tamen
cum illo vocatos in parē potestatem ordinis, non autē
iurisdictionis: in questionē modo venire solet, qui fiat,
vt par esse possit singulis episcopis potestas, & ipse ta-
men Romanus Episcopus haberet super oēs primatiū.
Quā quidem quæstiunculā vno duntaxat exemplo pa-
tris familias, & eorū qui subsunt illi, declarabo. Nonne
videmus, quia pater familias pluribus seruis negocian-
di prouinciā ex æquo partitur ac demādat, ne tamē ne-
gociationis vnitas dissipetur, vni ex eis potestatem facit,

DE SACRAMEN. ORDIN. LIB. III. 92

vt is non tantum in suā partem, sed & in aliorū partes
respiciat: & sicubi aliquis ex cōseruis in officio cessauerit,
cum vt ad functionē suā reuocet, ac prospiciat, ne cō-
munis negotiatio iacturā patiatur? Ita quoq; res habet
in hoc casu nostro. Cuius causa ceteri episcopi dicuntur
vocari in partē sollicitudinis, ipse verō summus pōtrefex
in plenitudinē potestatis: quum habeat illi assignatos
sibi greges, singuli singulos, huic in vniuersum crediti
sunt oēs. Potestas quidē ordinis collata est pariter om-
nibus apostolis, iurisdictionis autē potestas proprie col-
lata toti ecclesie, idq; in personā Petri. Habet proinde
Romanus episcopus. i. Papa, quod ad clauē iurisdictionis
attinet, maiore ligandi ac soluendi potestatem, q̄ ce-
teri. Ipsi enim pro temporū et rerū necessitate in ædifica-
tionem ecclesie potestas est cōdendi leges seu canones,
quibus cōtumaces & rebelles ab externo ecclesie cons-
ortio repellat & coerceat, et vicissim respiscētes solus
recipiat & recōciliet. Hęc tamen clauis iurisdictionis,
clauē Ordinis quibuslibet sacerdotibus cōmissam (quæ
cōscientiam ipsam adstringit, vel soluit) nō remouatur,
modò qui clauis iurisdictionis ligatus est, auctoritatem
sedis Apostolicæ non contemnat: sed potius se respiscē-
tem contestans, re ipsa prober se in eam angustiam
deuenisse, vt omnino potestas ei non sit, Apostolicam
sedem, priusq̄ absoluaatur absq; corporis periculo secu-
re ac tuto adeundi & interpellandi. Ea propter constat,
absoluendi potestatem quātumlibet criminosos in ex-
tremis cōstitutos, quod ad forum conscientie attinet,
esse apud quoslibet sacerdotes. Qua de re videatur no-
ster de sacramento penitentie tractatus. Equidem mo-
do dicam de ordinatione episcopi.

De Ordinatione & confirmatione episcopi.
Cap. LXXV.

Quando nobis incidit Tractatus differēdi de dif-
crimine, quod est inter episcopum Romanū &
ceteros episcopos, ordo nūc videtur exigere, vt paucis
dicā de ordinatione & cōfirmatione episcopi. Episco-
pus itaq; quū ordinatur, duo episcopi ponunt ac tenent

Euangelicum codicem super caput & ceruicem eius
& vno super eum fundente benedictione, reliqui omnes
episcopi qui adfunt, manibus suis caput eius tangunt;
hocq; semper fieri solet die dñica circiter horā tertiam,
quando sit die sabbati circiter horam vespertinā de prę-
teritę vitę statu & morib; examinatus, benedictione
ter petita: qui mane deinde sequenti, de futura cõuer-
satione, fideiq; nascētis olim ecclesię institutione & cõdi-
tione examinatur, eiusq; caput vngitur & manus, im-
poniturq; capiti eius mitra, & datur ei baculus & annu-
lus, equitans albū dein equum. Fit autē ipsa consecratio
inter epistolam & euangelii. Ipsa verò propria verba,
quibus singula & vniuersa sunt & traditur, & capiti
& manuum vnctio & pollicū, cõfirmatio, baculi & an-
nuli atq; euāgelij traditio, substantiæ sunt huius sacra-
menti, cetera verò solemnitas. Quod autē pertinet ad
episcopos cõfirmationē, non potest ignorari ex Canonibus
concilij Niceni, quondam Primates & Archiepiscopi
copos cõfirmasse episcopos, quum cõfirmatio pertinere
rit ad singularū provincialium Metropolitanū episco-
pum: iam verò duntaxat ad summū pontificem, utpote
Papam, q̄ sicut illi curā gerebant totius ecclesię sub ip-
sorum Patriarchatu constitutę, sic is ceteris omnibus
iurisdictione eminens, sollicitudinem gerit non solum
Romanę, sed & vniuersalis ecclesię, toto terrarū orbe
in Christo cõgregatę, ita quidem, vt verè possit dicere
cū Paulo: Ministri Christi sunt, & ego. Quin plus ego
in laboribus plurimis, & præter illa quę extrinsecus
sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium eccle-
siarum, quis infirmatur, & ego nō infirmor? quis scādali-
zatur, & ego non vrōr? Idemq; non erubescat cum eo-
dem Paulo gloriari de potestate sua, quam dedit ei dñs
in ædificationē, nō in destructionem, prout substantias
les ceremoniar, quę seruantur in episcopis & reliquis
presbyteris ordinandis, haud obscure prætendunt, sine
gulos sui officij monentes, vt subinde docebitur.

De visibili signo. i. elemento & verbo, adeoq; de
ceremoniarum significationibus ipsius sacra-

menti

Pricium sue ceremoniarū mylticarū vsu diximus,
ac Ordine sacramentum esse verum, proq; sacramento
in ecclesia semper hætenus esse habitum cõmonstrauit
mus, & omne verò sacramentum debere habere suum
visibile signum. i. elementum, cuius vsus plerunq; sem-
per quibusdā ceremoniis fieri solet, & ipsum singulare
quoddam verbū, atq; adeo promissionē ministerio assi-
stentis gratiæ dei, paulò superius ostendimus: superest,
vt in præsentiarum paucis disceramus de visibili signo,
deq; verbo & substantialibus quibusdam ceremoniis
sacramenti Ordinis. Est proin; elementū huius sacramē-
ti (quod ad Ordines maiores attinet) impositio manuum,
& vnctio, quorū neutrum sua caret scriptura & signifi-
catione. Ipsa quidem manus impositio, sumpsit exordi-
um in veteri testamēto ab Isaac, qui dum Iacob benedi-
xit, imposuit ei manū, et Moles Iosua: manū imposuit,
quando præfecit eum populo. Et ipsi quoq; Apostoli
manus presbyteris ordinandis imposuerunt, vt ex eo-
rum Actis & ex Pauli passim epistolis euidenter appa-
ret. Recte autē, Ordinādo sue sacris initiando manus im-
ponitur, quum donis spiritus sancti in mēte imbuti, ad
opera Christi mittuntur: quādoquidem per manū ope-
ra, per digitos spiritus sancti dona, quę traduntur vni-
cuiq; ritè ordinando, modo nō ipse ponat obstaculum,
per caput verò mentē intelligamus. Ipsum verò spiritū
sanctum & eius gratiam manus impositione dari, satis
aperto cõsticimus ex Actis apostolicis, quę perhibent
apostolos dedisse spiritū sanctum per impositionē ma-
num. Et ex Paulo quoq; colligimus hoc ipsum, quan-
do dicit ad Timotheum: Noli negligere gratiā quę in
te est, quę data est tibi per prophetiā, cum impositione
manuum presbyterij. Et rursus: Admoneo te, vt resuscites
gratiā dei, quę in te est per impositionē manuum mearū.
Vnde verò manū tanta sit efficacia, vt per eius imposi-
tionē concedatur gratia spiritus sancti, non atq; cõue-
nit inter omnes. Sunt enim qui putant quandam virtu-

M s rem

Con. Ni.
cap. 4

1. Cor. 11

1. Cor. 10

Gene. 27
Nu. 27.

Act. 19

Act. 19.

1. Tim. 4

2. Tim. 1

tem inesse manibus consecratis, quæ quasi suscitetur, dum benedictio cum manuum suspensione super res effunditur benedicendas, ita quidē, vt sicut corde per effectū sic corpore per suspensionē manuum deuotio excitetur. Id quod vti fortasse possit aliquo modo sustineri, ipse tamen puto tantā virtutē non inesse manui, sed verbo potius diuino et orationi, quæ per suspensionem manuum su per ordinādum effundi solet, quæ admodū paulō post dicemus, vbi prius de vnctione dixerimus. Est autē & ipsa vnctio elementū ordinis, quæ sacris initiādis adhibetur, originem trahens ab vnctione veteris legis, non cōmentum nuper inuentū, ceu falso garrunt hæretici: sed in omnibus ecclesiis tam Græcis q̄ Latinis, à tempore apostolorū celebrata, sicut ex antiquissimis et receptissimis quibusq̄ scriptoribus facile colligi potest. Nec mirum, quando & summi pōtiffices & ceteri sacerdotes in veteri testamento iussu dei fuerint oēs vncti, quur non & ipsi sacerdotes in noua lege, quæ veritatē habet, quū illa dumtaxat vmbra habuerit, vngi deberent, vt sub vnctione materiali recipiant vnctionē spiritualem, quā Christus habuit à spiritu sancto, cuius et mentionē facit Ioānes Euāgelista: In ipsis verō minorib⁹ ordinib⁹, q̄s et ipsa ecclesia diuinitus inspirata cōstituit, loco elementū sunt certa quædam instrumēta, q̄ tradūtur ordinādis, eos admonētia suorū officiorū, sicut subinde audiem⁹.

Ipsū verō verbū huius sacramenti, quo vtitur episcopus in ordinādis presbyteris, Christi verbum est: illud, suā habens semper à Christo virtutem perficiendi quod prætendit & agit: vtpote, Accipite spiritū sanctum: quorū remisistis peccata, remittuntur eis: et quorū retinueritis, retenta sunt. itē: Euntes docete oēs gentes, baptizantes eos in nomine patris et filij & spiritus sancti, docentes eos seruare omnia quæcūq̄ mōdaui vobis: Et ego vobiscū sum omnibus diebus vsq̄ ad consummationē seculi. item, Euntes in mundū vniuersum prædicate euāgelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, &c. Hoc facite in mei cōmemoratiōnem. Ex quibus modo sequitur, q̄ sicut sub vsu elemē

Leu. 4. 21

Nu. 3.

Heb. 10.

Esa. 61

Luc. 4

1. Ioan. 2.

Ioan. 30

Mat. vlt.

Mar. vlt.

Luc. 11

1. Cor. 11

DE SACRAMEN. ORDIN. LIB. III. 94
 ti & verbi et orationis, ordinādo non solum confertur gratia quædam singularis, ita ipsum elementū, quasi cōgruū quoddam visibile signū, quo Ordinari cōscientia certa efficitur, de dono dei, sibi ad ædificationē ecclesiæ collaro, vñā cū verbo & cæremoniis mysticis, & ordinandū sui muneris admonet, ac ordinis officij exprimit, suatq̄ singulis munia prescribit, quemadmodum doceat orationes plenæ pietatis & mysterij, quæ possunt esse vice expositionis vniuscuiusq̄ ordinis, quibus ipse ordinans, vtpote episcopus, ordinādo suggerit, non modo quur hoc vel illud ita fieri soleat, commonēs, vt suo quicq̄ officio recte fungatur, sed & benedicendo simul orat deum, vt ordinato, ad eius functionem exequentem efficacem adesse dignetur. Siquidem dispensatio sacramentorū soli Deo principaliter, ministris verō ecclesiæ ordinatis ministerialiter cōperit, quum ipsi nihil omnino à se, sed à principali habeant agente. Cuius causa diuus Ambrosius ait: Homo imponit supplicem dexteram, & deus benedicit: potēti dextera. Episcopus iniciat ordinē & deus tribuit dignitatem. Quod enim sacerdos ex officio carechizat, baptizat, prædicat, conficit, soluit ac ligat, quodq̄ episcopus clericos ordinat, virgines benedicit, pōtiffices cōsecrat, manus imponit, basilicas dedicat, degradados deponit, synodos celebrat, chrisma cōficit, vestes & vasa sacrat, & id genus alia facit: non sua, sed dei omnipotentis autoritate ac virtute facit et agit, nō, inquā, suapte virtute, sed diuina: Sacerdos enim manū dumtaxat & linguā præbet, sed pater & filius et spiritus sanctus omnia facit, de seipso propterea dicens ad Moysen & Aaronē pontificem, & reliquos eorum successores: Vos * ponite & inuocate nomen meū super filios Israel, & ego dominus benedicā eos. Cuius vt ipse dñs Iesus nos paulō certiores faceret, ad primos noui testamenti sacerdotes, vtpote discipulos, & ad eorum successores sacerdotes, dixit: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Quib⁹ sanē verbis apostolorū & illorū successorū animas erigit, & suā proponit autoritatē, quibus

Num. 6

Ioan. 30.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Luc. 10
 2. Thef. 4
 2. Cor. 5

bus erat suum ministerium relinquitur. Quod etiam intelligibilis insinuauit, quā dicebat: Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit. Quod in memoria reuocās Paulus, de his quæ sicut sacerdos gerebat & agebat, dixit: Qui hæc spernit, non hominē spernit, sed deū, utpote cuius pro Christo legatione fungimur, tanquā deo exhortante per nos. Ex quibus sic enumeratis huiusmodi dignitatē & excellentiam, et magna nimirū reuerentia recipiendum esse Ordinē, deuorāq; prece: nec laicos esse sacerdotes æque sicut ipsos clericos: et deniq; q̄ male faciant, et male cedat iis, qui non ordinati, se ingerunt eis rebus & officiis, quæ sacerdotū sunt, etiam eorum qui male sunt cōuersationis et vitæ, et quorū personas nulla virtus admodum cōmendat: quādoquidem deus etiam am ratum habet, quod geritur (legitimo tamē more) ex officio per iniquos sacerdotes. De quibus singulis & vniuersis deinceps, quantum poterō breuissimè, dicam.

De excellenti Sacerdotum dignitate.

Caput LXXVII.

Heb. 5.
 Mala. 2
 Exo. 22

Etsi q̄ sit insignis sacerdotalis dignitas, paucis enarrari non potest, ipse tamen vnū vel alterum in præsentia attingam, vnde, quod reliquum est, haud obicure poterit intelligi.

Dignitas autē sacerdotalis in primis ex eo potest accipi, q̄ ipsum sacerdotiū, sine quo nulla potest esse religio, sine qua nihil vspiam cōstare queat: nō homo, non angelus, nō archangelus, non virtus, nō aliqua alia creatura, sed deus Opt. Max. et quidē mox à mundo condito, sic instituit, vt ipsi nō modò essent inter se deū & inter homines mediatores, qui quoq; sua præcepta populo deferrent prædicādo, & vora supplicādo porrigerent, verum etiam sua vice quodam modo in terris fungerentur, vnde ipsos non solum angelos, sed & deos appellauerit. In Malachia quidem dicitur: Labia sacerdotis custodiunt scientiā, et legē requirēt ex ore eius, quia angelus domini exercituum est. Et in Exodo præcipitur, ne diis, hoc est, sacerdotibus detrahāmus. Et deus deorum

DE SACRAMEN. ORDIN. LIB. III. 95

ad illos: Ego, inquit, dixi, Dñs estis.
 Insuper ex dictis patet, sacerdotē in eccl. ssa summa esse dignitatis, & tam omni veneratione dignū, vt illi us eximā dignitatē nemo facile verbis cōsequi queat, vel qui libet factū & disertus, vt quæ quouilibet oratorū linguas vincat, & culmen eminet: a cuiuslibet creaturæ. Etsi enim deus natura cūctos homines æquales, et nulla graduum alteritate dispares creauerit, dispensandartū tamen rerū susceptū ministerium hos & illos cæteris prætulit & præfecit. Sed quis, oro, vel in cœlis, vel in terris excellentius a deo recepit ministerium præter sacerdotē, vt qui vel solus virtute diuina panem vitæ de cœlo proferat, et mortalibus ad vitam æternā præparet, & in cuius manib; velut in vtero virginis, filius dei incarnatur, et penē mirabilius q̄ in vtero virginis? Hæc enim etsi in gratiæ plenitudine creaturas proculdubio supergrediatur vniuersas, hierarchis tamē ecclesie cedit in cōmissi mysterij executione. Illa nimirū prolatis octo verbulis, Ecce ancilla dñi, fiat mihi secundum verbū tuū: semel cōcepit dei filium et redemptorem mundi. Ipse à dño cōsecratus, quinq; verbis (super benedicta Trinitate cooperāte) eundem dei filiū et virginis, aduocat quotidie corporaliter in sacrificiū, et purgationem criminū. Hæc virgo benedicta (a cuius laude deficit omnis lingua) natū dñm virgineis lactauit vberibus, cōtrectauit manibus, gestauit brachiis, ac mille huiusmodi infantilibus Christi membris impendit obsequia, quibus educauit beatorū gloriā & terræ cibatum. Ille cœlestem cibum, manna de cœlo verū angelorum videlicet panē, omne delectamentū in se habentē, ac dulcissimū cordis confirmatorem, in crucis fixorio charitatis igne coctum, ore sumit, & in hoc mundi deserto largitur cæteris, nempe viaticum ad terrā promissionis melle & lacte fluentem. i regionem viuientium.

Atq; sanē nō admiranda dignitas sacerdotis est illa, q̄ vno eodemq; momento deus ille Opt. Max. qui præsidet in cœlis, est in sacramento altaris? Hæc nimirū tam est admiranda & eximia sacerdotis excellentia, tam insignis

Psal. 81
 Ioan. 12
 Gen. 2
 Ioan. 6.
 Mar. 1
 Luc. 1
 Ibidem
 Mar. 16.
 Mar. 14
 Luc. 22
 1. Cor. 15
 Deut. 8.
 Ios. 5.
 Psal. 77
 Sap. 16
 Ioan. 6.

signis, in quā, prerogatiua, vt eam stupeat cœlum, miratur terra, vereatur homo, horreat infernus, cœtremiscat diabolus, veneretur per quā plurimū angelus. Nec mirū, quando ad sacerdotij dignitatē & autoritatē .i. ad hanc vnicā consecrandi potestatem, angelus ipse, vel quamlibet nobilissima alioqui creatura, adspirare non audeat. Nam cui vnquā angelorū aliquando dixit deus, Hoc facite in meā cōmemorationem? Nullus profecto est, In quō quicquē angeli & archangeli tanto huic mysterio assistunt, hoc quē ipsum miratur. Quis enim fidelium merito dubitet, in ipsa immolationis hora ad sacerdotis vocē cœlos aperiri, & in illo Iesu Christi mysterio angelorū choros adesse, summis imasociari, terrena cœlestibus iungi, vnumquē ex visibilibus & inuisibilibus fieri?

Hinc est, quod ob hanc stupēdam sacerdotij dignitatē, scriptura sacerdotes nō vana nec vulgari, sed multiplici et singulari nomēclatura appeller, vt quos modo vocet angelos, dicens: Labia sacerdotis custodiūt scientiā, quia angelus domini exercituum est. modō prophetas, dicens: Nolite tēgere Christos meos, et in prophetis meis nolite malignari. modō deos, dicens: Vtriusque causa ad deos. .i. sacerdotes perueniet. modō clericos. .i. de sorte domini, & quasi dñi electos, & quasi ipsius preculiares, scriptura dicente: Dominus ipse est hereditas eorū, sicut locutus est illis, loquēs illic de sacerdotibus. Quos vel ideo ipse dñs sibi soli, vel ei qui suo est loco, referuandos voluit, nec a laicis vel laudandos, vel puniendos, vel onere vel ministerio prophano grauandos.

Atque hinc est, quod ecclesia toto terrarū orbe censuerit, inuolabile debere esse sacerdotium: & qui vim huic fecisset, priorū coetu excluderetur: fueritque pari cura datur, vt hic ordo primum inter homines locum sortiretur, magistratus & reges sacerdotibus cederent loco, nulli cogere aut capere fas esset, nisi pontificis permisso. Nec immerito, quū ex iis quæ diximus, cōstet, tanto sacerdotalem dignitatē prægeminere sublimitari seculari, quāto sol luna. Si enim regum fulgori (inquit Ambrosius) cōpares & principum diademati sacerdotalem dignitatem

Mat. 26

Mar. 14

Luc. 22

Mala. 2

Psal. 104

Exo. 22

Deu. 18

tem, non secus feceris ac si plumbo cōparaueris aurum. Siquidem tanto clericalis eminentia terrenos superat principarus, quanto ab animabus corpora, perpetuis transitoria, terrena cœlestibus superantur.

Nec sanē hoc dixerim, vt sacerdotibus vllō modo ad blandiri coner, quū sic veritas habeat: nec vt aliquid inde cupiā, qui nihil ambio: nec vt illi propterea sibi velint ipsi, vt pauones, sup̄bire, ceterosque adspernari, et se quasi nulli quoquo modo subiectos esse. verū id ipsum hoc quidem loco recēsiui: Primo, vt singuli eorū deo gratias humilime agant, quod eos ad tantæ dignitatis fastigium nō suis meritis, sed mera gratia sua selegerit, alioqui per se omnino indignos, adeo vt vnusquisque velit humilime dicere cū Apostolo: Gratia dei sum id, quod sum. Et profecto, non ex aliquo debito, nec merito: sed ex solo diuine voluntatis beneplacito fit, vt sacerdos ipse pulus & cinis, deum præsentem habeat manibus & oculis. Quæ sanē indulgentia nulli est, nec angelorū, nec archangelorū, nec supernis spiritibus, sed soli homini cōcessa: nec omnī, sed ad id duntaxat mysteriū ordinato.

Qui nō immerito cum propheta hanc ob functionē dicere possit: Quid est homo quod memores eius, aut filius hominis quoniā visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum, et cōstituisti eum super opera manuum tuarū. Quæ nimirū verba alibi fustus in hanc partē disputauimus. Secundo ideo, quod dictum est, dixi, vt sacerdos sit hoc animo humilior, quo est officio & ministerio altior, humilias se nō modō sub potenti manu dei, sed & corā omnibus hominibus: quorū ipse esse debet nō dominator, sed minister, velut & dominus ipsum fecit, ad primos illos sacerdotes inquis: Quicumque voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister. Et qui voluerit inter vos esse primus, erit vester seruus. Et hoc est, quod ad sacerdotes ait Apostolus: Nemini dantes vllam offensionem, vt nō vituperetur ministerium nostrū: sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut dei ministros, in castitate, in scientia, in charitate nō ficta, in verbo veritatis, &c.

1. Cor. 13

Gen. 18

Psal. 8

Heb. 2

1. Pe. 2

Mat. 23

Mar. 10

Luc. 12

1. Cor. 6

1. Tim. 3

Et

2. Cor. 4 Et rursus: Sic existimet nos homo, ut ministros Christi, & dispensatores ministeriorum dei. deoq; humiliter, inquam, se clericus, utcuq; officio & ministerio sit dignissimus, scriptura dicit: Quanto magnus es, humiliare te in omnibus, & coram deo inuenies gratiam. Vnde & alia scriptura: Rectorem te, ait, constituerunt? noli extolli, esto in illis quasi vnus ex ipsis. Tertio, hac quidem ratione dixi, ut vnusquisq; sacerdotum considerans tantam suam functionis dignitatem & eminentiam, sataget eam sic ab omni labe immunem conseruare, ut se sibi & aliis bonis & piis virtutibus exornet, utpote qui secundum saluatoris esse debeat sal terrae, lux mundi, et candelabrum in domo: nimirum qui verbo sapientiae & vitae exemplo, quasi lumen & candelabrum sibi & aliis qui in domo, id est, in ecclesia sunt, luceat in via ad aeternam patriam, quum ipse persona communis non minus ad aliorum, quam ad suam salutem obligetur, qui ideo & pro se & pro aliis, teste Apostolo, necessario rationem sit redditurus. Ac hoc est illud, quod Paulus ad Timotheum, perinde atq; ad vnumquemque sacerdotem, ait: Nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate. Hac meditare, in tuis esto, ut profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende enim tibi & doctrinae, in ista in illis. Hoc enim faciens & te ipsum saluum facies, & eos qui te audiunt. Atq; ideo quo sacerdos dignitate & gratia maior est, hoc esse debet virtute & bonitate excellentior. Qui nisi talis, sed vitiosus, fuerit, longe plus aliis nedum coram hominibus vituperabitur, sed & durius damnabitur: quandoquidem durius cadit, qui altè cadit. Sal enim inquit Christus, cum euauerit, ad quid ultra valet, nisi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus? At quare, inquis, sacerdos male se gerens verbo aut facto, durius aliis a deo veniat et puniendus? Primò, quia enim suo exemplo alios peccare fecit, necessum est ut & pro aliis poenam luat, haud secus atq; pro suo peccato, quum ipse propter dignitatem, si peccet, magis seducat: veluti cum bene agit, & magis proficiat. Id quod dominus in Manasse rege Iuda, &

in Dauide &c. satis superq; euidenter ostendit. Secundò, quoniam qui maiorem recepit gratiam, velut sacerdos, maiorem debet exhibere gratitudinem: quàm nisi exhibeat, magis est puniendus ob tantam ingratitudinem. Hinc magis punitur Iudas Iscarioth quam Pilatus, quum ingratusissimus iste magis, quam hic, peccauerit. Et hoc est quod Christus ait: Omni cui multum datum est, multum quaretur ab eo: & cui commendauerunt multum, plus petent ab eo. Hinc est quod tætopere Paulus in persona Timothei hortetur vnumquemque sacerdotem, dicens: Noli negligere gratiam quae in te est, quae data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterorum. Et idem ad Corinthios: Exhortamur, inquit, ne in vacuum gratiam dei recipiatis.

Eapropter oratos ex animo peruelim singulos ac vniuersos clericos, haud aliter atq; confratres meos in domino longè charissimos, ut maxime pensi habeant, quales & quanti praeter ceteris sint, & quantam a deo gratiam praeter aliis acceperint, ne hac sua gratia male abutatur, per vitia inhonestatem, sed se tanta sua dignitate, autoritate, gratia & prerogatiua, virtutum meritis dignos reddere satagent, eosq; pudeat spurcissimis lenociniis delectari, carnis & mundi illecebris pollui, qui ad tremendam maiestatis sacrificium, et mundissimum animarum cibum praeparandum, consecrandum, offerendum, sumendum et dispensandum, ex plebeiorum & populorum turba sunt adsumpti, memores quae in hac verba dominus de sacerdote in veteri testamento dicit: Omnis qui habet maculam de femine Aaron, non offerat panes coram domino, nec accedat ad ministerium eius. Et merito, quum iustum sit, vel natura dictante, ut homo sancta sancte pertractet, domino per Esaiam dicente: Mundamini qui fertis vasculum domini. Quales nisi fuerint, non aberit quin vel teporaliter, vel aeternaliter, vel vtrinque supplicium ferent, domino rursus adfirmate, quum ait: Sacerdotes qui accedunt ad dominum, sanctificentur, ne percutiam eos. Id quod idem exemplo satis horredo testatus est in Oza, quem arca, vt cunctiq; non temere, tangentem, morte subitanea percussit.

1. Reg. 6

quoniam illi non licuerit istam tangere, quia propheta fuerit. Si hoc isthuc, quid putemus futurum cum iis, qui peccatis plus quam dici fas est, obuoluti, non modo arcam, sed et manna illud verum de caelo, plus quam indigne tractant: & maxime, quod olim de panibus proposito nis haud licuerit edere eis, qui cum mulieribus fuerant coinquinati? Discite proinde iustitiam monti, & non temnere diuos, sed vos sacerdotes, quibus non satis cura est conscientia, sed prorsus cauteriata. Quam vero plebs nostrae tempestatis grauer peccet, qui sacerdotes usque adeo negligunt & eleuant, quibusque technis hoc faciant, subsequens caput paucis indicabit.

Eos enormiter peccare, qui nouissimis istis temporibus varie negligunt ecclesiae catholicae sacerdotes. Cap. LXXVIII.

Proh itaque dolor et dedecus, nunquam satis vel apud posteros abolendum, quod non parum multi nostratum vel procerum, primorum & satraparum, sub hac nouissima tempora degenerant ab antiqua ista religione & pietate, & a suis pietissimis & Deo dilectis antecessoribus, qui non modo sacerdotes ecclesiae catholicae, veteriorisque religionis & fidei, ceu vilissima quaeque mancipia negligunt, contemnunt & irident: sed et modis omnibus ita prorsus dehonestant, ut ad ipsos (sacerdotes dico) Christus vere praedixisse videri possit:

Ioan. 16

Hac loquutus sum vobis, ut non scandalizemini. Absque synagogis facient vos: sed venit hora, ut omnes qui interficit vos, arbitretur obsequium se praestare deo. Et haec facient vobis, quia non nouerunt patrem neque me. Peccant igitur vel inter primos hac quidem tempestate plusquam vehementer & obiter, qui quum sint meri laici, sibi censuram in clerum arripiunt, qui libertatem & immunitatem clericorum & suppressere & abolere conantur, non tantum Iudaeis peiores, & irreligiosiores ipsis Iudaeis, qui querebant, utrum soluendum esset Caesari tributum & tributum ius: isti vero Imperatori, imo sibi ipsis & cuilibet, maxime prophano principi, vendicare volunt ius ecclesiae: verumetiam peiores ipsi

Mat. 22

fis

his ethnicis, Pharaone utpote & Artaxerxe. Pharaonem quidem rex Aegypti, quum Ioseph esset ipseus ethnarcha, sic sacerdotibus immunitatem seruandam censuit, ut ab eo tempore deinceps in vniuersa terra Aegypti regibus quinta pars solueretur: et factum est quasi in legem, absque terra sacerdotali, quae libera fuit ab hac conditione: quippe quod sacerdotes suas possessiones vendere non fuerint compulsi. Et ipse quoque Artaxerxes rex Persarum, donans filiis Israel facultatem libere redeundi cum Esdra in Hierusalem, pro sacerdotum ministrorumque templi libertate decretum statuit, in quo dixit inter cetera: Vobis notum facimus de vniuersis sacerdotibus, & Leuitis, & cantoribus, & Nathinatis, & ministris domus dei huius, ut vectigal & tributum & annonas non habeatis potestatem imponendi super eos. Vides ergo quod diuinitus duo reges, ambo gentiles, alter pro idololorum sacerdotum, alter vero pro Iudaeorum sacerdotum, legaliumque ministrorum libertate zelauerint: & quod nonnullos ex nostratibus principibus et magistratibus pudere, imo poenitere debeat, quia tam violenter & quadam tyrannide Christi sacerdotes grauant, exactionat, & excoeriat: quod nec pauperibus verbi dei ministris parcitur, quos in extremam usque seruitutem, non secus ac si seruos quosdam empiricos, deicere moluntur, contra apostolum praecipiente & dicen. Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo et doctrina. Subiungit autem & scripturam quae dicit. Non alligabis os boui trituranti. Et, Dignus est operari mercede sua. Ex quibus sane omnibus haud obscure coniciamus, suam debere libertatem et immunitatem sacerdotibus, iure etiam diuino, non solum humano, iuxta veteris & nouae legis scripturam, quae successerit indicasse subinde, nepe in lib. Nume. Iosue, Leuit. Reg. Paralip. Ioannis, Luc. Corinth. Actorumque apostolicorum. Caueat igitur posthac, quotquot tale quod haecenus moluntur, ne plus equo domini Christos tangat: nec paulo violentius in eius prophetis malignentur, sed potius reuertatur, suosque maiores & praedecessores vere catholicos, lege etiamnum diuina

Gen. 47

1. Esdr. 7

1. Tim. 3

Deu. 25

1. Cor. 9

Mat. 10

Luc. 10

Nu. 35. 28

Iosue. 21

Leu. 22.

4. Reg. 12

2. Par. 21.

Ioan. 13

Luc. 15

1. Cor. 9

Act. 4.

monente & præcipiente, sequantur, utpote Constantinum, Theodosium, Marcianum, Valentianum, & alios id genus religiosiss. Imperatores reges & principes, qui non impie, sed religiosa quadam cogitatione restiterunt clericis honores & privilegia, quos Iulianus impius apostata, scelestus Christi aduersarius, impie subtraxerat: expertus deinde, quæ male tuta sit humana vis, quæ irato numini obicitur, utpote qui, sicut (ut veterum) modo plurimi sunt, non solum nostræ religionis defensor, sed etiam contemptor & irrisor, è cælo media acie ictus ceciderit. Cuius simile quid plerique ferme omnis religionis & sacerdotalis ordinis contemptores, à mundo condito sunt experti, à quibus tandem nec loco, nec tempore vno, religionis sanctitas & cleri libertas graui est vitio vel defensa, vel insigni hominum clade satis atrociter vindicata. Cuius testis est omni exceptione maior, tumultus ille rusticus, quem anno domini M. D. XXV. non sine summo suo malo, nostra Germania experta est, quotidieq; variis malis expertur, quantum apertis oculis illa caliget adhuc & cæcutiat videns. Nec est, quod isti cauillentur fortassis, ut lucri solent angues, se duntaxat malis sacerdotibus, non autem bonis, tale quid, quod diximus, facere. Quibus ego: Profecto nihil hæcenus fuit discriminis, quos æque omnes persequuntur internecino odio, quantum nihil liceat eis, nec in malos nec in bonos, quum vtrique ex officio & statu pares sint, quantum hoc ipsum isti negent, sed falso, veluti paulo post docebimus.

Propter malos sacerdotes & reliquos ecclesiæ ministros, non esse totum ordinem contemnendum, nec etiam ab vnitare ecclesiæ recedendum. Cap. LXXIX.

Inscias ire non possumus, atque vti nam possemus inficiari, multos sane sacerdotum, adeoque totius cleri esse abusus, & hosce quidem fortasse schismaticis & hæreticis ansam dare contemptui, quum videant vix quenquam ex destinatis ecclesiastico ministerio, suo officio fungit: non propterea bonos, quos esse speramus aliquot sal-

tem, contemnere, longe minus, officiis simul (quantum vis illa solis duntaxat vocabulis retinerentur) cum personis illudere: sed esse potius nactores deberent eius, quod apostolorum princeps ait: Serui, subditi estote in omni timore dñis, non tantum bonis et modestis, sed etiam discipulis. Id quod ab ipso summo sacerdote Christo accepit. Is enim, quod satis constat, etiam honorem detulit Iudæorum cathedræ, in qua tamè vere impij sedebant, ad turbam dicens: Super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisæi; Omnia quæcumque dixerint, facite. Et iterum: Vade, & ostende te sacerdoti. Et idè alijs: Ite, & ostendite vos sacerdotibus. Quid plura? Nonne simul ad malos & æque bonos ait: Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit: Nonne Paulus quoque presbyteros æque voluit honorandos exemplo suo, qui quum contra legem ex mandato summi pontificis percuteretur, & ipse ignarus personæ pontificis, quæ danteus in pontificem murmurasset, statim se excusans humillime dicebat: Nesciebam fratres, quia princeps est sacerdotum. Scriptum est enim: Principem populi tui non maledices. Iam verò si vir tatus vsque adeo pernituit, quod prophano gentilibus sacerdoti parum interloquutus fuerat, quum isti Christianis sacerdotibus indisciplinatum tantopere non solum illudunt, sed et crudeliter & adeo prorsus insultant, ut eorum causa non veantur neque formident totius ecclesiæ autoritatem non tantum extenuare, sed & ab eius vnitare in quandam hæresim & schisma desciscere, fierique religionis antiquæ desertores, sub prætextu quodam nescio quos abusus in ecclesiâ pontificum & aliorum sacerdotum allegantes, quippe manifeste se de numero esse istorum declarantes, qui contra Petri doctrinam, quasi liberi velamenti suæ malitiæ habent, abutentes euangelio pro operculo totius iniquitatis: Cæterum si sic perrexerint, voluerint totam ecclesiam & huius autoritatem propterea eleuare, contemnere & deserere, quia multi sint in ea pontifices & reliqui sacerdotes criminosi, nec satis inculpata vita, vigeantque multæ in ea abusiones, multa

1. Pet. 3.

Mat. 23

Mat. 3.

Luc. 17

Luc. 10

Act. 23

Deu. 22.

1. Pet. 3.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

profecto profus absurda & incōuenientia secū trahē.
 Primō quidem cōtra naturā et rationem, propter ac-
 cidens malum, fatagunt tollere totā substantiam, quālibet
 bonā, propterq; membrū aliquod ineptum, destrue-
 re totum corpus, quod certē Paulus, si sanū sit, haud con-
 set abscindendum, sed ipsum potius membrum putri-
 dum: quis ne hoc quidem semper factū dum paret. Eius
 enim ipse est sententiā, q; humano corpori plerūq; ad-
 hærent membra aut mortua, aut arida, aut putrida, aut
 languida, quæ nōnunq; rescedā veniūt, ne cætera mē-
 bra horū cōtagione inficiantur: interdum toleranda, ut
 fortasse si abscendantur, totū corpus in periculum veni-
 at: quæ tamen mēbris vniuis in vitali spiritu nō cōmu-
 nicent, colligātia tamē quadam viuis adhærent, proin-
 deq; adhuc corporis membra dicuntur, & corporis esse
 partes. Secūdo, nō modo oēm in ecclesia & ecclesiasti-
 corū & laicorū statū & ordinē de medio tollent, verū
 etiam auferent: & oēm que a mundo cōdito fuit, eccle-
 siam negabūt, vtpote quæ etiā adhuc nascēs, abusus
 & malis hominibus nō caruit, nec vnq; caritura est, sed
 semper bonos malis permistos, & ediuerso, habitura.
 Nōne, quæso, in apostolico illo cœru, quis dūtaxat duos
 denarius is fuerit, vnus, Iudas videlicet Iscarioth, fur
 fuit, idemq; sui dñi proditor ingratiſſimus, ob quem ta-
 men dñs apostolicum senatum non abrogauit, vtpote
 non censens, ob vnius malitiam perdendos omnes?

Atq; hoc est, q; dñs ecclesiam suā, arcem vocet, quia
 cōtinet & paleā & triticū: sementem quoq; seminātū
 in agro in quo quum supereminatur lolium, succrescit
 simul zizania & triticum: sagemā item in mare missam
 atq; ex omni genere piscium congregantē, malosq; pis-
 ces simul cum bonis permistos habentē: itidem vineā,
 in qua sunt palmites, non tantum vuas, sed et labruscas
 facientes. Ipsam quoq; ecclesiam vocat regnum celo-
 rum, quod cōparat decem virginibus, quinq; prudenti-
 bus & quinq; fatuis. Præterea, quemadmodum in arca
 Noe animalia munda erant simul cum immundis, ita et
 in ecclesia, q̄dij in hoc mundi pelago iactatur, bonos
 habet

1. Cor. 3.

Mat. 3
 Luc. 3
 Mat. 13.

Mat. 20
 Ioan. 15
 Mat. 25
 Gen. 7

DE SACRAMEN. ORDIN. LIB. III. 100
 habebimus & malos: vnde quicquid vsq; est abusu-
 um, dimanauit, & ita quidem, vt si modo veterioris ec-
 clesie facies ad nostrā cōferatur, videbimus propem-
 dum omnia, ipso rerū abusu sensim irrepente, vitata es-
 se, nec ecclesiam vnq; caruisse malis hominibus & ho-
 rum abusionibus. Haud est itaq; ecclesia propter malo-
 rum permixtionem deserenda & alia querenda, nec ab-
 ipsa recedendum, quia nōnunq; cathedrā mali pōrifices
 occupēt: nec tāti sunt mali in ecclesia dei sacerdotū mo-
 res æstimādi, vt nos velint aut debeāt dubios reddere,
 vbiā sit ecclesia Christi, quod hac tempestate multis
 vsu venit, imō cunctis hereticis et schismaticis, vtpote
 qui, quū sua quidē spē ecclesiā exierint, deseruerintq;
 eandē, et cōtempserint & prosciderint, a nobisq; catho-
 licis recesserint, et nō permāserint in doctrina Christi, 1. Ioan. 3
 prodierintq; ex nobis, q; nō fuerūt ex nobis: nihil aliud
 pretextūt, q̄ nostros abuius, quū cōstet eorū semper fuis-
 se & esse propriū, incōsutilem Iesu Christi tunicā scin-
 dere, & verā catholicę ecclesie pacē et vnitatē diuidere
 & dissecare, quo fidem subuertant, & veritatem corrū-
 pant. Id quod hisce nostris nouissimis diebus (proh do-
 lor) supra q̄ dici potest, experimur. Tertiō, si perrexe-
 rint propterea negare eam esse veram ecclesiam, quę fo-
 uet aut habet abusus, certē nulla prorsus apud ipsos esse
 potest ecclesia, quum longe plus apud eos in omnibus
 sit abusionū, scandalorū, & id genus malorū, q̄ fuerit in
 ecclesia catholica cunctis ferme retro temporibus vn-
 quā, licet hæc ipsa toto sit terrarum orbe diffusa, multis-
 q; centenis, supra milie, annis durauerit, vsq; ad consum-
 mationem seculi certō duratura, quamuis opprimatur
 per impios: ista verō istorū non dico ecclesia, quā sane
 nomenclaturā non meretur, sed synagoga sarranica, vix
 in vno vel altero sit & lateat angulo, lucē fugiēs, vixq;
 paulō supra tria lustra durauerit, nec duratura semper,
 sed vti sonitus peritura. Non est proinde, vt ecclesie or-
 dinē autoritatemq; ob malos tantūmodo mores minis-
 terum labefactare moliantur. Est enim tales eccle-
 sie ministri, vitam ducentes improbam, spiritu carent.

quo ipsi sancti sint & iusti, q̄ diu tamen ecclesie mēbra sunt, & ab ecclesia tolerātur, spiritū sanctum, qui Christi & ecclesie ministeris, quæ per eos aguntur, adhibere habent: per quem in ecclesia efficaciter, vti boni, imperant sacramenta: quæ propterea non sunt inefficacia, quia per malos tractantur, quemadmodum sequenti capite cōtra eosdem, qui negant idipsum, qua poterimus breuitate demonstrabimus.

Sacramenta, & quæ sunt sacerdotij, æquè posse per malos atq; per bonos ecclesie ministros efficaciter tractari. Cap. LXXX.

Olim ventū est in quæstionē, num malus ex persona sua minister ecclesie, utpote sacerdos, æque sicut bonus, sacramēta possit efficaciter ministrare & tractare: sub hoc verò nouissimū tempus, hæretici & schismatici prorsus pro indubitato tenent, malum ecclesie ministrū nō posse quod bonus potest. Nos autē hoc ipsum negantes, dicimus cōtrarium esse verum: sed posse quidem ministrū siue sacerdotem ecclesie malum, non minus efficaciter ministrare, tractareq; sacramenta, sicut bonum, ob non cōtemendas rationes. Primò, quia nō in merito ministrantis, sed in verbo et iussu dominantis, scilicet Iesu Christi et spiritus sancti virtute, sacramēta cōficiuntur & administrantur: utpote q̄ in ministeris, quatenus ministri sunt, nō attendimus meritōrum diuersitatem, sed tantū virtutem ac potestatem eius, cuius munere funguntur. Non enim pendent sacramēta ex dignitate ministrorū, sed ex mandato & ordinatione diuina: nec inibi persona ministrantis, sed eius, qui dat administrationem, autoritas cōsideratur: qua totum iste, qui malus est, agit. Ita quos Iudas baptizauit, nō sunt rebaptizati: quoniā non in potestate sua propria, sed à Christo delegata, illos baptizauit, haud obstante illius malitia. In iis quidem & id genus similibus, semper officij publici, nō personæ priuatae, habenda est ratio, qui non sua iis in rebus, sed dei fungitur potestate: quæ vel qualiscunq; sit, à solo deo est, teste Paulo, data & concessa. Atq; hoc est, quod ipse ait ad Corinth. Ego plantau,

Apolo

Apollo rigauit, sed deus incrementum dedit. Itaq; neq; qui plantat, est aliquid, neq; qui rigat: sed qui incrementum dat, deus. Qui plantat atq; et qui rigat, vnum sunt. Corrigit autē Paulus inibi Corinthios, qui cōtendebāt de baptizantiū meliore autoritate, dicentes: Ego quidem sum Pauli alius, Ego Apollo &c. quū tamē homines æque erāt & ministri eius, cui (s. Christo) credebāt. Ita sanè quilibet sacerdos, vel personaliter quālibet malus, seruata ecclesie forma, peccata nō sua, sed dei virtute atq; potestate remittit, Eucharistiam conficit, baptizatq;. Secundò, quoniā potestas administrandi cōferatur in charactere sacerdotali, qui vt impellus semper manet, ita semper quoq; manet potestas cōsecrādi, quæ in illo fundatur. Characterē verò semper manere, nec villo etiā peccato corrumpi, cōstat, quoniā forma sit supernaturalis à deo creata, quæ per nullam creatā corrupti potest virtutem, veluti nec character tollitur à deo propter quodcunq; peccatū, vt qui ipsum homini etiā in peccato mortali existentī, etiā actu peccādi, cōferat, veluti Caiphæ potestas prophetizandi data erat, vel quālibet simoniaci, auaro, et ambitioso. Tertio, quoniā potestas cōsecrādi non consistit in gratia grati faciente, sed in gratia gratis data, quæ quū etiā duret in reprobis, (quoniā nō ad meritū, sed ad vtilitatem ecclesie & gloriā dei datur) necessum est, vt & potestas in ipsa constans, duret in malis & reprobis, qui si ea gratia indigne et in peccatis abutuntur, se pœnæ gehennæ obnoxios faciunt, quum talentū sibi traditū ad vsurā, dño nō exponūt. Ad hunc sanè modum Balaam ethnicus et iniqtus, prophetizauit de Christo nascituro. Hoc quoq; pacto pharisæi et sacerdotes partū æqui, sedebant super cathedrā Moysi, qui etsi sacerdotes indigni essent, utpote auari, superbi, simoniaci, hypocritæ, sua tamen gratia gratis data vsi sunt in aliorum vtilitatem, quandoquidem deus ipse eorū functionem & benedictionē prorsus ratam habuit et firmā, nec vtilitatē aliis nō merentibus subtraxit. Ita nimirū ille potestatem cognitionis lepræ nō abstulit, quā ex ordine habebāt, dicens ad lepro-

Ro. 13

1. Cor. 3

Ioan. 10

Mat. 16

Mar. 14

Mat. 28

Ioan. 12

Mat. 25

Luc. 19

Nu. 24

Mat. 23

Euc. 17 **Luc. 17** **Joan. 17** **Joan. 13** **Mat. 7** **1. Cor. 3.**

fos: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Ita quoque Caiphas
 simoniacus, idēq; multo nomine pessimus, ex suo ordi-
 ne, quia esset pontifex anni illius, propheta de Christo
 passuro, & humanū genus redempturo, haudquaquam
 destitutus. Et Iudas etiam nū facile iniquissimus & om-
 nium pessimus, sua gratia gratis data, utpote predicandi
 & baptizandi, &c. sic cum aliis usus est, ut neminē eorū
 legerimus rebaptizati, quos ipse baptizavit: cum
 tamen rebaptizati sint, quos baptizavit Ioannes Bap-
 tista, propheta multo sanctius. Siquidem ille habuit noui
 sacerdotij ordinē & characterē, hic verò minime. Nec
 dubitandum, quin et Iudas cōsecrare corpus dñi potu-
 isset, ratamq; habuisset dñs cōsecrationē, ut cuncti maligni,
 in gratia nō fuerit, quū in coena dñi cum aliis ordi-
 naretur sacerdos, utpote q; post buccellā panis in eum
 fatuas intravit. Adde multos olim eiusmodi dona spi-
 ritus sancti habuisse, ut in Christi nomine prophetarēt,
 & dāmonia eiicerent, ceterosq; actus apostolicos exer-
 cerent, qui tamē operarij iniquitatis fuere, ut eos appel-
 lat dñs. Et quare? quia (dico) ex officio quo (ut cuncti in-
 digne) fungebantur, a deo habebāt illam potestātē, cō-
 stentem in gratia gratis data. Cuiusmodi gratia & do-
 num spiritus sancti, non ad meritum alicuius singulari-
 ter, sed ad dei gloriā, ad utilitatem ecclesiae edificandae,
 & plerumq; ratione officij & ordinis dari solet, & sic si-
 ne quouis merito. In hoc enim genus sacramentis et re-
 bus, in ecclesia semper officij publici, nō personae priva-
 tae quae ministrat, habenda est ratio: sed eius, qui dat ad-
 ministratorem, autoritas et potestas consideratur, qua
 totum is, qui malus est, agit, fungens inibi sua ex gratia
 gratis data potestate delegata, quae a solo deo data est
 & concessa, quum non qui plantat vel rigat, sed qui in-
 crementum dat deus, aiquid est, suam potestatem tam
 per bonos q̄ per malos (seruata ecclesiae forma) que ex-
 ercens. Atq; hoc quidem modo tam bonus q̄ malus sa-
 cerdos Missam conficit, nec ipsa boni meritis amplia-
 tur, nec mali demeritis attenuatur; & hoc, ratione dele-
 gatae potestatis autoritatis & functionis a deo, qui in-
 bi pra-

bi praecipue facit & operatur. Nisi enim res ita habe-
 ret, sequerentur inde non parum multa absurda.

Primū, q; deus haud esset aequē potens, atq; homo po-
 tens est, quū non possit suā voluntatem, sicut homo, per
 bonos & malos ministros exequi. Secundum, q; deus
 esset iniquus, si virtus alicuius sacramēti negaretur, vel
 non daretur alicui propter peccatum ministrantis, sicq;
 damnaretur & moreretur absq; sacramēto, quū ipse re-
 us non esset. Nec iustum est, ut filius portet & luat im-
 pietatem patris ad perpetuā damnationem. Tertiu,
 quod nemo certus esse posset, an verē suscepisset sacra-
 mentum et eius virtutem, quādo nemo sciat, an sit amo-
 re vel odio dignus: nec sit innocens coram deo, nec, qui
 possit verē dicere, se non esse peccatorem: quinimo si di-
 ceremus, nos non habere peccatum, nos omnino sedu-
 ceremus, & veritas in nobis non esset.

Eze. 18

Eccēs. 9.

1. Ioan. 1.

Sed inquis fortasse: quomodo potest alium solvere,
 qui peccator sit ipse, quasiq; ligatus? Te vicissim inter-
 rogo: quomodo potest medicus aegrotās, aegrotātē cura-
 re et sanare, quemadmodum saepenumero fieri cōspici-
 mus? Quomodo potest officialis siue vicarius debitor,
 debitorē dñi solvere? Nōne iussu mādatorq; dñi? Utq;

Sic hoc pariformiter casu fieri solet. Ipse quidem sa-
 cerdos nō remittit peccata autoritate sua, sed ex cōmis-
 sione & iussione tanq̄ minister instrumentalis, per quem
 deus remittit propria autoritate, dicens: Ego sum, ego
 sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me.

Esa. 43.

Iam verò constat, posse dñm suā voluntatem exequi
 per malum & bonū ministrum, quando nō eius quali-
 tas attendatur sed iussio domini, qui principaliter agit,
 ita dicens ad Moysen & Aaronem & eorū successores:
 Vos ponite & invocare nomen meū super filios Israel,
 & ego dñs benedicā eos. Ita nimirū nec voluntas, nec
 malitia sacerdotis potest vel obesse vel prodesse legiti-
 me sacramenta ministrantis, sed meritum poscentis sa-
 cramentum, & sacramenti benedictionem.

Num. 6

Nō ordinatos merē laicos, nō proprie sacerdotes, sed
 eorū q̄ sunt sacerdotij, indignos esse. Ca. LXXXI.

Quare

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Q Vanis anno ab hinc decimo, in quadam de sacerdotibus sacrosanctę Missę primitiis homilia, quę Moguntię in æde diui Ioannis ad frequentem populum habui, satis euidenter ostenderim, nõ esse vere sacerdotes, qui nõ sunt iuxta catholicę ecclesię ritũ, non nuper, sed antiquitus omnino receptũ, ordinatos, sed planẽ laicos, nec posse dici nec esse veros sacerdotes, qui ad sacerdotiũ a nullo sunt episcopo promoti, ordinati & consecrati: quia tamen nõ multo post hæretici & schismatici nõnulli in eam præsumptionẽ, temeritatem & vesaniam proruperũt, vt audeant eos habere sacerdotes, aut pro sacerdotibus, & conficere posse Eucharistiã, qui non sunt ab aliquo p̄tifice nec ordinati, nec cõsecrati: visum est operæ preciiũ, vt hac parte paulo fusius istorũ reprobarem temerariã, planẽq; seditiosam stoliditatẽ, cõtestarẽq; scripturis & rationibus & exemplis, eos nequaquã verẽ sacerdotes esse, nec posse per verba cõsecrationis Eucharistiã conficere, qui non sunt ab aliquo pontifice in sacerdotes consecrati. Iam autem in primis sole clarius patet, Aaron præfigurasse episcopum et summum sacerdotem: eius verò filios ab eo cõsecratos, ecclesię catholicę presbyteros: modò sequitur, vti nemo præter Aaronem & filios eius administrare potuit, quæ fuerunt ad cultũ altaris, ita certe nemo potest quod altaris est, legitime agere, q̄ p̄tiffex ipse, & qui ab ipso sunt ordinati sacerdotes. Nec eius sibi sumere potest ministerij honorẽ, præter eum qui vocatus est & ordinatus sicut Aaron. Hinc rex Ozias, alio, qui victoriosissimus, quũ vellet vsurpare munus sacerdotis, ad quod ordinatus haud erat, lepra percussus est. Ita quoq; Saul rex fortissimus, quũ sacerdos nõ esset, & tamen sacerdotis officio fungĩ vellent, quassq; sacerdotes holocaustum offerre dño præsumpssset, reiectus est ab ipso dño de regno suo, quanq̄ alioqui dñs illud ipsi præparasset super Israel in æternũ. Siquidem nemo sibi poterat impune vsurpare munia, quæ filiis Aaron & eorũ successoribus sacerdotibus peculiariter deputata erant, quum illi solum sacerdotes essent ordinati, dicẽte ad ipsos

s. Par. 26

1. Re. 13

DE SACRAMEN. ORDIN. LIB. III. 103

Nu. 18
 sum Aaron dño: Tu autẽ & filij tui custodite sacerdotiũ vestrum: si quis externus accesserit, occiderur. Externus autẽ habebatur, qui aliunde erat, nec erat sacerdos more legitimo constitutus & ordinatus. Cuius argumento, Chore, Dathan & Abiron cum suis complicitibus, quia sacerdotes esse vellent, minimeq; tamen ad sacerdotale functionẽ deputati, diuinitus a dño percussũ, sunt viuentẽs a terra absorpti. Quorũ sub hæc nouissima tẽpora similes sunt hæretici & apostatę, qui secundum ordinẽ noui Melchisedech, dñi nostri Iesu Christi & apostolorum, ritum Missarũ antiquũ immolare prohibent. Noua autẽ, eademq; profus inaudita vsurpatione, cõtẽpta catholicorũ episcoporũ autoritate, sibi sacerdotes, non veros, sed falsos et ficticios, ordinãt ex nouissimis populi laicos, vt pote decoctores, obæratos & infames blaterones, & Barrabas, & nõnullos a patibulo redẽptos, & id genus indignissimos, qui sine chrismate & oleo sancto, absq; omni ordinatione & benedictione episcopi, quã ipsi nõ habent, quũ a nullo catholico pontifice Rom. acceperunt, sacerdotes cõstituũt, qui debeant & sine transubstantiatione panis & vini, ac sine sacrificio consecrare, nouasq; sine sacro canone celebrare Missas in ecclesia, in priuatis domibus corã agrotante, repente sine omni lumine & præparamẽto, proferre verba cõsecrationis super panẽ & vinũ: quę mox ita, quod ipsi putãt, benedicta, imò, quod verius est, impia nouitatis illusione prophanata, pro vero corpore et sanguine Christi in os agroti mittũt, cõtra verbi dei autoritatẽ, cõtra catholicę ecclesię ritum, contra scripturę veritatem, contraq; omnium patrum catholicorum dogma.

Nu. 16
 Est igitur vana, planẽq; temeraria omnis ista eorũ noua potestatis vsurpatione, quã quum a nemine habẽt, nemini dare possunt, quum nec ipsos aliquis catholicorũ episcoporũ consecrauit. Quo proinde pacto verẽ consecrarent, qui sacros ordines a nullo habent episcopo, neq; fidem neq; intentionem ecclesię retinent, dum verba consecrationis super panẽ & vinũ proferunt? Insuper ex vero Iesu Christi euãgelio cõstat, apostolos nõ sibi

Mat. 10

ipsis

Mar. vii. ipsi v'surpasse sacerdotij & apostolatus munia, sed vocatos ad hoc missosq; fuisse a dño ipso, qui ipsi præ carceris fidelib⁹ suis sacerdotij potestate cõtulit, in vltima sua cœna dicens: Hoc facite in meã cõmemoratiõnem. Vnde profecto sole clarius elucescit, nequaquã esse vel apostatarũ, vel promiscuã multitudinis, sacerdotibus ex laica turba seligere, quadamq; vana manus impostitiõne cõstituire & ordinare, quẽadmodum inter alios SS. Dionysius, Ignatius, Clemens, Anacletus, Cyprianus, scripturis & rationibus constanter obfirmãt, contestanturq;. Prorsus igitur friuolæ sunt & inanes apostatarũ & hæreticorum ordinationes, a quibus veri sacerdotes nec ordinari nec cõstitui possunt: cum quia ordinationes eiusmodi extra ecclesiam, vbi spiritus sanctus haud est, fieri solent: tum quia nõ ab episcopis legitime ordinatis, sed vel ab apostatis monachorũ, vel a presbyteris excõmunicatis, vel ab hæreticis fieri cõsueverint: imò super, quia nec ordinantur legitime, debito videlicet modo et forma, quib⁹ ecclesia ex apostolorũ apostolicorũq; virorũ institutione semper v'sa est, atq; nunc vtitur in episcoporũ, presbyterorũ, & reliquorũ clericorũ ordinatione. Siquidem apostatæ isti in superbum catholicæ ecclesiæ cõtemptũ, quãdo ordinant, tam chrisima quã oleum sacrũ obmittunt: nec eis, quibus episcopi veri, veris, sed aliis vtuntur. Ad istorũ ergo modum ordinati, sacerdotes veri nõ sunt, sed fictici, qui nec sacris legitimè operari queunt: proinde nusquã ad sacrũ altare admittendi, prout seorsum paulò post in alio syntagmate fufus, deo propicio, sum disputaturus.

De Matrimonio, sexto catholicæ ecclesiæ sacramento. Præfatio.

IAm quidẽ deinde locus exigit, vt dicamus de sacramento matrimonij, quod vel ideo sacramentũ volumatis dici solet, nõ aut̃ necessitatis, quia sit vsque adeo in hominis arbitrio positũ, ducere vxorẽ vel non ducere, virorũq; nubere vel non nubere, vt sine ipso quispiam saluari queat, quũ præstet eo longe virginitas, cœlibatus & continentia, sicut in libro Centuriarum nostrarũ do-

quimus

quimus. Quia verò de hoc ipso sacramento non parum multa, quæ possent ad hunc pertinere locum, diximus, quãdo in libro de catholicis in ecclesia cæremoniis, declarauimus cæremonias in nuptiis & in cõiugij celebratae seruari solitas: in præsentia de tractatu eiusdem sacramenti paucis, & ita quidem sumus acturi, vt in primis pleriq; oēs parochi, cõcionatores, & id genus alij, quorum est ex officio docere alios, aperto sciant, se eos quos legitime copulant coniuges, debere de matrimonio institutione, de sacramenti sanctitate et efficacia, de huius sacramenti mysterio et officio cõiugali, deniq; de matrimonij molestiis, tanquã originalis peccati reliquiis, quo animo tolerandis, & de ceteris quæ huc attinent, cõmonefacere, vt sciant quid apprehenderint, et qua ratione in ea vocatione viuere debeant. Quæ sanè vel singula, deo duce, sic acturi sumus, vt interim satis aperto falsitatis, hæreseos, & impij mendacij cõuincamus, plerorũq; oēs hæreticos & schismaticos, qui iam olim tam sancto matrimonij sacramento plus quã scurriliter illuserunt, vt pote quorũ partim, quales fuerunt Tacianus, Marcion, Heracleon, Valentinus, Manichæus, Adamiãni, dixerunt, nuptias esse illicitas, omnesq; illos peccare, qui nuptiarũ fœdera inter se iungunt: partim, quales fuerunt Cataphryges & Nouatiani, &c. primas admittunt nuptias, damnãt verò secundas: partim, quales fuerunt Armeni, & nostræ quoque tempestatis impudentissimi hæretici, negarunt aliquod in nuptiis esse sacramentum: partim, quales fuerunt Cataphryges, Græci & Armeni, & nostra tempestate perfrictæ frontis aliquot hæretici: adseruerunt, nuptiarum fœdus & vinculum posse pro coniugum arbitrio dissolui: partim, quales fuerunt, Iouiniani, Heluidiani, Basilides, & nostræ etiamnum tempestatis aliquot hæretici, docuerũt, virginitatem apud deum nõ esse, quã coniugium, meritũ maioris, sed nuptias esse omnino virginitati pares. Sed eos plerorũq; omnes & impudenter & impie docuisse, non obscure videbit optimus quisq;, qui recto iudicio, quæ subinde sequũtur, cõsiderauerit. Vt autem omnia dilucis

dilucidius & facilius accipiantur, exordium sumemus ab ipsa matrimonij definitione, siue descriptiōe potius.

Quid sit matrimonium. Cap. LXXXII.

PRincipio proinde sciendum ducimus, Matrimonij **P**ALL. doctoribus post Imp. Iustinianū, definiti legiti-
timā viri & mulieris coniunctionē, indiuiduā cōsuetu-
dinem vitæ retinentem, diuini et humani iuris cōmuni-
cationem. Quæ quidem matrimonij descriptio, quum
fuerit ab ipsiis ethnicis quoq; recepta, nec Iudæis olim
cōtraria, facile subindicat, & ipsas etiā gentes, quōdam
idololatras, lege quadam naturæ mēti diuinitus insita,
percepisse, matrimonij rem quandam sanctam esse, ac
maiorē, q̄ vt humanū inuentū sit æstimādum. Ipse qui-
dem ex ratione, quæ semper ad optima quæq; duce bo-
no spiritu, tendit, intellexerūt, vagos cōcubitus contra
naturā esse: stupra, adulteriāq; esse inhonestā, propterea
q̄ puniendā: vicissim verò castitatem, moderationē, &
verecundiā in voluptatibus corporis, hominis naturæ
maximē cōuenire. Atq; ideo videmus, q̄, etsi gētes pro-
prijam matrimonij sanctitatē ac bona nō viderint, quæ-
dam tamen ex matrimonij finibus ac bonis vt cūq; vi-
derūt, ac cum populo dei cōmunia habuerūt, eis a lege
illa naturæ indicata: quæ & legibus tutati sunt, & abu-
rentes, grauissimis pœnis, de adulteriis & stupris, &
id genus reliquis vitiis, editis coercabant. Nec latuit
eos, vt dixi, protrita illa matrimonij descriptio: qua
matrimonij describitur esse legitima maris et femine
coiunctio, & cōsortium omnis vitæ, diuini & humani
iuris cōmunicatio, indiuiduā vitæ cōsuetudinem reti-
nēs. Quia verò, sicut Apostolus scribit, nō probauerunt
deū habere in notitia, q̄ nō agnoscerēt dona dei, sed si-
bi oīa tribuerēt, ex re sacra rem fecerūt prophanā: adeo,
vt matrimonij iam non ex dei, sed a moribus ac legi-
bus cuiusq; populi totū pēderet: eoq; talia erāt apud ali-
os legitima coniugia, qualia haberentur alibi absurda.

Iam verò, sicut nullus inficiari facile potest, apud gen-
tes fuisse matrimonia, tamen nemo nō videt, matrimo-
nium apud eos proprie sacramentū nō fuisse, vel saltē

non

nō habuisse sacramenti sanctitatem. Quæ enim, quæso,
posset eius esse legitima causa, rescindere? veluti de Cato-
ne Romano memoriæ proditū est, qui vxorem nō ob
sterilitatē, quæ tamen aliquā apud dei ignaros rationē
habere poterat, sed alterius etiam domū liberis imple-
turam, repudiasse traditur, ac alij ducendam tradidisse.

Apud ipsos verò Iudæos maior erat coniugij sancti-
tas. Quia enim ipsi repromissionem venturi seminis ex
Abrahā & Dauide, in quo gentes oēs essent benedicen-
dx, acceperāt, qui religiosiores inter eos erant, propagā-
di potissimū causa nuptias copulabant, non vtiq; viti-
libidine, sed ducti pietate, non vt vxores in morbo de-
siderij, sicut gentes quæ ignorant deum, sed magis in ge-
nerandi opere socias haberēt. Atq; proinde gentes nup-
tias externæ duntaxat honestatis causā, qua & scdæ li-
bidinis indecorū celarent, & liberos ordinato, non va-
go, cōcubitu procrearent, cōtraxerūt: Iudæi autē nō mo-
do honestatis, sed & pietatis causa. Nam cum scirent, in
femine Abrahæ benedicendas oēs gentes, nō solum of-
ficij, sed & pietatis erat, carnaliter filios propagare: reli-
gionis erat, sobolem propter Christū querere, nēpe ad
genus eius secundum carnē ab omnibus aliis gentibus
(deo sic volente) discernendum, præsertim quod hoc ip-
sum ad prophetādum Christum q̄ maximē cōduceret,
& prænunciabatur, ex quo etiam genere, & ex qua qui-
dem gente venturus esset. Vnde sanctitatis fuit, ob po-
pulum dei propagādum nuptiis vti, q̄ per hunc popu-
lum & prophetaretur, & nasceretur princeps & salua-
tor omniū populorū. Sin autē quispiā dicat: Si patribus
veteris legis ratio primæ institutionis matrimonij nō
fuit incognita, si pietate suadente ducebāt vxores, quo-
modo factum est, vt et omniū piissimi, Abrahā, Iacob
& Dauid, plures ducerent cōiuges, quū tamē Adam di-
uino instinctu dixisset, Et erūt duo in carne vna: Item, Gen. 1.
qui factum est, vt, permittēte Mose, vxores repudiare,
atq; alias dimissarū loco ducere possent Hebræi, quū ta-
men Adam eodem, instinctu percitus dixisset, relinque
dum

Gene. 17

Psal. 132

Ro. 1

Gen. 1

dum esse patrem & matrem, & adherendum vxori
quæ esset os ex ossibus, & caro de carne viri, atq; adeo
cū viro vna caro? Ad hoc responsum sum paulo post,
vbi definitionis matrimonij partes declarauero, nonnu-
hil de polygamia repetiturus.

Cur & quomodo matrimonium legitima sit con-
iunctio. Cap. LXXXIII.

Legitimam, dicit definitio, nimirum ne fiat confutu-
ctio contra leges. i. in iis quæ impediunt matrimo-
nium, quæ hoc metro comprehenduntur:

Error, conditio, votum, cognatio, crimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
Si sis affinis, si fortè coire nequibis,
Hæc, facienda vetant connubia, facta retractant.

Eiusmodi vero in matrimonio faciendo esse seruati-
da, haud obscure ostenditur ex eo, quod dicit Laban:
Non est in loco nostro consuetudinis, vè minores ante
tradamus ad nuptias. Si tantū valuit cōsuetudo in reci-
tra discrimen, quāto magis valebit in eo ab ecclesia cō-
stituto, quod multū habet discriminis, sed de hoc aliis.

Cur sola viri & mulieris coniunctio, sit matri-
monium. Cap. LXXXIII.

Dicitur, viri & mulieris &c. ad ostendendum, omni-
nem aliam copulationem in vna vel diuersa spe-
cie esse detestandam, veluti ex scriptura constat. Vnde
& leges aliter se copulantes, vltimo supplicio multan-
dos iubent. Deinde quoq; dicitur, viri & mulieris &c.
Sanè quoniam nunq̄ neq; iure naturali, neq; humano
licuit scemina, vt haberet plures viros, nec Deus vnq̄
dispensauit, nec vlli viro licuit habere plures vxores,
nisi Dei dispensatione, quæ ratione non caruit: siquidē
vxores habuit Abraham duas, Iacob quatuor, Dauid
plures, etsi concubinae (quod in dubium vocari possit)
vocentur, vt eo pacto diuini cultus, qui solum in iis
partibus eorumq; familia cōseruabatur, cæteris ad ido-
latriā declinantibus, dilataretur: tum ad designandū
ecclesie mytheria, quibus constaret, Christum sibi eccle-
siam desponsaturū, non solum vnā vnitatem fidei & dile-
ctionis

ctionis, sed plures respectu diuersitatis locorum & ri-
tuum: quandoquidem tam Iudæi q̄ Gentiles ad fidem
sunt vocati & cōuersi, Paulo teste, & nunc quoq; alios
habet ritus ecclesia orientalis q̄ occidentalis. Quia ve-
rò, & maxime in noua lege cessarunt ea rationes, cessa-
uit & permisso. Et quidem iure euāgelij, quo ait Chri-
stus: Propter hoc relinquet homo patrem & matrē, &
adherebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna: nō dixit,
tres vel plures, sed duo: nec dixit, vxoribus, sed, vxori.

Præterea, si quis dimiserit vxorē suā ob fornicatio-
nem, & aliā duxerit, mœchatur: nec aliā ducere potest,
fortius ipsa retenta. Sic & humano iure infames sunt,
& multandi, iure plerunq; municipali, vltimo suppli-
cio, qui sic duxerint, quod in factō vidimus. Vnde li-
quet, q̄ male egerint apostata bigami, & quæ pœna
istos iure maneat. Habere autē plures vxores diuerso
tempore, semper licuit, mortua priore, & ediuerso. Vn-
de Apostolus: Mortuo viro, cui vult nubat, tantum in
domino. Sic Abraham decrepuit, Sara mortua, duxit
Cethurā. Et secunda quoq; & tertia, & aliquotā plus
res nuptiæ, diuersis temporibus nullo iure prohibētur,
quā & Anna virginis Mariæ mater, succidaneo tem-
pore tres habuerit viros. Sic iunior Tobias duxit, an-
gelo suadente, Sarā filiam viri Raguelis de tribu Iu-
da, quæ prius septē viros habuerat. Hinc & Christus
nō reprehendit eam, quæ septē viros successorio tem-
pore habuerat, sed corripit Iudæos, interrogantes, cuius
hæc ipsa mulier ex septē viris esset post resurrectionē
carnis, quandoquidē oēs eandem habere nequirent.

Quid appellatione cōiunctionis veniat. Ca. lxxxv.

Dicitur in definitione, coniunctionem, nempe con-
sensum per verba expressorū, etiā sine copula cor-
porum, quæ additur, perinde atq; ad significationē per-
fectionis. Sic in scriptura dñs ait Moysi: Si quis sponfam
alterius in agro oppresserit, mortē morietur, quia vxorē
alterius violauit. Hinc Euāgelista recte vocat Ma-
riā, vt cunq; duntaxat sponfam, Iosephī coniugē: siqui-
dē illi fidelī cōiugio ambo parentes Christi potuerunt
dici

Gen. 29.

Le. 18. 20
Rom. 7.Gen. 2
Gala. 4
Gen. 30Rom. 7
Eph. 2Mat. 19
Mat. 5L. ea quæ
de dona.
ante nup.

1. Cor. 7

Gen. 25

Tob. 6

Mat. 22
Mar. 12

Leu. 1

Mat. 1

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

elici & esse, non solum illa mater, verumetiam ille pater eius, sicut & coniunx matris eius, uterque mente, non carne, quum nuptialis concubitus ibidem non fuerit, quia in carne peccati fieri non possit sine pudenda concupiscentia carnis, quae accidit ex peccato, sine quo iure concipi voluit, qui futurus erat sine peccato. Vnde legibus quoque Imperatorum cauetur, ut sponsa luceat mortem sponsi carnis viri sui. Quare etiam quis sponsam fratris sui ducere prohibetur, quoniam sponsa sit consensu animi vera vxor.

Quid indiuidua sit vitae consuetudo in matris monio. Cap. LXXXVI.

Dicitur, indiuiduam vitae consuetudinem &c. quod coniugati sola morte diuidi possunt & separari. Mortuo enim (inquit Paulus) viro, mulier a lege vincta est soluta. Alioqui vir & vxor, si semel coniugati sibi affectu adhererint, ulterius ab inuicem discedere non valent. Vnde Apostolus: His autem qui matrimonio iuncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, vxorem d viro non discedere: nec possunt inuicem fraudari mutuo debito, nisi cum consensu ad tempus, ut vacent orationi. Dominus enim iam antea dixerat: Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & foemina fecit eos? Propter quod et dimittet homo patrem & matrem, & adhaerebit vxori suae, & erunt duo in carne vna. Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Quasi diceret: vxorem dimittens aut separans, peccat contra naturam, quia vna caro diuiditur: & contra legem, quoniam copulante et iubente non diuidi, vxor dimittitur. Accedit quod neutra personarum hoc possit, quum suae non sit potestatis, dicente Apostolo: Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Dicuntur vir & vxor vnum, tam propter coniunctionem, quam propter originem foeminae, quae de masculi latere creata est: tum etiam ob carnalem, & licitam tamen dilectionem, qua se mutuo diligunt, quemadmodum qui se spiritualiter diligunt, vna anima dicuntur. Vnde alias: Omnium cre-

dentium

DE MATRIMONIO LIB. III. 107

dentium erat cor vnum & anima vna. Habebunt ergo coniugati indiuiduam vitae consuetudinem, id est, se non separent. Qui enim (inquit Christus) dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur: & qui dimissam duxerit, moechatur. Nec licet dare libellum repudij, eodem teste: quoniam ab initio non sic fuit, quod Moses quondam ob duritiam cordis Iudaeorum permittit Iudaeis, ne videlicet in suas condempnas Iudaeorum desideria ad alias, homicidia perpetraret. Quod autem permittimus, nolentes indulgemus, quia malam voluntatem hominum ad plenum prohibere non possumus. Permittit ergo Moses coactus, Iudaeis facere mala, ne facerent peiora, in quo non dei iustitiam ipsis demonstrauit, sed a peccato abstulit culpam peccandi, ut quasi secundum legem agentibus istis, peccatum ipsorum non videretur esse peccatum. Ex quibus modo licebit colligere, quod impietate haecenus nonnulli apostatae egerint & docuerint, qui dimissis vxoribus, alias superinduxerunt. Iure tamen & lege ipsa censente, aliquoties separantur coniuges ex certis & arduis causis quoque ad thorum, qui tamen altero viuente contrahere nequeunt, siquidem ex primo coniugali consensu semper sunt coniuncti. De quo latissime alias docuimus.

Quomodo communicatio iuris humani & diuini sit in matrimonio. Cap. LXXXVII.

Dicitur quoque in definitione, communicationem iuris humani & diuini &c. humani ideo, quia mulier efficitur eius fori, cuius est vir, Caesareis legibus ita cauentibus. Diuini ideo, quoniam contrahere debent, qui eiusdem sunt religionis. Non enim debet virgo nubere haeretico, quemadmodum cauetur iam Pontificum Imperatoribus. Sane Concilium Agathense ait: Non oportet cum hominibus haereticis miscere conubia, vel eis filios & filias dare, sed potius accipere, si tamen se profitentur Christianos futuros & catholicos. Et hoc potest videri ecclesia instituisse, ne infidelis fidelem ad haeresim perniciosam trahere possit: & recte quidem admonita sacris literis. In quibus in veteri testamento Do-

Q 3 minus

L. 1. C. de
sec. nup.
27. q. 2. C.
Si quis.

1. Cor. 7

Mat. 19

Act. 5

Mat. 5. 19

Deu. 24

Mat. 19

1. nullum ff.
de diuort.
L. consensu
C. eodem.
L. exigere
ff. de iudi.

28. q. 2. C.
Non oportet
L. ne quis
L. Nemo.
C. de iudicia

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Deut. 7.

1. Esd. 10

2. Esd. 9

Ruth. 4

1. Cor. 7

Gene. 8

Mat. 8

Gene. 8

Mat. 10

Mat. 16

Luc. 9. 14

Mat. 7

minus inhibet ne contrahantur connubia cum alienigenis mulieribus, nimirum ne per eas filij Israel traherentur ad idololatriam. Neque (inquit dominus) sociabis cum eis conjugia. Filiam tuam non dabis filio eius, nec filiam illius generis accipies filio tuo, quia seducet filium tuum, ne sequatur me, ut magis seruiat diis alienis. Sic Esdras vir sanctus, iussit abire uxores alienigenas cum filiis Israel, delibus iunctas. Qui ait: Vos inique fecistis, collocando vobis in matrimonium uxores alienigenas, ut adderetis ad peccata Israel. Et nunc date confessionem & magnificentiam domino deo patrum nostrorum, & perficite voluntatem ipsius, & discedite a gentibus terrae & ab uxoribus alienigenis. Hinc Booz Israeliticus nequam duxisset Ruth Moabitidem uxorem, nisi relicta gentilitate, ad cultum unius dei conuersam.

Responso contra haereticos, falso asserentes, connubio posse coniungi religione impares. Ca. lxxxviii.

Nec interim obstabit, quod Apostolus videatur concessisse, ut fidelis cum infideli cohabitaret in coniugio, data infideli licentia, si is voluerit, discedendi, ne tamen fidelis sequatur infidelem. Quia respondeo, ex Pauli verbis euidenter colligi, hoc ipsum concessisse & intellexisse de tempore nascens ecclesiae, quando tam de Iudaeis quam de gentibus multi conuertebantur ad fidem Christi: quando, inquam, & spes erat, ut per fidelem personam infidelis ad fidem conuerteretur veramque religionem, & maxime de gentilibus, obstinatis paulo post Iudaeis: Non autem ipsum concessisse alio, vel hoc in primis tempore, quo videmus tam Iudaeos quam Gentiles, contra fidem Christi obstinatos esse, verisimiliterque haberi ex supradictis, (quia ad malum omnes proniores sunt, & paucissimi sunt qui velint crucem accipere, & Christum per angustam viam et portam sequi) fidelem peruertere per infidelem. Unde catholica ecclesia optime permota, cauit, ne impares religionum, mutuo contraherent, & maxime Christiani cum haereticis, de quibus semel & iterum admonitis, nulla est reuertendi spes: imo qui obstinatissimi suis phaleratis sersonibus, voluptuosissimisque dogmatibus citius peruerterunt et

sedu-

DE MATRIMONIO. LIB. III. 108

seducunt, a quibus ut caueat Christiani, tanquam a leprosis anhelitu inficientibus, singulariter horratur Apostolus: Haereticum, inquiens, hominem post unam & alteram correctionem deuita, sciens quia subuersus est, propriis iudicio condemnatus. Et alio in loco: Mali autem homines, scilicet haereticus & seductores, proficiunt in peius, errantes, & in errorem mittentes, quorum sermo ut cancer serpit. Ex quibus satis claret, quod dehortatus sit Paulus a coniugio haereticorum, quod ab his voluerit cauendum omnibus Christianis, longe magis ab eorum coniugio, in quo facile peruerterent haereticus. Adde, Apostolum de cohabitatione infidelium, magis dicere de indulgentia et permissione, quam precepto, quum ait: Nam caeteris dico ego, non dominus. Imo & illum voluisse, neminem in coniugio sequi hominem haereticum discedentem, nisi qui per reuelationem a deo sciret, se posse haereticum vel infidelem conuertere ad veram religionem. Id quod pene (immo prorsus in haeretico) impossibile putat futurum, inquiens: Unde enim scis mulier, si virum saluum facies? Aut unde scis vir, si mulierem saluam facies? Nisi vnicuique sicut diuisit deus. Reliqua quoque tempore & loco dabimus. Quae haecenus dicta sunt, arbitramur sufficere pro expositione matrimonij, de cuius nunc institutione dicturi sumus.

Cur & vbi matrimonium sit institutum. Ca. lxxxix.

Et scias deum maxime instituisse matrimonium, et quidem primum ante peccatum in paradiso, & quidem in obsequium humani generis propagandi, ut ipsum usque ad finem mundi generatione ipsa duraret, quando scilicet mulierem in adiutorium viri, scilicet ad speciem humanam multiplicandam, de costa ipsius dormientis formauit deus, & dixit eis, Crescite & multiplicamini: Adam vero dicente, Hoc nunc os ex ossibus meis. Quae quidem verba protulit a deo inspiratus, ut intelligeret matrimonium a deo institutum. Et tunc sane matrimonium duntaxat erat in officium, scilicet procreandi. Nulla enim concupiscentia urgebatur: nec tamen Adam cognouit Eua, nisi eius fetus de paradiso in terram istam habitabilem, quae propter benedictionem dei, l. Crescite &c. repleta est. Quia autem

Q 4

propter

Tit. 3.

2. Tim. 3

2. Tim. 8.

Gene. 2.

Gene. 4

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Gen. 7

propter multiplicatam hominum iniquitatem, deustum genus humanū, dempto Noe cum familia ipsius, diluio deleser, hocq; cessante, paucitas esset hominum, secūdo deus max. sua motus misericordia, post peccatum extra paradysum instituit matrimoniū, tam in officium multiplicādi humani generis, inquitens benedicendo ad Noen & eius familiā: Crescite & multiplicamini & replete terrā, &c. quod vtiq; factum est: Nam ex filiis Sem impleta est Asia, ex filiis Iaphet Europa, & ex filiis Cham Africa: tam, inquit, in officii naturā q̄ in remedium vulneris peccati cōtra concupiscentiā, scribitur Paulo. Propter fornicationem, scilicet vitandam, vnusquisq; suā habeat vxorē. Quo nimirū dicto Apostolus ostendit, quācunq; libidinē, quocūq; modo factam, esse cōtra deum, & sic peccatū mortale: in quod ne quis luxuriando cadat, vult potius cōtrahēdum esse matrimoniū. Et hæc de institutione matrimoniij, quod ipse Christus dñs, omnium Christianorū auror, vnde omnia sacramenta suā recipiunt virtutē, nō modo cōstituit in nouo testamento, sed & sacramentū ecclesie effecit, inquitens: Qui fecit hominē ab initio, masculinum & foeminā fecit eos, & dixit: Propter hoc dimittet homo patrē & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Itaq; iam non sunt duo, sed vna caro, Quos ergo deus coniunxit, homo non separet.

Gen. 9.

Ibidem
1. Cor. 7.

Mat. 5. 19

Mar. 10

Gene. 2

Ephe. 5

Quid sit sacramentum ecclesie. Cap. XC.
AN verò sacramentū sit, et quidem ecclesie Christi anā, videbimus, vbi prius intellexerimus, quid sit sacramentū ecclesie. Est autē ipsum sacre rei signū, virtute interim diuina gratiā elargiens, nempe in quo sub reugumento visibilibus rerū virtus diuina secretius saluē operatur, efficiēs quod figurat. Baptismus enim, qui sit immersione aquæ, a peccatis lotionē signat, gratiā concupiscentiæ carnalis diminuendæ, luminisq; fidei habēdi præbens: quemadmodum suo tempore, deo volente, dicemus: nihil moraturi, quin erroris cōuincamus schismaticos, nescio quæ portentosa eructantes de Baptismo, sicut & de matrimonio. Id quod q̄ falso in ordinē a sacram

DE MATRIMONIO. LIB. III. 109
sacramentis ecclesie redegerint, patet ex definitionis, ab ecclesie receptæ, dilucidatione.

Matrimonium esse verum ecclesie sacramentum. Caput XCI.

Matrimonium esse ecclesie sacramentū, Primò loquetur autoritate oim doctorū orthodoxorū, tā vīta q̄ doctrina illustriū, quibus citra scripturę autoritatē nemo sapiens reluctatur. Secundò, autoritate ecclesie catholice, quę ipsum inter ecclesie sacramēta recenset, cui proculdubio credendum est, quū teste Apostolo, veritatis sit columna & firmamentū. Cuius autoritati inmixta est omnis euangelica veritas, imò totius sacre scripturę firmitas: huic igitur tuto contra hereticos standum censemus. Esse verò matrimoniū simpliciter sacramentū, cōstat, quia ipsum est sanctissimæ rei signū, scilicet cōiunctionis Christi spōsi cū sponsa ecclesia. Vnde Apostolus loquēs de matrimonio, ait: Sacramentū hoc magnū est. Ego autē dico in Christo & in ecclesia. Nec audiendus est heresiarcha, q̄ dicit, per hoc quod Paulus subiungit, in Christo & ecclesia, ipsum excludere a matrimonio sacramēti cognomē. Nā aliq; si quis diceret, Baptismū sacramentū magnū esse in expiatione a peccato originali, tolleret a baptismo sacramenti rationē. Siquidem Apostolus dixit: Ego autē dico in Christo & in ecclesia, vt rationē aperiat magni. Qd. Coniunctio viri & foemine, sacramentū est magnū, quia in Christo & in ecclesia quid magni figurat. Consequitur propterea, si coniugium, magnū est sacramentū in Christo & in ecclesia, igitur cōnubiū est sacramentū. Sanè pronomen illud, demonstrat coniunctionē viri & mulieris, de qua iam Paulus dixerat. Est itaq; clarissima Apostoli sententia, Coniunctio siue adhesio viri & vxoris in carne vna, quam appellamus matrimonium, est sacramentum magnū in hoc, quod est signū coniunctionis Christi et ecclesie. Esse autē inter Christum & ecclesiam coniunctionē eam, quæ perinde est inter sponsum & sponsam, Christus ipse subindicat, dicēs: Qui habet sponfam, sponsum est, de seipso loquens. Er rursus: Nunquam quid

1. Tim. 3

Ephe. 5

Ioan. 3

Mat. 9

Mar. 9

quid possunt filij sponsi lugere, quid cum illis est sponsus: Ipse Christus se sponsum intelligens, filios sponsi, quos discipulos, adeoque omnes Christianos, qui congregati in ecclesiam sunt, intelligendos innuit. Est autem ecclesia Christi sponsa, ex omnibus gentibus congregata, quae illi integritate mentis, perfectione charitatis, unitate catholicae fidei, concordia pacis copulata est: hanc sponsam sibi in thalamo vteri virginis sibi sociavit, & precioso sanguinis redemit ac mundavit. Hinc propheta: Tantiq[ue] sponsum procedens de thalamo suo, eandemq[ue] sibi per fidem consummavit, apud alium prophetam, inquit: Deus sponso te mihi in fide. Unde Apoca. habet: Vidi sanctam civitatem, Hierusalem novam, descendentem de caelo, a deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo. Et audiui vocem magnam, de throno dicentem: Ecce tabernaculum dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Quocertum in loco de nuptiis sponsae & agni frequens fit mentione. Et Christus pariter in euangelio passim nuptiarum meminit. Et Apostolus ait: Amulor enim vos dei amulatione. Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Ex quibus huc usq[ue] memoratis (traleo res illa quae adduci possent) colligimus, q[uo]d pie & vere Apostolus contra impios matrimonij detractores scripserit, ipsum coniugium non modo sacramentum esse magni ostendens, q[uo]d magnam & occultam rem & sanctam representet, scilicet Christi & ecclesiae per fidem copulationem, sed et eam praeseferat coniunctionem ineffabilem, qua Christus in utero virginis, cooperatore spiritu sancto, verbum caro factum est, scilicet humanae naturae per assumptionem humanitatis coniunxit, deus homo factus, & sic homo deus, idemq[ue] Christus deus: imo & eam figurat sanctam coniunctionem, qua sibi Christus deus animam uniti uscuusq[ue] iusti per spiritualem gratiae influxum coniunxit.

Quid intersit inter sacramentum & mysterium. Cap. XCII.

Nec homo idiota magnificat, q[uo]d quidam in eo loco Apostoli, non sacramentum, sed mysterium vertunt: quandoquidem idem est utrumq[ue], quavis hoc Graecum

Ephe. 5

Psal. 18

Osee. 2

Apoc. 21

1. Cor. 11

Ioan. 1

cum, illud Latinum: significat enim utrumq[ue] rem aliquam sacram, adeoque occultam. Hinc rem non sine sacramento vel mysterio fieri dicimus, quae ex occulta quadam sacrarum ratione proficitur. Hinc non sine mysterio apud Christianos vir & vxor individualiter coniunguntur, quoniam in ea coniunctione triplex illa supradicta coniunctio diuina figuretur. Et sic profecto nullum est ecclesiae sacramentum, quod non idem sit & mysterium siue arcanum. utpote quod sub sensibili signo abdita contineat gratiam & inuisibilem, eandemq[ue] operetur secretis: quamuis ob rudiores, qui plerumq[ue] literae plurimum inhaerent, censuerim tutius, eundem fuisse locum utendum latina dictione, sacramentum, perinde atq[ue] apud omnes trita, adeoque recepta: ut quoties auditur matrimonium esse sacramentum, toties ipsum intelligatur ecclesiae sacramentum esse, quod secreta & recondita habeat dispensationem, id est, quod (ut alia ecclesiae sacramenta) virtutem & gratiam a deo dispensata & collata conferat. Id quod a simplicioribus non ilico intelligitur in dictione mysterio, utpote ab ecclesia in hac re minus usitato. Cuius sane causa, diuus Hieronymus Graecae linguae doctissimus, maluit forassis sacramentum, q[uam] mysterium, quod Graecum est, vertere & legere, ne imbecilles redderet dubios in eo quod certum sit, scilicet matrimonium sacramentum non prestare gratiam, quemadmodum perperam contendunt schismatici, qui postquam erroris sunt testimonio scripturae conuicti, quando dixerunt, coniugium non esse sacramentum, euestigio, ut sunt, ut ventus, instabiles, adfirmare id ipsum coniugium esse coacti, negant ipsum non esse sacramentum, in quo hoc ipsum suscipientibus aliqua conferatur gratia, nec nuptias in hoc a deo institutas, ut essent propriae gratiae signum. Contra quos etsi alio in loco pluribus non contemnendis, ut quidam affirmant, disputauimus: hic tamen non grauabimur aliqua in medium afferre, quibus minus adulti facile ad credendum induci poterunt, in sacramento matrimonij gratiam conferri.

Probatur rationibus, conferri gratiam in sacramento matrimonij. Cap. XCIII.

Primo,

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Primo, quod ecclesia catholica quondam concilio Florentino, sedente Eugenio quarto, representata, sine rit, matrimonij sacramentū comitari gratiā necessario, obice remoto, quā illud in sacramentorū numero recēset nouæ legis, quorū septē sunt; Baptismus, Confirmatio, Eucharistia, Pœnitentia, Extrema vinctio, Ordo & Matrimonium. Absit igitur, vt non standum puremus cum ecclesia veritatis columna. Secundō, nisi hoc esset, sacramenta nouæ legis nihil distarent à sacramentis veteris legis, quæ eadem cōciliij determinatione teste, gratiā (vt eius vtar verbo) nō causabāt, sed eam solum per passionē Christi dandam esse figurabant. At qui hæc nostra sacramenta & cōtinent gratiam, & ipsum digne suscipientibus cōferunt. Esset autē absurdum & contra scripturā, dicere, nouā legem, scilicet gratiæ, nihil habere discriminis in hoc à veteri lege, in quo omnia futurę erant veritatis figura, quę nūc à veritate per Christum, quāsi à sole vmbra, est depulsa, dicente Apostolo: Hæc autē omnia in figura cōtingebāt illis. Et aliās, Quæ sunt vmbra futurorū. Idem ad Hebræos, Vmbra enim habens lex futurorū honorū, nō ipsam imaginē rerū. Sic sanctissimi sacramēti eucharistię figura fuit immolatio ipsius Isaac, destinata & proposita ab Abraham patre suo, quæ typū gessit immolationis Iesu Christi in cruce, à deo patre nobis exhibitæ. Sic & immolatio agni pascualis, facta à populo Israelitico Agyptū egressuro, figura fuit oblationis ipsius Christi in cruce, cuius memoria potissimū per hoc recolitur mysteriū. Sic & manna de celo datum eidem populo quadraginta annis in deserto, figura fuit corporis Christi, veri manna, quod perinde viatico refecti, presentis vitæ cursum transigamus, et terrā promissionis deniq; subeamus. Sic & sacrificium Melchisedech, Dauide teste, quod fiebat pane et vino, figura fuit veri Melchisedech Iesu Christi, qui et ipso vero pane & vino, nimirum corpore & sanguine suo, sacrificauit, sacrificadumq; instituit per suos apostolos & eorū successores, vt fiat id ipsum sacrificium, canēte propheta, in æternū, et ipse Christus mysterio illo

DE MATRIMONIO. LIB. III. 111

rum sacerdos esset in æternū secundum ordinem Melchisedech. Sanè ea fuere omnia vetera, quæ (Apostolo teste) transferunt, facta in Christo, quæ ipsa est veritas, omnia sunt noua, ideoq; à veteribus plurimū discreta. Id quod vides maxime intelligendum de sacramentis nouæ legis, ex quorum est numero matrimonij sacramentum, in quo, vt in alijs gratiā cōmunicatur. Vel Tertiō, et si non prorsus de verbo ad verbū, ex scripturis colligi possit, gratiā in cōiugio virtute diuina cōferri, aduersus reinguerfarios & calumniatores, colligere tamen potest ex intellectu vero scripturarū. Siquidem constat, fornicationē oēm vel quamlibet simplicem, ex lege diuina esse peccatū, dicēte scriptura: Non erit mater de filibus Israel, neq; scortator de filiis Israel. Et Tobias: Attēde tibi, inquit, à fornicatione. Et Paulus: Fugite fornicationem.

Certe magna cōfertur gratia in sacramento matrimonij cōiugatis, quod huius virtute fornicatio prius ad mortem, modō cōiugatis sit in remedium licita. Hoc autē ita esse arguit Paulus: Propter fornicationē autē, inquit, vnusquisq; suā vxorem habeat, & vnaquæq; suum virum habeat. Deinde neminem latet, hominem corpore simul & spiritu cōstare: hinc deum, quom dixit benedicens: Crescite & multiplicamini, homini etiam infundisse gratiā spiritalem, vt crescerent & multiplicarētur virtutibus et operibus bonis, ita vt per eam quoq; gratiā quę in matrimonio reguntur, facilius cōiugati operari possint. Id quod Apostolus notare videtur, quādo dicit: Honorabile cōiugium & thorū immaculatum: siquidē nihil carere macula potest, si gratia careat: igitur si thorus immaculatus est cōiugiū, ipsum gratia comitatur, quā deus sua benignitate cōiugio iungere curat, vt cōiuges fidem matrimonij & reliqua eius bona seruare facilius valeant: quod certē experientia rerū magistra quotidie docet. Raro enim vel nunq; inter fornicatores fidē (si modō fides inter prophanos amatores vocari queat) videmus tantisper durare, vt in coniugatis, vel quamlibet isti mutuo amore ardeāt. Et rursus, quā iudicio

1. Tim. 3

Col. 2

1. Cor. 10

Heb. 10.

Gene. 22

Exo. 18

Exo. 16

Ioan. 6

Gen. 14

Psal. 109

Heb. 7

Mar. 28

Mar. 14

Luc. 22

1. Cor. 12
2. Cor. 5
Esa. 43
Apo. 18

Deu. 23
Tob. 3
1. Cor. 6

Gene. 9

Heb. 13

judicio omnium theologorum sacramenta nouæ legis efficiant, quod figurât, nō dubium est, cōtrahētibz cōferri gratiâ per hoc sacramentū, quæ ad unitatē Christi et ecclesiæ attinet, id quod eis maximè necessarium est, vt sic carnalibus & terrenis intēdant, vt interim à Christo & ecclesiâ nō dislungantur, quod minime extrastarum coniugij fieri queat: quādoquidē ex Paulo quasi constat, posse coniuges ea quæ & dñi & quæ sunt inuicē, cogitare. Præterea, quum (eodem teste) sancti sciatz sit vir infidelis per mulierē fidelem, videri adsolet, coniugij tale propter accedentē alterius fidem plus sanctitatis habere, q̄ prius: hocq; fieri per gratiam sacramentalē, quæ ante baptismū omnium sacramentorū janua, ad infidelem cōiugem ingredi haud quituit. Insuper magna est gratia in hoc sacramento, quæ sciat vnusquisq; vas suum, i. vxorē, possidere in honore, non in passione desiderij, sicut gentes quæ ignorāt deum. Itemq; vt vir sit sua vxore cōtētus, vel quālibet deformi, eamq; honeste cognoscat. Demū et hæc nō censerī potuerit exigua gratia, quæ vterq; cōiugū sibi ad ea quæ necessaria sunt vitæ, cōmodius prouidere potest, q̄ si vterq; esset priuatus. Id quod videmus in ea domo, quæ vel viro vel muliere caret. Hinc vel propter hoc etiam rectè videtur à deo homini protoplasto adiuncta mulier in adiutorium, quando (vt ait scriptura) vix sit homini soli, quoniam cum ceciderit, non habeat subleuantem se.

Postremū & hoc quoq; gratiam non inepte quis dixerit, q̄ ex cōsanguinitate & affinitate vtriusq; coniugum multa subsequantur cōmoda: siquidem amicitia multiplicatio, & charitatis atq; concordia in plures homines dilatio, ex matrimonio subnascitur: sanè numerosus se porrigit charitas, quum quis alium habeat patrem, alium focerū. Et vt semel finiamus, quis in eo sacramento facile negabit gratiâ conferri, quod Christus dominus, vnde omnis omnium sacramentorum virtus emanat, sua suæq; matris præsentia non modo cōmendauit, sed & prodigioso munere honestauit, haud aliâ suorum miraculorum in initium auspiciatus.

Quam

Quantum discriminis sit inter virginitatem & coniugium. Cap. XCIII.

EX quibus sanè vniuersis, quæ & aliâs de virginitate diximus, nemo nō nisi à sensu cōmuni alienus, colligit, ita esse laudandam virginitatem, vt interim coniugio sua sit laus & cōmēdatio, & quod suum est, vnicuiq; tribuatur: quum vterq; tam virginum q̄ coniugatorum status, deo pro loco, tēpore, personaq; sit æque gratus, et ad sit sua vtriq; à deo salus. Modo igitur collatione facta, quia bona sit castitas cōiugalis, melior cōtinētia vidualis, optima perfectio virginalis: ad probandum oēm graduum electionem, ad discernendumq; meritū singulorū, scimus ex immaculato virginis vtero Christum voluisse nasci, à prophetico Annæ viduæ ore mox natum benedici, à nuptiarum celebratoribus adhuc iuuenem inuitari, suatq; præsentia & matris & discipulorum, coniuges honorare. Cæterū etsi ex aliquibus causis, quas nuper recensuimus, constet, statum cōiugalem cæteris esse inferiorē, potest tamen et ille cæteris etiam numerum censerī superior: vel idē, q̄ tam magnū sit sacramentum, vnde illi cōiunguntur, matrimonium, vt cæteris præstet, eō q̄ cætera in terris, hoc autē à deo et primū omnium in paradiso sit institutū: cætera ad remedium, hoc ad cōfortiū felicitatis: cætera naturæ collapsæ sunt adhibita, vnum illud condita datum est, & quidem ab eo, à quo & vitæ accepimus, & redempti sumus: quod & diuina sua præsentia & operatione vel idē sanctificare dignatus est, vt illi virtutem propriam infunderet, & omnibus venerabile redderet, idēq; sanctum. Valeant eapropter, qui idipsum vel rātilium vituperant vel fugillant, quod tam in loco sancto deus, et ad tot bona, vt audiuimus, instituit ac sanctificauit, natura sanctiuit, ratio suadet, diuinæ pariter & humanæ literæ laudant, omnium gentium cōsensus approbat, & quot tot sanctissimi homines amplexari sunt. Id quod nobis Christianis hoc debet magis esse sanctū, q̄ sacramentū est ecclesiæ, et hoc quidem magnū, ob rem magnā, quæ in Christo & ecclesiâ signat, quemadmodum paulo antè disseruimus.

Nec

1. Cor. 7

1. Thef. 4

Gene. 2

Ecces. 4

Ioan. 2

Luc. 12

Luc. 2

Ioan. 2

Nec est quod latius illud conemur in presentia extolle
re, quod tot excellentissima testimonia extollunt. Vnde
etiam non defuere, qui in eius laudem encomia non contem
nenda perscripserunt, sua inibi ingenia, quonia argumentum
copiosum habuerunt, more oratorio non parum exercere.

Quam male cedat illis, qui matrimonium susci
piunt indigne. Cap. XCIV.

Superest ut doceamus, qua ratione atque via ad tam
sacrosanctum ecclesiae sacramentum perueniri possit,
ne eo ingressis, tanti sacramenti sanctitas magis nocu
meto sit futura, quam commodo. Quod fieri solet, quoties pec
catores in loco sancto sibi standum putant, quum ritum scire
nequeant in loco sancto nisi sancti, dicente domino ad
Iosue & ad Moysen: Non appropinques huc: solue cal
ceamentum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, terra
sancta est. Quam enim periculo sit plenum, indigne nupti
as amplecti, tamquam venerabile sacramentum circa sanctita
tem suscipere, non obscure intelligimus in septem maritis
Sarae filiae Raguelis, in Rages civitate Medorum, quos
omnes daemones, nomine Asmodaeus, occidit, mox ut in
gressi sunt ad sponsam: nimirum, ut historia docet, indigni
coniugio tanto. Id quod certe & nunc fieri posse non dubi
tamus, quum hoc sacramentum tam sanctae sit rei signum,
unionis scilicet Christi & ecclesiae, tamquam gratiis plenum,
ut fortassis ad eum, qui panem in nuptiis Christianis con
cedere velit, non absurde dici queat, quod Apostolus
de sacratissimo pane corporis Christi olim dixit: Pro
bet autem seipsum pane corporis Christi olim dixit: Pro
lice bibat. Qui enim manducat et bibit indigne, iudici
um sibi manducat & bibit, non diiudicans corpus domini, scilicet
quod ex Christo, uti capite, & ecclesia seu membris con
adunatum, nuptiis representatur. Certe contracturi debet
magnopere cauere, ne perperam nuptias attentent, haud
dubitantes, plerisque ex iis, qui indignos se tanto sacra
mento reddiderunt, infirmari, plerisque dormire, plerisque
non capere fructus & bona matrimonii. Debent, inquam,
esse non immemores, ex ea indignitate & inter coniuga
ges & prolem pariter, parum aut nihil prorsus feliciter
constat

Exo. 3
Iosue. 5
Tob. 3.
1. Cor. 11

constare: nec debent sine iusta deliberatione ad tantum
sacramentum accedere, vnde, nisi morte interueniente,
discedere nequeunt. Mat. 19
1. Cor. 7.

Quomodo digne ad sacramentum Matrimonii
sit accedendum. Cap. XCVI.

Quamobrem operam pretium censemus, ut pau
cis pro tempore agamus, quomodo sit ad hoc
dignissimum sacramentum digne accedendum, dignetur
in eo manendum, ipsumque salutariter ad omnia finendum.
Quo facto, ad veras tandem, easque coelestes nuptias per
uenire tuto valebit. In primis proin, qui digne & ad be
ne beateque viuendum nuptias habere optat, is liber pri
mum ab iis, quae matrimonium ex constitutione ecclesiae im
pediunt, virginem pro virili tandem quaerit, qualis nuper
descripsimus. Qua inuenra, sequatur ordinem & condi
tionem euangelij de nuptiis in Chana Galilaeae factis. Ioan. 6

Primo curet suas nuptias fieri in Chana Galilaeae. i.
in zelo domini exercituum: ita enim interpretatur Chana:
i. curet nuptias habere non libidinosa voluptate carnis,
sed desiderio voluntatis Dei, legisque diuinae implenda,
postquam ad suscipiendam prolem, ductus, quae subinde deum
agnoscat, cuius ordinatione suscepta fuit, legemque et vo
luntatem eius similiter obseruet & custodiat. Hoc enim
(ut Apostolus ait) est in domino nubere, ad cuius gloriam (eo
dem teste) omnia fieri debent. Hoc est quod angelus Rapha
el Tobiam monuit & docuit: Accipies, inquit, vir
ginem cum timore domini, amore filiorum magis quam libidine
ductus, ut in semine Abraham, scilicet Christo, benedi
ctionem in filiis consequaris. Illi vero (cuiusmodi fuere sep
tem viri, quos Sara prius habuit) qui coniugium ita susci
piunt, ut deum a se & sua mente excutiant, & suae libi
dini ita vacent, sicut equus & mulus, quibus non est in
rellectus, habet potestatem super eos daemoneum.

Secundo, habita tam sancta ad nuptias contrahendas
intentione, uterque contrahens in cubiculum suum eat, tri
bus diebus oret, quemadmodum Sara fecit in sua oratio
ne deuotissima, ut deus eas, quas sit uterque initurus nup
tias, velit esse faustas atque felices. Id quod etiam num fa
cient

1. Cor. 10
Tob. 6
Psal. 38

Tob. 7.

cient priusq̄ sibi mutuo reddant debitum, iuxta abgehi
consilium, quod Tobia praeiuit, vt videlicet a sponsa
abstineret in cubiculo tribus diebus & noctibus: inter
rim vterq; oraret, vt benedictionē coniugij a Deo con
sequeretur, & filij procrearetur incolumes. Sane tres nō
ctes, sunt tres partes poenitentiae, contritio, confessio, sa
tisfactio, quibus nox peccatorum fugatur, quas velim
precedere oēm matrimonij cōtractum, interq; eas cum
Tobia & Sara orandum: Domine Deus patrū nostro
rum, benedicant te caeli, terra, mareq; & fontes & flu
mina, & omnes creaturae tuae quae in eis sunt. Tu fecisti
Adami de limo terrae, dedistiq; ei adiutorium Euam. Et
nunc Domine tu scis, quia non luxuriae causa accipio so
rorem meam coniugem, sed sola posteritatis dilectione
in qua benedicatur nomen tuū in secula seculorū. Misere
re nobis Domine, (haec sunt verba Sara) misere re no
bis, et conueniamus ambo pariter sani. Haec tenus To
bias cū sua Sara, quae vtiā & quib; optimi sequeretur
in nuptiis contrahendis & cōtractis, memores & se
esse filios non modo sanctorū, sed sancti sanctorū, s.
Christi, qui eos sibi filios nō ex sanguine, neq; * volup
tate carnis, sed sua misericordia per fidem fecit: qui non
possunt ita coniungi, sicut gentes quae ignorant Deum.
Praeparent itaq; contracturi se modis oibus, vt sacra
menti gratia esse queant participes, quae certe in pecca
tis detēris haud cōmunicatur. Si enim ait Esaias, Munda
mini qui fertis vasa Domini, multo magis mundari
debuerint, qui suscipiunt tā sanctum sacramentū, quod
tam multiplis eis gratiae vas est. Haec pro sincera in vos
charitate obiter dixerim, perinde atq; non minus Chri
stiana, q̄ magnopere ad bene beateq; viuendum in con
iugio necessaria, quibus cū velim & seruatū iri, quae ex
laudabili vniuersusq; ecclesiae cōsuetudine obseruari
cōsueuerūt, quibus obmissis, nuptiae pessum sint iturae.
Ea autē facile videntur originē bonā suscepisse ab anti
quis et patribus sanctis, vti videre est apud Tobia. Si
quidē (ait scriptura) Raguel apprehendens dexterā filij
suae, dexterā Tobiae tradidit, dicens: Deus Abraham,

&

Tob. 7.

& deus Isaac, et deus Iacob vobiscum sit, & ipse cōiun
gat vos, impleatq; benedictionē in vobis. Et accepta
charta, fecerunt conscriptionē cōiugij. Et post hoc epu
lati sunt, benedicentes deū. Haec nimirū faciunt vt ve
teres. Quid igitur ipsi faciemus, qui a Dño nostro loqe
clarius et euidentius ad huiusmodi negotia instituti su
mus: Sed prohdolor, nihil penē videmus in sanctiss. no
stra religione, quod hac praesertim tēpestate, per volu
ptuosos carnalesq; istos apostatas, nō sit vel prophana
rum, vel corrupti cōceptum, qui haud dubie propterea
aliquando suā mercedem sunt recepturi, qui vtiq; tanq̄
verae religionis corruptores & sacrilegi, essent a pote
statibus puniendi, vt sua deo gloria, reipublicaq; Chri
sti tranquillitas restitueretur, haec tenus per istos ferme
extincta, vel certe extingui cōcepta. In quos nisi serio fu
erit animaduersum, non aliā videbimus Germaniā no
stram, dudum pacatissimā, q̄ futurā Babylonā, in qua
nihil sibi cōstabit, cōfuso passim in oibus rebus ordine
sine quo nihil nisi sempiternus horror esse poterit. Id q̄
pleraq; Germaniae loca hucusq; propter perniciosam
haeresim experta sunt, forte magis expertura, quod De
us auertat. Videmus, in quā, ductu istorum nebulonū
vsque adeo publicae nuptiarū honestati esse detractum
vt planē sine discrimine pessimi quicq; haud secus ac ad
rem aliquā prorsus prophanam accurrant, vt pote sine
Dei timore, sine sacramenti reuerentia, sine confessione
cū omni lasciuia: quorū certe tāto grauiora sunt pecca
ta, quanto in lege noua sacramentum illud est maioris
gratiae ex diuina misericordia collatiū. Sed faxit deus,
vt quae sui sunt honoris & nostrae salutis, decētius & re
ctius amplectamur: q̄ vnice desidero et opto. Ceterū
vt eo regrediamur, vnde digressi sumus, subsequēs erit

Tertio, vt singulis quae diximus, in suo ordine obserua
tis, in nuptiis praesto sint mater Iesu Maria, Christus Ie
sus dñs, discipuli q̄ eius .i. vt in nuptiis adsint tria ma
trimonij bona, vt pote fides castitatis coniugalis, q̄ per
Mariā castiss. virginē signat, sacramentū inditūditatis
& cōiunctionis diuinitatis & humanitatis in Christo,

P a vel

Tob. 8.

Ioan. 1.

Esa. 38.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

quem non fortunarum amissio, nō cohors filiorum, nisi
 na domus obruta, non vis vlla morbi infringere potue
 rat, pars vna capillorum coniugi adempta adeo affecit,
Iob.3 vt idem quo genitus esset, homo alioqui patiētissimus,
 sit demū execratus. Quæ indiuidua constantia & adhae
 sio amborum coniugum, vt facilior sit ac maneat forti
 or, profuerit, si vterq; peculiare quoddam suum obser
 uet officiū. Siquidem vir, docente Paulo, nō sit amarus
Col.3 ad vxorē, ipsam contemnens: verū illi impartiat hono
1.Pet.3 rem, perinde atq; infirmiori vasculo, & tanq̄ cohæredi
Gene.18 gratiæ vitæ Sic Abrahamus vxorem suam Sarā, vocat
Gene.3 sororem, & ipsa illum appellat dñm. Et Adā: Mulier,
 inquit, quā dedisti mihi sociam: non ait, ancillam. Ideo,
 q̄ nō de pede, sed de latere viri est formata. Non sit vir,
1.Re.25 vt stultus Nabal. Vir quoq; semper sit in timore dñi,
Prou.28 tum beatus erit, Salomone teste. Et diligat vxorem mā
 gis spiritu q̄ carne, Apostolo scribente. Ita enim Chri
Gene.3 stus ecclesiam dilexit. Itemq; semper sit in labore hone
Iob.5 sto, nō vsurario. Ad virū enim primū dictum est: In su
Psal.127 dore vultus tui vesceris pane tuo. Homo enim nascitur
 ad laborē. Hinc propheta ait: Beatus, labores manuum
 tuarū quia māducabis. Caueat igitur vir, ne sua dilapi
1.Cor.12 der ociando & luxuriādo: imō (vt præcipit Apostolus)
 magis laboret manibus suis, vt habeat vnde tribuat ne
 cessitatē patiēti, & vt filiis ad vitæ honorisq; necessaria
 thesaurizet, eodem teste. Demū prorsus caueat a forni
 catione, vnde periculū mortis emanat, et omnis discor
Tob.4 dia conjugalis, & sinistra suspicio zelotypiæ. Hinc senior
Pro.31 Tobias filium suū in primis dehoratur a fornicatione.
 Mulier verō ē regione sic timens deum in omnibus,
 quoniā ipsa (Salomone dicēte) laudabitur. Item oret, vt
 pro salute sua & gloria dei prole fecundetur, vt Anna
1.Re.3 Helcanæ vxor, Samuelem filiū prophetā precibus ob
 tinuit. Sterilis, tamē citra culpā, non tristetur, quoniā
 eiusmodi mulieres fuere perq̄ plurimā nō vulgari san
 ctitate. Filij etiam multis extiterūt perditioni. Item sit
 ad omnia & in omnibus humilis, sequēs in hoc glorio
Luc.3 sissimā mulierem virginemq; Mariā. Hinc Petrus: Qua

rum

DE MATRIMONIO. LIB. III. 116

tum sit, ait, non extrinsecus capillatura, aut circundatio
 auris, aut indumēti vestium cultus, sed qui absconditus
 est cordis homo, in incorruptibilitate quieti & mode
 sti spiritus, qui est in cōspectu dei locuples. Sic enim ait
 quando & sanctæ mulieres sperantes in deo, ornabunt
 se. Itemq; (quod ex humilitate sequitur) sit viro libēter
 subdita, sicut (teste Petro) Sara obediebat Abraham, do
 minū vocās ipsum. Hinc Apostolus: Mulieres, inquit,
 viris suis subditæ sint sicut dño, quoniam vir caput est
 mulieris, sicut Christus caput est ecclesiæ: ipse saluator
 corporis eius, sed sicut ecclesia subiecta est Christo, ita
 & mulieres viris suis in omnibus. Itemq; timeat virū,
 & studeat quomodo illi vere virtuosēq; possit placere.
 Itemq; sit fortis ad ea quæ sunt alicuius ponderis, quem
 admodum Abigail nō curans vitæ periculum, oblati
 Dauidi muneribus, ab eodem cōtra virū suū stolidum
 Nabal, indignationē deprecata est, nempe quem ille oc
 cidere statuerat, q̄ suos nūcios iniuriis adfecisset. Item
 q; domi maneat, non vagabunda cursitans, a qua cauē
 dum multis monet Sapiens, & Apostolus talem, vt lu
 xuriantē, reprehēdit ad Timotheū. Huius vitio supra
 ta fuit a Sichem Dina, Iacob et Lix filia. Itemq; sit nego
 ciofa, quippe cuius (vt est in scriptura) digiti fufum ap
 prehendant. In quo imitetur beatam Annā, vxorē bea
 ti Tobie senioris, de qua dicit scriptura: Anna verō
 vxor eius ihat ad opus textrīnū quotidie, & de labore
 manū suarū victum, quem consequi potuisset, defere
 bar. Sanē scimus ex nuper dictis, quantam occasionē ad
 omnia vitia præbeat otium. Non enim debet mulier
 panē otiosa comedere. Sanē nihil in domo melius vxor
 re bona, quæ (vt ait Sapiēs) solum a dño. preparatur. i. in
 specialem alicui gratiā datur, cuius merito vir beatus
 pronunciat. Sapiens enim mulier ædificat domū, in
 piens verō destruit, torantq; familiam & substantiā dif
 perdit, veluti de pessima Iezabel, vxore Achab regis Is
 rael, literis proditū est. Insuper vxor suo tantū viro ani
 mo et corpore adhareat, quæ velit porius discrimē mor
 tis subire, q̄ adulteriū cōmittere, quemadmodum casta
 Susana

P 4

Susana

1.Pet.3
 1.Pet.3
 Ephe.3
 Col.3
 1.Cor.6
 Pro.30
 1.Re.24
 Pro.7
 1.Tim.3
 Gen.34
 Ecc.24
 Tob.3
 Pro.31
 Pro.19
 Pro.14
 1.Re.12

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Dani. 12

Sufanna contra istos senes iniquos fecit. Summatim debet uterq; cōiunx se caste & honeste habere, tā propter peccatū in deum, q̄ propter suam & filiorū famā bonā.

De tertio matrimonij bono, de prole videlicet suscipienda. Cap. XCIX.

ET hæc, quoad Mariam & Iesum, id est, quoad ea, quæ matrimonij fidem et sacramentum concernūt. Iam deinde de discipulis Iesu, id est, prole ipsa, ob quā præcipue matrimonium est cōmendabile, pauca subiiciemus. Quia in parte parentes ambo æque dent operā, ut pro virili conentur efformare virtuosos filios, perinde atq; preciosissimū matrimonij thesaurū, & vnicū miseræ vitæ & senectutis solatium, et vnicam parētum gloriā. Hinc Sapiens: Filius, inquit, sapiens latificat patrem, et eius est gloria. Primò igitur omnium uterq; parēs debet natura quidem filiis suis educationē, ut in brutis videmus vniuersis Et hinc ait Apostolus: Non enim debent filij parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. Quibus dent victum ad sustentationē, nō ad luxuriam. Quod Paulus arguens, inquit: Habētes autem alimenta et quibus tegamur, iis cōtenti simus. De quo plura nuper, quando de virginitate tuenda nobis esset sermo. Deinde illis debet instructionē, iubente scripturas Filij tibi sunt erudi illos, & curua illos a pueritia eorū. Et Paulus ait: Vos patres, educate filios vestros in disciplina. In qua autem re sint in primis erudiendi, docet protoplastus Adam, primus omnium parēs, cuius vterq; filius adeo edoctus est cœli numē venerari: siquidem hæc disciplina est primaria sapientia. Obtulit itaq; hic, qui terræ cultor fuit, frugum primitias: alter qui pastor erat, agnos, & quicquid eximium ex toto grege poruit, in holocaustum dedit. Quem et reliqui viri sancti deinceps, perinde uti primū patrem, in suis liberis instituentis sequuti sunt, ex illisq; maxime Tobias, in quo nihil planē video desiderari, quod est boni patrisfamilias: ideoq; eum sæpenumero allegauerim, ut vobis in re domestica passim uti fulgens speculum occurreret. Is à scriptura cōmendatur, quoniam filij suū ab infantia deum

Pro. 10

2. Cor. 12

1. Tim. 6

Ecci. 7
Eph. 6

Gen. 4

Tob. 1. 4.

DE MATRIMONIO. LIB. III. 117

timere docuerit, & abstinere à peccato, inquit, paulò post se moriturū credens: Audi fili mi verba oris mei, et ea in corde tuo quasi fundamentū cōstrue, &c. Omnibus diebus vitæ tuæ in mēte habeto deū, & caue ne aliq̄do peccato cōsentias, & prætermittas præcepta dei nostri. Pauperē quidem vitā gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus deū, et recesserimus ab omni peccato, & fecerimus bene. Quia in re Christus dñs primus et vnicus omnium pater et doctor, sua nos vita (ipse enim est vera vita, sine qua nemo viuit beate) mox ab infantia docuit, quibus filij primò sint instituendi, scilicet in rebus diuinis, fide vera & bonis operibus: minime quo studio, sapientia, rerumq; cœlestium cura ductus puer, parentes reliquit, relicta matre, cui charissimus fuit: propinquorūq; comitatu relicto, triduo requisitus, non in puerorū cœtibus, sed in sapientium virorū confessu: non puerili intentus lusui, sed diuinarū rerum disceptationi, non in prophano, sed in augustissimo est templo repertus, testatus oportere se nō in iisse quæ hominū sunt, sed quæ sui (qui se in terrā misit) patris. Ex huius vnico & sanctissimo exēplo (est enim vita Christi, absolutissima virtutis idea) facile docētur parentes, ut suos liberos primo in rebus diuinis instituāt, eos veram Christi fidem doceant, orationes dominicas imbuant, illosq; in eis disciplinis curent erudiendos, quibus honeste hic viuere possint, et in dei laudem succrescere. Quo sanè loco profuerit, ut cognoscāt puerorum ingenia, ne inuiti tradantur artibus, quas suscipere nolint.

Expedi itaq; si cōmodum fuerit parentibus, aliquot ex iis tradere ludo literario, ut inibi ingenuas liberalesq; artes ad dei maximū decus, rei publicæ dignitatem & honorē, discāt, ut eorū deinceps prudentia & cōsilio rei publica tutius & rectius possit gubernari. Sic Paulus apostolus ad pedes Gamalielis legem Moyse et prophetas didicisse se gloriatur, ut armatus spiritualibus telis, postea doceret cōfidenter. Qui & scribit: Timotheū ab infantia sacris literis eruditū, horraturq; ad studium lectionis, Tito quoq; præcipit, ut scientiam scripturarū

Ioan. 1. 4

Luc. 8

Mat. 6

Act. 12

2. Tim. 3

Tit. 1. 2

P s haud

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Dani. 1. 2 haud negligat. Sic Moyſes & Daniel omni ſcientia Aegyptiorum & Chaldaeorum eruditi fuerunt. Eſt autem ſibi cura adhibenda, ne tam multa legantur, q̄ vtilia ſunt. Sanè qualis rerū lectio, talis legentium profectus. Sunt etenim & à pueris diſcendæ ſeculares literæ, quæ eas ad meliorem vſum aſſumant: quandoquidem aliqua diſcuntur, vt nō negligantur: aliqua, ne ignorentur: aliqua, nō vt teneantur, ſed vt repudientur. Debēt adoleſcentes pro tempore ſtudia etiam externa amplecti, nō vt ſequantur, ſed vt iudicent atq; cōvincant. Quomodo quiſpiam aduerſus mathematicos velit ſcribere, imperitus matheſicos? Quomodo aduerſus philoſophos diſputet, ſi dogmata philoſophorū ignoret? Quomodo cōvincat hæreticorum ſcripta, ſi quis hæreticorum tallaces diſciplinas neſciat? Quæ res vt liberis feliciter cedat, curent parentes, vt probis iuxta atq; eruditis præceptoribus illos committant, qui eorum, nō ſecus atq; ſiliorum, curam in delectu diſcendi habeant. Quales vero præceptores Germania hiſce annis habuerit, pluſq̄ notum eſt. Certe nequaquæ omnes neq; Chriſtianos, neq; doctos, neq; probos, quum videmus nunc, re ipſa ſtante, omnē apud nonnullos religionem & fidem, doctrinam & diſciplinā, probitatem & virtutem proſus exulare, & interire proſus ceptā. Studia quidem literaria vniuerſa, tam triuialia q̄ reliqua, omnino peſſum eunt: nec eſt qui ea reſtaurare cōtendat, ſucceſcentibus interim pernicioſis dogmatibus hæreticorū, qui, ne ſuæ iniquitates & technæ latius inuulgentur, modis omnibus ab omnibus antiquo more literariis ſtudiis dehortantur. Et profecto niſi dent operā Chriſtiani principes ac magiſtratus, vt priſtina ſtudia, catq; Chriſtiana, in priſtinum reſtituantur ſtatū, de tota Germania, eiſq; politica laude, proſus actum erit. Deſpectui interea habitis parentū filiis apud exteriores, quibus antea barbariſiam deinde erimus infulſiſſimis barbaris, tam moribus, qui nobiſcū non amplius docentur, q̄ ſcientiis & ſacris & prophanis, quæ omnino negliguntur barbariores: hocq; ipſum paucis annis futurū ſentio. Quam verò poſſet

DE MATRIMONIO. LIB. III. 118

ſterit noſtri, re cognita, in huius ætatis principes, magiſtratusq; propterea ſint inuecturi, nemo eſt qui poſſit non euidenter cōſiderare, vt aliàs diſſuſus tractauimus hanc calamitatem. Quā vt ex parte declinēt parentes, ſtudeant ſuos liberos ſanctè et liberaliter erudire, virtutis atq; honeſtatis publicæ cum dei gloria nō immemores: in quā, homines bene doctos & literatos fore intra parum temporis chariſſimos, quādoquidem eorum futura eſt magna penuria. Dehinc ſciant & patres, non modò filios eſſe intruendos artibus bonis, ſed & ab omnibus vitiis ad virtutes dehortandos, atq; ipſos corrigendos, Paulo præcipiente: Educate filios vestros in omni diſciplina & correptione dñi. Non enim (ait idem) diligit filium pater, qui ipſum non corrigit. Debent autem (ait ſcriptura) ipſos à pueritia incuruare, vt à teneris obedire aſueſcāt, ne rebellionem poſtea indurati, nullo pacto ſecti poſſint, & redundet deinceps filiorum malitia in culpam parentum, veluti de Heli legimus, qui eſt ſanctus alioqui ſacerdos, quia tamen filios ſuos nō erudierit in omni diſciplina & correptione, ſuperius cecidit et mortuus eſt. Nec ab eo alienū eſt, quod aliàs de Dauide ſcribitur, qui & ipſe ſatis fuit turbatus & punitus à deo, quoniā peccato filij Amnon cōniuit. Hortantur i deoq; oēs ſcripturæ & ſanctorum exempla, ne parentes nimium indulgeant filiis, verum in eos auſteri ſint, & nō hilares. In quo tamē velim aliquā rationem haberi parentibus, vt pote omnia cum moderate agētes, ne corripiēdo filios, ſeuiores ſint q̄ oportet, ne cōtra Pauli præceptum illos ad iracundiam prouocent, ne teneros adhuc, puſillo reddant animo, vt ſemper deinceps ſint iuſto timidioreſ, etiam ad omnes. Id quod fieri adſolet, quum rigidioreſ verberibus ſint & plagis ipſi parētes, qui utiq; pluſ admonēdo q̄ verberando aliquoties proficiunt: quos oportet eſſe memores, non proſus in ſua eſſe poteſtate, efficere bonos pueros, ſed & eſſe ipſorum puerorum, ad ipſam ſe bonitatem diſponentium, imò eſſe primum dei miſerentis. Sane legimus optimum patrem habuiſſe peſſimum filium.

Quis

Eph. 6

Heb. 12

Eccl. 7

1. Re. 3

2. Re. 15

Eccl. 7

Eph. 6

2. Re. 20 Quis enim ignorat, quod pius & bonus rex fuerit Ezechias
& 21 eundem tamen constat habuisse filium longe pessimum
 Manassen. Sancti fuerunt Iacob & Rachel & Lia: filij ta-
Gene. 37 me aliqui fuere mali, in morte Ioseph fratris coniurantes.

Hinc consultum est coniugibus autoritate scriptura-
 rum, ut si velint habere probos honestosque ad dei adque
 suam laudem filios, tota deuotione sacramentum matri-
 monij ineant, orantes a deo max. eius sacramenti gratiam
 sibi communicatum iri, qua possunt hactenus audita tria
 coniugij bona, scilicet fidem, sacramentum, & prolem,
 ad bene beateque viuendum obtinere: quae certe obtine-
 bunt coniuges, si nuptias modo quo diximus, auspiciati
 fuerint: deindeque a peccatis expurgati, ad eandem nupti-
 as inuitauerint, secumque habuerint castissimam gloriosissi-
 mantque virginem Mariam cum filio vnigenito Iesu domi-
 no nostro, eiusque discipulos: quos habebunt, quando pro
 virili habere agereque curent, quae hactenus ex sacris scri-
 pturis euidenter docuimus. Nec interim dubium erit,
 quin si coniuges ad hunc, quem diximus, modum nuptiarum
 hoc in seculo habuerint, tandem matrimonij vinculo
 morte ipsa naturali soluto, acturi sint aeternas illas & iu-
 cundissimas in caelo nuptias, quales haec, de quibus lo-
 quuti sumus, figurant: in quibus vinum illud temporalis
 iucunditatis deficiet, et aeternae hilaritatis semper mane-
Cant. 1 bit, quo (ut est in Canticis) nisi dei charissimi inebriantur,
 id est, laeti redduntur gaudio, quod plenum erit. Hinc
Apo. 19 illic agentes, dicemus: Gaudeamus & exultemus, & de-
 mus gloriam deo, quia venerunt nuptiae agni, et vxor eius
 preparauit se, & beati qui ad coenam nuptiarum eant, quae
 ipsius agni erunt, vocati sunt. Cuius coenae uocatione
 digni erunt coniuges, qui hic in suo coniugio Iesum, ma-
 tremque Mariam unam cum Iesu eiusque discipulis habuerunt:
 de quibus haec pro loco & tempore fortassis sufficenter
 recensimus &c. utinam ea suscipiantur & notentur at-
 tentione, qua audisse uideamini. De caeremoniis in nup-
 tiis celebrari solitis, uideatur Liber sextus de catho-
 licis in catholica ecclesia caeremoniis.

De vno

De Vnctione, quam uocant Extremam, infirmo-
 rum: septimo, eodemque postremo catho-
 licae ecclesiae sacramento:

Et in primis, quid sit extrema vnctio. Cap. C.

Mulsi sunt et nostrae tempestatum haeretici, quo ni-
 hil religionis immune relinquerent, plus quam impu-
 denter in ordinem redigere sacramentum Vnctionis in-
 firmorum, siue aegrotorum: qui ipsum non modo civile of-
 ficiam fecerunt, sed et plus quam scurrilibus blateramentis
 eleuauerunt, multisque in locis prorsus ex ecclesia, perina-
 de atque abominabile quiddam, non sine quodam horre-
 do stupore submouerunt: contra Christum, contra eu-
 angelistam Marcum, contra apostolum Iacobum, contra
 Dionysium Areopagitam, Chrysostrum, Theophylas-
 tum, Hieronymum, Ambrosium, Augustinum, Innocentium,
 Bedam, Lynam: contra denique plerisque omnes uetus-
 tissimos & Graecos et Latinos theologos, ut sileam neo-
 tericos cateruatim uniuersos: imo contra uniuersalem
 ecclesiam, quae vel ab initio sui, Vnctionem infirmorum
 pro venerando sacramento habuit, et uenerata est: itaque
 ipsum adhuc habent ac obseruunt, quotquot uere sunt
 catholici. Ipsa uero vnctio infirmorum, sacramentum est
 ad animi corporisque aegritudinem leuandam, a plerisque di-
 ci coepta Extrema Vnctio: non sane, quia ea percepta
 aegrotus ilico uita decedat, defungatur & indormiscat,
 quum potius per gratiam quam confert, mente simul &
 corpore (si deo sic uisum fuerit) reconvalescat: id quod
 preces illae, spirantes ipsissimam uetustatem, orationem
 & pietatem, quas in administratione huius sacramenti
 Ecclesia adhibet, apertum demonstrant uerum, quia sit ex
 quinque illis vnctionibus, quas ecclesia celebrat, extrema
 ma. Prima quidem est catechumenorum, secunda baptiza-
 torum, statim post baptismum fieri solita: tertia confirmato-
 rum, quarta sacerdotum & regum, fieri solita quando
 in auctorantur: quinta infirmorum, quae tamen quandoque
 non tempore, tamen ratione, postremo loco recte nune-
 ratur: non utique sic appellari coepta, quia sit sacramentum
 morientium, sed aegrotantium, non ad sepeliendi officium,
 sed

Mar. 6 sed ad tam corporis quam animae salutem institutum. Quod utque adeo verum comperimus, quod etiam Evangelista testetur, apostolos olim sacramento unctionis admodum multos sanasse, ipsosque sic sacramentaliter unctos, pristina incolumitatem recepisse, ut vbi fuerint deuotione, quam nunc, flagrantiore tam salutare mysterium accipientes. Quod enim sub hac nouissima tempora pauci reperiantur, qui huius sacramenti virtutem et efficaciam, saltem quod ad corporis coalescentiam attinet, experiantur & sentiant: aliud in causa non est, quam deuotionis tepiditas et fidei modicitas, quae oportet in accipientibus aduentem & flagrantem esse, quam per eam solam dei virtutem in nobis efficaciter operari liqueat, sine qua non est, quod speremus nos vera a deo nec corporis nec animae salutem adepturos. Cuius causa Marcus alibi scribit, in sua patria Christum nullam potuisse facere virtutem, nisi quia paucos infirmos, impostis manibus, curauerit: et hoc propter eorum incredulitatem, quam & dominus ipse admirabatur. Ita nimirum hac tempestate apud nos, vbi haeresis ista plane incredula sauit, paucissima fiunt super infirmos signa apud sanctorum reliquias & eorum templa & delubra: causa est, quia dei virtutem in eius sanctis imple negamus contra veritatem, dicentem: Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera quae ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet. Id quod passim in nostris Centuriis, & aliis nostris pro sacrosancta religione nostris operibus, non contemnendis scripturis & harum rationibus & exemplis ostendimus. Atque hoc est, quod sermo me Christus ad singulos, quos curauit, dicere solitus fuerit: Fides tua te saluum fecit. Qui & a se curandos, ad fidem cohortari solebat, dicens: Omnia quaecumque orantes petitis, credite quia accipietis, & fient vobis. Id quod maxime fieri conuenit in receptione sacramenti unctionis extremae, quemadmodum accipimus ex verbis Iacobi, de hoc ipso sacramento loquentis: Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros ecclesiae, & orent super eum, ungetes eum oleo in nomine domini: et oratio fidei saluabit infirmum, & alleviabit eum dominus: & si in peccatis sit, remittetur ei.

Quae

Quae quidem verba manifeste subindicant, hanc unctionem sacramentum esse, prout sequenti cap. docebimus paulo fuffus. unctionem infirmorum esse sacramentum, quia elementum habeat et verbum cum promissione gratiae. Ca. ci.

Quando de ratione est sacramenti nouae legis, ut habeat elementum, quod signum est visibile, & verbum, quo quidam gratiae per receptionem sacramenti promittitur: videndum subinde erit, quod sit unctionis extremae elementum, quodque ipsius verbum. Est proinde huius unctionis elementum signumque visibile, oleum per episcopum consecratum & sanctificatum, significans & demonstrans, in huius sacramenti dispensatione diuinitate per fidei efficaciam in homine aegrotato agi, quod natura praese fert oleum: utpote quod sicuti conducit ad labores & lucis fomentum & hilaritatis efficaciam, ita recipiens sacramentum postremae unctionis, per misericordiam dei & gratiam spiritus a labore corporis per aegrotationem contracto, et animae per peccatum aegrotantis eripitur: & lucem, gaudium, & spirituales hilaritatem accipit, modo fides aegrotantis accedat verbo, quo traditur a sacerdote hoc sacramentum.

Verbum vero est, quod presbyter ungens inquit, in nomine patris & filii & spiritus sancti, adiunctis piis a diuis Ambrosio & Gregorio compositis verbis precatoris: quippe, ut quicquid illicito visu, auditu, ac ceteris sensibus seu membris aegrotus deliquit, per huius olei unctionem expietur, cum imprecatione pacis. Solet enim hac ipsa unctio fieri in diuersis corporis partibus et membris propter causas, quas vel mediocriter eruditus facile colliget ex piis, quae tum dicuntur, orationibus: & quidem spectatim in eis membris & partibus, in quibus quinque sensus hominis vigent: & quidem propterea, ut quicquid per illos aegrotus peccauit, per huius unctionis virtutem efficaciter aboleatur: simulque aegritudo ipsa corporalis, quae fortassis ob peccatum contigit, ut saepe fieri solet, submoueatur. Cuius causa Christus ad eum, quem curaturus erat, aliquando dixit, utpote ad paralyticum curandum: Confide fili, remittuntur tibi peccata tua.

Mar. 9.

Mar. 2

Luc. 8

Sic

Sic compellabat eum, qui triginta octo annis ægrotans rat, & ab ipso ad pristinam valerudinem restitutus fuerat: Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Nec est quod de virtute & efficacia huius sacramenti vnctionis addubitemus, quum non solum signet ipsam, præ se feratq; ipsum elementum visibile, sub quo latenter operatur diuina potestas, sed & ipsum verbū testatur, quod innititur promissioni, quæ Apostolus Iacobus à Christo proculdubio promulgat iniquens: Et oratio fidei saluabit infirmum: & si in peccatis sit, remittentur ei. Quæ quidem verba satis superque arguunt, huius sacramenti vim quæ maxime ab oratione fidei pendere. Cuius etiam causa plus orationum ecclesis adhibet administrationi huius sacramenti, quæ vili aliterius sacramenti. Id quod & singulariter consolationi esse debet ægrotanti, prout paulo latius in sequentibus capitibus audiemus, vbi prius de institutione sacramenti Vnctionis extremæ audiuerimus.

A quo, & quando, & quomodo fuerit institutum Vnctionis sacramentum. Cap. CII.

Quum propter rationes, quas in frontispicio huius de sacramentis operis attingere cepimus, sacramentū nouæ præsertim legis, non potuerit nisi ab ipso deo et ab ipso dei filio dari et institui, non autē ab villo homine: profecto non potuit non ipsum postremæ Vnctionis sacramentum ab eodem esse institutū, quāuis fuerint qui putarūt secus, sua tamen non potuerunt opinione non falli. Si quidem eius sacramenti Christus fuit institutor, quando duodecim discipulos illos ad se vocauit, eos demq; binos misit: & ipsi certa quadam legationis forma præscripta, & potestate, qua deberēt vti, data & concessa, exierunt & prædicarūt hominibus, vt poenitentiam agerent, & dæmonia multa eiecerunt, & vnixerūt oleo multos ægrotos, qui & sanati sunt: non dubium quin id ipsum ex Christi institutione ac mandato, non sua præsumptione, fecerint. Qui enim fieri potuisset, vt sancti apostoli in tanta legatione præter Christi præscriptum quippiam fecissent, qui non sua, sed data tantum potestate vti

te vti sunt, haud sanè necesse, discipulum non esse supra magistrum: Dubitari proinde nequit, quin ecclesia hoc sacramentum ex ipsius Iesu Christi institutione acceperit, quod deinde diuus Iacobus apostolus, prout accepit à Christo, sub modo ac forma præstandum & exhibendum docuit, populoq; tradidit, vti Paulus egit cum sacramento Eucharistia. Ipse quidem S. Iacobus ita dicit in promulgatione huius sacramenti: Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros ecclesie, & orent super eum, vngentes eum oleo in nomine domini: & oratio fidei saluabit infirmum, & alleuiabit eum dominus: & si in peccatis sit, remittentur ei.

Ex quibus sanè verbis Sole clarius accipimus, hanc, quæ vulgo extrema vocamus, vnctionem, sacramentū esse, quæ neq; signo careat visibili, neq; promissione gratiæ: quæ immo nec ex humana, sed ex Christi institutione & apostolica traditione descendit. Id quod vniuersalis ecclesie, tam veteris quæ nostræ, Græcæ pariter & Latinæ, cōsensus vnanimis, & ipse etiam num sacramenti vsus, modus & forma, plus quæ euidenter comprobant. Quod euidentius ex subsequenti capite patebit.

De ministro, vsu & forma sacramenti Extremæ Vnctionis. Cap. CIII.

Modo constat ex dictis, apostolum hanc vnctionem pro sacramento tradere: proptereaq; dubitandum non esse, quin sacramentū verè sit, quæ apostolus non tam impie fuerit arrogans, vt pro sacramento traderet populo, quod sacramentum non esset. Jam verò tamen si dem apostolus cōdendi sacramenti potestatem non habuerit, constat tamē eum verbis illis tradidisse populo, quod ipse à Christo acceperit, qui vt alia mundo voluit innotescere per Matthæum, alia per alios euāgelistas: quid prohibet, quò minus quædam etiā doceri voluerit per Apostolum Iacobum? Et mirū sanè est, quod hæretici negant hoc tō apostolo, quod vel etiam quiddam maius, vti potest de venerabili Eucharistia (& quidem recte) cōcedunt apostolo Paulo, qui sibi illum longe præferendum alibi celsit, maxime quod ecclesia ex illius verbis vsum

Ioan. 5

Iacob. 5

Mat. 10

Mar. 3

Luc. 9

Mat. 10

Luc. 6

Iaco. 5

1. Cor. 12

Iaco. 5

1. Cor. 12

Gala. 1. 24

Q &

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

& formam huius sacramēti receperit, quanuis in eius administratione non ubiq; iisdem præscriptis verbis vratur, sed vno tamen sensu, cuius, q̄ verborum, magis interest. Est autem vsus huiusce sacramenti, q̄ presbyter infirmum oleo per episcopū consecrato vngat, atq; pro ipso infirmo preceatur, vt quicquid mali designauerit, hoc illi Dominus dimittat, & pristinā illi corporis sanitatem restituere dignetur. Forma verò administrationis à diuo Gregorio tradita, sic habet: PER istam sanctam vnctionem et suā piissimā misericordiam, indulgeat tibi Deus quicquid deliquisti per visum, olfactum, auditum &c. Ab Ambrosio autē forma tradita hæc est: VNGO oculos tuos, aures tuas &c. oleo consecrato in nomine patris & filij & spiritus sancti. Nec est quod in disputationē hac parte trahatur, vtra earum forma de necessitate sit, quā de necessitate duntaxat esse censeatur, vt iuxta S. Iacobi præscriptum sacerdos oret pro infirmo, & ipsum oleo sanctificato vngat, solitāq; ecclesie suāq; dioceseos forma aut modo sine contentione vratur. Ipse verò sacerdos in eiusdem sacramenti administratione non suā, sed apostoli Christi ac ecclesie personā, sicut & in cæterorum sacramentorū administratione, gerit ac repræsentat. Sicut enim Christus est qui baptizat, qui corpus suum tradit ac cōmunicat, qui ligat ac soluit: sic ipse idem Christus est qui intrinsecus inungit, quū sacerdos ipse ministrum duntaxat externum adhibeat: quandoquidem solus ipse Christus est Samaritanus ille euangelicus, qui homini à latronibus despoliato, grauissimisq; plagis affecto appropinquans, cæteris prætereuntibus, misericordia mouetur, & totus curationi ægrotantis hominis intentus, sacramentorum suorū alligamenta adhibet: quem & alligatum, iumentorū suo impostum, in stabulum ecclesie ducit. Ipse verò sacerdos stabularij vicem gerit, cui præcipitur, vt curam ægroti agat, sed pharmacia à Christo, vero illo Samaritano, hoc est, hominum custode, qui solus sanat cōtritos corde, & alligat cōtritiones eorum. Superest igitur, vt fateamur hanc vnctionem verū esse, nec vulgare, Ecclesie facta

Iacob. 5

1. Cor. 3

Luc. 10

Psal. 146

DE EXT. VNCTIONE LIB. III. 124

mentum, quū Christus instituit, & Iacobus illius maiū dato sub certa forma promulgauit, verbum exprimēs & elementū; nec gratia promissione caret, & relictis tibus etiā vniuersis inferiorū cohortib; vide licet hæreticis, q̄s facile refutabimus, autore Deo, in sequēti cap.

Confutari hæreticos, qui negant vnctionem infirmorum esse sacramentum, quia epistola Iacobi non certi sit autoris. Cap. CIII.

ARbitramur ex dictis sat superque modo constare, vnctionē infirmorū, quā dicimus extremā, esse sacramentum ecclesie catholice: nec ex humana, sed ex Christi institutione & apostolica traditione descendere, quādo nec signo visibili, nec promissione careat gratiæ: e diuersorūq; cōstare putamus, oīno vanos esse, qui ex hac vnctione officij ciuile faciunt, quū credi minimē par sit, q̄ Christus ipse, altissimi dei filius, rex regū, dñs dominantū, sanctus sanctorū, suos discipulos fecerit chirurgos sue clinicos, sed apostolos, qui vngerēt ægrotos oleo, nō quidem medicinali, sed sacramentali & mystico: vt cuiq; plus q̄ leuiter & impudēter, vt fermē optima quæque veræ religionis Christianæ, eleuauerint, subannauerint, & nescio cui prophaniſsimæ vnctioni cōparauerint, qua calceamenta sua vncturi erant. Indignū propterea sunt, quibus quoquo modo suffragetur, quicquid vsq; est sacramentorū sacrosanctæ ecclesie, cuiusmodi est extrema illa vnctio, quā ecclesia rectissime retulit in numerū septē sacramentorū, ex Iesu Christi institutione, quāuis postea diuus apostolus Iacobus modum & formā administrationis eiusdem dilucidius expresserit: quæadmodum veteres illi patres ac ecclesie catholice doctores, vtpote Innocētius papa I. Gregorius, Dionysius, Chrysostomus, Theophylactus, Hieronymus, Ambrosius, & Augustinus, & id genus alij cōpures, & Græcæ et Latine ecclesie, & ij quidē proleteri classiciq; scriptores, sanè recto iudicio declararūt & pleno nimirū ore pleriq; oēs, vt testes omni exceptione maiores, contestantur ipsum diuū apostolum Iacobum, huiusce vnctionis meminisse, quā Euangelista

1. Tim. 6
Apoc. 9
Dan. 9

Iacob. 5

Q. Mas

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Mat. 6.

Marcus scribit apostolos, potestate à Christo accepta, agrotis adhibuisse: vt quotquot sunt inferorū phalanges, nempe hæretici, tanti sacramenti vim nequaquam: vt re propterea possint eleuare, quòd epistola S. Iacobi, nõ ipse sit apostoli, sed alterius incerti cuiusdam auctoris, quippe toto cælo deerrantes & desipientes: quandoquidem eam ipsam epistolam non modo esse fatentur ipsi, us S. Iacobi apostoli plerique oēs, quos nunc recensui, catholicae ecclesiae doctores, quibus vix vllus vnquam in scripturis doctior, nec exactiori censura fuit in distinguendo certa à dubiis vllus: sed & vniuersalis toto orbe ecclesia, vel ab initio sui vsque in hæc nouissima tempora, fatetur & habet eam epistolam pro diuini apostoli Iacobi epistola. Cui sanè catholicae ecclesiae, & eius decreto et iudicio, plus est in omnibus quæ veræ sunt fidei, pietatis & religionis, fidei habendum, quàm in vno duntaxat articulo cunctis, qui fuerunt à condito mundo, schismaticis & hæreticis, penes quos liquet nõ esse censuram dubiorum, sed apud catholicam ecclesiam: cuius peculiaris re est, discernere verba Dei à verbis hominū, quando sola habeat spiritū veritatis, qui docet eam, ex promissione Iesu Christi, summæ veritatis, in ea quoque semper manentis, omnem veritatem: quæ propterea dicitur ac est ipsi Paulo, sola firmamentum veritatis & columnæ: non autem hæretici, totius falsitatis & erroris & mendaciarum doctores et auctores. Stabimus igitur sacrosanctæ matris nostræ ecclesiae, ipsamque, quam vocamus extremam vñctionem pro vero sacramento veneremur & habemus, vsuri eo pro loco & tempore & causa, prout subinde paucis quasi repetendo demonstrabimus.

Joan. 14. 16
Mat. vii.

1. Tim. 3.

In quem præcipue vsum, sacramentum vñctionis fuerit institutum, summiq; debeat. Cap. CV.

Q Vanuis, in quem vsum debeat potissimum adhiberi sacramentum vñctionis infirmorū, partim ex eius nomine, partim ex eiusdem descriptione, quam paulò superius dedimus, partim ex catholicis ritibus & caeremoniis & precationibus, quas ecclesia catholica in huius sacramenti ministracione satis decen-

ter

DE EXT. VNCTIONE LIB. III. 123

ter vñtur, intelligi possit: haud tamè obfuerit, arbitror, vt perinde dicta repetiturus, et quodam quasi epilogo recensurus, in præsentia paucis edissera, quo præcipue vñctionis sacramentum sit institutum et recipiendum. Scitu proinde dignum est, hoc vñctionis sacramentum rite firmiterq; recipiendum esse in remissionè reliquiarum peccatorum, & aduersus terribilissima & trepidationes mortis instantis, (quæ circa finem vitæ mentis hominis morbo grauiter decumbentis, sapius quàm alio tempore occurfare solent) vt videlicet pium sit solatiū, ac fiducia titubantis fulcimentū. Id quod, qui agroratur & inungitur, faciet, quando recogitabit, vti debebit, sese certo per fidelem illam & piam ecclesiam, cuius ipse consortio, quasi viuum membrum, in situs est, precacionem & obsecrationem, quæ in recensionè Letaniarum quoque fieri solet in hoc sacramento, vel conualiturū sese, si deo sic visum sit, et sibi ad animæ suæ salutem proficit: vel saltem certa cum fide bonarumque ipse hinc emigraturum, atq; in domino obdormiturum: idque maxime, quando scit ac intelligit orationem fidei, scribente dño Iacobo, eamque præsertim, quæ & signum externū & promissionem, apostolica traditione confirmatā, sibi annexa habet, apud Deum nõ esse vanā posse: sed ad alleviationem quum corporis, tum animi, adeoque ad remissionem peccatorum magnopere valituram. Cuius causa agrorati maxime opus est deuotione & verâ fide, per quam nihil nõ obtinere poterit, quum sciat credenti possibilis esse omnia. Quapropter sanctus Iacobus postulandum vult in fide, nec hestandum quicquam. Quo autem affectu debeat esse inungendus, sequens explicabit caput.

Iacob. 5.

Mar. 9
Mat. 17
Luc. 9

Quo esse debeat agroratus affectu, quum fuerit extrema vñctione curandus. Cap. CVI.

Q Vam delirant, qui renuunt inungentiam in agone prope modum mortis, quæ opinantur se propterea citius mortem obituros, ex supra memoratis facile quis dignoscet, quum longe secus & opinari & credere debeant, quandoquidem contrarium multo verius sit ac habeatur. Qui proinde se presbytero offert

Q 1 vngen

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Mar. 8

Vngendum, non alterius esse debet affectus, q̄ fuerint olim agroti, qui se apostolis vngēdos præbuerūt: quippe q̄ ipse, si deus in suam gloriam & eius salutem velit foris ac intus sacramento vñctionis certo sanus & saluus sit futurus. Credereq̄ firmiter debet, (sicut & ipse quoq̄ presbyter credat) presbyterū non suam, sed apostoli Christi, adeoq̄ totius ecclesiæ personam gerere, atq̄ hoc agere, vt agrotus ipse non secus atq̄ fortis athleta, & velut in extrema pugna constitutus, omnibus satanicis tentationibus (quas tum potillimū cacodæmon turmatim solet ingerere) fortiter repugnet & resistat, et ad omnē tentationis impetum fideliter deum precetur, ne intret in tentationē: secumq̄ constanter et ex animo dicat vel cogitet saltem, si fragilitas suæ debilitas loqui vocaliter haud permittit: Vade satana, nihil in me paritis habebis: quādoquidem Christi membrū sum, Christi miles et athleta sum, in cuius sane signum, oleo etiam externo, iuxta apostoli traditionē, inunctus sum. Quia propter tu princeps huius mūdi, tu maledicte spiritus, discede procul, Nam ille te foris eiecit, et ob id in me nihil habes, nec mihi et tibi cōmune est quicquid. Quæ enim cōuentio Iesu Christi (cui inustus sum) & Beſſæ? Quid templo dei cum satana? Insuper etiam si multis stipatus satellitibus, in animæ meæ excidium coniuratis, appareas, non te timeo tamen, non te metuo: plures enim mecum sunt q̄ tecum. Tota enim sanctorū ecclesia pro me curam gerit, agit & orat, meq̄ in suam tutelam recipit, aduersus quā non præualebis: quum ego interim quoq̄ a deo certissima habeo fidutiæ meæ signa & testimonia, quippe sacramenta pœnitentiæ, eucharistiæ, et hoc extremæ vñctionis, quibus deus nequaquā me fallat, sed promissioni suæ adſistens, faciet ac perficiet quoq̄ omnia, quæ in eorundem exhibitione mihi pollicitus est. Jam vero quis dubitat, hæc et id genus alia, quum cogitata fuerint ab ipso agrotante, siue ab ipso sacerdote paulo deuotius recensita, magnam illi suggerere suscitaretq̄ alleuiationem mētis aduersus horrorem mortis, in quam instantem ipsarum tota desiguit oculos, itidem aduer-

Ioan. 14

Mat. 12

Luc. 11

Ioan. 13

Ioan. 14

2. Cor. 6

4. Re. 6

Mat. 16

DE EXT. VNCTIONE. LIB. III. 124

aduersus satanæ impetus, tum solito grauiores plurimum valere? Quod si tunc temporis omnium maxime ac modis omnibus admittendum est, atq̄ etiam vñctio omnia pietatis fulcimenta congerenda sunt, ne agrotis fiducia excidat, sed vt q̄ maxime aduersus spirituales insidias roborentur: non recte faciunt, qui hoc sacramentum in eum vsum peculiariter institutum, ac tam serio per apostolum Iacobum ecclesiæ traditum, ex ecclesia prorsus auferre protrudereq̄ moluntur, quando ex dictis factis superq̄ constat, in hac ipsa suprema vñctione concurrere omnia, quæ veri sunt sacramenti. Superest modò, antequam colophona huic operi addamus, nonnulla subiicere, quæ circa huius sacramenti vsum ignotare non conuenit.

De quibusdam catholicis circa sacramentum extremæ vñctionis obseruantis.

Cap. CVII, & vlt.

NE vel presbyter, vel ipse agrotus inungendus, circa vsum extremæ vñctionis quicquam possit aut negligere aut ignorare, fortassis haud obherit, aliquot circa eandem vñctionem obseruantias seruari solitas, ad finem huius voluminis enarrare. Scitu proinde dignum censeo, passim haberi catholicum, vt inungendus, annos ad minus ætatis suæ habeat octodecim, et ne quis pluries in anno quàm semel inungatur, et si saepius ipsum agrotare contingat: nec inungatur, nisi qui suæ sit mentis compos, ipsamq̄ vñctionem vel verbis vel signis postulet: nec inungantur scapulæ, quæ sunt in baptismo vñctæ, amodoq̄ ministerio careant: nec etiam agrotus inungatur in fronte, sed in ipsis temporibus: nec ipse presbyteri manus intus, sed foris quibusdam vngi debent, quum sint in ordinatione eius vñctæ intus: quicquid semel ab episcopo inunctus est, ob ipsius reuerentiam per presbyterum vltius non inungatur. Ipse vero agrotus, vbi inunctus conualescit, inuncta loca lauari procuret, & aqua lotionis in ignem diffundatur. Qui si laborarit in extremis, inungatur ilico, ne sine vñctione decedat.

Q 4

Quibus

26. q. vlt. ca. Is q. ca. A nobis. De sent. excōdic.

Extra de tem. ord. ca. Cum in distrib. de cōsec. di. 2. ca. ff. dist. 5. ca. Baptizati

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Quibus in rebus tamen non puto contemnendam vna
 uscuusq; ecclesie cōsuetudinē, cum catholica eccle-
 sia se conformantem. Quæ tanti fuit etiam Paulo, alteri
 apostolorū principi, vt contra contentiosum nihil præ-
 terq; ecclesie cōsuetudinē censuerit opponendum, &
 respōdendum. Id quod equidem longe magis factitan-
 dum in eo crediderim, quod est cōsuetudinis ecclesie
 catholicæ: quæ vsque ad eod̄ veritatis est columna & fir-
 mamētum, vt aduersus eam nec inferorū porre sit via
 quam præualituræ, vt pote ædificatam supra firmam pe-
 tram, quæ est Christus, omnium sacramentorū autor, in
 ea vsq; ad cōsummationem seculi diebus omnibus per-
 seueraturus, cui cum patre laus & decus sit in vnitāte
 spiritus sancti, per omnia secula seculorum. Amen.

1. Cor. 11

2. Tim. 3
 Mat. 16
 Mar. 7

1. Cor. 10
 Mar. vlt.

Friderici Nauseæ

BLANCICAMPIANI

in catholicum catechismum de decem præceptis
 decalogi, Liber III.

P RÆ F A T I O.

Ost fidei, orationis & sacramentorū
 tractatum, videmur nobis nō absurdū
 de tractaturi de decem præceptis dei
 Opt. Max. Quandoquidem tamen est
 vitā aternā, ad quam ordinati sum-
 mus, & quā incredulitate protopla-
 storum perdidimus, recuperare non
 possumus, nisi fide & credulitate, & hanc deuota oratio-
 ne, quum fides sit dei donū, quod precibus est impetran-
 dum, consequi possumus, & eius consequutionis secu-
 ritatem, sacramentis quasi quibusdam signis, arraboni-
 bus, & pignoribus confirmati & corroborati, nos cer-
 eō habere monemur & instrui: opus tamen est, vt
 addamus opera bona, sine quibus fides est mortua, quæ
 bus

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 115

bus ipsi fidem nostram præbemus, nostramq; vocatio-
 nem & electionem certam faciamus: quæ propterea
 deus creauit, vt in eis ambulemus, in quibus cum pro-
 toplasti facti deo increduli, non ambulauerunt, aeterna
 damnati sunt morte.

Iam verò quia bona opera partim sunt simpliciter
 mandata dei, partim verò in eis cōtenta & per ea intel-
 lecta; superest modò, vt post fidei, orationis & sacramē-
 torum tractatum, simus tractaturi de præceptis diuinis,
 sine quorū obseruatione non est, vt adulti rationisq; ca-
 paces, putemus nobis aut fidem, aut orationē, aut sacra-
 menta prodesse: quum transgressores mādatorū, simus
 non aliud q̄ peccatores: peccatores verò sunt à deo diui-
 si, nullam habentes cum eo partem, quū sint mortui, nec
 aliter reuicturi, nisi obseruatione operum pœnitentiæ,
 quæ præcipua sunt mandata, docente domino deo per
 scripturam: Serua mandata mea, & viues.

Pro. 7

De datore mandatorum, Caput I.

Quum dux sint res, maiestas videlicet & boni-
 tas, quæ necessarię sunt in vnoquoque legistato-
 re: maiestas, vt is auctoritatem habeat legem condendi,
 puniendiq; legis trāsgressorem, potestatem & execu-
 tionem: bonitas, vt condat legem, & mandet non in su-
 um, sed in suorū cōmodum & bonū, vt non suæ volun-
 tati, sed subditorū vilitati videatur consuluisse: viden-
 dum proinde erit, quis & qualis sit, qui dicit ad vnus-
 quisq; Serua mandata mea, & viues: volens, vt vnus-
 quisq; quod mandat, seruet, non obmittat, nec transgre-
 diatur: Num videlicet videatur præcipere, quod omnis-
 bus vtile est, (quum legistatoris sit ciues facere bonos)
 & habeat potestatem tantā, quo possit pro loco & tem-
 pore facere executionem in ipsum transgressorem:
 quandoquidem nihil est dare legem, nisi lex ipsa manu
 teneatur vt seruetur, & non seruana, mulctetur.

Ibidem

Atq; nimirū si attenderimus, quis dicat, serua man-
 data mea, & viues: profecto intelligemus eum esse do-
 minū deum, quæ Solomon rex sapientissimus loquentē
 introducit, qui quondam mandata illa, de quibus sonat

Q; verba

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Deu. 4 verba præfata, daturus, ait: Ego dñs deus tuus &cæ.
 Exo. 30 Quia enim dicit se dominum, ostendit se habere ma-
 iestatem dandi præcepta & mandata: quicquid possit exequu-
 tionem facere suorū præceptorum in omnem gentem,
 non modò in vnam: quandoquidem est dominus domi-
 nantium, prout ipsum scriptura nominat, & quidem
 1. Tim. 6 Deu. 10 Primo, ob amplitudinē dominij: quoniam sicut crea-
 Apo. 19 tor est omnium, ita dominus est omnium, cœli videlicet
 Gene. 1 cœti & terræ, & omnium quæ sunt in cœlo et in terra, pro-
 ut ad ipsum Christus iuxta humanitatē suā orat, dicens:
 Mat. 11 Confiteor tibi pater, dñe cœli & terræ, hoc est, cœlesti-
 Act. 17 um, terrestrium et infernalium, visibiliū, inuisibiliūq;
 Col. 1 rerū, iuxta Paulum dicentem: In ipso condita sunt vni-
 uersa in cœlis & in terra, visibilia & inuisibilia. Quem
 Iudith. 9 proinde Iudith vocat ipsum dominū totius creaturæ,
 Hest. 13 Ipse verò Mardocheus, appellat eum, dominū vniuer-
 1. Mac. 14 forum, in cuius ditione sint omnia posita. Quum proin-
 de dñs sit vniuersalis, nec alius nisi ipse, ideo mandata ip-
 sius sunt vniuersalia, quoscūq; mortales, imò creaturas
 omnes obligatā, quum mandata aliorum dominorum
 ligent nisi ea, quæ sibi subsunt particulariter.
 Secundo, ob autoritatē dominij, quoniam ipse nō est
 subdelegatus, sed proprius, & autoritate propria dñs,
 sub quo sunt & subiiciuntur, quotquot sunt alij domi-
 ni, tanq; subdelegati, potestatem limitatam habentes, si-
 ne illius potestate nihil omnino valentes, quārum ipse
 vult potentes, illi rationē reddituri de suis omnibus gu-
 bernationibus & dominijis. Ideoq; Paulus ad eos domi-
 nos, qui superbiunt quasi sui essent domini, nec haberēt
 supra se potentiorē et maiorē dñm deum, ita scribit: Do-
 mini, quod iustum est et æquū, seruis præstare, scientes
 Col. 1 q; et vos habetis dominū in cœlo, qui & vester & illo-
 Eph. 6 rum dominus est. Ideoq; omnium eorū, quos secundum
 Act. 5 quid vocat dominos, mandata debent ad illius domini
 dominatium mandatorū conformitatē esse, cui magis
 q; illis, quum sint homines, obediendum est. Sunt proin-
 de cæteri in terra domini, duntaxat delegata domina-
 tione, & ex accidente domini: deus verò ipse natura
 est

Luc. 16

Heb. 11

Col. 1

Eph. 6

Act. 5

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 128

est & secundum essentiam dominus verus, & idem nul-
 li omnino subiectus, sed cui subiecta sunt omnia, de se
 dicens: Ego dominus, et non est alter, formans lucem
 & creans tenebras, faciens pacē & creans malum. Ego
 dominus faciens hæc omnia. Tertiò, deus ipse domi-
 nus est dominatium, ob potentiam et fortitudinem do-
 minij & executionis, quoniam cunctis etiam nolenti-
 bus dominari potest et dominatur, quum nomē habet
 Exo. 15 ar omnipotens, quia possit omnia: cuius voluntati ne-
 Iudith. 15 mo potest resistere, nec eius executionē et sententiam
 Gene. 50 effugere quisquam: qui habet mortis & vitæ potestatem,
 Sap. 16 & deducit vsq; ad portas mortis, et reducit. Atq; ideo,
 1. Re. 2 quum saluator videret suos discipulos, quoniam ipse
 Tob. 13 prædixerat, quomodo essent aliquādo ducendi ad prin-
 cipes et terræ dominos ob eius Euangelion et nomen,
 esse deterritos, & vellet eos admonere multo potentio-
 ris domini, quem magis deberent timere, dixit: Nolite
 Mar. 10 timere eos, qui occidunt corpus, animā verò non pos-
 sunt occidere: sed potius eum timere, qui potest & ani-
 mā et corpus perdere in gehennā. Nonne duo passeres
 Ibide[m] esse vaneunt, & vnus ex illis non cadet super terrā sine
 Hest. 13 patre vestro? Vestri autem et capilli capitis omnes nu-
 merati sunt. Quapropter Mardocheus olim, quū mors
 sibi populoq; Israelitico ab inimicis certa impenderet,
 ita orauit ad dominū, dicens: Domine rex omnipotēs,
 in ditione enim tua cuncta sunt posita, & nō est qui pos-
 sit tuæ resistere voluntati, si decreueris saluare Israel. Tu
 fecisti cœlum et terram, & quicquid cœli ambitu con-
 tinetur. Dominus omnium es, nec est qui resistat maie-
 stati tuæ &cæ. Et nunc domine deus miserere populi
 tui, quia volunt nos inimici nostri perdere &cæ. con-
 uerte luctum nostrum in gaudium, vt viuentes laudemus
 nomen tuum domine.
 Videte proin charissimi, qualis & quantus sit ille do-
 minus, qui dat vnicuiq; nostrum mandata, quæ et serio
 vult ab vnoquoq; seruari. Certè nullus ei potest ab ini-
 mio mundi similis esse, nec similis futurus est vnquam
 in omnibus, quæ concernunt dominum dominantium,
 &

Esa. 45

Exo. 15

Iudith. 15

Gene. 50

Sap. 16

1. Re. 2

Tob. 13

Mar. 10

Ibide[m]

Hest. 13

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Pfal. 88 & regum regem. Quæ David animaduertens cum ad
Eia. 46 miratione ait: Domine deus virtutū, quis similis tibi
 Cui dominus respondet: Non est mei similis. Consilia
 um meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Id quod
 nulla potestas humana ab initio mundi vere dicere po-
 tuit, nec dictura est vnquam.

Iam verò, si diligenter & obedienter pleriq; oēs, pro
 ut decet, currimus ad Imperatoris, regis, ducis, & id ge-
 nus aliter principis & dñi, mandata, & hoc ipsum
 diligenter & reuerēter audire seruareq; studemus: eheu-
 q̄ diligenter adcurrere debemus ad mandatum, & ip-
 sum diligenter & reuerēter seruare, tanti Imperatoris,
 regis & domini, sub quo illi omnes sunt, cuiq; omnia
 creatura in cœlo, terra & inferno obedire cogentur: &
 quidem maxime, quū eius mandata non possunt nobis
 omnibus nō esse lata in bonū, cōmodumq; nostrū: quā
Mat. 19 do quidem summe & solus est ille bonus, eiusq; boni-
Luc. 18. tas excelsit omnē bonitatē, vt ex ipseus nomine claret.

Quia enim dicit se deum, ostendit se eius esse bonita-
 ris, vt nihil possit nobis mādare, nisi quod nobis vtile
 fit & necessarium & bonū, quando a bonitate suam sibi
 vendicauerit nomen deus. Sicut enim domini nomē
 ad magnificentiam, ita dei nomen ad bonitatem & mu-
 nificentiam censemus referendum. Id quod non modò
 Græca, sed & Germanica & Latina nomēclatura, qua
 ipse nominatur, testatum facit. Ipse quidem Græce ap-
 pellatur θεός, & latine deus, a dando videlicet, quoniam
Iacob. 1 det hominib; imò creaturis omnibus, quicquid est vti-
 le, bonum & cōmodum, dicente Iacobo: Omne datum
 optimū, & omne donum perfectum, de sursum est a pa-
 tre luminū. Ipse propterea deus germanice appellatur,
 Gott, id est, gutt, id est, bonum, quia sit tanquā fons in-
 deficiens, abundans omni bonitate: vnde quicquid est,
 vel nominari potest bonū, manat & deriuatur. Et recte
 nimirū lingua nostra germanica, imò pulchrius et apti-
 us, q̄ vlla alia lingua, dominū deum appellat bonum,
 quasi nō sit aliud bonū nec in cœlo nec in terra, q̄ ipse
 per excellentiam, & quidem in neutro genere, bonum.

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 107

& quidem sine articulo, vocetur. Id quod adeò verum
 est, vt veteriores illi Theologi deum esse dixerint, quo
 melius excogitari nō possit, quia summū bonū, nec po-
 tens nisi bene facere: & quicquid facit, optimū sit, vti
 q̄ nobis tale non videatur. Id quod & germanica pro-
 uerbia veteriorum præ se ferunt, quorū vnum habet:
 Deus det nobis, quod eius diuinæ est voluntatis:
 Gott gebe vns was seyn gottlich wil ist. Alterum
 verò habet: Modò deus det nobis, quod nobis fauet.
 Gott gebe vns nür, was er vns gan.
 quasi tam bonus sit, vt nihil mali velle dare possit, nec
 aliquid mali nobis fauere queat.

Cuius infinita bonitas etsi pateat in omnibus creatu-
 ris, quæ etiam nō possunt nisi bonæ ab ipso esse creatæ,
 tamē nō obscure patet ex hoc, q̄ tametsi illi debeamus
 omnia, tanq̄ summo domino nostro serui, & licet fece-
 rimus omnia præcepta quæ nobis præcepit, tamen su-
Luc. 17 mus inutiles serui, quia fecimus quod debuimus: nihil
 lominus tamen promittit se nobis daturum mercedem
 pro obseruatione suorū mandatorū, vt videlicet nobis
 ex gratuita saltem repromissione, quod non debet ex
 merito, debere possit & velit: & quidem ex promissio-
 ne gratuita nobis velit debere mercedem longe maxi-
 mam, quam nemo alius, nisi ipse largiri possit, nempe
 vitam, veluti paulopost dicemus.

Qualis & quanta sit a deo merces, eius mandata
 seruantibus. Cap. II.

Dictum est de superexcellēti maiestate domini dei,
 propter quam habet cōdere mandata, & in ipsorū
 transgressores modis omnibus animaduertere: dictum
 quoq; est de ineffabili & tāta quidem bonitate ipsius,
 vt eius mandata non possint non esse bona & optima,
 & ideo in omnium subditorū bonū & cōmodum esse
 data, vt qui tam sit bonus, vt etiam pro obseruatione
 mandatorū suorū, quæ alioqui propter infinita et maxi-
 ma ipsius in nos merita, seruare profus obligamur, no-
 bis ex gratuita promissione dare velit mercedem omni-
 um longē maximā, quā non possit alius præter ipsū
 dare.

- Pro. 7** dare, nimirum vitam, dicens: Serua mandata mea, et viues. In quo quidem vltimo verbo, scilicet viues, dominus ipse deus optimus maximus non modo promittit se dare pro obseruatione suorum mandatorum vitam, & hanc quidem temporalem, sed et æternam, quãdã vtraq; veniat appellatione vitæ, & vna sit alterius quasi relatiua.
- Est autem vita illa, quædam naturalis spiratio, quam sumus & vegetamur & sentimus & agimus: quã deus quãdo creat animã in vtero materno, bonitate omnium potentia sua largitur & infundit creaturis, vnicuiq; in suo genere, iuxta scripturã dicentẽ: Formauit dominus deus hominẽ de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animã viuẽtẽ. Et hanc quidem vitam dare nemo potest, nisi ipse qui vera vita est, eademq; æterna, cuiusmodi solus est ipse dominus deus, dicentẽ Christo: Sicut pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso. Q. d. non est vt sit qui vitã habeat aut aliis det, præter patrẽ deum et me, qui sum idem cum patre. Et verẽ nihil mirũ, quũ sit ipse per quem omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil, & quod factum est in ipso, vita erat.
- Ioan. 5** dominus deus, dicentẽ Christo: Sicut pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso. Q. d. non est vt sit qui vitã habeat aut aliis det, præter patrẽ deum et me, qui sum idem cum patre. Et verẽ nihil mirũ, quũ sit ipse per quem omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil, & quod factum est in ipso, vita erat.
- Ioan. 1** factum est nihil, & quod factum est in ipso, vita erat.
- Act. 7** Atq; hoc est, quod Apostolus ait apud Athenienses de deo: Deus, qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, hic cœli & terræ quum sit dominus, nõ in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur, nec indiget aliquo, quum ipse det omnibus vitam & inspirationem. In ipso enim viuimus, et mouemur, et sumus. Id quod vsque adeo credidit Moses, vt non dubitauerit de deo ad populum Israeliticũ dicere: Ipse est vita tua, & longitudo dierum tuorum.
- Deu. 30.** Ipsam verõ hanc præsentem vitam, deus ipse dare vult, vtpote satis longævam: & nedum ipsam vitã, sed & commodam vitam, et quicquid ad commodam vitam pertinere putamus, dare quidem vult hanc ipsam seruantibus sua mandata, quæ & aliã ob id vitã manũ data appellantur.
- Baruch. 3** Primo quidem dari vitam hanc temporaneã per ipsum sum, testatur dominus per scripturam, dicens: Fili mi, ne obliuiscaris legis meæ, et præcepta mea cor tuum culto
- Pro. 3** sum, testatur dominus per scripturam, dicens: Fili mi, ne obliuiscaris legis meæ, et præcepta mea cor tuum culto

diar. Longitudinẽ enim dierũ & annos vitæ apponent tibi. Quod Moses ille dei seruus sciẽs, ait: Scito ergo hoc die, & cogita in corde tuo, qd dominus ipse est deus in cœlo sursum, & in terra deorsum, & nõ est alius. Custodi præcepta eius atq; mandata, quæ ego præcipio tibi, vt bene sit tibi, & filiis tuis post te, et permaneas multo tempore super terram, quam dominus deus tuus daturus est tibi. In cuius argumẽtum, quum Ezechias olim paulopost iussu domini moriturus, oraret dominum, vt propter obseruationem eius mandatorum, quæ seruauerat, sineret eum diutius viuere, dominus ipse non modo ipsum ab ægritudine læthali sanauit, sed & ei reliquum adhuc vitæ addidit annos quindecim.

Secundõ, dari a domino seruantibus eius præcepta non vitam modõ hanc temporaneam, sed & percõmodam, & quæ ad hanc attinent, patet ex eis quidem bonis, quæ promittit sua mandata seruantibus.

Primõ enim dicit ipse dominus: Si in præceptis meis ambulaueritis, & mandata mea custodieritis, & feceritis ea, dabo vobis pluuiam temporibus suis, & terra gignet germen suum, & pomis arbores replebuntur.

Secundõ, apprehendet messium tritura vindemiam, & vindemia occupabit sementem. Tertio, & comedetis panem vestrum in saturitate. Quarto, Et absq; pauore habitabitis in terra vestra, dabo pacem in finibus vestris, dormietis, & non erit qui exterrear.

Quintõ, auferam malas bestias.

Sextõ, Et gladius non transibit terminos vestros. Persequemini inimicos vestros, & corrunt coram vobis. Persequentur quinq; de vestris, centum alienos: & centum de vobis, decem millia. Cadent inimici vestri gladio in conspectu vestro. Septimõ, respiciam vos, & crescere faciam: multiplicabimini, & firmabo pactum meum vobiscum. Octauo, comedetis vetustissima veterũ, & vetera nouis superuenientibus proficietis. Nonõ, ponam tabernaculum meum in medio vestri, & non abiciet vos anima mea. Ambulabo inter

Deu. 4

4. Re. 20

1. Par. 30

Esa. 38

Leui. 26

Deut. 28

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Inter vos, et ero deus vester, vosq; eritis populus meus.
Iam verò quis non hæc mandata dicat esse optima, et ea diligenter obseruare studeat, propter quorū custodiam dominus deus tot bona promittit, vtpote quæ non solum pertinet ad hanc vitam temporalem, & quidem longævam, sed & ad commodissimam vitam?

Job. 7. 14 Quis modò nostrum est, qui nō ex animo viuere, & quidem diu viuere cupiat? Quis parūpedit hanc vitā, quamlibet etiam breuē, & quantumuis multis miseris plenam? Proculdubio natura nullus.

Quam enim magna res natura sit vita, vel inde claret, quod animantia quæq; vitā tuentur modis quibus possunt omnibus, & mortem abhorrent: nec sit à mundo condito repertus aliquis, qui natura non amasset viuere, nec mori abhorruisset ac formidasset.

In hoc tempore & seculo nihil esse nobis potest charius vita, nihil eius amissione terribilius: hanc vt habeamus, omnia facimus. Cæterum quādo solus ipsam dare possit dñs deus, nec dare vult, maxime cōmodam, nisi seruantibus eius præcepta, conemur modis omnibus ea seruare, vt nō modò viuamus hanc vitam temporalem, sed & æternalem. nam et eam quæ post hanc est vitam cū deo æternaliter viuente in alio seculo, idem dñs deus pro suorum mādatorum obseruatione promittit.

Mat. 19 Secundò, dari vitam æternā à deo seruantibus eius
Mar. 10 mādara, testatur æterna veritas Christus Iesus, ad eum
Luc. 10 qui interrogabat, quid boni facere deberet, vt vitā eter
Ioan. 12 nam possideret, dicēs: Si vis ad vitam ingredi, serua mādara. Id quod vsq; adeo verū esse probat veritas, vt alibi ipsum dei patris mandatū dicat esse vitam æternā: non quod per essentiam sit ipsa vita æterna, sed quia certis sine præstetur à deo vita æterna seruatione sui mādara.

Est autem vita æterna, quæ constat in solo deo essentialiter, vsque adeo potior q̄ hæc temporalis, vt hæc ad illam potius propter eius breuitatem, vanitatem, multitudineq; miseriam sit vmbra, dolor & mors ipsa deniq; vt quæ non appeti debet, nec quoquo modo diligi, nisi propter ipsam vitam æternā, ob quā creati sumus, ob

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 129

ob quam hic viuere debemus, & huius temporaneæ vitæ omnia facere propter vitam æternam, ob quam et hæc ipsa temporalis cum rebus temporalibus omnibus est negligenda, Christo dicente: Qui amat animā suam, perdet eam: et qui odit animam suam (id est, vitam suam) in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Vult enim hanc vitam temporalem negligi per abstractionem voluptatum, vt alibi habeatur vita æterna.

Ioan. 12
Mat. 16
Mar. 8

Ipsa verò vita æterna, est ea vita, in qua est lætitia sine tristitia, salus sine dolore, lux sine tenebris, sapientia sine ignorantia, memoria sine obliuione, intellectus sine errore, ratio sine obscuritate.

In ea quoq; dolor nullus sentitur, gemitus nunq̄ auditur, triste non videtur, ægritudo non timetur. In qua iuuentus nunquam senescit, color nunquam pallescit.

Quid multa? Æterna vita, est vita sine morte et sine omni re, quæ mortem possit inferre, quum in ea summū bonum, quod est deus æternus, possidetur ab omnibus.

Apoc. 7
Apoc. 12
1. Cor. 15
Mar. 19
Heb. 11

Quæ nimirum tanti fuit hominibus à condito mundo sanctis, vt si propter eam nanciscendam nihil non tormentorum passi sint, et vitam deniq; hanc temporaneam libenter exposuerint in mortem, vt æternam haberent, in qua perpetuo viuunt. Et recte profecto. Nam quid prodesset, inquit veritas, homini, si vniuersum mundum lucraretur, animæ verò suæ detrimentum pateretur? aut quam daret homo commutationem pro anima sua?

Mat. 16

Iam verò demum, quis non alacri animo conseruare et audire studeat dei maximi præcepta, propter quæ nō modo datur seruantibus vita hæc temporalis in mercedem, sed et æternalis: quæ tanto est temporalis vita præstantior, nobilior, & charior, quanto præstantior nobilior et charior est anima corpore, quod sine illa viuere nequit, quum ipsum animet ac viuificet? Sin est, quod absit, quem ad eorundem præceptorū conseruationem non moueat merces tam supra modum copiosa, vtpote et vita hæc præsens, simulq; illa futura & æterna, quæ tam post deum nihil excogitari queat nobilior, ipsum

R saltem

saltem moueat minata non conseruantibus multa & pœna, qua de statim non nihil dicturi sumus.

De multa & pœna non seruantiū dei præcepta. Cap. III.

Quando Christus Dei Opt. Max. vnigenitus, idemq; saluator & præceptor noster summus, ita omnium salutis amator extitit, vt plerisque oēs ad salutem modo præmio vitæ tam temporaneæ q̄ æternæ, & rebus omnibus illuc attinentibus, modo æternis & pœnis, vtpote temporaneæ æternaliscq; mortis, et rebus oibus illuc pertinentibus, spem numero hor tatus est, nosq; iam paulo ante diximus, quale præmissi, videlicet temporalis & æternæ vitæ, nos debeat per mouere ad conseruationē diuinorum mandatorum, su perest, vt & ordine consequenti dicamus, quæ vel pœna vel multa debeat nos oēs ad illorū conseruationē, non dico, pellere, sed & modis omnibus cogere.

Siquidem vt viuunt vtraq; vitæ Dei mandata seruantes, ita moriantur necesse est, vtraq; non seruantes, tēporali videlicet morte per abbreviationem vitæ, & æterna. Id quod haud obscure percipimus a contrario sensu huius verbi, quod Dominus ait: Serua mandata mea, & viues. Sequitur enim a contrario sensu: Sin non seruabis, morieris, vtiq; morte tam corporis q̄ animæ. Idem quoq; intelligitur ex scriptura, dicente: Deus ab initio constituit hominē, & reliquit illum in manu con filii sui. Adiecit mandata & præcepta sua. Si volueris mandata conseruare, conseruabunt te. Ante hominē vitæ & mors. Q. d. Sin non volueris conseruare, nec te conseruabunt, scilicet in vitæ, quoniā morieris. Id quod statim a mundo condito cœpit esse verum in protopla stis, qui mox vbi Dei mandatum transgressi sunt, cœperunt esse obnoxij tã temporali q̄ æternæ morti, quæ & hereditare cœpit in vniuersum genus humanum, quod tamen fide per charitatē operante bona opera & Dei præcepta, in Christum, liberaur ab alterutra.

Est autē mors temporalis nihil aliud, q̄ corporis ab anima tanq̄ a temporali vitæ sua temporalis separatio,

quæ rursus in nouissima die Christi voce et virtute resurribunt. Ea autē mors vsque adeo est amara, scriptura teste, & eius etiā memoria, vt Aristoteles per experientiam concluderit, mortē omnium terribilium esse terribilissimum: vtpote quod ea separatione nihil sit horribilius, nihilq; crudelius, quæ & omnē in terra passionem superet, prout satis clarē in agone cuiuslibet hominis. Hinc volunt eos, qui resuscitati, denuo debuerunt mori, memores dolorosæ mortis, in vitæ nō ultra trahere.

Ipsa verò mors æterna non est aliud, q̄ æterna corporis & animæ hominis ab æterno Deo, id est, a vitæ æterna, separatio in æternam damnationē & pœnam: nō ideo mors dicta, q̄ corpus & anima damnati post vitæ hanc temporalem morerentur æternaliter, quum eque viuāt apud inferos æternaliter, sicut corpus & anima saluati viuunt æternaliter in cælo: sed ira dici cœpta, q̄ eorum vitæ propter æternā a Deo separationem & ineffabilem pœnam, tam sit calamitosa & mala, vt nō modo similis esse possit omni tormēto in hac terra, sed et ipsi pœnæ mortis, adeoq; ipsi morti, velut aliquoties hominem vehementer egrotantem, dicimus mortuum, &c. Insuper qui Dei mandata non seruant, nō solum moriuntur æterna morte, sed et priuātur iis, quæ viuere cōmode faciunt: et puniuntur illis, quæ mortem accelerare faciunt temporalem, quam et sine pœnitentia certo sequitur mors æterna. Ipse enim Dominus Deus suā dans præcepta, sic ait: Quod si non audieritis me, nec feceritis omnia mandata mea, sed spreueritis leges meas, etc. ego quoque hæc faciam vobis.

Primo, visitabo vos in egestate et ardore, qui conficiat oculos vestros, et consumat animas vestras.

Secundo, Frustra seretis sementem, quæ ab hostibus deuorabitur. Tertio, ponam faciem meā cōtra vos, et corruetis coram hostibus vestris, et subiiciemini iis qui oderunt vos: fugietis nemine persequente.

Quarto, dabo vobis cælum desuper sicut ferrum, et terram gress. Consumetur in cælum labor vester, non profert terra germen, nec arbores poma præbebunt.

R. a. Quia

Mat. 26
Rom. 8

Eccl. 15

Gen. 3

Rom. 5
Gal. 5

Ioan. 9

Eccl. 48

Esa. vi. 6
Sap. 5

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Quinto, Emittere in vos bestias agri, quæ consumant vos & pecora vestra, & ad paucitatem cuncta redigant.

Sexto, inducam super vos gladium ultorem mei faceris: cumque confugeritis in vrbes, mittam pestilentiam in medio vestri, & trademini in manibus hostium.

Septimo, ad pondus comedetis, et non saturabimini.

Octavo, dispergam vos in gentes, & euaginabo post vos gladium: & qui de vobis remanserint, dabo pauorem in cordibus eorum in regionibus hostium: terrebit eos sonitus folij volantis, & ira fugient quasi gladium, cadent nullo persequente, nemo vestrum inimicis audebit resistere, peribitis inter gentes, & hostilis vos terra consumet. Hæ sunt mæltæ & plaga, quibus ipse Dominus Deus pro loco & tempore non seruantes præcepta sua punit, ex Leuitico quasi cõpendio quodam huc reductæ, quas ipse Moses vna cum reliquis maledictionibus & benedictionibus mandata Dei seruantium vel non seruantium, perinde atque interpres verborum Domini, longe fufus recenser. Quas propterea & ob maiorem fidem, de verbo ad verbum huc transcribendas duximus.

Quomodo sunt subditis præcipue Dei præcepta tradenda & inculcanda. Cap. III.

AVdiuimus omnipotentiam & immensam bonitatem Domini Dei nostri, qui nobis dat præcepta, quibus ea vult a nobis omnino serioque seruatum iri, promittens ex animo gratuito nihil non bonorum seruantibus ea: vicissimque nihil non malorum minatur ea non seruantibus, quamquam nemo mortalium sit, qui non infinitas (vt ita dixerimus) ea teneatur seruare propter tot tantaque beneficia, quæ cuiuslibet ab eius in vtero creaturæ & natiuitate contulit, vt etiam rex idemque propheta sanctissimus, pater pro eis beneficiis gratias reddere prorsus desperauerit, inquit: Quid retribuam dominum pro omnibus quæ retribuit mihi? Quandoquidem tanta totique sunt ipsius in nos beneficia, vt eorum numerus non sit: quum creaturæ totius vniuersitas in nostrum bonum & cõmodum ab eo sit condita, quæ nobis in bonum seruit, ac nihilo minus & ipsa in eo seruit ac obe

Leu. 29
Deu. 28

Pfal. 115

Gen. 2
Pfal. 8

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 119

obedit Domino deo, creatori suo omnipotenti, præceptum eius faciens, dicente propheta eodem: Præceptum posuit, et non præteribit. Iam verò quis tam prorsus deploratus, quis tam impius et damnatus est, qui ad tantam magnam, tamque boni domini præcepta audiendum non currat, seruandumque non solum per se modis omnibus studeat, sed et alios, vt seruet eadem, doceat et moneat prout vnicique Deus, hoc præsertim in casu, mandauit de proximo suo, maxime eis, qui sub se habent, de quibus deus eorum vitam reddere rationem oportebit, iuxta Paulum, quales sunt Imperatores, reges, duces, principes, comites, barones, magistratus, domini, parentes, præceptores, pastores, et hoc genus alii, qui suos subditos et domesticos obligantur ea domini præcepta vel docere, vel curare vt doceantur et seruentur ab eis, qui alioqui coram tribunali Iesu Christi, coram Deo cogentur reddere rationem, tenebunturque tanquam reus, quum ex negligentia ipsorum sunt causa illorum malorum, quæ subditi et domestici per præceptorum transgressiones perpetrant et designant: qui non solum morte digni sunt æterna, sed et ipsi superiores, qui non docendo, nonque manu tenendo, teste Paulo, cum facientibus consentire videntur, proque facientibus habentur. Atque hoc est, quod aliquando potestas per se optima, puniatur a deo, infelixque redditur ob subditos peruersos, quibus plus equo contiuuit in malis et indulget. Sicut enim propter scelera populi datur a Deo malus princeps & prelatas, ita ob eorundem scelera bono principi, qui non corrigit ea, datur infelicitas, & ab eo aufertur gratia, et additur maledictio. De cuiusmodi negligente principe propheta dicit: Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter, et maledictus qui prohibet gladium suum a sanguine. Que quidem maledictio cœpit olim in terrorem omnium superiorum, præsertim carnalium parentum, fieri vera in ipso sene Heli sacerdote, qui quoniam duobus filiis suis Ophni et Phinees, in peccando nimium indulserat, ita cœpit maledictus fieri, vt filios amiserit in bello turpiter interfectos, auditaque eorum

Pfal. 148

Eccl. 17

Heb. 13

Rom. 14.

2. Cor. 3

Rom. 8

Osec. 12

Iob. 34.

Eze. 3

Hier. 48

1. Reg. 14.

R 2 morte

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

morte, exanimatus ceciderit ex sella retrorsum iuxta ostium, & fractis cervicibus, mortuus fuerit.

Deu. 6.

Dominus proinde deus tantam suorum præceptorum utilitatem necessitate ipsi sciens, ea vult non modo nos seruare, sed & alios aut verbo, aut exemplo docere, per Moſen dicens: Erunt verba hæc, quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo, & narrabis ea filiis tuis, & me dormiens atque cõſurgens. Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque et mouebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in limine & ostiis domus tuæ. Et rursus ipse Moſes ait: Ponite corda vestra in omnia verba mea, quæ ego testificor vobis hodie, vt mandetis ea filiis vestris custodire, & facere & implere vniuersa, quia non in cassum præcepta sunt vobis, sed vt singuli in eis viuarent, quæ facientes, longo tempore perseueretis in terra.

Deu. 31.

Ex his sane factis apparet, quam modis omnibus oporteat nos audire & seruare domini dei nostri præcepta, quibus verò modis recte nos ea seruare possimus, pauſopost docebimus.

Quomodo dei præcepta ritè seruanda sint ab omnibus. Cap. V.

ARbitramur nunc & posthac non esse, qui non ex animo cupiat audire, intelligere, & seruare dei optimi maximi præcepta, quum plane cognoscat, in eorum seruatione vitam suam, & temporariam & æternam, & quicquid eo pertinet, & in ipsorum transgressionem vtraque mortem, & quicquid eo pertinet, collocari: sed velle saltem scire, quo pacto ritè possit ipsa seruare. Cui vt pro virili succurramus, sciendum ducimus, esse quidem certos modos, quibus ipsa dei Opt. Maxi. præcepta seruemus oportet.

Iaco. 4.

Primò seruet homo oportet ea, bono nimirum & alacri affectu, habens ea grata & accepta, vt pote quæ à deo, totius bonitatis fonte & conditore suo, sunt tradita, à quo (veluti diximus) nihil nisi bonum procedit, cuius propterea mandata necesse est esse bona, salutaria, & vtilia, nec nisi ad nostram salutem & utilitatem esse ab ipsa

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 133

ipso tradita. Quam sanè opinionem quum non habeamus de deo Opti. Maxi. quum eam habeamus de viris bonis, quorum præcepta hoc libentius amplectimur vii bona, quod scimus eos esse meliores? Atque aded propheta dicit de præceptis dei: Pronunciat lingua mea eloquium tuum, quia omnia mandata tua & quietas. Psal. 118

Secundò debet ipsa homo non modo habere in memoria & in ore, sed & opere pro viribus exequi, facere & adimplere, quorum alioqui scientia & notitia sola grauat peccatum ipsius, quum (teste Iacobo) scienti bonum facere, et non facienti, peccatum est illi. Id quod et dominus clarius arguit, inquitens: Seruus qui cognouit voluntatem dñi, & non se præparauit, et fecit digna plagis, vapulabit multis. Qui autem non cognouit, et fecit dignis, vapulabit paucis. Vnde Petrus: Melius, inquit, erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retro conuerti ab eo, quod illis traditum est sancto mandato. Nec est, quod ille dñm deum possit diligere, siue in eum verè credere, qui eius madata scit & ea non seruat, dicente Ioanne: In hoc scimus quoniam cognouimus deum, si mandata eius custodimus. Qui enim dicit se nosse deum, & madata eius non custodit: mendax est, et in eo veritas non est. Tertiò debet ea facere promp-

Iaco. 4.

Luc. 11.

1. Pet. 3.

1. Ioan. 1.

Psal. 118

2. Cor. 8.

te, voluntarie & hilariter, quoniam nihil coacti placeat deo obsequij, quum hilarem datorem diligat ipse dominus, vt Apostolus ait, Id quod homo facile faciet, vbi ipse mandatorum necessitatem & vtilitatem cõsiderauerit. Si enim libenter & ex animo seruamus eius medici mandatum, quod vnicuique non certò, speretur dare perituram illam sanitatem corporis & vitam temporalem: quàm multò libentius, & magis ex animo, amplectemur dei optimi medici præceptum, quod ipsum seruantibus certò largitur non modò corporis, sed & animæ salutem, non solum hanc transitoriam, sed & æternam proculdubio præbet vitam.

Quartò oportet vt homo seruet ea semper et integre, non vt aliqua custodiat, aliqua verò negligat, quum (teste Iacobo) qui totam legem seruauerit, offendat autem

Iaco. 1.

R. 4.

43

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

in vno, factus est omnium reus. Nec sufficit aliquota tantum vitæ tempore, sed vsq; ad finem ipsius vitæ seruire profuerit. Qui enim (inquit dominus) perseverauerit vsq; in finem, hic saluus erit.

Mat. 10. 24

Mat. 14. 24

Mar. 13

Luc. 18. 22

2. Pa. 20

Id quod vt homo facile præstare possit, inter cætera, de quibus (deo volente) circa finē dicturi sumus, est ipsa deuota oratio, quæ vel sola à deo omnia poterit impetrare, quo & dominus vbiq; nos remittit. Quod nō ob scure sensit Iosaphat rex ille piētissimus, in tribulatione, ne dicens: Sed quum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te. Id quod profecto nobis hoc tēpore summe necessarium est. Cuius causa nuper ædidimus librū in idiomate germanico, cōplectentem singulas & oēs orationes, quibus pro loco, tēpore, causa & persona, homo salutariter vti potest, in omnibus præfertim & singulis suis aduersitatibus et tribulationibus, et pro cōseruatione mandatorū dei. Quorum qui hæcenus vtilitatē, necessitatē et modum, quo seruari debent, diximus: iam posthac dicemus, quid et quoruplex sit mandatum.

Quid & quoruplex sit dei præceptū. Cap. VI.

Postquā diximus et audiimus de præmio, quod datur obseruantibus dei mandata, deq; supplicio eorū qui non obseruāt ea, simulq; de modo, quo sunt ipsa rite seruāda: consequēs est, vt tandem definiamus, quid et quoruplex sit dei præceptū, quādoquidem neminē esse arbitramur, qui nō ex animo cupiat, nō solum ipsum seruire, sed et pro virili seruare: cū vt præmiū seruationis habere possit, tum vt effugere valeat trāsgressionis poenā.

Est autem (vt breuiter agamus) dei præceptum, nihil aliud q̄ dei imperium, obligās quoscunq; homines (saltem rationis capaces) ad faciendum ea quæ præcipit, et ad euitandum ea quæ prohibet, sub poena mortis æternæ. Ipsum verò dei præceptum, duplex est: vnum videlicet affirmatiuū, quod præcipit aliquid agendum, & p̄ affirmationē explicatur: atq; hoc ipsum sub se habet tria præcepta, quæ sunt: Vnū cole deum, sanctifices sababata, venerare parentes. Alterū est negatiuū, quod prohibet

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 133

hibet aliquid vt malum, & negatiue enunciatur, habēs sub se septem præcepta, quæ sunt: Ne iuremur vane per nomē dei, ne occidamus, ne furemur, ne fornicemur, ne falso testificemur, ne concupiscamus alterius vxorem, ne concupiscamus rem alterius.

Ex quibus aperto cōstat, decē esse præcipua dei mandata, ad quæ tanq̄ accessoria, quicquid vsq; est in literis sanctis præceptorū, refertur & reducitur vnā cū bonis operibus, quæ vel ipsa sunt diuina præcepta, vel ex eis deducta perinde atq; ex veris fontibus lumina, quæ sacra scriptura in lib. Exo. et Deut. ordinatim recenset.

Hæc nimirū decē præcepta, sunt verba illa decem fœderis inter deum et hominē, quæ Moyses, ipso domino deo mandante, scripsit in duabus tabulis lapideis in mōte Sinai, quando fuit cum illo quadraginta dies & quadraginta noctes, nec panē manducās, nec aquā bibens.

Hæc ipsa decē præcepta, sunt decē illæ chordæ in regia cithara, quibus in psalterio cōstiteri & psallere iussit dño deo citharocædus ille vere regius. Hinc summus ille præsul & doctissimus doctor Augustinus, librum scripsit de decem præceptis, quem inscripsit de decē chordis. Et recte nimirum dei præcepta chordis adsimilantur, quoniam nec hæ nec illa debent esse ociosa, sed semper manu sunt tangenda, id est, ipso opere complenda: quandoquidem non auditores legis, vt inquit Paulus, iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificantur.

Hæc insuper decem præcepta, sunt decem isti vsuales nummi, quos valuit denarius ille, quē pater familias ille euāgelicus, vineæ dominus (deus vtpote Opt. Max.) dedit & promisit omnibus in vinea sua operantibus, & non ociantibus: quādoquidem denarius ipse significat vitam æternā, habentem decem choros, angelorū noūem, & vnum hominū saluatorum, quæ non datur nisi decem dei mandata seruātibus, domino dicente: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.

Quæ proculdubio sunt illa, quæ Christus iussit suis discipulis alios docere, quū paulopost esset hinc ad cœlos ascensurus, inquit: Euntes ergo, docete omnes

Deut. 5

Exo. 20

Ro. 13

Exo. 14

Deu. 4

Psal. 32

Ro. 2

Mat. 20

Luc. 18

Mat. 19

Mat. vii

R 3 gen

gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, docentes eos seruire omnia quaecumque mandata ui vobis. Quia autem deus Opt. Max. non nisi decem, nec pauciora, nec plura dedit praecepta, ad quae caetera praecepta omnia, tanquam accessoria & subalterna, reducantur, sequenti periodo dicemus.

Quia Deus tantum decem, nec plura, nec pauciora dedit praecepta. Cap. VII.

Quia non parum multa reperuntur ultra haec decem praecepta, quibus deus partim praecipit, ut faciamus aliquid, partim prohibet ne faciamus aliquid: non immerito quiri coepit est a doctoribus minime poenitendis, quoniam deus numero denario voluerit sua contineri mandata, & ad haec reducendum, quicquid vespis suorum est praceptorum, quod ex decalogi praecipis, non secus atque conclusio ex praemissis educatur, vbi tractatu procedente, non obscure (seu speramus) patebit.

Ad hanc quaestionem, quia solutio eius futura videatur utilis in vniuersum ad diuinarum praceptorum intellectum, paucis respondemus: Quia deus penes omnia sua diuina, quae sunt invisibilia, nos docere voluit per humana, quae visibilia sunt, donec alibi visuri sumus eum sicuti est, & quae sunt ipsius in caelo, facie ad faciem, non vti nunc, per speculum in enigmate: voluit & in ordine, & in numero suorum praceptorum seruire, quod homines obseruant in suis praecipis, quauis haec ad illa sic debent referri, ut non alia possint videri, quam illorum declaratiua.

Iam vero, quod et beatus ille Thomas Aquinas sentit, sicut praeptra legis humanae ordinant hominem ad communitatem, & vniionem humanam sub vno principe, sic praeptra diuinae legis ordinant hominem ad quandam communitatem hominum sub deo, tanquam sub vero summo principe. Vt autem homo commoretur in aliqua communitate, duo requiri constat:

In primis oportet, ut ipse homo se bene habeat ad eum qui praest communitati: deinde, ut idem faciat ad alios suae communitatis socios & contribules. Id quod

sanctus

sanctus Petrus tribus verbis expressit, dicens: Fratres, deum diligite, deum timete, regem honorificate. Ita nisi oportuit, ut & ipse deus optimus in sua lege diuina ferret aliqua praecepta, quae ordinarent hominem in ipsum deum, tanquam in totius humanae communitatis principem et regem summum, cui subsunt quotquot sunt vbius principes: item oportuit, ut & aliqua praecepta ferret, quae ordinarent hominem ad alios proximos, sibi conuenientes sub eodem principe, utpote semetipso.

Quum vero quilibet homo subditus, suo et communitatis principi tria debeat, proinde deus ipse Opt. tria dedit praecepta prima, quae seruire debemus speciatim quo ad ipsum. Primum, quod homo debet principi communitatis, est ipsa fidelitas, quae consistit in hoc, ut honorem principatus ad alium non deferat: & propter hoc dedit deus primum praeceptum, quod habet: Non habebis deos alienos coram me. Et quare? Ego dominus, hoc est nomen meum. Gloriam meam alteri non dabo.

Secundum est reuerentia, ut videlicet nihil iniuriolum in eo committatur: & ob hoc dedit secundum praeceptum, quod habet: Non assumes nomen dei tui in vanum. Et quare? Quia pater est omnium, dicens alibi: Si ego pater sum, vbi est honor meus, quia filius honorat patrem.

Tertium est famulatus, ut scilicet illi seruiat pro studio & mercede fideliter ut subditus. Et ob hoc dedit tertium praeceptum, quod habet: Memento ut diem sabbati sanctifices. Et quare? Vt cum quiescat & vacet ab operibus manualibus, eo facilius deo famuletur, in audiendo ipsius verbo & altaris sacrificio, & in exercendo quolibet opere misericordiae.

Quo ad benehabitationem vero proximi, res ita habet: Proximi quidam dicuntur omnino speciales, vti sunt parentes, quibus ultra alia debemus specialiter aliquid, ut singularem honorem & reuerentiam. Et ob id datum est quartum in ordine praeceptum, habens: Honora patrem & matrem. Proximi quidam sunt generales, ad quos etiamnum bene nos habere oportet, id quod homo faciet, quum nullum ipsis inferat nocuum

mentum.

Rom. 1

1. Cor. 13

1. Ioan. 3

Tho. 2. q. 1
arti. 5

Esa. 42

Mal. 2

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

mentum. Illis verò fieri solet multifariam nocumētum.
 Primo, opere, & quidem in propriam personā, quo
 ad consentiētiā. Et contra hoc datum est quintū pra-
 ceptum, quod habet: Non occides. Itemq; in personā cō-
 iunctam, quātum ad propagatiōē prolis. Et cōtra hoc
 datum est praecipuum, habēs, Non moechaberis. Itemq;
 in rem possessam, quæ ordinatur ad vtrunq;. Et ob id
 datum est praecipuum, habens: Non furtum facies.

Secundò fit nocumentum proximis ore. Et contra
 hoc datum est praecipuum habens: Non loqueris fal-
 sum testimonium cōtra proximū tuum. Tertiò, cor-
 de: contra quod data sunt duo postrema praecipua, quæ
 habent: Non cōcupisces rem proximī tui, nec desiderā-
 bis vxorē eius. Hæc est iuxta cōmunē Theologorū
 sententiā ratio, quare nec plura, nec pauciora q̄ decē,
 sint dei praecipua: quæ præcepta dicuntur dilectionis, quæ
 plenitudo est legis, dilectionis scilicet dei & proximī:
 quorū prima tria primæ tabulæ, ad dilectionē dei: septē
 verò secundæ tabulæ, pertinent ad dilectionē proximī.
 Et hoc est, quod autor legis & præceptorum ait: In his
 duobus mādatis, vtpote, dilige deū modis omnibus, et
 proximū vt teipsum, vniuersa lex pendet & prophete.

Iam superest, vt subinde singulatim vniuersa ex or-
 dine dei præcepta declaremus, et quid illis sit vel affine,
 vel contrarium, vel expressum, vel obiectum, vel simi-
 le, vel dissimile, pro virili diſcutiamus, primo præcepta
 locum daturi primum.

De primo præcepto. Cap. VIII.

Nō habebis deos alienos corā me. &c. Exo. xx. Deu. v.
Q Vando quidem decem dei præcepta modis om-
 nibus conātur hominē ducere ad verā religio-
 nem, & in hac illum continere, quæ non est aliud, q̄ rea-
 ctus & verus cultus, qui debetur ipsi deo, et aliis pro-
 pter ipsum: proindē posuit primò præceptum, quod nō
 aliter est principium et fundamentū religionis veræ, q̄
 cor principium est in generatione animalis. Ipsum ve-
 rò primū dei præceptum, sic habet: Non habebis deos
 alienos coram me. Id quod prædecessores nostri nō ima-

pie,

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 13

pie, sed quasi per modum declarationis, sub iisce verbis
 expresserūt, dicentes: In vnū crede deum. Et recte nimi-
 rum dixerūt, quādoquidem hæc ipsa verba subinsinuā
 nobis tria, ad quæ primū præceptū, s. Non habebis deos
 alienos corā me, nos adstringit, quæ nos in deū sum-
 me habere debemus: nempe fidem, spem et charitatem,
 quas virtutes theologicas appellant: cum quia deū ve-
 lutū propriū obiectū spectat, tum quia diuinis tan-
 tum eloquiis patefactæ sunt, tum quia eas ipse deus no-
 bis duntaxat per gratiā suā largitur. Sunt igitur tres par-
 tes huius primī præcepti. Prima quidem parte deus
 ille æternus Opt. & Max. hoc suo primo præcepto vult
 et præcipit, vt in ipsum solum vnū deum, vtī verū deū,
 et verū omnium autorē et saluatorē hominū, credamus
 et confiteamur, prout ipse aliās, vtī sui præcepti declara-
 tor, ait: Audi Israel, dominus deus tuus, deus vnus est.
 Vnde Paulus edoctus, ait: Vnus dñs, vna fides, vnum
 baptisma, vnus deus & pater omnium, qui est super
 omnes et per omnia & in omnibus nobis.

Quod verò dominus deus hoc loco & in suo ipsius
 præcepto dicat, Nō habebis deos alienos: nō est, q̄ sit
 aliq; dñs, qui sint quod ipse est, vtpote natura, qui creauit
 omnia, omniāq; darent, omniāq; facerent et guber-
 narent, qualis ipse est: sed hoc ipsum dicit, vt ostendat
 esse quidem deos alios, sed a natura sua alienos, vt qui
 sint a natura sua diuina prorsus diuersi & alieni, nimirū
 non tam re, q̄ opinione & falsa nūcupatione: qualia fue-
 runt olim idola gētium, de quibus propheta dicit: Om-
 nes dñi gentium, dæmonia sunt, quādoquidem nihil in
 se diuinitatis habuerūt, nisi q̄ falso deos isti, qui decepi-
 ti erant, censuerunt, q̄ sinxerint falsis signis se esse deos.

Ideoq; recte præcipit, inquiens: Non habebis deos
 alienos coram me. Q. d. Ego enim solus ille sum &
 vnus deus, qui creauit omnia, tribuo omnia, rego om-
 nia, vnus in essentia, & trius in personis, pater & filius
 & spiritus sanctus, vt testatur Ioannes.

In primis igitur contra primā huius primī præcepti
 partem grauitè peccat, si qui adiunt qui sidera vel astra
 credes

Ro. 13

Mat. 22

1. Cor. 13

Deu. 8

Ephie. 4

Gala. 3

1. Tim. 2

Act. 17

Psal. 95

Psal. 113

1. Ioan. 5.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Sap. 13
 Deu. 4
 Deu. 17
 14. 23. cap. pe.
 Deu. 4
 Sap. 12
 Gen. 1
 Psal. 108
 Hier. 10
 credere et colerent sicut deos, quum dei duntaxat sint
 inanimata creatura, quemadmodum gentiles olim non
 nulli, qui (teste scriptura) ignem, aquam, solem & lunam
 & gyrum stellarum rectores orbis credentes, deos putave-
 runt, nempe eorum specie delectati, tanquam fatui, quum
 debuissent vtrique credidisse in ipsum deum creatorem
 eorum, longe speciosorem. Quos sane idololatrias ne-
 quondam sequeretur Iudaei, dixit ad eos Moses: Ne ele-
 uatis oculis ad caelum, videas solem & lunam & omnia
 astra caeli, & errore deceptus, adores ea & colas,
 quae creauit dominus deus tuus in ministerium cunctis
 gentibus, quae sub caelo sunt. Id quod tam grande est
 idololatriae genus & peccatum, ut ita peccantem deus
 olim praeeperit lapidandum. Secundò, contra hanc
 primam partem huius primi praeepti, peccant astrolo-
 gi, & fortasse nunc quidam plus aequo astronomi, qui
 corpora caelestia planetasque simul cum signis suis, pon-
 nunt & credunt esse rectores animarum, et constellationi-
 bus sub quibus nascuntur, homines necessario trahi ad
 bonum vel malum, quos etiam ecclesia pro haereticis dam-
 nar, quibus virtute siderum et planetarum conatur praedicere
 futura, dies et horas obseruantes ad aliquid faciendum,
 tanquam faustos vel infaustos, nihil penè nec agendum
 nec dimittendum, nisi iuxta dispositionem siderum, quae
 tamen (Mose teste) sunt cunctis gentibus in ministeri-
 um, non autem in dominium, creaturae quae neque futura
 praedicere, neque vel bene vel male facere possunt, nisi
 ex causa legitima, permittente & iubente deo, qui so-
 lus nouit quae futura sunt, solus in mensura, pondere &
 numero disponens & faciens vniuersa, cui sol & luna
 & quaeque sidera ad honorem & ad votum seruiunt, &
 ad nostram salutem, quae (libro Genesios teste) sunt om-
 nia a deo creata bona, dicente propheta: Ordinatione
 tua perseverat dies, quoniam omnia seruiunt tibi.
 Et hoc est quod ipse deus noster, verus & aeternus,
 contra astrologos & eos qui plus aequo sideribus tribu-
 unt, ait: Iuxta vias gentium nolite discere, & a signis cae-
 li nolite metuere, quae timent gentes: quoniam ego sum
 deus

DE DECIM PRÆCEP. LIB. III. 136

deus, & non est vltra me deus, nec est similis mei, an-
 nunciatus ab exordio nouissimum, & ab initio quae nec
 dum facta sunt, dicens: Consilium meum stabit, & om-
 nis voluntas mea fiet. Stent & saluent te augures caeli,
 qui contemplantur sidera, & supputabant menses,
 ut ex eis annunciarent ventura tibi.

Esa. 46

Esa. 47

Valeant igitur, qui nostris temporibus astronomiae
 legem transgredientes, non solum minutissima quaeque per
 sua iudicia, quibuslibet etiam minutis futura scrutari
 contendunt, sed & nescio quae cum fortuna, tum infor-
 tunia, tam vitae quam honoris & substantiae, se per influxio-
 nem caelestem futura Caesaribus, regibus, & id genus
 principibus, praedicere moluntur. Id quod ex praememo-
 ratis & impium est, quia dat creaturis quod creatoris
 est: & perniciosum, quia pessimi quique vna cum vulgo oc-
 cassione accipiunt insurgendi contra eos, quibus audiunt ma-
 le praedictum, & iuuandi eos quibus bene, unde tumul-
 tus plerumque suscitantur: sileo quae mala contra religionem
 veram interea subnascantur, uti docuimus in opere mira-
 bilium mundi: & vanum, quum quae praedixerunt isti, longè
 sapientius non euenerint, quam euenerint, sicut quotidie in su-
 is iudiciis & Ephemeridibus mentiuntur de futuris se-
 renitatibus, pluuibus, caloribus, frigidibus, ventis, tonitru-
 bus, et id genus aeris et caeli accidentibus operationibus.

Haud est igitur, ut vel Imperator, vel rex, vel quisque
 alius princeps sibi timeat ab eiusmodi prognosticari-
 nibus siderum & astrorum: sed bene faciendo, malumque
 dimittendo, timeat eum, & in ipsum solum confidat, qui
 suus est & siderum & nostri omnium creator et guber-
 nator. Qui quum sit operator siderum, & haec ipse opo-
 ra, facile pro nutu suo illa quasi operatoria quaedam mu-
 tare poterit, imò et ea, quae aliquoties ex voluntate eius
 mala nobis fore praesignant, vertere poterit in optima
 quaeque, ut qui nolit mortem peccatoris, sed velit ut conuer-
 tur & viuat, qui conuertitur ad nostram conuersionem, ut patet
 de Ninuicis, & de Ezechia, & de aliis. Id quod & ipse
 testatur de seipso, dicens: Si poenitentiam egerit gens illa a
 malo suo, quod loquutus sum aduersus eam, agam & ego
 peccati.

Psal. 108

Eze. 18

Ion. 3

4. Re. 20

2. Par. 32

Esa. 18

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Hier. 18 poenitentiam super malo, quod cogitavi ut facerem ei.
 Non est igitur, ut is, cum quo deus ille maximus re-
Ro. 8 conciliatus est per poenitentiam, sibi timeat. Nam quis
 contra eum, qui cum deus est, qui protector est ipsius
Psal. 26 vitæ, contra quem nemo potest? Non est etiam, ut eius
 cor timeat, si cõsistant aduersus ipsum inimici castra, ne
 ipse exurgant aduersus eum prelia. verum expectans ipse
Psal. 30 cum Dauide dominũ, viriliter agat, conforteturq; cor
 suum, & sustineat dominum, dicens: Dominus mihi
Psal. 117 adiutor, non timebo quid faciat mihi homo. Dominus
 mihi adiutor, & ego despiciam inimicos meos.
 Nec est, quod isti se tueantur, dicentes: Astra et insu-
 entias eorũ nõ quidem necessitare, sed inclinare ad pec-
 catum &c. Respondemus enim et hoc impium esse sen-
 tire, qd quis sentiat ac dicat, deum fecisse creaturã ad in-
Rom. 8 clinationẽ peccati, et nõ potius ad erectionẽ iustitię, vt
 omnia cooperentur in bonũ, nõ in malum, hominibus.
 Aut quasi vnus homo necessitate compulsus peccet, &
 non potius semper in inclinatione. Quis inuitus peccat?
 Nemo, quum omne peccatum sit voluntarium, proces-
Gen. 4 dens ex libera mente: sicutq; omnia mala inclinatio non
Ecci. 15 extra nos, sed in nobis, Christo dicente: De corde
Mat. 15 enim exeunt cogitationes malæ &c. Non quod intrat
Iacob. 1 in os, coinquinat hominẽ. Et Iacobus quoq; ait: Vnus
 quisq; tentatur a concupiscentia sua abstractus et illes-
Gen. 1 ctus, quæ non a fato, sed ab origine peccati venit. Siqui-
 dem omnia quæ deus creauit, bona sunt, nec possunt
 ex sua natura, nisi ad bonum inclinare.
 Qui verò volunt ex institutione dei illa habere, vt
Ioan. 8 ad peccandum inclinent, dicant nobis, quæso, cur Adam
Esa. 53 & Euã ante serpentẽ non inclinauerunt, quur nõ Chris-
Gene. 3 tum, quur non eius matrem, virginẽ Mariã. Hem vox
 illa, vox patris Adam est, qui & ipse suã inclinationem
 ad mulierẽ transtulit. i. creaturã dei, dicens: Mulier quã
 mihi dedisti &c. Et quur, obsecro, sidera tot annis, quib-
 bus, q̃ nos, sunt astris longe propinquiores, nimirũ ha-
Eph. 6. bitantes (teste Paulo) in aere daemones per suas influen-
 tias nõ mutarunt, & ad bonum inclinauerunt, quum ma-

neant

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 137

neant in sua peruersitate, nec villo signo, nec per vllam
 plaseram mutantur, quum nostræ animę breuissimo mo-
 mento influentiarũ mutari dicantur. Tertio peccant
 contra hanc primã primi præcepti partem, qui vel ario-
 los, vel augures, vel maleficos & incantatores, vel som-
 niorum coniectores, vel diuinos, vel phytonas, vel ma-
 gos consulunt, vt noua inquirant, secreta rimetur, futu-
 ra presagiant, perdita recuperent, ab infirmitatibus suis
 & suorum animalium liberentur, aut quid aliud, quod
 solius dei est & eius simplicis verbi, petunt, credentes
 se habere posse a creaturis, quod non possunt nisi a crea-
 tore, cui proprium honorem detrahunt, habere. Id quod
 ipse creator deus vnicus, idemq; æternus, prohibet, di-
 cens: Non inueniatur in te, qui ariolos iscitetur, qui
Deu. 18 obseruet somnia atq; auguria, ne sit maleficus; nec in-
Leui. 19 carator, neq; phytones cõsulat aut diuinos: Anima quæ
 declinauerit ad magos & ariolos, & fornicata fuerit
 cum eis, ponam faciem meam contra eam, & interficiã
 eam illam de medio populi sui &c.

Peccant in hanc primi præcepti partem, cuiuscunq;
 generis diuinatores et superstitiosi, quos fortasse liceret
 (quãuis numero propemodum sint infiniti) vnã cũ præ-
 stigijs & artibus & harũ modis recensere, si expediret:
 verum cum nobis omnia liceant, non autem omnia
 expediant, & possem ego recensioe eiusmodi fortassis
 magis docere, q̃ dedocere malum, præsertim eos qui
1. Cor. 6 sunt paulo simpliciores & infirmiores: suffecerit hoc ni-
 mirũ loco dixisse, non modò peccare & damnari qui di-
 uinant & incantant, sed & eos qui sequuntur eos, eorũ
 q̃ falsa ope vtuntur, vt pote magis in eorũ virtutem &
 potentiam, quæ tamen nulla est, q̃ in virtutem & potẽ-
 tiam dei, qui solus virtuosus & potens est, credentes, fa-
 cti infideles vnico suo principi deo, adherentes aduersa
1. Tim. 6 rio, cui potius debere volunt gratiam benefacti & glo-
 riam de iuamine, q̃ deo optimo, cui, nec alteri, debetur
 omnis gloria, de se dicens: Ego solus sum dominus &
Esa. 48 deus vnus, faciens omnia: gloriam meã alteri nõ dabo.

Siquidem quotquot sumus Christiani, in baptismo

S

III

illi tanto & vnico principi, & in eius mandata iurauimus, & noia dedimus, fidem nostrā obstrinximus; diabolo autē & illius cōplicibus, & pompis omnibusq; superstitionibus suorū renunciauimus. Fidem proinde per eiusmodi diuinationē frangentes, taliq; agentes, nō solum (teste Apostolo) morte digni sunt, sed & qui agentibus consentiunt: qui sic agentes, aliquid diuinitatis extra vnum verum Deum falso putant & credunt.

Ceterum quæret hac quispiam parte, dicens: Nunquid eiusmodi diuinatores et incantatores vere suis artibus aliquid agant, possintq; ne hoibus suis incantationibus vel cōmodare, vel incōmodare, quemadmodū sæpenumero vis sunt facere grandines, tonitrua, fulgura, & id genus quædam alia, perinde sicut admirationē digna? Respondemus, maleficos ipsos & incantatores per opera sua & artificia nihil per se posse: diabolum verō ea, quæ sunt hoibus, mala operari, nō secus tamē, q̄ quatenus Deus permittit illi. Sic sane diabolus procurauit, vt ignis de cœlo caderet, & ipsius Iob patientissimi pecora cū seruis occideret. Sic Ægyptiorum plagas per angelos malos magi Pharaonis procurarunt, teste diuino Psalte. Sic multi quondam obsessi fuerunt à malignis spiritibus, quos ipsi corporaliter etiā persecuti sunt & torserunt, testante Euangelio, qui & horum diernis temporibus multas animas erroribus & peccatis occupant, quū vtiq; maius est, animas immortales perdere, q̄ membra moritura vel aërem vexare. Sic sane satanas ipsum Dominū Iesum assumpsit, et de deserto in montē, de monte in pinnaculum templi transfudit. Ita quoq; diabolus in cœlo cura Michaelē et angelis eius pugnavit. Iam verō si cacodæmon permissione diuina Christum et eius membra, hoc est, sanctos homines, vexauit: quid mirum, si horrea nostra possit destrucere, membra percutere, segetes et frumenta in agris perdere, et hoc genus alia mala corporalia hoibus immittere, eadem diuina permissione, sine qua iste cū suis incantatoribus nec tantillum facere mali posset, vt etiā sine ea, nec folium arboris mouere possit, nec in capite

capit

capillum, sicut alibi Christus ianuit. Siquidem deus facit bonum per seipsum, qui summe bonus est: malum verō per malos, vtpote vel per cacodæmones, vel per ipsius complices. Ita dictum est olim in adagio: Dominus nequam per nequam punit, quum nolit bono ad malum vti.

Quod autē Deus eiusmodi mala pœnæ facere permittit cacodæmoni, quodq; ille facere malū possit etiā per suos, cū quibus pepigit fœdus, nō nisi quatenus deus ei permittit, testatur ipse Dñs, ad diabolum dicens de Iob: Ecce in manu tua sunt oia quæ habet, scilicet Iob, tantum ne in animā eius extende manum, id quod factum est, nec vltra potuit, quia dñs noluit. Probat & ipse Iob, sibi quicquid fuit eius mali, venisse à diabolo, sed Deo permittente, de quo dicit: Dominus dedit, dominus abstulit: non autē dicit, Dominus dedit, sed diabolus abstulit. Id quod Dño nolente, non potuit, sicut nec aliās ipsi cacodæmones in porcos exire potuerunt ab homine, quē obsederant, nisi Dño ipsis permissionē & licentiam dante, quem propterea rogarunt.

Sed inquis: quare Deus permittit diabolo & eius ad pactum suū adiuratis, eiusmodi mala hoibus inferre?

Primo, nonnunq̄ propter peccatū, quo peccatores merentur eiusmodi mala. Sic aliās cacodæmoni Asinodæo, propter peccatū libidinis inordinatæ, septē sponsores Saræ Raguëlis filia, permisit singulatim occidere.

Secundo, nonnunq̄ ad probationē fidei, vt videlicet illi qui hoc audiunt & vident, probentur, qua fide sint apud deum, an videlicet plus tribuant credendo sibi, q̄ diabolo, qui talia potestate sua facere nequit. Id quod videtur approbare Moses, dicens: Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui somnium se dicat vidisse, & prædixerit signum, et euenerit quod loquutus est, & dixerit tibi: Eamus, & sequamur deos alienos: non audies verba eius, quia tentat vos deus vester, vt palam fiat, vtrum diligatis eum, an non.

Tertio, nonnunquā vt Deus tradat eos, qui plus tribuunt eiusmodi maleficis, q̄ sibi deo, cuius nulla sit in iis

S : rebus

Rom. 1

Iob. 1

Exo. 7. 8.

Psal. 77

Mat. 8. 9

Mar. 5.

Luc. 8

Luc. 10

Mat. 4

Mar. 1

Luc. 4

Apoc. 12

Mat. 10

Luc. 12

Mat. 19

Mar. 10

Luc. 18

Iob. 1

Mat. 8

Mar. 5

Luc. 8

Tob. 3

Deu. 17

rebus permissio, in reprobum sensum propter ipsorum infidelitatis iniquitatem. Quum enim baptizati, per fidem Deum cognouerunt, nec tamen ipsum, prout fides habet, glorificant, nec gratias agunt, recte iusteq; (Paulo teste) Deus dat ipsos in reprobum sensum, vt euascent in suis cogitationibus: scilicet cor eorum sic obscuratum, vt credant & faciant, quæ credere & facere non deberent. Credere enim deberent, diabolum & luos eatenus posse facere, quatenus permittit Deus: nec ipsum habere potestatem super peccatores, nisi quatenus illi permittitur: a quo, vt inquit Paulus, capti tenentur ad ipsius voluntatem. Nam si res aliter haberet, profecto malefici possent efficere, vt Turca Christianos omnino perderet: sed nequeunt, quia non est istis ne huic a Deo permissum, sicut patet de Job, de Christo, & de obsessis. At inquit infirmiores in fide, falsosq; per superstitionem seducti: Licet ne maleficia maleficis propellere, quæ videamus ipsos maleficos etiã mala curare posse, bonaq; inducere? Respondemus, nec ipsum diabolum, nec eos qui per pactum sunt eius, aliquid per se mali pœnæ, longe minus aliquid boni, facere posse: sed a deo, propter causas paulo ante dictas ab ipso &c. fieri permitte, qui de seipso dicit: Ego Dominus, & non est alter, formans lucem & creans tenebras, faciens pacem & creans malum. Ego Dominus faciens hæc omnia. Quum proinde omne malum pœnæ veniat ab ipso permittente, non est vt ad alium quis cõfugiat, precaturus bonum & deprecaturus malum, q̃ ad ipsum Dominum Deum, qui malum sua potestate sola propellere, bonumq; elargiri solus potest, ipso dicente: Conuertimini ad me, & salui eritis oēs si nes terræ: quia ego Deus, & non alius, nec saluans præter me. Iam vero si ad alium, vtpote diabolum vel ad ipsius complices, qui spiam Christianus confugeret, nõ aliud faceret, q̃ quod offenderet Deum, & ab ipso desisceret ad diabolum, qui sic eum molitur a Deo auocare, ad seipsum pertrahere. Ad quem antequam quis desiscat, vero Deo derelicto, præstiterit, vt mortem operatur

Röm. 1

1. Tim. 2

Esa. 45

Ibidem

perat centies, ac pariatur oēs corporis cruciatus, quandoquidem perpetuo damnatus esset. Sed inquit: Num non est miseris, præsertimq; fascinaris, succurrendum, vt a malo liberentur? Vtq; sed non nisi per verum & vnicum Deum, qui solus habet potestatem mortis & vitæ, & quidem licitis mediis. Vel ad ipsum curre re per deuotas orationes, quibus etiã dæmonia expelluntur: vel per elemosinas, quibus peccata redimuntur: vel per ieiunia, quibus etiã dæmonia propelluntur: vel per signum sanctæ crucis, quam maligni spiritus supra modum fugiunt, nõ secus atq; baculum, quo plagas receperunt, vt testantur Athanasius, Origenes, Chrysostomus, & hoc genus catholici doctores. Et recte nimirum. Nam quum signum Tau T figura signi sanctæ crucis, custodiuit ab angelo percutiente, quotquot fuerunt eo signati: & si serpens exaltatus in deserto per Moysen, Christi crucifixi figura, præseruauit a mortu serpentium igniferorum, & sanauit adspicientes: quæ signum sanctissimæ crucis, in qua Christus cacos dæmonem & oem eius potestatem superauit, nõ idem vel longe maius q̃ ymbra, veritas facere possit, quæ id satis constat, & ipsos apostolos & alios sanctos viros, infinita miracula signaculo sanctæ crucis edidisse, præstigijsq; cacodæmonum superasse? Egrediens itaq; vel ingressus homo, factus signo sanctæ crucis in fronte, dicat: Abrenuncio tibi sathana, & coniungor tibi Christo: nec subinde timeas vel ab homine, vel a diabolo per quæcunq; præstigia occurrente. Siquidẽ virtus sanctæ crucis tuus sit baculus, tua armatura, turrisq; tua inexpugnabilis in fide vera & firma, quæ ipsa est victoria, qua vincimus mundum & diabolum, & impossibilia facimus, sine qua diabolus etiã suis minimis technis ad omne malum deludit. Vel possumus etiã contra diabolum & eius maleficos ad Deum verum confugere, medio intercessionis sanctorum, qui nobiscum possunt coimpetrare opem contra omnium magorum præstigia, veluti alibi Raphael angelus tulit opem iuniori Tobie, & Saræ sponsæ iuxta. Vel exorcismis

1. Reg. 3

Sap. 16

Mat. 17

Mar. 1

Dan. 4

Mar. 2

Ezc. 9

Num. 21

Ioan. 3

Heb. 2

1. Ioan. 3

Mar. 16

Mar. 9

Mar. 9

Heb. 11

Tob. 4

S

CORUNA

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Act. 19

eorū, qui ex officio ecclesiastico exorcizant. Sicut enim in nascente ecclesia apostoli per orationē & impositionem manuum dæmones expulerunt, ita postea fecerūt exorcistæ verbo dei, signaculoq; sanctæ crucis, ut patet in Actis apostolicis. Sed inquis: Hoc & ipsi diuinitates & malefici faciunt, miscētes plerumque in suis benedictionibus (si modò conuenit, eorum præstigia non potius maledictiones, q̄ benedictiones appellare) orationes & signa crucis. Primò autē respondemus, cōsilia p̄ se facere, quum potestas exorcizandi non ipsi laicis, sed ecclesiasticis cōcessa sit à deo. Secūdo, quoniam sunt diabolo adiurati, miscētes prætextu quodam orationes unā cum variis & peregrinis modis, in scriptura minime probatis: quibus, etsi diabolo non totam partem artis ascribunt, derogāt tamē impie deo quod ipse est totum, contra scripturā, duplici animo, utroq; pede claudicantes, volentesq; deo simul & diabolo seruire, inter quos nulla est cōuenientia. In huius argumentum, videmus raro vel nunq̄ feliciter cessisse finaliter in cantatoribus, quibus ipse dæmon semper mercedem re linquit sui pacti cum ipsis, qui & semper turpi paupertate laborant, quantum omnia propter quæstum faciāt.

Ecc. 1.
3. Re. 18
Mat. 6.
Luc. 6
2. Cor. 6

Act. 19

Huius exemplum est reperire in Actis, de Iudæis exorcistis, qui exorcizando sequuturi Paulum, vulnerati à diabolo, vix vitam superstitè effugerunt. Vel deniq; si argritudo fuerit illata homini, melius uti possumus in medicina naturali, quā deus vitam cum ipso medico propterea creauit, ut ea vramur, cui vera fide potest addi oratio, quæ sepius infirmum sanat: et dei verbum, quod sanat et sanctificat, quod nec vilius emplastrum sanare potest. Quū proinde fideles in necessitate vel infirmitate aliqua constituantur, debent eiusmodi naturali industria et via sibi remedium quaerere, quo liberentur ab angustia opprimente: reliquum verò diuinæ providentiæ committere, quum cura deo sit de nobis indeficiens, dicente Petro: Omnem sollicitudinem sitis proiciētes in deum, quoniam ipsi cura est de vobis.

Iac. 5.
1. Tim. 4
Sap. 16

1. Pe. 5

Quartò peccant contra hanc primā primi præcepti

partem

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 149

partem grauiiter, qui veri dei, qui solus & vnus est verus deus, immemores, more poetarū & oratorum ethnicorum, potentes & diuites huius mundi satrapas pro diis habent & colunt, utpote vsq; adeo istis adulatoribus, et quidem plerumq; propter quæstum, ut nō solum personarum facta probent et cōmendent, sed et ob ipsorum complacētiam aliquoties mala perpetrare, et contra deum facere non vereamur, nimirum perfrectissimæ frontis homines. Cuiusmodi maxime perhibentur esse in aulis principum, quibus profecto nihil perniciosius est iisce tam impudentibus adulatoribus, qui negant et adfirmant ad nutum principum, siue sit pro vel contra deum, siue bonum siue malum, qui probant etiam vitia et scelera principum, quæ potius pro loco et tempore cum modestia deberent reprehendere, ne alioqui seducerent, quos ducere deberent suis consiliis, contra quos ait scriptura: Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum, ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras, ponentes amarum in dulce, et dulce in amarum.

Martialis
Homerus
Vergilius
Quintili.
Valerius

Quinto peccāt contra hanc primū præcepti partē quidam potentes, sapientes, diuitesq; et id genus alij, qui viliissimæ conditionis suæ immemores, quum sic à suis falso cōmendantur, ita superbiunt & ferociunt, ut vel se deos esse putent, vel profecto honorari se sicut deos sustineāt, sibi à vero deo nihil timentes, vel ipsum nō esse credentes, gratia sibi datæ prorsus obliti: qualis olim fuit Nabuchodonosor, qui se (duce Holopherne) pro deo voluit & præcepit adorari, sed confusus est. Qualis etiam fuit olim princeps Tyri, ad quē deus dixit: Eo quod eleuatum est cor tuū, quasi cor dei, et dixisti: Deus ego sum, quum sis homo et nō deus: ecce ego adducā super te alienos, robustissimos gentiū, & morieris in manu alienorū. Atq; factum est ita. Talis fermè est nunc Turca, velut argumēto res est ipsa cum titulo omnium superbissimo, qui proculdubio tandem peribit cum principe Tyri, nobis ad veram penitentiam conuersis.

Esa. 4

Iudith. 2

Eze. 16

Sexto peccant contra hanc primū præcepti partem, principes nōnulli, maxime ecclesiastici, qui plus equo

§ 4

titulis

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

titulis penè scandalizantibus, & diuinis penè carentibus, & quidem longis geniculationibus, oculis nō manuum modo, sed & pedum, in non vulgare infirmitatū hominū scandalum, se honorari propemodumq; colunt, stinent, nō secus atq; dij quidam: qualesq; quidem sunt, sed non natura, vt quicq; per se possint, quum sit vnus tantum natura verus deus, qui omnia per se potest, qui nullus indiget, sed cuius oēs indigemus: sed participatōne, gratia & adoptione, per quam vel ob officium, quæadmodū olim sancti dei oēs, nō nihil diuinitatis in se habent, quā deus ex gratia participat illis & cōmunicat, quos & ob id scriptura deos appellat, quā Christus contra Iudæos allegat, dicens: Nonne lex vestra dicit, Quia ego dixi, dij estis: Ita Moses ait: Diis nō detrahes, & principi populū tuū maledices. Sed vnus profecto deus est, idemq; natura verus, ceteris omnibus vt suis creaturis, per gratiam dans & donans omnia, stant maiestate sua non secus inter alios, ac rex inter suos subditos, prout ait regius de eo propheta: Deus stetit in synagoga deorū, in medio autē deos diiudicat. Et rursus Quia ego cognoui q̄ magnus est dominus, & deus noster prae omnibus diis. Omnia quæcunq; voluit dominus, fecit in cælo et in terra, in mari et in omnibus abyssis. Hinc Apostolus ait: Scimus quia nihil est idolum in mūdo, & q̄ nullus est deus nisi vnus. Nam etsi sunt qui vocantur dij, siue in cælo, siue in terra, (siquidem sunt dij multi & dñi multi) nobis tamē vnus est deus pater, ex quo oia, et nos in illo, et vnus dñs Iesus Christus, per quē oia, et nos per ipsum, sed nō in omnibus est sciētia. Sunt enim principes, et singulariter ecclesiastici & alij qui loco dei iustitiam vel docent, vel ministrant per veri dei gratiam, et vocantur dij, quasi (sicut ait Origenes) a deo dati: & domini, quasi a domino potestate sortiti, non autem in propriam gloriam, sed dei, sed subditorū vsum et cōmoditatē, vnde & patres patriæ cœpti sunt olim vocari. Deberēt itaq; viri, per gratiā dei tantū effectū, cognoscere gratiam, et hoc magis se humiliare, quō maiores essent: vt nō modo haberēt hanc gratiā gratis

clatana

Gala. 4.
Psal. 115

Psal. 81
Ioan. 10
Exo. 23

Psal. 81
Psal. 114
1. Cor. 8.

Ecclesi.

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 141

clatana, sed et gratū facientē ab ipso dño deo, & se pro virili cōponere ad mores illius qui dicit: Discrete a me, quia mitis sum & humilis corde: vt nō tñ nomine, q̄ ipso opere possent eius esse locū tenētes et in terra vicarij. Septimo impingunt in hanc primi præcepti partem, qui dños in cælo sic colunt, vt dei veri profus imitent mores, relictosq; propemodum vero deo, primū conuigunt ad ipsos, & a singulis ipsis res singulas quibus indigent, precātur, quasi singulos deos constituentes, tanq̄ possent ipsi ex se ipsis citra dei nutū facere vel dare quicquā, quum ipsi fateātur se omnia per gratiam a deo habere, nec illius cultum quoquo modo sibi postulerent, nec ambiant, per prophetā dīcētes: Non nobis domine non nobis, sed nomini tuo da gloriā. Nec illi hunc sibi fauorē postularūt in terris olim, quare multo minus in cælo, vbi nec errare nec peccare possunt. Id quod apparet ex eo, quod Paulus & Barnabas quondam cum in Iconio multi essent, qui videbant ipsius et Barnabæ signa, quæ non sua, sed Christi virtute faciebant, ipsos pro diis (Barnabā pro Ioue, Paulum pro Mercurio) habere volentes ac dīcētes: Dij similes facti hominibus, descenderunt ad nos: fecerunt, conscitis tunicis suis exiētes in turbas, clamantes & dīcētes: Viri, quid hæc facitis? Et nos mortales sumus similes vobis homines, apud nōtantes vobis, ab iis vanis conuerti ad deum vnum, qui fecit cælum et terrā, et mare, et omnia quæ in eis sunt, & quæ sequuntur reliqua, quibus vix sedauerunt turbas ne sibi immolarent. Ita Ioannes in Apocalypsi volens angelum sibi loquētem, diuinatq; specie splendentem adorare, veritus est ab ipso, dīcēte: Vide ne feceris. Conferuus tuus sum & fratrum tuorum, habentium testimonium IESU. Deum adora.

Non est itaq; vt alij q̄ deo vero, viro et vni, suum tributamus in colendo & inuocando cultum et honorem. Conuenit autē, imò oportet, vt eos, iuxta sacræ scripturæ præscriptum, veneremur, eorum fidem et fidei operam imitando, eosq; diligendo, quia Christus dilexit & honorificauit eos: ac inuocemus eosdem, non quasi dato

Mat. 15

1. Cor. 4

Psal. 115

Apoc. 22

Act. 14

Psal. 145

Apoc. 14

Apoc. 19. 22
Rom. 1

FRID. N. A. V. IN CATH. CATEC.

Joan. 12 res proprios, sed quasi coimpetratores et intercessores
 Joan. 13 apud deum efficaces, non singulis singulas res, sed omni-
 bus omnia indiscriminatim adscribentes per intercessio-
 nem, nec res tam corporales quàm spirituales ab ipsis peten-
 tes, prout ecclesia columna & firmamentum veritatis,
 1. Tim. 3 quam in hoc genus rebus errare non putamus, ab initio
 fecit, nec frustra: quam tuto sequi persuasum habemus
 ad hunc sane modum, & hoc etiam exemplo:

Mat. 8 Saluator noster IESVS Christus, venit in domum
 Mar. 1 Petri, socru Petri magna febris laborante. Petrus ergo
 Luc. 4 rogavit domium pro ea. Dominus febre in crepauit
 & pristinae sanitati socru Petri restituit. Vnde Eccle-
 sia dominum exorans, pro febricitantibus supplicat domi-
 no, vt hodie quoque intercessione beati Petri, infirmos
 a febrim paroxysmis & ardoribus liberare dignetur.
 Ita etiam, quoniam sancta Apollonia pro Christi glo-
 ria forti animo passa est sibi dentes excuti, non imple
 precatur Ecclesia: Deus omnipotens, pro cuius nominis
 gloria sancta virgo Apollonia dentium excussione forti
 animo pertulit, tu nunc quoque ad eiusdem tui nominis
 gloriam, in dentium dolore nobis clementer adesse dig-
 neris intercessione eiusdem tuae virginis & martyris
 per Christum dominum nostrum. Amen.

Poterit etiam ipsa oratio dirigi ad ipsos sanctos, quos
 precemur, vt ipsi deum Opt. cuius voluntate norunt, pro
 nobis orent, quatenus ipsorum intercessione largiatur no-
 bis hoc vel illud sub conditione, si nobis hoc ipsum con-
 fuerit vtile futurum, quemadmodum & dominus ipse suo nos
 exemplo docuit orare. Id quod idololatria non est, quum
 Mat. 26 non petamus ab ipsis, tanquam a diis, et proprie petendorum
 Mar. 14 datoribus, sed veluti a coimpetratoribus, quemadmo-
 dum solemus hoc in seculo vnus ab altero petere, quum
 tamen neuter alterum habeat pro deo, sed pro mero ho-
 mine, per quem deus largitur ac subuenit, tanquam per or-
 ganum. Siquidem creaturae sunt non aliud, quam manus, quam
 canem, quam media, quibus ipse deus omnia largitur, veluti
 quum dat vberibus matris lac, vt ipsa deinceps pueri por-
 rigat. In hunc sane modum catholice & pie deo ab
 Eccle

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 142

Ecclesiae catholicae consortibus dico esse supplicatum, nec
 esse erratum: nisi quis errore dixerit, abusum loquutionis,
 quod aliqui sanctos vocant auxiliares. Id quod non facile
 concesserimus, quum qui maiore & fide et intelligentia pos-
 sent, sciant diuos non auxiliari, nisi intercessione ad deum
 deum: vnde auxilium sanctorum non secus quam pro intercessione
 accipiunt. Insuper et si proprie solus sit deus auxiliator
 & adiutor fidelium, prout ipsum scriptura vocat adiu-
 rem, non tamen idololatra mox erit, qui appellauerit eius
 electos, adiutores improprie, qui dignatus est eos, quo-
 rum medio vtitur ad voluntatem suam & executionem eius,
 a suo etiam nomine appellare deos: & hoc quoque pacto
 scriptura nuncupat Ioseph filium Iacob, saluatorem mun-
 di, quia sua providentia (deo dante) conseruauerit mun-
 dum Aegyptiacum sub Pharaone a fame. Sic etiam non ea-
 dem scriptura vocat Othonielem, et paulopost, ipsum
 Ahud filium Gera, saluatorem, quia deus per vtrumque de-
 derat Israeli salutem. Quid multa? Nihil est de nomine
 vel vocabulo certandum, quando de ipsa re constat: nec
 est quod errore quis lingua cadens errat, modo bene
 sentiat is, et sit intentio, quae iudicat omnia, recta.

Nec est, quod etiam vocemus sanctum aliquem homi-
 nem in caelo vel in terra nomine diuino, modo non fa-
 ciamus eum deum, nec ei tribuamus quod solius est Dei.
 Id quod fieret, quum quid peteret a quopiam, quasi habe-
 ret quod peteretur, et dare posset ex seipso: id quod talis
 sum foret, quum nulla creaturam habeat aliquid ex seip-
 sa, nec dare possit quicquam, nisi deo dante per ipsum &
 concedente. Vnde Paulus ad eum, qui falso putat se ha-
 bere quicquam a seipso, ait: Quid habes quod non accepi-
 sti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?

Haud est igitur idololatra, nec peccat in prima primi
 precepti parte, qui sanctos vel intercessores implorat, et
 veneratur vti creaturas deo dilectas: quum etiam Iob vir
 sanctus et rectus, suadeat indigenti suffragiis, vt se conuer-
 rat ad aliquem sanctorum. Nonne & Iacob ipse patriarcha
 voluit, vt super Ephraim & Manassen inuocaretur no-
 men suum, et nomina patrum suorum Abraham et Isaac.

Videat

Psal. 32

Psal. 45

Psal. 51

Joan. 10

Gene. 45

Judic. 3

1. Cor. 4

Iob. 5

Gen. 48

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Videat proinde sanctos dei colens aut inuocans, vt reiecto superstitioso abusu, sic in primis se dirigat in deum, vnicum sui desiderij scopum, vt non è sanctis pendat, sed per cõsiderationem gratiæ dei in sanctis, in ipsu suum deum transcendat, quẽ per sanctos præcipue inuocet, quẽ in illis colat & veneretur. Siquidem ipsi sancti nolunt se in seipsis laudari & glorificari, sed in domino, & dominũ in se, quemadmodum primi quõdam Christiani coluerunt Paulum, sed magis in ipso deum, cuius opera de Paulo recensuerũt, dicente Paulo: Er in me clarificabant deum. Sed de iis passim in opere nostrorum Catholicorum & Centuriarum pluribus egimus.

Gala. 2.

Octauo peccant in primã primi præcepti partẽ, qui vel idola vel statuas adorant & colunt, quẽadmodum gentiles olim frequenter fecerunt ante Christi Iesu aduentum, qui, velut scriptura testatur, idololatræ ponebant plures ac diuersos deos, & existimabant inanimatoris lapidibus & lignis inesse virtutẽ deitatis. Quod idolatrie genus inde videtur originẽ cepisse: Quĩ enim essent aliquot vsq; adeo carnales, vt aliquos amarẽt vsq; adeo carnaliter & inordinatim, vt mortuis ipsis facerent imagines, ad quas cum magis currerent, & in ipsis magis q̃ in deo autore delectarentur: et cum deum ipsa sum viuente, eundemq; inuisibilem, per visibilia huius mundi bene cognoscerent, & ipsum tamẽ non sicut deum, teste Paulo, glorificarent, sed sua sponte stulti facti, mutarent gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, et quadrupedum, et serpentium, dedit ipsos deus Opti. Max. in reprobum sensum: permisitq; vt in eis ipsis idolis ligneis cacodæmon absconditus et rogatus, cœperit aliquoties, vt semper magis ac magis deciperet, loqui et respõdere, quũ tamen ipsa (testante Paulo) nihil essent aliud, præter ligna & saxa, ex quibus ipsa dæmonia loquebãtur. De quibus ob id serio dicit ad idololatrias Propheeta: Quoniã magnus dñs et laudabilis nimis, terribilis est super omnes deos. Quoniam omnes dij gentium dæmonia sunt, dominus autem cõelos fecit.

Sap. 14. 25

Ro. 1.

1. Cor. 8

Ro. 1.

Psal. 99

Hanc

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 145

Hanc verò idololatriam primus fecisse creditur Ninus rex, vt vetustissimus, ita scelestissimus, vt qui nõ solum patris sui demortui curauerit fieri imaginẽ, sed & hanc post mortem coluerit, & cum ea loquutus sit, pro ut scriptura de ipso dicere putatur: Non erubescit loqui cum illo, qui sine anima est: & pro sanitate quidẽ infirmi deprecatur, & pro vita rogat mortuũ, et in adiutorio inutilem inuocat, & pro itinere petit ab eo, qui ambulare non potest: et de acquirendo, & de operando, et de omniũ rerum euentu petit ab eo, qui in omnibus est inutilis. Hunc deinde Ninum populus Israeliticus sequutus est in ipso aureo vitulo, quẽ ex inauribus (Mose cum dño in mõre absente) nõ solum isti conflauerũt, sed & adorauerũt, et ei hostias obtulerũt, et solennitatem fecerũt, eumq; vocarũt deos suos, qui du xissent ipsos ex Agypto. Ex quorũ sanẽ idololatria deus Opt. Max. ita cœpit indignari, vt vel Mose pro ipsis intercedente, qui etiam tabulas lapideas ex indignatione fregit, per ipsum Mosen vnã cum filiis Leui curauerit die illa gladio bellico occidi quasi viginti tria milia hominum. Fuerunt autẽ ipsi Iudæi vsq; adeo proni semper ad idololatriã, vt deus ipse ne imagines quidem ipsis concedere voluerit, addens propterea in primo præcepto: Non facies tibi sculptile, neq; oẽm similitudinem, quæ est in cœlo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra. Quorum causa Ezechias rex Iuda, serpentem æneum qui positus quondam fuerat pro signo, quem isti colebant fregit.

Sap. 14

Exo. 32

Act. 7

Psal. 109

Exo. 12

1. Cor. 10

Nu. 21

Exo. 20

Leui. 26

Deu. 5

4. Re. 18

2. Pa. 19

Quod vero nonnulli apud nos hisce annis zelo perinde quodam, sic in diuorũ imagines in pleriq; locis de fixerunt, vt ne signũ quidem sanctæ crucis gloriosæq; virginis in templo manere sustinuerint, oggannientes quia sint idola, & q; nos propterea idololatræ censendi simus: haud est vti probemus, cum quia Christiani factis superq; sciant ex sacris scripturis et ex apostolorũ historis et homiliis, eiusmodi simulachra nõ esse aliud, q̃ aurum & argentum, et quidem opera hominũ materia, nec vllam habere in se vitã, longe minus diuinitatẽ aliquã,

Psal. 113

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

aliquā, cum quia non colunt ea sicut deos, qui credunt vni deū, sed venerātur ipsa sicut signa et monitoria eorū, quę Christi, quę sancti ipsius gloriose fecerūt, imō sicut volumina quędam laicorū ē quibus ipsa discāt, q̄ nec audire, nec legere fortassis aliq̄ possint aut valeāt.

Nec interim culpandi sunt, qui citra superstitionē et idololatriam sic venerātur imagines eorū amore, quos repręsentant, quemadmodum noua nupta sponsi absentis amore exosculatur annulum aut strophium, ab illo relictum aut missum. Qui sane affectus deo non potest nō esse gratus, qui nō ex superstitione, sed ex abundantia quadam amoris proficiscitur. Id quod pariformiter de iis sentiendum est, qui simili affectu exosculantur ossa, aliasve reliquias sanctorum, de quibus passim in nostris pro religione veteri lubricationibus disseruimus. Quauis interim non negemus, fuisse hactenus in ipsis picturis, statuis & imaginibus, quę nos minime probamus, sed ea censemus emendanda pro tempore.

Esa. 18
Mat. 23

Primō quidem displicent immodicę impensę imaginū, de quibus magis expediret fortasse vestire pauperes et nudos, q̄ lapides et ligna, quę non frigent, quum nudos vestire iubemur. Secundo displicet immodicę copia imaginū, quando sufficerent imagines Crucifixi et Marię, & vel templi vel altaris patronorū, quę vitas eorum (quas vocant Legendas) exprimerent.

Tertio displicet vanitas imaginum, quę magis sunt ad seculi vanitates incitamenta, q̄ ad honestatis Christianę doctrinam. In antiquis signis, omnigenum virtutum, maxime paupertatis et cōtinentię Christianę, exemplar cernimus: in nostris nihil videmus, nisi quod ipsissimā vanitatem seculi & omnē spurcitiam repręsentat. Cum enim pictura, statuariatq̄ quōdam fuerit inter liberales artes habita tacita poësis, plus interdum repręsentans affectibus hominū, q̄ homo quantūvis eloquēs & facundus, possit exprimere verbis, nolueritq̄ Plato philosophus in ea, quā fingit, ciuitate habere lasciuā potēsim: non decet igitur in sacris templis, præsertim apud Christianos, habere picturas lasciuas & supersticiosas.

Quart

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 144

Quarto displicet dissolutio picturarū, quę, quū esse debent libri laicorū, deberēt non aliud repręsentare de ipsis sanctis, quos repręsentāt, q̄ eorū fidem & huius bona opera, quę fidem ipsorum in Christum probarent, Paulo dicente: Mementote præpositorū vestrorū, qui vobis loquuti sunt verbum dei: quorū intuentis exitū cōuersationis, imitamini fidem. Quinto displicet peregrina pictura, quę nullis canonicis scripturis, nec veridicis sanctorū historiis, quas Legendas vocamus, approbari queat. Sicut enim, cauente cōcilio Africano, cōueniret in templis nō aliud recitari, q̄ canonicas scripturas: ita quoq̄ conueniret, non aliud inibi depingi, nisi quod cōtineretur in sacris literis, vel quę cum eis cōsonarēt. Hinc nō omnino probauerim picturā S. Trinitatis. Quid enim magis aduersum est patri, q̄ vt depingatur effigie senis silicernij, quū deus sit spiritus, nec carnem nec ossa habēs? Quę quidem pictura facile posset errorem et hæresim inducere. Præterea, quomodo recte pingi potest, quod nec visum est vnq̄, quod nec videtur nec intelligi potest, cuiusmodi est deus, adeoq̄ Trinitas ipsa sancta, quę deus est ipsemet, cuius nec essentia vnitas, nec personarū trinitas videri potest, ideoq̄ nec pingi? Quauis non negauerimus, iuxta historię necessitate depingi posse spiritum sanctum in specie columbæ, quę repręsentet mititatem &c. spiritum sancti, qui super Christum cōparuit in baptismo sub specie columbæ. Sexto displicet nimius & is quidem cultus, qui facile potest simpliciores facere pronos ad idololatriā, cuiusmodi est votorum appensio, vestium indutio, thurialis fumigatio. Quę fortassis non obesser, si docerentur imbecilliores eorum mysteria et significata. Legimus sanē altaria thurificata, sed vix, ipsas statuas solas esse fumigatas.

Submotis igitur his, et hoc genus aliis ex picturis abusionibus & superstitionibus, minime cōtemnimus in templis imagines: imō censemus eas cōseruandas, tanq̄ monumenta pietatis: & venerandas, propter significationem & repręsentationem eorum quos referunt.

Heb. 19

Ioan. 4
Luc. 24

Exo. 33
Ioan. 1

1. Ioan. 4. 9

Mat. 9
Mar. 6
Luc. 5
Ioan. 8

Heb. 9
Apoc. 8

&

& propter mysteria nostræ salutis, quæ nobis ob oculos etiam cordium exhibent picturæ.

Phil. 3 Improbandi proinde sunt, qui tanquam inimici crucis Christi, quos appellat Apostolus, non modo Virginis et martyrum imagines, sed et crucifixi Iesu icona, submotæ voluerunt, nimirum Turcis simillimi, qui prorsus abominantur imagines, quas tamen viri sancti, quorum Lucas fuit vnus, sine culpa pinxerunt, & in hominum memoriâ ediderunt, quarum multæ manserunt illasæ usque ad nostra tempora. Septimo peccat, qui diffidentes de diuina providentiâ, sic anxie solliciti sunt de rebus necessariis ad vitam hanc temporalem, ut præ sollicitudine et anxietate, dei et diuinarum rerum obliuiscantur, quasi non haberet ipse curam de nobis, nec sufficeret nobis fideliter laborantibus ministrare necessaria vitæ. Quos ipse dominus qui nutrit omnia, reprehendit pariter et docet exemplo liliorum agrî & foeni et volatiliûm cœli, abiiciens eam esse nimiam curam necessariorum corporis, quæ deus quidem quaerendum sit primùm dei regnû, deinde quæ adiacentur omnia, nimirum ab eo, qui nostri curam gerit, de quo propheta: lactia, inquit, in dominum curam tuam, et ipse te entriet, et non dabit in æternum fluctuationem iusto.

Mat. 6 Octauo peccat, qui in angustiis impatientes contra deum murmurant, quasi non possit aut non velit eos adiuvare. Id quod Iob non fecit, quum dixit: Dominus dedit, dominus abstulit. Sit nomen domini benedictum.

Iob. 1 De quo scriptura: In his omnibus, inquit, non peccauit Iob labiis suis, neque stultum quid contra deum loquutus est.

a. Cor. 3 Nono peccant contra primam primi præcepti partem, qui sic arbitrium iactant liberum, ut obliuiscantur se debere gratiæ diuinæ, sine qua tamen nihil possunt, quæ operatur velle et perficere in ipsis secundum bonam eorum voluntatem, quemadmodum testatur et ipse deus dicens dominus: Sine me nihil potestis facere.

Phil. 3 Decimo peccant contra primam partem primi præcepti, qui plus æquo tribuunt suis operibus, statuentes ex eis tanquam idola quædam, se ipsos in locum dei surrogantes, sibi met per ea mercedem & beatitudinem definiunt.

tes,

tes, quum sit ipseus dei, vnicuique dare secundum opera, de quibus non oportet eos nisi in domino gloriari, & cum propheta dicere: Non nobis domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Etsi enim deus haud dubie bona opera abundanter dignabitur mercede, tamē hoc ipsum non ex merito, sed ex sua gratuita promissione facturus est, id quod vsque adeo humiliter suscipere debemus, ut etsi fecerimus omnia bona opera & præcepta, nos tamen adhuc dicere debeamus seruos inutiles, quia id demum fecerimus, quod facere debuimus.

Vndecimo peccant in hanc primam primi præcepti partem, qui sic sine operibus suam fidem (quæ nescio an habeant) extollunt, & ei omnem salutem adscribunt, quasi nihil agere habeat cum ipsa: quum tamen ipse sit donum, & ab eo petendum, sicut petierunt discipuli, dicentes: Domine, adauge nobis fidem. Isti autem Fidutiarij faciunt ex ea suum proprium opus et quasi quoddam idolum, secluso deo, vnde sunt omnia: et sub mora gratia diuina, sine qua tamē nihil sunt, nec habent quicquam: quare fides eorum tota deberet esse in deum, qui dat salutem per fidem, sicut per organum & instrumentum quoddam.

Hactenus quæ deus seruanda præcipit, & quæ facienda prohibet in prima sui primi præcepti parte, diximus: simulque recēsumus, qui contra eandem primam partem sic peccat, ut sint idololatræ: restat ut in præsentia deinde, idem de secunda primi præcepti parte faciamus.

In secunda proinde primi sui præcepti parte deus vult & præcipit, ut totam spem nostram collocemus in ipsum, plenariamque in eum fidutiam nostram habeamus, et omnimodam confidentiam nostram in eius bonitate & magna misericordia ipsius, & ad ipsum præ omnibus in omni tribulatione & necessitate nostra confidenter curamus: non dubitantes quin nos velit temporaliter & æternaliter saluare, dareque media apta, quibus possimus habere & temporalem & æternalem salutem.

Ad quæ sane spem theologica hortatur propheta, dicens: Sperate in eo omnis congregatio populi, effundite coram illo corda vestra: Deus adiutor noster in æternum.

T

Siquis

Mat. 16
Rom. 2
2. Cor. 10
Psal. 115

1. Cor. 15

Luc. 17

Eph. 2
Luc. 17

1. Cor. 15

Psal. 124

Psal. 67
Psal. 145

Psal. 70

Iacob. 2

Mat. 7

Ecc. 2

Psal. 36

Rom. 5

Siquidem Deus noster deus saluos faciendi. Et rursus Beatus, inquit, cuius deus Iacob adiutor eius: spes eius in domino deo ipsius, qui fecit cœlum & terrā, mare & omnia quæ in eis sunt: qui & ubiq; habuit sp̄ suā præcipuam in deum in omni sua tribulatione, nec sua spe defraudatus est, de seipso dicens: In te domine speravi, non confundar in æternū. Deus, quis similis tibi? Quas ostendisti mihi tribulationes, multas & malas; & conuersus, uiuificasti me, & de abyssis terræ iterū reduxisti me? Multiplicasti magnificentiam tuam, & conuersus, consolatus es me. Est autem hoc loco spes, prout est virtus theologica, non modo certa expectatio futuræ beatitudinis, sed & omniū eorū, quæ pertinent & ordinantur ad futuram beatitudinem, proueniens ex gratia simpliciter, & accidentaliter ex meritis & bonis operibus, pro quibus dominus beatitudinē nobis dare promisit, sine quibus aliquid sperare, non spes, sed præsumptio potius appellari potest, quā etiā fides ipsa sine meritis, hoc est, operibus, mortua sit. Hic dominus: Non omnis, inquit, qui dicit mihi, Domine domine, intrabit in regnum cœlorum: sed qui facit voluntatē patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum. Nonne fatuitas esset, sperare victoriam cōtra inimicos a deo sine rebus ad victoriā necessarijs, utpote pecunijs, armis, militib⁹, curribus, equis, & hoc genus alijs rebus? Qui uero cōfidit & sperat hoc pacto in deum, nequaquam poterit sua spe decipi, scriptura dicente: Nullus sperauit in deo, et derelictus est. Quod comprobans Dauid, ait: Salus aut iustorū a domino, & protector eorum in tempore tribulationis: Et adiuuabit eos dominus, & liberabit eos: & eruet eos a peccatoribus, & saluabit eos, quia sperauerunt in eo. Quod intelligens Apostolus, dicit: Iustificati ergo ex fide, pacem habeamus ad deum per dominum nostrum Iesum Christum, per quem & habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum dei. Non solum autē, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes q̄ tribu-

latio

latio patientiam operatur, patientia autem probatio nem, probatio uero spes, spes autem non confundit. Quod ipse nō solum dixit, sed & ita sensit, & eiusmodi spem in deum habuit, inquit: Scio cui credidi, & certus sum quia potens est depositum meum seruare in illum diem.

2. Tim. 2

Ad hanc uero spem pro beatitudine obtinenda in deum uere habendam, facit auxilium diuinæ omnipotentiae & misericordiae immensæ, infinita dei liberalitas, & æterna dei ordinatio, qua ille profus ordinauit, ut sperantes in ipsum, uelit iuuare & non deserere, ni mirum de se dicens: Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? Et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te, muri tui coram oculis meis semper. Est igitur, ex secunda parte primi præcepti, firmiter & duntaxat in deum præcipue sperandum in omnibus aduersitatibus ad liberationem.

Esa. 49

Primo proinde contra hanc secundam primi præcepti partem peccant, qui confidunt in seipsis, quasi sine deo quicquā uelint efficere, quum ne sufficientes quidē simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, sed omnis nostra sufficientia in deo sita sit. Ideoq; scriptura dicit: Qui cōfidit in corde suo, stultus est. Vtiq; stultus, faciens se deū & idolum: idololatra etiam peior, ad quē dicit uerus & vnus Deus: Perditio tua ex te. Israel, tantummodo in me auxilium tuum.

2. Cor. 3

Pro. 28

Ose. 13

Secundo peccant in hanc primi præcepti partē, qui sperant in potentia satraparum. Ideoq; Dauid ait: Nolite confidere in principibus, nec in filijs hominum, in quibus non est salus.

Psal. 145

Tertio, qui sperant in amicis & consanguineis suis. Siquidem propheta dicit: Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnem (id est, consanguinitatē) brachium suum, & a domino recedit cor eius.

Hier. 17

Quarto, qui sperant in diuitijs suis, quā sint uanę & fallaces, testante scriptura, quæ dicit: Qui confidit in diuitijs

T. 1. riis

Pro. 17.
1. Tim. 6

Pfal. 61.
Sap. 5

Gen. 4.

Pfal. 144
Pfal. 129

Mat. 27.
Act. 1.
Eze. 18

† Que scri-
buntur in fo.
144. fa. 2. li
10. f. Septis-
mo, vsque
Nono, vi-
dentur hic
inferenda.

Eccl. 1.

eiis suis, corruct. Quare Paulus ait: Diuitibus huius se-
culi præcipe, non sublime sapere, neq; sperare in incera-
to diuitiarum, sed in Deo viuo. Quinto, qui sperant
in sua iniquitate & adinventione, prohibente Dauide
quum ait: Nolite sperare in iniquitate &c. per astutias
hominum, putantium obtinere quod volunt: quando,
quidem spes (inquit scriptura) impij est quasi lanugo
quæ a vento tollitur. Sexto peccant contra hanc se-
cundam primi præcepti partem, qui irretiti laqueo sa-
thanæ, cadunt in barathrum desperationis, reputantes
diuinam misericordiam minus esse sufficientem ad re-
mittendum peccata sua, quorum mole & enormitate
deterentur, similes desperato isti Cain, dicenti: Maior
est iniquitas mea, q̄ vt veniam merear, afficienti mag-
na iniuria Deum optimum, cuius miserationes tã sunt
ineffabiles, vt ipse sint super omnia opera eius, testante
Dauide, qui quotq; rectius sperauit q̄ Cain, dicens: Spe-
ret Israel in Domino, Quia apud Dominum misericor-
dia, & copiosa apud eum redemptio: Et ipse redimet
Israel ex omnibus iniquitatibus eius. Quem si sequu-
tus fuisset Iudas proditor, ac ita credidisset, profecto
non se desperatus suspendisset, verum venisset ad Do-
minum misericordie, dicentemq; audisset illum: Nolo
mortem peccatoris, sed magis vt cõuertatur & viuat. †

Summatim proinde peccant cõtra secundam primi
præcepti partem, quotquot, relicta præcipua spe in deũ,
sperant in quamlibet creaturam, quæ vana est & vani-
tas vanitatum: multa promittens, nihil autem ex se præ-
stare potens, plerunq; semper decipiẽs eos, quibus pro-
mittit auxilium. Quod Dauid intelligens, orabat: Da
nobis auxilium de tribulatione, quia vana salus hois.
Hucusque diximus, quid Deus a nobis in secunda
parte sui primi præcepti velit & seruari & dimitti, ni-
mirum volens, vt in ipsum solum speremus, non autem
in aliquam creaturam, quæ per se sperus est vana, non
stramq; spem deludit: Superest, vt breuiter differamus
de tertia primi præcepti parte, in qua Dominus Deus
seruio vult et præcipit, vt ipsum super oia diligamus ex
om

omnibus nostris viribus, & nihil nisi propter eũ ame-
mus. Quam quidem partem Dominus ipse satis eui-
denter explicat, rogatus ab vno pharisæo et doctore le-
gis, rogante: Magister, quod est mandatum magnum
in lege? Cui ille: Diliges Dominum Deum tuum ex
toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente
tua, & ex omni virtute tua. Hoc est maximum & pri-
mum mandatum. Secundum autem simile est huic: Di-
liges proximũ tuum sicut teipsum. In his duobus man-
datis vniuersa lex pendet & propheta. Et vere quidẽ.
Moses enim ait: Audi Israel, dominus Deus tuus, deus
vnus est. Diliges Dñm deum tuũ ex toto corde tuo, et
ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua.

In quibus sane verbis vult Moses, vt totis & aning
et corporis viribus Deũ super omnia diligamus, hoc
est, omnes nostras vires, voluntates, cogitationes, ver-
ba et facta dirigamus in eius laudem & gloriam, eiq;
applicemus ad obediendum, obsequendum et compla-
cendum, ad ipsum etiam honorandum, colendum de-
uota oratione et cultu, summæ et excellentissimæ eius
maiestati debito. Primo igitur peccant contra hanc
tertiam primi præcepti partem, qui vel parentes, vel fi-
lios, vel ceteros consanguineos ita diligunt, vt præ di-
lectione eorum nec dei, nec eorum quæ sunt eius, recor-
dentur: nec faciant, nec ardentur esse cupiant cum ipso,
malentes cum istis q̄ cum eo viuere, carnali amore, eo-
demq; illicito detenti. Id quod facere nequaquam debet.

Dicit enim ipse dei filius: Qui amat patrem aut matrẽ
plus q̄ me, non est me dignus, vt pote faciens sibi ido-
lon coram me. Id quod ipse Dominus non fecit, dicẽs
ad parentes suos: Quid est quod me quærebatis? Nesci-
ebatis quia in his que patris mei sunt, oportet me esse?
Quem sequuti sunt Apostoli, dicentes: Ecce nos reli-
quimus omnia, et sequuti sumus te. Secundo pec-
cant, qui nimium habent affectum ad suos vel superio-
res, vel alios homines, et iis potius q̄ Deo volunt pla-
cere, malentes offendere Deũ, q̄ displicere hominibus:
quod videtur fecisse Adam, quando plus equo seruiuit

Mat. 23
Mar. 12
Luc. 10

Deu. 6.

Mat. 10

Luc. 2

Mat. 19

Gen. 3.

Gala. 1. vxori. Quod & adhuc multos facere vereor, contra dei primū præceptum, cōtra quod hac in parte Paulus peccare noluit, dicens: Si adhuc hominibus placere, Christi feruus nō essem. Siquidem magis obediendum est deo q̄ hominibus. Hinc cōtra trāsgressores huius partis inquit propheta: Quoniam dñs dissipauit ossa eorū qui hominibus placēt: confusi sunt, quoniā deus spreuit eos

Act. 5
Psal. 51.
Mat. 6
Col. 3

Tertio, qui pecunias sic auariter diligunt, vt earum causa non vereantur etiam pessima quæq; facere: quales sunt diuites auari, qui sibi ex pecunia faciūt idolum, quando toti pendent ab ea. Cuius gratia Christus ait: Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Quod verō diuites eiusmodi sint idololatras, testatur Apostolus, inquit: Mortificate &c. concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est simulacrorum seruitus, propter quæ venit ira dei super filios incredulitatis.

Luc. 16
Phil. 3

Quarto, qui sic indulgent crapulis & cæteris mundi voluptatibus, vt in eis omne suum gaudium ponant, obliuiscens dei rerumq; diuinarum & cœlestium omnium, quemadmodum diues ille epulo fecit, nō credentes nec esse deum, nec, si est, eum habere rationem eorum, quæ hic faciunt aut dimittunt ipsi, de quibus Apostolus: Multi, inquit, ambulat, quos sæpe dicebam vobis (nunc autem & hinc dico) inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum deus venter est, & gloria in confusione eorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conuersatio in cœlis est. Summatim peccat in hanc partem, quicumq; inordinato amore præfert creaturam creatori, & hunc potius offendit q̄ illam.

Et hæc tenus de tribus, hoc est, de omnibus huius primi præcepti dei partibus, quibus in vniuersum deus ille verus & æternus prohibet nobis, sub pœna mortis æternæ, alium habere deum præter ipsum: hoc est, præcipit serio, vt in eum solum credamus, qui solus ex se ipso possit ac faciat omnia, qui & velit sperantibus in ipsum dare omnia bona & necessaria, nec ipsos vllō modo deserere, quem & propterea diligere & venerari debemus omnibus viribus, hoc est, omnia nostra cogita-

ta, verba & facta dirigere in ipsius laudem & gloriam: cætera verò quæ extra ipsum sunt, nō aliter à nobis haberi debere, q̄ suas creaturas: eatenusq; facere & posse, quatenus ipse cōcedit illis: ideoq; nos sp̄ nostrā nō debere ponere in eas, nec ipsas nisi propter eum diligere, vt sic rex Opt. nō propter munus, sed ipsum munus propter regē diligatur. Iam verò tametsi deus ille Opt. Max. plerofq; peccatores, nō in ipsis tantū, sed & in ipsorum filiis temporaliter vult punire, velut aliās ipsemet testatur, singulariter tamē in successione pariter vult punire, qui transgrediuntur hoc primū ipsius mandatum, quo prohibet oēm idololatriam, tanq; grauissimum in maiestatem eius peccatū. Subiungit enim in fine huius mandati, dicens: Ego sum dñs deus tuus, fortis zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in terram & quæram generationē eorum qui oderunt me. Qui odio habent deum? Vtq; qui potius in ipsius creaturas, q̄ in ipsum creatorē credere, sperare, & amore duci, veltq; solent. Quod æque foet, ac si quispiam diligeret quempiam propter quæstum: ipsius vero personam & eius honorem prosequeretur odio, nec quicquam boni eius, sed solum quæstus gratia faceret.

Ostendit autē dominus deus in hisce verbis sub hypostasi zelotypi, q̄ grauiter ferat, si quis per idololatriā à fide sibi data desciscat, idololatriam adultero conferēs, quæadmodum fides ipsa in deum, passim comparatur coniugio, quia fides vtrinq; seruari debet perpetua cohabitatione, nec alter alieno se coniungere. Quod verò dominus deus se zelotypum vocat, vult vehementem comminationem ostendere idololatris.

Est enim zelotes, æmulator qui sic ardet vxorem, vt simul metuat vxori, ne quis eam de stupro appellet, & ne cuius adulteri blanditiis decipiatur, ægre iustitens aliquem affidere vxori, nec permittens vxorem in publicum progredi, nisi se præsentē: se solum volens amari, prout scriptura vult. Itanimirum de nobis amat ter curat deus noster vnicus, & vnice vult à nobis amari. Quod si nō fecerimus, primum pro loco & tempore

Exo. 20

Osee. 1. 4

Hier. 3

Osee. 2

2. Cor. 13

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Pfal. 72

vult nos punire, prout olim fecit, iuxta Dauidem dicē-
tem: Perdidisti oēs qui fornicātur abs te. Deinde etiam
nostros, nēpe filios & hēredes, vsq; in quartā generatiōe,
nē. Sin fecerimus hoc praeceptū, & manserimus ipsi deo
nostro fideles, nec receperimus alios deos prāter eum,
vult nobis longe maiōrē bonitatē ostendere et exhibe-
re, quippe promittens se misericordiā facturū in mille.

Supereft proinde charissimī, si volumus vt nobis &
nostris post nos hic & alibi bene sit, vt non habeamus
deos alienos coram vno deo nostro, id est, vt credamus
in eum vt omnipotētem, & speremus in eum vt nobis
optime volentem, & diligamus eum super omnia, sicut
eum qui dat omnia nobis amanter.

De secundo praecepto. Cap. IX.

Nō assumes nomē dñi dei tui in vanū, Exo. xx. Deu. v.

Exo. 5

ET si deus ille optimus maximus in vniuersūque
praecepti sui transgressore serio velit animaduerte-
re, nec ipsum relinquere impunitū, prout in praeparato-
ris illius praeceptorū diximus: tamē vt singularē huius
sui secundi praecepti praecellentiam, & ipsius transgres-
sionis grauitatem dominus insinuet, mox post ipsum
subdit Moses minas in ipsum praeuaricatorē, sicuti fe-
cit in primo praecepto, dicens: Nec enim habebit domi-
nus in fontem eum, qui adsumpserit nomen domini dei
sui frustra. Sicut autē dominus in primo suo praecepto
nobis praecepit, vt stamus sibi fideles, nec alij deo, quum
non sit alius verus deus, adhāreamus, nec alteri q̄ sibi
cultum diuinum tradamus: ita praecipit in hoc secundo
praecepto, vt ipsum non cōtemnamus, sed reuerēamur,
dicens: Non assumes nomen domini dei tui in vanum
&c. Praecipit enim, vt nomen suum summe honorifice-
mus, nec quoquo modo inhonoremus.

Rom. 1

Iam vero tamen nomina dei sunt multa, variatq; in
scripturis, vtpote tam multa, q̄ multi sunt omnipoten-
tis diuini effectus, ipse enim verus deus nobis in sui na-
tura non est notus, sed nobis innotescit ex operibus &
effectibus eius, ex quib⁹ possumus eum nominare, mo-
do omnipotentē, quia potest omnia, sic Moses dicebat:

Domina

DE DECEM PRAECEPT. LIB. III. 149

Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomē eius: Exo. 15
modo aeternū, quia nec finē nec initium habet: vnde ip-
se dicebat Mosi roganti: Si dixerint mihi, quod est no-
men eius? quid dicam eis? Ego sum qui sum. i. aeternus:
Exo. 3
modo dñm, quia sua virtute propria dominatur omni-
bus. Hinc de eo dicit Amos: Dominus nomē eius: hinc
Amos. 9
Iudith. 9
laudat orans ad deum, ait: Deus noster, qui conteris bel-
la ab initio, & dñs nomen est tibi: modo proitro & cō-
4
muni suo nomine, deus, quia dat omnia et quidem op-
tima: Vnde Iacobus ait: Omne datum optimū & om-
ne donū perfectum de sursum est, descendens a patre lu-
minū: modo nominibus etiā alius ipsum nominare pos-
sumus iuxta scripturā, quū sint (vti diximus) multa va-
5
riaque ipsius secundum multos eius effectus nomina:
quia tamen reuerentia deberur nominibus dei ratione
rei signatae, quae est vna, scilicet diuinitas, nō ratione vo-
cum significantiū, quae sunt multae, ideo notabiliter ait:
Non assumes nomē dñi dei tui in vanū, volens nullum
plane nomē suū vsurpariq; debere a nobis, quod quo-
quo modo significet illud, quod vel singulariter suū est
deitatis, vel quod ab ipsa recipit sanctitatē, propterea
q̄ sanctum et diuinum habetur, vel quod ei applicatur.

Quo quidem pacto non modò nomē dei est nomen
deus, oipotēs aeternus, dñs, saluator, creator, Iesus: sed &
ois vox, dictio, clausula, oratio sacrae scripturae, adeoq;
ipsa sacra scriptura, sacramenta, mēbra, vulnera, tormē-
ta, nomina Iesu Christi, & omnium ipsius sanctorū, quae
vel singula & vniuersa prohibentur in vanū sumi per
hoc secundum dei praeceptū, dicēs: Non assumes nomē
domini dei tui in vanū, quia sunt & habentur omnia di-
uina & sancta propter nomen dei, intuituq; ipsius vni-
ci dei, eiusdemq; sancti sanctorum, ex quo, in quo, &
per quē omnia sunt, & in eum tendunt omnia. Quā sa-
ne nostram sententiā approbat vnicus ille a deo magi-
ster, quū ait: Neq; per cœlum, quia thronus dei est: neq;
per terrā, quia scabellū est pedum eius: neq; per Hieroso-
lymā, quia ciuitas regis magni est. Neq; per caput tuū iu-
raueris, quia nō potes vnū capillū facere albū vel nigrū.

Dani. 9
Ro. 12

Ioan. 3
Mat. 5

T 1 Iam

FRID. N A V. IN CATH. CATEC.

Iam vero, quum vanū dicatur & sit illud, quod nūquam habet nec causam, nec necessitatem legitimā subsistens est, vt tum assumamus nomen dei, & quicquid singulariter eius est, in vanum, quando nominamus, assumimus, & usurpamus ipsum citra causam & necessitatem. Ipsa vero necessitas & causa legitima, est duplex, vt pote salus nostra & gloria dei, imò vel sola gloria dei: quoniam nec salutem nostram debemus per nomen eius querere, nisi ad gloriam ipsius.

Intelligimus autem, nobis à domino deo duo præcipi in hoc secundo suo præcepto.

Primo, vt suum & quodlibet diuinum verbum & nomen necessitate causæq; subsistente, assumamus.

Secundo, hoc ipsum non cogente causa nec necessitate, non assumamus. Nunc autem ignorari non debet, quoties casualiter & vtiliter assumimus nomen dei, toties etiam assumimus ipsum inutiliter & in vanum, contra hoc dei secundum præceptum. Primo autē recte vtiliterq; assumimus dei nomen & eius verbum, quando ipsum assumimus ad sanctificationē alieuius rei, vt videlicet ipsa per nominationem illius, sanctificetur & purificetur: quando quidem omnis creatura bona sit, & sanctificetur, teste Paulo, per verbum dei & orationē.

1. Tim. 4

Id quod in primis fit, quū nomine dñi benedicimus cibum & potum ante mensam, post vero ipsam gratias agimus, vt accipiamus omnia cum gratiarū actione. Id quod dñs fecit, ac suo noa exēplo docuit, dicens: Exēplū dedi vobis, vt quēadmodū ego feci, ita et vos faciatis.

Ioan. 13

Hoc ipsum quoq; fieri solet in omnibus, & præsertim sacramentis baptismatis & poenitentia. Ipse enim

Mat. vii.

Ioan. 5

baptizans ait: Ego te baptizo in nomine patris & filij & spiritus sancti, qui sane tres vnū sunt: id est, vnus verus deus in essentia, trinus autem in personis. In ipso autem baptisate nos sanctificari per nomen domini, testatur Apostolus, inquiens: Abluti estis, scilicet per baptismum, sanctificati estis in nomine domini. Et ipse quoq; absolvens in poenitentia, dicit: Ego te absoluo in nomine patris & filij & spiritus sancti. Quæ quidem

luna

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 130

temptio nominis dei viderur expressa quondam, vbi dictum fuit sacerdotibus veteris testamenti. Vos ponite nomen meum super filios Israel, scilicet inuocātes in collatione sacramentorum, & ego benedicam eis, scilicet conferendo virtutem & effectum eorum.

Num. 6

Primo proinde peccat contra secundum hoc dei præceptum, qui nomen dñi nō ad sanctificationē, sed delectationē sumūt: cuiusmodi sunt, qui sacramēta cōferunt vel accipiūt scienter in peccato mortali, nō cōtrito iudiciū sibi sumētes ad eternā damnationē: quādoquidem talia sunt vniciq; sacramēta, quali vel corde vel cōscientia sumūtur. Cuiusmodi quoq; sunt, qui sacris nominibus & verbis vtuntur in superstitionibus & incantationibus, nō ad salutē animæ, nec ad gloriā dei, sed ad curiositātē suā, ad pactum demonū in signis, verbis & gestibus horribiliter peccantes, similes eis, qui sacris vestibus, officiis diuinis aptatis, ad choreas, spectacula vel bella procederēt, & iocū huiusmodi ex eo serio facerēt.

1. Cor. 13

Secundo recte vtiliterq; dei nomē assumimus & eius verbum, quādo assumimus vt cōstitemur, vt prædicemus & doceamus, quēadmodum propheta regius ait: Confitemini domino, & inuocate nomen eius, annunciate inter gētes opera eius. Sic de Paulo scriptū est, Vt portet nomē meū corā gētibus & regibus & filiis Israel.

Psal. 104

Act. 9

Secūdo proinde peccat contra secundum dei præceptū, qui nomē verbūve dei falsant, vel additione, vel ademptione cōtraria, aduersus scripturā dicentē: Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo: qui sacram scripturā falsis enarrationibus aut interpretationibus descendant, & eam ad suam ipsorum (vt ait Petrus) perditionem deprauant: qui eandem ad impiam opinionem tuendam derorquent: qui rudes animos nouis & à fidei præscriptis alienis dogmatibus imbuunt: qui sanctorum patrū sacrosancta Concilia & statuta cōtemnūt, quasi illi patres in spiritu sancto nomineq; Iesu congregati, in fide nihil hæsitates, nō acceperint sapientia à deo postulatā, quasi paraclerus nō suggererit illis omnia, neq; oia docuerit vnctio ipsa, quasi deniq;

Deu. 4

Deu. 12

2. Pet. 3

Iac. 1.

Ioan. 14

1. Ioan. 2

illo

Luc. vii. illorum mentes non aperuerit Christus, ut intelligeret scripturas, contra Christi summam veritatis promissum, quum tamen Paulus suas & verbales & scriptiles (vt ita dicamus) traditiones tenendas voluerit, qui & olim Syriam et Ciliciam perambulans, ecclesias confirmauerit, præcipiens custodire præcepta apostolorum & seniorum. Et scriptura quidem: Interroga maiores, inquit tuos, & dicent tibi. Tertio recte vtiliterque summam dei nomen, quando ipsum vel per ipsum laudamus, iuxta dominum dicentem: Omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creauit eum. Et Psalmista: Laudare nomen domini. Tertio igitur & vicissim peccat contra secundum dei præceptum, qui vel dei verbo, vel nomine abutuntur in scomma vel derisionem, in rhythmis & cantilenis mundanis, & in loco maxime prophano, quo ipsum vilipendi plerumque incipit. Ita Rabi Iudæorum purant hoc præcepto prohiberi prolationem nominis domini Tetragrammaton in loco prophano, ut quod debeat in templo, & quidem per sacerdotes, proferri. Quare cum aliis in Babylonia captiui rogarerentur ab ipsiis capientibus, vt eis canerent hymnum de canticis Sion, responderunt, vt est in Psalmis: Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena? Eheu, quomodo nunc peccant nostrates, qui sacratissima scripturam sanctam verba etiam in lupanaribus sine deuotione & absque omni causa sic usurpant, vt illa penè deuenerint in despectum & contemptum, præsertimque apud eos, qui nuper euangelicos se voluerunt cognominari contra catholicos, a quibus etiam hac de causa potius sacra Biblia sunt in vernaculam linguam peruersa, quam versa, quibus nunc leuissimi homines odiose abutuntur ad summam leuitatem.

Itemque peccant in hac parte, qui vel dei vel eius sanctorum nomina, sacramenta, tormenta, passionis, vulnera, membra vel blasphemant, vel alio modo dehonestant & inhonorant. Id quod (proh dolor) nunc vsquæ deo protritum est apud Christianos, vt plane verum fieri coepit sit de nobis, quod ipse dominus conqueritur in Esaiâ, dicens: Iugiter tota die nomen meum blasphematur. i. in

honestate

honestate usurpatur. Siquidem in blasphemia deo afflictus hitur & eius verbo, sacramento, corporisque & sanguinis Christi, quod in eum non cadit, vt est infamare, perdere, dehonestare, cæcare, & id genus aliud male facere, quod deus non facit, nisi quum peccatum, præsertim blasphemiam, punit æterna morte, quemadmodum dubio procul punit omnes blasphemantes, dicente scriptura: Maledictus ei, scilicet deo, disperibunt, utpote variis modis.

Primo quidem temporalibus poenis et mulctis, quibus omnipotens plerumque punit horribiliter, scilicet belis, pestilentibus & fame. Quæ quidem mala non absque causa nos Christianos tantisper visitant, qui Turcis propter blasphemias longe sumus deteriores: qui proinde huic usque nos infestant sanguinolentis bellis, permittente deo, propter tot in ipsum blasphemias. Secundo, morte temporali, iuxta scripturam dicentem: Qui maledixerit deum suum, morte morietur, scilicet corporali, nimirum per lapidationem. Quod et in veteri testamento serio seruatum est. Quum enim Moyses interrogaret, quid poena esset irroganda cuidam ex filiis Israel, qui blasphemauerat nomen domini, responsum est a domino: Educ blasphemum extra castra, & lapidet eum omnis populus.

Tertio, morte æterna, quoniam regnum dei non possident impoenitentes. Itemque peccant in hoc præceptum, qui dei sanctos in celo quocumque modo vel inhonorant vel blasphemant, negantes eos honorari debere, quos dominus pater, qui in celis est, honorificat, quorum deus & dedecus, quod ipsis infertur, redundat in ipsum deum, dicente ipso domino: Amen dico vobis, quod diu fecistis vni de iis fratribus meis minimis, mihi fecistis. Quos ipse deus ita charos habet, vt in eorum nomine etiam porrecto aque frigidae calici mercedem dare promittat. Est proinde blasphemia in sanctos dei homines pariformiter vindicanda, quum deus æque blasphemetur in eis, vt in ipsis laudatur & glorificatur. Itemque peccant hac parte, qui proximo suo per odium vel vindictam vel iniuriam, vel quoquo sinistro modo, ægritudinem, pestem, febrem, morbum Gallicum, pedis aut colli fractionem, & hoc genus

Luc. vii.

1. Thef. 2

Act. 15

Deu. 32

Esa. 43

Psal. 134

Psal. 136

Esa. 52

Psal. 36

Hier. 14

Hier. 18

Leu. 24

Leu. 24

2. Tim. 3

Mat. 10

Ioan. 12

Mat. 25

Mat. 10

genus aliud mali, mala mente imprecantur: quandoquidem nec eiusmodi maledici, teste Paulo, regnum dei possidebunt. Tacemus & plerumque talia mala imprecata tendunt in sinum proprium, hoc est, eius qui blasphemat & imprecatur, ut verum fiat quod dici solet, Iniecit in foueam quam fecit. Est autem hoc blasphemie tanto grauius, quanto personam cui maledicitur, magis diligere & reuereri debemus, cuiusmodi sunt parentes & principes. De parentibus scriptum est: Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. De praedictis & principibus scribitur: Principi populi tui non maledicere. Eheu quoniam nos nunc blasphemamus, qui citra causam, sed mera leuitate & proteruitate, summos pontifices idola & antichristos: item Caesares, reges, principes, & id genus satrapas, & quidem falso, nuncupamus tyrannos, fatuos, licitiores, et id genus aliis despectissimis nominibus, & non secus de ipsis perfricta quidem fronte blateramus & obloquimur, atque de quibusdam vilissimis heluonibus.

Id quod apud maiores nostros vsu adeo alienum fuit, ut superiores ipsi non fuerint ab eis nominati, nisi eum honoris praefatione: & recte quidem, quoniam deus eos nobis velit honorandos, & seipsum in illis, qui sunt eius & ministri, et locum tenentes. Ideoque Paulus alibi plurimum doluit, quia maximum sacerdotem (verumque infidelem) Ananiam, ignoranter vocasset parietem dealbatum, imprecans ei percussione a deo, quoniam contra legem iusserat ipsum percuti.

Quarto dei nomen vtiliter recteque usurpamus, quando tribulati & angustiati, ipsum ad auxilium imploremus, & opem inuocamus. Ad quod ipse dominus in psalmis hortatur, dicens: Inuoca me in die tribulationis, & eruam te, & honorificabis me. Qua quidem inuocatione nihil efficacius, et deo nihil gloriosius. Ipse quidem per eam glorificatur, & implorans adiuuatur: id quod multis modis ostensum est. nec enim potest verbum dei mentiri, quod ait: Turris fortissima nomen domini: ad eam confugiet iustus, & saluabitur. Et alibi quoque: Nomen tuum inuocatum est super nos, ne derelinquas nos.

Quia vero plerumque solemus post inuocationes adde-

re vota fieri solet, ut in primis quarto peccat contra hoc secundum dei praeceptum, qui vane, hoc est, incaute vovet illicitis, quomodo vovit ipse Iephre se oblaturum deo, quicquid primum sibi redeunt occurreret, quando primo occurrentem vnicam filiam mactauerit. Siquidem eiusmodi votum est potius rescindendum cum poenitentia, quam cum scelere seruandum, quando (scriptura teste) Deo stulta promissio displiceat. Ita laudatur David, quod ad preces Abigail uxoris Nabal, non occiderit Nabal, sicut in iracundia iurauerat se facturum.

Item peccant, qui temere et inconsulte vovent, prout olim Saul vovit, neminem suorum virorum qui secum erant, aliquid gustare debere, nisi prius confecisset omnes hostes.

Eiusmodi votum videntur quoque facere sacerdotes incaute vaneque, qui perpetuam vovent castitatem, & quidem maxime sub conditione, dicentes, quatenus per carnis infirmitatem possint.

Sed quid si carnis infirmitas non admittat, et ipsi sint de iis, qui secundum Christum, verbum castitatis capere non possunt, nec donum castitatis habere? Vtrum melius, uxorem ducere, an (quod absit) scortari, quod sub poena mortis a deo prohibitum est? Sed hac de re consulendus est Christus cum Paulo, & legis coelibatus vtilitas, quum sit vtilis coelibatus per se non vtilis solum, sed & plane angelicus, utpote virginitati proximus.

Item peccat, qui preces vanis illicitisque cogitationibus potestate coquistis accersitisque interturbat, maxime qui ex officio ad eas orationes peragendas obstringitur, ut ecclesiastici, contra quos dominus in propheta dicit: Populus hic me labiis honorat, cor autem eorum longe est a me.

Quinto, recte vtiliterque sumimus & viciamus dei nomen et verbum, quando sumimus ipsum ad confirmationem dictorum. Quae sumptio proprie dicitur iuratio, quae non est aliud quam dictorum, nomine dei, vel eo quod illi quoquo modo aequivalet, vel suam recipit ab eo facultatem vel deitatem, in vadem interposito, confirmatio. Siquidem iurans, deum nomine suo, vel aliquid eius nominis aequivalet, quasi testem sui dicti inuocat, declarans

1. Cor. 6

Psal. 7

Leui. 20

Mat. 15

Exo. 22

Act. 23

Ro. 1.

Act. 23

Psal. 49

Prou. 18

Hier. 14

Iudic. 11

Ecci. 5.

1. Re. 25

1. Re. 14

Mat. 19

1. Cor. 7

Eph. 5

Heb. 13

Esa. 29

Mat. 15

rans se verum dicere, hocq; vel illud seruare, vel non ser-
uare: quandoquidem iuramentum est ordinatum ad
confirmationem, Paulo dicente: Omnis hominum con-
trouersia finis ad confirmationem, est iuramentum.

Heb. 6

Gene. 22.

Heb. 6

Psal. 131

Psal. 109

Ioan. 19

Deu. 6

Psal. 62

Ioan. 14

Primo autē iuramentū esse licitum, iureq; diuino cō-
cessum, patet ex eo quod deus ipse iurauit, qui nullius
est peccati autor, sed prohibitor, dicens ad Abrahamā: Per
memetipsum iurauī, quia fecisti hanc rem, & nō peper-
cisti filio tuo vnigenito propter me, benedicam tibi, et
multiplicabo semen tuū. Quum enim, inquit Aposto-
lus, homines per maiore se iurant, ipse verō deus Abra-
hā iurans, non habuit per quem iuraret maiore, iurauit
per semetipsum. Itē iurauit & ipse Dauid, de quo Psal-
mus ait: Iurauit dominus Dauid veritatem, & non frus-
trabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem
tuam. Et, Iurauit dominus & non pœnitebit eum.

Secūdo, quia scriptura, quæ a deo infusa solui nequit,
mādat, vt iuretur, nēpe iusta causa cogēte, dicens: Domi-
num deum tuum timebis, & per nomen eius iurabis.
Et Psalmus ait: Rex vero lætabitur in deo, laudabūtur
omnes qui iurant in eo. Tertio, quia necessitas cogit,
quum alioqui quis hoc non crederet, quod verum es-
set, quodq; pertineret ad salutem: fieretq; propterea, q̄
veritas ex defectu iuramēti supprimeretur, & quidem
maxime apud infideles, propter quos in primis iura-
mentum est admissum, vt patet ex eius origine.

Cum enim quondam mala creuissent, scribit Chry-
sostomus, & sursum & deorsum facta fuisset confusio,
quum ad idolorū seruitutem declinassent: tunc, inquit,
quum infideles iam apparerent, testem inuocabant de-
um, tanq̄ dignum dantes dictorum vadem. Hoc enim
est iuramentum, morum infidelium vadimonium, vt
non nisi cum sponse credatur, & spōsore quidem ma-
gno, propter multorum incredulitatem, exigentium
non hominē sponse, sed deum. Quarto, quia deo iu-
ramentū cedit in gloriam, quia per ipsum veritas inuo-
catur eius, qui veritas est, & creditur in eum ac propter
eum, cui dein omne bonū quod sequitur ex iuramēto,

omniū

omniūq; honor ipsi soli deo ascribendus est. Hinc nota-
biliter cautū est, vt per nomē dei iuremus. Quinto,
quoniā sequitur ex iuramēto vero magna plerūq; pro-
republic. Christiana vtilitas, quæ nō sequeretur aliunde.
Siquidem sit plerūq; pax & cōcordia iuratum, & de-
struitur ipsius diaboli opus, dissensio scilicet & lis: quā
doquidem ad confirmationē fœderis initi aut pacis, in-
ter dissidentes ab vtraq; parte præstatur iuramentū de-
reuerēda integrē pace facta. Ita quoq; iuramentū præ-
statur in iudicio, vt veritatē dicant de iis, super quibus
interrogantur. Et hoc est quod Paulus ait, iuramentum
esse finem omnis controuersia inter homines.

Sexto, quoniam recte iuranti promittitur introitus
coeli. Dauid enim dicit: Qui iurat proximo suo, & non
decipit, habitabit in tabernaculo tuo.

Quod vero sint ac iam pridem fuerint, qui perhibēt
prorsus esse omni iure prohibitū iurare, nec priuatim,
nec publice siue solenniter, allegātes Christum dicentē:
Ego autē dico vobis, non iurare omnino, neq; per cœ-
lum, quia thronus dei est: neq; per terrā, quia scabellum
est pedum eius &c. non sane intelligūt Christum, quia
prorsus iurare per ea verba prohibuisset, quod certe
nec fecit, nec facere debuit: cum quia non venit soluere
legem, quæ inter cætera vult ac permittit iurare: tum
quia ipsemet vnā cum apostolis sæpenumero per Ve-
re, vel per Deus viuit, vel per Amen &c. in euangelio
iurauit. Nihil autem Iesus more humano fecit, quod
nos facere nolle, utpote qui cœpit facere & docere, cu-
iusq; actio, nostra est instructio.

Est itaq; sensus Christi longe alius inibi, q̄ isti putāt,
nimium sensus est ipsius, vt nemo iuret, nisi seruet ea,
quæ sunt seruāda in vero iuramento, quæ deus pater ser-
uari voluit, dicens: Et iurabūt in nomine meo in iudicio
& iustitia & veritate. Primō vult deus, vt iurans, iu-
ret in veritate, vt videlicet omnino credat esse verum,
quod iurat: nec vtatur aut falsitate, aut fallacia: qui alio-
quin iurando scienter falsum quacūq; via & causa, per-
iurus peccaret cōtra secundum dei præceptū, prohibēte

V domi

Deu. 6

Heb. 6

Psal. 14

Mat. 5

Ibidem

Deu. 6

Ioan. 8

Ro. 9

Act. 1

Ioan. 13

Hier. 4

Leuit.9 domino & perhibente: Nō periurabis in nomine meo.
 Secundo, vt iuret in iustitia, vt videlicet iuret illud,
 quod fieri seruaturq; iustū sit & licitum. nam si secus fue-
 rit iuratum, seruari nō debet, quia sit impiū & iniq̄ū,
 vt pote hominem occidere, non facere pacem, vel cu-
 rare quicquam mali: quemadmodum Herodes impie
 iurauit, se velle facere quod peteret filia, q̄ nec obliga-
 tus seruare fuisse. Sicut etiā iurauerūt impie Iudæi, qui
 iurabant & vouerant se non comeduros, nisi prius oc-
 cidissent Paulum. Hæc certe & hoc genus alia iuramē-
 ta & vota, sunt deploranda & rescindēda. Siquidem est
 impia promissio, quæ nō possit nisi cū scelere adimpleri.
 Tertio vult dominus deus, vt iurans, iuret in & cū
 iudicio. i. cum discretione, & hoc sit in multis sane modis.
 Primo, ne iuret nisi pro re grādi & seria, nō vili, nec
 foco. Quō modo peccant inuitores & mercatores, qui
 iurando merces suas aliis commendant, vt variis diuis-
 dant. Hi omnino peccant, etiā si veritatē ipsam iurādo
 affirmant. Deum enim restē accersunt propter rem va-
 nam & temporalē, quam quū non debent amare, pro-
 pterea longē minus debent ob ipsam iurare volentes.
 Insuper, quū nō debent querere quæ sua sunt, longē ini-
 nus propter ea iurare, quādo pluris æstimare debēt dei
 nomē, q̄ sua. Secūdo, ne iuret indeliberate, velociter
 q̄ & frequenter, iurare cōsuescens. Siquidem scriptura
 dicit: Iuratori nō alluecat os tuū, multi enim casus in
 illa. Nominatio vero dei nō sit assidua in orē tuo, & no-
 minibus sanctorū nō admiscearis, quoniā non eris im-
 munis ab eis. Peccant igitur cōtra secundum dei præ-
 ceptum grauit̄, qui vsque adeo p̄perā allueuerunt
 iurare, vt vix vnā proferant sententiā sine iuramento
 & nominatione dei & sanctorū, quemadmodū præci-
 pue faciunt iusores, q̄ raro vel nunq̄ sunt absq; blasphem-
 ia, bis terq; peccantes. Tertio, ne iuret voluntarie
 ad libitum suum, non ex causa compulsus, quēadmo-
 dum olim Iudæi p̄peram faciebant. Id quod Christus
 prohibet, dicens: Audistis quia dictum est antiquis:
 Non periurabis, reddes autem domino iuramenta tua.
 Ego

Mat. 14
 Mar. 6
 Act. 23.

Eccl. 5

Mat. 15
 Ioan. 12
 1. Ioan. 2
 2. Cor. 10.

Eccl. 23

Mat. 5

Ego autē dico vobis, nō iurare oīno. Q. d. Iudæis olim
 præceptū est, ne periuraret: iurare autem permissum est
 ad libitū. Vobis autē præcipio, nullo modo iurare, neq;
 ad libitum iurare, sed iuadente legitima causa. Vult
 itaq; Christus inibi, vt nullus voluntate sua iurare de-
 beat vnq; libidinē scilicet et voluntatē iurandi propriā
 prohibens: nō autē prohibens, ne quis exactus vi alte-
 rius aut necessitate fratris iuret. Ita enim quis iurās, nō
 ipse iurat, quia nō est sue voluntatis, sed seruit per hu-
 militatē alienæ voluntati, vel per charitatē alienæ ne-
 cessitati. Cessantibus autē his causis, nullo modo licet
 iurare, quoniā sic iurare est peccatū & a malo: sed suffi-
 cit, vt sermo noster sit, Est est, ac Non non.
 ne iuret per creaturā sine intuitu dei, in cuius noīe vel
 eius intuitu vel solo cōuenit iurare, dicente dño: Dñm
 deum timebis, & per nomen eius iurabis. Et rursus: Et
 iurabis, viuūt Dominus, in veritate & in iudicio & in
 iustitia. Iam verò si solum iuraretur per creaturā, honor
 creatori debitus, attribueretur creaturæ. Sic Christus
 noluit vt iuraretur neq; per cœlum, neq; per terrā, neq;
 per Hierusalem, &c. Sed hac parte quæri solet, num
 si quis per cœlum, terrā, Hierusalem, caput, animā, Eu-
 angelium, fidem, sanctos, itemq; per corpus suū, & per
 hoc genus creaturas alias iuraret, teneret seruare quod
 iurasset, aut non seruās, esset periurus. Respondeo, quic
 quid licitum iuratum est, seruari debere sub pœna pec-
 cati mortalis, scriptura dicente: Reddes domino iura-
 menta tua. Et rursus: Quod semel, inquit, egressum est
 ē labiis tuis, obseruabis & facies, sicut promissisti Dño
 Deo tuo. Iam verò quū iurans per creaturā, iuret in
 intuitu veritatis asserendæ, quæ veritas est ipsa, implici-
 tēq; sumatur nomen dei, quum veritas aut bonitas aut
 dei virtus inibi manifestatur: certū est, idē facere qui iu-
 rat per ea, quæ dei sunt vel ei applicata, quod facit q̄ iu-
 rat per deū, ex quo, in quo, per quē oīa sunt. Ideoq; vter-
 q; iurans seruare obstringitur, aut sit vterq; periurus.

Hinc quū fortassis essent olim, qui quærent effugiū
 quia iurarent, sed non per nomen Dñi, sed per cœlum,
 V 2 terram

Deut. 8
 Hier. 4

Mat. 5

Num. 30
 Mat. 5
 Deut. 23

Rom. 11

terram, Hierusalem &c: quasi ideo non essent rei, si periurarent, nō tamen per nomen dei, quod reputaret ipsi quasi non iurarent, dominus ipse Iesus obseruator legis ait cōtra ipsos: Audistis quia dictum est antiquis, Non periurabis, reddes autē domino iuramenta tua, Ego autem dico vobis, nō iurare omnino, neq; per caelum, quia thronus dei est: neq; per terrā, quia scabellū est pedum eius: neq; per Hierusalem, quia ciuitas est magni regis: neq; per caput tuum, quia non potes vnū capillum album facere vel nigrum.

Prima proinde conclusio est ex omnibus iam dictis, posse quidē licite iurari per nomē dei, vel quod illi quo quō modo affine est, ita vt veritas semp asseratur intuitu dei, qui summa veritas est & ipsissima, sed non nisi necessitate, vel vtilitate, vel charitate, vel alia legitima causa interueniente.

Secundā, violare secundum dei p̄ceptum omnes, qui promissionē deo vel homini factam de re licita & honesta, infringunt: vt qui vota deo facta nō cōplent, qui fœdera pacis et pacta cū aliis inita corrumpunt & dissolunt, qui deniq; aliquid sub sigillo secreti vel confessionis acceptum, contra ius & fas reuelant in detrimentum famæ vel salutis illius, qui tale secretū alteri cōmisit. In omnibus enī istis promissionibus & votis, est quedā vis iuramēti, constringēs hoīem iure diuino ad satisfaciendū promissis. Iḡitur faciētes cōtra promissa sua & vota, hoc etiā dei p̄ceptū p̄uaricantur.

Quō vero horrendū sit peccatū trāsgressio illius secundū p̄cepti, & maxime fractio iuramēti, multisariā patet:

Primo, quia scriptura detestatur ipsum vt horribile peccatum, dicens in persona dei Opt. Max. Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen dei. Quod repetit dominus, inquit: Dictum est antiquis, Non periurabis. Secundo, quia deus mox post hoc secundum suū p̄ceptum subiungit seriam p̄næ cōminationem sine promissione, dicens: Nec enim habebit dominus in fontem eum, qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra.

Ter

Tertio, quia dñs non modo punire vult horribiliter qui falso periurat, sed & qui frequenter & ex consuetudine, vt cūq; nō falso, iurat, scriptura dicente: Vir multum iurans, implebitur iniquitate, & non discedet a domo illius plaga: replebiturq; domus illius retributione pessima. Quarto, quia ius pontificium censet eum perpetuo esse infamem, nec vnquam ad testificandum habilem, qui semel periurauit. Quinto, quia ius ciuile statuit periurium etiam in corpore multandum.

Sexto, quia Deus iuramentum vult infidelibus & impijs ethnicis esse seruandū, vt p̄te ab Israelitis ipsis Gabaonitis, a Sedechia ipsi Nabuchodonosor.

Septimo, quia Dominus deus etiam eos crudeliter puniuit, qui frēgerunt fidem infidelibus. Nam quādo Saul Gabaonitas, quibus filij Israel iurauerunt, percussisset, tandem omnis ipse Saul familia, excepto Miphiboseth, suspensa est sub rege Dauid, quādo propter tale periurium Saul, tribus annis non pluit in Israel. Huius scitatis causa cū per prophetam ipsi Dauid esset ostensa, cōtinuo omnes ex regis Saul familia superstites viros vsq; ad vnū Miphiboseth, suspēdi fecit. Quid quod etiam propter vnū periurium totum regnum Iudaorū sit euersum? Quandoquidē Sedechias iuramētū dedit Nabuchodonosor, se in ipsius dominatione permanurum: sed postea defecit, & ad Ægypti regē trās fugit: propter cuius perfidiam vastatum est totū regnū, maxime autē vrbs sancta & deo dilecta. Quid, q̄ nec filijs Benjamin filias suas dare sunt ausi propter iuramentum, & potius gentilem sanguinem permiserunt misceri fraterno sanguini, quā iuramentum soluerent.

Sed, quare, dicit aliquis, tam horrendum est periuri peccatum? Respondeo, quia iurans deum testem adhibeat, & medium quā vniunt sese discordes, sequitur quod si periurat, suo periurio deum falsum, mendacē, impostorem & vanum, quantum in ipso est, confititur, & ipsum esse alium quā iurat, quum sentiat aliud in corde, & suum velit crimen ac malum, Dei nomine tegere.

V. Cauo.

Matt. 5

Ioan. 14

Leu. 19

Matt. 5

Exo. 20

Deut. 5

Eccl. 23

6. q. 1. c. 8.

infames

22. q. 4.

Si quis

2. Reg. 23

2. Par. 26

2. Re. 25

Hier. 37

Hier. 39

4. Reg. 23

2. Par. 36

Iudic. 8

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Caveant prouide ex potentatibus aliqui, qui vsq[ue] ad deo nihil feruāt, quod vel iurant vel promittunt literis, vt mox infringant fidem, nacti quoquo modo occasio- nem infringendi, dum non timentes, modò periurium corā hoc mundo prætendere valeant. Siquidem non effu- gient tandem, quātumuis deo permittēte prosperentur prae ceteris, quum fideles interim diabolus ita frequen- tius tentat, vt mali nihil recte sentiant de verbo dei, quod tamen certo manet in aeternum. Et hæc quidem di- cta sint super secundo dei Opti. Maxi. mandato, quæ peruelim sic accipi & notari, quomodo per nos, nimirū pio animo, ex sacris passim literis deprompta sunt.

De tertio præcepto. Cap. X.

Memento vt diem sabbati sanctifices. Exo. xx.

AD huius tertij præcepti declarationē primo sciē- dum duxerimus, diem, quā Latini ferias dicunt, à Germanis ab eo vocabulo Feyertag appellari, ab He- breis vero sabbatū vocari. Quæ quidem tria vocabula significāt idem. Sed quia prius horū fuit sabbatū, quādo quidem prima fuit in terris Hebræorum lingua, descri- pturū primum sumus, quid sit sabbatum, & quur, & à quo primum fuerit institutum. vnde cognosci poterit, quid sint feriae, vnde & propter quid fuerint institutæ.

Est autem sabbatū, ex vi vocabuli non aliud, q̄ dica- quietis, & à seruilis manuali[us] opere cessationis: quādo- quidem sabbat: Hebraice, est latine quies et feria. vnde tractum est germanicum vocabulum, feir, quod valer, à laboribus vacatio, proprie, mußing von leyplicher arbeit. Atq; hoc sane pacto sabbatum nō dicit diem in hebdomadā determinā am, prout Iudæi diem Saturni, quæ septima dies est septimanæ, numerando à die Solis appellant sabbatum, sed notat quamlibet diem in septi- mana, quæ dedicabatur in lege ad requiem & festiuita- tem, prout euidenter ex Leuitico colligitur, vbi dicitur lex: Mense septimo, prima die mensis, erit vobis sabbat- tum memoriale, clangentibus tubis, et vocabitur san- ctum. Omne opus seruile non facietis in eo &c. Jam ve- ro constat, q̄ prima dies mensis secūdam anni varieta- tem

Psal. 118

Gene. 22

Leuit. 23

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 156

tem et secundum mensis initium variari potuit, vtpote hoc anno cadere in quintam feriam, vel in diem Iouis, vel in tertiam feriam, id est, in diem Martis, ideoq; sab- batum ad hunc modum non habebat certam diem.

Ex quibus modò colligitur, nō vnicum illis fuisse Iu- daeis sabbatū, sed multiplicia, quum quælibet festiuita- tum quacunq; die cadens, sabbatum diceretur, quia fuit ab operibus manualibus ociandum feriandumq;.

Vnum sabbatum dicebatur vsuale, quod inmuta- biliter apud Iudæos vsq; nūc obseruatur septimo die cu- iuslibet septimanæ, qui dies appellatur Saturni, vti pa- tet in libro Exodi. Cetera dicebantur sabbata men- strualia & annualia, quæ & ipsa sumebant initium su- um in fine alicuius septenarij. Ipsum quidem sabbatū, id est, festum nouarum frugum, quod Pentecoste appel- lari solet, præcepit dominus celebrandum in fine septi- mæ hebdomadæ post pascha, velut constat ex Leuitico & Numeris. Sabbatum item Tubarum & expiatio- nis & tabernaculorum, præcepit idem celebratum in- in septimo mense, vt in loco præallegato claret.

Sabbatum terræ præcepit celebrandum anno septi- mo, vt est in Leuitico.

Sabbatum vero iubilei, celebratum in fi- ne septimæ septimanæ annorum, qui dicitur annus quin- quagesimus & sabbatum generalis remissionis, vt pa- tet in eodem Leuitico.

Sed quare, quærit quispiam, deus ipse Max. omnia sabbata legalia præcepit in veteri testamēto celebrāda in fine alicuius septenarij? Dubio procul, in quā, nō sine magno mysterio, nimirū q̄ ipsa significarēt, præfigura- rentq; aliquā requiem in aliquo futuro septenario. Quia enim sabbatū non est aliud, q̄ requies, & datum ad san- ctificationē, nec propter se, sed propter aliquod signum figuratiuum, semperq; fuit præceptū in aliquo septena- rio futuro, quod populus ipse Iudaicus non aliud esse tempus censuit, q̄ totum tempus Messia: cōsequens est, oia illa quōdam Iudæorū sabbata præfigurabile nōnullā requiem in tēpore Christi Messia: in lege promissi, fu- turam.

Exo. 23

Exo. 31

Leuit. 23

Nu. 28

Leuit. 25

1. Cor. 12

FRID. NAV. IN GATH. CATEC.

turam, in qua sabbata legalia prorsus essent cessatura.
Et ut quicquid huius est rei, paulo reddatur intelligibilis, scitu dignum duxerimus, totum mundi discursum a doctioribus quondam Hebraeis Rabinis in septem dies (sive status & aetates) diuisum.

Gene. 1
Gene. 8
Gene. 12

Prima quidem dies et aetas, fuit ab Adam vsq; ad diluuium, quae vocatur diem primi mundi. Secunda dies fuit a diluuiio vsq; ad Abraham, quem vocatur diem secundum mundi, in quo homo ambulauit in lege naturae cum sacrificiis aliquot, & maxime cum oblatione panis & vini. In qua quidem aetate fuit Melchisedech sacerdos dei nri. In qua quidem aetate fuit Melchisedech sacerdos dei nri, qui obrulit panem & vinum pro Abraham.

Gene. 14
Heb. 7

Tertia dies fuit ab Abraham vsq; ad exitum Israel de Aegypto, quem vocant diem circumcisionis, quoniam tunc homo ambulauerit per circumcisionem cum lege.

Gen. 17
Exo. 12

Quarta dies fuit ab exitu Aegypti vsq; ad Salomonem, qui templum primum aedificauit, quae vocatur diem tabernaculi, quoniam tota illa aetate populus seruiret et exhiberet deo latram in tabernaculo, velut euidenter patet in lib. Iudic. & Reg. Quinta dies fuit a constructione primi templi vsq; ad secundum aedificatum per Zorobabel, quae diem Iudaei appellant diem & tempus primi templi.

3. Re. 6
2. Par. 3

Sexta dies fuit totum tempus a relaxatione captiuitatis Babylonicae vsq; ad destructionem secundi templi, factam per Titum Vespasianum. Quod tempus appellant diem secundi templi. Septima denique dies mundi, est totum illud tempus post destructionem secundi templi, vsq; ad finem mundi, quae appellatur diem & tempus Messiae, in quo futura erat generalis remissio peccati, generalisque quies, prout in expositione sabbati vniuersalis, de quo nominatim datum est tertium in ordine praecipuum, clarius speramus intellectum iri.

1. Esd. 5
3. Esd. 6
4. Re. 25
2. Pa. 13
Luc. 19
Mat. 21
Iose. lib. 6 & 7

Porro pro maiori huius tertij praecipui de sabbato sanctificando intellectu, res paulo fusius, & quidem in hunc modum est repetenda: Deus in veteri testamento, ut genus humanum dirigeretur & conseruaretur ad vitam veritatis & iustitiae, quo tandem haberet vitam aeternam, tria dedit praecipua, quae generatim a veteri Mo-

saicis

DE DECEM PRAECEPT. LIB. III. 157

saicis lege nominari coepta sunt, a nostratibus vulgariter vocabulo Legalia. Siquidem praecipua Legalia, erant vel moralia, vel caeremonialia, vel iudicialia.

Moralia erant de iis, quae pertinent ad bonos mores & virtutes, quae et rationi conueniunt, semper et vbiq; seruanda. Cuiusmodi est praecipuum de diligendo deo et proximo, et quae decalogo continentur, quae nec in nouo testamento sunt sublata, vtpote perpetuo duratura et seruanda.

Luc. 10
Mat. 22
Deu. 6.

Caeremonialia praecipua erant de quibusdam caeremoniis exterioribus ad colendum Deum, quibus ipsa quasi signis quibusdam quae fieri spiritualiter debebant in nouo testamento, quondam praefigurabant, quaeq; uoluerunt etiam ut tum spiritualiter seruanda essent, secundum hoc quod foris secundum litteram designabant. Atq; hinc est, quod etsi caeremonialia veteris testamenti secundum litteram cessare prorsus debeant in nouo testamento, seruari tamen debent secundum moralem intelligentiam & expositionem perpetuo, secundum quam mutabilitatem nesciunt, quum moralibus iuxta eam videantur annexa. Quod olim caeremoniale erat, ne quis Iudaeorum uesceretur carnibus porcinis, iuxta litteram nunc in nouo testamento seruari non debet, quoniam creatura quaelibet sit bona, nec sit tibi quo ad hoc delectus: seruari tamen debet secundum spiritum et intellectum spiritualem, qui est, ne simus ut porci, lasciuui, luxuriosi, immundi, quales caro porcina significabat. Reuelata proinde nunc per ueritatem figura, non est ut seruetur nisi ipsum figuratum: quandoquidem ipsa caeremonialia figurauerunt primo & per se, nimirum figuratiua eorum, quae pertinebant ad cultum dei & mysteria Iesu Christi.

1. Mac. 1
2. Mac. 6. 7
Leui. 11
Deu. 14
1. Tim. 4
Col. 2
2. Pet. 2
Pro. 26

Iudicialia uero praecipua in lege veteri erant, quae non solum pertinebant ad lites iudiciorum, sed & quae pertinebant ad ordinationem hominum ad inuicem, quae subest ordinationi principis alicuius seu officialis, quae ordinabat statum populi Iudaici secundum iustitiam & aequitatem, veluti patet passim in lib. Exo. Reg. Iosue et aliorum. Quae quidem praecipua iudicialia etsi nunc in nouo testamento sint, uti caeremonialia, plane mortua,

V s quomodo

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

quoniam figuralia quodam modo fuerint, & essent populi à deo electi, cuius status erat propheticus & figuralis, vt cui contingebant omnia in figura, tamen non sunt mortifera sicut cæremonialia: quandoquidem hæc principaliter fuerunt instituta ad figurandum Christi mysteria sicut futura, quæ si modò seruarentur, esset protelari contra veritatem fidei, ac si nondum essent impleta.

Ioan. 1 Id quod est cõtra dictum Ioannis, dicentis: Lex per Mo sen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Ipsa autem Iudicialia, licet sint mortua, quoniam euacuata ab obligatione Mosaica per aduentum Christi, tamen non sunt mortifera, si quis eis vteretur, nõ tamẽ vt in lege Mosaica contentis & inde obligatoris, sed quia pro sua nunc republica consentaneis & vtilibus, prout ecclesia nõ parum multa sumpsit ex Iudicialibus legis Mosaicæ præceptis, quibus vtitur vt suis, quatenus obligant vt statuta ecclesiæ, non vt mandata legis Mosaicæ, sicut fieri solet, quando statuta alicuius ciuitatis in nostram ciuitatem transferimus, vt eis tanquam nostris, non vt alienis, vtamur.

**Lib. 5. de
cret. sub
multis titulis**

Ideo enim Iudicialia nunc sunt mortua, & non obligant more Mosaico, quia quum instituta essent ad dispositionem status illius populi, qui ordinabatur ad Christum, murato illo statu populi, Christo adueniente, ipsa Iudicialia non obligant. Siquidem ipsa lex olivæ fuit pagagogus, ducens ad Christum.

Gala. 3.

Sed quia (sicut diximus) eiusmodi præcepta nõ ordinabantur principaliter ad figurandum Iesu Christi mysteria, sed ad aliquid faciendum iuxta iustitiam: ideo ipsorum observatio nõ ita præiudicat fidei veritati absolute, nisi quis vteretur eis, quia mandata essent in lege Mosaica. In hoc enim præiudicaret veritati fidei, quoniam per hoc videretur sentire, quasi status prioris populi adhuc duraret, & Christus perinde non venisset, quum constet omnino, teste Paulo, quia translato sacerdotio, necessarium esset, vt legis etiam nũ fiat translatio, scilicet quo ad totam. Id quod totum, deo fauente, facilius intelligemus ex declaratione tertij decalogi præcepti, quod nobis in

Heb. 7

manu

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 138

manibus est, propter quod dicta sunt, quæ diximus.

Cæterum quia tertium præceptum domini potissimum est de vsuali sabbato Iudæorum, vnde cætera desinde queunt intelligi sabbata: nõ iniuria quifquam posset hac parte rogare, qualem sit ac fuerit præceptum de sabbato vsuali sanctificando, Cui respondemus, ipsum sabbati præceptum nec esse merè morale, nec merè cæremoniale, nec merè iudiciale.

Primo quidem ipsum est partim iudiciale, quia more aliorum iudicialium apud Iudæos obligabat ad peccatum transgressores, quodq; datum fuerat sub cõminatione mortis, vt patet in libro Exodi propterea postquam inter iudicialia deus toties repetit, præcepitq; lapidari colligentem ligna in ipso sabbato. Quo nimirum pacto nobiscum hoc præceptum est mortuum, non autem mortiferum, si ecclesia sui sabbati, hoc est, diei domini, ei contemptorem pariformiter morte plectendum censeret, non intuitu veteris, sed suæ, hoc est, euangelicæ legis intuitu, ab illa tanquam mutuo accepta.

**Exo. 31. 15
& 23
Num. 15**

Secundo partim est, & quidem maxime, cæremoniale: quia fuit præceptum propter memoriam duarum rerum à deo gestarum, quæ præfigurarunt alias res duas, quæ debebant fore veræ in septenario futuro, tempore videlicet Messie futuri.

Primo quidem fuit præceptum in memoriam creationis mundi, à qua dominus deus requieuit die septimo, qui postea dicebatur in septimana sabbatum, id est dies quietis & cessationis operationis, qua deus sex diebus precedentibus mundum, et quicquid in eo est, creauerat, iuxta Mo sen ex voluntate domini dicentem: Memoro vt diem sabbati sanctifices. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua: septimo autem die sabbatum, id est, quies, domini dei tui est &c. Sex enim diebus fecit deus cælum & terram, & mare, & omnia que in eis sunt, & requieuit septimo die. Idcirco benedixit dominus diei sabbati, & sanctificauit eum.

Gen. 1.

**Exo. 20
Deu. 5.**

Iam vero constat, illam materialem mundi creationem fuisse figuram spiritualis humani generis recreationis, &

per

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Heb. 1 per Iesum Christum futuræ redemptionis. Sicut enim
 Gen. 1 deus pater verbo suo æterno .i. per filium Iesum Chri-
 Ioan. 1 stum sex diebus cœlum & terrâ materialiter creauit, &
 die septimo ab ea creatione quieuit et cessauit, ita ipse
 per filium suum æternū, verum deum et hominem, spi-
 ritualiter mundum, hoc est, humanū genus recreauit, il-
 liusq; salutem et redemptionē operatus est sex diebus,
 incipiens die dominica Palmarum, et die septima, quæ
 fuit dies sabbati, ab ea operatione corporis & recreati-
 one cessauit & quieuit, iacens in sepulchro, prout suo
 tempore, deo dante, dicturi sumus.

Dominica quidem Palmarū, dominus ipse nostram
 incepit redemptionē operari tam manifestis argumen-
 tis, vt non potuerit non intelligi rex ille Messias Chri-
 stus, in lege prophetisq; promissus, qui nos sua morte re-
 creaturus et redempturus esset ex morte æterna ad vitā
 æternā, quam statim post creationem mundi, peccato
 protoplasti prorsus amiseramus. Primo, quia sponte
 sua secundum Esaiæ oraculum, processerit ad suos ini-
 micos Hierosolyima, ciuitatem regiam, vbi mortem
 subiturus erat in cruce. Secundo, quia humillime ve-
 nerit, iuxta prophetam, sedens super asinū, quanuis hoc
 ipsum, teste Ioanne, discipuli primū non intellexerint,
 qua fieret ratio: postq; tamen dominus Iesus glorifica-
 tus fuerat, recordati sunt, quia scriptū fuerat hoc ipsum
 de eo, qd; populus eidem iuxta prophetias tantum im-
 pendisset honorē. Atq; hoc est, quod alius Euangelista
 dicit, hoc totum de sessione scilicet asini esse factum, vt
 adimpleretur quod dictū esset per prophetā Zachariā,
 dicentē: Dicite filia Sion, Ecce rex tuus venit tibi man-
 suetus, sedens super asinum & pullum filii subiuugalit.

Tertio, qd; ei turba puerilis & iuuenilis vnā cum se-
 nili populo acclamauit hymni verba, quæ propheta Da-
 uid cōposuerat synagogis, vt ipsæ per ea futurū Messia-
 am laudarent, & à patre in excelsis, eius nomine salutē
 et redemptionē peterent. Id quod turba spiritu sancto
 actore in die Palmarū fecit, proclamās ad eū, et de ve-
 ro rege Messia dicens, Osanna filio Dauid. Benedictus
 qui

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 159

qui venit in nomine domini. In quibus sane verbis aliis
 quot notatu digna clamauit, et ad salutem necessaria cre-
 didit. Primo, ipsum Christum esse dei filium et homi-
 nem, esse natum de stirpe Dauidica, ex qua Messias naf-
 ci debuit iuxta promissionem à deo factam Dauid regi,
 secundum illud: Iurauit dominus Dauid veritatem, et nō
 frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponā super
 sedem tuā. Hinc quū aliās interrogaret Christus à pha-
 risæis, cuius ipse filius esset Christus, responderunt: Da-
 uid. Sed per quē modum fuit ex stirpe Dauidis? Nēpe
 quia natus est ex Maria, quæ fuit ex progenie Dauid,
 quū nupta fuerit ex lege ei, quæ et ipse fuit scilicet Ioseph
 ex familia Dauid. Id quod angelus totū deprompsit in
 salutatione, quā detulit Mariæ gloriose virgini, dicens:
 Ecce concipies et paries in vtero filium, & vocabis no-
 men eius Iesum. Hic erit magnus, et filius altissimi vo-
 cabitur. Et dabit illi dñs deus sedem Dauid patris eius,
 & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius
 non erit finis. Secundo, ipsum esse cum Messiam ve-
 rum, quem pater cœlestis mittendo mundo per pro-
 phetas promississet, vt suo nomine veniret. Id quod do-
 minus ipse corā Iudæis confessus est, inquiens: Ego nō
 veni à meipso, sed à deo processi, ac ille me misit. Et rursus:
 Ego, inquit, veni in nomine patris mei, & non acci-
 ptis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.

Tertio, ipsum esse vnicū mundi saluatore, per quem
 deus pater esset traditurus humano generi salutem &
 vitam æternā, quādo quidem ipse tanq; verus rex Messi-
 as, esset morte & passione sua principem mortis supera-
 turus, et ab eius captiuitate & seruitute redempturus
 omnes peccatores, quos pœniteret suorum peccatorum.
 Et hoc est, quod angelus in eius natiuitate pastoribus
 dicebat: Nolite timere. Ecce enim euangelizo vobis
 gaudiū magnū, quod erit omni populo: quia natus est
 vobis hodie saluator, qui est Christus dominus, in ciui-
 tate Dauid. Id quod & ipse dominus deinde confessus
 est humillime, dicens: Venit enim filius hominis, quare-
 re et saluum facere quod perierat. Sed quia præcipue
 fuerat

Psal. 118

Mat. 22

Luc. 1

Nu. 16

Luc. 1

Ioan. 7

Ioan. 8

Ioan. 5

Heb. 1

Luc. 2

Luc. 19

Mat. 15 fuerat missus ob oves, à domo Israel deperditas, ideo clamavit omnis turba: O pater in excelsis, osanna, id est, ah, salua nos filio, id est, per filium David, id est, Iesum Christum, verū Messiam nostrū, qui venit in tuo nomine nostram salutem operaturus, quā hodie operari cepit.

Et recte nimirum, quādoquidem Christus die dominica Palmarū suam ex parte cepit passionē, quā finita tandem est in die Parasceues, quum vsq; adeo post dñi die Palmarū dominica ingressum propter eius in templo doctrinā, et expulsionem vendentium & ementium, persecuti sunt ipsum Iudæi, vt eum omnino quærerēt ad occidendum, nec esset qui auderet eum per noctem hospitio suscipere: atq; ideo quum esset iam hora vespere, Christus egressus Hierosolyma, profectus est cum discipulis in Bethaniam.

Luc. 19

Quod sane initium passionis eius ecclesia considerās, et mœsticiam tantam post tantam gloriam ponderans, statuit die dominica Palmarum duas habere processiones, omnino contrarias: vnā laetam, de Christi susceptione & in Hierusalem deductione cum laudibus diuinis, atq; ramorum & vestimentorum ornatu in viā.

Aliam tristem & flebilem, quā facta est feria deinde sexta in Christi eductione ad crucifigendum. Cuius quoq; causa legitur ea die passio domini secundum Mattheum. Ex quibus duo docemur: Primo, vt discamus in nullam vnq; esse huius sæculi lætitiā confidendum, scientes nullum esse gaudiū in hoc mundo tam ingens, quod vel non inturbaret mœstitiā, vel cuius extrema non occuparet dolor, propterea mundum non esse diligendum, nec ea quę sunt in mundo, quum transeat mundus & omnis cōcupiscentia eius. Secundo, qd vbi voluerimus habere gloriam cœlestis patrię, quā repręsentatur per primā processionē, operæ precium est; vt prius eamus illuc per viā passionis, quę admodum Christus illuc venire nō potuit, nisi per viā suę passionis et mortis, qua nobis salutē, redemptionē et aternā gloriā cœpit operari primum die dominica Palmarum, die sexta ante sabbatum Paschæ solennis, quę dies erat quietis.

Feria

Feria secunda.

QVo pacto dominus Iesus humani generis recreationē, hoc est, redemptionē ab æterna damnatione diabolicę captiuitate per suā passionē inceperit die Palmarum dominica, quę fuit sexta dies ante sabbatum solennis Paschæ, dictum est: nunc audiamus, quomodo tandem operatus est redemptionem per suam passionem die quinta, quę nobis est feria secunda, vel (vt dicere solemus) dies Luna.

Atq; sane licet Iudæi ea die dominū non occiderint, tamen nihil obmiserunt, quod in ipsis fuit, quod potuissent eum interficere, sed non potuerunt: tum quia non fuerit in eorum potestate, sed in voluntate Iesu Christi, qui suę mortis horam habuit à patre deputatam: tum quia non audebant præ turba, quę ipsum propter vitalem doctrināq; sanctitatem, & propter diuina miracula nō secus habuit, atq; eum prophetam, qui promissus erat mundo, imo ceu mundi saluatorem. Et hæc sane fuerunt diuę potissimi causę, propter quas potissimi scribæ, pharisæi, principesq; Iudæorum, voluerunt ipsum interficere, & quidem die quinta ante sabbatum Paschæ magnum, quę nobis est feria secunda.

Primo quidem, quū venisset die Palmarū Hierusalem, et ingressus esset tēplum, eiecissetq; e templo vendedores & emptores, cœpissetq; docere mirabiliter, altera post diem Palmarū, venerūt ad eum docētē principes sacerdotū & seniores populi, dicentes: In qua potestate hæc facis? & quis dedit tibi hanc potestatem? ipse verò respōderet illis inter cætera cum parabola de vinea locata agricolis, ac ipsi sentirent quia diceret de ipsis, mox quæsuerūt (inquit Mattheus) eum tenere, sed timuerūt turbas, quoniam sicut prophetā habuerunt eum. Marcus vero ait, qd quæsuerint eum perdere, sed timebāt eum, quoniam vniuersa turba admirabatur super doctrinā eius. Lucas autē ait, quia nō inuenerint quid facerēt illi. Omnis enim populus suspensus erat, audiēs illum: quoniam sermo ipsius potestate plenus erat, nec docebat vt pharisæi. Ex quibus patet ipsos Iudæos Christū dicitur occidisse

Ioan. 10

Ioan. 7
Ioan. 8Luc. 7
Ioan. 7
Deu. 18
Ioan. 4Mat. 22
Mar. 11
Luc. 19
Ioan. 12Mat. 23
Mar. 11

Luc. 4

occidisse ex inuidia, quam isti conceperant ex eius doctrina & fama & gloria. Secundo quidem, quia resuscitato per ipsum Lazaro, magnus ex omni parte populus adcurreret, cum quia Christum, tum quia Lazarum viderent: illico collegerunt principes sacerdotum & pharisaei concilium, consulentes quomodo possent eum opportune tradere morti, dicentes: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum. Et singulariter pharisaei dicebant ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus. Ecce mundus totus post eum abiit. Quapropter non solum ipsi cogitarunt, quomodo eum interficerent, sed et mandatum dederunt, ut si quis eum cognosceret, ubi esset, indicaret, ut comprehederent eum: imo, quod plus est, quum viderent quia multi propter Lazarum, quem suscitauerat a morte, crediderant in eum, et abierant, cogitauerunt ut et Lazarum interficerent.

In cuius memoriam feria secunda Palmarum legitur Euangelium, quod differit de coena Christo facta in Bethania, cui Lazarus interfuit, quanuis historia Euangelij non facta fuerit feria secunda, sed in vigilia Palmarum. Ex quo quidem Euangelio docemur aliqua:

Exo. 23 Primo, quomodo Iudas Ischarioth ex mera auaritia, quae prorsus excusat hominem, coeperit occasionem vendendi et tradendi Christum pro xxx. denariis, quos putabat se furari potuisse ex trecentis denariis, qui poterant haberi, si fuisset venditum unguentum preciosum, quo Magdalena domini pedes & caput unxerat.

Deu. 16 Secundo, Christianos et quidem simpliciores, non esse molestandos, sed pie excusandos, ubi caeremonias etiam superfluas deo vel sanctis eius offerunt, quoniam & eas sibi vult fieri Christus corporaliter ex charitate, quae nec in vita, nec in morte excidit, imo quae maior est & syncerior post mortem, quum & eas facerent illi corporaliter, si corporaliter ipsum haberent.

Mat. 26 Non proinde sunt ridendi nec reprehendendi, qui bono zelo sanctorum corpora, ossa, vestimenta, & id genus reliquias eorum, aliquo honore vel adficiunt, vel osculantur.

Alioqui reprehendende fuissent tres Mariae, quae in die resurrectionis venerunt dominum ungerere mortuum, ex quibus fuit ipsa Maria Magdalena, quae propterea laudatur a domino, quod fecerit in vita sibi, quod factura fuerat in sepulchro, si inuenisset ipsum, dicente ad Iudam Christo: Sine illam. Quid Sinas Iuda nunc Mariam facere, quod faceret mihi in sepulchro, si valeret: sed non poterit, quia tum resurrexi. Atque ideo Matthaus ait, quia ipsa praeuenerit ungerere corpus domini in sepulchrum. Nostrium, charissimi, erit, ut (docente Paulo) Christum ungamus odore & unguento bonorum operum, quatenus ei simus bonus odor, qui ascendat ad eum, nos illi gratificaturus.

Feria tertia.

Sicut feria siue die secunda post Palmarum, Christus dominus ideo per suam innocentem passionem generis humani redemptionem operatus est, quod multas insidias a Iudaeis passus sit, qui quaesierunt eum duntaxat occidere ex inuidia, quam partim propter illius mirabilem diuinamque doctrinam, veritatis & iustitiae plenam, quam isti ferre non potuerunt: partim ex miraculosa ipsius operatione conceperunt, quum ipse gloriam aegre ferrent: ita sane hodierna quoque die tertia post Palmarum, per suam passionem operatus est humani generis redemptionem, quando pares insidias, contumelias & iniurias passus sit a Iudaeis in templo, quas praecedenti die sustulit docendo populum, disputandoque sanctis literis contra ipsos summos sacerdotes, principes & seniores, qui propterea voluerunt eum interficere, quibus proinde ostendit inter alia futuram plagam, clamans & dicens: Hierusalem Hierusalem, quae occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluit: &c. Ecce domus vestra &c.

Feria quarta.

Ad eundem quoque modum quarta post Palmarum die dominus noster humani generis redemptionem operatus est per suam passionem, quae ea die nimirum

Mar. vii.

Mat. 26

1. Cor. 2

Mat. 21

22. 23.

Luc. 20. 21

Mat. 23

Luc. 13

vsque ad deo appropinquabat, vt in ea ipsa, quæ fuit quarta feria, veditus fuerit ipse dominus ab Iuda Ischarion, qui quum esset excæcatus ex auaritia illicitoq; desiderio pecuniæ, quã putabat se amisisse ex vnguento, quo Maria Christum vnxerat, statim cogitauit, quo pacto posset se suamq; maledictam auaritiam vindicare, pecuniamq; quam poterat ex furto habere vnguenti, reciperare. Profectus est itaq; testibus Euangelistis, ad principem sacerdotum, & ait illis: Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos, (ita quidem prophetatũ) quos ipse Iudas furari potuisset, si de trecentis denariis, quibus vnguentũ Mariæ vñdudari poterat, semper vnum denarium receperat a decem.

Feria quinta.

ITa quoq; dominus statim feria quinta Palmarum, nõ minus q̃ diebus præteritis, humani generis redemptionẽ operatus est per suã passionẽ, de qua vsque ad deo Iudæi, præsertim summi sacerdotes, scribæ, pharisæi, & seniores, solliciti fuerunt, vt ipsum innocentissimum dominũ, quia venerat eius passionis hora, traditis Iudæ triginta denariis argenteis, sero per Iudæ traditionem cõprehenderint in horto, vbi sanguineum sudorẽ emitens, profecto satis euidenter operatus est humani generis redemptionẽ et salutem, quã primo, amiserat in horto. Quam quidem passionem mox deinde feria sexta in ara crucis finit.

In die feriæ sextæ parasceues.

Diximus, charissimi, sabbatum vsuale, & de eo sanctificando præceptum, a deo figuraliter esse institutum, & quidem primo, vt populus Israeliticus recordaretur in eo creationis totius mundi, quem dominus deus creauit sex diebus, & ab ea creatione requieuit & cessauit die septimo, qui est sabbatum, quod sibi propterea dominus benedixit & sanctificauit.

Diximus deinde, quod illa realis mundi creatio, fuerit figura spiritualis recreationis ipsius mundi, hoc est, totius humani generis redemptionis. Quemadmodum

cum enim dominus ipse realiter huc mundum creauit sex diebus, & ab actu creationis cessauit septima die, quæ vocata propterea est dies sabbati, id est, quietis: ita etiam dominus idem spiritualiter recreauit, hoc est, redemit totum mundum, id est, totum genus humanum passione sua sex diebus, incipiendo a die dominicæ, & septima die, hoc est, die sabbati, cessauit ab actu eiusdẽ recreationis & redemptionis, quoniam mortuus requieuit eo die in sepulchro.

Quomodo vero sua passione, mundi, hoc est, totius humani generis, redemptionẽ singulis diebus ex parte a die Palmarũ, quorũ quinque sunt, operatus est, ab iudeo ximus vsq; ad diem sextã, quæ dicitur dies parasceues.

Hæc nimirum dies Parasceues, est dies illa dierum sexta, in qua dominus Iesus in sexta mundi ætate, qui humanũ genus sexta die creauit in principio mundi, sexta hora diei mundũ ipsum, id est, genus humanũ recreauit & eius redemptionem passione sua operatus est, & in ipsa oia cõsummauit, prout ipse saluator noster expressit in verbo sexto, quod in ara crucis inter vltima verba, quæ loquutus est inibi, dixit, inquiens: **CONSVMMATVM EST.** Qd. hac hora diei sexta, & sexta die sex dierum, cõsummaui generis humani redemptionẽ, & quicquid secundũ legẽ, patriarchas & prophetas ad voluntatẽ patris mei pro ea redemptione facere debui mea passione morteq; mea, sic in oibus perfecĩ, vt merito die septima sabbati requiescã per mortem meã in sepulchro, quam & propterea, o homo, memento vt sanctifices in veritate potius quã in figura.

Cum quãta autẽ difficultate & fatigatione, cũ quãtoq; dolore & tormento, cum quo deniq; modo & ordine eiusmodi generis humani redemptionem hodierna sexta die cõsummauerit per suam passionem & mortẽ, quo modoq; die septimo, qui sabbatum dicitur, requieuerit, nemo nobis & clarius et melius & verius narrare potest, q̃ veridici quatuor Euangelistæ, qui nobis eã sacrosanctã passionẽ et mortẽ Iesu Christi luculẽter veraciterq; descriperũt: Matthæus, cap. vigesimo sexto

X. & vi

Mat. 26
Mar. 14
Luc. 22
Hier. 11

Luc. 22

Gene. 1
Exo. 20
Deut. 5

Ioan. 19

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

et vigesimo septimo, Marcus decimo quarto et decimo quinto, Lucas vigesimo secundo & vigesimo tertio, Ioannes vero cap. decimo octavo & decimo nono. Quorum descriptionem, vt facilius et fructuosius, sineq; longis superfluisq; ambagibus audire & intelligere possitis, ipsam diuidam in septem partes secundum septem gressus, in quibus dominus noster dilectissimus redemptionem generis humani consummavit.

Primo dicam, quomodo dolose transferit a cena vltima ad hortum, quodq; fecerit inibi. Secundo, de hortu ad Annam. Tertio, de Anna ad Caiphā. Quarto, de Caiphā ad Pilatum. Quinto, de Pilato ad Herodem. Sexto, de Herode rursus ad Pilatum. Septimo, a Pilato ad locū Caluarie, vbi sexta diei hora fuit crucifixus & deinde hora nona mortuus, & sepultus in nouo sepulchro: vbi die sabbati requieuit vsq; ad diem sue gloriose resurrectionis. Vtcrius quare in Concionibus Pragensibus.

A Vdistis modo charissimi, quanta difficultate & passione dominus noster Iesus Christus hodierna die sexta redemptionē nostrā consummauerit, eo ipso dicente in sexto suo verbo, quod in cruce protulit: Consummatū est, id est, quicquid facere debui pro redemptione generis humani, nūc perfeci & consummaui, superest, vt & ipsi consummemus, quod nos facere oportet, si volumus nostrae redemptionis esse participes. Id quod facimus, vbi in vera poenitentia pro nostris peccatis recolligamus deuote summamq; passionis dominicę articulos, et agamus bonis operibus vsq; ad finē vite gratias seruatori nostro, dicente: O Iesu saluator noster, & consummator gloriosi operis, quod accepisti a patre consummadum, quicquid ipsum cōstanter multis laboribus & ingentibus doloribus consummasti: da nobis, vt quicquid facere debemus pro nostra redemptione, quam nobis tam duriter tua passione & morte comparasti, sic consummare possimus, vt tecum in hora nostrae mortis hoc verbum summę perfectionis dicere valeamus, Consummatum est: & deinde tecum esse, vbi finis est om-

nia

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 163
nis cōsummationis, vbi velis nostri corā patre tuo me mor esse, sicut memor fuisti latronis in cruce, quem duxisti tecum in paradysum. Amen. Luc. 23.

In die gloriose et lætitudinis resurrectionis Iesu Christi.

Dictum est a principio propemodum declarationis huius tertij de sabbato sanctificando præcepti, quod ipsum sit caremoniale. i. figurale: quoniā fuerit ob duas res datum & præceptū, quæ duas alias res, in tempore Messie futuras, præfigurauerint, quibus per Messiam completis, necessario cessare deberet præceptum de sabbato Iudæorum, quod erat die septima in septimana seruandum.

Primo quidem dominus deus sabbatum dedit ac præcepit die septima seruandum, quod in ea recordari deberet populus Israeliticus ipsius realis totius mundi creationis, quæ figurabat spirituale recreationē totius humani generis siue redemptionē, vtpote quod sicut dominus deus (testante scriptura) sex diebus creauit totū mundum, & septimo die requieuit ab omni opere quod parat: ita quoq; dominus noster Christus Iesus, sex diebus, incipiens a Palmarum dominica die vsq; ad diem parasceues, totū mundum, id est, totū genus humanum spiritualiter recreauit, hoc est, redemit, & die septimo mortuus in sepulchro requieuit.

Id quoniam sic (testibus omnibus Euāgelistis) factū est, constat, quod sabbatū Iudæorum legale & caremoniale, prorsus ex prima causa cessauit, nec vltra quo ad diem septimum, nec quo ad cetera ipsius legalia & caremonialia sit obseruandum, quando totum fuit cū Christo sepulchrum & mortuum, nec vltra resurrectorum. Si quidem sole adueniente, recedit vmbra: die veniente, recedit nox: & veritate presente, discedit figura: præsentis signato, cessat signū. Id quod ipse dominus olim testatus est, inquit & loquens de futuro tempore Christi Messie: Neomeniam & sabbatum & festiuitates alias non feram. Et rursus per alium loquutus est dominus propheta, dicens de tempore futuri sui Messie:

X 3 Cessa

Exo. 20.
Deut. 5.
Gene. 2.

Mat. 27.
Marc. 15.
Luc. 23.
Ioan. 12.

Ioan. 2.
1. Cor. 10.
He. 7. 10.

Esa. 1.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Osee. 2 Cessare faciam omne gaudium eius, scilicet populi Iudaici, & solennitatem eius, & Neomenias eius, & sabbatum eius, & omnia festa & tempora eius.

Col. 2 Id quod totum Paulus velut interpret confirmat, in quibus: Nemo vos seducat aut iudicet in cibo aut potu, aut in parte dici festi & neomeniarum, aut sabbatorum, quae sunt umbra futurorum, corpus autem Christi.

Exo. 12 Secundo dominus deus sabbatum & de sanctificando ipso praecipit dedit, ut populus Israel in eo recordaretur ipse exitus de Aegypto, qui praefigurabat exitum sanctorum patrum de limbo inferni, qui recte comparatur Aegypto, quia sit Aegyptus dici coeptus tenebrarum locus, qualis fuit ante Christi aduentum limbus patrum, dicente Mose: Obserua diem sabbati, ut sanctifices eum, sicut praecipit tibi dominus deus tuus &c. & Memoro quod & ipse seruieris in Aegypto, & eduxerit te inde dominus deus tuus, in manu forti & brachio extenso. Idcirco praecipit tibi, ut seruares diem sabbati.

Deut. 5 Nam vero sicut teste sacra historia, Moses illa nocte sabbati expoliavit Aegyptios, et liberauit ex captiuitate Israelitas, ita Christus in illa nocte resurrectionis, quae sabbatum fuit sequuta praecedens, expoliavit infernum, qui figuratus est per Aegyptum, & liberauit patres, & (ut Apostolus scribit) omnes fideles veteris testamenti caritate in die resurrectionis propterea in persona liberatorum ecclesiae: Cum rex gloriae Christus infernum debellaturus intraret, & chorus angelicus ante faciem eius portas principum tolli praeciperet, sanctorum populus, qui tenebatur in morte captiuus, voce lachrymabili clamabat: Aduenisti desiderabilis, quem expectabamus in tenebris, ut educeres vincularos de claustris. Te nostra vocabant suspiria, te larga requirebant lameta. Tu factus es spes desolatae, magna consolatio in tormentis.

Mat. vii.
Mar. vii.
Luc. vii.
Ioan. vii. Quum proinde & haec ipsa figura de exitu Aegypti, sit impleta per resurrectionem Iesu Christi, necessario cessauit & hac causa sabbatum caeremoniale: nec est ultra memoriae creationis & exitus Aegypti more Iudaico, sed resurrectionis Iesu Christi gloriosa celebranda, dicente propheta:

DE DECEM PRAECEPT. LIB. III. 164

pheta: Ecce dies venient, dicit dominus, & non dicetur ultra: viuit dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti, sed viuit dominus, qui eduxit filios Israel de terra aquilonis, & vniuersis terris ad quas eiecit eos.

Hier. 16

Ex his modò patet, Paicha ipsum & sabbatum Israeliticum, recte mutatum à nascente ecclesia, per spiritus sancti inspirationem in diem sabbati alteram, quae dicitur in Euangelio vna, id est, prima vel altera post sabbatum, quae nos recte per excellentiam vocamus à dño Christo Dominicam, et aliquot ob non vulgares rationes

Mar. vii.

Prima earum est, quoniam in ea Christus vtriusque figuram, tam de creatione mundi, quam de exitu Aegypti compleuerit in sua resurrectione, utpote per quam plene genus humanum redemerit, totumque mundum ad vitam reparauerit, mortemque nostram moriendo destruxerit, ante vitam resurgendo reparauerit. Sicut enim Christus caput nostrum in ea resurrexit, & gloriam aeternitatis adeptus est, ita & nos membra per ipsum certo resurgemus, & aeternitatis gloriam habebimus.

Heb. 2.

Secunda, quoniam magnae dignitatis est dies dominicae resurrectionis, utpote quae non solum dies est dominicae resurrectionis, sed & fuit prima dierum huius temporis, quae nox non praecessit, qua inchoata est mundi creatio, formataque lux. Nam si à sabbato, quo dominus requieuit à creatione mundi, & eorum quae sunt in mundo, computes ordine retrogrado, ut sabbatum sit dies septima, dies Veneris sexta &c. constabit, diem dominicam, qua Christus resurrexit, fuisse primam, in qua caelum et terra creata sunt, & in ea creatus angelus est, & ad deum conuersus, in qua & omnes resurgemus. Atque hinc est, quod paschalis ipsa prima dominica, quae nunc nostrum est sabbatum, propter excellentem dignitatem pro octauis habet omnes toto anno sequentes dominicas.

1. Cor. 15

1. Thef. 4

Gene. 2

Circa cuius tempus cuncta elementa, imò cuncta creatura suo congratulantur auctori, resurgenti Iesu Christo, quae fuerunt hactenus per hyemem tristitia & mortua, in qua nec nos esse decet mortuos, sed ex animo laetos, admodum Marias tres angelo, et dicente: Nolite expauescere.

Mar. 16

X 4 Iesum

Iesum quaritis Nazarenum, crucifixum, surrexit, non est hic, &c. quandoquidem non sibi solum, sed nobis omnibus surrexit. Et haec de sabbato, & de eius praecepto, prout ipsum ceremoniale fuit, quod & plane cessavit. Tertio, praeceptum de sabbato fuit morale in eo, quod duo praecipit, quae natura dictante semper et ubique seruanda sunt, quae simul & quidem praecipue sunt vna cum ipso sabbato translata in diem resurrectionis dominicam, tanquam in ea & in ipsius dominicis octauis singulariter obseruanda. Primo, ut ipsum sabbatum sanctificemus, hoc est, sancte seruemus, non quod ipsum factus mus sanctum, quod antea sanctum est a deo creatum, sed ut nobis sit sanctum. Id quod fit, ubi in eo sancta cogitamus, videmus, audimus, loquimur, & facimus: si quidem sanctificare nihil est aliud, quam declinare ab omni malo, & facere bonum. Atque licet secundum hanc interpretationem quilibet dies sit sabbatum, & omne tempus nouae legis: quia semper oportet declinare a malo, et facere bonum: singulariter tamen oportet hoc ipsum nos facere in ipso die dominico, quod iam nostrum est sabbatum, quia singularia opera Christus in eo fecit, singulariaque nobis in ipso beneficia contulit, & quidem praecipue, quod in eo resurrexit ad vitam aeternam, nobisque dedit suum tempore ad eandem vitam aeternam resurgere, si sanctificauerimus hoc ipsum resurrectionis ipsius sabbatum, hoc est, diem dominicum. Cuius sane sanctificationis dominicae diei nobis exemplum primum reliquerunt tres Mariae, quae (Marco teste) summo dominicae diei mane sanctificauerunt ipsum sabbatum nouae legis, quas oportet spiritualiter, si corporaliter non eatenus licet, imitari.

Ad cuius intelligentiam scitu dignum est, per tres Marias intelligi quoscunque homines, maxime Christianos si de illuminatos, sicut Maria illuminata dicitur. Per aromata quae comparantur, bonas virtutes, orationes, piaseque operationes, quae non secus ascendunt ad deum, atque odor aromatum surgit in altum. Per valde mane, tempus sine mora citum. Per sabbatum, quietem et mentis tranquillitatem. Per monumentum, cor nostrum, in quo

Christi

Christus vult sub velamine latere, aliis facie reuelata videndus. Per lapidem super monumentum, omne peccatum, quod cor non secus atque sepulchrum lapidis claudit, ne inibi possit Christus conspici. Per ortum solem, discussionem peccati tenebrarum. Per quaerere, quis reuoluet nobis lapidem a monumento, ex animo desiderare a deo spiritu sancto, ut remissione peccati cor illuminet, ut inibi Christus resurgens hic cum gratia, alibi cum gloria videri possit. Per sequi in Galilaeam Christum, transmigrare de tribulatione ad vitam aeternam.

Primo proinde sanctificantes sabbatum, quaramus Christum in corde nostro, hoc est, vera deuotione, non ficta charitate, nec hypocrisis, ne ipse dicat: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.

Secundo, quaramus ipsum bonis operibus, piisque virtutibus, odoriferisque precationibus, qui nobis remittat peccatum, quo cor nostrum clausum est, & profecto non erit nisi deus, Christus unigenitus, qui solus peccata remittit, solus etiam illuminat. Et profecto quæstus, reuoluet lapidem, hoc est, peccatum a monumento. id est peccato re, prout reuoluit a corde Marite Magdalenae & Petri.

Tertio, quaramus valde mane, hoc est, cito sine mora, non procrastinantes, ne cita morte intercipiatur, cuius incerti sumus, dicente scriptura: Non tardes conuertere ad dominum, & ne differas de die in diem: subito enim venit ira illius, & in tempore vindictae disperdet te: memores, quoniam mors haud tardat. Quarto, quaramus sabbato, hoc est, in pace & quiete, ab omnibus malis cogitationibus seclusi, sic ut non sit nobis propositum peccandi, quando utique Christus alioqui non inueniatur in sepulchro, id est, corde nostro, in quo est conscientia propter peccatum irrequieta. Id quod totum dominus de cubiculo clauso orationis intellexit.

Quinto, sequemur exorto sole, id est, discussio peccato, Christum in Galilaeam, id est, transmigracionem, quo ipse nos praecessit. Id quod non est aliud, quam ut ea via sequamur eum ad patriam, per quam Christus illuc praecessit. At Christus illuc praecessit per tribulationem, passionem &

X, denique

1. Tim. 4

Gen. 1

Psal. 16

Mar. 16

Psal. 49

1. Cor. 13

Esa. 29

Mat. 13

Mar. 2

Luc. 3

Luc. 7

Mat. 26

Ecc. 4. 6

Luc. 24

Act. 14 deniq; mortemita & nos non aliter confidamus cum il
Rom. 8 luc sequi posse, nisi tribulationibus &c. Tunc enim cō
 regnabimus & conglorificabimur, vbi compatiemur.

Insuper & duo discipuli, qui in ipsa die Paschatos,
 hoc est, dñicæ resurrectionis, ex Hierusalē profecti sunt
 Emauentem, nos suo exemplo docuerunt, quibus rebus
 oporteat sanctificare sabbatum, hoc est, diem domini
 cum, & quem unq; diem feris dicatū. In primis enim
 docent, nos in sabbato, hoc est, in die festo, multifariam
 debere sacrificare, id est, deo de rebus nostris in signum
 subiectionis & obedientiæ offerre.

Nu. 28 Cuius argumēto quondam et in figura sabbato duo
 agni, et duæ decimæ similæ oleo consperæ offerebātur,
 aliis diebus tantum vnus, nisi in solennitatibus et calen
 dis, ad designādum, qd sabbato abundantius deum lau
 dare debeamus. Et sacerdotes in primis in sabbato ma
 ctabant et offerebāt, cultui diuino instantes: argumēto
 quoq; vt sabbato diuinis rebus studiosus incūbamus.

Quum proinde quicquid sumus & habemus, tribus
 conflet, anima scilicet, corpore, & substantia terrena,
 oportet vt diebus festis de tribus eisdem sacrificemus,
 & sabbatum deo sanctificemus, vt i sacrificariū duo dis
 cipuli Emauentem proficiscētes. Primo sanctificemus
 diem sabbati per oblationē animæ, quod facimus, vbi
 contristamur de peccatis, formidātes ne per ipsa Chri
 stum dereliquerimus. Hæc enim est ipsa tristitia secun
 dum deum, quæ pœnitentiam in salutē, Paulo teste, sta
 bilem operatur. Et est etiam sacrificium, sine quo vis
 aliud deo gratum esse valet, Propheta dicente: Sacrifici
 um deo spiritus contribulatus, cor contritum & humili
 atum deus non despiciet. Hinc scriptura: Sabbatū, in
 quit, requietionis est, affligetiq; animas vestras, per cō
 tritionē videlicet, vt doctore Origene, tunc examine
 mus conscientiam, & doleamus de cōmissis. Ad quod
 videtur pulchre alludere nomenclatura diei dominicæ
 apud Germanos, qui eam diem nomināt Sonetag, vt in
 ea se reconcilient homines propter iniustitias suas cum
 sole iustitiæ Christo, qui sol iustitiæ est, ac resurrexit die
 dñicæ

Ro. 8
Psal. 50

Leui. 16

Mala. 4

dñica solē oriente. Sic ea die duo discipuli tristes fuerūt,
 arbitratī ne forte propter eorum peccata Christus nol
 set eis apparere, quā ceteris apparuisset. Secundo san
 ctificemus diem sabbati per oblationē corporis, quod
 facimus partim, vbi diebus festis sobrie viuimus, casti
 gando per sobrietatē corpus, vt mens eō melius erige
 re se possit deuotionibus & cōtemplationibus, dicente

Paulo: Exhibeatis corpora vestra deo hostiā &c. Hinc
 summe peccant, qui die sabbati magis q̄ aliis diebus,
 indulgent crapulis & ebrietatibus: vnde necessum est,
 vt corda maneāt sine deuotione. Cuius causa Christus
 hortatur: Attendite vobis, ne forte grauentur corda ve
 stra in crapula & ebrietate, & curis huius vitæ: partim,
 vbi proficiscimur in ipso ad tēplum, & inibi laudes la
 biorū offerimus, deuote precantes, deoq; cōsistentes &
 canētes, & orantes, Paulo hortate, quū dicit: Per ipsum
 ergo offeramus hostiam laudis semper deo .i. fructum
 labiorū, cōsistentium nomini eius. Ita sabbatū sanctifica
 runt gentiles isti, qui (teste Ioanne) die festo quondam
 ascenderunt Hierosolymia, vt ibi in templo adorarent:

partim, vbi inibi de deo vel loquimur, vel audimus de
 ipso, verbo ipsius attendentes. Ita Christus sanctificauit
 sabbatū, quādo non solum in ipso cum parentibus visi
 tauit templum ad orādum ibi, puer adhuc, sed et ibi vir
 effectus, plerunq; semper die festo docuit. Quādo hoc
 in templo fieri nequit, saltem domi vel alibi hoc ipsum
 faciamus, quādo non alia nobis est cōpia. Sic Iob in die
 festo filios suos dicitur sanctificasse, hoc est, bonis &
 piis disciplinis instituisse, deq; deo cum ipsis diseruisse.

Sic duo euntes in Emaus, sanctificarunt diem domini
 cam, quādo in via loquuti sunt de Christi verbo, de
 eius passione et morte. Tertio sanctificemus sabbatū
 per oblationē substantiæ terrenæ, quod facimus,
 vbi opera misericordiæ cōferimus in pauperes die sab
 bati, iuxta scripturam, dicentem: Mittite partēs eis qui
 non præparauerūt sibi, id est, pauperibus. sanctus enim
 dies domini est. Ita quōdam Tobias sanctificauit sab
 batum, quādo in ipso pauperes inuitabat ad prædium,

quādo in ipso pauperes inuitabat ad prædium,

quādo in ipso pauperes inuitabat ad prædium,

quādo in ipso pauperes inuitabat ad prædium,

Ro. 12

Luc. 28

Heb. 13

Ioan. 12

Luc. 2

Luc. 8

Iob. 1

Luc. 24

Neem. 8

2. Esd. 8

Tob. 2

pau

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

pauperesq; sepeliebat. Ita proculdubio sabbatum sanctificauit Christus, autor sabbati & dominus ipse, ut patet in eo, qd quum iudæ diceret in vltima coena, ut citius faceret quod esset facturus, putarunt discipuli qd dixisset Iesus, ut videlicet ex more dñi emeret ea, quibus opus esset ad diem festum, vel egenis vt aliquid daret. Ita diem sabbati, hoc est, diem dominicā sanctificauerunt duo discipuli Emauntem proficiscentes, quum dominum sanctū peregrinum coegerint, vt secum intraret hospitium, nempe soluturi pro eo necessaria corporis per noctem. Vnde meriti sunt secū habere, aduersperante & inclināre iam die, dñm sabbati, qui cōsolatus est eos, & ipsi scripturam interpretatus, vt ipsum cognouerint.

Ioan. 13

Iam verò, charissimi, quum videamus nunc ad hunc respicere & diem, hoc est, tempus huius seculi multis modis ad interitum declinare: superest, vt hisce diebus singulariter sanctificemus sabbatum bonis operibus, prout duo discipuli, & per ea dominum sabbati inuitemus & cogamus, vt nobiscum maneat sua gratia, nosq; consoletur & sanctificet, vt æternum sabbatum, hoc est, diem perpetuæ quietis habere valeamus.

Quibus rebus duo discipuli Emauntem proficiscentes, sabbatum iuxta dei præceptum morale de sabbato sanctificauerunt, nosq; ipsum sanctificare suo exemplo docuerunt: iidem penè rebus sanctificauerunt idem sabbatum cæteri discipuli oēs, vt de ipsis inter alia testatur euangelium Lucę de resurrectione dominica. Ipsi enim in die resurrectionis sanctificauerunt sabbatū nouum oblatione anime, vtpote quoniā tristes fuerunt, nec gauisi, donec dominū viderūt, & cognouerunt, & mirati sunt præ gaudio. Deinde oblatione corporis, quia moderate sobrietq; vixerunt, vt ex eo claret, qd aliud ad manducandum non habuerint q̄ pisces & fauum mellis, cuiusmodi cibaria delicata non fuerunt, sed rustica, quæ suis ipsorum artificijs & laboribus quasi rustici piscatoresq; sine lucro noxio habuerunt. Postremo, oblatione substantiæ, vtpote qui ex piscibus et melle Christo Iesu distriberūt, sicut diuites & habentes largiuntur pauperi.

Luc. 24

Ibidem

Mat. 4.

Ioan. 1

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 167

& non habentibus. Insuper addunt & quartum, quod debemus sanctificare sabbatum, vtpote pacem, in qua singulariter oportet viuere sabbato, quæ admodum pacifice vixerunt discipuli, quum fuerint ita cōgregati, vt in medio eorū comparuerit & steterit autor pacis ipse Christus, qui dumtaxat amat esse inter pacificos, & inter eos qui concorditer viuunt, ipso testante, quum ait: Vbi duo vel tres congregati sunt in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Quare Paulus hortatur, inquit: Pacē habete, & deus pacis & dilectionis erit vobiscū. Iam verò quomodo nos sumus congregati pacifice in nomine Iesu, quomodoq; sanctificamus pacifice sabbatū, declarant nostræ crapulæ, bibitiones, cōrentiones, & id genus alia vitia, quibus ita singulariter indulgemus sabbato, vt non possimus non aliter videri cōgregati, q̄ in nomine cacodæmonis, quibus seruimus diligenter, qui & suam mercedem quotidie tribuit.

Mat. 18

1. Cor. 13

Et hætenus de primo, quod deus in suo tertio præcepto præcipit, vt videlicet ipsum sabbatū sanctificemus, i. in eo ipsum, adeoq; Christum sua gratia toto corde quæramus, de peccatis nostris pœniteamus, deuote precemur, legamus & canamus in templo domini: sobrie viuamus, dei verbum audiamus, & ipsum opere complere studeamus: pauperibus contribuamus, et pacifice deniq; concorditerq; viuamus in nomine Iesu, id est, in eo quod confert ad salutem, quam præ se fert nomen Iesu: itemq; totum sabbatum diuino cultui applicemus, totum laudibus diuinis peragamus.

Secūdo præcipit dominus deus in suo isto tertio præcepto, vt sabbatizemus, vt patet ex vocabulo. i. vt vacemus, feriemur, & ab operibus, laboribus & secularibus curis requiescamus, non tamen turpiter ociemur, quū multā malitiā docuerit ociositas: sed vt corporaliter aliquātiſper à laborādo cessemus, vt hoc facilius & cōmodius animo sabbatū sanctificemus, deoq; & ipsius rebus vacemus. Id qd aliās nō æque fieret. Quū enim corpus terrenū de sui natura terrena appetit, fieri solet, vt homo secūdum illā partē, à qua cōmuniter deprimis

Ecdi. 33

Gene. 1

Sap. 9

Gene. 8

semper

semp ad terrena tendat, nisi se conetur ab alijs eleuare.

Atq; hinc est, vt & sanctificatio hominis aliquod oporteat habeat certū tempus, in quo eum nō liceat et vacare corporalibus operibus, detur ei materia vacandi spiritualibus. Sicut enim corpus indiget aliquo tempore ad refectionē sui, quā fit per somnum, comestionem, & id genus alia, quod alioqui deficeret in operando & viuendo: ita & anima indiget aliquo tempore ad refectionem spiritualem ne deficiat, quā fit per orationes, oblationes & similes res. Hoc est, quod dominus per

Deu. 5

Mosen ait: Obserua diem sabbati, vt sanctifices eum, sicut praecepit tibi dñs deus tuus: Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua: septimus dies sabbati est, id est, requies dñi dei tui. Nō facies in eo quicq; operis, tu & filius tuus & filia, seruus & ancilla, bos & asinus, & omne iumentum tuū, & peregrinus qui est intra portas tuas, vt requiescat seruus tuus & ancilla tua, sicut & tu.

Ecci. 3

Sic sane vt in ceteris rebus omnibus dñs deus habere tempus certū voluit, ita & in sanctificationibus nominis sui. Sic Apostolus voluit, vt etiam cōiuges ob opus orandi ex consensu, ab opere & debito coniugali abstinerent, vt certo tēpore vacarent orationi. Quo quidem pacto & hac ratione nemo sanæ mentis reprehendet ecclesiam, q̄ definiuerit aliquot per annū dies, in quibus diuinis rebus homini commodius vacare liceat, quum fuerit ab operibus manualibus liber: imō qui obligat ad huiusmodi definitum tempus, quanquam alioqui suauul & alios dies possit, imō debeat sanctificare, vt totum tempus vitæ, sit tempus sanctificationis.

1. Cor. 7

Vsq; adeo autē ecclesia pensi habuit duas huius tertij precepti res, quas in eo dñs deus praecepit, vt aliquot ex

teriores ceremonias (cum moderatione tamē) in diebus festis p̄mittat, vt per eas veræ sabbatizationis et sanctificationis paulo ante dictę, paulo tenacius admoneamur

Ocium liberalius, & quidem corporale, significat ocium spirituale, vt videlicet celsamus & ociamur a cupiditatibus & cogitationibus malis, vt esse capaces possimus verbi dei, quod requirit vacuam animam. Ociamur

res igitur diebus festis, recordemur quam causa ociamur. & sic monumentum & memoriale habeamus, q̄ vacandum sit nobis ad deum audiendum.

Ornatus vestitiū paulo splendidior, nō modo permittitur in decus & honorē ecclesiae, quā diebus festis non secus atq; ad cœlestes quasdam nuptias cōuenit, sed & vt per ipsum admoneamur honorū operum, quasi pulchrorum vestimētōrū, vtpote verbum dei & Missam audire, orare, elemosynas elargiri, & hoc genus operum facere, vt Christus alibi contra phariseos docuit.

Victus paulo lautior, significat meditari & legere benescia dei, passionē Christi ruminare & verbū dei, peccatq; propria recēlere, proq; eis dolere. Qui proinde totum decus feriarū simpliciter statuūt in ornatu vestitiū & victus splendore, & ocio laboris, nec seruant potius mysteria, quā hæc tria representat: nihil æque faciunt, q̄ q̄ Iudaicā solennitatē obseruāt, & non nisi prouocamenta sunt libidinis & victoriū. Nam venter repletus & anima ociosa, deinde obiectis ornamentis corā oculis, quid faciant, nisi vt in luxuriā ducant et mala desiderat. Siquidem hoc ipsum sabbatizare posset quilibet meretricis, hoc posset & quilibet Turca & paganus, imō sus & equus, s. comedere, bibere, & deinde ocitari, & p̄pōse adornari. Tam itaq; demū colligimus, quemadmodum duo præcipue deus Max. in hoc tertio suo præcepto præcipit, vtpote quiescere, hoc est, cessare & abstinere ab opere feruili & manuali, nimirū mercatorē a meratione actuali, agricolam ab actu agriculturæ, & quēcūque deniq; artificem a suæ artis mechanicæ exercitio: deinde bonis operibus ipsum sabbatum sanctificare: ita bifariā peccatur mortaliter contra hoc ipsum dei præceptum: Primo quidem peccat, qui diebus festis contra ecclesiae consuetudinē & constitutionē manualiter aut ex cupiditate aut ex paruipensione laborant, vtpote qui videntur deum & eius ecclesiam contemnere, suamq; salutem negligere, plusq; corpus & proprium commodum, q̄ & animam & deum curare.

Quapropter deberēt publicę mercaturæ et fora, quæ diebus

Mat. 12

Mar. 2. 3

Luc. 6. 13

Ioan. 7

Ioan. 9

diebus festis tenentur in urbibus & pagis, autoritate episcopii & rectorum reipub. prohiberi, in aliumq; diem transferri, ne palam publicitustq; committeretur tam aperta transgressio huius præcepti in mercaturis & foris, præsertim ubi raro vel nunq; defunt varia peccata & scelera, quæ maxime sunt opera feruilia.

Quia verò nunc in nouo testamento obseruatio sabbati non est figuralis, vt in veteri testamento fit, vt prohibitio operandi in eo tam non sit vq; adeo arcta, vt non solum facilius in nouo testamento dispensetur, q̄ in veteri testamento: (quia figura pertinet ad præstationem veritatis, quæ nec in modico præterire oportet: opera vera secundum se considerata, immutari possunt pro loco & tempore) sed & multas ob causas, citra etiam dispensationem, laborari possit in eo manualiter.

Primo quidem laborari posset in sabbato citra peccatum mortale, quum labor præcipue foret in deliciis & honorem, qualis esset candelas cereas efficere, tapetas excutere, lucibula et id genus alia mundana. Sic quia alias sacerdotes in templo victimas immolarunt, tauros macerant, non soluerunt sabbata. Nec q; homines in eo circumcidebantur, nec quando sacerdotes arcam domini circa Hiericho circumtulerunt septem diebus, sabbatum transgressi sunt. Id quod accipiendum ducimus de omni spiritali exercitio, quale est, pro republica ecclesiastica studere, legere, scribere, docereq;.

Secundo, quando labor attineret ad opus pietatis & misericordie ad proximum, adeoq; ad animæ salutem, qualis esset, medicinas pro ægroto præparare. Sic Christus non peccauit, q; in sabbato hydropicū sanari: quādo quidem sabbatum propter hominē est factum, non homo propter sabbatum. Præterea si lex iussit ferari in sabbato, vt & iumenta a labore quiescerēt, & sic in eis misericordia exerceretur, quare non homo miseretur hominis male habētis? Tertio, quando per eum laborem vitari posset, quod alioqui necessario adficeret personam nostram, qualis est repugnare hostibus. Ita Machabæi non peccarunt, quando pro sui defensione in sab-

bato

bato pugnarunt, qui alioqui perissent vt priores. Ita nec Helias fugiens a facie Iezabel in sabbato, peccauit, quauis alioqui non liceret vltra mille passus in sabbato ambulare. Quarto, quando labor ordinaretur ad imminens periculum, seu damnum rei exterioris, quod per laborem vitari posset: qualis esset, liberare bouem vel asinum ex fouea, in quam incidisset ille.

Quinto, si labor esset, quem necessitas rerum necessaria cogeret. Cuiusmodi sunt victus & amictus, quibus pater noster scit nos indigere ad vitam sustentandam. Sic non peccarunt discipuli, quoniam die sabbati per lata euntes et esuriētes, spicas euulserunt & manducauerunt.

Ex iis itaq; colliguntur tria, quæ permittunt in die festo laborare citra peccatum. Primum quidem necessitas est, legem non habens. Ita mercator fortasse non peccaret, si in die festo venderet aut emeret, quod altera die vel hora non sine magno damno emere vel vendere posset: vt pote q; ipse venditor aut emptor sit transitorius, expectare non volens, quum nec opus nec lucrum quæserit, sed oblatum acceperit, vt damnū caueret: alioqui non facturus ex intentione, malens quod alio tempore offerretur.

Ita non peccat, qui die festo parat ad victum necessaria, coquens ea: contra Iudæos superstitiosos, qui die sabbati non coquunt, sed vorant, crapulantur & luxuriantur.

Ita non peccat, qui necessitate cogente, sabbato vas vini vel ceruissæ cellario inferret: sed peccat, qui tot modiis & cantharis educunt & ebibunt, & inebriatur.

Ita non peccat, qui animalibus sabbato prouidet pabulando, sternendo, pascendo, curando, mulgendo &c. Ita non peccat tabernarius, lanus, pistior, piscator, & id genus alius artifex, qui pro victu & amictu aliorum necessario laboraret, nisi per hoc ebriosis & ludentibus patrocinaretur, et auxiliaretur, & faueret.

Ita non peccat, qui pro comuni vtilitate resciceret pontem, prohiberet fluuiū, repugnaret hosti, incendiū extingueret, et id genus aliis publicis necessitatibus prouideret.

Ita non peccat medicus, cursor, nuncius necessaria ferens, faber equos ferrās, molendinator, & qui id genus

Y alius

Mat. 12

Ioan. 7

Ios. 6.

Luc. 6

Mar. 2

Exo. 20

1. Mac. 2

3. Re. 19

Mat. 12

Luc. 14

Mat. 6

Mat. 12

Mar. 2

Luc. 9

alius aliquid ageret, quod necessitas suaderet.

Ira nō peccaret, qui sabbato nūdinas qugeret, quū nō posset alio tempore, quū ecclesia sustinet ac tolerat eas.

Secundum est modicitas vel paucitas operis aut laboris, utpote si sarror pannū scinderet ad conficiendam vestem, vel tibialia refarciret, aut si mercator aliquid venderet, quod non exposuisset venale. Theologi volunt, quod eiusmodi modicitas laborantem excusaret.

Tertium est pietas, utpote quum quis sabbato pauperibus & indigentibus, item ecclesiis aliquid operis faceret: nēpe frumenta veheret & ligna, potum & cibū & hoc genus alia, non peccaret, quia pietas excusaret.

Ceterum quari solet hoc loco, peccent ne, qui sabbato labores faciunt, in quibus nec pietas, nec necessitas animadvertitur, utpote qui exercēt eo die arremballitarum, arma ostendunt, qui luctantur, qui iaculantur, qui currūt in stadio, ceteraq; id genus exercitia faciūt, quæ possent aliis diebus fieri. Respondemus eos fortasse non peccare, si seruat quæ seruari debent in laboribus omnibus, qui permittuntur sabbato.

Primo, si prius attente diuinis officiis interfuerint.

Secundo, si talia faciunt, ut artus & corpora reddat ad laborandum & sustinendum agiliora.

Tertio, quo possint peccata, utpote ludos, choreas,hibitiones, comestationes et ebrietates, & hoc genus alia vitia, eo facilius vitare, quæ fortassis alioqui ociosi pertrarent: quū sint, ut mox audiemus, maxime vitanda.

Quarto, si non facerent hoc ipsum vel ex avaritia, vel superbia, vel temeritate quadam.

Secundo peccant contra hoc tertium de sabbato preceptum, qui sabbato crasse ruditerq; peccant, ipsum de honestantes & desecrantes, utpote luxuria, ebrietate, ludis, ira, maledictis, homicidiis, rapinis, insidiis, fraudibus, dolis & similibus peccatis, utpote qui vel chorizant, vel nepotantur, vel quid aliud faciunt perperam, quod simpliciter est contra hoc de sabbato preceptum in quo Deus præcipit, ut sabbatū bonis operibus sanctificemus, & malis operibus haud desanctificemus.

Ad

Ad quos ipse Dñs Deus alioqui sit dicturus: Dispergā super vultū vestrum sterco solennitatum vestrarum, & assumet vos secum: Vides quia sterco vocat, solennitates peccantium sabbato. Et aliās: Odi & proiecī festiuitates vestras.

Malac. 2

Amos. 5

Insuper quari quoque solet, nunquid ecclesia recte post dies dominicos peragat alios quoq; dies festos, ut potē dei sanctorū. Recte inquū, nec paucas ab causis.

Prima, quoniam in iis quæ religionis sunt & fidei, ecclesia non erret, nempe habens spiritum veritatis, columna & firmamentum veritatis.

Ioan. 14

1. Tim. 3

Secunda, quod eadem causa militat in feriis sanctorum, quæ in feriis dierum dominicorum. Siquidē sabbatum studio pietatis sanctificamus, dei opera & beneficia recēntes, et gratias agentes. Id quod & ecclesia facit in feriis sanctorum. Præterea dei gratiam sanctorū ipsorum in feriis recolit. Et quæ ecclesia non faceret in natalibus diuorū noui testamenti, quod synagoga suis temporibus fecit, nimirum recolens gratiam dei, quæ Hester, Judith, Machabæo, & aliis contigit? Sane tantis oblatiis occasionibus ecclesia rite dies natales diuorū in cultum dei, qui in sanctis suis laudatur, sanctificat, & gratiam dei in sanctis prædicat & admiratur, sese etiā exemplo bonitatis dei fouet, confortatq;.

Exo. 20

Deut. 5

Tertia, quum contigerint omnia synagoga in figura, quæ non veritas haberet, quæ synagoga præfigurauit futura, ut fierent iuxta suam similitudinem, vel dominus Mosi dicebat: Vide, omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte: iam vero quia cōstat, nō solum in veteri testamēto, adeoq; in synagoga fuisse sabbatū, sed & alios dies festos, certe cōsequens est, ut & in nouo testamento non solū sit dominica dies, sed & aliæ solennitates, quæ figuratae sunt per illas, quo ad præcipuas, quarum quælibet insignis dies solennitates, propter aliquod insigne in illa factum, dicti cepta sunt.

1. Cor. 10

Hebr. 8

Exo. 25

Exo. 26

Ex libro autē Numerorum colligimus, septē fuisse solennitates temporales in veteri testamento.

Num. 28

Num. 29

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Exo. 12 Prima fuit festum Paschæ, quæ propter eminentiam septem durabat diebus, primo quidem mense in memoriam liberationis ex Ægypto. Cuius figuræ veritas in nouo testamento nobiscum habet festum natiuitatis Christi, per quod genus humanum liberatum est a diabolica captiuitate.

Secunda fuit sabbatum, quæ propter excellentiam semper in qualibet septimana suam habuit octauã, in memoriam creationis mundi. Cuius figuræ veritas nobiscum habet festum paschæ, tam sanctum, vt semper in qualibet septimana habeat diem dominicam pro sua octaua, in memoriã spiritualis creationis & liberationis humani generis, quæ facta est per Iesu resurrectionem.

Exo. 32 Tertia fuit expiationis, decima die Septembris, in memoriam beneficii, quo deus propiciatus est populo Israel in adoratione vituli aurei ad preces Mosi. Cuius figuræ veritas nobiscum diè habet adscensionis dominicæ, qua dominus ad patrem adscendit, vt nobis esset apud eum pro peccatis nostris propiciatio.

1. Ioan. 2. 1. Tim. 2 Quarta fuit pentecostes, in memoriã legis datæ in monte Sina. Cuius figuræ veritas nobiscum habet festum spiritus sancti, datæ in monte Sion cū lege euangelica.

Exo. 19 Acto. 2 Esa. 2 Quinta fuit in quolibet mense, ac cæpra dici neomenia, in memoriam gubernationis rerum in nouitate lunæ, iuxta quam deus sua voluntate plerūq; semper hæc res inferiores gubernat. Cuius figuræ veritas habet festum multiplex gloriosæ virginis Mariæ, quæ non modo multas ob causas lunæ cõparatur & soli, vt in nostris Homiliis est videre & in Panegyrico, sed & quæ suis meritis & precibus in filio suo res huius mundi gubernat, vtpote quæ fuit mulier illa in cælo visa à Ioãne, amicta sole, lunã sub pedibus habēs, & in capite coronam stellarū duodecim. Vnde ipsam angeli quondam admirantes, ad eã assumptã dixerunt: Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora cõsurgēs, pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata?

Apo. 12 Cant. 6 Gene. 22 Sexta fuit Tubarum, prima die Septembris, quæ erat quasi quædam inuitatio, vt præpararent se ad festum sequens

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 172

Gene. 22 sequens, in cõmemoratione liberationis Isaac, quando Abraham inuenit arietē, quem obrulit pro eo. Cuius figuræ veritas nobiscum habet festum apostolorum, qui quasi tubis prædicationum inuitauerunt totū mundum ad supernum festum, quorum sonus exiuit in omnem terram, & in fines orbis terræ, dicens: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, hic saluus erit &c. In cuius signū pulsatur campana, quum legitur Euangelion.

Septima fuit Scenopexia, id est, tabernaculorum, septem diebus & in eodem mense, in signum deductionis in deserto, vbi habitauerunt in tabernaculis. Cuius figuræ veritas habet festum angelorum, qui nos deducunt & custodiunt per desertum mundi, sicut illos angelus domini deduxit & custodiuit. Octauo autē die eius festi fuit aliud, quod dicebatur cœtus & collecta. Cuius figuræ veritas habet festum dedicationis & omnium sanctorum.

Insuper fuerunt et alia festa, sed non ita solennia, vtpote furni, & id genus alia. Quorum figurarū veritas habet festa martyrum, cõfessorum et virginum, quæ ita tuit ecclesia celebranda suo loco & tempore, cui qui nõ consentit nec audit, est vti publicanus & ethnicus, quū ipsa veritatis columna & firmamentum, nihil sine causa scripturis cõsona statuere solet, cuius ob id cõstitutio, sicut Iesu Christi, qui semper cum ea existit, est obseruanda, monente scriptura, quū ait: Audi fili mi doctrinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ, vt ad datur gratia capiti tuo, & torques collo tuo.

Est proinde hoc tertium domini dei præceptum, nõ solum de diebus dominicis accipiendum, sed & de diebus festis deiparæ virginis, apostolorum, martyrum, cõfessorum & virginum, ex ordinatione ecclesie, maxime quod honor sanctis impetus, referatur ad deum, qui sanctificauit illos in terra, glorificatq; nunc in cœlis, quorum memoria debet nos inducere ad imitationem fidei, virtutis, & vitæ sanctæ, qua floruerunt ipsi, quum fuerunt adhuc in humanis.

Y 3 De quæ

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

De quarto præcepto. Cap. XI.

Honora patrem tuum & matrem tuam. Exod. xx.

Diximus hucusq; de tribus prioribus præceptis, & his quidē primæ tabulæ lapideæ, quæ digito dei perferripta, pertinent ad deū, nosq; in eum per ipsa ordinamur.

In quorū primo iubemur, vt in deū credamus, & illi prorsus fidamus, ipsūq; ceu verum & supremum dominum & patrem nostrum timeamus, totisq; viribus amemus. In secundo, ne quoquo modo nomine ipsius abutamur, nec ad aliquod mendacium vel quoduis malum vsurpemus, sed in eius solius gloriam, & nostram & proximi salutem sumamus.

In tertio autem iubemur, vt festas aut ipsius aut eius sanctorum, iuxta sacrosanctæ ecclesiæ ordinationem ferriemur, & bonis cogitationibus, verbis & operibus omnino sanctificemur.

Subsequuntur modo septem posteriora domini præcepta, et ea quidem secundæ tabulæ lapideæ, quæ digito dei pariter scripta, pertinet ad hominē, et eum ad proximos ordinat, simulq; præcipiunt, vt eis exhibeantur, quæ iure sunt debita, & nulla inferantur eis nocumenta. Si autem tria priora præcepta, quæ pertinet ad deum, septem sequentia, summam proximi dilectionem exigunt, vt videlicet hoc modo summa sit, domino dicente, omnium præceptorū legis & prophetarū, dilectio.

Vendicat autē sibi primas inter hæc posteriora præcepta partes non immerito præceptū de honorandis parentibus, q; si sint ac esse nobis debeant post deum primi. Sicut enim deus est principium omnium per creationem, ita parentes habent rationem principij respectu filiorū per procreationē: & sicut deum super omnia diligere iubemur, ita charitatis ordo postulat, vt parentes amore supremo prosequamur. Ad pleniorē verō huius præcepti intelligentiam profuerit scire, qui sint ac dicantur parentes, & quā multiplices sint, & de quibus proprie hoc quartum præceptum intelligatur. Appellatione parentū, primo veniunt ij, qui nos carnaliter genuerunt,

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 172

auerunt, proprietate carnales & naturæ parentes appellari cœperunt, deoq; vel ideo similes, quasiq; eius loco cōstituti, q; iis post deum debemus quod sumus, a parentibus dicti, quia nos, deo creatore, pepererunt, de quibus proprie præcipueq; dominus deus hoc quartū in ordine præceptū dedit, vt accipimus ex scriptura dicente: Honora patrem tuū, et gemitus matris tuæ ne obliuiscaris: memento, quoniā nisi per illos, natus non fuisses. Dein de veniunt ij, qui nos spiritualiter et de simpliciter esse ad bene esse pepererunt, aut quotidie pariunt in omnibus, quæ spiritū, mentem & animā concernunt, & dicuntur parentes similitudine officij paterni. Atq; ij sunt duplices. Aliquor enim sunt ecclesiastici, quales sunt sacerdotes, pastores & prædicatores. Ad hunc sanē modum apostoli, et oēs qui nos fidem et fidei opera, quibus corpus et anima decoratur, beneq; paritur, docuerunt, nosq; stri fuerūt parētes, et nunc quoq; sunt, qui, quod illi præstant. Ad hūc modum Paulus, vt patet, & Corinthios & Galatas, suos filios appellauit, inquit: Filioli mei, quos iterū parturio, donec formetur Christus in vobis.

Aliquot sunt prophani, quos laicos vocamus: quales sunt ludimagistri & prædagogi, quos Quintilianus non corporū, sed mentium parentes esse scribit: & ipse quoq; Iuuenalis poeta, maioribus suis omne bonū præcatur, q; præceptorem sancti voluere parētis esse loco, & quales sunt magistratus ciuiles, qui gladij potestatem habēt, quoniā vt in vna sola domo parētes sunt carnales, ita sunt illi in tota ciuitate vel regione parētes spirituales, qui ex officio conseruant quæ corporis sunt & animæ. Sic vti quōdam Romani vocabant eos patres familias & matres familias, qui domui & rotæ familiæ præsiderent, ita vocabant principes, patres patriæ, sicut est apud Titum Liuium, Salustium, & id genus alios historicos videre. Sic famuli Naaman principis, dominum suum patrem vocabant.

Nec mirum, quando & famuli quondam pueri vocati sint a dñis et magistratibus suis, vt scriptura testatur passim: quales sunt tutores & curatores, qui filiis im-

Exo. 20
Deu. 5
Deu. 9
Exo. 31

Exo. 20
Deu. 9
Deu. 5

Mat. 23

Ecc. 7

1. Tim. 8

1. Cor. 4
Gala. 4

Quin. lib.
2. ca. 10
Iu. sary. 7

4. Re. 5

2. Re. 25
Hest. 1

X 4 pubes

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Mat. 8 puberibus in locum & curam parentum succedunt, locorumque parentum etiam secundum leges civiles habentur. Id quod Apostolus satis subinsinuat, quum dicit: Quamto tempore haeres paruulus est, nihil differt a seruo, quum sit dominus omnium, sed sub tutoribus & actoribus est. Iam vero quum isti succedunt in paternum officium, iustum est, vt & nomenclaturae honorem ferant: quales sunt et senes, qui nobis non annis solum, sed et virtutum exemplis haud secus atque parentes praesunt, de quibus videtur dictum: Interroga patrem tuum, & dicet tibi: maiores tuos & annuntiabunt tibi.

In summa, loco parentum habentur omnes, et ordinem quodam hoc praecipuum generatim porrigitur ad omnes, qui vel natura, vel ex officio quasi parentes nobis, siue publice, siue priuatim praesunt, quorum imperio paremus, et quos dominos appellamus, quos ex hoc quarto domini praecipuo honorare debemus.

Honoris autem appellatione tria veniunt, quae debemus illis, amor scilicet, obedientia et reuerentia.

Primo proinde dicturi de naturalibus et carnalibus parentibus, primo dicimus, eos oportere nos secundum deum supremo amore prosequi, qui nos genuerunt, nec simpliciter vt omnes proximos diligere debemus, sed singulari quodam modo. Sicut enim deum super omnes homines, adeoque super nostros etiam parentes diligere debemus, quia primaria nostri sit per creationem causa: sic parentes diligere debemus super omnes alios homines, quia sint secundaria propemodumque instrumentalis causa nostri per generationem carnalem.

Primo autem eiusmodi nostrum amorem erga ipsos affectu interno comonstrare debemus, hoc est, de ipsis tanquam perquam preciosis, magnifice sentire et loqui, sicut de iis quos amare pene deperimus: nec quoquo modo contemnere, sint ipsi quantumuis viles, pauperes, deliriosi, morosi: nos vero vicissim clari, diuites, prudentes, & gloriosi, utpote qui post deum quicquid habemus claritudinis, acceptum oportet referamus parentibus, etiam ignobilissimis. Nam nisi illos habuissent, ne in creaturis

Mat. 10
Mar. 14

Ecci. 7

DE DECEM PRAECEPT. LIB. III. 173
turis dei locum quidem iustum haberemus, sileo aliam quam dignitatem praecellentiam. Non igitur aestimare debemus, quales nostri sint parentes: sed potius quia sunt, deo procurante, nostri parentes, cuius in ipsis diuina maiestas est attendenda, quae non dedignata est ipsos in nostri creatione consortes habere instrumentales.

Peccat proinde grauiter contra deum, qui vel in corde suos aut paruifaciunt aut contemnunt parentes, quum fortasse sint aliquo modo clariores, prohibente scriptura, dicente: Fili, suscipe senectutem patris tui, & ne contristes eum in vita sua: si defecerint sensus sui, da veniam ei, et ne spernas illum in virtute tua. Oculus qui subfanat patrem et matrem suam, corui eum effodient.

Secundo debemus nostrum erga parentes amorem verbo quidem comonstrare, cultuque exteriori, nimirum reuerenter illis loqui & respondere placide mansuetumque locoque cedere. Cuius exemplum habemus in Salomone diuissimo & sapientissimo rege. Cum enim mater ipsius Bersabee venisset ad eum, dixissetque petitionem vnam paruulam ego deprecor a te, ne confundas faciem meam: statim Salomon filius, matre nondum loquente, sed visa duntaxat, affurrexit in eius occursum, adorauitque eam: et posito illi throno ad dextram, sedentem dixit: Pater mater mea: neque enim fas est, vt auertam faciem tuam &c. Si rex tatus hoc ipsum matri, quid alij debet parentibus?

Peccat proinde grauiter, qui parentibus quoquo modo maledicit, aut coram hominibus eorum erubescit, quum fortasse sint clariores, sed vel etiam percutiunt. Si quidem dicit dominus: Qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur. Qui percusserit patrem suum vel matrem, morte moriatur.

Tertio debemus eiusmodi nostrum erga parentes amorem comonstrare ipso facto, illos videlicet modis omnibus adiuuare, si nostra indigent opera et ope, exhibere scilicet illis omnia opera misericordiae. Id quod diligenter est exequutus ille Tobias iunior, quando matrem suam labore patrem suum senem et luminibus orbum et cecum educauit. Id quod et Christus dubio procul praestitit parentibus suis, quum visum deo curam ha-

Ecci. 3

Pro. 10

3. Re. 2

Exo. 21

Mat. 25
Tob. 11

Ioan. 19 buerit de matre sua, vt ipsam, quo haberet, qui eam loco suo pie sustentaret, in summo crucis supplicio, memor in illam suæ pietatis, Ioanni dilectissimo discipulo cōmendarit: qui statim recepit illam in suam. Qui vsq̃ adeo voluit nos seipsum sequi, vt propterea acerrime increpauerit pharisæos, qui auaritiæ suæ religionē prætextentes, filios à pietate in parentes auertebant, docentes eos, matri vel patri indigentibus vt dicerent: Coraban, quod est, donum quodcumq̃ ex me tibi profuerit, nec permittebāt eos quicquam facere patri suo aut matri, rescindentes verbum dei per traditiones suas.

Mat. 23 Peccant proinde grauiter, qui parentes patiuntur egentes esurire, nec eos pascunt, quum peccent, etiam si extraneos non nutriant, quum debent ipsis, quod sunt & habent. Quinimo, tamen si matrem paueris, adhuc ei nō reddidisti dolores, cruciatusq̃ quos pro te passa est, nec reddidisti obsequia, quibus te gestauit, nec reddidisti alimenta, quæ tribuit tenero pietatis affectu, immulgens labris tuis vbera, nec reddidisti famem, quæ pro te illa tolerauit, ne quid, quod tibi noxium esset, ederet: ne quid, quod lacti noceret, fumeret. Tibi illa ieiunauit, tibi manducauit, tibi illa quem voluit cibum, non accepit: tibi quem noluit, sumpsit: tibi vigilauit, tibi fleuit. Quando proinde paria referes?

Tob. 4 Quo sanè respexit Tobias senior, quū moriturus, dixit ad filium Tobiam: Quum acceperit deus animā meam, corpus meum sepeli, & honorē habebis matri tuæ omnibus dieb⁹ vitæ eius. Memor enim esse debes, quæ & quāta pericula passā sit propter te in vtero suo, Cum autem ipsa compleuerit tempus vitæ suæ, sepelias eam circa me. Et quæ hoc ipsum Christiani non præstare, mus nostris parentibus, quum vel maius præstiterint bestia, adeoq̃ ethnici, quibus longe præstare debemus?

Mat. 3 Nonne aquilæ & ciconiæ, & id genus alia bruta, pietatem seruant in suos parentes, quum eos senio confectos instar pullorum educare solent?

Vale. lib. 3 Nunquid ignoras, quomodo filia quædam matrem suā in carcere fame necandam, quoti die visitauerit, &

vberis

phæribus aluerit, quum alia non permilla fuerit alimentera asferre per iudicem & custodem carceris, cui propterea filia mater libera tandem donata est.

Hactenus de duobus, dilectione scilicet & reuerentia, quæ veniunt appellatione honoris exhibendi parentibus, dictum est: subsequitur tertium, quod eiusdem vocabuli appellatione venit, quod est obedientia, postformiter parentibus exhibendum: vtpote quibus post deum in omnibus, quæ non sunt contra deum, obediendum est, dicente scriptura: Audi fili mi disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ, vt addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Cuius erga parentes obedientiæ, exempla sanctorum tot passim occurrunt, vt fatius duxerim, vnum vel alterum referre ex infinitis, q̃ frustra arenam numerare.

Nonne, quæso, parētī fuit obediens Isaac, qui trigessimum iam annum agens, patri, se colliganti non resistit, imò et ad immolandum quoq̃ se copiam sui fecit, quævis non sine diuino instinctu, quū præfigurauerit Christi obedientiam erga patrem, cui obediens fuit vsq̃ ad mortem, mortem autē crucis: quā & suis humeris, sicut Isaac lignum, quo debebat cōburi, sua sponte gestauit.

Nonne magna fuit Rachabitū obedientia, q̃ iussu Ionadab patris, perpetuo facti sunt abstemijs? Sed quæ maior & mirabilior erga parētes obedientia, q̃ Christi Iesui: qui rex regum & dominus dominantium, imò filius altissimi, adeoq̃ altissimus ipse, & parens parentum, Ioseph & Mariæ, pauperulis parentibus non dedignatus est obedire: docens, vt reliqua omnia, suo exemplo, filios esse debere parentibus obedientes, quos alioqui sit mansura non modò pœna æternalis, sed & temporalis. Siquidem scriptura dicit, eum filium qui contumax & proteruus est, imperio patris aut matris haud obediens, nec coërcitus obedit, extra portam ciuitatis debere iudicari, & à populo ciuitatis lapidibus obrui.

Et hæc hactenus de triplici honore, scilicet dilectionis, reuerentiæ & obedientiæ, quæ serio debemus parētib⁹, quæ præ cæteris quos recensuimus, mirè seruauit

Pro. 2

Gene. 22

Phil. 2

Hier. 35

Apo. 19

Luc. 1

Luc. 2

Deut. 21

in suo patre Ioseph ille innocentissimus. Audis enim quod fuerit insidianter ipse venditus in Aegyptum, deique tandem providentia sublimatus, ut esset primus post regem quanto honore prosequutus sit patrem, descendente ad se in Aegyptum, quanta celebritate in Aegypto defunctum extulerit, ac ad patres in terra Chanaan apposuerit, ac sepeliverit? Debemus autem benefaciendo diligendisque sic adfuerit esse parentibus, ut quantumcumque bene fecerimus ipsis, nunquam nos facile satis existimemus, quando propter eorum in nos amorem & multiplex beneficium, non possumus ipsis nec deo reddere paria unquam.

At inquis: quare deus per scripturam tantopere precipit nobis, ut honoremus parentes nostros viscedeo, quum Christus alibi dicit, eum non esse suum discipulum, qui venit ad ipsum, et non odit patrem suum et matrem, quod venit separare hominem aduersus patrem suum & aduersus matrem suam? &c. Respondendum est, Christum seipsum inibi interpretari, & velle, ne homo plus amet patrem vel matrem, quam ipsum, adeoque deum, quem non modo plus quam parentes, sed & plus quam vitam nostram diligere debemus, dicente ipsemet Christo: Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.

Distinguit utique dominus eo in loco gradus dilectionis, quorum primus est ad deum adeoque Christum ipsum, secundus ad parentes, & deinceps ad alios dirigendus. Nam quare non plus quam parentes, deum diligamus, quum ei gratiam pro parentibus nostris debeamus? Diligimus autem parentes plus quam deum, quando eorum gratia quid facimus contra deum et eius mandatum. Id quod minime facere debemus, quum sit scriptum: Oportet deo magis obedire quam hominibus. Quoties igitur parentes volunt nos a deo vel ab eius lege quoquo modo auocare, toties debemus eos odio habere, non odio persecutionis, non crudelitatis, sed dissimulationis pietatis: illosque modeste propterea alloqui, & cum Christo dicere: Nescio vos, nescitis, quia oportet nos esse in iis, quarum patris nostri sunt? Absit igitur ut vel cogitemus quidem Christum docuisse vel voluisse, filios amarum

lento

leno odio parentes persecuti debere, qui de seipso dicit: Discite a me, quia mitis sum & humilis corde.

In primis debet nos ad amandum parentes provocare et cogere preceptum domini, quod nunquam transgreditur absque aeterna damnatione, si non fuerit sequuta poenitentia, prout in fratris spicio declarationis decalogi diximus.

Secundo, ipsa promissio boni etiam temporalis, quam deus singulariter precepto de honorandis parentibus adiecit. Atque propter eam Paulus ait: Honora patrem tuam & matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione. Ante quem scriptura longe antea dixit: Honora patrem & matrem, et superueniet tibi benedictio tua a deo, et manebit. Prima vero promissa benedictio, est quae honorans parentes, exauditur in suis orationibus. Qui enim, ait scriptura, honorat patrem, in die orationis exauditur. Secunda, quia diu viuet in terra, et quidem bene, dicere domino deo: Honora patrem tuum & matrem tuam, et eris longaeuus in terra. Quem Moyses sequens, ait: Honora patrem tuum & matrem tuam, sicut precepit tibi dominus deus tuus, ut longo viuas tempore, & bene sit tibi in terra. Quod deinde Paulus repetit, inquis: Honora patrem tuum et matrem, quod est mandatum primum in promissione, ut bene sit tibi, & sis longaeuus super terram.

Tertia, quia iucundabitur in filiis, scriptura dicente: Qui honorat patrem suum, iucundabitur in filiis, & in die orationis exauditur, et vita viuet longiore.

Tertio debet nos ad amandum parentes cogere ipsa natura, quae non modo gentibus, teste Valerio, tacitis viribus charitatem parentum, liberorum pectoribus infudit, sed et ipsis brutis animalibus, cuiusmodi sunt aquilae et ciconiae, quos parentes senio confectos, instar pullorum educare solent.

De gentibus iussu fecerit scire poenam, quam olim Scythae, gentium alioqui barbarissimae, statuerunt in eos, qui parentes inhonorauerant, nepe quos conuerunt in culeum, addita simia et serpente, et in mare dimerferunt. Voluerunt enim ipsos parentes secundum deos proxime venerandos esse.

Iam quare ipsi nollemus honorare pro cunctis viribus parentes, qui debemus ethnicis, teste domino, me-

Mat. 15

Eph. 5

Col. 3

Eccl. 3

Ibidem

Exo. 20

Deu. 5

Eph. 5

Col. 3

Eccl. 3

Mat. 11

Iocres

liores esse, quum legem habeamus & Euangelionem.

Postremo debet nos cogere ad amandum parentes, & ad eos honorandum, nō modo p̄cena æterna, sed & temporalis: quādoquidem benedictio, de qua paulō antē, quæ fit parentes honorātibus, vertitur in maledictio nem eis, qui parētes inhonorant, dicente scriptura: Qui affligit patrem & fugit matrē, ignominiosus erit & infelix. Id quod prax ceteris apparuit in ipso Cham, qui quoniam patrem Noe obiter ex vino, nuper incepto, ebrium factum, & denudatum deriserat, ita fuit maledictus, vt perpetuo cœperit esse exil et seruus: vnde quocūq; volunt omnem cœpisse seruitutem, quæ non fuerat antea. Quinimo scriptura subindicat, eum plerumq; in furca suspensum iri, qui parentes inhonorat, quum dicitur: Oculum qui subannat patrem, qui despicit partū matrīs suæ, suffodiant eum corui de torrentibus, & comedant eum filij aquilæ. Solent enim huius generis voracius illorum suspensis oculos primo effodere, carnesq; illorum deuorare, sicut olim contigit alteri eunuchō pistori Pharaonis, iuxta somnij interpretationem ipsius Ioseph incarcerati.

Ex iis modo colligimus, deum vix aliud sub cœlo peccatum æque cum peccato abusionis sui nominis & adulteriij puniisse, punireq; q̄ peccatum inhonorationis parentum, quos propterea secundum ipsum deum proximè honorare debemus amore, reuerētia et obediētia, scriptura dicente: In opere et sermone et omni paciētia honora patrē tuū, vt superueniat tibi benedictio a deo.

Interea verō parētum quoq; est, hoc ipsum quod debent, vicissim præstare suis filiis. Primo debent eos non modò diligere, quod naturale est, sed & recte diligere: qualiter diligunt, vbi nihil mali permittūt eis ob inordinatum erga ipsos amorem. Id quod non esset verè diligere, sed odio potius habere, quasiq; filiis gladiū permittere, quo tandem sibi malum inferrent, & parentibus vnā: quemadmodum legimus factum cum Heli patriarcha & eius filiis, quibus quoniam ille propter inordinatam dilectionem plus nimio indulserat, cœperunt cum

tūm tempore fieri rebelles, & contra patris voluntātem belligerari. Quibus in bello trucidatis, & allato de morte ipsorum nuncio, pater ipse ex subito mœrore cadens è sella, fregit collum, & mortuus est.

Secūdo debent eos per se vel per alios, vtpote p̄catorum, maximèq; catholicos cōcionatores instituire, et in duabus præcipue rebus. In primis, in recta erga deū fide & dilectione, & in fidei bonis operibus. Id quod primi parētes Adam & Eua, suos duos filios primū docuerunt, nēpe quatenus cœli numen veneraretur etiam cum sua substantia. Vnde factum, q̄ Abel, quia pastor erat, Deo agnos præcipuos obtulerit: Cain verò, quia fuerit agricola, fruges terræ dederit eidem in holocaustum. Præfuerit igitur in primis omnium, filios docere symbolum apostolorū, orationē dominicā, & salutarionem angelicam, in qua describitur principalis articulus nostræ fidei, de incarnatione videlicet filij dei. Cuius & ipse nobis exemplum reliquit, quū natus duodecim annos, in templo sedens, legisperitos & doctores de rebus diuinis audiuit, et respondit, arguēs, liberos esse primū docēdos in rebus diuinis, cuiusmodi sunt, fides et opera fidei, quæ sine illis est mortua. Deinde debent eos dehortari à peccato, cogereq; vt abstineant ab omni peccato: id quod est, omne quod cogitatur, dicitur & agitur cōtra deū et eius voluntatē. Quod exequutus est ipse senior Tobias, ad filium dicens: Audi filii mi verba oris mei, & ea in corde tuo quasi fundamentum construe & cæ. Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto deum, & caue ne aliquando peccato consentias, & prætermittas præcepta dei nostri. Pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus deum, & recesserimus ab omni peccato, & fecerimus benè. Præfuerit autem hac parte vehemēter, vt filij doceantur de calogum, & verū huius intellectum. Ad quem dñs vbiq; cohortatur, vt docuimus in præfatione huius libri.

Tertio debēt parētes educare filios in omni disciplina et correptione, præbere illis donec indigerint, alimēta, quibusq; regātur vestimēta, dicente Paulo; Educate illos

Pro. 19

Gen. 9

Pro. 30

Gen. 40

Ecci. 3

Tit. 1.

1. Re. 2. 3

Gen. 4

Luc. 8

Luc. 2

Iacob. 2

Tob. 2

1. Tim. 6

Eph. 6

illos

Ecci. 7 illos in disciplina & correptione dñi. Nec enim verè dicitur
Heb. 12 ligit filium (dicit scriptura) pater, qui nō corrigit ipsum
Tob. 3 Quarto debent eos statim ab infantia (vti Tobias fecit) erudire, educare, & corripere, ne alioqui seniores facti, rebellionēq; postea indurati, nullo pacto flecti possint: redundetq; nō modò malitia eorum in ipsos, sed et habeant ab eis calamitatē et mœstitiā, à quibus debeant habere gaudium et solatium, iuxta scripturā dicentem: Filius sapiēs latificat patrē, et eius est gloria. Atq; **Pro. 10** hoc est, quod tantopere monet scriptura, inquiens: **Pro. 29** **Ecci. 7** **Pro. 29** lī tibi sunt: erudi illos, & curua illos à pueritia eorum. Puer, qui dimittitur voluntati suæ, confundit matrem suam. Siquidem filij iam seniores et duriores in malitia facti, facilius frangantur et citius, q̄ corrigantur, quem admodum videmus in virgīs, quas, cum teneræ sunt, facile quò volumus, flectimus: quas iam adultas, citius frāgimus q̄ reflectimus. Vti quoq; videre est in equis, quos iuxta voluntatē nostram facile docemus, quum sunt iuuenes: nequa q̄ verò, vbi iam seuerint. Id quod **1. Re. 3. 4** si quōdam Heli, vir alioqui pius, fecisset cum filiis suis, habuisset eos viuens fortasse viuentes cum gaudio. Id **1. Re. 3** quod etiam nū si fecisset Dauid in filiis suis Absalon & Amōn, nō vīq; adeo per eos, deo permittente, propter ipsius conuiuentiam, perturbatus fuisset, cordolōq; cōtristatus. Sunt igitur filij statim corripiedi et instituedi à parentibus. Quinto debent ipsi parentes in eius modi correptione tam in verbis, q̄ factis, habere moderatē, ne alioqui fiant ipsi facilius insensati, pusilloq; animo, q̄ meliores. Volunt enim nōnulli duci potius q̄ trahi, nonnulli verbis magis q̄ verberibus informari. Et hoc est quod Paulus ait: Vos patres, nolite ad iracundiā **Eph. 6** **Col. 3** prouocare filios vestros, vt non pusillo animo fiant. Sexto debēt filiis sua bona non dissipare, siue ludendo, siue crapulando, siue ociando, siue alio modo male viuendo: verum, teste Paulo, sic illis ea thesaurizare, vt post eorum mortem saltem habeāt, vnde possint ad necessitatem habere, quo sustentari incipiant, & eò honestius viuere. Quibus non existentibus, melius erit, vt **1. Cor. 12** omnia

omnia largiantur dei nomine in pauperes, quam thesaurizare, quum locus esset alioqui psalmistæ, dicenti: Thesaurizat, & ignorat cui congregabit ea. **Luc. 12** **Luc. 16** **Psal. 36**

Postq̄ diximus, quomodo oporteat filios honorare parētes carnales amore, reuerentia & obedientia, quidq; vicillim prestare parētes oporteat illis: ordo nunc exigit vt dicamus, quo pacto oporteat nos honorare patres spirituales, inter quos dubio procul primū locum obtinent presbyteri, præsertim qui nos dei verbo, quæ vere spiritus sunt, synceriter perdocent. Atq; nimirum quando sunt ij parentes animæ, profecto nō modò sunt æque cum carnalibus parētibus honorādi, sed hoc quidem q̄ carnales magis, quo spiritus est carne præstantior, & quo præstat anima corpore. Quam verò præstat hæc illo, Christus aperto declarat, inquiens: Nolite timere eos qui corpus occidunt, animā autē non possunt occidere: sed potius timete eum, qui potest & animā & corpus perdere in gehennā. Et paulo post: Quid prodest inquit, homini, si vniuersum mūdum lucraretur, animæ vero suæ detrimētū pateretur? Aut quā dabit homo cōmutationē pro aīa suā? Si quidem bene cesserit animæ, sicut principali: nō poterit male cedere corpori, tanq̄ successorio. Debemus igitur sine cōtrouersa parētibus nostris spiritualibus, vtpote qui nos in spiritualibus educant, quæ debemus carnalibus, amorē videlicet, reuerentiam & obedientiam. Primo quidem debemus eos præcipuo quodam dilectionis affectu diligere, prout Galatæ quondam Paulum, spiritualem parentem dilexerunt, qui (teste ipso) sic eum dilexerunt, vt etiam, si fieri potuisset, oculos suos eruisent, & dedissent ei. Iam verò, quum (teste Ioanne) non debeamus lingua modo & verbo, sed & ipsa veritate, adeoq; re ipsa diligere, oportet vt amantes, in primis eorum necessitati succuramus: vtq; ipsis, quæ ad victum pertinent, idq; abunde & libenter & ex animo, suppeditemus, memores, teste Paulo & ratione, neminem stipendiis suis vnq; militare: meritoq; māducare de lacte gregis, qui pascit gregē: esseq; saluatore dicente, dignum mercede sua mercenarium, **Mat. 10** **Mat. 16** **Gala. 4.** **1. Ioan. 3** **1. Cor. 9.**

Luc. 10

Deut. 25

1. Cor. 9

Ecl. 7

Leuit. 17

1. Cor. 9

Mal. 3

Malac. 3

Exo. 22. 23

Leuit. 17

Num. 18

Deut. 8

Matt. 9

Luc. 10

rum, maximeq; quod & lex vetus præcipit, nõ alligant dñi esse os boui trituranti. Id quod vtiq; non de bobus, sed de hominibus dictum cõstat. Cuius causa dominus ipse iam pridem disposuit, vt eis in vitæ necessitatẽ debeatentur suę et decimę et primitię, per scripturam dicẽs: Honorifica sacerdotes, & da illis partem, sicut mandatum est tibi, primitiarum & purgationis. Et quæ etiã nõ ex animo dederimus illis loco dei, quod non nostrũ, sed dei est, maxime quod etiã parum est, vt demus eis temporalia, quum recipimus ab ipsis spiritualia, tẽporalibus lõge meliora: præsertim q; & ipse promittat decimas soluẽtibus, pluuias & benedictionem in abundantia, fructumq; a periculo, & vincam a sterilitate se custoditurum: fame vero se & penuria, terręq; sterilitate, negantem decimas puniturum. Dicit enim: Interte omnem decimam in horreum meum, & sit cibus in domo mea, & probate me super hoc, dicit dominus: si non aperuero vobis cataractas cœli, & effudero vobis benedictionem vtiq; in abundantia &c. Sed qd multa disponit vtiq; ius diuinum, spiritualibus parentibus, vtpote sacerdotibus, deberi decimas & primitias, & si quid est reliqui, iuxta morem regionis.

Ex hoc sane nunc constare potest, q̃ non modo contra deum & eius verbum peccent, qui tanto odio persequuntur presbyteros, vt nõ modo non eis præstet quod omni iure debent, sed ab eis clam palamq; quasiq; vtiq; lenter, quod ipsorum est, eripiunt: sed & nocent toti cõmunitati, quæ propter illorum peccatum in omnẽ non solum corporis, sed & animæ pauperiẽ et esuriẽ & famem vergit: quippe quæ nunc pene non habet, qui sibi ministrat cibum spiritualem, qd est sacramentum quod liber, adeoq; verbum dei, vnde vsuit homo, nõ solum ex pane hoc materiali.

Futurum propterea veremur, vt rursus propter illos verum fiat, quod Christus dicebat: Messis quidem multa, operarij autem pauci. Sed quorum culpa? Vtiq; corũ, qui denegãt eis quę debet, vel certe falso præstãt.

Secundo debemus parentibus nostris spiritualibus

non

non vulgarem, sed singularem reuerentiam, ob munus quidem et ministerium, quod in ecclesia gerunt: id qd omnes homines oportet, vt summa cum veneratione & pietate venerentur: ac operam dent, vt conferretur ac ornentur, quod nihil sit nisi representatio eius ministerij, quod gessit Christus, ipso testante quum ait: Si cur misit me viuẽs pater, & ego mitto vos. qui audit vos, me audit: qui spernit vos, me spernit. Cuius causa Paulus ait: Rogamus autem vos fratres, vt noueritis eos qui laborant inter vos, & qui præsumunt vobis in domino, et monent vos, vt habeatis illos abundantius in charitate: hoc est summo in pretio.

Sed sunt qui dicãt: Veneremur vtiq; oportet, qui nos docent dei verbum & eius voluntatem, quiq; bonę sanctaq; sunt conuersationis.

Respondeo, non modo prædicatores, sed & ceteros sacerdotes venerandos esse. nec enim deus vnicum cõtulit omnibus talẽtum, sed singulis singula dedit talẽta diuisitq; singulis gratias iuxta vniuscuiusq; virtutem: quod & Paulus alibi confirmat. Atque ob id pleriq; omnes sunt venerãdi, dicente Paulo: Qui bene præsumunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborãt in verbo et doctrina. Præterea tã boni quã mali sunt venerandi, non vtiq; propter eorum personas, sed ob eum, scilicet Christum, cuius officio funguntur & legatione. Id quod vbi, pariterq; exteriora signa, cultumq; exteriorẽ cõsiderauerimus in sacerdotibus, profecto facile pro loci temporisq; ratione, præferendos etiã censuerimus ipsos sacerdotes parentibus carnalibus, vtpote in quibus diuinam quoq; maiestatem præsentissimã licet contemplari, quum omnis eorũ functio nihil sit, nisi ipsius diuinitatis representatio, personęq; Christi ipsissimã exhibitio. Quod enim dñs dixit, Qui vos recipit, me recipit: qui vos spernit, me spernit: non ad bonos solum discipulos, sed & ad proditores Iudam, qui fur erat & auarus: nec solum ad tum præfentes, sed & ad omnes eorum ordinis futuros, dixit, ipso dicente: Quod vobis dico, omnibus dico.

Io 3. c. 20

Matt. 10

1. Thes. 5

Mat. 23

1. Cor. 12

1. Tim. 5

2. Cor. 5

Mat. 10

Ioan. 12

Mar. 13

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Et recte nimirum: si enim dominus quæ loquutus est, dici voluisset duntaxat suis tum discipulis presentibus, non etiam futuris, iampridem nobis nec eius fides, nec ecclesia, nec doctrina fuisset, quoniam dudum obierit mortem duodecim apostoli, in quorum utriusque locum successerunt episcopi et plerique sacerdotes omnes, qui sunt æqualiter honorandi.

Atque hoc est, quod Paulus haud parum doluerit, quod paulo durius alloquutus fuerat (& quidem ignoranter) Ananiam principem sacerdotum, quamvis improbum, dicens: Nesciebam, fratres, quia princeps est sacerdotum. Scriptum est enim: Principem populi tui non maledices.

Quam vero expediat colere sacerdotes, regibus in exemplis Iosias & Ozias fit perspicuum. Hi enim Iuda reges, tantisper pietatem coluerunt, donec obseruati sacerdotes: quum primum vero a cultu sacerdotum deseruerunt, a dei quoque cultu ad externam impietatem desciderunt, futuri denique pauperes et inglorii, quales non fuerunt Ezechias, qui Esaiam: & Dauid, qui Nathanael et Gad, idque genus ceteros prophetas & sacerdotes summopere charos habuerunt, quorum similis fuit rex Iosaphat, cui propterea et populo suo deus singulariter propicius fuit.

A quibus haud alieni fuerunt in nouo testamento Constantinus & Carolus Magnus, quibus intra aliquot centenarios annorum vix alius Imperatorum & regum felicior fuit, tam quo ad ecclesiam, quam quo ad terrena. Atque hinc est, quod Christiana pietas voluit ita sanctum esse et inuiolabile sacerdotium, ut qui huic vim fecisset, propterea a cœtu excluderetur: pariterque cura datum, ut hic ordo primum inter homines locum sortiretur, magistratus & reges sacerdotibus loco cederent: nec ulli cogere vel capere fas esset, nisi pontificis permisso.

Iam vero vide, quam grauius contra deum & hoc ipsius præceptum peccemus, qui sacerdotes non modo Iudæis, quibus nihil est sub cœlo magis impium contra Christum et vniuersam ipsius fidem, sequi paramus: sed & eos inhonoratius quam Iudæos tractamus, principibus quidem viris conuenientibus non solum, sed et ipsis hoc ipsi-

sum

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 179

sum perpetrantibus. Vide autem & est diuerso, quam passim incipiat eorum decrescere autoritas, opulentia & venratio, ut quos etiam suorum pauci diligunt, nisi quoad oculum: nec faciunt, nisi coacti, quicquam, ipsis interim nihil non a quouis exigentibus: nec quidem immerito, quoniam nã Deus mentiri nequit, alibi dicens: Quicumque honorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contempnunt me, erunt ignobiles. Et hactenus de honore sacerdotum & prædicatorum, parentum videlicet spiritualium,

Tertio debemus nostris quoque parentibus spiritualibus, utpote episcopis, parochis, prælatis & prædicatoribus, (vnicuique quatenus eius se extendit autoritas & iurisdicctio) prorsus obedire. Obedite, dicit Paulus, præpositis vestris, & subiaceite eis. Ipsi enim peruigilant, quasi rationem reddituri de animabus vestris. Nec solum debemus ipsis qui boni sunt, sed & malis obedire, Christo de malis presbyteris ac docentibus ex officio, ad nos dicente: Quæ dicunt, facite: secundum opera vero eorum nolite facere: dicunt enim, & non faciunt.

Iam vero sicut ecclesie præfides duplicem clauem a Christo acceptam habere debent, potestatis videlicet, ac scientie seu discretionis: ita par est, ut ipsis, quod ad utramque clauem pertinet, pareatur. Si proinde publice criminosos, contumaces, ac ecclesie rebelles excommunicatione illigant, censura ipsorum non aspernanda, sed modis omnibus obseruanda est, donec in ecclesie gratiam redeant excommunicari, Christo dicente: Quod si non audierit eos, dic ecclesie: si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. id est excommunicatus, ita nimirum, ut sit prorsus extra fidelium communionem, ut æque nihil commercij cum eo sit habendum, atque quondam Iudæis cum ethnicis, quibus Iudæi non coactebantur. Quinimo sic ipse est in periculo salutis, uti fuit olim, qui non fuit in arca Noe. Siquidem cum eo, Paulo teste, nec est sermo conferendus, nec cibus sumendus, nec hospitandus, nec salutandus. Quam quidem excommunicationem Paulus ex domini verbo seruauit, quando Hymenæum et Alexandrum hæreticos, & eum qui publicus fuit for-

Z 1 nica

Act. 23

Exo. 22

4. Re. 11.

et 12.

2. Pa. 13

4. Re. 4

1. Pa. 6.

2. Re. 12

Eccl. 4. 8.

1. Re. 24

1. Pa. 20.

1. Re. 2.

Hebr. 13

Mat. 23

Ioan. 10

Mat. 18

Ioan. 4

Gen. 6. 7

1. Pet. 3

1. Cor. 3

2. Ioan. 1

1. Tim. 4

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

1. Cor. 3
Tit. 3.

nicator, sathanę tradidit: quicq; hoc ipsum Tito mada-
uit, dicens: Hęreticum hominē post vnam & alteram
correctionem deuicta, sciens qđ subuersus est, &c. cum
sit p̄prio iudicio condemnatus. Insuper non solum
debemus obedire parentibus spiritualibus: in iis, quę de-
us euidentę in scriptura vel p̄cepit, vel prohibuit: sed
& in iis, quę ipsi dei loco, ad ecclesię decorem, discipli-
nam et tranquillitatem constituunt & ordinant: quando
quidem paria sint cum iis, quę dñs p̄cepit, quę admo-
dum Paulus aq̄ue voluit sua statuta seruanda, dicens:

1. Thef. 4

Act. 15

Non enim hominē spernit, sed deum, qui spernit hæc:
Hinc ipse perambulans Syriã & Ciliciam, & cōfirmãs
ecclesias, serio p̄cepit custodiri p̄cepta apostolorũ
& seniorũ. In iis sanę omnib; haud humana autoritas,
sed inobediencia nos peccato inuoluit, & ipsum quoq;
scandalum facit violatores cōstitutionũ reos, corã qui-
dem deo. Id quod resciscens gloriosiss. Imp. Theodosius,
humillime suscepit excōmunicationē et p̄nitentiam a
S. Ambrosio, episcopo tum Mediolanens, nec ecclesiam
intrare ausus est, donec ab ipso S. Ambrosio ingredi per-
missus fuit: quando quidem peccauerat, quum ferē quin-
q; millia hominũ iusserat interimi in ciuitate Thessalo-
nica, quoniam orta seditione quidam iudices a populo
fuerant lapidati: nempe non discernens nocentes ab in-
nocētib; Imp. alioquiverē sanctus et deo dilectus, pro-
ut Claudianus p̄etra de ipso sic cecinit: O nimium
dilectę deo, tibi militat æther, Et coniurati veniunt ad
classica vēti. Superest igitur, vt ex hoc quarto dei p̄-
cepto, non solum de patribus nostris carnalibus, sed &
de spiritualibus bene sentiamus & loquamur, eosq; re-
uerenter amemus & tractemus, ac omni officij genere
vel hoc etiam magis q̄ parētes carnales prosequamur,
quo melior est anima corpore, vitãq; æterna p̄stabilis
or vita temporali, quam per carnales parentes accipi-
mus, illam verò per spirituales, vtpote quia nos per euã-
gelion et sacramentorum administrationē, in nouam
generant infantiam, perq; dei verbũ gignunt, quemad-
modum Paulus ait se Corinthios genuisse per euange-
lium,

Lege Hi-
storiã tri-
partitam.

1. Cor. 4

DE DECEM PÆCEP. LIB. III. 186

lium, quos ob id filios suos appellat.

Nunc verò vicissim spirituales parentes suis filiis
spiritualiter p̄stare debent, quod illi magis carnali-
ter p̄stant. Primo debent eos non modo diligere,
sed & rectę & vere diligere, nihil illis mali permittere
propter inordinatum in eos fauorē & amorem: nec eis
dicere placentia, quę carni videlicet nō spiritui placēt,
qualiter facere solent pseudo euangelici, qui velut Pe-
trus attestatur, magistri mēdaces, sectas perditionis in-
troducūt, per quos verbum veritatis blasphematur, &
in auaritia verbis fictis de hominibus negociantur. Id
quod vt subtilius aliquãto perpetrent, indiscriminatim
permittunt omnia, non diligentes, sed odio potius suos
habētes. Secūdo debent eos docere in rebus plane di-
uinis, in fide vtpote in deum, & bonis operibus, quę si-
des per charitatem operatur erga deum & hominē, vni-
cuq; dicere cum Dauide propheta: Declina a malo, &
fac bonum: & cum Christo simul, Hoc fac, & viues. Ita
quidem Paulus, excellens ille pater spiritualis, in perso-
na Titi dicit ad vnumquęq; p̄dicatorē: Tu loquere
quę decent sanã doctrinam: senes, vt sobrii sint, pudici,
prudentes, sani in fide & dilectione, in patientia: anus si-
militer in habitu sancto, non criminatrices, non multo
vino seruētes, bene docētes, vt prudentiam doceant:
adulescentulas, vt suos viros ament, filios suos diligant,
curam domus habentes: iuuenes similiter hortare, vt so-
brii sint. In summa debent eos docere per verbum dei
verum, non adulteratum, quale docent hæretici, peruē-
rentes bonum illius sensum ad omnem malitiam, causa
existentes tantę nunc vbiq; leuitatis & perfidię.

Tertio debent eos educare, spiritualiterq; de nutrire
& alere in omni disciplina & correctione domini.
Nutrire, dico, debent eos, cibo videlicet spirituali,
qualis est Dei verbum, quo viuunt homo, nec in solo
pane, nempe ad vitam æternam. Id quod proinde do-
minus semini comparauit, quod sicut in semine prin-
cipium est corporeę vitę, sic principium totius spiri-
tualis vitę, est in ipso dei verbo, sine quo nequit haberi

Esa. 10
1. Pet. 3

Gala. 3
Psal. 6
Luc. 10

Tit. 2

Deu. 8
Mat. 4
Luc. 4
Mar. 1
Mat. 13
Luc. 8

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Ro. 10
Abac. 2
Ro. 1
Mar. 15
Mar. 8
Exo. 24

3. Re. 19
4. Re. 4
Mar. 15
Mar. 8
Ioan. 6

Esa. 58

Eze. 33

2. Tim. 4

fides, qua uiuit iustus, scilicet ad æternam uitam. Cuius
argumento dominus aliquando uirtute sui uerbi non
nullos aliquādiu sine terreno pane sustentauit, ut dubio
procul auditores ipsius uerbi senserūt, qui uerbum dei
deuotius audientes, aliquantisper haud esurierunt. Ita
Moses dei colloquio sine cibo materiali creditur qua
draginta diebus & noctibus esse sustentatus in monte
Sinai. Ita quoque uerbi uirtute Helias totidem dies ac
noctes creditur sustentatus usq; ad montem dei Oreb;
& ipse quoq; Helisus socios suos herbis agrestibus nu
triuisse. Ita quoq; uirtute diuini uerbi quondam popu
lus citra famē triduo Christum prædicatē sustinuisse
creditur. Nutrire proinde hoc uerbi spiritali cibo de
bent ipsi parentes spirituales, suos spirituales filios. De
indeq; corripere in iis, qua male uel cogitāt, uel dicūt,
uel faciunt, nec ad ea conuiuere. Id quod illis tenderet
in perniciem & suam & illorū, præcipiente ac dicente
domino deo ad unumquemq; prædicatorem: Clama, ne
cesses, quasi tuba exalta uocem tuā, & annuncia popu
lo meo scelera eorum, & domui Iacob peccata eorum.
Fili hominis, speculatorē dedi te domui Israel, et audies
de ore meo uerbum, & annuncias eis ex me. Si dicen
te me ad impium, morte morieris, nō annunciaueris ei,
neq; loquutus fueris, ut auertatur à uia sua impia, & ui
uat ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinē au
rem eius de manu tua requirā. Si autē tu annunciaueris
impio, & ille non fuerit conuersus ab impietate sua, &
à uia sua impia, ipse quidem in impietate sua morietur,
tu uero animā tuam liberaasti. Atq; hoc est, quod excel
lens ille prædicator Tarsensis, adeo serio hortatur Ti
motheum, et in persona ipsius quemlibet episcopum et
prædicatōrē, dicens: Testificor corā deo et Iesu Christo,
qui iudicaturus est uiuos & mortuos, et per aduentum
ipsius & regnū eius: Prædica uerbum: insta opportune,
impertune: argue, obsecra, increpa in omni patientia &
doctrina. Erit enim tempus, quādo sanam doctrinā nō
sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabūt sibi magi
stros, pruriētes auribus; Et à ueritate quidem auditum
auerrent,

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 184

auerrent, ad fabulas aut conuertentur. Tu uero uigila,
in omnibus labora. opus fac euangelistę, ministeriū tu
um imple, sobrius esto. Debent proinde cōcionato
res & episcopi prædicantes, in reprehendis crimini
bus uehementes & acres esse, quādo sint propterea cō
stituti, quatenus annuncient populo scelera eorum: utq;
more honorū patrum familias, irascantur, et (docēte Da
uide) non peccent. Id quod ut facere possint, obseruare
debent aliquot conditiones. Prima est, ut peccantes
odio perfectō (sicut Dauid ait de se) odiant: id est, uitia,
non personas, odio habeāt. Ita Christus sæpe inuectus
est in Iudæos, dicens tamen interim ad omnes: Venite
ad me oēs qui laboratis, & onerati estis & ego reficiā
uos. Tollite iugum meum super uos, & discite à me,
quia mitis sum & humilis corde. Secunda est, ut
personas, quarum crimina non sunt publica, ueluti
publica adulteria, non neque proprie, neque nomina
tim perstringant: sed imitentur Christum episcopum,
qui Iudam noluit publicitus corripere sui furti et tradi
tionis. Sin personę sint plane notorie in criminibus, nec
ab eis cessare uoluerint, tum dicere poterūt ecclesie, do
mino dicente, & quidem publicitus & generatim pec
cata omnium recte corrigere, prout sæpenumero Chri
stus summus ecclesiastes fecit. Cuius causa Paulus ad
Timotheū & quemlibet prædicatōrē dicit: Peccantes
coram omnibus argue, ut & ceteri timorē habeant. Sic
ipse fornicatōrē istum Corinthium, respicere nolentē,
publice excōmunicauit. Tertia est, ut pro loco, tem
pore, materia, non habeant in corripiendo rationē per
sonarū, nec in genere tantum turbam, sed & superiores
ipsos, nempe reges, duces et principes, & id genus qual
cunq; potestates, maxime presentes, peccati arguāt, mo
deste tamē & reuerēter, utpote qd deus hanc illis dedit
potestatem, dicens: Ecce, inquit, dedi uerba mea in ore
tuo: ecce constitui te hodie super gentes & super regna,
ut euellas, & destruas, & disperdas, & dissipes, & ædi
fices, & plantes. Cuius memor Helias, quum prædican
do defensusauerat prophetas, pro ueritate & iustitia per

Esa. 58
Psal. 4
Psal. 118
Mat. 23
Mat. 11

Mat. 28
Mar. 14
Luc. 12
Ioan. 12
Mat. 13
Mat. 23

1. Tim. 3
1. Cor. 5

Hier. 8
3. Re. 18

Jezebel reginam ab Achab rege trucidatos, & ipse rex Achab indignabunde diceret ad eum: Tu ne es ille qui conturbas Israel? regem serio corripuit, & dixit: Non ego turbaui Israel, sed tu & domus patris tui, qui de reliquistis mādata domini, & sequuti estis Baalim &c.

Mat. 14
Mar. 6 Et huius quoque memor Ioannes Baptista, non veritus est ad Herodem dicere: Non licet tibi habere vxorē fratris tui. Quinimo & ipse Christus liberrime scribas & pharisaeos & principes sacerdotum & populi, arguens & increpans, inter cetera vix aeternum illis minatus, ait: Vix vobis scribae et pharisaei hypocritae, qui clauditis regnum caelorum ante homines, vos enim non intratis, nec introeuntes finitis intrare, &c. Ita nimirum quantum sit in arguendo periculum, nihilo fecius tamen verbi ministros suo officio fungi oportet, ac omne corporale periculum veritati longe posthabere.

Quarto parentes spirituales debent in corripendis filiis suis adhibere talem modestiam, vt beneuolentia seueritatem vincant, parati dimittere peccanti non modo septies, sed et septuagies septies: & cum Christo paratiores esse ad absoluendum adulteram, ad frugem melioris vitae reuertentem, quam ad condemnandum modestiusque corripere quoscumque iuxta eorum conditionem: quippe vt doctore Paulo, seniore non increpent, sed obsecrent vt patrem, iuuenes vt fratres, anus vt matres, iuueniculas vt sorores in omni castitate: principes, vt eos quibus maledicere non licet: et secundum quae praecipunt & dicunt, facere: non autem secundum opera eorum, si male fecerint. Quinto debent patres spirituales suis filiis thesaurizare, non res illas caducas et terrenas et transitorias, sed plane caelestes, diuinas et aeternas: cuiusmodi sunt pia virtutes et bonae operationes, quae procedunt ex vera fide per charitatem, sola post mortem nobiscum mansurae. Quas quidem debent eis colligere ex scripturis, ad quas propterea Christus remittit eos, dicens: Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere. Debent enim ipsi docti illi esse scribae in regno caelorum tanquam patresfamilias.

militias, qui proferant suis ex thesauro suo (id est, ex scriptura) noua & vetera: de quo eodem thesauro, tanquam boni Samaritani, proferant duos denarios, id est, doctrinas veteris et noui testamenti.

Mat. 11
Luc. 10

Deinde, et quidem maxime, debent ipsi suis ciuismo, di spirituales res et thesauros colligere & exhibere ex sua vere spirituali vita, id est, bona sanctaeque conuersatione, sequentes eum, Christum scilicet Iesum, summum parentem spirituales, in quo sunt omnes thesauri sapientiae & scientiae, quas tam vita prius, quam doctrina deinde suis dispensauit, & suos post se dispensare sic voluit, inquit: Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, ita & vos faciatis. Ipse vero, Luca teste, coepit facere et docere. Id quod plerique omnes facere debent parentes, spirituales singulariter, quemadmodum Paulus vnum quendam in persona Timothei hortatur, dicens: Attendite tibi et doctrinae, exemplum esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, et castitate. Hoc enim faciens, & teipsum saluum facies, et eos qui te audiunt. Reliqua quoque sunt parentum spiritualium, graphice docet idem Apostolus ad Timotheum & Titum.

Col. 2
Joan. 13
Act. 1.
1. Tim. 4

Postremo, quoniam diximus de parentibus spiritualibus, et iis quidem ecclesiasticis, quo modo debeamus eos honorare, & quid ipsi vicissim praestare suis obligentur: profuerit modo dicere et audire, quid debeamus ipsis laicis spiritualibus parentibus, cuiusmodi proxime & secundum sacerdotes, sunt magistratus ciuiles, Imperatores, Caesares, Reges, Duces, et id genus principes et gladij ministri: qui usque adeo parentes sunt spirituales, vt etiam coepti fuerint olim dici patres patriae, quod vt patres tueantur nos vt filios suos in omnibus, quae sunt et spiritus & corporis, vim a nobis arcentes, vt tuti sumus ab iniuria, efficientes.

Primo proinde diligamus oportet magistratus ciuiles, non verbo solum, vt de eis bene sentiamus & loquamur, vt de iis, quos deus suo loco voluit usque adeo delegatos esse in rebus illis ciuilibus, vt eos etiam dignatus sit altissimo suo nomine, dicens ad ipsos

Ego

Pfal. 8: Ego dixi, Dñi estis: sed & ipso facto, utpote ut præstet
Ro. 13 mus illis ad eorum necessitatem tributa, & reliqua que
 sunt ordinata ipsis, utpote sumptus necessarios. Atque re
 cte nimirum, quoniam sunt per quos ipse dominus no
 bis haud vulgaria beneficia impartit, velut externã pa
 cem, politicã societã, tranquillitatem publicã, legum
1. Tim. 2. ciuiliũ (sine quibus vix Christiana respub. cõstare po
 test) cõseruationẽ. Cuius causa Paulus adeo voluit eos
 à nobis amari, vt etiam velit nos pro eis orare, dicens:
 Obsecro primũ omnium fieri obsecrationes, orationes,
 postulationes, gratiarũ actiones pro omnibus homini
 bus, pro regibus, & omnibus qui in sublimitate consti
 tuti sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus in
 omni pietate & castitate. Secundo debemus eis non
 externa tantum reuerentiã significatione, sed & magis
 animi iudicio ac voluntate cohonestare, quasi illos in
1. Pe. 2 quibus dei est ministeriũ. Hinc Petrus ait: Deum time
 te, regẽ honorificate. Quos iuste reueremur nomine do
Exo. 22 minos, quum deus ipse dignatus sit eos nomine deos, di
1. Cor. 8 cens: Applica eos ad deos. Hinc Apollolus ait: Si qui
 dem sunt dii multi & domini multi, quis vnus sit tantũ
 dominus omnium Iesus Christus, per quem natura sunt
 omnia, & nos per ipsum. Non est ergo vt dedignemur
 eos eorum titulis, iuxta temporis & loci rationẽ: quos
 vti præstare debemus ipsis, sic eos ipsi nõ ambire debent
 ob humilitatẽ. Tertio debemus eis in omnibus que
Act 5 non sunt contra deum supremũ dominũ, obedire: quan
 doquidem dominis & magistratibus proprie debetur
 obedientia, velut accipimus ex verbo Christi, dicentis:
Luc. 6 Quid autẽ vocatis me, domine domine, & non facitis
Mala. 1 quã dico? Et ipse dominus alibi: Si ego, inquit, domi
1. Pe. 2 nus sum, vbi est timor meus? Quare Petrus ait: Subie
 ctũ estote omni humanã creature propter deum: siue re
 gi, quasi præcellenti, siue ducibus, tanq̃ ab eo missis. Quin
Ro. 13 imò Paulus adeo seuerè præcipit de obedientia, vt do
 ceat peccatũ esse criminale, nõ parere magistratibus &
 eorum mandatis, in quiens: Omnis anima potestatibus
 sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas, nisi à
 deo.

deo: quæ autem sunt, à deo, ordinata sunt. Itaque necessita
 ti subditi estote, nõ solum propter iram, sed etiam pro
 pter conscientiam. Q. d. Oportet obedire potestatibus,
 non modo propter iram, id est, propter poenam corpo
 ralem, qua magistratus plectit non obtemperantes, vin
 dex in iram ei qui male agit, sed etiam propter conscien
 tiam, hoc est, ne conscientia coram deo rea fiat. Qui pro
 pterea serio Titum monet, vt admoneat suos Creten
 ses, principibus et potestatibus subditos esse, dicto obe
 dire, ad omne opus bonum paratos esse.

Debemus quoque non solum obedire bonis & mode
 stis principibus, in his quæ non euidenter sunt contra
 deum & eius verbum, sed & impiis, dyscolis, malis &
 indisciplinatis, dicente Petro: Serui, subditi estote in om
 ni timore dominis, nõ modo bonis et modestis, sed etiã
 dyscolis, propter ministerium quod gerunt æque ex dei
 ordinatione, velut accipimus ex sermone, quem domi
 nus dixit Pilato, dicens: Non haberes potestatem aduer
 sus me vllam, nisi tibi datum esset de super. Qui præte
 rea præcepit Cæsari, quamlibet infideli, dari quæ Cæsa
 ris sunt. Cuius etiã causa fuit ipse potestati seculari obe
 diens in his, quæ non debuit rigore iuris, soluens tribu
 tum. Sic legitimus Baruch prophetã, et qui cum eo erant
 in Babylonia, captiuos, Iudæis qui residui adhuc erant
 in Hierusalem, scripsisse in hæc verba: Orate pro vita
 Nabuchodonosor, & pro vita Balthasar filij eius, vt
 sint dies eorũ sicut dies cœli super terrã, & vt det domi
 nus virtutem nobis &c. Si viri tam sancti, pro tam im
 piis potestatibus orarũt, quãto magis pro nostris Chri
 stianis magistratibus orare debemus, & eis obedire, qui
 nos manutinent in vera nostra fide et religione veterè.

Primo autem ad obediendum magistratibus ciuili
 bus prouocare nos debet & cogere mandatum dei, qui
 mandat, vt audiuiamus, quo ipsis obediamus.

Secundo, quæ æque omnes grande pondus propter nos
 habent, quum de nostris animabus quoque ratione certo
 sunt reddituri. Tertio, quoniam nobis à deo sunt mi
 nistri, manutinentes nos gladio suo in religione, disci
 plinis,

Tit. 3

Dani. 3
Act. 5

1. Pet. 5

Ioan. 19
Mat. 22
Mar. 12
Mat. 17

Baruch. 4

Heb. 13

Rom. 13

plimis, pace & tranquillitate publica, nos contra malos defendentes, & malos facinorososq; coercentes, vt sinā nos nostraq; bona in pace. Quod arguens Petrus, ait Subiecti estote omni humanae creaturae propter deum: siue regi quasi praecellenti, siue ducibus tanq; ab eo missis ad vindictam malefactorū, laudem verō bonorum, Quē sequitur Paulus, inquit: Ministri enim dei sunt, in hoc ipsum seruientes. reddite ergo omnibus debita, Psal. 148 Quarto, q; ratio etiam naturalis admoneat nos obedientia, quā naturaliter, Deo naturam se disponente, creaturę irrationalis et insensibilis sibi mutuo obediunt, vt in suo esse & ordine conseruari queat, quā alios qui regnū omne in se diuisum, desolaretur. Ita videmus planetas minores obedire maioribus, solem ex domini praecepto semper ire de oriente in occidentē, splendere per diem, & lunā per noctem. Sic videmus mare terminos suos nō transgredi. Sic videmus terrā producere fructus suos, aues canere, & reliqua quocq; animātia statuto tempore & loco, deo et hominibus seruire: et aliās quoq; legimus, Cristo praecipienti paruissē ventos & mare. Sic quoq; videmus vnā auem cunctas ducere, grues scilicet et syluestres anseres, animalia quoq; cetera irrationalia et bruta suum sequi ducē, quippe apes in ministerio regi suo diligēter obedire. Jam verō charissimū, si creatura nō solum irrationalis, sed et insensibilis, ex dei ordinatione videamus habere cui pareant, quur ipsi minus obsequeremur nostris superioribus, tot modis admoniti & instructi?

Quinto, quoniam deus optimus, cui gratior est obedientia q; victima, benedicere dignatur obedientibus sibi et suum locum tenētibus, per scripturā dicens: Si audieris vocē domini dei tui, faciet te excelsores cunctis gentibus, et benedicet in agro. Nec mirum, quando obediens sit oportet humilis. Jam vero constat, ex altatum iri eum, qui se humiliat. Sexto, quoniam non modo sit horrenda poena, et ea quidem aeternalis alibi, sed et hic temporalis, omnibus inobediētibus futura, prout exemplis scripturę clarescit. Nōne, quia Adam fuit inobe-

disobediens, peperit sibi suisq; posteris omnibus perpetuum exilium: quinimo & mortem temporalem, pariturus & aeternā, nisi redemptorem ex misericordia reperisset Iesum Christum? Nonne (quæso) Chore, Dathan & Abiron, cum suis omnibus complicibus viuui sunt a terra absorpti, viuentesq; descenderunt ad inferos, quia fuerint Moysi & Aarōni superioribus potestatibus inobedientes & rebelles? Quid multa? Nonne semper male cessit inobedientibus potestati, prout non sine cordo iio vidimus in rustico Lutheranorum tumultu, contra potestatem & ecclesiasticam & secularem? Id quod & eorum similibus esse futurum Moses arguit, dicens: Peribitis, si fueritis inobedientes. Et hoc est quod Paulus ait: Qui resistit potestati, dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Ita nimirum rex aliās Assuerus, voluit inobedientes gladio & igne occidendos, vt non solum hominibus, sed etiam in via bestiis in sempiternum pro exemplo essent cōtempus & inobedientia. Quapropter ex animo nostris potestatibus in omnibus quæ contra deum non sunt, obediamus: nec solum bonis, sed & per se malis.

Sed queris: Nunquid tyrānis eorū et malitia probāda est, sempiternā ferenda, quā videamus multos magistratus citra necessitatē suis quotidie nouas tributi seu census aggravationes imponere, popellumq; nouis exactionibus spoliare, nec interim subditis suis oculos saltē benignos ab ipsis exhiberi, sed quiduis mali eis imprecari, nec aliqua satuari istos seruitute? &c. Respondeo, barbariē et violentiā tyrannorū minime probari, maxime Christianorū: ipsos tamē propterea nō ilico cōtempnendos, sed patienter ferēdos esse, ne videamur Euāgelion habere velamē nequitia, sicut ait Petrus, ferēdam quoq; esse istorū tyrānidem, nō laudandam, mussitandamq; violentiā. Primo aut, vt istorū tyrānis aut tollatur, aut certe nomine dei facilius feratur, profuerit, vt ecclesiastica, praesertim qui sunt aliqua praediti autoritate, pro loco & tempore per Dei verbum cum omni modestia corripiant, erudiant, admoneant, arguant, increpent, &

Ro. 5

Nu. 16

Deu. 8

Ro. 13

Hesl. vii.

Mat. 20

1. Pe. 2

2. Tim. 4

&

Ephe. 6 & ad vitæ melioris frugem adducere pergant magistra
Heb. 11 tus, cohortantes vt remittant tyrannidem, memores &
 eos suum habere in cælo dominū, cui certo sint redditu
 ri rationes non pro se solum, sed & pro suis: & quo pacto
 se gesserint erga ipsos. Qui nisi fuerint ethnicis indu
 ratiores, nec de sua salute, neq; de dei mandato rationē
 habuerint aliquā, oportet vt nomine saltem dei verbi,
 cuius immensa virtus est, māfuetiores fiant & benigni
 ores, quum vel ethnici reges diuino verbo, quod propheta
 detulerūt eis, singulari quadam reuerentia & religione
 paruerunt. Inter quos Eglon rex facile primus
Iudic. 3 est, rex Moab, qui quum audisset ab Aioth iudice Isra
 el, Verbum dei habeo ad te, o rex, statim ille surrexit de
1. Esd. 1 throno suo. Cyrus rex Persarū potentissimus, mox vt
 audiuit verbum domini ex ore Nehemię, remisit popu
 lum Israeliticum, captum in Babylonia, Hierosolymā;
 & redditis vasis sacris, templum iussit extrui. Nabucho
Dani. 3 donosor mox vt audiuit ex ore Danielis verbum domi
 ni, edito decreto, præcepit, vt omnis populus & tribus
Ionę. 3 & lingū adoraret deum cœli. Rex Ninīues maximus,
 mox vt audiuit verbum domini ex ore Ionę prophete,
 quo pœnitentiā ageret vnā cum suis de peccato: mox
 surrexit de solio suo, abiiciens vestimentū suū, set; sac
 co cooperuit. Et ipse quoq; Pilatus, vbi Christum ver
Ioan. 19 bum dei eternū dicere audiuit de superiore diuināq; po
 testate, q; magis peccasset qui tradidisset eum, q̄ ipse,
 cogitauit dimittere Iesum, maxime quū intelligeret eū
 esse filium dei, quāuis nō veri dei, sed ethnici cuiusdam.
 Secundo, si tot monitis scripturarū & exemplorum
 (quod absit) tyrannidem remittere noluerint, profuerit
 vt deum precemur pro eis, quo ad meliorē mentem re
 uocetur. Id quod eo diligentius & libentius faciemus,
 si cogitauerimus, deum fortasse nobis eiusmodi tyran
 nos dedisse propter demerita & peccata nostra, quæ sic
 per malos magistratus punire vult: quādoquidem Iob
Iob. 14 testatur, dominū sæpenuero regnare facere malos &
 hypocritas propter peccata populi. Tertio, si fuerint
 tales magistratus, qui subsunt alijs magistratui superiori
 ipsis,

ipsis, qualis erat centurio, cuius serū dominus curauit, **Mat. 8**
 oportet vt confugiamus ad eundem superiore magi
 stratum, supplicātes vt opem ferat, quatenus succurrat
 contra tyrannidem. Qui si nec ipse (quod tamen ex offi
 cio debet) succurrit, neuter tamen magistratus ilico cō
 temnendus, nec murmurandum, multo minus mouenda
 seditio est, ne publica pax turberetur, ac in ea perturba
 tione iustus pereat cum iniustus, vt factum est in pernicio
 sissimo isto rustico Lutheranorum tumultu. **Gene. 18**
Num. 16

Verū remittenda ad deū est vltio, qui nouit & mo
 dum & tēpus vltionis cum istorū detrimento, cumq; no
 stro cōmodo, dicens: Mihi vindictam, & ego retribuā
 eis. Cuius certe permissione fieri solet, vt quemadmo
 dum nunq̄ finaliter bene cesserit seditiosis, ita nec tyrā
 nis: quos vtiq; rādem sequuta est vltio mirabilis et hor
 renda, vel certe de vita tyrāni sunt cito sublata, dicente
 scriptura: Multi tyrāni &c. et potentes oppressi sunt
 valde, et gloriosi traditi sunt in manus alterorum. **Eccē. 10. 18**

Feramus igitur istorū mala patiēter, memores, bea
 tos esse qui patiuntur ob iustitiam. Hæc est enim gratia,
 dicit Petrus, si propter dei cōscientiā sustinet quis tristi
 tias, patiens iniuste: in hoc enim vocati sumus, quia &
 Christus passus est pro nobis, exēplum nobis relinquēs
 vt sequamur vestigia eius, qui tamē peccatū non fecit. **Mat. 5**
Luc. 6
1. Pe. 2

Quem sequuti sunt discipuli eius, qui & ipsi perpeffi
 sunt ferocissimas tyrannorum persecutiones, et qui
 dem patiēter, ne videlicet alioqui remoraretur fructus
 euangelicus: memores verbi domini, dicentis: Beati
 qui persecutionem patiuntur ob iustitiam, quoniam
 iporum est regnum cœlorum. **Mat. 10**
Mat. 5

Quia perinde diximus hucusque, qualem dilectio
 nem, reuerentiam & obedientiam nostris quasi spiritu
 alibus parentibus, magistratibus scilicet prophanis si
 ue secularibus, debeamus: videndum modo erit, quid
 ipsi vicissim nobis vti filiis debent.

Primo quidem, si nostri sunt ac dicuntur parentes,
 ediuerso debent ipsi nos, vt filios, recte veret; diligere,
 nimirum nihil nobis permittere, quod nobis obesse

quoquo modo possit, sed modis omnibus scelera corrumpere, et virtutes promouere, summam nostram, non tantum suum commodum querere, damnum vero auertere.

1. Cor. 10

Secundo, quemadmodum non obligantur nisi bene uendo ipsi pro seipsum publice nos docere, quod presbyterorum est, ita tamen discere debent quae deus a quocumque fieri uelit, ut possint suos in uera fide & religione bonisq; operibus contra lupos rapaces defendere, bonumq; promouere, malumq; cohibere. Cuius gratia dicit ad eos propheta regius: Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram. Quapropter, quum Moses ex dei mandato populo Israel loqueretur de regis electione, subiicit, inquiens: Postquam autem sederit, scilicet rex, in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar a sacerdotibus Leuiticisq; tribus, & habebit secum, legetq; illud omnibus diebus uitae suae, ut discat timere dominum deum suum, et custodire uerba, et caeremonias, quae in lege praecipita sunt.

Psal. 2

Deu. 17

Cuius olim memores pii reges, si demq; potentissimi satrapae, non modo diligenter et frequenter uerbum dei audierunt in synagogis et in templo, sed et discendi causa uoluntatem domini ex scripturis, penes se doctos habuerunt, prophetas, scribas et Theologos. Dauid sane habuit Nathan et Gad, Ezechias Esaiam, Iosaphat inter ceteros prophetas & doctores habuit prophetam Iahasiel. Qui quidem pleriq; omnes exemplum reliquerunt successoribus, regibus & magistratibus aliis, ut praeceteris deberent audire dei uerbum, ut possent recte gubernare, quemadmodum Salomon, quum rex factus esset, ita precabatur inter cetera: Domine deus, tu regnare fecisti seruum tuum pro Dauid patre meo. Ego autem puer sum paruulus, & ignorans egressum & introitum meum, & seruus tuus in medio est populi, quem eligisti, populi infiniti, qui numerari & supputari non potest praec multitudinem. Dabis ergo seruo tuo cor docile, ut populum tuum iudicare possit, & discernere inter bonum & malum. Quis enim iudica-

re po

re potest populum istum, populū tuū hunc multū: &c.

Sunt igitur magistratus filii diaboli, imitatores impij Herodis, qui uerbum dei non audiunt: quandoquidem iste habuit Christum triennio summa cum laude praedicantem, & in suo ipsius quidem territorio, & ipse sum tamen nunquam dignatus est audire: gauisus autem, quando ligatus ad ipsum duceretur, cupiens ex multo tempore uidere eum, eo quod audierat multa de eo, & sperans signum aliquod uidere ab eo fieri.

Tertio debent ipsi magistratus, tanquam spirituales parentes, non nutrire quidem suos subditos, sed tamen eos apud eorum bona temporalia aduersus malos & iniustos manutene, quod possint in suo labore & sudore pacifice uiuere: similiterq; debent ipsos in omni disciplina & correptione educare, quod mali puniantur, boni uero conseruentur: quandoquidem ipsi sint, Pauli teste, debentq; esse timori mali operis, proptereaq; gladium portantes, uindictes in iram ei qui malū agit.

In qua quidem correptione & disciplina debent esse recti, iudicare secundum legis aequitatem, personarum rationem non accipientes, uti Iudaei quondam summi sacerdotes, scribae & pharisaei, qui in una eademq; causa ferme Christum damnabant, Moysen uero soluebant. Ad quos propterea Christus aiebat: Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. Et recte nimirum, quando dicat ad eos deus pater per scripturam: Diligite iustitiam qui iudicatis terram. Usq; quo iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis. Iudicate egeno & pupillo, humilem & pauperem iustificare, eripite pauperem de manu fortiorum eius, de manu peccatorum liberate egenum. Et rursus potestati dicit: Non facies quod iniquum est, nec iniuste iudicabis: non consideres personam pauperis, nec honores uultum potentis. Eheu, quam profus contemnitur haec modo dei praecipitio, fieriq; solet quod S. Iacobus dicit: Si introierit uir, arueum anulum habens, in veste candida, introierit autem & pauper in sordido habitu, & intenderitis in eum, qui indutus est veste praecclara,

AA 1 & di

Ioan. 8

Luc. 23

Rom. 13

Acto. 10

Ioan. 7

Sapi. 1

Psal. 81

Leu. 19

Iaco. 2

& dixeritis, tu sede hic bene: pauperi autem dicatis, tū
sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum: nonne
iudicatis apud vosmetipsos, & facti estis iudices cogi-
tationum vestrarum? Si enim personam respicitis, pec-
ccatum cōmittitis, redarguti a lege tanq̄ transgressores.

Et profecto quid fordidius quam magistratū accipere
personam inter suos, vel corrūpi muneribus aut fauoribus:
Quam, queso, sunt alieni ab eo, cuius sunt locū
tenentes, qui personarum non est acceptor? Si sunt sub-
ditorum parentes indiscriminatim, quare non æque di-
ligunt omnes, æque dignos dilectione? Quam putes in-
digne ferrent filij, qui discernentur a fratribus uti spu-
rij: quantumvis non sint omnes in persona & gratia &
dote pares, faciunt tamen æque omnes quod quisq̄ pro
sua virili debet & potest, quum vel bruta diligat pro-
lem æque omnē, licet conditione quandoq̄ dissimile.

Quarto debent ipsi magistratus in sua disciplina &
correctione tale seruare moderamen, ne disciplina trā-
seat in tyrannidem & crudelitatem, et quidem vel ex
odio, vel ex furore, vel sine causa, sed ex mera libidine
et iniqua dominatione, non habētes etiam criminis ra-
tionem & circumstantiam, quæ profecto ponderanda
est in omni vindicta & correctione.

Primo quidem debent esse memores, eis se esse lo-
cum tenentes, qui iustus est & æquus, nulli faciens nec
iniuriam, nec violentiam, sed omnibus æque homini-
bus paternitatem suam non nomine solum, sed in finitibus
etiam paternis beneficiis ostendens, deniq̄ dicēs: Nolo
mortem peccatoris, sed magis ut cōuertatur & viuat.

Secundo memores esse debent, & seipos suis subdi-
tis esse ministros dei, quem pariter habēt in cælo domi-
num, cui coguntur suo tempore seriam reddere ratio-
nē de suis actibus bonis siue malis. Atq̄ hoc est, quod
Paulus quum seruos & subditos admonuisset, ut fide-
liter suis dominis obedirent & seruirent, addidit, inq̄ vi-
uens: Er vos domini, eadem facite illis, remittentes mi-
nas, scientes quod & illorum & vester dominus est in
cælis, & personarum acceptio non est apud eum.

Ter

Tertio memores esse debent, q̄ eorum tyrannidē
dominus ipse cæli & terrę certo, nec solum æternaliter,
sed & temporaliter, est vindicaturus ad clamorē pau-
perum subditorum oppressorū, prout intelligimus cui-
denter a domino, dicente: Deus autem non faciet vindi-
ctam electorum suorum, clamantium ad fe die ac no-
ctę, & patientiam habebit in illis: Dico vobis, quia ci-
to faciet vindictam illorū. Id quod in omnibus ferme
tyrānis vel antea verum est factū: quippe in Saule, Abi-
melech, Herode, Hieroboā, Cambyle, Alexandro, Phe-
reo, Tiberio, Caligula, Nerone, Domitiano, & in ple-
risq̄ tyrānis id genus omnibus, qui propter eorū tyran-
nidē suo loco et tēpore (quando visum fuit deo) vel diu
non vixerunt, vel humiliati fuerunt, vel male perierūt,
vel nonnunquam a vilissimis etiam personis interfecti
fuerunt: quandoquidem nullum violētum perpetuum.

Non est igitur, vt magistratus sauiant, tyrannizēt,
& superbiant contra suos: sed meminerint, hoc fe de-
bere magis esse humiles, quo sunt statu maiores: perq̄
humilitatem magis apud bonos subditos promouere,
quā per superbiam deo & hominibus odiosam, ma-
ximēq̄ subditis illis oppressis. Quorum causa dicit rex
ille mansuetissimus Dauid: Dum superbit impius, in-
cenditur pauper. Fitq̄ verum quod ait quidam: Metui
volētes, oportet vt & ipsi metuant.

Quinto, etsi non obligentur ipsi magistratus suis sub-
ditis colligere thesauros, debent tamen suos subditos
contra violentos per gladium iustitiæ manutenerē, cui-
us causa (teste Paulo) gladium portant, vt sint in iram
ei qui male agit: quatenus possint manere in bonis suis
temporalibus, quæ labore & sudore acquisuerunt, vel
etiā hereditaria manu a suis antecessoribus receperūt.

Iam vero, si magistratus prophani tanquām paren-
tes spirituales, obligantur suos subditos tanquām filios,
vna cum eorum bonis temporalibus per iustitiam ma-
nutenerē cōtra malos, ne vim faciant illis in eorum re-
bus temporalibus: quanto magis non debēt ipsi subdi-
tos suos inique spoliare bonis eorum, causamq̄ eis da-

AA 3 18

Acto. 10

Mat. 5. 6
Ezc. 18

Eph. 6

Acto. 10

Luc. 18

Eccl. 3

Psal. 2

Roma. 13

re paupertatis: Id quod iniquum plane foret, & ab officio paterno prorsus alienum: siquidem parentum est, filiis (teste Paulo) thesaurizare, non dilapidare vel dissipare quod habent.

1. Cor. 13

Debent itaque magistratus hoc in casu cauere, ne contra legem & Euangelionem crapulae, voluptati, ludo, pompae seculi, vanae gloriae, rapacitati, ferocitati, et hoc genus vitiosis aliis indulgeant: ne vel propterea plebem deinde, suosque subditos iniquis exactioibus in luxum suum contra fas aggrauent, ad quas, legitima causa alia non extante, nullo rigore iuris obligantur: sed modò debent, vt ex Apostolo accipimus, necessitati eorum seruire, subditisque esse.

Ro. 13

Necessitas autem reputatur, quo non possunt ad conditionem & familiam suam sustentandam, & ad submouenda bella contra se vel suos iniusta, carere. Cuiusmodi necessitatem vir bonus facile diiudicaturus est, ex lae horibus & expensis necessariis ipsius magistratus, iuxta patriam regionisque morem aestimaturus.

Iam verò esto, quod magistratus eiusmodi superfluas exactiones pro luxu suo extorqueant, suosque contra fas grauent, pendendae tamen sunt, non quia debeantur, sed ne publica pax (vt antea diximus) perturbetur. Quid autem facienda, dum sit in tanta tyrannide quorundam magistratuum, ne suo iniquo voto semper potiantur, paulò superius ad longum diximus. Et haec de magistratibus singulariter.

Quandoquidem diximus de praecipuis tribus parentibus, corporeis videlicet, & spiritualibus tam ecclesiasticis, quam laicis, quid plerisque omnibus sibi mutuo tam parentes quam filii ex praecipuo debeant: sciendum est nunc, quicquid haecenus est dictum utraque ex parte, filiorum scilicet & parentum, deberi utrique etiam illis, qui vice parentum & filiorum non absque causa recensentur: cuiusmodi sunt patris & è fonte leuari, tutores & pupilli, curatores & furiosi, praecipitores & discipuli, senes & iuniores, abbates & abbatissae, monachi & moniales, & denique plerisque omnes qui praesunt & curam gerunt: & filii habentur, qui, natura etiam suadente, subduntur aliis, & sub aliorum cura viuunt & habentur.

Quum

Quum enim ij omnes mutuo habeantur & sint loco parentum & filiorum, merito quod utrorumque est, utriusque praestant utrisque: ita vt spirituales filii, quales sunt leuari, pupilli, furiosi, discipuli, iuniores, monachi & moniales, debeant dilectionem, reuerentiam & obedientiam patris, tutoribus, curatoribus, praecipitoribus, senioribus, abbatibus & abbatissis: & ij rursus illis veram dilectionem, instructionem, disciplinam & educationem, defensionem denique, & quicquid est paterni officij. Et poterit ad omnes referri, quicquid est scripturarum, rationum & exemplorum, quod refertur ad ipsos parentes & filios spirituales: quanquam non desint passim scripturae, & in eis enigmata & sententiae, quae prorsus ad eos referuntur, quas & ethnicorum sententiae & exempla comprobant.

Patris enim esse poterat, quod fecerunt, qui Christo paruulos obtulerunt, vt eis imponeret manus, & oraret. Mat. 19

Tutorum & curatorum esse poterat, quod Paulus aiebat: Quanto tempore haeres paruulus est, nihil differt à seruo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus & actoribus est, vsque ad praefinitum tempus à patre. Mat. 19

Praecipitorum esse potest et discipulorum, quod Paulus sederit ad pedes Gamalielis, & didicerit veritatem paternae legis: quos utique voluit Quintilianus iherosolanus Romanus, tantum diligere à discipulis, quantum ipsa studia. Id quod testatus est Alexander rex ille, cognomento Magnus, qui solitus fuit dicere, se non minus Aristotelem praecipitorem diligere, quam patrem Philippum: quo etiam praecipitorem Philippus tam sibi visus est gaudere, quam quod sibi filius Alexander natus esset. Gala. 4

Seniorum est & iuuentum, quod praecipit Moses dicens: Coram cano capite consurge, & honora personam senis. Act. 20

Ceteris omnibus spiritualibus parentibus & filiis sufficere potest ac debet exemplum Iesu Christi, qui (scriptura teste) subditus fuit non tantum Mariae, sed & Iosepho, qui non alia ratione quam opinione ac cura, Christus parens fuit: qui dubio procul illi iuxta humanitatem praesentit, quicquid praestare oportet piis patrem filio. Luc. 2

Supereff igitur, vt sub poena sempiterna & temporali

AA 4 pleria

plericq; omnes subditi honorent eos dilectione, reuerentia & obedientia, quibus quoquo modo subsunt, ita caute & precipiente domino: Honora patrem tuum & matrem tuam. Quod ubi custodierint, merces erit eis non vulgaris, nempe vita super terrā longæua. Sub qua quidem mercede non solum intelligitur vitæ longitudo, sed & ea omnia quæ ad vitam seu vsum vitæ pertinent: cuiusmodi sunt, tranquillitas, pax, rerum successus, victus, & alia id genus, sine quibus vita longa est iniucunda. Vicissim qui dehonorat illos, habebunt aduersa omnia, locoq; benedictionis maledictionē, veluti supra dictum est. Exēplo erit Cham, qui deridens patris sui turpitudinē, in semine suo maledictus est, ac perpetuæ seruituti addictus. Ruben primogenitus, quia patri Iacob nō satis detulit, maledictū est illi a patre ne cresceret, quoniam ascenderit cubile patris sui. Filij Heli, quia monita patris non audierunt, ambo iuuenes & in florenti ætate ceciderūt in bello. Absolon, quia patrem persequebatur, nō solum iuuenis, sed mala quoq; morte perijt. Duo filij Sennacherib, quia parricidæ fuerunt, ad regnū paternū peruenire nō potuerūt. Quos si sequerentur alij filij vel subditi, deo ultore, non modo priuarentur sua terrena hæreditate, sed & æterna cœlesti regno: quo nos suos filios sua gratia et misericordia ducat pater ille summus & cœlestis per filium suū, ab æterno vnigenitū, Iesum Christum dominū nostrum. Amen.

De quinto præcepto. Cap. XII.

Non occides, Exodi xx.

ORdo nimirum decentissimus est huius præcepti eorum quæ sequuntur, ad præcedentia præcepta, quæ merito, quæ sequuntur, præcedunt. Quum enim tria prima præcepta ad deum Opt. pertineant, quo ut nihil melius est, ita nobis nihil charius esse debet: ac quantum ipsum præceptū parentes respiciat, quibus prima post deum reuerentia & gratitudo debetur, velut iis qui perinde vicem dei tenent: quæ verò sequuntur, ad priuatam proximi dilectionē spectant: fieri vix potest, quin homo facile, quæ proximo debet, omnino præstet, quum

quum se recte habet erga deū & eos, qui loco dei sunt, nempe parentes & spirituales & corporales siue carnales: ediuersisq; vix fieri potest, quin is homo quiduis facile committat in proximū, qui neq; deum neq; parentes reueretur: & adeo quidem, vt merito transgressio nem priorum præceptorum veluti radicem quandam cæterorum flagitiorum, atq; adeo omnium malorū esse putemus. Quomodo enim non irrueret in omnia flagitia, qui desertus à deo, & sub domini maledictione (quam priorum præceptorum præuaricatio irrogat) postus, cacodæmonis effectus est mancipium?

Iam verò, quia nobis deus Opt. Max. in prioribus præceptis iussit, vt se & parētes nostros summe diligamus, et deinde proximōs, adeoq; nos ipsos, nec possumus eos diligere, nisi modis omnib; caueamus eis malefacere et incommodare, malefacimusq; maxime ipsis, quum lædimus eos, proinde quāmlibet proximi læsionē prohibet ex sequentibus præceptis negatiuis. Quia verò proximus maxime læditur, quum læditur in propria persona, utpote in eius vita & corpore, quæ possessio cuiq; charissima est, ideoq; dñs ipse deus ilico et ante cætera negativa præcepta dicit in hoc. v. præcepto, Non occides.

Ad cuius sane præcepti meliorem intellectum, scitu dignum est, occisionē esse quācunq; violentā corporis ab anima separationē, & oēm deniq; quæ tendit huc, violentatē, occasionē & actionē. Hæc verò occisio, duplex esse dignoscitur. Vna quidem creaturarū viuentium, sed tamen insensibilium & irrationabilium, utpote arborū, herbarum, brutorū, & id genus irrationabilium animalium, de qua quidem occisione dominus hic non loquitur. Non enim prohibet occidere, quæ nobis in vtilitatem nostram & potestatem creata & data sunt, quemadmodum falso docuit Manichæus hæreticus Pythagorizans, præceptū hoc de nō occidendo, etiam ad omnia animātia bruta extendens, quo pacto nec liceret oleribus vesci nec herbis, quū & ipsis sit sua vita, secundum Paulum, dicentem: Tu quod feminas, nō viuificas, nisi prius moriatur. Et propheta: Vites, inquit, eos

AA s rum

Exo. 20
Deu. 5

Gen. 9

Gen. 49

1. Re. 2.

1. Re. 18

1. Pa. 32

Esa. 34

Psal. 8

1. Cor. 15

rum occidet in sanguine. Cuius causa potest sanguine animalibus caput, corpus, pedes, sanguinem, carnem, ossa, medullam, cutem et capillos. Alioqui quomodo verum erit unquam, quod dominus ait: Omnes pisces maris manus vestrae tradidi, & omne quod mouetur et viuit, erit vobis in cibum: quasi olera virentia tradidi vobis omnia? Et quomodo faciemus quod Apostolus ait: Omne quod in macello venit, manducate? Vsq; adeo semper obnoxii fuerunt, qui se segregarunt a communi ecclesia et eius sensu, ut etiam a sensu communi & naturali deerrarent, ut in eis nostra quoque tempestate comperimus.

Altera vero occisio, creaturarum est videntium rationabilium, utpote hominum: quae propterea dici coepta est homicidium, quasi vel occisio vel necatio hominis: vnde homicida, qui occidit hominem. De huiusmodi occisione loquitur hac parte dominus, quamuis haud omnem occisionem prohibeat dicens: Non occides.

Licita est enim quaedam occisio, utpote quando vel deus, vel eius lex, vel potestas ipsius legis executor, occidit hominem propter causam occisione dignam, quippe propter maleficium. Ita Moses ait: Maleficos non patieris viuere. Deus quidem se occisorem esse iustum testatur ipse, dicens: Ego occidam, & ego viuere faciam. Paulus vero potestate esse legitimam occisorem asseuerat, in quibus de legitima potestate: Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time. Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in ira eius qui malum agit. Ita dominus alibi vult, ut inobediens, ex decreto iudicis moriatur. Quam quidem occisionem vel iudicis, vel cuiuscunque alij legitime potestati vsq; adeo non prohibet deus Max. ut eam potius praecipiat, sine qua nullum scelus temporaliter puniretur, nec aliqua salua posset esse res publica. Atque ob id magistratus non peccat, sed dei officium facit, si legitime fontem mortis, occidendum curat. Quo in casu vsq; adeo deum refert, ut & propterea iudices dii cepti sint in scripturis appellari, peccatores, vbi ab occidendo abstinere sine praegnanate causa. Sic Moses, quo nihil clementius fuit, percussit, Sic Phis

neco

nec sacerdos percussit, & cessauit quaestio.

1. Cor. 10

Illicita est quaedam occisio, et quidem vsq; adeo abominabilis deo, ut ipse velit eam talione prorsus vindicta cariet sit, quando quis vel seipsum, vel alium propria, quam vocat, autoritate, prohibente deo & eius lege, occidit hominem, dicente: Non occides. Contra quod quidem praecipit, si quis peccat, quocumque modo hominem occidens, omnino mortis est & temporalis & aeternalis reus, dicente domino: Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius. Et alibi: Qui percusserit et occiderit hominem, morte moriatur. Huius quidem legis & scripturae & naturalis rigorem approbat Christus, dicens: Omnis qui acceperit gladium, gladio peribit.

Gen. 9
Leui. 24Mat. 5
Mat. 26

Homicidij vero grauitas & horror, multis sanè modis apparet. Primo, quod lege etiam nondum scripta, morte reuerit punitum homicidium. Secundo, quia lex velit etiam occidi bestiam, quae occidit hominem. Tercio, quod homicida tanquam occisus reputatur, ut patet ex verbis Rebeckae, dicentis: Cur utroque filio orbabor in vno die? Quia si Esau occidisset Iacob, utrumque se filium perdidisset arbitratur. Quarto, quod lex iubeat homicidam industrium, etiam euellendum ab altari, ad quod confugit, apud quod tamē multis facinorosis ut apud asylum, libertas erat ad tempus. Quinto, quod deus propterea (Chrysol. teste) sibi voluit offerri sanguinem brutorum, ut intelligeretur quod pretiosus esset sanguis hominis, si tam pretiosum haberet sanguinem brutorum, ut sibi vellet illum offerri. Cuius causa dixit ad Noe: Vindicabo omnem sanguinem effusum.

Gen. 9

Exo. 21

Gene. 9

Gen. 4

Sexto, quod ecclesia recenseat homicidium inter peccata, quae pro vindicta clamitant in caelum: qualia sunt, Mercedis laboris detentio, Sodomitica libido, Oppressio pauperis, Effusio sanguinis humani, de qua dominus: Vox, inquit, sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra. In Hebraeo legitur: Vox sanguinum. In quo intelligitur, quod omnes homicidae sunt vna massa, & quod omnis innocetum sanguis in vnum alueum confluit, & tanquam vno ore clamat ad dominum, ut tandem expurgetur & exurgat ad accipiendum de homicidis supplicium.

Atque

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Atq; hoc est, quod etiam inter mille homicidas, vix vnus aut alter supplicium etiam temporale subterfugit: quinimo semper ad finem cadit in rete, vt etiam sceli culi poenam subeat, atq; vrinam non æternam luat.

Iam verò intellecta grauitate horrēda homicidij generatim, modo sciendum est, homicidium fieri trifariā.

Primo quidem corā deo fit maximè ipso solum animo, quū quis ita desflagrat odio, vel inuidia cōturbetur, vel ira subferuet, vt eum quē vel odit, vel cui inuidet, vel irascitur, omnino quantum in se est, velit occisum, eoque perseveranter cogitando tendit, quāuis aliquo modo praepeditus, sui vel animi vel desiderij compos esse nequirit. Id quod nō solum est in nouo, sed et in vetere testamēto, quamuis olim scribæ & pharisæi secus senserint, credentes eum esse solum homicidam, qui manu occideret, ignorantes sapientē qui ait: Alius alium per inuidiam occidit. Atq; proinde Christus ipsius legis haud abrogator, sed cōsummator, ait ad ipsos: Dicitum est antiquis: Non occides: qui autē occiderit, reus erit iudicio. Ego autē dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Quod & Ioānes intelligens, ait: Omnis qui odit fratrem suū, (s. sine iusta causa) homicida est: quādoquidē qui cupiā zelo iustitię vel ob peccatū irascitur, homicida nō est, quū nō personæ, sed peccato proprie irascitur, prout irascebat Dauid, dicēs: Iniquos odio habui. Qui propterea distinguēs odiū, dicit: Irascimini, et nolite peccare. Christus proinde vim huius precepti declarando vult, vt omnē deponamus affectum, in proximi læsionē procliuem. Atq; hoc etiamnum est, quod tam serio Paulus præcipit, inquiens: Sol non occidat super iracūdiam vestram. Item: Omnis amaritudo, ira, indignatio, clamor, & blasphemia tollatur a vobis. Nec mirū: quando enim præcepta secundæ tabulæ præcipiant aq; velint a nobis proximi dilectionē, profecto certum erit, eum non diligere proximum, qui sic nulla causa male vult illi, quo velit ipsum prorsus occisum.

Ex hoc colligi modo liquet, q̄ tametsi magistratus et carnifex ipse legē dei, cuius loco est hoc in casu, exequēs

Mat. 5

Sap. 14

Mat. 5

2. Ioan. 3

Psal. 118

Psal. 4

Ephc. 4

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 195

occidendo quempiam, reus homicidij non sit: si tamen nō simpliciter, sed affectu quodam sinistro, vtpote quodam odio, vel lucri causa, vel in alterius odiū vel amorē, occidit, huius est præcepti trāsgressor, animo saltē, licet non ita ipso opere, quod ei ex officio licuit. Quia proinde deus tā opere odit effusionē sanguinis, suaserim etiā magistratui, vt prorsus agat caute ea quæ sanguine agitur, vtpote ne quid male affectus agat, quod alioqui nō ageret, prout Pilatus & ceteri Iudæi, qui, Crucifigatur, clamauerunt, malefecerunt, rei mortis Iesu Christi.

Mat. 27

Mar. 15

Potestas igitur in negotio sanguinis iudicās, semper satagat, vt rite recteq; iudicet, iuxta dominū dicentem: Iuste, quod iustum est, exequaris. Sic Iosaphat suis præcepit iudicibus: Nō hominis exercebitis iudicium, sed domini: et quodcunq; iudicaueritis, in vos redundabit. Sit timor domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite. Tum verò recte iudicat, quū ex præscripto legis tanq; dei minister, zelo iustitiæ maleficium punit. In iuste autē corrupteq; iudicat, quū vel legibus ad priuatū odium cōmodumve abutitur, vel ex cupiditate, aliove quocunq; malo affectu, vel cū acceptione personarū iudicat, vel maiore pœnā, q̄ lex, infligit. Is certe iudex homicidij patrat, etiam si nocēs, vt dixi, morte dignus sit.

Deu. 16

2. Par. 19

Secundo fit homicidij verbo, quū quis vel tale quid loquitur, quod ad homicidium prouocat: vel imperio, vel cōsilio, vel persuasione, vel impulsu, vel dissimulari one, vel quouis modo consentit in alterius mortē, lege prohibēte. Si quidem cōsentiens, æque cum faciente reus a Paulo cēsetur. Atq; hoc est, quod propheta linguas iniquorū gladio cōparet, & sapiens hominē, qui loquitur contra proximū falsum testimonium, sagittæ acutę. Ad hunc quidem modum Iudæi quondam succlamantes, Crucifige Crucifige, Christum æque occiderūt, atq; qui manibus eum crucifixerunt. Quod vsquadeo verum est, vt etiā Marcus dicat, Christum hora tertia crucifixum, quum reuera, testibus aliis Euangelistis, hora sexta fuerit crucifixus. Oportet proinde intelligi, quia linguis venenosis fuerit hora tertia, manibus vero san-

Ro. 6

Psal. 65

Pro. 25

Mat. 27

Mar. 15

Luc. 23

Ioan. 19

Mar. 15

occidit

guino

guinolentis hora sexta crucifixus. Et ita quidem utriusque homicidæ fuerunt, reusque pariter sanguinis innocentis, tam qui verbo, quam qui manu crucifixerunt ipsum.

Tertio fit homicidium ipso facto, quoties aliquis manu, vel gladio, vel ligno, vel lapide, vel quocumque alio instrumento, sua auctoritate occidit, de quo lex: Qui percussit, inquit, hominem, volens eum occidere, morte moriatur. Item: Quicumque effuderit sanguinem hominis effundetur & sanguis eius. Item: Dentem pro dente, aut mam pro anima. Quibus sane omnibus rite intellectis, aliquot deinde colligi possunt veridicæ conclusiones.

Prima earum est, eum peccare contra quintum dei præceptum, adeoque esse coram deo homicidam, qui malo affectu eodemque constanti, vult hominem occisum. Ita homicidæ fuerunt fratres Ioseph.

Secunda, homicidam esse consilio & persuasione. Sic sane Iezabel occidit Naboth, Herodias Ioannem Baptistam, & Dauid Uriam. Tertia, homicidam esse,

qui propria auctoritate occidit hominem ipso facto realiter, studio vindictæ, quæ non sibi, sed deo, vel potestati eius loco debetur, quum dicat: Mihi vindictam, & ego retribuam, ut fuit Cain. Quarta, homicidam esse, non solum qui sua auctoritate alium, sed et eum, qui seipsum vel animo, vel verbo, vel facto occidit. Quid nisi quum septem posteriora præcepta nobis præcipiant charitatè erga proximum, profecto præcipiunt eandem vnicuique erga seipsum, quando iuxta proverbiùm, charitas ordinata incipiat à semetipsa, ut quæ adeo, ut ille dixerit ex natura præscripto, Proximus esto tibi, sed longe rectius divi-

na lex, Diliges, inquit, dominum deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est maximum & primum mandatum. Secundum autè simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum. In iis duobus mandatis uniuersa lex pendet & natura.

Iam verò charissimi, quomodo homo diligit seipsum, qui, quod absit, seipsum vel cogitatione, vel verbo, vel facto occidit, utpote qui perseveranter diaboli eo instinctu cogitat, quomodo sibi mortem consciscat, qui

qui sibi semper malam, eandemque violentam mortem præcatur & optat, quive denique sibi mortem quasi desperatus, more Iudæ Iſcharior, infert?

Quid multa? qui sibi mortem consciscit, est quovis homicida peior & horribilior. Nam quid aliud est sibi manus inferre, quam vel de dei gratia desperare, vel legi creatoris repugnare, & quæ de maxime, quæ qui despōdet animam, moriturque decernit, quod apud ethnicos commune fuit in spiritum sanctum peccet, quatenus desperat, & simul in legem creationis suæ naturam peccet? Creatus enim est homo, ut vivat, eò quod melius est esse quam non esse: proque vita cōservanda quidvis ferat, modò quod ferat, non sit contra deum.

Quid præterea magis esse possit naturæ rationisque contrarium, quam ut quispiam sibi mortem quocumque modo consciscat, quando creator optimus tantam voluerit esse amicitiam inter corpus et animam, ut homo natura nihil æque abhorreat, atque separationem animæ et corporis, quæ non aliud est, quam mors ipsa, qua nihil terribilius est inter omnia terribilia.

Insuper si leges, ut ait ille in suis Tusculanis questionibus, verè vincula carceris rumpere, malintque viri boni & sapientes per magistratum solvi, quam violenter erumpere et aufugere, habeaturque corpus pro custodia & carcere: profecto non debet anima exire, nisi à deo auocata, qui non vult, ut sine iussu demigremus à vita, quum posuerit vnicuique terminos vitæ, quos non vult transgredi, quavis ex causa nonnunquam permittit ut quis eos transgrediatur.

Quam verò sit ignominiosa mors, quam sibi quispiam consciscit, vel inde est cognoscere, quod ethnici quondam dexteras huiusmodi mortuorum absciderint, quæ fuerant in seipsum armatæ: quoniam ut corpus ab anima, sic manum à corpore alienam esse debere rati sunt. Iudæi eos qui seipsum occiderant, insepultos proiecerunt, quos & indignos sepultura iudicant Christiani, comburentes ipsos apud furcas. Id quod à mundo condito summæ fuit ignominie, sicut honoris est summi gloria sepultura, quæ cordi quoque fuit Christo regi regum, multisque sanctissimis in veteri & novo testamento hominibus, quanquam illam, sicut alia honestissima quæque

Mat. 27
Act. 1.

1

2

3

Iob. 14

4

Esa. 70

quæq; negligunt nunc nostrates apostatæ & hæretici,
 Etq; interim sciendum, non modo suis ipsius esse ho-
 micidam, qui manu vel quocunq; instrumēto sibi mor-
 tem conscit, prout Achitophel se laqueo suspendit, ty-
 pus Iudæ proditoris, qui seipsum quoq; desperatus la-
 queo suffocauit: sed & iste, qui crapulando, potado, lu-
 xuriando, libidinādo, idq; genus alio modo seipsum cō-
 ficit, & ægrotans deinde moritur, prout multi, testante
 scriptura, propter erapulam pereunt, & in eicis variis et
 multis infirmantur, cuius causa, post scripturam, domi-
 nus à crapula nos dehortatur & ebrietate.

Luc. 11 Adde, ne illum quidem satis excusatum esse, nec pro-
 fus tutum, qui propriæ fragilitatis & cōplexionis suæ
 conscius, sibi letalem aliquem morbum supersticioso-
 re quadam seruitute contrahit, utpote plus æquo absti-
 nens & continens & laborās, utcunq; nō iniqua pro-
 fus intentione, præsertim quādo contingat hoc ipsum
 facere vel lucri vel vanæ gloriæ studio, quæadmodum
 castitatis ardore fecisse traditur Origenes, qui semetip-
 sum emasculauit: quādo quidem Paulus obsequiū no-
 strum rationale esse velit, nec sui sit quisq; mēbri dñs,
 ut natura repugnante, mutillet ipsum sine causa vitandi
 mali peioris & maioris. Primo autē hac parte quæri
 potest, an quispiam pietatis, castitatis, aut alterius virtu-
 tis tuendæ gratia, vitandiq; sceleris et peccati causa, sicut
 hi cogat inuitabilis necessitas, mortē sibi conscire possit,
 aut saltē excusat⁹ esse, si propterea manus inferat sibi.

Respōdeo, deum maximū generaliter prohibere ho-
 micidium, quādo dicit: Non occides. Ideoq; nō facile di-
 xerim, esse illum mortis suæ, quā sibi infert minime re-
 um, quantumuis alicuius tuendæ virtutis causa fecerit
 hoc ipsum: quamuis ne prorsus quidem damnabilem
 eundem iudicauerim, maxime, si non ante vitā sibi arri-
 puerit, q̄ certo sciret ac videret sibi certam vim & mor-
 tem intentari: quandoquidem eius culpam, si culpa est,
 leuiorē fieri puto zelo custodiendæ diuinæ legis ardenti-
 usq; desiderio, non tātum vitandi offendiculi, sed & præ-
 bendi testimoniū fidei suæ, ne ex eorum infirmitate læde-
 rentur.

2. Re. 17
 Mat. 27

Ecci. 37

Luc. 11

Ro. 12

rentur infirmi. Sic ab ethnicis laudatur Cato, quia ma-
 luerit sibi conscire mortem, q̄ venire in manus tyranni.
 Sic ab eisdem, & (meo quidem iudicio) iustus, commē-
 datur Socrates, qui iustus potionem cicuræ hausit, ut se
 vnum deum & animæ immortalitatem credere testa-
 retur. Ita quoq; commendatur ab iisdem Lucretia, q̄
 zelo castitatis & honestatis seipsam interemerit: quam
 ramen diuus Augustinus damnabilem cenfer, q̄ adhuc
 honestate salua, sese occiderit.

Ita apud Hebræos scriptura nō damnat Samsonem,
 q̄ spōte sua mortem oppetierit. Ita quoq; scriptura nō
 reprobatur, sed cōmendatur Eleazarū, q̄ se elephanto, mili-
 tibus & bellica machinā onusto, subiecit, & quamuis se
 isthac modo suppressum iri sciret, quia tamen zelo diui-
 nę legis se pro patria deuouit, ac illi victoriā præbuerit,
 laudandus potius q̄ damnandus, multis videtur.

Ita quoq; scriptura celebrat Rāsam, venerabilem
 senem & patrem Iudæorum, qui quum propter legem
 dei ab hostibus in ædibus suis incēstaretur, gladio se pe-
 tit, ac deū ē fenestra se præcipitem dedit, mori malens
 q̄ subditus fieri peccatoribus, & contra naturales suos in-
 iuriis indignis agi.

Sic apud Christianos cōmēdantur Leo papa & Anis-
 anus episcopus Alexandria: quorū alter sibi manū am-
 putauit, quia per illam, libidinis ignē ad animū sibi feri
 sit prosperere, postq̄ eam puella quadam esset deoscula-
 ta. Alter, cōspicata et cōcupita scēmina, oculum sibi eru-
 it. Ita Nicera martyr linguā suā mordicus abscidit, et in
 os scorti cōspuit, a quo prouocabatur ad Venerem, ut
 vel ira libidinis imminentem pestem repelleret.

Iam verō tametsi prorsus eos cenfeo damnabiles, qui
 sibi ipsi vel desperatiōe gratiæ dei, vel desponsione ani-
 mi, vel impatiētia vitā abrūpunt, haud tamē eos omni-
 no saluādos arbitror, qui quocunq; zelo virtutis et pie-
 tatis studio sibi mortē consciscunt, nisi manifesto sancti
 spiritus argumēto et suauiter videretur adducti, prout præ-
 dicti fecerunt: quorum exemplum non arbitror tam fa-
 cile trahendum in consequentiam, quando rarum tale

Aug. lib. 8
 cap. 19. de
 ciuit. dei.
 Iudic. 16
 Heb. 11
 1. Mac. 6

2. Mac. 14

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Dani. 13

fit, malens ipsos ab aliis, utpote persecutoribus, qui a seipsis quasi desperatis, interfici: prout maluit illa sanctissima Susanna potius absque opere vel adulterij vel proprii homicidij, incidere in manus hominum, quam peccare vel adulterando, vel se interficiendo in conspectu domini, males etiamnum legis ordine manibus aliorum, quam suis, interim: quam plerique omnes prophete martyresque sequuti sunt, expectantes horam supplicij mortisque sibi a deo definitam, nec ipsam suis manibus preuenientes. Quamquam in his omnibus non illibeter steterim ecclesiae iudicio, cui me semper subiectum velim.

Sapi. 5
Hebr. 11

Secundo queri solet, an futipsum reus sit ut proprius homicida, quod vel amentia vel mania laborans, sibi manus infert. Respondeo, quando verum homicidium peruerso prorsus affectu committi soleat, haud quamquam committi homicidium per eum, qui vel amentia laborat, vel mania, quum morbus sit, omne iudicium mentis adimens, nisi vel fictus esset, vel quod amentiam praecessisset mala voluntas: & quidem maxime, quod olim interficeretur bestia, quae fecerat homicidium, quamlibet ratione carens.

1. Reg. 21

Tertio, quid de eo statuendum, qui casu, non data opera, hominem occidit: Iurisciuius consultos respondet, deo dare hanc distinctionem: Si occidit hominem, qui illicite, utpote in publica via sagittando, iaculando et iudendo, dans operam, reus est homicidij sine controuersia, maxime qui percussit grauidam mulierem, & ea de in abortiat, profecto reus erit abortiui percussor: itaque qui bombardam, per se plerumque pila demittens, quempiam non opera data, perimit, homicida est.

Ideoque reprehenduntur hoc loco tam leues percussores & peremptores. Sin quispiam dans rei licitae operam, utpote arborem incidendo, foueam fodiendo, arbusculas in arcum curuando ad feriendas feras &c. occidit, homicidij reus haud est, quum sine voluntate peccatum personale non committatur.

Exo. 21.

Atque hoc est, quod lex ait: Qui percusserit hominem, volens eum occidere, morte moriatur. Cuiusmodi percussor

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 194

cullores sunt plerumque praedones, raptores, & insidiatores. Et rursus: Si quis per industriam occiderit proximum suum, & per insidias, ab altari meo auelles eum, ut morte moriatur. Hinc etiam dominus misericors omnibus, praeterquam homicidis spontaneis et malitiosis, ad suum altare confugientibus, libertatis copiam facit.

Nume. 35
Deut. 4
Iosue. 20

Ita tamen, ut etiam in licitis rebus occisores probe tur diligentiam adhibuisse, quoniam oportet ut secus viam arborem succidens, aut tectum reparans, clamet, viamque obseruet, reus alioqui occisi futurus.

Quarto, quid de potestatibus et militantibus, belligerantibus & praegiantibus: Respondeo, eos quod non necessitate adacti, neque reipsum studio, ob priuatos affectus bellum suscipiunt, aut non legitime gerunt, vel fidem fallunt, tot homicidia committere, quot homines in eo bello vel pereunt, vel ad famem adiguntur.

Insuper & eos affirmamus esse homicidas, qui vel odio vel spe praedae currunt ad bellum, etiam si neminem occidant, coram deo tamen homicidae sunt: non enim voluntas defuit, sed voluntati defuit occasio.

Id vero bellum iuste legitimeque (praesertim contra infideles & haereticos pro fide & religione) suscipitur & geritur, ante quod & in quo seruatur subsequentes ex scriptura desumptae conditiones.

Deut. 19
Roma. 13
Coactio

Prima earum est, quod coacte suscipiat belligerans bellum, id est, non nisi quum nulla sit spes alia pacis, iustitiae, tranquillitatis publicae, patriaeque tuendae et defendendae, seditionisque comprimendae. Atque proinde non est in bello descendendum, nisi modis omnibus et iustis conditionibus pax hostibus offeratur, atque illi pacem dare nolint.

Secunda, quod non aliud quam pacem quaerat: quae parata, conquiescat omnis strepitus.

Pax

Tertia, quod suscipiatur publica autoritate, hoc est, per missu supremi magistratus, qui nobis Caesar est aut rex Romanorum, qui cunctis principibus & satrapis prohibere potest ac debet, ne belligerentur, legitima quauis arridente causa, modo ipse proponat singulis partibus viam et ordinem iuris, seque cuiuslibet ministraturum iustitiam.

Autoritas

BB 2 Quar.

malum
maius

Quarta, quod propter minus malum non committat peius, id est, quod parcat in fontibus, nimirum agricolis in bellibus, operi instantibus parcens, ac eos promouens protegensque, hostibus ipsis etiam pacem recusantibus, fidem seruans, abstinens ab eis, sine quibus viuere durum est, utpote frugibus, arboribus, vineis, casulisque rusticis, ne vel supprimantur, vel exurantur.

contētatio
Luc.3

Quinta, quod cogat milites ante & post suum seruare prescriptum, quod Ioannes Baptista prescripsit eis, ut ipsi videlicet neminem concutiant, nemini calumniam inferant, sed suis sint stipendiis contenti. Sed heu quam nihil apud nostrates horum seruatur, quum vulgo nunc fieri videmus, quod ait poeta:

Quicquid delirant reges, plebsuntur Achui.

2. Reg. 24
1. Par. 23

Id quod rex ille maximus Dauid non fecit, qui maluit pestilentiam, quam vel famem, vel bellum cum hostibus quippe, quo cum subditis aequaliter esset in discrimine vitæ & rerum.

Insolentia

Sexta, quod post victoriam non insolenscat, indulgens etiam, quoad fieri (salua iustitia) potest, nocentibus, vel contentus multa siue supplicio autoris eius, ob quod vel bellum vel seditio suscitata est: quandoquidem crudelitas omnis abesse debet, maxime apud Christianos: nec feruendum est in totam communitatem innocentem ob culpam vnus aut alterius.

Qua in re principes & bellatores exemplum Dauidis imitari debent. Ille enim etsi contra filium Absalonem iustum mouisset bellum, quia ipsum e regno seditione expulerat, adeptus tamen contra ipsum victoriam per Ioab parua manu, retinuit exercitum suum a persequendo Israel, volens parcere multitudini fugienti, quam vsque ad vnum delere & interimere poterat. Neque ipse post eadem misit ad occidendum eos, qui filio in ea factione fauerant, qui in bello contra se gesto fuerant duces, tribuni & centuriones. Quin & Amasæ, qui seditionum exercitum duxerat, dixisse legitur: Nōne os meum & caro mea est: hæc faciat deus, & addat, si non magister militiæ fueris coram me.

Insuper

Insuper idem Dauid ipse, quum non multo post, Siba vir Belial, factionem similem concitasset, ac tuba cecinisset. Nō nobis est pars in Dauid, neque hereditas in filio Isai, et iam cum coniuratis in Abalam venisset, Ioab cum exercitu sequutus, ut expugnaret Abalam, interpellatus per mulierem, quæ præcipitaret hereditatem domini: Respondit: Absit hoc, tradite mihi solum Sibam, qui leuauit manum suam contra regem. Quod quum factum esset, et profectum per murum abscissum caput vidisset Ioab, haud depredatus est seditionem urbem, nulla spolia retulit, sed abscisso capite autoris motus seditionis contentus, receptum cecinit, ac abiit.

Ex his igitur omnibus abunde satis sit perspicuum, in qua re coram deo et hominibus periculo sint, qui non nunquam ob rem leuem causam bella gerunt cum dispendio totius reipublice. Communitatem patrię: imò qui aliquoties nullam habent causam, sed eam quocumque colore fingunt, pretextentes nescio quid, contra quos nemo contedit, sed optimi quique in pace esse velint: cuiusmodi sunt, qui prohibente etiam Imperatore & rege Romano, seditionem suscitare moluntur in imperio, pretextentes falso causam religionis, euangelij, fidei que, quum nihil minus cordi habeant, quam eam causam: sed potius contendunt de meo, tuo, commo dum priuatum modo querentes, nullum dantes locum iustitię, que recusant allegantibus ipsam. Id quod vergit ad omnem iniquitatem.

Summa in, si quid ad votum eorum bene cedit, nihil ex eo utilitatis venit ad inopes, sed totum ad autores. Sine male cedit, totum e diuerso venit ad pauperes, vti summo dolore vidimus in rustico tumultu, cuius damnatum nunc quidem superauit Germania, nec adeo statim superatura: profecto qui talia tentant aut perpetrant, coram deo homicidę sunt omnium eorum, qui quoquo modo pereunt in huiusmodi tumultibus, seditionibus, belis et preliis. Sileo quod interim contra Christianos inualescunt Turcę, quibus ob intestina odia resisti non potest.

Quinto, quid de his, qui vim vi repellere coacti, occidunt? Respondeo: si talis est vis, quæ certam intendit mortem, nec est aliud effugium, eos haud esse homicidas

BB, secus

secundum aliquos, maxime iuris civilis consultos: cum quia naturale ius euangelium non tollat, nec legis naturalis ordinationem, sed duntaxat format affectus ac animum, quem Christus vult ab omni vindictæ cupiditate multo alienissimum esse: tum quia eo in casu certo quodam ordine & modo, quem lex præscribit, magistratus vim vi pellere concedat, videbitur inuadens hoc ordinem & modum occisus. Quia verò plurima sunt, quæ ad observandum hunc ordinem & modum requiruntur, et primò quidem, vt omnis affectus ledendi inuasorem, penitus absit, atq; is affectus in conflictu non facile retineatur, & effusio sanguinis tam sit inuisa deo, mihi tutius videretur inuasori, vt in tanta angustia præ omnibus dei auxilium imploreret, quod sæpe propinquius est quàm credimus, quàm tradat historia, draconem eius, cuius olim fuerat alumnus, clamore excitatum, adcurrisse, & à latronibus liberasse. Si verò interim deo visum non sit, inuasori præsens afferre præsidium, malintq; non occidi quàm occidere, certe credi par est, tales Christianorum hominum officio functos, qui ppe sequutos exemplum Christi, nolentes vt etiam in discrimine præsentissimo vitæ Petrus se vel vindicaret, vel occideret, in horto inuentus: potius, si occideret, ipsum fore capite, sicut homicidam, plectendum, quum dicebat ad eum: Conuerte gladium tuum in locum suum. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt: vt pote qui prius quoq; dixerat: Audistis quia dictum est, oculus pro oculo, dente pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo: sed si quis percusserit te in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram.

Sextò, quid de iis, qui sponte causam dant abortioni, siue ne profus aliquis concipiatur aut prodeat fructus siue partus, prout fieri intelligimus? Respondeo, profus esse eos coram deo homicidas, & quidem maximos, quum non modo corpus, sed & animam, ne fiat aut viuat, contra legem dei, volentem vt homo procreet hominem, proptereaq; coniugium seruari iubentem, præpediant.

Septimò, quid de iis, qui quum proximum in vita vel bona valitudine seruare possint, non seruat: aut pauperem

Mat. 5

Mat. 26
Ioan. 18
Exo. 21
Deu. 19
Mat. 5
Luc. 6

Gen. 1

perem sic suis facultatibus per fas & nefas, exiunt, vt inops fiat, atq; quòdoq; propterea cum suis fame pereat? Respondeo, oēs eos, qui periclitanti, sine suo capitali periculo non succurrunt, operumq; ferunt, esse homicidas, quum mortem probentur infligere, qui hanc, quum possint, non excludunt. Quir enim non tuetur, quod Ioannes ait: Quoniam ille (scilicet deus) animam suam pro nobis posuit, & nos debemus pro fratribus animas nostras ponere. Sub indicat etiam eo in loco Ioannes, eum esse homicidam, qui habens substantiam huius mundi, & videns fratrem suum necesse habere, claudit viscera sua ab eo. Cuius causa S. Ambrosius dicit: Patice fame morientem. Quisquis enim hominem pascendo seruare poteris, si non paueris, fame occidisti. Et recte nimirum, quum scriptura dicit: Pateris egentium, vita pauperis est: & qui defraudauerit, vir sanguinum est. Et alia scriptura dicit: Erue eos qui ducuntur ad mortem, & qui ducuntur ad interitum, liberare ne cesses. Homicidæ proinde sunt auari & diuites, qui pauperes non modo deserunt, sed caritatem faciunt, aut de ea gaudent. Homicidæ quoq; sunt nobiles & potentes, qui suos non defendunt contra hostes, & sinunt eos vel occidi, vel captiuos abduci. Homicidæ sunt & illi, qui vel ipsis non succurrunt, vel succursum impediunt.

Summatim concludens huius quinti præcepti declarationem, dico homicidam esse, peccareq; contra hoc ipsum præceptum non modo eum, qui re ipsa sponte quempiam vel seipsum propria autoritate occidit, sed & qui vel verbo vel facto vel consilio dat occasionem, vt quispiam eo modo occidatur, aut qui constanti animo cupit aliquem vel occidi vel occisum. Estq; operæ precium, vt huius præcepti seruator sit humanus, mansuetus, humilis, pacificus, patiens, mitis, benignus, bonus, longanimis, & erga inimicos etiam beneficus, quos à nobis vult dominus amari.

De sexto præcepto. Cap. XIII.

Non mœchaberis, Exodi xx.

Et si septem posteriora, secundæ videlicet tabulae præcepta generatim velint, vt proximum diligamus. I.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

vt ei nequaquam noceamus, sed eius vti nostrum commodum quæramus, et incommodum submoueamus et auertamus, ipsa tamen a deo Opt. Max. supra quæ dici potest, ordinatim posita sunt, utpote quæ ordinis sui ratione non careant, ut velex hoc sexto præcepto singulariter intelligere conuenit. Quin enim deus in proxime præcedenti præcepto prohibeat, ne proximum lædamus in propria ipsius persona, utpote ne separemus animam eius a corpore, id quod est iniuria longe maxima, modo prohibet in hoc sexto præcepto, ne lædamus ipsum in ea persona, quæ usque adeo eius personæ proxima est, ut ipsa possit ac debeat cum sua persona propemodum eadem reputari. Sed quæ talis est persona? nimirum coniugis siue vxoris, quæ sic cum viro confinis est, ut (vel Christo teste) quilibet cum coniuge non duo, sed vna caro sit, quæadmodum protoplastus Adam, quum deus ex eius costa creasset ei vxorem Euam, confessus est: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Atque propterea fieri solet, ut proximum lædere magis haud queas, quam si vel interficias ipsum, sique in eo homicida, vel eius vxorẽ defœdes adulterio, id quod homicidio proximum est peccatum, sed grauiore etiam supplicio dignum. Quapropter dominus ipse omnipotens, statim post præceptum negatiuum, Non occides: posuit hoc præceptum pariter negatiuum, Non mœchaberis.

Iam vero, licet hoc ipsum sextum in ordine præceptum, proprie prohibeat adulterium, & sit adulterium proprie quod cum nupta committitur, sitque singulariter datum Iudæis, apud quos quælibet olim cogebatur fieri coniuialis, eratque maledicta sterilis, quæ putabatur spernere primum dei præceptum, Crescite & multiplicamini, & replete terram: nec patiebatur scortatio, vel quælibet simplex, domino dicente: Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel: apud quos ideoque communior libido fuit adulteratio: quia tamẽ apud nos et illos sentina est omnis libidinis et scortationis, sit ut hoc ipsum præceptum prohibeat omnẽ libidinis speciem extra matrimonium, & in ipso matrimonio, dicens: Non

mœch

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 197

mœchaberis, id est, nullum Veneris actum committes extra legitimi matrimonij fœdera, prout Tobias filium suum docebat, inquit: Attende fili mi ab omni fornicatione. Id quod in hunc ferme modum Paulus arguit, dicens: Fornicatio autẽ & omnis immunditia, nec nominetur in vobis. Hinc et si Græci mœchiæ nomẽ ad significandum adulterium frequentius accommodent, hoc tamen loco mœchiæ appellatione, concubitus omnis illicitus atque illegitimus membrorum usus venit, nec id omnino quidem contra vocabuli rationem. Ut enim adulterari Latinis, ita μοιχεύει Græcis verbum est generale ad omnem corruptionem: quædoquidem monetam dicunt adulterare, qui vitiant eam: verbum dei adulterare dicuntur; qui corrupto affectu tractant illud. Hinc adulterina signa, adulterinæ literæ, clauæ, & id genus similia, quæ ficta vel non vera pro veris substituuntur.

Mœchatur autẽ homo trifariam: siue solutus cum soluta, siue soluta cum soluto, siue alter cum alterutro. Siquidem scemina mœchatur, quum habet virum, & alteri sui copiam facit, etiam si ille non habeat vxorem. Vir quoque mœchatur, concumbendo cum ea, quæ non est vxor eius, etsi virum non habeat illa &c.

Primo quidẽ opere siue facto mœchatur homo mulierariam: Mœchatur, & in hoc præceptum grauius peccat, qui in seipso Venerẽ exuscitat, quẽ Paulus mollem vocat, et eum dei regnum non possessurum affirmat: Mœchatur, qui alterius sexus & eiusdem speciei coniugio Venerem experitur, sed extra honorabiles nuptias & thorum immaculatum: qualis est scortator, meretrix, stuprator, incestuosus, & omnis qui simplicem committit fornicationem. Scriptura enim dicit: Nec erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel. Item: Si puellam virginẽ despõderit vir, & inuenerit eam aliquis in ciuitate, & concubuerit cum ea, ambo educti lapidibus obruentur. Item: Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedat, ut reuelet turpitudinẽ eius. Qualis erat Herodes, ad quem dicebat Ioannes Baptista: Non licet tibi habere vxorem fratris tui. qualis quoque erat, de quo

BB 5 Paulus

Mat. 19
Eph. 5
1. Cor. 6
Gene. 2

Deu. 7
Gen. 1
Deu. 23

Mat. 5
Rom. 13

Tob. 4

Eph. 5

1. Cor. 4

1. Cor. 6

Deu. 23
Deu. 22

Mat. 14
Mar. 6

1. Cor. 5 Paulus scribit ad Corinthios, corripit eos, quod talis omnino audiatur fornicatio, qualis nec inter gentes, ut vxorem patris sui quis habeat, qualis erat Amon, qui Thamar sororem suam cognouit. Mœchatur deinde, qui libidinatur in eodem similiq; sexu, vel in iis membris, quæ huic operi natura nec aptauit nec destinauit, cuiusmodi mœchus plane nefandus est, quales erant olim gentes, quas (Paulo teste) deus tradiderat in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut cõtumeliis afficerent corpora sua in semetipsis: tradideratq; in passiones ignominie, quando foemina eorũ mutauerint naturalem vsum in eum, qui est contra naturam, similiter & masculi, relicta naturali vfu foeminae, exarserunt in desideriis suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinẽ operantes, qui regnum dei possidere nequeunt, quos & mortis reos, et sanguinem eorum super eos esse scriptura testatur. Quales fornicatores quia fuerint Sodomitæ, igne sulfureo de caelo misso crudeliter perierunt. Mœchatur præterea, grauissimèq; peccat in hoc sextum dei præceptum, qui extra speciem humanã, utpote cum brutis animantibus libidinatur, haud dubie peruersissimus omnium, brutum q; homini similior. de quo lex: Qui coierit, ait, cum iumento aut pecore, morte moriatur: pecus quoq; occidite.

Leui. 18
Leui. 20
Gen. 19
Leui. 18
Leui. 20

Atq; recte nimirũ dici coeptũ olim est à patribus, hoc peccatũ, sicut & præcedens, contra naturã & mutum, quod & ipsum natura abhorreat, & de ipso apud promiscuam plebẽ potius omnino silendum sit, vel certè prorsus sobrie loquendum, ne lædantur aures innocentes.

Secundò mœchatur, & in hoc grauiter peccat præceptum, qui verbo vel gestu sibi ipsi vel alij quocũq; etiã modo vel consilio prebet occasionem ad actum mœchandum, qui vel coniuuet, quales sunt lenones & prostituteores puellarum & mulierum: quiq; sibi vel aliis ludunt & iocantur pro fornicatione suscitanda verbis impudicis, lasciuis historiis, spurcis cãtilenis, imaginibus indecoris, osculis, tactibus, ornatibus, crapulis, ebricitatibus, desidiis, ociis, somniis, & rebus deniq; omnibus, quæ prouocant ad fornicationẽ. Atq; hoc est, quod Apostolus

stolus

stolus vult, ut etiam ab omni specie mali abstineamus. 1. Thes. 5

Tertio mœchatur, & in hoc sextum præceptũ peccat, qui vel mente cogitat ad actum mœchandum, quantum in se est. Hinc est quod Christus ipse dominus eodem quidem modo interpretatur de nõ mœchãdo præceptum, quo præcedens est interpretatus, docens eo libè moueri non tantum externum adulterium, sed & omnem penitus adulterij causam atq; radicem, atque adeo omnes affectus, qui huc tendunt. Quia dictum est (inquit) antiquis: Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Quem admodum enim ira mater est homicidij, sic concupiscentia adulterij, quod ex concupiscentia nascitur.

Is ergo nunq; radicitus sustulerit adulteriũ secundum legis mandatum, nisi præciderit etiam omnem concupiscentiam, iuxta Christi præceptum ac spiritum. Sicut enim qui fratri irascitur, reus est apud deum homicidij, utpote qui non tam opus q̃ affectum considerat: ita nimirum qui concupiscit mulierem alienam, iam mœchatus est eam in corde suo. Atq; licet hoc non sit apud homines, apud deum tamen est, qui magis voluntatem radicatam respicit, q̃ opus: qui etiam quacũq; præcipit, toti præcipit homini; qui corpore constat & animo. Quando proinde lex diuina dicit, Non mœchaberis: hoc sanè vult, ne vel animo vel corpore te conspurces adulterio, ne videlicet corpus libidine astuet, ne mens foeda concupiscentia inardescat.

Peccat igitur in hoc sextũ dei præceptum, & quidem grauissime, q̃ animo & corpore cõmittit adulteriũ, violans alterius thorũ, siue uterq; in cõiugio sit, siue alter tantum. Talis adulter erat Dauid, rem habens cum vxore. Peccat in id ipsum, qui stuprũ cõmittit. i. virginẽ corrumpit, siue virginis pudorẽ tẽtat. Qualis adulter erat Sichem, filius Emor, principis Sichimorũ, qui Dinam constuprauit, violenter eam rapiens.

Peccat in hoc ipsum præceptũ, qui matrimonio abuteris, in Venerẽ impetuofam ac illicitã cum cõiuge ruit: quæ

Mat. 5

2. Re. 12

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

quales erant mariti septem isti, quibus nupserat Sara filia Raguelis, quos Amodæus cacodæmon interfecerat propterea.

Ephe. 5
Col. 3
Mar. 5
1. Cor. 7

Peccat in idem præceptum, qui uxorem suam despicit, aut non ex animo diligit, prout ad Ephesios docet Paulus. Peccat, qui contra coniugem est amarulentus, qualis ne sit Apostolus hortatur. Peccat, qui conjugem repudiat, quibus debitam benevolentiam denegat.

Peccat denique in hoc ipsum præceptum, quicumque quibusvis modis, utpote verbis, cartilenis, conspectibus, tactibus, oculis, libidinem vel prouocat, vel fouet in seipso, vel in alio. Cuius causa damnatur, vel maxime apud nobiles, abusus nefarius, quo in vnum se lectum masculi & foeminae innuptæ nuptæque recipiunt, quos cacodæmon ita perstringit & obcæcat, ut non videant se hoc in casu peiores esse Romanis quondam ethnicis, qui pudicitiam studiosiores, nolebant ut secum nudis balnearentur filij, ne videlicet impudicitiam vllam caperent occasionem. Peccat in hoc præceptum spiritualiter, qui virginem deo desponsatam, quam nos vocamus monialem, violat: quales adulteri sunt, & quidem nefandissimi nostri temporis hæretici, cunctis etiam ethnicis nefandiores, apud quos morte tales etiam incestuosi plestebantur. Peccat etiam spiritualiter in idem præceptum, qui vel a fide Christiana recedit ad aliquam infidelitatem, vel a recepta nostra religione Christiana, ad nouam quendam sectam. Christi ecclesiam ac religioni contrariam, quales sunt vereor, omnes hæretici, quantumuis se solos fateantur Christianos, solosque veram habere religionem.

Deu. 23

Peccat denique in hoc ipsum præceptum, qui quomodo dolibet fornicatur, etsi mulier neque coniunx, neque proxima, neque virgo sit, quod & lex vetus sentit, dicens: Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel

Errant igitur impudentissime, qui putant sibi solutis licere fornicari cum solutis, utpote scortatoribus cum meretricibus, nec se inibi peccare, quum peccent æque cum cæteris fornicatoribus. Id quod maiores nostri rectissime senserunt, pro, Non mœchaberis, Non libidinaberis, id est, du sollt nit vnkeusch sein, dicentes, nempe ra

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 199

ti quancumque libidinem extra matrimonium, esse peccatum mortale, serioque prohibitum. Sed inquis: Si vsque adeo peccatum est simplex etiam, quam dicunt, fornicatio siue libidinatio, quorum magistratus etiam secularis concedit lupanaria publica? Respondeo, nullum prorsus magistratum concedere lupanaria, sed permittere, hoc est, quasi propterea coactum admittere, ne quis locum dans cacodæmoni, longe fortassis horribiliore commissurus sit fornicationem, quam quæ simplex appellatur. Etsi enim quilibet fornicans peccet mortaliter, vnus tamem altero grauius, veluti paulo superius ostendimus. Ita quidem magistratus cogitur quodammodo conuiuere ad minus malum, ne maius committatur. Quemadmodum Moses olim permisit, diuino etiam præcepto reluctantem, repudiij libellum, ne videlicet Iudæi durioris cervicis aliud maius committerent peccatum, utpote parricidium, quam do cogerentur inuiti simul manere, qui flagrarent odio, coniuges. Quum proinde quodam Christus loqueretur de matrimonio ad Phariseos, dicens: Quos deus coniunxit homo ne separet: dicebant discipuli, Quid ergo Moses mandauit dari libellum repudiij, & dimittere? Respondens Christus, ait: Quoniam Moses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras, ab initio autem non fuit sic. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur: & qui dimissam duxerit, mœchatur. Ita sicut olim permissus repudiare, peccauit mortaliter, repudians: ita quoque mortaliter peccat, qui permissus fornicari, fornicatur.

Deu. 24

Ibidem

Mat. 19

Mar. 10

Mat. 19

Mar. 10

Luc. 16

Quum quid adulterium sit, quidque eius appellatio, ne, adeoque mœchiam vocabulo veniat, & quis quamque multifariam peccet in hoc ipsum de non mœchando præceptum, commostrauimus: superest modo, ut demonstremus adulterij adeoque fornicationis cuiuslibet grauitatem, quam videlicet ipsa graue sit scelus.

In primis autem adulterij siue fornicationis grauitas ex hoc agnoscitur, quod Apostolus noluerit nos vllam habere cum fornicariis consuetudinem, nec cum ipsis cibum su

mere

Gen. 6.7 & quidem saepe totā prouinciam & ciuitatē ob vniuersū vel alterum adulterium. Sic primo propter fornicationem singulariter diluuiū perdidit vniuersum mundum, genusq; humanū vniuersum vsq; ad Noe & eius familiam. Sic ob adulterium dominus in cinerem sulfure & igne de cœlo redegit Sodomā & Gomorrā & alias vrbes florentissimas, vt ne ruina quidem super sit, illorūq; incolas cruciatibus æternis destinauit. Ita legimus viginti tria millia de filiis Israel, plaga diuinitus immissa propter fornicationem cum filiabus Moab, periisse. Quod exēplum Paulus nobis ita proponit intueđum, vt velit illis in figura contigisse: nobis autem, in quos fines seculorum deuenerunt, ad correptionem nostram scripta, ne fornicemur vt illi.

Adde qđ dominus non solum fornicationē bellis puniit, sed & raro vel nunq; bellorū fortunam tribuit adulteris, vt aliās fusillime disputauimus scripturis & scripturarum exemplis. Septimo, quod lex etiam Cæsarea non modo censet adulterum capite plectendum, sed et permittit adulterū subito illo calore in ipso facto deprehensum occidi. Id quod vix reperias in vllō alio crimine. Octauo, qđ non solum adulter ita punitur temporaliter, sed et si fuerit impenitēs, æternaliter damnatur. Id quod vix de peccatore alio, qđ de adultero singulariter perindeq; antonomatice Paulus expressit, dicens qđ deus sit iudicaturus fornicatores & adulteros, qui (sicut neq; molles) regnum dei non sint possessuri, nec hæreditatem in regno Christi & dei habituri.

Sed inquis: Quid causæ, qđ tam graue sit scelus ipsa fornicatio, quæ paribus penē gressibus ambulare videtur in poena cum homicidio & blasphemia, quinimo maior etiam poena quōdam fuerit punita, & nūc quoq; puniri debeat? Primò, quia simpliciter tendit contra primum dei præceptum, quo præcipit ille genus humanum sic multiplicandum, vt ipse glorificetur inde: quandoquidem fornicator haud intendit legis implementationem, sed libidinosæ suæ voluptatis satisfactionem.

Secundò, quia fornicator fingitur homicidium face;

re, saltem spirituale, quum diuidat duo, quæ sunt vt vna caro, quemadmodum realis est homicida, qui separat animam à corpore. Tertio, quia fornicator esse censetur, nō homicida modò simplex, vt pote hominis alterius, sed sui ipsius, quum (Paulo teste) peccet in seipsum, adeoq; in corpus proprium, vt qui manus sibi ipsi inferat. Omne quidem, inquit ille, peccatū quod fecerit homo, extra corpus est: qui autē fornicatur in corpus suum peccat. Quarto, quia fornicator horrendam facit irreuerentiā sacramēto matrimonij, quod ob rei præsertim significationē longe maximū est. Significat enim cōiunctionē & vniōnē immaculatā diuinæ naturæ cum humana, ecclesiæ & animæ cuiuslibet cum Christo.

Quintò, quoniam fornicator propriū dei, adeoq; sui sancti spiritus tabernaculum, quod est ipsum corpus hominis, desœdat, illumq; nequiter ex eo protrudere suo peccato molitur: quādoquidem spiritus sancti tēplum sunt membra nostra. Proinde qui fornicatur, facit Christi spiritusq; sancti membra, meretricis mēbra. Id quod irreuerentiā est, supra qđ dici potest, abomināda. Sextò, quia fornicator nulla prorsus necessitate coactus, sed voluptuosa duntaxat leuitate, quadamq; animi sui inopia peccat: nec sui peccati præterdere potest vllam excusationē, quā habeat matrimonij vice remedij, quo posset pruriginī carnis absq; peccato mederi: quandoquidem deus optimus matrimonij non modò instituit in obsequiū & officium multiplicādi generis humani, sed et in remediū vulneris peccati cōtra cōcupiscentiā. Cuius causa Paulus ait: Propter fornicationē vnusquisq; suam habeat vxorē &c. Melius est enim nubere qđ vri.

Cæterum dicis: Nunquid semper immunis est à peccato libido inter cōiuges? Minimè dico, quādoquidem fornicatio quoq; cōmittitur & adulteriū in ipso matrimonio, adeoq; inter ipsos solos cōiuges: nempe quū castitas mētis abest, quū amor inter ipsos libidinis vitio deturpatur, quum actus matrimonialis est imperuofus & illicitus. Siquidem vehemens amaror, est adulter in suam vxorem, quando sapiens iudicio debeat amare

Gene. 2

Mat. 19

Eph. 5

1. Cor. 6

Eph. 5

1. Cor. 6

Eph. 5

1. Cor. 3

1. Cor. 6

1. Cor. 7

Ibidem

coniugē suam, non affectu, quū nihil fecdius sit, q̄ amare coniugem sicut adulterā. Quando vero coniuges sibi mutuo debitum reddunt causa prolis procreandæ, atq̄ que adeo cultus diuini causa augēdi, meritorium est, ne dum non turpe.

Adde hoc ipsum debitum esse sanctum, quod reddatur ad vitandam occasionem scortationis. Vnde sit, vt etiā mulier haud peccet, si se propterea viro suo comit, ne propter neglectam turpitudinē aliquā fiat illi cōtēpta, & ne scortandi præbeat illi occasionem.

Debent profunde coniuges, si noluerint inter seipos esse adulteri, mentis esse castæ, synceri conjugalis amoris, quo se in deo & propter deū pie amantes, vel liberis studeāt procreādis, vel fornicationi indulgeāt vitā de. Quo quidē pacto syncerior aliquādo castitas reperitur inter pios coniuges, quales fuerunt Abrahā, Isaac et Iacob, q̄ in vulgo virginū. Atq̄ sane magnum conjugalis castitatis meritum et gloria. Quid enim, quæso, quæque gloriosum possit esse, q̄ esse temperantem abstinentēq̄, ipsa libidinis luxuriæq̄ occasione præsentet? Cuius gloriā recte Solomon admiratur, inquis: O q̄ pulchra est generatio casta cum charitate. Immortalis est enim memoria illius, quoniam & apud deum nota est, & apud homines: Ea propter Apostolus vere dixit, honorabile esse inter omnes coniugium et cubile impollutum.

Verum quia fornicatio tantum est scelus, vt etiā rex Abimelech punitus fuerit a deo, nondum facto adulterio, tantum quia Abrahæ vxorem concupierat, ipseq̄ Dauid grauissime punitus fuerit nō in seipso solū, sed et in liberis suis & vxoribus, vtpote qui filiū amisit, videreq̄ coactus fuerit Absalonē filiū decem concubinas ipsius violentem, & de regno eum eiicere & occidere molientem, sitq̄ carnalis illa cōcupiscētia difficile submouenda, vtpote quasi nobis agnata, quæ vel Paulo castitatis amantissimo, tantum dedit negotij, vt propterea ter dominū rogauerit, vt stimulus carnis sug dederet: posset ex vobis modo qui spiam quæreret, possunt ne dari mediā pro submouenda cōcupiscētia carnali,

conser

conseruandāq̄ castitate?

Respondeo vnicum quidem esse, & id quidē longe efficacissimum, contra fornicationem & eius concupiscētiā remedium: quippe, quod deus casti matrimonio nij autor, ex animo (sicut Apostolus fecit) progetur, vt cōtinere valeat, quū (teste Solomone) cōtines esse non possit, nisi dominus præter. cuius quoque vel solius sapientia dar, vt eruaris a muliere aliena et ab extranea, que molit sermones suos. Quia vero tum dominus per ita salutariter concedit, quū cooperamur ei, facientes quod in nobis est: profuerit sane, imō operæ precium erit, vt contra fornicationem seruemus vel vitemus, seruanda vel vitanda. Id quod vbi factitauerimus, dubium non erit, quin dominus votis nostris sit aspiraturus.

Primo proinde, ad submouendam omnē fornicationem, homo se auertat a rebus vanis, propheta monēte: Auerte oculos meos ne videant vanitatem.

Secundo deuitet audire & loqui verba impudica: quando quidem (Paulo teste) corrumpunt mores bonos colloquia mala.

Tertio declinet mala consortia. Cum sancto enim, inquit Dauid, sanctus eris, & cum peruerso peruerteris. Quarto caueat a crapula et ebrietate: quoniam res luxuriosa vinū est, et ebrietas tumultuosa. Et Paulus ait: Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. Sic comicus ille poeta vere dixit: Sine Cerere & Libero friget Venus.

Quinto detestetur re ipsa otium, quando multā malitiam docuerit ociositas. Et ipse quoq̄ propheta subindicat, saturitatem panis et abundantiam vnā cum otio, Sodomitis fuisse magnam præcipuamq̄ occasionem ad nefandam libidinem.

Si proinde hæc & id genus alia partim seruabit, partimq̄ vitabit homo: dubiū sane nō erit, quin dñs aderit adiutor, qui (Paulo teste) bonus et fidelis, nostræ fragilitatis haud ignarus, non parietur ipsum tentari supra id quod potest ipse, sed faciet etiam cū tentatione prouentum, vt sustinere possit: eiq̄ maxime, qui sua sponte maturoq̄ consilio, quo domino melius inseruire possit,

Ibidem
Sap. 2
Prou. 3

Psal. 118

1. Cor. 15

Psal. 17

Prou. 20

Ephes. 5

In eunuch.

Eccl. 33

Ezech. 16

1. Cor. 10

Mat. 19

Sapi. 4

Hebr. vii

Gene. 20

2. Reg. 12

1. Reg. 3

Gene. 8

1. Cor. 12

1. Cor. 7

continentiam vouit. Quum enim dñs ad eiusmodi cœli-
libatum vna cum Paulo fideliter suadeat & cōiular, ab
esse non poterit, quin rogatus et inuocatus, suū sit consi-
lium confirmaturus, vbi quod suum est homo fecerit.

Sap. 8

Nec enim nobis cum hæreticis cōuenit, qui vel ideo
volunt simpliciter esse virginitatem seruati impossibili-
lem, quia non possit ipsa solis naturæ viribus a nobis
obteneri, prout sapiens ait. Nam si sola dicerentur esse
sita in nostra potestate, quæ possumus ex nobis et virtu-
te naturali præstare, non esset villo modo dei mandato-
rum impletio collocata in nobis, quæ illam solis naturæ
viribus integre exequi nō possumus, teste domino, quū
dicit: Sine me nihil potestis facere. Poterit autem cōtin-
nere, dei gratia coadiuuante, quemadmodū dominus
ipse dicebat Paulo, a stimulo carnis tribulato, propter
eāq; præsidium postulanti: Sufficit tibi gratia mea. Quæ
certe dabit dominus, modo sibi ipsi non desit inuocans,
id est, modo faciat quoque quod suum est. Et fiet tandē,
quod videtur impossibile & difficillimū ex seipso ho-
mini, eidem ex deo possibile: quoniam non sumus suf-
ficientes ex nobis ad tam arduā virtutem capeffendā,
sed sufficientia nostra ex deo est. Cuius gratia Abel, Heli-
as, Helisgus, Daniel, Ioseph, Ioānes Baptista, Christus,
Paulus, et pleriq; alij sexus vtriusq; tam in veteri quā
nouo testamento, perpetuam seruauerunt virginitatem,
nō vt impossibilem, sed vt difficilē, et castitate tā viduæ
ali q̄ cōiugali multo præcellentiorē, magisq; meritoria.

Mat. 19

Sed inquis: Nōne maledictus est, vt olim, quisquis
sterilis est, & neq; ducit, neque nubit: ac nonne peccat
cōtinens in deum, dicentē: Crescite et multiplicamini?

Gen. 1

Respondeo, minime maledictum modo esse, qui su-
ne sua culpa sterilis est, aut in dei gloriam suamq; salutē
continet. Etsi enim quondam maledictus fuerit, maledi-
ctione videlicet opprobrii temporalis, qui non relin-
quebat semen, quoniam non videbatur satisfacere, ver-
bo dñi dicentis: Crescite & multiplicamini, & replete
terrā, nunc vero maledictioni non subiacet, sed benedi-
ctioni, quando genus humanū satis multiplicatum, re-
plere

plere debet paradysum. Cuius causa tempore euangelij
semper licuit & licebit in cœlibatu viuere, non solū ex
emplis eorum, qui etiam nō sine merito virgines in ve-
teritate tanto vixere, sed & multorum millium sancti-
monia clarorum hominum in nouo testamento, quorū
Christus fuit antesignanus, qui natus ex virgine, virgo
semperperuo manēs, virginitatē approbat & in arbitrio
ponit, quum dicit: Et sunt eunuchi qui seipfos castrau-
erunt propter regnum celorum.

Matr. 1

Luc. 1

Eze. 44

Mat. 19

Marc. 10

Luc. 18

In hoc itaq; nobis conuenit cum schismaticis & hæ-
reticis nostri temporis, quia fatemur & nos Euangelio
requirere, vt si quis cōtinere non possit, potius ducat vx-
orem, ne se libidinibus conspurcet, ne sit auctor alicuius
malii exempli: quanuis si contineat, longe melius fa-
ciat, Paulo teste, quū que domini sunt, magis sit solici-
tus. Si quis vero meditatur cœlibatū, vt is suas explo-
ret vires, diligenterq; cōnitatur, vt pure viuat: ediuerso
negamus, licere ei, qui cœlibatū maturo cōsilio spe ser-
uandæ cōtinentiæ fretus voverit, ob subortā aliquā carnis
tentiginē, spreta priore professione, coniugiū cōtrahere,
quin sit corā deo fornicator & carnalis et spiritalis,
habens damnationē, quia primā fidem irritam fecerit.

1. Cor. 7

1. Tim. 5

Superest igitur, vt vniuersiq; magis opere caueat, ne
peccet in suo statu contra hoc dei præceptum, siue ope-
re, siue verbo, siue mente, siue occasione, nequaquā vel
copiam, vel locum, vel tempus, vel auxiliū ad operā
libidinis commodans, vt leno: nec vllam occasionem,
vnde excitari libido possit, omnino præbens.

De septimo præcepto. Cap. XIII.

Non furtum facies, Exod. xx.

Postquam dominus deus in duobus præcedentibus
præceptis sub pœna amissionis salutis corporis &
animæ serio prohibuit, ne proximo nostro noceamus in
eius corpore et vita, et in ipsius vxore, quæ corporis &
vitæ pars est: merito statim deinde in hoc septimo præ-
cepto sub eadē pœna prohibet, ne noceamus eidē pro-
ximo nostro in eius bonis et substantiis externis, sine quibus
ille cōmode corpus suū et vitā sustentare nō potest.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Ad intelligentiã verò huius præcepti pleniorẽ, scitu
necessariũ est, etsi veteres furtũ vocauerint, quod clam
cõmitti eretur, quoq; proximo clam incõmodaretur, ipse
se tamẽ deus omnipotẽs furto intelligit, q̄quid homo
cõtra ius & æquitatẽ, siue prorsus clam, siue quasi clam,
siue prorsus aperto acquir, vlturpat et lucrat. Ira nimirũ,
vt nõ solum fur sit ac dicatur ille, q̄ tale q̄ id perperrat,
sed & qui vel ad id cõsultat, adiuvat, cõiuuet et cõsentit,
& sciens nõ reuelat: quinimo q̄ nõ modò fur corã deo
sit, qui re ipsa tale quid facit, sed & qui sibi firmiter in
animo furari proponit: vtpote, q̄ ipse suo hoc septimo
præcepto, de nõ furãdo non modò prohibeat oẽm iniu-
stam vsurpationẽ, sed & oẽm affectationẽ & cupidita-
tem rei aliena. Hinc, quũ recte Christum decalogi sensu
sum interpretatẽ intelligimus, profecto videbamus,
ipsum hoc præcepto non tantũ prohibere oẽm auaritiã,
fraudem & imposturã, sed & docere, eum qui voluerit
a furto esse immunis, habere debere animi sinceritatẽ
& simplicitatẽ, deinde quoq; benignitatẽ ac liberalita-
tem erga proximũ egentẽ. Primò quidem de cõsum-
mata iustitia præcipiẽs, docet, in omni actione quæ no-
bis cũ proximo est, hanc esse regulam modis omnibus
obseruãdam, vt alteri faciamus, q̄d nobis fieri velimus;
quodq; nobis fieri nolimus, alteri nõ faciamus. Ad quã
quidem regulam semper nõstra cõscientia applicari de-
bet, vtpote quæ facile sit diiudicatura, num rea sit huius
præcepti. Secũdò, præcipiens vt oĩni perẽri demus,
& volentẽ a nobis mutuari, nõ auersemur, docet ac mã-
dat beneficentiam & eleemosynã in pauperes a nobis
fieri debere, subindicans ista fortunę bona, quæ vocit
externa: sic esse nõstra, vt tamen eorũ partẽ egentes sibi
vendicent. Cuius sanẽ causa si prorsus inops ob summã
necessitatẽ quidpiã nobis furatur, tam ferme sumus furi
ti causa, q̄ est ipse furti reus. Vnde scriptura dicit, nõ es-
se grandem culpã quãdo quis furatus fuerit. Id quod in-
telligit de homine, quem inenitabilis vitę necessitas ad
furãdum sic impellit, vt cõtentus esse velit tanto furto,
quanto possit implere ventrem. Quæ quidem necessi-

Mat. 6

Mat. 7

Pro. 6

cas,

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 204

tas, cuius auari & immisericordes ferme causa videtur,
vel planẽ minuit, vel tollit culpã: vtpote, q̄ eiufino
di pauperculus videatur furatus de suo, quum sit paupe-
rum quod diuisibus superest, iuxta sententiã Iesu Chri-
sti, dicentis: Veruntamen quod superest, date elemosy-
nam: & ecce omnia munda sunt vobis. Alioqui verò,
quum præter necessitatẽ summam, qui vel mendica-
re vel laborare manupotest, vel alia quadam ratione fa-
mem pellere, furatur: vsq; adeo grauius contra hoc sep-
timũ dei Max. præceptũ peccat, vt æque sicut adulter,
regnum dei possidere non possit, quum tamen crimen
adulteri respectu furti, sit alioqui facile omnium grauis-
simum: huius autem in comparatione, futurum ex summa
necessitate commissum, longe minoris esse culpæ cen-
setur, vt deinde furtus dicitur sumus.

Luc. 11

1. Cor. 6

Iam verò redeuntẽs ad propositũ, dicimus, vocabu-
lum furis vsq; adeo generale esse, tamq; late se extẽdere,
vt non modò fur sit & habeatur corã deo, qui clanculo
crumenam euacuat, ciuitas excurret, verũ etiam qui frau-
dem meditat, numium cupit in foro, in negotiationi-
bus, macellis, vino, cereuisia, officinis, & vbicunq; ne-
gociationes sunt. Atq; ideo fieri potest, vt quispiam fur
torem quẽpiam morti crucis adiudicet, qui maior fur
& q̄ ille, dignior sit furca. Fieri potest, vt coram deo
non modò fures sint, sed & archifures, qui ceteris videri
volunt honestiores. Quid multa? Sic late dictio furti
suas radices extendit, vt si suspendi deberent omnes (vt
certe merentur) qui fures sunt, & fures esse nolunt, facta
le prope diemq; mundus desertus redderetur, fieret quẽ
quasi solitudo: quin defecturi essent suspensores vnã
cum patibulis. Rem sic habere, videamus qui sint fures
coram deo, ac grauius peccent in septimum dei præcep-
tum, quorum conscientia sit eorum iudex.

In primis fur est, & contra hoc septimum dei præcep-
tum peccat, qui nulla necessitate, sed certo duptaxat
animi vitio rem quampiam proximo, nescienti aufert,
vt eam contra & citra proximi voluntatẽ & scientiã
am vsurpet. Necessitatẽ dico eam, quæ tanta est,

Pro. 6

CC 4 vt

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Luc. 15
Iosue. 7
Mar. 14
Luc. 12

vt non sit alius modus expellendi famem, q̄ furto. Sic furti reus esset etiam ille, qui furaretur cōstitutus in necessitate, in qua fuit filius ille prodigus, qui quācumq̄ esset famelicus, & in summa fame collocatus, haud tamen furatus est, quia laborare adhuc potuit. Ita fur erat Acham, qui clam contra Iosue edictum, nonnulla clindia in oppugnatione Hiericho ciuitatis abstulerat, & subrus terram absconderat, qui propterea cum tota familia sua lapidatus fuit. De huiusmodi fure loquitur dominus, dicens: Hoc autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret utiq̄, & non sineret perfodi domum suam.

II Fur est, & contra septimum dei præceptum peccat, qui vel aperto proximo rem violententer aufert, & quidem specie belli, vel nescio quo etiam prætextu hominem spoliat. Cuiusmodi furē (licet fure sit quouis etiā scelestior) appellamus prædonē in terra, piratā in mari, siue sit eques, siue pedes, quorū neuter regnū dei possidere potest: quibus affinis est latro, quo nihil scelestius.

1. Cor. 6
Luc. 19

Quales fuerūt, qui hominem de Hierusalem in Hiericho descendentem, spoliarunt, & plagis impostis semiuuū deseruerunt, per quos dñs intelligit cacodæmones. Quibus quando prædones & latrones in nihilo ferre sint meliores, mirum qui fiat, vt apud Christianos eiusmodi velint esse gloriosi, et eius causa plerunq̄ tales esse soleant, qui se nobiles & equites esse gloriantur.

Gene. 10
1. Par. 1

Sed proh dolor, quod etiam apud Sarracenos, Turcas, Mahumetanos, imò quod etiam apud quoscunque ethnicos à mundo cōdito scelestissimū semper fuit, hoc apud Christianos habetur gloriosum, quum sit ignominiosissimū: nempe peiores, hoc quidem casu, quolibet Nemroth, q̄libet etiam à scriptura damnato. Ille enim tamen si tradatur primus per potētiam dominatū in terra sibi vindicasse, per violentiam alios sibi submississe (vnde venator dictus est & hominū oppressor) per potentia: si quidem homines ad ædificandam turrim induxit, vt vel ita clarior euaderet: non tamen legitur, q̄ aliorum substantias rapuerit, q̄ regiones latrocinii infestauerit.

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 205

stauerit, quod vias regias infidiis instruxerit, quæ admodum nostraras, & quidem longe crudelius faciūt, vtpote q̄ violententer homines abripiūt, in carceres proiciūt, tormentis pecunias extorquent, & aliquoties sic excruciant, vt eos aut interimant, aut tandem redimere cogant animam omni substantia, redigentes eos in summam paupertatem. Id quod homicidio proximum est, scriptura dicente: Melius est mori q̄ indigere.

Quid q̄ eiusmodi raptores, quātumuis generosi, hoc hoc sunt latronibus & sicariis nocentiores, quò diutius homines discruciant? Nec est quod prætexentes aiunt, se sua prædatione accipere condignā poenā ab usurariis illis diuitibus mercatoribus. Quandoquidem respōdeo cum Ambrosio: Qui sic aut dicunt, aut sentiunt, iniustus sunt iniustiores, iniquis iniquiores, & auaris auarior: cum quia cōmittunt eadem, quæ se vlscisci facti tātum q̄ vsuram quā damnāt, ipsi rapiunt, & sibi aut male coaceruant, aut pessime consumunt. Estq̄ hoc modo duplex vsura, ab vsurario vsuram violentia auferre. Quamuis non credam istos prædari duntaxat odio vsuræ: quādoquidem nō modò prædantur mercatores opulentos, sed & plerunq̄ mechanicos, cerdones, agricolas, & id genus misellos, & aliquoties insontes omnino homines. Nec est quod isti quoq̄ prætendunt executionē iustitiæ, & protectionē eorū qui patiuntur iniuriam, quorū se patronos esse dicunt. Respondeo quidem bifariam: Primò, nihil esse iniquius, q̄ propter vnū iniuriam patientem, plures iniuria afficere, idq̄ innocentes: nec iniustius esse quicq̄, atq̄ vnum velle defendere & plures eosq̄ innocētes suppressere. Secūdo, q̄ eis nō licet hoc pacto iustitiā exequi, nec eorū est vocatio nis, quū alioq̄ cuius potentiori liceret seipsum vel aliū quēlibet vindicare, et publicā sibi potestate vindicare vsurpareq̄. Id quod etiā est cōtra ius diuinū et humanū

Ius quidem diuinum censet, quod iustum est, nō violenter, sed iuste esse exequendum, nec debere quenq̄ se sua potestate vindicare, vsque adeo quidem, vt anteq̄ percussus suapte repercutiat, se vindicaturus, repercuti

Ecc. 4.0

Deu. 16

Mat. 5 potius iustineat, iuxta dominum dicentem: Ego autem
 Luc. 6 dico vobis, non resistere malo: sed si quis perculserit te
 Deu. 32 in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram. Huc
 Ro. 12 etiam tendit, quod dominus ait, & Paulus repetit: Non
 volumus ipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ.
 Scriptum est enim: Mihi vindictam, & ego retribuam,
 I. r. C. Ne Ipsum verò ius humanum vsq; adeo verat, ne quis su-
 quis i cau us iudex esse præsumat, vt nec permittat, q; quis per oc-
 sa ppria cultum furtu sibi ipsi satisfaciat, nisi hoc dispensationis
 14. q. 7. c. noie faciat: vel per casum, quo fortè rem, de qua cū pro-
 Nō siane ximo causam habet, reperiat, aut alia licita via recipiat.

Est igitur d. intaxat ordinarij iudicis, sententiam iu-
 ris exequi, non priuatorum quorumlibet, quantum po-
 tentium & nobilium, quorum vocatio est, Cæsari &
 principibus, quorum feuda possident, ministrare. Quæ
 propter haud æquum est, vt quispiam, iusta etiam causa,
 belloq; indicto, aperto Marte, bellis, homicidijs, in-
 cendijs, prædationibus aduersam partem inuadat, nisi
 hoc ei post laram sententiam vel à Cæsare, vel eius vi-
 cem gerentibus iudicibus ordinarijs, fuerit commisi-
 sum. Nisi enim res sic haberet, ad quid esset ordinaria
 potestas à deo constituta? Cui qui repugnat, diuina or-
 dinationi repugnat, sibi damnationem acquirens, teste

Ro. 13 Paulo. Videant proinde sibi sarrapæ isti, cum suis om-
 nibus complicitibus, qui sub hæc nouissima tempora
 contra etiam Cæsaris edictum & scitum, sub prætextu
 euangelicæ religionis & fidei, per q; plurimos suis rebus,
 substantijs et possessionibus propria violentia delitue-
 runt, & omnia seditionibus & tumultibus in Romano
 imperio miscuerunt. Eheu, quam sustinebunt senten-
 tiam in nouissimo die tales raptores et seditiosi: si enim
 Ro. 1 damnati sunt, qui ante scriptam legem sineq; lege pecca-
 uerunt, q; (quæso) damnabuntur, qui non modo legem
 scriptam, sed & præscriptam euangelicam præuicant

Mat. 23 rur? Si enim dñs damnat eos, qui sua pauperibus
 nō dederūt, quid fiet illis qui rapiunt aliena? Si dam-
 nat illos, qui non æquo animo ferunt iniuriam, quid il-
 lis faciet, qui alios afficiunt iniuria? Respōdeat, quæ-
 so,

Mat. 5 so, num remissibilis sit dicere, Racha & Facue, q; vias
 obsidere, vehes mercium per viam auferre, ipsos mer-
 catores & alios diuites viatores ex infidijs adoriri, pau-
 perum boues & pecora abigere, omnem substantiam
 auferre, villas & pagos incendijs absumere, & cætera
 hoc genus latrocina perpetrare. Id quod etiam apud
 ethnicos ignominiosa fuit & abominabilis tyranis,
 quam etiam poetæ in Caco, in Lycaone & alijs tyran-
 nis detestati sunt.

Fur est, quicumq; princeps, satrapa vel magistratus, III
 eiusmodi raptores & prædones & fures & viarū obse-
 fores, aut fouens, aut manutenēs, aut ad eorū latrocina
 conuiuens, vtpote consentiens per hoc: qui merito pœ-
 nâ punitur eadem, teste etiam ad Rom. Apostolo: quan-
 Ro. 6 doquidem furis ipse socius reputatur, domino dicente:
 Esa. 2 Princeps tui infideles, socij furum. Eiusmodi turē siue
 Psa. 49 principē David increpat, dicens: Si videbas furem, cur
 rebas cum eo, & cum adulteris portionē tuā ponebas.

Fur est, qui quicq; inuenit, & dño, si nouit illum, nō
 III restituit: vel si non nouit, non scrutatur quis sit ipse. De-
 ber enim ipse per præconē denunciare, se esse reperitū.
 Cuius nomen vbi haberi nequit, debent ipsius inuente
 rei fieri possessores, inopes & pauperes, iuxta sententiā
 catholicorū doctorum: quandoquidem voluntas sola
 furtum facit, quū non quod furto sublatū est, sed mens
 furantis attendi solet. Hinc, si quid inuenisti quod non
 restituissti, si potuisti, rapuisti: quia quantum potuisti, se-
 Tob. 9 sti. Deus enim cor, non manū, interrogat. Hinc quū To-
 bias olim vocē balantis in domo sua audiret, dixit: Vi-
 dete ne forte furtiuus sit. Reddite eum dñs suis, quia
 nō licet nobis aut edere ex furto aliquid, aut cōtingere.

Fur est, qui rem quā scit furto ablatā, domino nō in-
 V dicat, sed aut occultat, aut emit, aut quocūq; modo alie-
 nat, aut occupat, aut alio malo titulo sibi vendicat.

Fur est omnis princeps siue potestas, subditos illicitis
 extractionibus expilans, vectigalibusq; nouis & ini-
 quis grauans, iusta causa non postulante, nec modo fer-
 uato. Contra huiusmodi principes & magistratus
 Esa. 20 ait

ait Esaias: Vx qui condunt leges iniquas, & scribentes iniustitias scripserunt, vt opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent causæ humilium populi mei, vt essent viduæ præda eorum, & pupillos diriperent. Quid q̄ & Hieremias & Ezechiel & Amos & Micheas contra eiusmodi potestates exclamât, affirmâtes etiã ipsos in medio plebis esse quasi lupos rapiêtes prædam, quos & propterea dñs in igne suæ iræ vult cõsumere, & facere ne duo possideã: & hæreditet terrã: etsi quoq; domos quadro lapide ædificet, in eis tamẽ haud sint habitaturi: nec vinũ bibituri ex eis vineis, quas plantarunt: quiniã nõ quia cogiter malum super eos, vnde colla non sunt ablaturi. Iusta verò causa subditis vectigal imponedi, inter ceteras est, iustitiæ defensio, tranquillitatis publicæ vindicatio, a vi & insidiis prædonũ tuitio vel defensio, prouincie purgatio, viarũ publicarũ ac pontium, fluminibus malè vadosis transmissio, tortũ, extractio & resectio. Iniusta verò causa est, si ad crapulam, ad commessationes, ad voluptates, ad luxum, ad spectacula, & id genus similes vanitates vel parãdas, vel augendas imponitur. Modum verò excedit vectigal, cum princeps aut magistratus rapax, æquis & solitis vectigalibus cõtentus haud est, sed noua subinde imponit, ac subditos simul et ronder & deglubit, contra etiam mentẽ Cæsaris ethnici Tiberij, sub quo Christus vectigal soluit, dicentis: Boni pastoris est, oues tondere, non deglubere. Id quod nõ in quemlibet principẽ & magistratũ, sed in rapacẽ duntaxat, dictum velim: qui violenta tyrannide plebẽ grauat insolitis exactionib⁹ et vectigalibus: quãdoquidem princeps & magistratus ex iusta causa meritò tributũ conferendum indicit, quãdo Christus quoq; præstitit, idemq; suo exemplo præstandum docuit, prout eius documentũ Paulus sciens, ad nos omnes ait: Necesse sit: i proinde subditi estote, nõ solum propter iram, sed etiam propter conscientia. Ideo enim tributa præstatis. Ministri enim dei sunt, in hoc ipsum seruientes. Reddite ergo omnibus debita. Cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorẽ, timorem; cui honorẽ, honorem

Hier. 2
Eze. 22. 33
Amos. 5
Mich. 2

vide Suetonium.

Mat. 17. 22

Ro. 13

morem. Nemini quicq̄ debeatis, nisi vt inuicẽ diligatis.

Quo sanè loco nihil aliud doceo generatim, q̄ vt magistratus populum nõ absq; summa necessitate, nec nisi iusta causa moderationeq; existente, grauet exactionibus: nec eas, causa etiã præsentē, reiteret, q̄ par sit, sæpius: quãt tenentur ararij, frugalitate rectius q̄ violentis ac insolitis exactionibus prouidere possit, cõtentus solitis et licitis censibus, voluptatis expers, torneamenta diaboli campq; pòpam nesciens, sobrietari, parsimoniar, temperantia, cæterisq; virtutib⁹ studeat. Quod nisi fecerit, suosq; subditos plus æquo grauauerit, agetur cum eo pessime.

Primò quidem peccat omnis qui vectigal postulat, non vrgente nec instante causa, quare solui iure debeat.

Secundò peccat, qui non facit hoc, ad quod vectigal institutũ est, vt potè quũ vias haud reficiat, pontes haud reparat, nec vadosa flumina transmeabilia curat, nec itinera securã reddat, nec raptores & piras insequatur.

Tertio peccat, qui vectigal iniuste postulat, haud secus atq; fur existens, nec eius potest peccatum dilui, nisi exactum restituatur, clamante interia peccato violentia: ad deum pro vindicta: quam dubio procul ille pro loco & tempore facit, vt alibi Christus testatur.

Nec est q̄ auari consiliarij, pro vt solent, vt suam habeant partem, principĩ secus persuadere conãtur, huius omnem violentiam & rapinam iustificantes, falsosq; allegantes Ioseph, quoniam is Ægyptum omnem fame laborantem, Pharaoni vectigalem fecerit: quãdoquidem ille bono & æquissimo iure terram emptam fecit vectigalem, non oppressit liberam, non in seruitutem redegit, sed ab inedia liberauit. Cuius causa dictus est in Ægyptiaca lingua Saluator, non oppressor.

Fur est vsurarius, qualis est, quicumq; vltra fortẽ cupit & accipit, quum vsura sit elca, sit veltis, sit deniq; quodcunq; sorti acciderit: vt potè q̄ vsura dicatur ab vsu, & sit quidquid in scenore sorti accedit, quoniã ex vsu acquiratur. Quã verò grauius cõtra deum et eius præceptũ peccet, qui plus recipit q̄ vel cõmodato, vel mutuo sub spe vsuræ dedit, dominus deus ipse multis

Luc. 118

Gen. 47

VI

in

Leuit. 25 in locis arguit. In Leuitico quidem dicit: Pecuniam tuam non dabis ad vlturam. Et in Deuteronomio: Fratri tuo id quo indiget, commodato absq; vltura. In eodem: Non foeneraberis fratri tuo pecuniam ad vlturam, nec fruges, nec quamlibet rem aliam. Et rursus: Fratri tuo absq; vltura id quo indiget, commodabis.

1 Non est itaq; quod fortassis vlturarij obiciunt, q; vlturando benefaciant proximo: quandoquidem meretur sibi hac quidem parte iniquitas, quã cõstet, eos qui dant vlturam, pauperes fieri: istos verò qui recipiunt, diuites, eosdemq; oppressores pauperũ. Nec est quod obiciunt

2 vlturarij, quia neminẽ ad dandam vlturam cogãt, quum veniant vltro, qui accipiunt mutuo. Hem q; bella obiectio. Nonne (quæso) eam veniendi necessitatem pauperes efficit? Quis aut, obsecro, pauperum cogit ad accipiendum plus quã dederit, vlturarios? Nec est quod aiunt, si licuit olim Iudæis vlturam accipere ab alieno, quur non & Christianis? Lex enim dicit: Non foeneraberis fratri tuo ad vlturam pecuniam, sed alieno.

Deut. 23

Respondeo quidem: falsum esse, nobis licere debere, quidquid olim licuit Iudæis: quum multa sub lege qua

Ioan. 1 si sub vmbra fuerit & licuerit, quæ nunc tempore veritatis apertæ & gratiæ, nec sunt nec licent, vt in euãg.

1. Cor. 10 liis et epistolis apostolorũ passim videre est. Deinde falsum dicit, q; licuit olim Iudæis vlturã recipere, id quod nunc q; licuit. Quod verò lex dicit de alieno, non concessit, sed permisit Iudæis, ob maximã eorũ auaritiã permissio fuit proinde, non vlturæ cõcessio: sicut & eis quod

Heb. 10 dam permissus fuit libellus repudiij, propter duritiã cordis eorum. Iam verò constat, non permitti nisi quæ mala sunt: malum est ergo dare ad vlturas etiam alieno, quanuis nobis ex lege charitatis nullus esse debeat alienus, sed proximus et amicus vnusquisq;, cui benefacere possumus, quicq; nostra ope indiget, vti Christus alibi de Samaritano satis aperto arguit.

Deut. 24

Mat. 5. 19

Mar. 10

Nec est quod fortasse dicitur: quidquid dicatur de prohibitione vlturæ pertinere ad vetus, non aut ad nouum testamentum. Quibus respondeo: & vetus & nouũ testamentum

Luc. 10

4

stamentum damnare, explodere & abominari vlturam, sicut peccatum longe grauissimũ, cuius etiam spem prohibet Christus in nouo testamẽto, dicens: Mutuum date, nihil inde sperantes. Et si mutuũ dederitis eis, a quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis: Nam et peccatores peccatoribus foenerantur, vt recipiant aequalia.

Adde, vlturam recipere, tam graue esse peccatũ, vt dominus vlturariis non solum minetur mortem æternam singulariter, sed & temporaneam pœnam, dicens: Vlturam & superabundantiã accepisti, & auare proximos tuos calumniaberis, &c. Ecce complexi manus meas super auaritiã tuã quã fecisti, &c. Et dispergam te in nationes, & ventilabo te in terras, &c. Et sapiens ait: Qui decipit iustos in via mala, in interitu suo corruet, & simplices possidebunt bona eius. En quomodo scriptura minatur vlturariis mortem, exilium, & honorum amissionem, id est, paupertatem. Id quod sæpe fieri solet in successoribus, vt verificetur prouerbiũ, quo dici solet: Res inique acquisita, non diuitem reddit, sicut eleemosyna non pauperem facit. Atq; hoc est quod scriptura dicit: Qui aceruat ex animo suo iniuste, aliis congregat, & in bonis illius alius luxuriabitur.

Eze. 22

Pro. 28

Ecci. 14

Supereft igitur charissimi, vt indigentibus ex animo mutuemur, & recipiamus quod mutuati sumus, nec quicq; superflui recipiamus: nec contra scripturam pauperes opprimamus vlturis, sed opem potius illis feramus, scripturæ memores, quæ dicit: Foeneratur domino, qui miseretur pauperis. Cui accedit alia scriptura, dicens: Qui facit misericordiam, foeneratur proximo suo. Fure est, & in hoc præceptũ peccat, q; quod mutuo accepit, nõ reddit, quũ soluẽdo est, vel quoquo modo creditori existit ingratus, vel debitũ negãdo, vel gratanter nõ reddendo, fieri solitus aliquando nõ ingratus solum, sed & ex amico inimicus et offensus ei, qui de ipso meritus est optime, de quo vide totũ penẽ cap. xxxix. Ecclesi.

Pro. 19

Ecci. 29

VII

VII

VII

VII

VII

VII

VII

VII

VII

VII

VII

VII

VII

VII

VII

- IX** Fur est, & in hoc peccat præceptum, qui pro debito pignus accipit, quo non possit debitor sine suo magno damno carere, nec ipsum creditorē magnopere iuuare: cuiusmodi est vestis necessaria, liber, utpote bibliacus, aratum, &c. Hinc ait lex: Si impignorando impignora ueris vestem proximi tui, ante solis occasum reddes ei. Quo sane casu pauperū est consideranda voluntas, qua, si facultas suppeteret, libenter soluerent. Et si quis ingratu fide data non respondeat, non debet propterea creditor ita prouocari, quò male dei præcepto respondere incipiat, sed in bono vincat malum: memor, esse Christi, ani, malis etiam & indignis benefacere. Id quod Deus nolter, qui sequendus est, semper facit.
- X** Fur est, & contra hoc præceptū peccat, qui, quū possit, mercenario, præsertim pauperi, mercedem nō statim soluit. Hinc lex: Non morabitur opus mercenarij tui apud te vsq; mane. Sic Tobias instruens filium suum, dicebat: Quicumq; tibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue: & merces mercenarij tui apud te omnino non remaneat. Quum proinde dominus tantā habet curam pauperū, caueant tyranni plus æquo tenaces, ne illis violentia quadam negēt mercedem, vel alio modo calumniā faciānt: maxime, quia detenta merces, contra detentores ad deum pro vindicta clamitet, non secus atq; homicidium. Cuius causa Scriptura detentores mercedis & homicidas fratres appellat, quū vtriq; in vno periculo versentur coram deo, dicēte lege: Non negabis mercedem indigentis & pauperis fratris tui siue aduenæ, qui tecum moratur in terra, & intra portas tuas est: sed eadem die reddes ei præcium laboris sui ante occasum solis, quia pauper est, & ex eo sustentat animam, ne clamet cōtra te ad dominum. Legi subscribitur Iacobus, dicens: Ecce merces operatorum vestrorum, quæ fraudata est à vobis, clamat, & clamor eorum in aures domini Sabaorh introiuit.
- XI** Fur ediuerso est, & contra hoc præceptū peccat, qui pro mercede non tam diligenter & fideliter laborat & seruit, q̄ in re sua propria, quive plus recipit q̄ meretur, cuius

cuius conscientia cum deo, qui cuncta videt, testis est: prout hoc tempore maxime fieri solet, quando nullius penè conscientia salua est, ob nouum euangelion, quod solam fidem gloriatur, omnem probitatem cōtemnēs. Atq; hoc est, quod tam serio Paulus præcipit, inquit: Serui, obedite dominis carnalib⁹ cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo, nō ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi, facientes voluntatem dei ex animo, cum bona voluntate seruientes sicut domino, & non hominibus: scientes quoniā vnusquisq; quocumq; fecerit bonum, hoc recipiet à domino, siue seruus, siue liber. Et qui sur hoc est casu, maior est fur communi fure, contra quem valent repagula: & capto ipso agitur cum eo, vt deinde non vltra furetur: sed hic nec esse fur vult, nec à quopiam furti accusari, quum plus q̄ alter furetur & noceat: siq; hoc modo fur infidelis quisq; & perfidus.

XII Fur est, & in hoc præceptum peccat, qui vel mercator, vel caupo, vel institor, vel impostor, vel pistor, vel molitor, vel quisquis mechanicus fraudulentè & dolose merces suas vendit, nō quāti debet, sed quāti potest: qui vel iniquo pondere fallaciq; mēsurā emptorem circumuenit, qui pro bonis praua obrudit, pro vegetis efœra subiicit, pro veris fucata adornat, pro synceris corrupta supponit, pro castis putida diuendit, pro integris oblæsa cōmendat, pro dulcibus amara distribuic: et qui (vt summatim dicā) res vānū expositas, alieno fūco & colore circumuestit: qui nō, quod debet, vel minus vendit, vt proximū decipiat: quales sunt, de quibus propheta: Audite, inquit, qui conteritis pauperē, & deficere faciatis egenos terræ, dicentes: Quādo transibit messis, & vāntūdābimus merces: sabbatum, & aperiemus frumētum, vt imminūamus mensuram, & augeamus siculum, & supponamus statēras dolosas, vt possi deamus in argento egenos, & pauperes pro calceamētis, & quisquias frumentū vendamus. Id quod dominus prohibet, inquit: Non habebis in sacculo diuersa pondera, maius & minus. Et iterum: Nolite facere iniquum aliquid

Ephē. 5
Col. 3

XII

Amos. 8

Deu. 25
Leu. 19

DD

in

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

in iudicio, in regula, in pondere, in mensura.

XIII Fur est, & fure peior, qui publicam monetam adulterat, aut circumcidit.

XIIII Fur est, & in hoc peccat præceptū, qui vel iudex, vel assessor, vel consiliarius, iustitiā et iudicium vel fauore, vel timore, vel munere, vel odio vēdit aut peruertit, aut aliter q̄ est iudicat, utpote excæcatus. Id quod vsq̄ adeo cōmune est apud iudices scelus, sed supra q̄ dici potest grāde, ut scriptura pene nihil æque tā frequēter et serio detestetur, atq̄ iudiciū et officialiū auaritiā, quæ oculos excæcat prudētū, & mutat verba iustorū. Quod ne fiat, dominus grauitè prohibet, inter cætera dicens: Iuste, quod iustū est, exequeris. Id quod iudex facit et assessor, q̄ ad defensionē iustitiæ, virtutis emulacione, et nō amore premij temporalis, excitatur, quū iustitiā et sententia in iudicio gratis sit impartienda, nec affectionis corrupte gratia proferenda vel dicēda. Cuius causa Iethro quōdam focer Moysi, iudicem eligēdū suast eum, in quofa pientia, timor dei, veritas, & qui odiat auaritiā.

Et peccat in hoc præceptū, nō modo magistratus hæc faciens, sed & a suis presidibus, vicariis, officialibus, aliisq̄ ministris fieri permittens, quum morte sit dignus non solum qui facit, sed etiam qui cōsentit facienti. Debet autem nec magistratus, nec inferior eo, iustitiā vēdere, sed ille suis redditibus a communitate cōstitutis, hic vero suis stipēdiis a superioritate deputatis esse contentus, nec quicquā muneris pro iustitiā vel iniustitiā recipere, ut possit esse beatus, quum, sicut ait scriptura, excutit manus suas ab omni munere.

Talis erat Moses, quū in seditione Chore diceret ad dominum: Tu scis q̄ nec asellum quidem vnquam acceperim ab eis, nec affixerim quenquam eorum.

Talis erat etiā Samucl, qui quādo populus regē peteret, dicebat: Loquimini ad me corā domino & corā Christo eius, vtrum bouem cuiusquam tulerim aut asinum: si quem calumniatus sum, si oppressi aliquem, si de manu cuiusquam munus accepi: & cōtemnam illud hoc die, & restituum vobis.

Atq̄

DE DECEM. PRÆCEP. LIB. III. 219

Atq̄ vtinam tales iudices, assessores, & consiliarij nunc essent plerique omnes, sed vereor propter iniquos iudices, nunquam magis commune verbum dici ab oppresso, quā nunc,

Ah Gott wie sehr gheet gutt fur ehr,

Vnd gwalt fur recht, das claeg ich armer knecht.

Id quod dominus singulariter prohibet, dicens: Quod iustū est, iudicare: siue cuius sit ille, siue peregrinus, nulla erit distantia personarum. Ita paruū audietis, ut magnum: nec accipietis cuiusquam personam, quia dei iudicium est. Et alibi: Non cōsideres inquit, personam pauperis, nec honores vultum potentis. Atq̄ hoc est quod Sapiēs monet, inquiens: Noli querere fieri iudex, nisi valeas virtute irumpere iniquitates, ne forte extimescas faciem potentis, & ponas scandalū in iniquitate tua.

Fur est, ac grauitè in hoc seprimum peccat præceptum, qui vel actor, vel reus, vel aduocatus, vel procurator vel assessor, vel etiam consiliarius, calumniatur aliquem, maxime pauperē. Id quod fit, quando fraudulentis litibus aliisve dolosis commentis aut ius egeni euertit, aut impedit, aut iustæ sententiæ progressum remouatur: aut litis dilatione, aut appellationis renouatione sic pauperem fatigat, ut vel noxiam concordiam inire, vel nō sine ipsius summo damno a litigando cessare cogatur, vnde multoties ad extremā inopiam redigitur. Quo in casu Christiani regis est, ut provideat, ne tale quid cōtingat: quem propterea (sicut ad Salomonem regem dicebat regina Auftri de Saba) cōstituit deus regē ut faciat iudicia atque iustitiā. Cui proptereaq̄ tantam dedit præ cæteris potestatem, ut ipse sedēs in solio iudicij, dissipet omne malum intuitu suo, cuius fremitus est, uti fremitus leonis, et terror eius sicut rugitus leonis

Est insuper vsque adeo regis, iustitiā diligere & eam manutenere, ut rex appellari soleat fons iustitiæ, quod sicut fons ad omnes aquæ deriuatur, ita sine personæ respectu iustitiā regis omnibus esse debet aqua, nec pati ut quispiam aliquem, maximeq̄ pauperem, calumnietur, illiq̄ furetur.

DD 1 Ad

Esa. 1.3
Hier. 50
Eze. 22
Mich. 3
Soph. 3
Prou. 28
Exo. 23
Deut. 28

Exo. 18

Esa. 33

Num. 16

1. Reg. 12

Deut. 8

Leui. 19

Ecl. 7

XV

1. Reg. 10
2. Par. 9

Prou. 20

3. Reg. 3

Ad quod ipsum regē præter cætera cōmouere debet. Primo, q̄ eius singulariter est officij, cuius causa rex a deo constitutus est, vt accipitur ex oratione Salomonis, quam, quum rex creatus esset, ad deum habuit.

Exo. 23

Secundo, quia eiusmodi calumnia sit oppressio pauperum & innocentium, de peccatis clamantibus pro vniuersa dicta in cælum contra opprimentem, et regē sustinentē vel permittentē oppressionem, domino dicente: Vidua & pupillo non nocbitis. Si laferitis eos, vociferabuntur ad me, & ego audiam clamorem eorum, & indignabitur furor meus. Et alibi: Effudi super eos indignationem meam, qui afflixerunt egenum & pauperem, et ad uenam opprimebant calumnia absq̄ iudicio.

Pro. 23

Tertio, crudelitas plagæ, qua deus calumniantes & calumniam punit. Primo quidem, calumnians (deo dicente) redigitur in paupertatē ex eo, quod calumniose detorsit a paupere, sicut nemo ditescit ex substantia iniue acquisita.

Exo. 22

Secundo, quia gladio percutitur, et aduerus ipsum suscitatur bellū, vnde vxores illius fiunt viduae & filij pupilli. Audiat, qui habet aures audiendi. Vnde propheta: Vx, inquit, qui ædificat ciuitatem in sanguinibus, & præparat urbem in iniquitate.

Abac. 2

XVI

Gene. 14

Gen. 35

Hebr. 7

Gen. 28

Mat. 23

Fur est, & peccat contra septimum præceptum, qui vel decimas iure diuino & naturali debitas, vt alibi docuimus, non soluit, vel falso soluit, vt Cain fecisse dicitur: quas & Christus confirmasse videtur, dicens: Hac oportuit facere, & illa non omittere. Nec est, quod principes dicunt se decimas ecclesiis donasse, quū seculares principes nunquā habuerint ius recipiendi decimas, quæ semper fuerunt ecclesiæ, quæ nonnullis ob vrgentissimas causas recipiendi ius dedit.

Hinc isti suo se gladio iugulant, quod aiunt se habere ius patronatus, quum illud arguat ministeriū, non dominiū. Siquidē patronus dicitur, qui defendit aliquē in periculo. Hinc ius patronatus aliud non est, quā ius defensionis aut tutelæ. Principes igitur aut quicumque seculares, ab ecclesiis decimas recipientes, non habent

cæe

cas iure gentilitio, quasi hereditario, sed defensionis causa, debentes propter eas ipsi episcopis & eorum ecclesiis, quarum decimis vtuntur, parocinari, causas eorum agere, ipsos ab infestantibus impijs defendere, atq̄ adeo ecclesiæ immunitatem tueri. Quod nisi fecerint, inique decimas accipiunt, furti, sicut alij non dantes, omnino rei, congregantes sibi suarum rerum maledictionem vt illę etiā sub manibus euaneſcant, sequēte rerum interea omnium penuria et caristia: sicut aperto videmus nūc in Germania et alias: sed obcæcari, videre nolumus.

Malac. 3

Fur est, & quidem hoc maior fure, vt ipse sacrilegus appelletur, qui (prout pro dolor, hæctenus factum est a Christianis, quod impiorum est Turcarum) sacra prophanat, templa demolitur, prædia dirahit, templorum facultas diripit, qui clericos & monachos suis domicilijs contra ius diuinū & naturale extrudit, ac victu priuat, et in vsum siue potius abusum suum prophanū vertit, Caino sacrificanti, & Anania partem precij vēditi ante pedes Petri proicienti, similis.

XVII

Gen. 4.

Acto. 8

Huius sane furti (quod, quia rerum est sacrarum deo, singulariter nominari solet sacrilegiū) grauitas & enormitas, ostēditur ex frequentia & grauitate supplicij q̄d deus sacrilegis iunxit. Possē ego, sicubi foret operæ precij, infinita propemodū recēdere exēpla, quibus sole clarius esset videre, q̄ male semper cesserit sacrilegis, vt pote q̄ nō modo sacrilegia eorum substantias, sicut virga Aaronis virgas maleficorū Pharaonis, deuorauerint, hoc est, sacrilegi semper deinde cœperint esse pauperes et in fortunati: sed et quia corpore sunt hic tēporaliter, et alibi æternaliter puniti sacrilegi. Sed vt tempori parcant, suffecerit vnum vel alterum recensere.

Exo. 7

Nōne Manasses ac filius eius Amon, in Iudæa reges, quia Hierosolymorū templū spoliarūt, opibus regnorū priuati sunt? Manasses enim ab Assyrijs diu in Babylonia custodia detētus est, ipse vero Amō, patre liberato, est a suis obrūticatus in palatio.

4. Reg. 23

2. Par. 33

Nōne quia Nabuchodonosor Chaldeorū rex, quoniā deuisis per eū Iochim & Sedechia Hierosolymitarū

4. Reg. 24

Dani. 2

DD 3

reg!

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Dan. 4

Dan. 5

1. Mac. 3

1. Mac. 6

regibus, templum spoliavit, ingenium senfumq; cōmuniem amittens, deliravit: Id quod nuper quoq; nōnullis sacrilegis cōtigisse traditur in derisione reliquarū S. Petronis episcopi Misinensis. Nōne Balthazar quoq; rex, quia vasis templi, quæ Nabuchodonosor proavus eius abstulerat, in cōiuiis usus est, vitā etiam et regnū perdidit? Nōne Heliodorus tēplum Hierosolymis despoliaturus, subito concidit in terram, & multa caliginē obrutus, ē templo in sella gestatoria eiectus est?

Nōne Antiochum, templum Hierosolymis exsolare tentantē, apprehendit dolor dirus viscerū, & avara internorū tormenta, ita vt de corpore impij vermes scaturirent, ac viuentes in doloribus carnes eius effluerent, odore etiam illius & fœtore exercitus grauarctur?

Adde q̄ eis principibus vsq; adeo nunq; cesserit vltra feliciter in bello, qui bona ecclesiarū, necessitate aliquoties etiā cogēte, rapuerūt, vt etiam aduersarij aduersarios ad spoliatiōē templorū quōdam prouocarint, lætarij sint, vbi alteri alterorū spoliatiōē templorū audierūt.

Nota quidem est vox, auditu dignissima et memoratu, quā Fabius ille Max. quondam protulit. Quū enim ille victor ex vrbe Tarēto omnia fermē ornāmēta publica, præter deorū statuas rapuisset, quod vt faceret, ab amicis monitus: Quin iratos deos, ait, Tarentinis relinquamus. Erat enim (vri creditur) nō immemor auri Tolsani, qd sacrilegio quæsitū, exitio fuisset attingētibz.

Sed quid isthac, quū habeamus exēpla neglecti sacrilegij longe recētiora? Quē enim fugit, q̄ misere anno fatalis humane circiter dcc. xiiii. cesserit Caralo Martello, filio Pipini, glorioso alioq; & victorioso principi cōtra infideles, quia propter etiā necessitatē bellorū bona ecclesiarū sibi vsurpauerat, quādo quidem anima illius ab Eucherio viro sancto, visa sit in infernalibus penis crudeliter excruciarī? De Friderico I. Imp. quid dicat?

Nōne sinistro suauis Petri de Vineis, viri docti & prudentis, quū in bello cōtra Alexandrū III. pecunia careeret, Pisis, vbi tunc Imp. fuit, templorū ornāmēta aurea & argentea recipiens & spoliatus, ab illo suo secretario

Petro

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 219

Petro de Vineis audiuit: Iniuriam abs te iniuste mihi illacram (quia prius ipsum oculo priuarat ex inuidia Germanorum) vltus sum: tu tibi hominū odia comparasti, ego tibi deum ex sacrilegio reddidi inimicū. Omnia tibi deinceps in deterius cadent. Id quod postea factum cōstat, vt pote q̄ Imperator a Papa victus, deinde de quoq; misera morte perierit. Quo dicto Petrus iste monuit, res sacras in vsum prophanum nō vertendas. Factumq; est id Anno domini M. C. LXIII.

Sed inquis: Quæ est causa tam singularis enormitatis huius furti, sacrilegij? Primo, quia templum singulare dei domiciliū, dishonestatur sacrilegio, sitq; ex eo quasi latronū spelunca, cōtra singulare dñi præceptū. Secūdo, quia violatur & diripitur, quod singulariter deo datum est et cōsecratū, nec nisi in diuini cultus et pauperū vsum vertēdum. Tertiō, quia diminuitur ex hoc in terra diuinus cultus, q̄ vbi prius est multifariā deus laudatus, ibi deinde laudatur eius aduersarius cacodemon. Id quod totum ex Aggeō et Hieremia intelligi potest.

Nec est, quod aliqui falso obiiciunt, sibi videlicet licere recipere ab ecclesijs, quæ vel ipsi, vel sui maiores ecclesijs dederunt. Respōdeo enim, nōdum adhuc satis cōstare, q̄ ipsi monasteria & tēpla fundauerint, prædijs et censibus ditauerint: verum potius constare, longe maiorem partem de suo fundasse & dotasse quondam Martyres & Confessores, & adeo quidem aliquoties de suis eleemosynis pauperes, vt ecclesijs et eorum ministris consulerent, vt in trito adhuc prouerbio dici soleat: Bona ecclesiarū, esse bona pauperum.

Principes igitur & quilibet potentes, qui suis bonis ecclesias expilant, pauperum eleemosynam sibi arripiunt, & Martyrum, & Confessorum.

Esto q̄ sint principes vel alij, qui ecclesias vel fundant, vel dotant de sua substantia: nō tamen licet eis, quod deo vel alteri semel datum est, maxime in pium & bonum vsum, & iustam ob causam, repetere: quum non sit eorum vltterius, sed eius cui datum est.

Nec est, quod dicunt, quoniam bona ecclesiarū male

DD 4 dispensa

Mat. 21
Mar. 12
Luc. 19
Ioan. 3

Agg. 1
Hier. 7

Vide Po
giū Flor.
in Facet.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

dispensentur per earū ministros. Respondeo, nec id quia dem iustam esse causam, ob quā quod dederunt, recipere debeāt, quū principalis ipsa causa & intentio, propter quam dederunt, bona est: maximē, q̄ ipsi receptis longe peius abutantur, verentes ipsa in prophanū pompe huius seculi abusum, nihil inde pauperibus retribuētes. Id quod videre est apud eos, qui quondam in Boemia, & nuper in Germania monasteria & ecclesias indignis sine depopulati et depredati, sibi solis, nihil aut aliis, natī sunt: quorū tamen paucissimi ditati sunt, sed potius ab eo tempore vtrāq; natio in pauperiem redacta, deo sic sacrilegia more suo iuste vindicante.

Nonne melius fuisset, vt substantiam ipsam illesam finissent, & ipsum modo vitiosum accidens reformassent, præsertim q̄ nec sacerdotes, nec monachi substantiam auferant, sed eo solo aburantur aliquoties, quod inde colligunt supplicium habituri propterea suum?

XVIII

Fur proinde quoq; est, contraq; hoc dei præceptum peccat, sacerdos & monachus, qui res ecclesiasticas & sacerdotiorū non ad quod institutæ sunt, sed ad sua lucra dispensat, in voluptate prodigit, vel vitio tenacitatis sibi referuat, vel in vanam pompam conuertit, vnde pauperes deberet alere, qui frigore laborant & inedia,

XIX

Fur est, idemq; peccat cōtra septimū dei præceptum, qui vel vendit vel emit sacerdotia vel sacramenta, quæ gratis conferenda sunt, iuxta Christum dicentem: Gratis accepistis, gratis date. Talis fur erat Hieroboam, quicumq; enim volebat, implebat manum eius, & stabat sacerdos excelforum. Atq; ob id eius est euerfa domus & deleta de superficie terræ. Talis erat fur Simon iste, ad quem Petrus dicebat: Pecunia tua tecum sit in perditionē. Talis fur fuit Giezi seruus Heliſei, qui, quoniam pro gratia spiritali impartita Naaman, vestes accepit & argentum, factus est leprosus.

XX

Fur est corā deo, & in eius septimū præceptū grauiter peccat omnis, qui titulo hæreditario exigit aut accipit quicq;, cuius ipse nō est hæres, nec ad eum pertinet: sed vel fraude, vel violentia se ingerit in hæreditatē. Quo sanè

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 213

sanè pacto fur est omnis adulter et adultera, et qui ex ipsi nascitur, conās parē cū legitimis habere partē hēditatis: cuius, quia spurius & nothus est, esse particeps nequit, sed cōtra iustitiā possit & accipit, quod legitimum est, prout nō ius modò humanū cauet, sed & diuinū.

Ex cuius decreto quondam fratres ipsius Iephthæ, ad ipsum, quia mater eum cum adultero clam cōceperat, dicebant: Hæres in domo patris nostri esse nō poteris, quia de adultera matre natus es. Ex eius quoq; iuris decreto, Sara coniunx Abraham, dicebat ad ipsum de Ismaele filio, nato ex Agar ancilla: Et ecce ancillam hanc & filium eius. Non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac. Id quod deinde Paulus per allegoriā repetit.

Quia verò Abraham propterea fecit quod Sara iussit, Ismaelem, quamuis filium dilectum, eiciens, quāuis ille nō profus ex adulterio cōceptus fuerat, quādoquidem ipse Abraham ad Agar accesserat coniugis affectu & ordinatione diuina: quanto magis ab hæreditate fratrum spurius erit excludendus, quum planè, si quid hæreditatis contra verorum hæredum voluntatem recipit, fur sit, & ipse etiam adulter, eum ad hæreditatem capiendam instigans? Id quod sæpenumero causa est litium, discordiarum & bellorum, quæ deus auertat.

In summa fur est, & contra septimū dei præceptum peccat, qui vel fraudulenter verbo aut facto cum proximo agit, vel agere firmiter sibi proponit, quicq; cōtra iustitiam quidpiā aut vsurpat, aut occupat, vel ad hoc ipsum cōsultat, persuadet, imperat, irritat, cōiuret, aut quouis alio modo nō seruat erga proximū naturæ regulam, habentē: Quod tibi fieri vis, aliis facito: Quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris. Hactenus de multiplici furto: superest, vt generatim de eius grauitate dicam.

Est enim quodcumq; peccatū, qualis est omnis mādatorū dei transgressio, vel ideo satis graue sit ac reputari debeat, quia peccatorē separet a deo, perpetuoq; damnat ac perdat, vnū tamē altero dignoscitur esse grauius, ex pœna plerūq;, quā deus propterea infligit peccati. Ita peccatū adulteri probauimus esse facile grauissimum,

Iudic. 18

Gen. 29

Gala. 4

Mat. 7

Luc. 6

Tob. 4

Esa. 59

Mat. 10
3. Re. 13

Act. 8

4. Re. 5

¶ vix aliud atrocius esse punitum a deo legamus.

Exo. 22 Primò proinde furti grauitas ex hoc subindicateur, ¶
Leui. 24 olim lex mādauerit, quatenus fur deprehensus, vel qui
 libet alicui damnum faciens, aut septuplum redderet, aut
Pro. 6 se cum omnibus suis in perpetuū seruū daret ei, cui furo
 to aliquid abstulisset, etiam necessitate cogente, scriptura
Luc. 19 rā teste. Sic Zachæus aiebat ad dominū: Si quē defrauda
 ui, reddo quadruplum. Et quare Zachæus? Quia, inquit,
 lex dei, quia ratio & religio hoc dicat, hoc suggerit.

Dani. 4 Nec est, quòd hoc peccatū se quis elemosyna redi
 mere posse speret. Impietas enim est, ex rapina eleemo
 synam facere, vel ad pium vsum conferre, scriptura di
 cēte: Qui offert sacrificium de substantia pauperis, quā
Ecci. 34 si qui victimat filium in cōspectu patris. Nec etiam pu
 tanda est elemosyna, sed crudelitas potius & iniuria, si
 vel pauperibus vel ecclesiis dispensatur, quod ex illicitis
 rebus acquiritur. Nōne, quæso, iniuria esset, si duos
 quospiam videres, alium nudum, alterum verò indutū,
 spoliare vestitum, et indueres nudum? Proinde simpli
 citer furtum non modò reddi debet, sed & si fieri po
 test, de proprio nō nihil addi. Secūdo furti grauitas ex
 hoc elicitur, quod raro vel nunquā de furto verè poeniteatur,
 raroq; remittatur ipsum. Reliqua quidem peccata de
 centi confessione & poenitentia remittuntur: sed ad re
 mittendum furti peccatum, non sufficit poenitentia, sed
 opus etiam est restitutione plenaria, sicut dixi: quoniam
 sententia est catholicorum doctorum, Peccatum non re
 mitti, nisi ablatum restituatur. Id quod ethnicus quon
1. Esd. 1 dam rex Cyrus intelligens, reddidit vasa quæ pater
3. Esd. 2 eius Nabuchodonosor abstulerat.

Si verò ablatū vel ideo reddi nō posset, quia vel dñs,
 cuius esset, ignoraretur, vel nō superesset, neq; hæres ip
 sus, arbitrator in vsus pios rectius esse vertendum, sum
 ma nihilominus adhibita pro furto poenitentia: vel si fur
 non haberet, oporteret adesse firmum reddendū propo
1. Cor. 6 situm. Tertiò, grauitas furti dignoscitur ex hoc, quòd
 Paulus ipsum numeret inter peccata capitalia, utpote
 idololatriam & adulterium, cuiq; maledicitur a pro
 pheta

phetis inter illa specialiter.

Sed ais fortasse: Si modo furari & rapere, tantum est
 corā deo peccatum, quorū dominus olim per Moysen He
 bræis mādauit, vt acciperent ab Ægyptiis vasa aurea et
 argentea, vestesq; preciosas, vtq; deprenderent & spolia
 rent Ægyptios? Respondeo, hoc ipsum nihil habere cum
 hoc præcepto commune, quum fuerit mandatum dei,
 cuius est terra & plenitudo eius, de quo iudicandum
 non erat, sed obediendum, qui nouit q̄ iuste mandaue
 rit. Serui est, obediēter facere quod ille mandat: qui
 quum a priuata cupiditate mentem defæctam habet,
 ac dei iussionem insequitur, peccare non potest omni
 no. Sic illi deo obtemperantes, furtum non commis
 erunt, sed deo iubente mysterium impleuerunt.

Sed iterū dicis: Si tanta furti peccati grauitas est, quorū
 scriptura dicit: Non est grandis culpa quum quis fura
 tus fuerit? Respondeo, scripturā hoc ipsum dicere du
 as ob causas: Primò, quia furtum sit leuis culpa in cō
 paratione adulterij, criminis omnium grauissimi, prout
 superius ostendimus. Secūdo, quia sit leuis quo
 dammodo culpa, quando sit ex ineuitabili necessitate,
 quum nō est alius modus pellendi famem quā in furto:
 quum alioqui sit grandissima culpa, si vel manuū la
 bore, vel alia quacuncq; ratione fames pelli possit.

Cæterum adhuc quæri solet, an magistratus in euan
 gelica lege merito morte furē puniat, quando crimē fur
 ti quōdam sub lege Mosaica morte nō plecteretur. Re
 spondeo, nō immerito magistratum sub euangelio pu
 nire, sicut alia crimina, morte furtum, cuius autorem, vt
 plurimum punit, quum lex iudicialis & politica Mosi,
 non etiam sit in gentes translata, sed docet euangelium
 præsentī potestati prorsus obediendum esse: cui propter
 ea facultatem legū condendarū dedit, ac vt in fontes ac
 pacis & cōmunis societatis perturbatores, seuerè ani
 maduertat, permittit, dans gladium, vt timori sit ipsa
 mali operis, & vindex in iram ei qui malum agit.

In hoc tamen casu magistratum censeo monendum,
 ne sit appetens sanguinis, neque acceptor personarum,
 neq;

Osee. 4

Zac. 5

Exo. 12

Psal. 23

Pro. 6

Exo. 22

Mat. 23

Ro. 13

Act. 10

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

nec furculum, qui vel ob necessitatem quid modicum furatus est, spem etiam frugis ac melioris vitæ promittentem, temere suspendat: publicos autem homicidas, adulteros, raptores, latrones, ac pauperum direptores, quacunq; corruptione liberos abire sinat, contra dei præceptum, quo prohibetur in iudicio haberi personarum acceptionem, prout modò leges ferè omnes fieri ac esse videmus, vt telas aranearum, quæ muscas debiles capiunt, aues verò dimittunt. Sed vt aues aucupis amitem, pedicas, retia & viscum perrumpere non possunt, sic nec isti potètes peccatores, vt ita dixerim, qui vel quâlibet hic agant etiâ sine conscientia securi, effugere nequeunt, Paulo teste iudicium iudicis dei iustissimi.

Ro. Cuius sanè iuruitu, charissimi, mutuo nos diligamus, non offendamus: nec nos solum ab omni furto, hoc est, a quavis fraudulenta vsurpatione rei alienæ penitus abstineamus, sed & caueamus, infideliter quocunq; modo inter nos, siue verbo, siue factò agere: nostrisq; manibus diligenter & fideliter operemur, vt habeamus, vnde, **Eph. 4** hortâre Paulo, quod & ipse fecit, necessitatem patientibus largiamur. Sic fiet, vt nec illi, nec ipsi nos quoquo modo fures simus, nec alterius rei raptores.

De octauo præcepto. **Cap. XV.**

Non falsum testimonium dices, **Exod. xx.**

Etsi neoterici modo, præsertimq; schismatici, hoc octauum dei præceptum sub iisce verbis legant, Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, & sub eis quoq; verbis legatur & in **Exod.** & in **Deut.** ego tamen hoc ipsum præceptum, velut audistis, sub aliis verbis, vtpote, Non falsum testimonium dices, exprimo. Id quod nemo miretur, nec existimet me verbo dei quicq; vel addere, vel demere: sed potius ex hoc intelligat, me, sicut nec alibi, nolle esse singularem, quas les plerunq; semper schismatici sunt & hæretici, quas lesq; esse & haberi volunt, sed planè catholicum, hoc est, vniuersalem libenter amplectentem consuetudinè catholicæ ecclesiæ, quam plerunq; duntaxat credimus. Ipsa vero catholica ecclesia in Germanica præsertim natione,

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 225

tionè, multis iam pridem annis ita hoc idem octauum præceptum legit & expressit, vt ego lego & exprimo.

Nec propterea fit dei verbo vel additio, vel demptio, quum nihil illi addatur, quod ei contrarium est: nec demitur, quod necessario adest: sed plane manet idem in vtraq; lectione sensus & animus, licet ipsa vox siue verbum, mutetur. Id quod nihil refert, quum vel nostri maiores, & adhuc quidem doctissimi homines adfirmet, de verbo litigandum non esse, quum vel de sensu vel corpore constet. Quod vsq; adeo verum est, vt etiâ Paulus præcipiat vitare pugnas verborum. Qui et ipse propterea pariformiter legit & exprimit hoc octauum dei præceptum, sicut legit catholica ecclesia, quæ procul dubio non modo sequuta est Paulum, veluti integerrimum domini verborum interpretem, nolentem vilo modo verbum dei adulterari: sed & Iesum Christum, ipsum deum & dominum legislatorem, qui sic legit & præcipit.

Nec est quod fortasse dices, in ecclesiæ catholicæ adeorq; mea lectione, obmitti verbum, contra proximum tuum. Siquidem respòdeo, hoc ipsum verbum prorsus intelligi virtute præcepti, quod, sicut oia, pro proximo latum est. Er quid multa? Nōne liberum est vertèri, vt possit quibuscuq; verbis vertere, modo latoris & autoris verum sensum sequat?

Iam itaq; vt ad declarationem præcepti descendam, sciendum est, rationem ordinis huic octauo præcepto non minus quàm cæteris per quæ pulchre constare, quum dicitur: Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, vel, Non falsum testimonium dices.

Quum enim deus ille Opt. Max. terio velit proximum nobis diligere, nec illum quoq; modo offendere, nec in eius corpore, nec in eius vxore, nec in eius substantia: ipse vero proximus non modo hæc ipsa habeat, sed supersit illi thesaurus adhuc alius, qui est bonum nomen, quo ille vsq; adeo non potest carere, si modò honeste, prout oportet, inter hoies viuere vult, veluti re quapiam contempnibili, vt etiâ bonum ei nomen melius sit, scriptura teste, quæ vel vnguentum preciosa, vel diuitiæ multæ: fieri sane solet, vt ipse nolit æque nos nocere debere proximo in eius fama atq;

Deut. 4
Deut. 14

1. Tim. 6
Rom. 13

2. Cor. 4
Mat. 19

Ibidem
Ro. 13

Eccles. 7
Pro. 23

FRID. NAV. IN CATH. CATEG.

In eius substantia, quum homo penè magis nullus sit, qui est sine bono nomine, quàm qui est sine temporaria substantia. Id quod ethnicus ille Cato sciens, aiebat:

Omnia si perdis, famam seruare memento:

Quam si perdidideris, postea nullus eris.

Ad tutandum igitur bonum proximi nomè, dominus ipsum dedit octauum præceptum, dicens: Non loqueris &c. Et rectè nimium post secundæ tabulæ præcepta, quibus mandatur, ne quo modo fratrem nostrum opere lædamus, tum in corpore, tum in bonis: subnectit præceptum, quo præcipitur, ne verbo fratrem lædamus.

Iam verò in primis sciendum est, hic quoque à parte totum intelligi debere, sicut in superioribus præceptis. Quemadmodum enim idololatriæ nomine non tantum illa crassa, sed & illa cordis & interna venit: item peritum nominè, omnis illicita dei nominis usurpatio: sabbati item, omnis spiritalis vacatio: ad hæc homicidij nomine, omnis proximi læsio in personâ redundans: mortis verò, omnis illicitus coitus: & furti denique nomine, omnis noxa rebus proximi illata: sic hoc in præcepto falso testimonij vocabulo venit omnis noxa, qua per linguam proximum afficimus.

In quo quidem præcepto dominus non modo prohibet opus, sed & omnes causas & occasiones, quibus ad ipsum falsum testimonium peruenitur. Quinimò non solum prohibet in eo dominus ipsum opus, causam, occasionem sed & affectionem firmam. Ipse enim saluator noster, magister perfectionis, vim huius præcepti ad cor ipsum et affectus transfert, inquiens: Quæ procedunt de ore, de corde exeunt, hoc est, ea quæ in corde latent, & quum præbetur occasio, foris erumpunt, coinquinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes malæ, falsa testimonia, & blasphemias. Quibus sanè verbis innuit, eum quoque dicere falsum testimonium, qui vel dicere cogitat, si detur occasio. Prohibet igitur dominus in hoc præcepto omnem linguæ abusum. Vnde sequitur, multas riam ab homine peccari contra octauum dei maximi præceptum. hocque ipsum fermè semper fieri mendacio,

&

DE DECIM PRÆCEP. LIB. III. 216

& quidem ita, ut omnis qui mētitur, habeatur pro eo, qui falsum dat testimonium, quando falsum & mendacium nihil penè discrepent.

Vt autè apertius dignoscatur, qui mētendo falsumque dicendo, contra hoc domini præceptum peccat: sciendum est, eum mentiri, qui secus loquitur, aliterque præ se fert, quàm in mente habet, proindeque mendacium esse falsam vocis & gestus significationem cum fallendi intentione.

Sunt autem multa mendacij genera: quæ etsi peccata sunt vniuersa, non tamen æque grauias, sed eorum quarundam sic excusatione digna, ut interim vix pro venialibus habeantur peccatis.

Necessarium mendacium est, quo quis innocens in vitæ discrimine sibi cōsultat, vti fecerunt & mētiti sunt Abraham & Isaac: qui ne propter uxores suas interficerentur, dixerunt eas esse suas sorores. Ita quoque Dauid coram Achis rege Geth, simulauit se stultum, ut sic mortem euaderet.

Officiosum mendacium est, quod nulli nocet, & alii cui prodest, quod aliquoties etiã vel necessitatis ratio, pietate, misericordia, zelo religionis suadente, quodam modo extorquet, quanuis interim videatur alij nocere. Sic mentitæ sunt obstetrices illæ Hebrææ, quum dixerunt mulieres Hebræas passim callere artem obstetricandi, nempe ut tali mendacio efficerent, ut tuto possent seruare pueros Hebræorum masculos. Ita Raab quoque officiose mētita est, quum dixit nuncios Hebræos abiisse, utpote, ut sic, quod perfecit, illos officio protegeret, vitæque conseruaret. Ita quoque Iudith mentita est, Holophernemque decepit, ut patriam saluaret, Iacob quoque simulauit se esse Esau, consuendo manus & collum pellibus hædorum. Iosue quoque simulauit fugam ab eis, qui erant in ciuitate Hai, ut egredierentur persequentes, & eos vel sic ad internecionem caderet perderetque. Et Iehurex Israel simulauit se colere Baal, ut eius sacerdotes omnes ad se allectos conuocaret atque occideret.

Qui licet homines fuisse peccati credantur, & nihilominus tamè vel ipso gestu mētiti fuerint, & quidem officiose, non tamè eos censeo nobis in exemplum trahendos: quan-

Gen. 12

Gene. 20
1. Re. 22

Exo. 2

Ios. 2. 6.

Iudith. 13
Gen. 27

Ios. 8

4. Re. 10

Mat. 23

quandoquidem viri sancti, qui videntur in duobus illis mendacii generibus mendacium dixisse, causam sui vel necessarij vel officiosi mendacii habuere, et quidem spiritus instinctu ducti & recti: quæ quidem causa, eorum mendacium vel excusat, vel commendat.

Primo quidem si attenderimus eorum animi, certe inueniemus eos fuisse ab omni fallendi proposito penitus alienos. Secundo, quia totus spiritus, quo ducti sunt, mysterio ac ordinationi dei subseruiuit. Tertio, quia

Gen. 12

Gen. 20

idem homines sancti sic sua verba et facta temperauerunt vt vix eos quispiam commissi mendacii possit arguere. Abraham enim & Isaac in vitæ discrimine apud impios constituti, non oïno mentiti sunt, quum & adfirmarēt, vxores suas esse suas sorores, quum Hebræis oēs quotquot de vna cognatione sunt, fratres & sorores appellari soleāt.

Gene. 27

Quod verò Jacob fecisse legitur, planè mysticum est, electioni dei subseruiens. Nec enim omnino falsum erat, quod ipse Jacob se dicebat esse primogenitum, quum ipsi Esau primogenita sua vendidisset, & dei electi de primo genitus censeretur, quæadmodum et nos dei gratia & beneficio per fidem Abraham filij vocamur: quippe in benedictione, Hebræis quidem ex carne Abraham descendens tibus promissam, sed ob infidelitatem ablatam, surrogati.

Ro. 9

Gala. 4

Nec vacauit mysterio, quod fecere Hebræicæ illæ obstetrices: nec item quod David, quod denique Iudith illa

Exo. 1

1. Re. 21

Iudith. 13

fecit. Addo illud tantum, quod et Augustinus sensit, obstetrices videlicet illas non ob id fuisse remuneratas, quia fuerint mentitæ, sed quia ex pietate erga deum infantes Hebræorum liberare studuerint. Nec Raab commendarur mendacii nomine, sed quæ certa de voluntate dei, pie egerit in liberandis nunciis Hebræorum. Holophernes quoque latro sacrilegus, non nisi per mulierem debuit tolli: nec fuit ex omnibus mulieribus dignior, decensiorque Iudith: quare eam dominus ad tam arduum opus elegit. Eius proinde zelus, quæ pro lege dei habuit, excusat mendacium. Et ipse quoque Iosue in bello iusto simulatione non peccauit. Ciuibus enim Hai nullo sacramento fuit obstrictus, neque villas cum eis belli, pacis, vel

Iosue. 2. 6

induc

induciarum pactiones iniit. Quod si fide data iussisset abire arma, & sese dedere, & post irruisset in eos & trucidasset, sacrilegus & periurus et effusi sanguinis omnino reus fuisset. Recte promde seruauit fidem. Gabaonitis, quantum contra eum omnis multitudo murmuraret. Hai ciuibus nihil debuit, sed domino debuit, vt se militè illi fidelem exhiberet. Et in iusto bello simulationibus & omni stratagematō genere militesque ducesque vti licet. Nec etiā hoc casu peccauit Iehu, quia dixit sibi grande votum esse & sacrificium Baal. Zelo enim dei hoc dixit, vt acciperetur ex verbis, quæ ad Ionadab filium Rechab protulit, inquit: Veni mecum, & vide zelum meum pro domino.

Iosue. 9

4. Re. 10

Quam verò idem Iehu vir fuerit animi fortis, non mendax, nec plenus rimarum, licet hinc intelligere, quod is neque sibi missis obuiam nunciis, & pacem petentibus, vel verbum quidem pro pacis sacramento respondit, imò contra dixit: Quid tibi & pacis? Præterea, quum ipse rex Iorā illi obuiam curru occurreret, dicens: Pax ne est? Iehu ille nihil regi promissit, nullam de pace fidem illi dedit, id est, ne vnus quidem verbi, sed contra verba hostilis animi respondit, dicens: Quæ pax? Adhuc fornicationes leza bel matris tuæ & veneficia eius multa viget. E regione quum interrogaret ipse Ionadab filium Rechab, Nunquid est cor tuum rectum cum corde meo? Et ille responderet, Est: data fide, eum ad se in suum currum leuauit, dicens: Veni mecum, & vide zelum meum pro domino.

Non est itaque, quod quilibet Christianus in hoc ipso officioso mendacio sequi velit eiusmodi, quos recensuimus, sanctorum hominum exempla: quorum necessaria & officiosa mendacia, eas videmus habuisse causas, quæ vel excusant, vel, quia ductu spiritus facta sunt, diluunt. Iam vero Christo nato, quis dicere audeat, se instigare spiritu, vel officiose, vel zelo misericordie & pietatis, aut mentiri, aut simulare: quum Christus aduentu suo omnibus typis & figuris veteris legis, in quibus omnia contingebat, finem fecerit, qui solus gratiam & veritatem attulit? Est enim doctores catholici, officiose necessarioque mentiri, crimen esse capitale non censeant: pronunciare tamen

Ioan. 8

1. Cor. 10

EE

non

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

non audent, omnino non esse peccatum: quin etiam peccatum esse definiunt, sed excusabilius, quando verbum etiam ociosum, peccatum esse credatur.

Peccat igitur grauius in hoc octauum præceptum, et in secundum primæ tabulæ, qui perfuga clam vel palam duci, sub quo meret, sacramento aut iureiurando obstrictus, deficit ab eo, ipsumque fortassis in hostium suorum manus redigit, quales fuerunt quondam Alchimus & Bacchis, qui de Israelitis ad Demetrium regem defecerunt, & illis plus malum quam gentes ipsæ fecerunt, mentientes se amicos, non autem desertores.

Peccat quoque dux ille, qui quum dat aduersariis inducias, & pacem recipit, daraque fide arma abicere iubet: deinde ruit in inermes, ac eos occidit: quinetiam pacta & conventiones, quas suis literis & sigillis confirmat, statim rescindit, utpote periurus & perfidus, nihil habens cum predictis exemplis sanctorum patrocinijs. Est enim fortassis ille bonum dei zelum habeat, grande tamen est peccatum, periurio contra fidem datam peccare, quum hæc ipsa hosti etiamnum sit seruanda. Quod quia quondam non seruauit Sedechias rex, sed fidem Nabuchodonosor datam fregit: causa fuit quod deo permittente, reges Chaldeorum ascenderint in Iudæam, & eam una cum Hierosolymis perdidissent ferro & igne, multis hominum millibus partim trucidatis, partimque in captiuitatem in Babyloniam abductis. Caueat ergo Christianus, ne sub poena mortis etiam æternæ, fidem fallat vel mentitur, etiam apud impios, & quidem pietatis causa, scriptura prohibente, quum dicit: Noli velle mentiri omne mendacium. Caueat quoque prorsus, ne mendacio pietatis causam prætexat: quandoquidem, teste Paulo, non debemus facere mala ut eueniant bona.

Iocosum mendacium est, quod ut nemini obest, ita & nemini prodest, utpote oblectandi causa dici solitum. Jam vero tamen sic iocose mentiri, non ilico capitale moraleque sit peccatum, fieri tamen potest mortale, bifariam.

Primo, si quispiam frequentius assuesceret ita mentiendo iocari. Id quod scriptura prohibet, dicens: Noli mentiri

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III 218

mentiri omne mendacium. Astiduitas enim illius mala est. Secundo, si quis nec suo loco & tempore mentiretur iocose, quemadmodum faciunt aliqui concionatores, qui sic in suis ad populum sermonibus mentiuntur mendacis iocosis, ut auditoribus vel hinc placeant, vel vana credulitate fallant ac imbuant, quasi loca scripturarum non longe sint mendacis efficaciora ad persuadendum: quum sic mentiendo diuini verbi maiestati detrahatur, doctrinam fidei suspectam faciatur, scilicet demum ipsos leues reddatur, quantumvis alioqui graues doctique videri velint.

In primis enim memores esse deberent loci, qui templum est, non autem theatrum vel scena, ubi vel deo orari, vel sermo doceri debet.

Deinde memores esse deberent, quem docent, nempe Christum, qui quum sit ipsa veritas & grauitas, nec mendacio vult testari, nec ioco prædicari.

Insuper memores quoque esse deberent, qualia verba esse debent, quibus doceant, nimirum verba dei, non misa fictis mendacis, quæ soliditatem auferunt. Hinc Petrus: Si quis inquit, loquitur, quasi sermones dei loquatur.

Atque hoc est, quod Paulus suum Titum & quemlibet doctorem monet, dicens: Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam: Verbum sanum irreprehensibile, ut is qui ex aduerso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis.

Ego sane suaderem prorsus abstinere a mendacis, vel quamlibet iocosis: & quidem ideo, quoniam nihil ædificent, & ipse quoque Paulus damnet omne stultiloquium atque etiam vrbanitatem, quam vocant, ad rem non pertinentem: & præcipiat, ut sermo noster sale sit conditus, non immemor domini, dicentis, de omni verbo ocioso rationem esse reddendam. Apologos vero istos pudicos, nec leues, cuiusmodi est ille apud T. Liuium de membris corporis, et apud Æsopum de ranis & ciconia et trûco, & hoc genus alius, non prorsus improbo: quum ferme sint similes parabolis, pietatem habentibus annexam, quibus nemo Christo melius est vltus.

Perniciosum & malignum mendacium est, quod

EE 2 non

Matt. 12

1. Mac. 7

Iosue. 9

3. Esdr. 1

Ecc. 7

Rom. 3

Ecc. 7

Matt. 23

Marc. 13

Luc. 19

Ioan. 2

Ioan. 14

1. Petr. 4

Tit. 2

Eph. 5

Coloss. 4

Matt. 13

non modo nulli prodest, sed et aliis nocet, ex malignitate & animi duplicitate prodians: eo nimirum sine dici solitum, ut proximo vel vite, vel fame, vel honorum exterorum iacturam afferat: id quod semper eternae damnationi obnoxium est. Solent autem eiusmodi medaces esse duplices, & utriusque peccare grauiter contra hoc octauum domini preceptum.

Primo quidem mendax malignus, est priuatus, et est multiplex: & vnusquisque peccat contra hoc octauum domini preceptum.

Peccat quidem, qui adulator, gratiam captans, nihil non laudans & vituperans ad beneplacitum eius cui adulator, pestilentissimus existens inimicus, etiam in persona amici frequens apud diuites et potentes, quibus nihil quae deest, quam qui veritatem dicat eis. Et hoc est quod ait scriptura: Melius est a sapiente corripi, quam stultorum adulacione decipi. Et sunt meliora vulnera amici, quam fraudulenta oscula inimici, id est, adulatoris.

Peccat, qui detrahit alteri, vsque adeo, quod scriptura dicit, dei esse abominationem, eum qui detractor est: et ipsum quoque, qui faciles aures prebet detrahenti: quum Bernardo teste, vterque diabolum portet hic in aure, ille in ore.

Peccat, qui temere iudicat, et quidem maxime non suo loco, contra preceptum domini dicentis: Nolite iudicare, ut non iudicemini, de iis videlicet rebus, quae possunt et bono & malo animo fieri, quae dei iudicio sunt committenda, nec de alterius corde proferenda est sententia temere.

De quibus admonet Apostolus, dicens: Tu quis es qui dicas seruum alienum, qui domino suo stat aut cadit? Opus suum prober vnusquisque, et sic in semetipso gloriam tantum habebit, et non in altero. Vnusquisque enim onus suum portabit. Et rursus: Nolite ante tempus iudicare, quoad usque veniat dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium: & tunc vnusquisque laus erit a deo.

De iis vero rebus, quae natura prorsus mala sunt, pluresque manifesta, iudicare non prohibemur, ex verbo domini dicentis: Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Omnis arbor bona fructus bonos facit: mala autem arbor, malos fructus facit.

Primo

Primo tamen in hoc casu iudicandi respiciendum est, ut non aggrauemus crimen, sed nostrae quoque memoriam, si minus infirmitatis, retinentes cum odio criminis charitate personae proximi: utpote, si possumus, ut ait Bernardus, excusamus actionem: si non, excusamus intentionem sine intentionem, excusamus tentationem. Ad quod hortatur Apostolus, dicens: Fratres, etsi praecipuus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans te ipsum, ne & tu teteris. Quod ut faciamus, exigit charitas, quae operit etiam multitudinem peccatorum, volens cum mandato dei quoque mala proximi vel omnino tegere, vel semper aliquo modo, si fieri potest, excusare.

Secundo, ne iudicemus in debito tempore & loco, utpote quando iudicando nihil prodessemus. Sin aliter iudicaremus, certe excideremus a charitate, & malum non corrigeremus a deo, ut ipsum deterius etiam faceremus. Ita scriptura prohibet argui proximum abs te in conuiuio vini, quod scilicet prorsus si intemptiuum corripere inter pocula, ubi peccantem non ad poenitentiam, sed citius ad furorem concitaueris: & copiatores non ad misericordiam, sed magis ad correptionem et dilacerationem proximi commoueris. Quo sane plurimum & maxime hoc quidem tempore peccant concionatores, qui ex suggestis nihil non conuiciorum ac probrorum in ecclesiis praesides, pontifices, sacerdotes, monachos ac monachas congerunt, toti in hoc occupati, ut promiscua mobilium plebs, eos auribus palpantes, non vulgari plausu excipiat, illos vero summa contumelia afficiat, conspuat, lapidet, atque adeo concitata seditione perdat: his utpote grauiter & periculose peccantes, tum quia absentes & indefensos pessimorum criminum, quasi ceteri omnes a peccato sint immunes, ut se etiam existimant insimulant ac traducunt: tum quia in eos sauis verbis apud incedit plebem detonantes, nihil aliud agunt, quam quod vulgo fenestram aperiunt, autoritatem seniorum ac ecclesiae praesidium eleuandi, ac sinistram suspensionem disseminandi, contra Paulum, volentem ut se

EE ; nica

Eccl. 7

Pro. 24

Matt. 6

Roma. 14
Gala. 6

1. Cor. 4

Mat. 7
Luc. 6

Gala. 9

1. Pet. 4

Eccl. 31

2. Tim. 9

niores nō increpemus, sed obsecremus vt patres: neve presbyteros non solum non temere accusemus, sed ne accusationem eorum, nisi sub pluribus testibus, recipiamus: vt interea sleam, eiusmodi criminatores verbo dei turpiter abuti.

Esa. 30

Quod quidem rei quā recogito, video sane nos magna verorū cōcionatorū laborare penuria. Aut enim plerique omnes loquuntur, vt ait propheta, placencia: aut cum larus iustantes, & aëra verberantes, in Papam & episcopos absentes, nescio quæ grandia detonant, aut paradoxa, nescio quæ, certe non satis catholica, nec ipsa satis cognita, crepant de fide & eius generis alia. Quando de vitiis & virtutibus, quæ fidei sunt argumenta, dicunt, ita ieiune agunt, vt circularioribus quā concionatoribus longe sint similiores, non vel audentes vel nolentes. Quandoquidem nec vulgus audit eos, qui contenti dunt hucus tangere. Ipsi verò magnates vbi audiunt eos dilacerare canonem Missæ, ipsamque Missam vocare abominationem, mox purant eos cōcionando referre Petrum & Paulum, quum magis testentur se esse Antichristos, à quibus, secūdm Danielem, sit auferendum Missæ sacrificium ob peccata nostra. Id quod & secundum eundem certissimum signum est interitus & finis huius seculi. Cæterum vbi audiunt istos inuehi contra eorum vanam gloriam, avaritiam, luxuriam, adulterium, inuidiam, blasphemiam, crapulam, tyrannidem, rapinam, & iuris negligentiam, & id genus vitia, mox aiunt ipsos esse vel scandalosos vel seditiosos.

Dani. 17

Similiter quoque plebs ipsa, quum audit concionari contra triplicem coronam pontificis, cōtra dignitatem & apicem episcopalem, contra pileos Cardinalium, contra plattas & cappas, sal & oleum, & quum audit pēs catholice ecclesie ceremonias & cultus dei, consuetudinesque damnari: quumque audit nullam traditionem, nisi quæ in scriptura exprimitur, esse probandam: mox eiusmodi concionatorem censet esse euangelicum & apostolicum, quum tamē nihil minus sit. Sin audit obedientiam, humilitatem, castitatem, moderationem, so-

brietas

brietas, temperantiam, & alias virtutes doceri, suamque vitia reprobari, mox indignabunda cedit loco: nimirum vique adeo adest modo tempus illud nouissimum, de quo Paulus ait: in quo prædixit ille futuros, qui suam doctrinam non essent accepturi, sed essent coaceruaturi ad sua desideria sibi magistros, auribus prurientes, auersuri auditum à veritate, ad fabulas autem conuersuri. Ab his omnibus, vt ait propheta, furor domini non est auersus, sed adhuc manus eius extenta, in quam, sane Paulus aiebat esse horrendum, incidere.

2. Tim. 4

Baruch. 3

Heb. 10

Tertio, si priuatum in nos peccatum fuerit, ipsum peccantem ex Christi præcepto priuatum, hoc est inter nos & ipsum corripiamus: quos si nō audierit, adhibeamus nobiscum vnum vel duos, vt in ore duorum vel trium testium stet omne verbum, qui si adhuc non audierit, dicamus ecclesie. Quam si nec ipsam audierit, sit nobis vt ethnicus & publicanus. Atque hoc nimirum pacto deus in hoc suo præcepto vult, ne cuiquam male obioquamur, etiam si ille reus sit mali, & hoc nobis constat: longeminus, si nobis de eius malo nihil certi constat, sed ex auditu duntaxat habemus.

Mat. 18

Deu. 17

1. vbi. ff.

de testib.

Sed inquis: Nunquid non dicam quod verum est? Imò dicas, sed coram ordinario iudice. Sed ais: haud possum, quod scio, testificari palam, timēs ne perperam mihi cedam, si quod asseuero, non probauro. Atque ideo, inquam ego, si nō poteris, vt iuris est, coram ordinariis personis probare malum, cuius aliquem accusas, fac digito competas labellum. Sin scis, pro te scias, non pro aliis. Et si quum latius dixeris, tamen vti mendax habebis, quia verum ipsum facere nequis: imò facis vt malignus homo, quum nulli debeat bonum nomen auferri, nisi prius alicui palam sit ac ordinarie ablatum. Ita nimirum dici modo solet falsum testimonium, quicquid non possumus, vti cōuenit, testificari. Propterea quicquid sufficere testimonio manifestum non est, nemo debet nec manifestare, nec pro veritate reuelare. Et quidem summa astitim, quicquid occultum est, dimitti debet occultum, vel ad minus occultum corripi. Ideoque quisquis sis, noli

EE 4

(vt

Gala. 3

FRID. NAV. IN CATH. CATEG.

(vt ait scriptura) linguam nequam & detrahentem au-
dire: sed sepi aures tuas spinis, et increpa detrahentē, qui
deo odibilis est, vt verecūdetur, & labia contineat: qui
alioqui proximum diffamabit, nec ex infamia facile li-
berabit ipsum. Cito quidem eripitur alicui mētiendo,
vel etiam verē dicendo, bona fama: sed non vsq; adeo ci-
to restitui potest, qua tamen vir bonus post vitam ni-
hil habere potest nec melius, nec charius, nec vtilius.

Iam verō, licet detractore, hominibusq; male oblo-
quente nihil sit perniciosus, mirū tamen est, qd pleriq;
oēs malint de proximo male, q̄ benē, dicere & audire.
Atq; licet ipsimet adeo simus mali, vt minimē pati que-
amus, vt quispiam de nobis aliquid mali dicat, sed veli-
mus pleriq; oēs, vt totus mundus de nobis optime sen-
tīret ac loqueretur: pati tamē nequimus, vt optime sen-
tīatur & dicatur de aliis. Quā ergo rectius fecerimus,
vt si forte fortuna detractoris cōiuncta in proximū audi-
remus, consiliū sequeremur sapientis, quum dicit: Au-
disti verbum aduersus proximum tuum: commoriatur
in te, fidens quoniam te non dirumpet. Haecenus de
priuato mendacio, nunc de publico.

Publicū mendacium siue solenne est, quod fit in iudi-
cio publico, solennitatibus adhibitis & ritibus consue-
tis. Id quod proprie falsum dici solet testimoniū, quod
fuit peculiare quodammodo Iudeis, cōtra quos singula-
riter latum est hoc a domino praeceptū octauū. Fit au-
tem & datur falsum testimonium multis sanē modis:

Primō quidem falsus est testis, qui proximū falso de-
fert, & ad tribunal sistit: quales erant duo seniores isti,
qui falso mendaciterq; detulerunt Susannam.

Secundō, qui planē secus q̄ res habet, contra quempi-
am testificatur, hoc est, falso dicit: quales fuerūt, qui ma-
litiose testati sunt contra Naboth. Tertiō, qui celat
veritatem: quū non modō proditor sit veritatis, qui fa-
cit hoc, sed & qui nō libere pronūciat veritatē, vel dice-
re tergiverfatur, quum vnusquisq; tenetur ad veritatem
dicēdam defendendamq;, maxime in iudicio, vt inde iu-
dex informari, reus & actor iustificari, cōcordia & pax
iustau

Sap. 7

Dani. 13

3. Re. 21

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 227

instaurari, sopiriq; possit omnis lis, discordia et inimici-
tia, quū alioqui veritatem dicēdam tacēs, vel eam dice-
re tergiverfans & recusans, deum, qui veritas est, contē-
nit & negat coram hominibus, iudicem fallit, & proxi-
mum lædit, et multorum malorum instaurator, et bono-
rum est impeditor, vtpote pacis, amicitiae, cōcordiaq;.

Quartō, qui verum testimoniū vendit, etsi testis alio-
qui sit verax, quia tamen mercede verum dicit, quod si-
ne pramio non proferret, pro falso teste habetur: veri-
tatem de falso suspectam faciens. Id quod neq; iudex fa-
cere debet, docente ad Macedonium Augustino: Gra-
tis enim quod verum est, dici proferriq; debet.

Eheu si contra octauū dei praeceptū peccat, qui verū
testimoniū & iudiciū vendit, q̄ putes grauius peccat
et in idē praeceptū testis, qui testimoniū: iudex, qui
sententiam: aduocatus, qui patrocinū: procurator, qui
adminiculum: notarius, qui ministeriū, vel quiuis alius
praesidiū, aut in iudiciis, aut alibi contra veritatē & ius-
ticiam, cōtra proprię conscientiaē dictamen, cōtraq; re-
ctā rationis suffragium quoquo modo tulerit ac dede-
rit: prout a mundo condito frequentius, q̄ alibi, fieri so-
let in iudiciis & cōciliis Cæsarum, regum, principum,
& id genus satraparū, & quidem potissimū tripliciter:

Primō, propter munera, xenia & dona, quæ (scriptu-
ra teste) maxime excacāt prudentes, subuertitq; verba
iustorū & iudicum, qui propterea maxime prohiben-
tur accipere munera. Quorum acceptoribus ipse dñs se-
rio minitatur vt, dicēs: Væ qui iustificatis impium pro
muneribus, & iustitiā iusti aufertis ab eo. Et quale vā:
nimirū perditionis. Ignis enim, dicēte scriptura, deuora-
bit tabernacula eorū, qui munera libēter accipiunt. Et si
quoq; victoriā & honorē acquirit, q̄ dat munera: tamē
animā accipiētū auferet. ait alia scriptura: Qui autē odit
munera, viuet. Et rursus ait dñs: Maledictus qui accipit
munera, vt percutiat animā sanguinis innocentis: quin-
imo non accipietis preciū ab eo, qui reus est sanguinis.

Id quod fecisse tradit scriptura filios Samuelis, qui de-
clinauerūt post auaritiā, acceperuntq; munera, & per-

EE 5 uerte

Heb. 6

Ioan. 14

Nu. 23
Ecci. 20

Esa. 5
Iob. 15

Pro. 17
Pro. 22
Deu. 27
Num. 23

1. Re. 8

uerterunt iudicium. Qui excutit manus suas ab omni munere, iste (vt propheta dicit) in excelsis habitabit. Sed proh dolor, audio hoc ipsum, licet grauissimū, peccatum tam frequens esse, vt pene nemo possit aliquā habere iustissimā etiam sententię executionem, quantumuis iustam & commissam a superiore, nisi qui largitur munera. Cuius causa oportet, vt pauperes opprimantur, quia largiri non possunt: quorum deinde oppressio clamat ad cælum pro vindicta, quam certo facturus est dominus vel in ipso actore, vel in eius hærede. Videat igitur qui se muneribus sinitur corrumpi pro iniquitate facienda, quam nec pro vero & æquo quicquid accipiendum: peccetque grauer, qui quod ex officio tenetur facere, non autem facit ipsum, nisi dato munere.

Secundo corrumuntur iudices, consiliarij, testes &c. propter acceptionem personarum, quod videlicet respectum habent, an sint vel nobiles vel ignobiles, diuites vel pauperes, potentes vel impotentes, amici vel inimici &c. quum tamen hoc sane casu nulla debeat esse personarum ratio, quum non sit hominis iudicium, sed dei optimi, qui quum non sit personarum acceptor, nec eius vicarius esse debet, sed sine personarum acceptione iudicare. Hinc Iacobus ait: Si personam accipitis, peccatum operamini, redarguti a lege, quasi transgressores. Siquis enim lex dicit: Nulla erit distantia personarum, ita paruū audietis vt magnum, nec accipietis cuiusquam personam, quia dei iudicium est. Quod scriptura deinde declarat, ait: Nolite despiciere hominem iustum pauperem, et nolite magnificare virum peccatorem diuitem.

Atque hoc quoque (proh dolor) tam modo frequens esse fertur peccatum, vt mox desperetur de vera sententia, vel commissione, vel consultatione, vbi intelligitur acceptio personarum esse in catena quam vocant.

Vt autē tam grande peccatum & scelus, in ipsis iudicibus & consiliariis & testibus & aliis caueatur, necessaria sunt aliqua factu: Primò, vt illi iuxta consilium Ierho, quod Mosi dedit, sint viri sapientes & timentes deum, in quibus sit veritas, & qui oderunt auaritiā, quibus

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 222
sint fortes & imperterriti. Quales non fuerunt filii Sarmuelis, ideoque noluit eos populus habere in iudices Israel. Qui enim volunt recte, vt debent, iudicare & testificari, & per ipsam sententiā & testificationē verā penetrare: necessum habent, vt aliquoties amicos, sororios, vicinos, cōsanguineos, diuites & potentes, qui possunt ipsis multū vel prodesse, vel obesse, cōmoueant. Ideoque oportet, vt omnino cæci fiant, aures claudant, vt nec videant nec audiant: sed recta procedere, vtiq; regia proficisci, nec in alteram declinare partem affectionis causa: sed quicquid proponitur, recte iudicare & concludere, ita vt semper deum, non hominem, præ oculis habeant, qui retributor est & iustitię & iniustitię.

Secundo, vt iudices a testibus non tam cito iuramenta postulent, nec temere, nec statim quoslibet ad testificandum admittant. Debent enim ipsi de re testificanda prius diligenter percontari, qualesque sint testes, explorare. Sunt enim qui non admitti debent in quacunque re vel causa, prout eos recenset hoc diltichon:

Ætas, conditio, sexus, discretio, fama,

Et fortuna, fides: in testibus ista requirēs.

Siquidem testes sunt dubij, mulier, puer, seruus, nimia laborans inopia, mente captus, infamis, Iudæus, hæreticus, & apostata.

Atque hoc est, quod etiam dominus deus olim certissime sciret peccata Sodomitarum, tamen dixit: Clamor Sodomorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis. Descendam, & videbo vtrum clamorem qui venit ad me, opere cōpleuerint. Sed quare deus descēdens voluit videre, quod vidit, nisi vt daret iudicibus exemplum, vt ante iudicium causam diligenter discutiāt, ne quouis modo falsum dicatur testimoniū contra dei præceptū, quo prohibet omnē linguę abusum, atque omne mendaciū?

Primò autem peccati falsi testimonij grauitas elucet ex hoc, quod dicere falsum testimoniū, est vnum ex sex istis, quæ deus secundum scripturam singulariter odit & abominatur. Secundo, quod scriptura speciatim dicit, testem falsum non manere impunitum, &

Esa. 33

Psal. 9

Luc. 18

Deu. 2

Ro. 2

Gala. 2

Act. 10

1. Pe. 1

Iaco. 2

Deu. 2

Ecci. 4

Exo. 18

1. Re. 8

Deu. 5. 16

Deu. 17

Gene. 18

Pro. 6

Pro. 19

Pro. 21 & mendacem omnino periturū, & quidem bifariam.
 Primò quidem temporaliter, quoniam falsus testis,
 quia iudicem mētendo fefellit, & proximū læsit, fit in-
 famis; et restituere debet fratri, cui in cōmodauit: et qui-
 dem talionē ferre, vel certe puniri iuxta legem, quemad-
Dan. 7 modum lapidati sunt, qui Susannam detulerunt de adul-
 terio, propter quod fuerat ipsa occidenda.

Ioan. 8 Secundò æternaliter, quia deum æternum & eius ve-
Psal. 118 ritatem, quæ manens in æternū, æterna est, contemp-
 sit.

Est igitur falsus testis itēniq; calumniator, vsq; adeo
 coram deo abominabilis, vt à doctoribus nō modo Iu-
Ioan. 8 dæ Iſchariōti conferatur, nec solum Antichristo, qui ve-
 ritatis est hostis: sed & ipsi diabolo, qui pater est mēda-
 ciorum, proptereaq; calumniator dici cœptus. Hinc &
 scriptura vocat eos, qui dederunt falsum testimonium

1. Re. 21 contra Naboth, filios Belial. Vere proinde dixit Chris-
 stus, Iudam & Iudæos qui falso tradiderant ipsum, ma-
Ioan. 19 iorem habere culpam, quàm vel Pilatum, vel milites
 qui crucifixerunt ipsum.

Cauemus itaq; modis omnibus, ne falsum testimo-
 nium contra proximū loquamur. i. ne noceamus illi lin-
 gua nostra, nec animo, nec cōsilio, nec auxilio: ne defera-
 mus eum, nec obloquamur illi, nec quicquā mali quod
 clam est, de ipso apud alios loquamur, siue sit illud ve-
 rum, siue falsum: nec peccata illius dilatemus, nec mani-
 festemus: nec eius verba vel opera, quæ mediā sunt, in-
 peiorem, sed in meliorem partem vertamus, nec vt aliq;
 faciant concedamus, sed ei verò testimonio contra
 quoscunq; calumniatores & suffrones adsumus: sic fiet,
 vt eum amemus veluti nos ipsos.

De nono præcepto. Cap. XVI.

Non concupisces rem proximi tui, Exod. xx.

Hoc sanè loco repetitū volo, quod initio declaratio-
 nis octauī præcepti paucis omnino præfatus sum.
Exo. 20 Etsi enim hoc nonum dei præceptum, in Exo. & Deut.
Deu. 5 sub iſſe verbis sit expreſſum, Non concupisces domū
 proximi tui, subdanturq; deinde res aliæ, quæ perrinēt
 ad domū, cuius appellatione lex ipsa nō solum ædificia

um,

um, quod domus appellatur, intelligit: sed & agros, pra-
 ra, areas, hortos, & deniq; oēm substantiam et rem, quæ
 ad domū & eius sustentationē pertinet: tamē hæcenus
 ita expreſſum est, Non concupisces rem proximi tui.

Atq; nimirū maiores isti nostri recte prorsus vsi sunt,
 pro vocabulo domus, vocabulo res: quoniam res sit vox,
 q̄ domus, in significatione sua longe fusior & generalis-
 or, omnia, siue corporalia, siue incorporalia, Paulo iure
 consulto teste, cōprehendens. Cuius etiam causa à diale-
 cticis appellari consuevit terminus transcendens, sub se
 continens nō modò quicquid ad domum & eius susten-
 tationem pertinet, sed & omnem substantiam, qualitas
 rem, & actionem. Quæ quidem omnia, si proximo sue-
 rint, dñs in hoc suo præcepto concupiscere prohibet.

Tametſi autem hoc præceptum poterat intelligi sub
 septimo præcepto de non furando, quo prohibetur om-
 nis iniusta quarumlibet rerum acquisitio, possessio, res-
 tentio & vsurpatio, facileq; possit cōstare, eum qui ita
 lum facinus prohibet, simul etiā prohibere malam vsu-
 rantiam & concupiscentiam cordis, vnde mala facta
 & facinora procedunt: ipsum tamen non modò præce-
 dentis, de non furando, præcepti, declaratorum est, ve-
 rum etiam speciale et quidem per se, vt ita dixerim præ-
 ceptum est, quo dominus deus etiam qualemcunq; cus-
 piditatem & conatū furandī prohibet: & hoc quidem
 potissimū contra Iudæos olim. Licet enim isti, legē dun-
 taxat sequētes humanā, quæ duntaxat oris et operis pec-
 cata cohibet (quoniam homines solum, quæ foris appa-
 rent, vident: deus autē intuetur cor) ex ipsis passim pro-
 phetis scire poterant, nō tantum opus externū atq; etiā
 conatū ipsum, sed etiam malum cogitationū ab oculis
 diuinis auferri debere, quando quidem peruersa quoq;
 cogitationes à deo separant: vsq; adeo tamen in cōtinenti
 si flere cordis, rudis et duri, vt arbitrarentur ipsum dun-
 taxat opus malum, nō autē voluntarē ad ipsum malum
 perficiendum, esse peccatū. Atq; ita purabitur furtum mo-
 do, non autē cogitatū & consensum furī, esse peccatū,
 prout ex ipso Iosepho, illustri alioqui doctōy Iudæo, nō
 obſcure

Mar. 19

1. Re. 16
 Psal. 6
 Eia.
 Hier. 4

2. Mac. 9 obscure patet. Cum enim Polybius homo ethnicus, Antiochum illustrem misere perisse testaretur, ob id solum, quod voluerit tantum ac destinarit spoliare templum Dianæ, Iosephus ipse reprehendit eundem Polybium, quod sic absurde sentiat, illum propter malam duntaxat voluntatem perisse, quum is nullatenus peccauerit, nullusque reatu teneretur, qui tantum peccare cogitauerit. Quo sane casu Iosephus, ut cunctique Iudæus alioqui preclarus, ethnicus Polybio longe fuit non modo crassior, sed & magis impius, quod post hanc de non concupiscenda re aliena laram legem, non credidit etiam malas concupiscentias & cogitationes peruerfas a deo damnari puniri que, si modo consensus accedat, prout sole clarius intelligimus ex hoc nono domini præcepto, sic habere: Non concupisces rem proximi tui, siue (ut est in Exodo) Non concupisces domum proximi tui, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæ sunt illius.

Exo. 20
Deu. 5 Quod autem dominus deus post aliquot enumerata particularia connectit hoc vniuersale, Nec omnia quæ illius sunt: aperto vult ut appellatione domus, & genus & familiam & famulitium & statum & ordinem & opes & facultates, & breuiter omnem hominis possessionem, intelligamus, quemadmodum & in scripturis significari solet, ut cunctique rarius. Nam si strictius accipiatur vocabulum domus, tantum significat familiam, non etiam seruos & ancillas ac reliquas res. Cuius causa legislator diserte subiunxit, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt.

Hoc igitur nono suo præcepto dominus non modo prohibet maleficium, sed & vitiosum affectum & conatum ad ipsum maleficium, dicens: Non concupisces rem proximi tui: videlicet eo animo, ut velis ipsum proximum tuum nudare facultatibus, iniustus quibusque rationibus, viis, mediis, & adinventionibus malis. Primo proinde peccat in hoc præceptum, speciatim non solum qui rem alterius quauis iniustus, sed etiam qui permissis apud homines rationibus, & (vti dici consuevit) sub iuris colore, nancisci appetit, idque cum incommodo & proximi iactura,

Necque

Necque enim talis tam fauet proximo, ut certe debet, quod sibi, oblitus præcepti apostolici, non quæ sua sunt considerans, sed ea quæ sunt aliorum, qui sibi bene considerat esse vult, licet interim male consultum sit proximo: qui ad iuris rigorem omnia exigit, penitus æquitatis oblitus, idque sui commodi gratia: qui occasionem damni dat, & qui damno proximi non perinde atque suo afficitur. Id quod certe Christus haud fecit, qui quod docuit fecit, dicens: Amen dico vobis, quod diu fecistis vni de iis fratribus meis, minimis, mihi fecistis. Hinc quod Saulus Christianis male fecit, hoc sibi Christus fieri censuravit, inquiens: Saule Saule, quid me persequeris?

Secundo peccat in hoc ipsum nonum præceptum emptor & venditor, itidemque percontator, qui in contrahendo decipit, licet intra iusti precij dimidium, quauis lex civilis ob id contractum non rescindat. Sed est in hac et alia parte, non fori, sed poli lex potius attendenda et seruanda. Quæ, sicut naturæ lex, præcipit: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Ideoque siue quis sit venditor, siue emptor, omnem dolum detegere, ac proximum de rei æstimatione ac precio admonere debet, nec abuti in suum commodum emptoris vel ætate, vel ruditate, vel incuria, vel necessitate. Tertio peccat in hoc præceptum domini, qui pactum redemptionis sic adstringit, ut euoluto certo tempore, res nunquam ad venditorem (qui eam distrahere coactus est) redeat, etsi id lex civilis permittrat. Quarto peccat tutor & curator, & quisque cui vel persona, vel res aliorum sunt commissa, quum sinit eam, cuius tutelam gerit, genio indulgere, siue in omnem malitiam ruere, ut ipse tandem eius bona ad se pertrahere possit: aut qui negligentius in eius rebus, quod in suis agit. Quinto peccat in hoc præceptum, qui corrogandis opibus plus nimio vel auarius indulget, oblitus huius prophetæ, dicentis: Vae qui coniugitis domum ad domum, & agrum agro copulatis usque ad terminum loci.

Sexto peccat in hoc præceptum, qui operum misericordie tam spiritualium quam corporalium, ut vocant, oblituitur: quando scilicet opem ipsius, proximi calamitas

Deu. 6
Mat. 22
Mat. 22

Mat. 23

Act. 9

Mat. 7
Luc. 6
Tob. 4

Esa. 5

tas

Ioan. 3

tas & miseria expectat: quam si negauerit, fraternae claritatis non meminisse culperur. Atque ideo Ioannes ait: Qui habet substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum necesse habere, & clauerit viscera sua ab eo, quomodo charitas dei manet in eo: Siquidem hoc in praecepto maxime praecipitur in proximum charitas, quae est, ut adeo etiam diligamus proximum, ut nihil plane rei, quod eius est, cum istius incommodo concupiscamus, nedum nobis iniuste vel violenter v surpemus.

Sed ne quispiam hoc in praecepto impingatur, sciendum est, hoc quod diximus, de non concupiscenda proximi, sic intelligi: ut tunc quis committere in hoc ipsum praeceptum dicatur, quum eo animo rem proximi concupiscit, ut in ea suum commodum quaerat, incurius interim, num hinc proximo commodet vel incommodet. Nam qui iubetur in omnibus proximi utilitatem querere, suum vero commodum proximi utilitatibus posthabere, ac proximum (quod in ipso est) iuuare, reus indubie erit coram deo, si suam duntaxat utilitatem, non proximi, spectet. Caterum si proximus sua sponte rem suam distrahere cupiat, facturus ex precio maiorem, quam ex re ipsa, fructum: ipseque bona fide & mente sincera ab illo eam sibi comparat, nullius peccati reus est.

Ipsam enim euangelion legitimos contractus, qui defendunt ex iure gentium, quod est pars iuris naturalis, haud quam abrogauit. Haec enim vel maxime solum in omnibus contractibus & actionibus nostris ipse dominus noster requirit, ut animus erga fratrem noster sit sincerus, ut oculus simplex, ut intentio recta sit, ut proximo suos successus, perinde atque nobis nostros gratulemur: ut ipsi diuitias ac sua commoda faueamus: ut nostra forte contenti esse discamus: ut nostram vocationem haud aspernemur: ut proximi conditionem non desideremus praeter nostra: ut illius res non ambiamus cum illius iactura.

Summatim, ut voluntatem nunquam nocendi, sed semper commodandi proximo habeamus: ita quidem, ut interea nobis liceat (modo hanc rectam intentionem conseruemus) iusto labore ac etiam contractibus facultates nos

bis

his parare, si sic paremus, ut illis bene utamur, ac egentem proximo, sicubi necessitas exegerit, succurrere sponte volumus: quando summa omnium decem dei optimi praeceptorum illuc tendat, ut ipsum deum optimum prae omnibus et super omnia modis omnibus diligamus, et proximum nostrum sicut nosmetipsos. Id quod facile faciemus, si fecerimus quod hucusque paucis docuimus, & posthac quoque, quatenus operae precium fuerit, docturi sumus.

De decimo praecepto. Cap. XVII.

Non concupisces uxorem proximi tui, Exod. xx.

Quod in superioribus diximus, hoc ipsum quoque dicimus in praesentia. Licet enim nonum praeceptum de re proximi non concupiscenda, poterat intelligi per septimum praeceptum, de non furando: deus tamen ipse optimus non modo voluit ipsum nonum de re proximi non concupiscenda, septimi praecepti de non furando esse declaratorium, sed & per se habendum esse praeceptum, quo praecipiat concupiscentiam et voluntatem ad furandum rem proximi, sub poena vitandam, velut in alio prohibet opus ipsum furti.

Sic etiam nunc, licet hoc decimum de non concupiscenda uxore proximi, facile poterat intelligi per praeceptum sextum, Non moechaberis: ipse tamen deus Opt. Max. hoc de non concupiscenda uxore proximi, non solum voluit sexti, de non moechando, praecepti esse declaratorium, sed & per se habendum esse praeceptum, quo praecipiat, submouendam etiam esse concupiscentiam ad moechandum, sicut in sexto praecipit omnino ne moechia ipso facto committatur: quod ipsi quondam Iudaei duntaxat esse prohibitum credebant, non autem voluntatem ad moechandum esse prohibitam: credentes nec bonas voluntates, nec concupiscentias ad bonum aliquod, esse appropinquandas, nec malas esse puniendas: quum magno pere grauiterque toto caelo deerrauerint, quando rem seculi habere non modo potuerint exiisse postremis duobus secundae tabulae praeceptis, quibus ipsa etiam concupiscentia prohibetur, intelligere, verum etiam ex prioribus scripturis et prophetis, utpote hoc vbiq; dei iussu requi

FF rentis

Deu. 6

Mat. 23

rentibus, q̄ nō tantum externum opus & ipse conatus attendatur apud deum, sed & cor ipsum, adeoq̄ voluntas ipsa secundū quam, quicquid agimus, iudicari solet, prout intelligimus à Christo, dicente: Quę procedūt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem. De corde enim exiit cogitationes malę, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemię. Hęc sunt quę coinquinant hominē. Atq̄ hoc est quod dominus ait per prophetam: Lauamini, mundi estote, auferte malū cogitationum vestrarum ab oculis meis.

Non igitur deus maximus opera duntaxat mala, sed & ipsas cogitationes concupiscentias & voluntates ad ea mala perficienda, prohibet, prout aperto facit in hoc postremo suo præcepto, dicens: Non concupisces vxorem proximi tui.

Cuius sane decimi præcepti, sicut & aliorum omnium, vim nullibi melius & clarius et certius discimus, q̄ ex Christo ipso: qui æternum dei verbū, vt est legislator, ita nimirum est eiusdem optimus interpres. Quod enim lex Mosaiica dixit, Non mœchaberis: intellexit Iudæus, prohiberi tantū externum adulterium. Christus vero interpretatus est, non tantū hoc veritū, sed omnem etiam mœchandi affectū, dicens in suo euangelio: Audistis quia dictum est antiquis, Non mœchaberis. Ego autē dico vobis, quia omnis qui viderit mulierē ad concupiscendam eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Quod vero dicit ipse dñs Iesus, Audistis quia dictum est antiquis: non est intelligendū, q̄ ipsa lex antiqua dicat, solū opere non esse mœchandū, sed quia ipsi quondam præfici Iudęi sic intelligebāt et dicebāt: quandoquidē lex ipsa dixerat, Non concupisces vxorem proximi tui.

Quo quidem verbo dominus non modo ipsum mœchatum, sed & concupiscentiam mœchatus prohibet. Cuius quidem causa dicebat ad suos ipse dominus discipulos, & ad nos omnes: Amen dico vobis, nisi abundauerit iustitia vestra plus quam scribarū et pharisęorū nō intrabitis in regnum cœlorū. Audistis quia dictum est antiquis, Nō occides, qui autē occiderit, reus erit iudicio

Ego

Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Si quidem ipsi pharisęi & scribę putauerunt se satis esse iustos, q̄ sibi cauere a malis exteriorib⁹ operibus, & nō cauere a malis cogitationib⁹ et voluntatib⁹, vt pote q̄ putarēt dei præcepta, prohibitiua esse solum operum exteriorum, quibus vnus alteri nocet ipso facto, non etiam actuum interiorum, vt pote rancorum, odiorum, malarum voluntatum, & desideriorum nocendi: quemadmodum quocq̄ credebāt solum esse prohibitū externum adulteriū, quando lex diceret: Non mœchaberis. Ne proinde quoquo modo se excusare possent, si concupiscent mœchari, nō autem perficerēt mœchatū, dominus addit hoc decimum præceptum: Non concupisces vxorem proximi tui.

Primo proinde peccat in hoc decimum dei optimi præceptum, qui proximi vxorem desiderat animo cum ea mœchandi, prout etiam Christus ait: Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.

Secundo peccat in hoc ipsum præceptum, qui iniudet proximo, q̄ talem coniugem nactus sit, quam ipse sibi, si detur vlla occasio, vxorem esse velit, etiam cum proximi incōmodo. Quod quidem vitium apud Iudæos, quibus repudiū concessum erat, & frequētius et euidentius erat, vt pote q̄ permissione legis abutētes aliorū vxores sollicitarēt, vt vel morositate, vel alia quapiā ratione diuortij causam marito præstaret, quo isti, soluro matrimonio, eis poterēt. Quod sane peccatū erat grauissimū.

Tertio peccat in hoc præceptū, qui desponsatā alteri abstrahit & abalienat, quāuis id pretextu iuris faciat quo declaratur, matrimoniū per verba (quę vocāt) de presenti contractum, sponsalia prius inita dirimere.

Quarto peccat in idem præceptum, qui vtrū aliquē præstantem, principi vel reipublicę, cui non sine magno cōmodo seruit, subducere molitur.

Quinto quoq̄ peccat in ipsum, qui vel famulos vel mercenarios suis dñis ac heris immorigeros facit, quive eos abducit: atq̄ adeo, qui nō monet ac hortat, vt apud

FF a domi

Matt. 15

Esa. 1

Matt. 5

Ibidem

Matt. 5

Deut. 24

Matt. 5. 19

Marc. 10

dominos suos (qui eorum opera libenter vtuntur) manent, ac suo officio fideliter fungantur. Alia tamen ratio est, si vel famuli vel famulæ nolint diutius in huius aut illius famulitio manere, vel quia domini mali sunt, vel quia mercedem denegant, vel victum necessarium non suppeditant, vel aliam iustam ob causam. Siquidem tñ est licitum alteri, eorum operam cōducere, quādo id nō faciat animo incommodādi proximo: quemadmodum soluto matrimonio, licet in vxorē ducere alterius vxorem, cuius solam pudicitiam ac honestatē quis amauit, quum adhuc alteri nupra esset.

Summatim peccat in hæc ipsa postrema duo præcepta, qui non abstinere ab omnibus appetitionibus, concupiscentiis, & affectionibus, cū lege dei simpliciter repugnantibus: quales sunt, res alienas aut coniugem aut pueros aut famulos cum incommodo proximi appetere, suos aliis successus ac dei beneficia inuidere, & id genus alia concupiscentiæ. Quādoquidem hæc ipsa nouissima præcepta duo, prorsus è mētibus nostris sui nosstrisq; amorem profligatum esse velint, summamq; animi nostri puritatem desiderant, immunditiamq; detestantur, quum dominus ipse cor mundum requirat, & solos eos qui mundo sunt corde, beatos pronūciat. Mundum vero cor est, quod totū in dei & proximi amorem est effusum: quod non sua querit, sed ea tantum, que dei sunt et proximi: quod proximum diligit propter deū, nō propter vllum temporale commodum: quod fratri consulit, non quōd hinc aliquid emolumenti sibi reediturum est sed quia proximus est, & propter deum. Sin vero temporale dātaxat commodum spectet, sibi duplex cor facit, quo prohibetur à videndo deo, in cuius sola visio ne sita est beatitudo certa ac perpetua,

Primo proinde colligimus ex iis omnibus, que dicta sunt hæctenus, ad impletionem perfectam mandatorū dei non opus esse solum, vt verbis & operibus exterioribus seruentur, sed & ipsi quoq; voluntatibus & cogitationibus, quas oportet esse mūdas, quas ipse quoq; deus maximus in iudicium, teste scriptura, ducit, que

& si malæ sunt, à deo separant.

Secundo colligimus, tum nos damari per malas cogitationes & concupiscentias, quum nos sponte nostra delectandi causa prouocamus eas in mente nostra, vel quādo nos eis cōsentimus. Sinē quidem cōsensu nostro peccatū mortale fieri nequit, vt accipimus ex Iacobo, dicente: Vnusquisq; tentatur, à concupiscentia sua abstractus & illectus. Deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum: peccatum vero, quum consummatum fuerit, generat mortem. Quibus vtiq; verbis Apostolus satis aperto subindicat, in fidelibus concupiscentiam nō antea esse peccatum, nisi cū conceperit & pepererit. Cōcipit autē suggestione & delectatione, et parit assensu. Suggestio fieri solet vel per memoriā, vel per corporis sensus, quū videlicet aliquid videmus, vel audimus, vel olfacimus, vel gustamus, vel tangimus. Delectatio subinde sequitur, si fruendi appetitus assurgere incipiat: si tamē adhuc et suggestioni et delectationi nō cōsentimus sed eam iure rationis dominantis coercemus & cohibemus, peccatum non committimus. Sin vero cōsentimus, plenum peccatum erit, deo quidem optimo maximo norum in corde, qui cor purum requirit, licet ipso facto non innotescat hoībus. Id quod in ipso protoplasto facile cognoscitur. Considera enim, quo fiat illic pacto suggestio à serpente, et quædam ab ipso suasio: in ipso autem appetitu carnali tanq̄ in Eua, delectatio suboriatur: in ratione vero, tanq̄ in viro, consensus. Qui homo demū, cōsummato peccato, tanq̄ exul de paradiso, hoc est, de beatissima luce iustitiæ, in montē expellitur: idq; prorsus iustissime. Qui enim suadet, non cogit: quādo constet, tum demū naturas omnīū suam seruare pulchritudinem; si in suo ordine gradibus suis cōsistat, vt consequens sit, de superioribus, in quibus rationalis animus ordinatus est, ad inferiora nō esse declinādū.

Nec quisquam hoc facere cogitur: & ideo si fecerit, sine iusta defensione punitur. Non enim hoc committit inuitus, prout dominus ait ad Cain: Quare iratus es, & quare concidit facies tuæ? Nonne si bene egeris, reci-

PF; pies

Matt. 5

Esa. 1
Sap. 1

Iaco. 1

Gene. 3

Gen. 4

pies: Si autē male, statim in foribus peccatū tuū aderit. Sed sub te erit appetitus eius, & tu dñaberis illius. Quū proinde ratio in sua sede consistit, nec declinat ad peccatum, immunis est homo, quanq̄ fomes ebulliat. Atq; hoc est quod Paulus ait, nihil esse damnationis in iis, q̄ sunt in Christo Iesu, modo abstinēat a cōsensu, et nō secundum carnē ambulent. Qui propterea dicit: Non reonet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis cōcupiscētiis eius. Id q̄d videtur desumpsisse ex scriptura, dicēte: Post cōcupiscētiā tuā ne abeas. Abit autē post concupiscētiā, qui suggestioni locum præbet.

Ex iis modō sequitur, eos vehemēter errare & peccare, qui dicunt nobis deum præcepisse impossibilia: nec esse, quantūuis renatum, qui nō cogatur cōcupiscētiā succumbere. In quo sunt iniuriā deo opt. & in ipsum mētiuntur impie. Is enim qui mentiri nequit, quum sit veritas ipsa, de seipso dicit: Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neq; procul postū, nec in cœlo situm: vt possis dicere, quis nostrū valet ad cœlum adscēdere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus atq; opere cōpleamus; neq; trans mare positum, vt causeria & dicas, quis ē nobis poterit mare transfretare, & illud ad nos vsq; deferre, vt possimus audire & facere quod præceptum est: sed iuxta te est sermo valde, in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illum. Quod si censerint dictum de veteri testamento, cuius iugū Petrus existimauit importabile, propter seueritatem & multitudinem cæremonialium & iudicialium, quæ cessarunt in nouo testamento: quanto magis verū erit in nouo testamento, quum cessauerint in ipso illa, in quo dominus et ipsa veritas ait: Iugum meum suauē est, et onus meum leuē. Vnde & Ioannes inquit: Hæc est charitas dei, vt eius mandata custodiamus: et mandata eius graua nō sunt.

Primō proinde, qui dicit nobis dominum præcepisse impossibilia, accusat ipsum cōtra veritatem mendacē, cuius adeo est immunis, vt impossibile sit q̄ mētiatur: cuius verborum principium veritas est.

Secundō blasphematum et iniustitiā accusat, q̄ iustissimus

mus est. Iniustus quidem esset, si nos vel puniret, vel damneret propter transgressionē sui præcepti, q̄d nobis esset seruatu impossibile. Quod nemo sensit nec dixit vnquā priorū, sed bene quotquot fuere pñj, contrariū cēsuerūt.

Tertio offendit infirmos, quorū nonnulli propterea sic securi redduntur, vt exitū mētē se frustra gratiam dei ambire, ac conari vt præceptū adimpleant, quod nō potest adimpleri; satis quidem esse, vt credant Christum adimpleisse legem, atq; hanc adimplerionē ipsis, vt cunq; de adimplerionē incuriis, imputandam fore, si tamen in Christum vere credant: quorum nonnulli de die iudicio magis metuentes exanimant, ac in deum murmurantes faciunt, quasi scilicet is, quæ impossibilia sunt vt faciamus, præceperit. Id quod falsissimum est. Si quidem quæ nobis dominus præcepit, non modo non sunt impossibilia, sed & planē facilia seruatu.

Sed inquirunt isti: Tamē dominus alibi dicit, arctam esse viam quæ ducit ad vitam: sed via hæc non est alia, q̄ præceptorum adimpletio, iuxta scripturam dicentem: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Respōdeo quidem, esse aliud arctum & graue, q̄ impossibile, quāuis nullum deus dedit præceptum, quod suapte natura graue sit. Quid enim, quæso, difficile præcipit ille, qui præcipit vitare omne malum desiderium, quod perturbat: omneq; peccatum, quod grauat. Adde quod nec quo ad nos, aliquod graue præceptum est seruatu, si curauerimus habere et facere, quæ & habere et facere debemus.

Primō quidem diligamus deum & proximum nostrum vere & ex animo: quandoquidem diligenti vere, nihil est neq; durum, neque difficile, quum charitas omnia suffert, & quidem dulciter & suauiter. Diligamus, & faciamus quod volumus. Siue taceamus, dilectione taceamus: siue clamemus, dilectione clamemus: siue irascimur, dilectione irascamur: siue corrigamus siue parcamus, dilectione corrigamus & parcamus. In summa, sit in nobis intus radix dilectionis, & non potest de illa dilectione malum procedere.

Atq; hoc est quod Paulus ait: Qui diligit proximum,

Ro. 7

Ro. 6

Ecci. 18

Deu. 30

Act. 15

Mat. 11

2. Ioan. 5

Num. 23

Heb. 5

Mat. 7

Mat. 19

1. Cor. 13

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Ro. 13

non adulteratur, non occidit, non furatur, non falsum testimonium dicit, non concupiscit: & si quod est aliud mandatum in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Id quod facile fecerimus, si cogitabimus eum, vnum nobiscum habere deum patrem, vnum redemptorem eius vnigenitum, cumque vni nobiscum esse fortunam obnoxium, & vti nos, mortalem & fragilem esse: nec nos, qui ipsum, minus esse malos, cui propter eius & nostram infirmitatem, libenter remittere debemus, Apostolo dicente: Fratres si preoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, eius modo di instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Secundo resistamus fortiter tribus hostibus, qui nobis suggerunt malum, & ad ipsum modis omnibus pellicere moluntur: nempe caco, daemone, mundo, & carni, quae sensualitas alioqui dici solet. Hac enim tamen semper aduersetur spiritui et rationi, & ipsi ad eam simus inclinati: quia tamen spiritus semper est promptus, ipsa vero caro infirma, superior tamen vna cum ratione est ipsa carne & sensualitate, si homo voluerit.

Gala. 6

Gala. 5

Gen. 8

Mat. 16

Mar. 14

Ephe. 6.

1. Pet. 5

1. Ioan. 5

Ephe. 4

Psal. 118

Tunc autem illis repugnamus, quum suggestionibus eorum consentire nolumus. Resistere vero istis debemus, ut apostoli docent, scuto fidei & gladio spiritus, quod est verbum dei. Tertio deitemus omnem ad peccatum occasionem, & tempore quoque primo, monente Paulo: Nolite locum dare diabolo. Cuius contrarium facimus, quando non ilico ipsius suggestioni repugnamus. Lubricus enim est serpens ille antiquus, qui nisi capite te neatur, totus elabitur. Fieri enim nequit, quin delectatione diuturniore consensu in peccatum subsequatur. Principii igitur obstandum est. Quarto coercemus sensus quinq; nostros, quasi quasdam fenestras, ne per eos occasio peccandi ingrediatur, & consensus nanciscatur.

Visum (qui prima est fenestra) claudamus, ne videat quod non licet concupisci, dicente propheta: Auerte oculos meos ne videant vanitatem. Quod si seruasset idem propheta

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 229

propheta pridem, propter visam Bersabæ elegantiam, cum homicidio adulterium non copulasset. Quod si Eva oculos suos repressisset a pomi pulchritudine, concupiscentia ad animum non irrepressisset.

Auditum pariter obseruemus vti secundam fenestram, ne audiat quod ad malum prouocare possit: cuiusmodi sunt turpes cantilenæ, fabulæ, facetiæ, colloquutionesque carnales, a quibus abstinendum est, Salomone dicente: Fili, si inuitauerint te peccatores, ne audias. Et Ecclesiasticus: Sepi, inquit, aures tuas spinis, ne audias linguam nequam. Hinc Christus admonet, ut simus prudentes sicut serpentes, vtpote qui obsurdescit, ne audiât vocem incantantis.

Odoratum, sicut tertiam fenestram, coercemus, ne variis odoribus ad ea quæ carnis sunt & vanitatis, prouocetur. Id quod detestantur & Salomon & Esaias.

Gustum quoque, vti quartam fenestram, cõstringamus, ne cor non tam ad saturitatem quam crapulam vehatur. Id quod Euxæ contigit, gustui pomi nimium tribuens: Hinc Sapiens temperantiam suadens, ait: Noli auidus esse in omni epulatione, nec te effundas super omnem escam. Et ipse quoque dominus noster de diuite epulone loquens, fati innuit, quod nos perdere queat immoderatus gustus.

Tactum denique diligenter obseruemus. Qui enim, inquit Salomon, ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam. Qui quoque tangit picem, inquinabitur ab illa.

Sic, charissimi, sensus nostri sunt coercendi & regendi, si voluerimus implere dei præcepta. Quod facile faciemus, vbi omne prophanum vitauerimus, ac semper ad bene operandum steterimus: quandoquidem ocia dant vitia, desideriaque occidunt pigrum. Quare dominus præcipit, ut nostros lumbos præcingamus, & lucernas ardentes in manibus nostris habeamus, similes hominibus expectantibus dominum, quando reuertatur a nuptiis. Debemus proinde semper aliquid boni operari sensibus nostris, ne nos cacodæmon ociosos inueniat, vtpote qui capiunt discernentes et supinos, non eos qui sancto vacant ocio.

Hæc quidem media, quæ recensimus hucusque, si diligenter

2. Re. 19

Gen. 3

Pro. 2

Ecc. 19

Mat. 10

Pro. 17

Esa. 5

Gen. 3

Ecc. 17

Luc. 16

Pro. 6

Ecc. 13

Pro. 21

Luc. 12

gēter seruauerimus, spes est vt dei p̄cepta facile simus
seruaturi: p̄ferrim quā considerauerimus, quanta nos
maneat hic & alibi propter eorū cōseruationē merces,
& propter eorum transgressionē multa & poena: Sin
videbimus ac sentiemus, nos cacodæmonis, carnis &
mundi suggestionibus, insidiis & tentationibus esse pa
res non posse, profuerit efficaciter tandem, vt cum Pau
lo curramus & deuota prece clamemus ad dominū, di
centes: Et ne nos inducas in tentationē, sed libera nos a
malo. Prout aliās quoq; nos hortatur, inquiens: Vigila
te & orate, ne intretis in tentationem. Qui dubio pro
cul sic vera in ipsum fide rogatus, non suet nos appre
hendere nisi humanā tentationē: quandoquidem domi
nus ipse, Paulo teste, fidelis est, nec patietur non solum
nos non tentari supra id quod possumus, sed faciet eti
am cum tentatione prouentum, vt possimus resistere.

Qui deniq; si non suffecerimus adimplere viribus
nostris sua p̄cepta, dabit ipse non solum vt eius gra
tia suffragante cōpleamus, in qua nihil non possumus
(etsi enim vsq; adeo legem perfecte implere non pote
rimus, tamen hac ipsa imperfectio, modò nō p̄bueri
mus cōsensum suggestionibus, ab ipso dño nō impu
tatur nobis renatis in peccatū mortis) verū etiam ipse,
qui solus legem perfectissime suppleuit, in cuius cor
pus veluti viua membra insiti sumus, perfectione sua
nostram imperfectionem complebit: cuius causa fa
ctus quoque homo est, vt accipimus ex Paulo, quum
dicit: Nam quod impossibile erat legi, in quo infirma
batur per carnem, deus filium suum mittens in similitu
dinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatū
in carne, vt iustificatio legis impieretur in nobis, qui nō
secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritū.

Superest igitur, vt toto pectore conemur dei p̄cepta,
quātumuis vel grauis vel leuia seruare, repugnāti
busq; hostibus & nos alio vocatibus, viriliter resistere;
memores non coronatū iri nos, nisi legitime certaueri
mus: nec esse vitā nostram hoc in seculo aliud, q̄ militiā
cōtra diabolum, mūdum & carnē, tres videlicet hostes

insti

insidio sissimos, semper molietes, vt nos trahere possint
in consensum concupiscentiæ, post baptismum vel
ideo manentis & relictiæ, vt ipsa nobis haud ad cul
pam, sed ad meritum cedat, praestetq; contra p̄dictos
hostes ansam ad capeendam victoriam, quemadmo
dum olim Chananæi in Israel a deo relicti sunt, non in
subuersionem, sed in exercitium.

Iam enim quomodo certabimus, quomodo corona
bitur, si non adsit hostis? Qui quamlibet sit magnus, ip
sum tamē & eius vires ita Christus debilitauit, vt no
bis ab eo nō sit valde timēdum, modo verē maneamus
in ipso Christo per verā fidem, & eius virtute suffulti,
viriliter resistamus, nō dubitantes, quin Christo suffra
gāte, futuri simus omnibus inimicis nostris superiores.

Qui propterea nos consolans, ait: Confidite, ego vi
ci mundum. Q. d. In me saltem credite fide vera per cha
ritatem operante, nec aberit victoria. Et recte nimirū,
quādo hęc sit victoria, quę vincit mūdum, fides nostra,
in qua quidē fide quotquot fuerūt pij patriarchę, pro
phete, apostoli, martyres & confessores, nihil nō cōtra
se malorū superarūt. Id quod & nos dei gratia posse nō
addubitemus, quum fuerint illi, non secus atq; nos, ca
ro & sanguis, id est, homines infirmitate circumdati.

Et hæc hæctenus in catholicum catechismū decalo
gi .i. decem p̄ceptorū dei Opt. Max. quibus ille sum
mam diuinæ suæ voluntatis breuibus, hoc est, decem,
verbis cōprehendit & proposuit, & ab initio humanę
menti inscripsit & insculpfit. Quam deinde, quādo ipsa
per lapsum Adæ, ac succrescentē postmodum hominū
maliciam oblitterata penē esset, ac indigne negligetur,
fidei illi & electo populo tabulis inscriptam mirabili
ter impartit, ac per fidelem ministrū ecclesiæ, qualis est
vnusquisq; catholicus Ecclesiastes, proponi mandauit,
prout accipimus ex verbis Mosi, dicētis: Hęc verba lo
quutus est dñs ad oēm multitudinē vestram in monte,
de medio ignis & nubis et caliginis, voce magna, nihil
addēs amplius, & scripsit ea in duabus tabulis lapideis,
quas tradidit mihi, nimirū vobis Israelitis pmulgāda.

Et

1. Cor. 12

Mat. 5

Mat. 26

2. Cor. 10

Mat. 9

Ro. 12

2. Tim. 3

Ioan. 16

1. Ioan. 3

Heb. 11

Gen. 3. 6

Exo. 20

Exo. 32

Exo. 34

Deu. 6

Deu. 9. 10

Deu. 4

Deu. 6

Exo. 20

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Deu. 10 Et rursus: Eruntque verba hæc, quæ ego præcipio hodie tibi, in corde tuo, & narrabis ea filiis tuis, & meditaberis sedens in domo tua, & ambulans in itinere: dormiens atque confurgens. Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque & mouebuntur inter oculos tuos, scilicet besque ea in limine & ostiis domus tuæ.

Sed quare (obsecro) tantopere dominus deus voluit à nobis audiri, sciri, notari, fierique demum hæc ipsa sua decem præcepta? Respondeo, quia suam diuinam continent voluntatem, quam sicut noster deus, creator, rex, & imperator, merito vult à nobis adamussim seruari & custodiri: quam propterea fieri petimus à nobis in terra, sicut fieri solet ab iis qui sunt in cælo.

Mat. 6
Luc. 11

Ecc. 15 Est igitur salus nostra & vita nostra posita in obseruatione præceptorum dei, & in eorum transgressione mors et perditio aeterna, prout scriptura dicit: Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilij sui. Adiecit mandata et præcepta sua. Si volueris mandata conseruare, conseruabunt te. q. d. si nolueris conseruare, perdis te.

Deu. 12

Atque hoc est, quod Moses olim decem præcepta populo traditurus, ex iussu domini dicebat: En propono in conspectu vestro hodie benedictionem & maledictionem: Benedictionem, si obedieritis mandatis domini dei vestri, quæ ego hodie præcipio vobis: Maledictionem, si non obedieritis mandatis domini dei vestri. Quia proinde tanti sunt momenti decem dei præcepta, suntque ipsa vsquæ deo succincta et in verbis breuia, vt ea Moses dum taxat decem verba nominauerit: ac nihilominus interrim propter sensum et intellectum eorum multiplicem variisque, vsquæ deo longa, prolixa, magna et lata, vt quisquam merito possit de eis dicere, quod diuus ille idemque barbatus Hieronymus dixit de Apocalypsi Ioannis eumque gelistæ, esse videlicet tot inibi mysteria, quot verba factum est, vt nos ea paulò fufus per sacras scripturas declarauerimus, necessitate & vtilitate vestri omnium sic volente & compellente.

Exo. 34
Deu. 4. 10

Cæterum vt hæc ipsa vobis omnibus intelligibilia ora fiant, memoriæque tenacius inhæreant, conabor ea subinde

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 235

subinde, quo potero breuius, quadam perinde epitomæ & exegeti repetere, in hunc qui sequitur modum.

Epitome Decalogi. Cap. XVIII.

Quum deus Opt. Max. à principio creator or esset ac pater, idemque dominus & conseruator hominis, idemque semper futurus, profecto nihil æquius, nihilque iustius erat, quàm vt ipse homo, presertim creatus ad imaginem dei, perpetuo cum eo felix & beatus summo cum gaudio viueret, diuinæ illius maiestati modis omnibus obediret in vniuersis eius mandatis, quæ vnica costabat lege timoris filialis & amoris, dicente ipso: Filius honorat patrem, & seruus dominum suum. Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus: etsi dominus ego sum, vbi est timor meus? Cæterum ne homo primum creatus, excusare se posset ignorantia, ac dicere, se nescire dei, creatoris, patris & domini sui voluntatem, nec scire in quibus eiusdem voluntatis præceptis obedire deberet: ipse dominus deus iustiss. & opt. mox illi & eius matri sic legem de sui cognitione suaque voluntate indidit, vt quasi innata moneret eum, quid propter deum & eius voluntatem deberet vel facere vel obmittere, eius vel hominis proximi causa. Quæ quidem lex propterea diuina, naturalis, & non scripta nominari solet in scriptura, nos de notitia dei, deique eius voluntate docens, & requirens in nobis plenam & perfectam obedientiam erga deum, qua nos totos submittamus diuinæ voluntati: damnans eos, qui non præstant perfectam diuinæ voluntati (à qua, quicquid sumus & habemus, pendet) obedientiam. Quod admodum grauius ostendit scriptura, dicens: Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilij sui. Adiecit mandata & præcepta sua. Si volueris mandata conseruare, conseruabunt te. Apposuit tibi aquam & ignem: ad quod volueris porrigere manum tuam. Ante hominem vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei, dabitur illi &c. Quæ sanè naturæ lex, tum menti hominis duntaxat insita est, quum post lapsum & peccatum Adæ sic cepisset obscurari & obtenebrari, vt nonnulli eo demerita prolaberentur, vt deum esse negaret, teste propheta: nonnulli verò, licet

Mal. 1

Ecc. 15

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Psal. 13

licet cum esse crederent & cognoscerent, non tamē sicut deum glorificarent, sed superstitionibus dediti, vanos deos, opera manū suarū, ac vanos ritus sibi fingerent: nonnulli autē, licet & ipsi vnum deum agnoscerent, cui & obedientiā deberi cēserent, et quæ lex naturæ veluti bona suggereret, sequenda: quæ vicissim mala, respuenda esse putarēt: & interea tamē in proprias vires et opera, et non in dei virtutē ac bonitatē respicerēt, sed ipsos misere deciperent, atq; id prorsus dei Opt. maiestati derogarent, & contra eius voluntatem tenderet: factum est, vt ad omnem ignorantia excusationem remouendam, deus Opt. Max. legem, quā prius mentibus dumtaxat hominum indiderat sine scripto, mox in duabus tabulis lapideis inscriptam, Mosi duci singulariter ad hoc selecto tradidit, vt eam populo Israelitico, primo tum super terram populo, promulgaret, & sub poena etiam mortis & temporariae & aeternae, seruandam præcipere. Quæ quidem lex etsi tum peculiariter populo Israelitico traderetur, ipse tamē dominus deus ad omnes homines eam pertinere voluit: nec fore temporaneam & mutabilem, sed perpetuam & immutabilem, quum lex esset immutabilis dei & naturæ, regulatq; foret bene viuendi, in qua cerneret homo opera, quæ deo placerent, ac imitaretur: faceret, quæ requireret deus quo ad se, & quo ad hominem ab ipso creatum.

Cæterū, ne posset homo de legis ipsius vel difficultate, vel partium multiplicitate cōqueri vel murmurare, deus idem opt. & misericordiss. volēs omnes homines saluos fieri: nullum verō, quatenus in se est, perire: dedit eam sane legē, quæ solius est dilectionis, & duabus dumtaxat partibus cōstat, ad quas vsq; adeo vniuersa dei præcepta reducitur, vt Christus dei filius, omnium saluator, dicere de ipsis nō dubitauerit. In eisdem duabus diuinæ legis partibus vniuersam legem pendere et prophetas.

Mat. 23

Mar. 12

Luc. 10

Prima quidem pars sic habet: Diliges dñm deū tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua, totisq; viribus tuis. Secūda pars ita habet: Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Atq; vere nimis dixit ipsa

DE DECEM PRÆCEP. LIB. III. 238

ipsa veritas Christus, in iis duabus diuinæ legis partibus vniuersam legem & prophetas pendere. Quicquid enim continetur vel figuratiter, vel moraliter in lege, quidq; monitorie, vel commonitorie, vel condictione, vel reprobatiue in prophetis, totum tendit ad hoc, vt introducatur charitas, qua diligatur deus & proximus. Quicquid etiam homini promisit, quicquid præcepit, quicquid prohibuit, ad hoc fecit totum, vt diligeret super omnia deum. Atq; ideo sic omnia alia præcepta in illis duabus conclusa sunt partibus, vt in earum impletione, quicquid alioqui legis est, impleatur: cuius causa Paulus ait, dilectionem esse legis plenitudinem.

Ro. 13

Porrò, ne denique homo nesciret, quæ pertinerent in primis ad impletionem primæ partis diuinæ legis, qua deus vult se super omnia in modisq; omnibus amari, quæq; pertinerent ad impletionem posterioris partis eiusdem legis, qua vult vt homo diligat proximum vti seipsum: statim deus dissecuit primam legis sue partem quam tradidit in prima tabula lapidea, in tria: secundam verò, quam tradidit in secunda tabula lapidea, in septem præcepta, dicens: Maledictus qui non permanferit in omnibus iis, quæ scripta sunt in libro legis. quemadmodum fusius differuimus in principio huius libri.

Deu. 8

et 27.

Primò præcipit in prima tabula, dicens: Non habebis deos alienos coram me, id est, in me solum credas et confidas, meq; solum adores, diligas & honores, vt tuum tuarumq; rerum & virium omnium creatorem, datorem & conseruatorem: non autem confidas & honorem conferas in aliquam creaturam, quasi in tuæ salutis autorem, nec in tuā ipsius virtutē & prudentiam, nec in aliqua tuæ in me fidei parte diffidas, nec in rebus tuis prosperis mihi sis ingratus, nec in oratione tua sine deuotione, nec quidq; rerum quamlibet preciosarū, diligēdo mihi præponas, sed propter me possidebis omnia.

Secundò præcipit, dicens: Non assumes nomē domini dei tui in vanum, id est, ipsum constanter confitearis, honores prædices, ac inuoces: non autē in quacūq; etiam tribu

tribulatione vel voluptate neget, vituperes, blasphemus, vel male viuendo, vel male dicendo, vel male operando, vel temere, vel falso, vel impie ac iniuste iurando, multoq; magis peierando, vel iusta vota deo praestando, infringendo, vel quouis alio modo dehonestando, vtpote praua consuetudine, siue sine necessitate per deum, per mortem, per passionem, perq; animae salutem detestando, & interim quoq; execrando, & quicquid est sacrae scripturae abutendo.

Tertio praecipit, dicens: Memento vt sabbati diem sanctifices, id est, in die festa singulariter orando, precor, & diluas quod alio tempore peccasti: veniam preceris, neglectis omnibus, verbum dei audias in ecclesia & liturgiam, dñicæ pro te passionis & mortis exhibitæ memoriam recolas: gratias pro ea, proq; cæteris tibi collatis beneficiis agas: in proximū opera misericordiae committas: & dominū tuū deniq; cogitationibus, verbis & operibus laudes, magnifices et extollas. Nihil autē ea die laboris mechanici, siue seruilis, sine legitima causa et necessitate exerceas, quod à diuino cultu te possit auocare & retrahere: lōge minus vane ludas, nec spectacula, nec saltationes, nec choreas, nec comelationes, nec turpes cætilenas, nec quidq; id genus leuitatis, vanitatis, & peccati, maxime vel in templo, vel sub diuinis officiis etiam extra templum, die festa committas aut frequentes.

Quarto praecipit in II. tabula, dicens: Honora patrē tuum et matrem tuā, id est, vtrosq; parētes tuos, nō solum carnales, sed & spirituales, vtpote tuos superiores, sacerdotes, praecceptores, & seniores, ex animo honorifices, ac eis verbo & facto amorē, obedientiam et reuerentiā deferas: exigēteq; necessitate, illis pro virili tua quibusq; rebus subuenias: nec eos quoq; modo cōtemnas, rideas, affligas, nec eis esto quouis modo rebellis & cōtumax.

Quinto praecipit, dicens: Non occidas. i. neminē mortaliū, nec etiā teipsum, tua autoritate vel occidas, vel in corpore mutilēs vel lædas: nec tale quid in ipsum committere coneris: nec consulas, nec vt committatur, adiuues: nec teipsum contra proximū vindices, sed irē da lo

cum

eum: profusq; omnem ex corde submoueas contra proximum rancorem, odiū, iram et inuidiam: sed quidquid in te mali commissum fuerit, nomine & amore dei patienter sustineto: nec ipse deniq; iuris autoritate quinquā innocenter & ex odio corripias, aut etiā occidas: nec infames verbis, scriptis & operibus proximum, quum calūniator, sycophanta, criminator, boniq; nominis detractor, spiritualis sit occisor, vtens lingua pro gladio: nec occidas proximum egentem caritātia, siue quocunq; alio modo non sis alterius morti innocenti occasio, siue crapula, siue ebrietate, siue etiā abortiuo.

Sexto praecipit, dicens: Nō mœchaberis. i. rem non habeas, nec libidineris, nisi cum sola tua legitima vxore, nec aliter quā via concessa & naturali, nec nisi necessario & ex causa, propter quam institutum est matrimonium: quia omnis fornicator, adulter, mollis, incestuosus, et id genus scortator & libidinator, a dei gratia & eius regno secluditur, quicq; vel sibi vel alii quocunq; modo ad libidinandū & fornicandū occasiōē praebet.

Septimo praecipit, dicens: Non furtum facies. i. nemini quod eius est, siue clam siue palā, contra ius & aequū, quocunq; modo furrīpias, vsurpes, aut quod tuum non est, vel male acquisitum, vtpote decipiendo, ludendo, corrodendo, spoliando, vsurando, falso & inique vendēdo, emendo, & contrahēdo, & modo quouis hoc genus penes te retineas: quum male vel ablatum, vel acquisitum, non dimittatur, nisi (quum fieri potest) poenitendo restituatur. nec dabis alicui ad furandum vel consilium, vel auxilium, vel occasiōem, vel consensum: quandoquidem faciens & consentiens, aequē rei sunt.

Octauo praecipit, dicens: Non falsum testimoniū dices. i. nullo modo contra proximū tuū, siue extra iudiciū, siue in iudicio, mentiaris: nec etiā siue iocose, siue officiose, siue necessario falsum dicas: nec fallas opere, nec verbo, nec gestu: nec aliter loquaris, q̄ sentias in corde, nec aliquid vane de te dicas & gloriēris, quod in te non est: nec vane simules, nec dissimules: sed apertus esto, idēq; syncerus, nihil fūcte agens.

GG Nono

Nono præcipit, dicēs: Non cōcupisces rem proximi tui. i. nō modo quidq̄ a proximo tuo, siue clam siue palā, cōtra ius et æquitatē recipias, sed ne velis q̄dem hoc ipsum facere: nec quod eius est, quacūq; via cum ip̄sus iactura desiderare, nec illi beneficia dei, siue spiritualia siue corporalia dōna, siue animi, siue corporis, siue fortunæ bona, successusve prosperos inuidere: nec quidquā quod eius est, etiā mediis a lege cōcessis, nec colorato quidem iure, ad te pertrahere, sed velis illi omnino fieri quod tibi fieri velis: semperq; velle ei cōmodare, nō autē incommodare, quo vere diligas eum sicut te ipsum. Decimo præcipit, dicēs: Non cōcupisces vxorē proximi tui. i. nō modo non mœchaberis ip̄so actu, nec rem nisi cum tua legitima vxore, et cum legitimo marito tuo habeas: sed ne velis quidem, nec cogites mœchari, & extra matrimonii tui habere rem: sed vel manere virginē, vel cōlibē, vel ducere, vel nubere, tuoq; cōtētus esse thoro, nec sollicitus virginē, nec vxorem alterius siue gestibus, siue verbis, siue literis, siue cārilenis, siue id genus modis aliis ad libidinandū: nec quoquo modo des occasionē ab alie nandi proximo tuo siue filiā, siue vxorē, siue famulum, siue famulam: sed vnicuiq; faueas quod eius est, donec iure diuino tuum sit futurū: vt plane semper diligas proximum tuū sicut te ipsum, et super omnia deū tuū. Hic est epilogus eorū oīm, qua hæctenus ex sacris literis retulimus ad verū intellectū decem dei opt. max. præceptorū q̄ cōplectuntur breui quodā cōpendio, quidquid est bonarū legū naturę et moralium præceptorū, siue in prophetis, siue in euāgelicis siue apostolicis literis cōtētū: cuius dēter docētia quę deo placēt, et quę displicēt illi, quibus ille q̄dā fieri præcipit, quædā fieri prohibet. Si fecerimus quę fieri præcipit, nec fecerimus quę fieri phibet, bñdictionē: sin nō fecerimus quę fieri præcipit, sed fecerimus quę prohibet, maledictionē temporaneā et eternā (quā misericorditer auertat ip̄se) sumus habituri. Quæ propterea Moses iussu dei, tanti habuit et ab omnibus haberi voluit, vt ea non solum, quo nō trāsgrederentur in villo, cēsuerit pro signo in manib⁹ suspendenda, et inter oculos nostros

nostros collocāda, cōscribēdaq; sup postes, ianuas et parietes nostrę domus: sed et in animis nostris et cordibus ita ponēda, vt ea cum filiis et familiis nostris semper & vbiq; mediraremur & exequeremur, q̄ nobis esset et alibi bene futurū. Quapropter & a nobis illa nō secus atq; aurea verba, quāmo quę pluris sunt q̄ aurea, vtpote plane diuina, nō in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis: nō aramēto vel quālibet preciofo, sed spiritu dei indelebiliter cōscribenda sunt: nō autē modo cōscribenda, sed et re ipsa facienda: vtpote quibus nihil est, nec excogitari potest post deū opt. iustius, nec sanctius, nec salubrius. quid enim, obsecro, iustius esse possit, q̄ q̄ homo tribus prioribus præceptis ipsum dñm deū super omnia diligat, timeat, honorificet ac inuocet, a quo ad eius imaginē ex sola gratuita eius bonitate cōditus est ad eternam vitā, salutē et beatitudinē, q̄ nec vnq̄ vult, vt ip̄se homo quātūvis peccato, pereat, sed vt pœnitēdo a peccato cōuertatur, ac saluus fiat, qui mortis habet et vitę tam temporarię q̄ eternę potestātē? Quid deinde, quālo, possit aut sanctius, aut salutari⁹ vel dici vel excogitari, q̄ vt homo septē posteriorib⁹ secūde tabule præceptis, proximum suū propter deū sine peruersa cōcupiscentia diligat, quū ip̄se dñs deus oēs homines in vno, et ex vno homine vel ob id creauerit, vt ipsum in concordī pacificaq; societate collaudarent & glorificarent, vt tandem cum eo in summa alibi beatitudine simul oēs viuerent & gauderent?

Cuius sane voluntatis vt cōpotes efficiamur, oportet vt nostrā voluntatē illius volūtati cōformē efficiamus. Id quod faciemus, vbi iuxta ipsius & eius ecclesie statuta, tum ex animo pœniteamus, cōterendo, cōstītēdo, & satis faciendo pro eo, quod fortassis obmissimus, quod nos in primis quatuor præceptis facere præcipit: vel cōmissimus, quod ne faceremus, in sex aliis præceptis vetuit. Nec enim pœnitens solum debet attendere, quid in singulis istis præceptis præcipiatur vt fiat, sed & quid velit interim non fieri, nec solum quid a nobis fieri prohibeatur, sed & quid a contrario deus facere nos velit, quauis hoc ipsum verbis haude xprimat, vt seruetur

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

illud prophetæ, dicentis: Declina à malo, & fac bonum. Cuius equidem causa, hoc vt plurimum docendi modo in iis diuinis præceptis declarandis vsus sum, vt primum declarauerim verborum vim & virtutem, & quid singula à nobis præcepta requirant & exigant: deinde, quibusnã modis in singula peccet homo sub amissione salutis & vitæ sempiternæ: quã nobis tribuat ipse deus optimus conseruatione suorum præceptorum, qui vera salus est & vera vita, cui laus sit & gloria per secula seculorum. Amen.

Friderici Nauseæ

BLANCICAMPIANI,

de catholicis Ecclesiæ Precationibus & Oratationibus. Liber Quintus.

AD REVERENDISS. IN CHRISTO Patrem ac dominum, DN. Hieronymum Verallum, episcopum Cassanensem. S. D. N. Pauli III. Põr. Max. apud inuictiss. Cæsarem &c. Ferdinandum, adeoq; per Germaniam Oratorem dignissimum, & grauissimum, FRIDERICI Nauseæ Blancicampiani, Episcopi Viennens. in V. librum Catholici Catechismi de catholicis in Ecclesia Precationibus, PRÆFATIO.

Beste suspiceris, absit, Reverendiss. Pater ac obseruadiss. domine, quasi paulo superior, aut (quod verius dicerem, atq; ego quidem æquiore animo ferrem) inciuilior, aut inofficiosior, aut arrogantior, te minus obseruem, minusq; diligam. quia te minus frequenter, sed admodum rarenter, donec nobiscum sacrosanctæ Sedis Apostolicæ orator fuisti, numeris omnibus

IN V. LIB. CATH. CATE. PRÆFA. 835

bus absolutissimum inuiserim, coramq; more ceterorum salutacrim: verum domi nunquã ferme non instar ana choretæ vel eremitæ cuiuspiam in solitudine solus degerim & delituerim, perinde pertæsus satraparum cõsortia, cõmercia et cõuiuia. Ad huc enim modum si paulo suspiciacior fueris, certe multo et rectius et iustius secundum alios summæ dignitatis et autoritatis & id genus principes tui ordinis viros, de me suspiciabitur Sereniss. Roma. Hungariæ, Bohemiæq; rex FERDINANDVS, idemq; Cæsar inclytiss. dominus meus longe clementiss. apud cuius ego sacratissimæ Maiestatis mentem, præter aliorum morem, toto hoc tempore quo illi à sacris suis studiis & consiliis, nisi semel visus haud sum. Nec ab eodem tempore, quod annos nunc VIII. compler, in illius conspectu, quantumuis erga me perq; hilari serenoq; mihi vel clemeter accersitus, vel serio vocatus, cõparui cõminus vnquã. Id quod sane factum non est, quod mihi fuerit illius sacratissima Maiestas (quod equidem sciã) aut parum propicia, aut q; par fuerit auferior vnquã, quæ mihi semper etiamnum fuit vsq; ad multorum inuidiam tam benigna q; gratiosa: nec quia minus illam obseruauerim et coluerim, qui sui sacratissimæ Maiestatis ipsius, à me nondum de facie notæ, tam obseruans, pauloq; pariter religiosior cultor, q; qui maxime: nimirum nulli mortalium in erga ipsam obseruantia synceraq; dilectione cedens, nec cessurus vnquã. Quod tibi quoq; de me erga te non debeat esse non persuasissimum. Qui enim (quælo) te non ardentem amem & colam, qui tot modis à me non diligam solum, sed & vehemeter amari, reuerentemq; coli dignus es? Siquidem natura propemodum sic à puero erga sacrosanctam Sedem Apostolicam semper adfectus fui, vt illi me nihil non honoris, obseruantia, venerationis & reuerentia non tantum debere fatear, verum me quoq; illi debere supra modum læter & gaudeam. Quod quum vero propemodum verius sit, qui (obsecro) fieri possit, quia te vel eiusdem sanctæ Sedis Apostolicæ gratia non modis omnibus & amarem & obseruare, quum tu Sedis istius Apostolicæ apud nos Orator

IN V. LIB. CATH. CATE. PRÆFA.

rem agas vel ideo longe absolutissimū, quod tanta pietate, fide, diligētia, sollicitudine et dexteritate quouis loco & tēpore cuncta negotia, quæ ad illius dignitatem, amplitudinem & maiestatem pertinent geris, vt maiore non possis? Addo quia sic multarum rerum cognitionem, variarumq; disciplinarum scientiam, cum vitæ sanctitate pariterq; grauitate coniunctam habes, vt non solum eidem sacrosanctæ Sedis Apostolicæ summo sis decori & ornamento, sed & a quo omnes nostrates exemplar omnium virtutum habere, formamq; sibi petere possint ac debeant.

Præterea, quomodo te non summa etiam animi grauitudine diligā & colam, qui tātōpere pro virili tua mihi semper beneficis esse satagis? quāq; quia talis haud semper esse possis, non in causa es ipse, sed in culpa plarūne sunt vel harpyiæ, per quas mihi fortasse non licet bene facere. Siquidem tot ad sunt passim, quibus alioqui nihil est negotij, vultures, qui multis etiam mensibus caudauer futurū presentū, vt mei meminisse nequeas: vel (quod multo verius crediderim) ipsemet in culpa sum mihi, cui non tam defuit fortuna, q̄ ipse fortunæ defuit: homo (quod norunt, qui me penitus norunt) sic a communibus negotiis abhorrens, sic alienus ab omni ambitione, imō sic socors, vt planē Timothei fortuna mihi sit opus, quæ dormientis retibus felicitatem implicet. Itaq; tam nihil debeo, nec possum te virum certe benignissimū, de neglecto in me beneficio incusare, vt æque tantum tibi me, atq; sacrosanctæ Sedis Apostolicæ loco gratiarum actionis debere me apte fatear. Absit igitur Reuerēdissime Pater, vt vel tantillum de meo in te animo sinistri suspiceris, qui vsq; adeo tuus sum per omnia, vt me rebusq; meis omnibus ad arbitrium tuum possis vtī, & (si visum fuerit) abuti. Quod autem rarius q̄ fortasse par videatur, coram compareo, in causa tu ipse nostri tot tamq; molestas esse curas, sollicitudines, vigilias, consultationes, lucubrationes, calamitates, aduersitates, angustias & tribulationes, quibus hoc sane turbulē

lentissimū

IN V. LIB. CATH. CATE. PRÆFA. 236

lentissimo simul atq; periculossimo tempore, non tam propter priuatas q̄ publicas pro sancta religione nostra res, plus omnibus (vt cum venia dixerim) qui mei sunt ordinis, diu noctūq; nō occupor solum, sed ita etiam frequenter obruor, vt i vix vel hircere vel respirare detur: sileo quod aliquo modo mihi possit ad frequentes patronorum & amicorum salutationes extra domum vacare. Transeo autem domesticas occupationes, quæ vel solæ hac iniqua tempestate vnum aut alterum requirerent Herculem.

Hinc facile cognoscis, quā solus ipse semper dominissim, qui tam solus sum nunquā, vt æque dicere queam, quod olim dixisse traditur Africanus ille maior: Nunquā videlicet se minus ociosum esse, quā quum ociosus esset: nec minus solum, quā quum solus esset. Quod vero reprehendis, quia seu eremita domi me continens, satraparum palatia ac eorum aulica confortia fugiam, profecto hactū parte non æque me atque Stridonensem illum Hieronymum reprehendis, vt pote quem dicere solitum ferunt, oppida & vrbes videri sibi tetros carceres, solitudinem paradysum, sēque retorridum Syriæ solum, scorpionibus & feris infestum, Romanis præferre delictis. Ita quoque si me propterea censueris arrogantem, quia non ita frequenter conuersor conuiuioque cum aliis, certe non potuit non arrogans fuisse Ioannes episcopus ille Constantinopolitanus, cognomento, propter auream ipsius eloquentiam, Chrysostomus. Sed quid multa? Tam sui quo ad visi, ab omni superbia & arrogantia semper alienus, vt mihi mea fuerit simplicitas & humilitas, paulo submissior, vitio sapenmero versa.

Absit igitur, absit reuerendissime præsul, quicquam sinistri suspiceris, quasi tibi non ex animo faueam, qui te semper non ardentem amo solum, sed & ob virtutes tuas illas insignes, & ob sanctæ Sedis Apostolicæ dignitatem, vehementer obseruo. In cuius dilectionis in te meæ, religiosæque cuiusdam obseruantie signum,

GG 4 adeob

adeoque pignus nunquam redimendum, accipe hunc quintum nostri catholici Catechismi librum de catholicis in ecclesia catholica precationibus et orationibus, tuo a me celeberrimo nomini vel ideo potissimum diebus iisce dedicatum, quia te vno vix alius sit in orando deum aut frequentior, aut deuotior, aut constantior. Nec mirum, quandoquidem non ignores, haud opus in ecclesia catholica esse aliud, quo piissimi quique frequentius & religiosius in cunctis & singulis aduersitatibus, & quidem efficacius, vsi sunt. Exstant enim tam multa quam varia deuota precationis & ipsius praesentissimae virtutis exempla, vt in nulla sui parte plus se miretur humana pietas. Siquidem Mose precante, vniuersa Aegyptus variis est cladibus affecta: rursus eo deprecante, a malis est leuata, & gens vna verae pietatis cultrix, in libertatem adserta. Illo denique precante, gens Israelitica victoriis & triumphis contra hostes est potita. Hebraea precante, tres annos & menses lex e caelo non cecidit pluuia: rursus, orante ipso, illa est reddita. Apud Hierichontem lethiferae fons aquae, Heliseo precante, salubris est factus, sterilitas in feracitatem versa, ferrea securis in Iordane fluitauit, defunctus reuixit. Iosue precibus sol & luna praeter ordinem cursus immobiliter steterunt. Ezechiae precibus CLXXX. millia Assyriorum vna sunt nocte in Sennacherib castris diuinitus percussa. Iona precante, ex beluae marinae visceribus est receptus ac deinde seruatus. Ipso Iuda Machabaeo caeli numen inuocante, feliciter a suis contra truculentissimos hostes pugnatum & triumphatum est. Caeterum quid plura, et quidem veteriora, de virtute precationis ad deum optimum exempla consector, quum & recentiora sint exempla non fidei minoris? Quis enim, quae so, vel apostolorum, vel martyrum, vel eorum omnium quae sunt in diuorum relati numerum, qui non vel virtute precum caecos videre, surdos audire, muros loqui, leprosos mundari, claudos ire, mortuos resurgere, & id genus alia fieri fecerit? Argumento nimirum, caeli numen in nulla re alia indulgentius humanam fouere pietatem

sole

solere, nec piorum sanctitatem esse pariter ac meritum, quam in precibus ad ipsum pie profusus, magis illustratum. Id quod, vt bene confido, locupletius et fusius ex hoc quinto de catholicis Ecclesiae catholice precationibus libro patebit. Quem sinas, oro, veluti quoddam monumentum pignusque mei erga te amoris, aut certe perexiguum gratitudinis in te meae argumentum apud te perpetuo repositum iri, suscepturus quandoque quiddam maius. Interea felicissime valeas opto. Vienna Austriae, duodecimo die Decembris. Anno post CHRISTVM natum Millesimo quingentesimo quadragesimo secundo.

Quid Oratio siue precatio sit. Cap. I.

IAM vero quia nihil est oratione nec prestantius, nec instructius, nec magis necessarium, vt qua omnis sacrificatio, omnis benedictio, omne sacramentum, & denique omnino quidquid in cultu diuinae honorificentiae agit, perfici soleat: in rem plane videtur, vt primum dicatur, quid sit oratio, & quae multiplex, qualis & ipsa, & de, pro, & quibus rebus esse debeat. Quaeuis autem non ignorare, varias a variis orationi accommodari definitiones, nec indecoras, ipse tamen ex omnibus eligens, hanc vnicam subseribam, dicens: Oratio est ad deum vel personam illi gratam loquutio, qua nobis vel bonum praestari, vel malum submoueri petimus. Est autem oratio duplex, vt pote Mentalis: & est, qua quis sine voce & mente sola, quasi interiori quadam loquutione, deo colloquitur, optata obtinere ex animo desiderans. Qua perfectiores & contemplationi magis dediti, minusque solliciti de rebus alienis, frequentius vtuntur: cuiusmodi fuit Tobias ille senior, qui cum lachrymis animo orans, gratiose exauditus est. Tob. 12
Dan. 13
Nec dubium, quin & Susanna illa longe castissima & innocentissima, falso a senioribus delata, sic primum, scilicet mente, non voce, orauerit, quae & exaudita fuit. Vocalis est, qua quis voce optata a deo petit, nihil plane proficiens, nisi simul & mente fiat. Vnde Apostolus: Orabo, inquit, spiritu, orabo & mente. Qua sane oratione 1. Cor. 14
Christus vna cum suis discipulis plerumque semper vsus est. Mat. 26

GG 5 est.

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Ioan. 17 est. Quem recte (vt in alijs omnibus) sequemur in hac
 Mat. 11 orandi formula, multis quidem modis:
 Luc. 23 Primò quidem, vt quemadmodum deo cordis &
 operis, ita & oris obsequium impendamus. Siquidem
 triplex Deo sacrificium debemus, cordis scilicet, oris,
 & operis.

Secundò, vt sic ad memoriam reuocemus quod pe-
 tere debemus, simulq; à pigritia excitemur, qui alioqui
 semper in silentio orantes, facile obdormiremus, obli-
 uiscetes quod peteremus.

Tertiò, vt sic proximum instruamus, ad consimile
 opus inuitantes. Haud igitur audiendos censuerim nõ
 nullos hac tempestate schismaticos, contendentes ma-
 gis expedire, vt oremus mentaliter & spiritualiter rati-
 tum, q̄ simul & vocaliter, vt qui ad hunc modum bre-
 uis essent suppressuri omnem deuotionem. Nec est quod
 Mat. 19 allegant post Christum hoc Esaiæ: Populus hic labium
 Esa. 29 me honorat, cor autem eorum longe est à me. Siquidem
 Christus illic non reprehendit vocalera orationem, sed
 eam quæ est sine deuotione mentis, murmurare, non eti-

Mat. 19
Esa. 29

1. Re. 16
Psal. 43

am pondere, constans: vbi non amor, sed clamor reso-
 nat: cuiusmodi & ego orationem plane vanam repu-
 tauerim, quum non procedat de corde, quod vel solum
 respicit deus, cuius vel solus ipse est inspector & ex-
 auditor: proinde non clamosa voce pulsandus, sed re-
 cta cordis conscientia placandus. Non est ergo vocalis
 oratio sine deuotione cordis, momenti alicuius: Tam
 vero magni momenti est ipsa cum cordis deuotione,
 vt Apostolus eam laudis hostiam vocet, qua prome-
 reatur Deus. Atque hoc est, quod ad orandum præce-
 ptis admonemur, vtriusque testamenti, tam Euan-
 gelicis quàm Apostolicis literis, exemplis præterea Chri-
 sti & omnium sanctorum.

Hcb. 13
Tob. 4

Luc. 17
1. Theff. 3

Hinc in necessitatibus constituti, ad solam confugi-
 mus orationem, veluti sacram quandam ancoram, di-
 cente Iosaphat: Quum ignoremus quid agere debea-
 mus, hoc solum habemus residui, vt oculos nostros di-
 rigamus ad te: haud sane dubium, quin in oratione.

1. Par. 20

Ipsius

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 238

Ipsius vero orationis est, sicut ex eius definitione patet. Iudith. 9
 cit, quòd immediate (vt sic dixerim) ad Deum dirigat. Iacob. 1
 tur, vt pete in cuius ditione cuncta sunt posita, à quo Psal. 83
 patre luminum omne datum optimum, & omne do-
 num perfectum descendit, qui vel solus gloriam do-
 nat, & gratiam per se.

Diuos in caelis & terra posse orari & implorari.

Caput II.

Nihilominus & mediate nonnunquam dirigi solet
 oratio ad sanctos ipsius propter ipsum, non tanquã
 ad præcipuos petitorum datores & autores, quales
 non sunt: verum ceu ad mediatores, quorum meritis &
 intuitu nobis Deus confert, quæ ex nostris de meritis
 accipere sumus indigni, illi vero in perfecta nunc cha-
 ritate digni: qui & non possunt pro nobis non orare, à
 nobis vt cõfratres implorari, veluti in libro Diuorum,
 Catholicorum, Homiliarumq; plus quàm abunde tes-
 tati sumus, contra nonnullos hereticos & schismaticos,
 quorum in contrarium tela sacris sagittis pro virili
 repulimus. Ideòque non impie nostram ex imitatione
 Catholicae Ecclesiae orationem pro loco & tempore di-
 rigimus ad dei electos, tanquam ad eos qui suis deinde
 precibus nos apud Deum adiuuant.

Nec interim vllam Deo irrogamus iniuriam, qui se-
 cundum temporis ordinem sanctos ante inuocamus, q̄
 Deum: quinimo ingentem illi gloriam afferimus in eo
 ipso opere, & quoddam humilitatis præ nobis ferimus
 insigne, reuerentiq; in deum: iidemq; prius sanctos acce-
 dimus, non vt in eis sistamus venerationis metam, sed
 vt per eos demum prouehamur in Deum, quem vtriq;
 inuocatione sanctorum debita, sanctis suis multo maxi-
 me maiorẽ fatemur: nempe eum, qui solus habeat prin-
 cipaliter potestatis petita cõcedendi, vt qui primum
 sit omnium principium, omnia producens, omnia guber-
 nans, omnia administrans, sine quo nihil, cum quo omnia
 possumus et habemus. Alioqui, si propterea deo iniuri-
 erimus, qui tẽporis ordine aliquando humilitatis causa
 prius ad ipsius electos, q̄ ad ipsum deum oramus, haud
 dubie

Ioan. 35

Rom. 15 dubie Paulus deo fuit iniurius, quum prius a Romanis
 Heb. 13 pro se fieri petiuit orationē, quity idem prius ab Hebraeis
 Hest. 2 is patrociniū, q̄ a deo, efflagitauerit. Hester quoq; regia
 na illa Perfarū nobilissima, deo fuit iniuria, quod non
 continuo ad ipsum, sed ad Mardochæi & Iudæorū con-
 fugerit patrociniū. Quid? Nonne & ipsemet deus altorū
 Iob. 42 qui fuisset sibi iniurius, qui ipse olim amicos ipsius Iob,
 Gen. 20 misit ad implorandum beati Iob orationē, & Abimelech
 lech regem Geraræ, ad exposcendam Abrahamæ viri sancti
 cti precem? Certe nec ipse sibi, nec quispiam sanctorū
 illi propterea fuit iniurius, quū non possit inuocatione
 sanctorū non ipse deus vt summus author reputari, hono-
 norari, & inuocari. Quanq̄ enim catholica Ecclesia non
 absq; causa, in publicis suis orationibus rarenter vel
 nunq̄ suas orationes prius ad sanctos, sed ad deum diri-
 gat, non tamen errat debito modo orans. In omni tribu-
 latione et angustia nostra, succurre nobis beatissima vir-
 go Maria. Nec est dicere, vel ideo male orari, quoniam
 orans petat sibi succurrere Mariam, quæ id non possit,
 sed solus deus. Respondeo, nos non petere, vt ea nobis
 ex se, sed medio IESU CHRISTO, cui nō potest esse nō gra-
 tissima, succurrat. Id quod vbi suis precibus virtute di-
 lecti filij fecerit, quodam certo modo vel ipsa fecisse, id
 est, succurrisse, creditur. Cuiusmodi est, quum constituti
 in periculo, hominē quempiam inuocātes, dicimus: Mi-
 frater, adiuua me: quū tamē ipse nihil, sed deus ipse pos-
 sit. Nihilo minus si illius suffragio liberati sumus, dice-
 re solemus illum nos liberaſſe, vt cunq; deus præcipue
 nos liberauerit. Quid multis, quū hoc dicendi modo
 pleriq; oēs vtuntur, nec impie, quando quidem scriptu-
 ra nec eo vacet? Nonne solus deus est, qui mirabilia sua
 Psal. 71 virtute facit, & ipse tamen illud facere non impie ascri-
 bit discipulis suis, dicens: Amen amen dico vobis, qui
 Ioan. 14 credit in me, opera quæ ego facio & ipse faciet, & maio-
 ra horū faciet. Ad hunc sanē modum sancti quoq; (quos
 uis improprie) bonorū dici possunt datores, ac ea nos
 ab eis petere possumus, dicentes: Date nobis sanitatem
 corporis, scilicet vestra intercessione. Hinc ad Aposto-

los Ecclesia orat: Quorum præcepto subditur
 Salus & languor omnium:
 Sanate agros moribus,
 Nos reddentes virtutibus.

Sed hac de re passim in Centuriis, & forte q̄ hic, cōmo-
 dius. Suffecerit hoc loco reddidisse diffinitionē & diffi-
 sionē orationis. Cuiusmodi autē cōditiones oratio exau-
 dibilis habere, & de quibus rebus esse debeat: nemo
 pulchrius, nemo breuius, nemo explanatius, nemo de-
 niq; melius q̄ Christus doctor summus, tam præcepto
 q̄ exemplo suo perdocuit, vt subsequitur.

Vbi orandum sit. Cap. III.

Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuū: &
 clauso ostio, ora patrem tuum in abscondito: & pa-
 ter tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.

Postquā dehortatus est ab orandi modo, quo hypo-
 critæ vsi sunt, dominus ilico subicit conditiones,
 quas velit habere nostras ad Deum preces.

Prima quidem conditio est, vt nostra oratio sit secre-
 ta, atq; in secreto fiat. Id quod per ingressum cubiculi,
 ostiumq; clausum, intelligitur. Quo quidem modo ora-
 uit Heliseus, vt qui puerum a morte suscitaturus, de-
 mum est ingressus: & clauso ostio, orauit ad Domi-
 num. Sic Daniel in cœnaculo suo clauso ter quotidie
 stans horis genua demittens, cœli numen adorauit,
 & Christus alibi dimissa turba, ascendit in montem
 solus orans. Et rursus idem diluculo valde surgēs, egres-
 sus abiit in desertum locum, ibique orauit. Idemq; in
 oliueto, dimissis discipulis, oraturus ad patrem, paulo la-
 tius recessit: nimirum suo ostendens exemplo, quod hic
 præcipit, vt oraturū petamus secretum locum, vt pote
 orationibus aptiorem. Nolim tamen ignores, quod
 hic dominus de cubiculo dicit, non tam ad locum, q̄ ad
 propositum orantis, refert: & frequentius spiritaliter,
 q̄ corporaliter intelligi debet. Ipsamq; sinistram & dex-
 tram, adeoq; cubiculi secretū, nō in rebus, sed in affecti-
 bus esse: orareq; illum vere in cubiculo suo, & clauso
 eiusdem ostio, qui non aliud præter deum & eius glori-
 am

4. Re. 4

Dani. 6

Mat. 14

Mar. 1

Mat. 26

Mar. 14

Luc. 22

am orans respicit, nec alio cogitans: verum eā sinceritate mentis deum alloquens, quasi nullus hominum se videret, nec aliud cupiens quam exaudiri. Ad quem utique modum quis bonum opus, vel in conuentu, vel in ecclesia, vel in plateis, vel alibi locorum faciens, in abscondito facere dicitur: quippe faciens, non ut ab hominibus, sed ut solum a deo videri desideret.

Eduerso qui in abscondito facit, cupiens videri, & laudem ex hoc & gloriam quærens, non in abscondito, sed in publico facere dicitur: quoniam quod facit, haud vult absconditum esse: tantumque ipsi valet, ac si gloriose in publico faceret. Siquidem potest aliquis (ut publicanus faciebat) bene operari coram hominibus, nec tamen ideo facere, ut illud oculis hominum ostendet: & aliquis non coram hominibus, eo tamen animo, ut se id facientem videri propter. Atque hinc est, quod ipse dominus non factum ipsum, sed voluntatem vel coronat, vel punit: nec fini operis, sed voluntati operantis, mercedem damnumve decernit.

Est ergo spiritualiter hoc loco cubiculum nihil aliud, quam cordis secretum, & mens a vanis cogitationibus aliena, ut est in psalmo: *Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini. Nec ostium est aliud, quam carnalis sensus, qui claudendus est, ut totus & solus spiritus oret, quasi secretus, id est, a carnali sensu remotus ad deum, qui & in secreto, id est, sine iactatione redditurus est. Id quod sufficere debuerit, ut ille solus noscat orationem nostram, qui omnium cordium nouit occulta, idem inspector & exauditor, se ipsum nobis debitorem constituens: quoniam, Reddet, non, Gratis dabit, hoc loco ait dominus. Vnde constat*

Primo, errare eos, qui nolunt hominem sic posse bonis suis operibus aliquid mereri, ut ideo deus ei quidquam debeat, qui nulli quidquam debet, sed nos illi omnia: quoniam (dicentes) cum fecerimus omnia, quæ præcepta sunt nobis, adhuc dicere debemus: *Serui inutiles sumus: quia quod debuimus facere, fecimus. Respōderim: esset homo ex sola suorum operum dignitate & natura nihil*

me:

mereatur, atque illi deus nihil debeat: meretur tamen, ac ei dominus retributionem pro ipsius operibus debet ex sua liberali & gratuita promissione, qua se nobis pro bonis operibus mercedem retributurum pollicitus est, non merens, quomodo sit summa veritas, dicens: *Erit merces operibus vestris. ut qui, propheta teste, reddet unicuique secundum opera sua: recepturusque est unusquisque mercedem secundum laborem suum, scilicet ex liberalissima dei promittentis promissione, quæ usque adeo cadit in debitum, ut ex eius obligatione Moses & Azarias in fornace dominum pro retributione hortari non dubitarint, qui & exauditi sunt. Quanquam nolim sic quinquam superbiere, ut deum velim sibi quicquam ob opera sua bonam daturum, quantum ille pro eis debeat.*

Secundo constat, etiam non errare eos, qui volunt nulli sibi, præterquam in solitario atque concluso loco, orandum, et maxime omnem orandi usum esse templis hac nimirum parte per Christum tolli. Id quod perperam sentiunt: quomodo quidem nullum hic locum dominus prohibet, sed omnem tollit in orando ostentationem. Nec enim locus nocet, sed modus & intentio. Nec vult aliud (ut diximus) hoc loco, quam ut orans, se in cor suum colligat, omnesque suos sensus occludat: seclusoque omni alio cogitatu, ad solum deum respiciat, qui solus adorandus est. Id enim *προσωπικῆ* (id est, oratio) significat, quandam scilicet in cordis secreto intemam in deum elevationem. Et qui sic orat, ubique orat, intrat in cubiculum suum: & clauso ostio orat patrem in abscondito, maxime qui orat corde & oratione interiore & spirituali, quæ nihil est aliud, quam in omnire cordis ad deum eleuatio, diuinæ opis pro se vel aliis imploratio, dei laudatio, gratiarum actio. Cuiusmodi orationi, nec non & alij, nullus plane locus, neque publicus, neque priuatus, neque vicus, neque plateæ, neque forum, neque vrbs, neque villa, neque campus prohibetur, iuxta Paulum dicentem: *Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. Quod si ita habet, minime quis negauerit in templo orandum, quomodo alioqui dominus ipse sibi contrarius esset, qui usque adeo censuit in templo*

orant

Luc. 18

Psal. 4

Hcb. 4

Act. 1

Luc. 17

2. Pa. 13

Psal. 61

1. Cor. 3

Exo. 32

Dani. 3

1. Thef. 5

Hier. 7

Mat. 28

Mar. 11

Luc. 19

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Ioan.2 orandum, vt illud peculiariter domum orationis voca
 Esa.56 uerit, ac esse voluerit. Adde & alioqui perperam egisse
 Annā illam viduam, quæ de templo non discessit, vtpo
 te semper inibi orans. Sed tantū abfuit, vt male propte
 Luc.2 rea orauerit, vt etiam proinde ab Euāgelista summope
 re cōmendetur. Quinimo alioqui male fecissent S. Apo
 Act.2 stoli, qui simul cum deipara virgine post Christi adscen
 sionem vnanimiter in templo perseverātes orarūt. Atq;
 Act.3 interim male fecissent Petrus & Ioannes, qui ad horam
 Psal.102 orationis nonam in templum adscenderūt. Orari proin
 1.Tim.2 de potest vbiq; ad deum, qui vbiq; est secundum vniuersi
 cuiusq; deuotionem & spiritus sancti suggestionem.

Tertiò constat errare & eos, qui hoc ex loco velint
 omnes circa orationem nostram caeremonias tolli, cui
 iusmodi sunt, capitis detectio, genu flexio, pectoris per
 cussio, et hoc genus cæterę. Quādoquidem dixerim nec
 hoc Christum velle, qui alioqui male nos suo docuisset
 Ioan.13 exemplo, quod voluit imitādum, vt qui huiusmodi cæ
 remonias haud indiligenter obseruauit, qui nunc orans
 Mat.26 in faciem procidit, nunc oculos in cœlum leuauit, nunc
 Ioan.11 flexis genibus patrē adorauit. Qui deniq; visus est lau
 Luc.18 dare publicanū, q; in templo a longe steterit, q; oculis
 infixis in terram viderit, q; suum pectus percussit.

Varios esse orandi modos. Cap. III.

Ioan.4 Vp̄est igitur, vt credamus vbiq; deum posse orari,
 1.Tim.2 & nullo nō modo: nec posse vnā esse speciem et vnā
 1.Cor.11 orantium formā, vt quæ tam possit esse varia, q̄ multi
 pliciter variet anima orans. In qua & in eius oratione
 tanta est varietas, vt, nisi speciali spiritus sancti illumina
 tione, cōprehendi non possit. Aliter enim quispiā sup
 plicat, quū alacer est: aliter, quū tristitia vel desperatio
 nis pōdere prægrauatur: aliter, cum spiritalibus succels
 sib⁹ viget: aliter, quū impugnationū mole deprimitur:
 aliter, quum veniam peccatorū: aliter, quū acquisitionē
 gratiæ seu cuiuslibet virtutis exposcit, vel certe extincti
 onē cuiuslibet vitij deprecatur: aliter, quū cōsideratio
 ne gehennæ ac fururi iudicij timore compūgitur: aliter,
 quū spe futurorū bonorū desiderio inflammatur: alia
 ter,

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 241

ter, quū in necessitatibus & periculis: aliter, quū in secu
 ritate & trāquillitate versatur, &c. Quid multa: Sic quis
 q; orat, vt digne habet spiritū: qui prout dedit vnicuiq; Act.2
 apostolo loqui, ita loquutus est. Sic quemadmodū ille
 adeit orāti, ita is orat. Siquidē spiritus est qui nostrā ad
 Ro.18 iuuat vbiq; infirmitatē, solus sciēs quomodo orare opor
 teat: qui & ipse postulat pro nobis gemitibus in narra
 bilibus. Hic proinde ab vnoquoq; oraturo deuote est
 inuocandus, vt suggerat, quid, quomodoq; orare conue
 niat. Hactenus de prima orationis cōditione, quæ est, vt
 secreto fiat, id est, sine ostentatione & hypocrisis. Ibidem

Vtrum magis expediat orare publicitus an
 secreto. Caput V.

I Am vero in quæstionē venit, vtrum magis in publico
 an in priuato loco orare expediat, quādo quidē vtro
 biq; cōueniat sine hypocrisis orare. Respōderim, magis
 expedire in secretiore loco, et ob nōnullas qdē rationes.

Prima earum est, quoniam sic orare magis cōueniat
 fidei, vt ita sciamus dominū vbiq; esse præsentē, & ma
 Psal.102 iestatis suæ plenitudine cœlum & terram complere, &
 Hier.23 vt ipse per Hieremiā dicit, occulta penetrare, vt in Cen
 turis abunde differuimus. Secunda, vt sic mens citius
 meliusq; eleuetur in deum, vtpote a tumultu separata.

Tertia, quo facilius euitetur appetitus vanæ gloriæ,
 quæ vtriq; q̄ in priuato, facilius irrepit in publico. Atq;
 hinc est, q; dñs sæpius in templo docuisse, q̄ orasse: et ora
 turus, secessisse in secretum legatur: quāq; neutrobq;
 orare prohibeatur, & maxime, propter certas etiam cau
 sas, in tēplo, modo quis malit tacito corde, q̄ clamosa
 voce orare. Id quod certis quibusdam rationibus debet.

Prima, quoniam deus nō clamosa voce pulsandus est, sed
 recta cōscientia placādus, qui est cordis auditor. Secū
 da, quoniam secretas oratiōes nostras nō oporteat alterū, Act.2
 sed nos & deū duntaxat scire. Tertia, quoniam clamose
 orans, aliquoteis alterū penes se orare nō permittit. Quā
 to proinde rectius, oraturi, intrabimus in cubiculum no
 strū, & clauso ostio, orabimus patrē nostrū in abscondi
 to: et pater noster qui videt in abscondito, reddet nobis:

HH Quomo

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Quomodo orandum sit. Caput VI.

Matt. 6

Orantes autem, nolite multū loqui, sicut ethnici faciūt. Putant enim q̄ in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis. Scit enim pater vester, quid opus sit vobis, antequam petatis eum.

Secunda est orationis conditio, vt ipsa non sit multiloqua, id est, battologica. Siquidem Græcus contextus hic habet: μή βαρλογιώθητε, id est, Ne sitis battologi. Est autem battologia, quædam præcipitata & talis verborū multitudo, quæ non modo minus intelligibilem vocem, sed & fastidium sua verborū superfluitate generat: quoties loquēs, ob præcipitationē refumit quædam, nūc quædā intercipit, velut plerūq̄ nōnulli in ecclesia sacrisculi, orationū multitudinē pertraxit, perperā faciūt, sic præcipitanter canētes & legētes, vt potius balbutire cū graculis inarticulate, q̄ vel orare, vel legere videantur nēpe similitim ethnici olim. Illi quippe eiusmodi loquacitate nunq̄ non vtebantur, nimirum credentes (vt hic ex Christi verbis accipimus) se non aliter quā multiloquio exaudiri posse à suis diis, qui alioqui nec scitēt nec intelligerent, quo sibi petentibus esset opus. Id quod et si de istorum diis verum fuit, vt pote qui, cum essent vel daemōnia, vel simulachra ex argento & auro, opera manuum hominum, nō audierunt, vt cunq̄ aures haberēt: nec, nisi deo vero permittente, quicquā senserunt: tamen haud verum est de nostro deo opt. max. patre cœlesti, vt qui, antequā petimus, dudum nouit, quo nobis sit opus, quidve velit aut dare nolit, omnia non secus atq̄ coram palamq̄ præsentia noscēs, cordium & cogitatum scrutator & penetrator, de se per prophetam dicēs: Ego sum deus, & nō est ultra me deus, nec est similis mei, annūcians ab exordio nouissimū, et ab initio, quæ necdū facta sunt, dicens. Eapropter Christus non vult nos orare multiloquio deum patrem, quasi minus scientem & intelligentem, quum plane necdum petitus, norit quo factō sit opus.

Hinc errāt, qui volunt per Christum hac parte simpliciter tolli omnes orationes prolizas, quū eas solū carpat

quæ

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 249

quæ eam ob causam sunt longæ, ob quam longæ fuerant ethnici: nostras vero orationes recte sinit esse prolixas, modo non eiusmodi sint, quæ sua multitudine & prolixitate vel fastidiāt, vel mentem distrahant, vel illius deuotionem impediāt. Cuiusmodi vereor in primis esse quorundam in ecclesia sacerdotū, qui sic plerūque cum multipliciter tum præcipitanter orant & cantant, vt seipsos non intelligant, vt quos nec deum arbitrarer intelligere, nisi is esset, qui ex se citra doctore omnia intelligeret: quæ tamen fastidiosas nostris prolixisq̄ cantilenis et preculis magis purē ad indignationē, quā ad gratiam prouocari, quum sic potius irrideri, quā vel orari vel laudari dignoscatur, rite ad ita orantem dicere valens. Hypocritæ, bene prophetauit de vobis Esaias, dicens: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me. Sine causa autem coram me &c. Nec mirum. Qui enim vel coram quolibet rege terreno quippiam petiturus, balbutire inciperet, non cōtinuo ab illo vnā cū petitione sua repellitur: Quanto magis coram eo, qui est rex regum et dominus dominantium? quem si rogauerimus pietate, nō opus erit verbositate, vt qui plus gemitibus, quā sermonibus: plusq̄ fletibus, q̄ affatu flecti queat, non amans multam loquutionem, sed multā precationem hic dicēs: Orantes, nolite multū loqui, &c. haud quāquam tamē prolixam prohibens orationem, sed prolixam et indecentem. Quinimo proliza cum deuotione oratio, nos excitare solet, vt nō mente solū, sed & corpore per vocē ad deū excitemur, quo dicere possimus cum propheta: Cor meū & caro mea exultauerūt in deum viuū. Atq̄ hoc est, q̄ dominus in orto prolixius orauit, & aliquoties in orādo pernoctauerit: & ipsi quoq̄ apōstoli post adumptionē domini cum Maria & aliis in oratione perseuerauerint: ac idē quoq̄ dominus noster dixerit: Oportet semper orare, et nō deficere. Et Paulus, orantes omni tempore: itemq̄, Sine intermissione orate: Et aliās Ecclesia pro diuo Petro incarcerato, sine intermissione ad deum orauerit

Esai. 29

Mat. 15

Apo. 18

1. Tim. 6

Psal. 83

Luc. 22

Luc. 6

Mat. 14

Act. 1

Luc. 18

Eph. 6

1. Thess. 5

Act. 12

HH 2 Non

Psal. 113

Eccl. 4

Act. 1

Heb. 4

Esa. 46

Nōne quoq; propheta regius prolixis aliquando precibus vsus est, vt in ipsius psalmodiis aperto videmus. Haud est proinde vt quispiam prorsus censeat sublatas quasq; longas orationes, quū eas dūtaxat dominus prohibuerit, quę sua inani loquacitate & multiplicitate vel precipitant, vel deuotionem distrahant. Quod vbi nobis accidere senserimus, profuerit magis breuiter q̄ prolixè orare: quando quidem satius sit, pauca cum decoro, quā plurimū cum battologia & balbutie orare: sitq; crebro potius orandum, quā diu: & intente magis, q̄ prolizę: & animo quidem magis, quā voce: nec præscriptis verbis, quasi velimus dominū a nouo quidam vel docere, vel certiorē reddere de eo, quō nobis opus sit. Siquidem ille, ipso domino teste, nouit quo indigemus anteq̄am petamus.

Cur deus ore tur et inuocetur, quum ipse sciat omnia. Caput VII.

Verum enimvero sunt, qui hac in parte, post nonnullos hæreticos quaerūt: Quid ergo frustra deo loquimur et supplicamus, quū nō solū prius sciat quo indigemus, sed velit etiam, vt benignissimus pater, dare. Respondeo nō ideo nos orare deum vt eū qui cuncta nouit vel secretissima, instruamus, verum nōnullas ob causas.

Prima earum est, vt fidem nostram augeamus ad ipsum clamando, credentes & confitentes eo pacto, ipsum esse qui solus omnia possit, in quo viuamus, moueamur & simus, sine quo nihil possimus, a quo sint quibus indigemus, vniuersa.

Secunda, vt orando recordemur, q̄ simus pauperū pleriq; omnes peccatores, quāq; nobis sine deo optimo maximo plane nō sufficiamus: adeo nimirū vt insufficientes simus aliquid a nobis quasi ex nobis cogitare, verum omnis nostra sufficientia sit ex deo: possitq; propterea nos recte cū Iosaphat dicere: Domine deus, deus in cælo & terra, in cuius manu fortitudo est & potentia, in nobis autem minime: quum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te.

Tercio

Tertia, vt nostrę orationis intentio cor nostrū serenet ac purget, capaciusq; efficiat ad excipienda diuina munera, quæ spiritualiter nobis infunduntur. Siquidē deus nō ambitione precū exaudit, qui suam semper lucē dare paratus est: verum nos haud semper parati sumus accipere cū inclinamur in alia. Orabimus proinde, vt quæ deus dare dignatur, ad accipiendum digni reddamur, ne alio qui sit dicturus: Nuptiæ quidem paratæ sunt: sed qui inuitati erant, non fuerunt digni.

Quarta, vt orantes, quod vel datur, vel dandū speramus, magni estimemus: non autē, quod a deo datur, vile habeamus, vnde futura sit ingratitude et accepti benefici obliuio, sed vt eo ipso amplius eū diligamus et laudemus.

Quum vero discipuli proculdubio intellexissent orationis vtilitatē et necessitatē, vtpote qua impetremus oportet salutariter a deo, quę sunt nobis ad animę corporisq; salutē necessaria: simulq; rescirent orationē nihil aliud esse, q̄ cum deo colloquium, quod oporteret omnino esse bene cōpositum, omninq; ex parte perfectum, quādo quidē plane foret quiddam magni, coram diuina maiestate loqui: insuper quoq; quū audissent, ipsam orationē debere esse sic breuiloquā, vt tamen nihil in ea deficeret: quū quoque solus interim spiritus sciret, qd & quomodo esset orandū: veriti ne orādo errarent, petierunt sibi a domino datum iri formam precandī, dicentes, vt scribit Lucas: Domine, doce nos orare, sicut docuit Ionāes discipulos suos. Id est, Domine, quoniam orare est loqui in conspectu angelorum cum deo, qui cum decenter est loquendum, quum sit dominus dominantium & rex regū propheta dicente: Psallite deo nostro, psallite: psallite regi nostro, psallite: Quoniam rex ois terrę deus, psallite sapienter. Et, Quoniam dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram. Ne proinde vel longitudine, vel breuitate erremus, & contra deum totius creature dominum peccemus, alia quęrentes pro aliis, vel deo adstantes in oratione non eo, quo expedit, modo, tuq; solus sis a deo ipso magister, te rogamus, vt nobis aliquā orandi præscribas regulam & formulam, veluti in suis lo-

HH; annee

Matt. 6

Acto. 17
Ioan. 15
Iaco. 1.

1. Cor. 13
1. Par. 29

Matt. 22

Rom. 8

Luc. 11

Apo. 19

Psal. 46

Ibidem
Iudith. 8

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Luc. 12 annes discipulis præscripsit. Quibus ipse dominus respondens, ait: Cum oratis, dicite: Pater noster. Quo quidem verbo in primis retunduntur, qui profus negligunt orationem vocalem, quum tamen dominus de ea solum nobis formam præscripserit, inquiens, Dicite. Id quod est, verbis, nõ cogitationibus tantum, loqui. & hoc propter aliquas rationes, ob quas & ipse dominus vnã cum discipulis frequentius vocaliter orauit, nosq; sic orare perdocuit, dicens: Pater noster &c.

De summa orationis dominicæ dignitate & excellentia. Cap. VIII.

Quæ nimirum oratio, quã à domino ipsius autore, recte vulgo dñicã appellamus, talis suis vbiq; est numeris ac tanta, qualem & quantã nullus vñ rhetorum docuit, nec docere potuit: nec tali aut tanta vnq; vñ use est vel Demosthenes, vel Cicero, vel si quis fuit illis vnq; doctior aut disertior. Atq; nimirum hæc ipsa orã di formula, omnium est cõmendatissima & laudatissima, multas ob causas: quarum inter alias quas hic transeo,

Prima est, quia omnium dignissima, quia à Christo doctore & magistro longe digniss. & doctiss. edocita & edita sit, vtpote qui solus est à deo magister, adeoq; deus ipse, solus omnes docens, qui nunq; ab aliquo didicit, in quo omnes sunt thesauri & scientiæ & sapientiæ, cuius ipse deus pater orationem referare haud quaquã potest, quum ipse sit mediator inter ipsum & nos peccatores, sitq; filius patris vnigenitus, in quo sibi ille bene cõplacuit, quem à nobis audiri præcipit, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cõplacui: ipsum audite. Jam verò quæ possit oratio esse spiritalior, quæ nobis à Christo data est, à quo & nobis spiritus sanctus missus est? Quæ apud patrem precatio exaudibilior, quæ ab ore filij, qui veritas est, prolata est? An non merito exaudiamur, loquentes apud patrem oratione & prece quam filius docuit, maxime q; ipse filius dixerit: Si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis? Per quid autem magis nomine Iesu petere potimus, nisi per orationem, quam nobis ille orandam docuit,

Ioan. 3

Col. 2

1. Tim. 2

Mat. 3. 17

Mar. 1

Ioan. 14. 15

Act. 3

Ioan. 16

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 244

cauit, in qua proculdubio solum ea posuit, quæ à nobis digna sunt peti, & digna ab eo dari? Qui enim venit nos à peccatis saluare, deoq; patri nos reconciliare: non potuit nos nisi salutaria & vtilia docere, quum alioqui pater haud dixisset, ipsum audite. Secunda, quoniam breuissima, & quidem singularis breuitatis: quãdoquidem sic breuis est, vt tamen nihil profus in ea deficiat: quæ suo magisterio mirabiliter omnẽ precem nostram vno quidem sermone sic breuiavit, vt merito possit crediti sermo ille abbreviatus, quo de propheta inquit: Sermonem abbreviatũ faciet dominus in toto orbe terrarum. Ideo autem dominus hanc nobis breuem fecit orationem:

Primo, vt nobis esset fiducia cito annuendi, qui breuiter vult rogari. Secundo, ne in doctrina cœlesti discipulorum memoria laboraret, sed quod esset simpliciter necessarium, velociter disceret. Tertio, vt nullus se de ipsius ignorantia excusare posset, interimq; prudentia ingeniosorum, profunditatem in ea mysteriorum admiraretur, eamq; diuinã planẽ crederet. Quarto, vt sine fastidio, sed maiore attentione ac deuotione sapius repperetur. Quinto, vt sic in deuotione mentis, nõ in multiplicatione verborum inutilium, virtus orationis ostenderetur, quum deus sit corde placandus, nõ clamore afficiendus: veluti paulo supra satis superq; ostendimus.

Tertia verò ratio, quæ laudatissima sic hæc oratio est, quia omnium fecundissima, quum sit magna & multa breuiter colligit, vt nihil in ea obmissum sit, quod nõ in precibus & orationibus nostræ cœlestis doctrinæ compendio comprehendatur. Atq; hoc ipsum in eius petitionum numero non obscure constat, quandoquidem hæc ipsa septem contineat petitiones. Iam verò, quia liquet, septenarium numerum esse numerum vniuersitatis, perspicuum sit, hisce septem petitionibus vniuersa contineri, quæ à domino licite possunt desiderari & postulari, extrahy illas plane nihil recte peti: nec aliud nos petere posse, quàm quod in oratione positum est dominica. Atq; sane si omnium sanctarum precationum verba discurras, quantum æstimo, inquit Augustinus,

1. Tim. 8

Mat. 17

Mar. 9

Luc. 9

Rom. 9

Esa. 10

FRID. NAV. IN CATH. GATEC.

non inuenies, quod ista oratio dominica non includat.

Hac autē excellentissima vereq; dominica oratio, in exordium partitur et petitionē, more orationū oratoriarum. Siquidem solent humani oratores quippiā ab aliquo impetrare volentes, à laudibus eius quem rogare constituunt, suam exordiri orationē, vt eo quidem pacto reddant ipsum beneuolum & attentū. Sic etiam diuini, iidemq; sancti oratores factitare consueuerūt. Moses enim dominū rogaturus, vt ducatur populo Israelitico praberet in deserto, dei laudes suæ petitioni præmissit, dicens: Dominator domine, deus misericors & clemens, patiens & multæ miserationis, & verax. Et cōtinuo petitionē subiunxit: Si inueni gratiam in cōspectu tuo domine, obsecro, vt gradiaris nobiscū. Judith quoq; vidua venerabilis, quum pro conterendis hostibus Hebræorū dominū rogare proposuisset, à dei laudibus ita cepit initium: Deus cœlorū, creator aquarū, et dominus totius creaturæ, exaudi me miserā deprecantem, & de tua misericordia præsumētē. Hanc profecto formulā precandi scriptura testatur obseruasse per plurimos patres & prophetas, adeoq; summū magistrum nostrum Iesum Christum, pro infinita ipsius sapientia et summo magisterio, qui & nos hanc orandi formulam numeris suis longe consummatissimam docuit, inquitens:

De exordio orationis dominicæ Cap. IX.

Sic ergo vos orabitis: Pater noster qui es in cœlis. Sic ergo vos orabitis: Pater noster qui es in cœlis. **E**Xordium est orationis dominicæ, quo oraturi capiamus (non tamen oratorio prorsus modo) beneuolentiam, non quia ipsum flectamus, quum eius in se sit voluntas immutabilis: nec vt eius beneuolentiā præueniamus, quū ipse prior dilexerit nos: sed vt in nobis ipsi de sua beneuolentiā certam fiduciam excitemus.

Primò quidem ex consideratione charitatis, quia nostrum bonū vult, quia pater, atq; nos eius filij, quos ille nō potest nō diligere, nec eis denegare quicquid, ipse autē noster est pater: Primò, per creationē, dicēte propheta: Nunquid nō pater vnus omnium nostrum? Nunquid non vnus deus creauit nos? Et alijs ad vnumquēq; scriptura

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 245
 ptura: Nonne ipse est pater tuus, qui possedit te, et fecit, Deu. 32
 & creauit te? Secundò, per redemptionē. Tu autē, in, Ets. 63
 quit propheta, pater noster et redemptor noster, à seculo nomen tuū. Tertiò, per regenerationē sacramētalem, qua nos sibi filios fecit. Vnde Petrus: Benedictus, Tit. 3
 inquit, deus paterq; domini nostri Iesu Christi, qui regenerauit nos in spem viuā. Quartò, per fidei institutionē, Voluntarie enim, inquit Iacobus, id est, sine meritis nostris, regenerauit nos in verbo veritatis. i. fidei. Iac. 3.
 Dedit quidem, ait Ioannes, eis potestatem filios dei fieri, iis qui credunt in nomine eius. Ioan. 3

Quintò, per gratiæ adoptionem. Accepistis enim, inquit Apostolus, spiritum filiorum, in quo clamamus Abba pater. Itaq; iam non est seruus, sed filius. Quòd si filius, & hæres per deum, id est, per opera dei.

Hicce nimirū et alijs quoq; modis, s. cura, defensione, hæreditatis præparatione noster est pater, imò & prædestinatione, qua nos in adoptionē filiorū prædestinauit.

O quanta fiducia, & fiducialis audacia, q; factura factorem, creatura creatorē, homo deum, patrem audeat nuncupare? Quis vnq; ausus erat in veteri lege talia præsumere? Nemo certe. Siquidem nunq; præceptum legitur populo Israel, vt diceret, Pater noster. verum eis insinuatus est tanq; dominus seruis, nobis verò pater, cui non timore, sed amore seruimus, vtpote per sanguinem domini nostri Iesu Christi, filij adoptionis effectū, confidenterq; clamantes: Abba pater. Quo (quæso) nomine quid charius? Quid enim filiis charius esse potest aut debet, q; pater? Aut quomodo dubitemus petita impetrare? Quid enim non det filiis petētibus, quū hoc ipse ante dederit, vt sui filij essent? Quomodo eos derelinquat, quos, vt essent, creauit: vt bene essent, redemit & adoptauit? Sane quod natura ipsa docet in patre naturali, hoc ipsum fides nostra adstruit in patre spiritali, qualis est nobis deus Opt. Iam verò tam diligit pater naturalis filios suos, q; seipsum: quia caro sua, quā odio habere nequit, quini mò paterna appellatio ipsum mouet ad preces filiorū, id quod alijs ostendit mater, de cuius filio defun Ephe. 5
 HH 5 30

Exo. 3

Judith. 9

i. Ioan. 4

Mal. 3

1. Re. 3. Salomon ille sapientissimus erat iudicaturus. Cui nō idiplum in patre spiritali cōstet, gratiam potiore esse q̄ naturam? Hinc quum filij essemus spiruales dei secundum regenerationem per Christi mortem, vocauit nos in hereditatem aeternam, vbi nobis praparauit bona, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, & quæ in cor hominis minime adscēderūt. Docemur autem hic, quoniam deus dignetur nobis esse pater, vt nos eo dignos faciamus, id quod fit bonis operibus: meminisse nos debemus & scire, q̄ quādo deum patrem dicimus, vt & quasi filij dei operemur, vt scilicet simus pij & misericordes, sicut & pater noster qui in caelis est. Alio qui ipse pater à nobis appellatus, dicturus est ad nos, quod olim ad Iudæos, deo operibus contrarios, dicebat: Vos ex patre diabolo estis. Si Abrahæ filij estis, opera Abrahæ facite. Sane decet filios, à bono patre moribus & operibus haudquaquam degenerare.
- Secūdo ex hoc exordio capramus nobis fiduciā, et deum cōmendamus, ex cōsideratione largitatis suæ ac diffusione, quia noster. Magna vtiq; nostra fiducia et deiectione dignatio, quod se nō solum patrē cōstituit in caelo angelorū, & aliorū alibi electorū, nec solum excellentissimi mortū in vera religioſitate eminētium, sed & nostri generaliter omnium, quos imaginis suæ similitudine inſigniuit, quosq; oēs paterno respicit adfectu, adeo vt non sit homo in terra viuens, qui se abscōdat à calore eius.
- Ideoq; ille nostri est omnium pater æqualis, qui generat, pascit, nutrit, corripit, inſruit, aliaq; communio patris officia circa nos non desinit exercere, nullos secludens, quos omnes, qui ipsum sequuntur, saluos vult fieri. Proinde vere noster quem confidenter orare possumus. Hinc ad nos diuus Petrus ait: Omnem sollicitudinem in eum proiciētes, quoniam ipsi cura est de vobis.
- Docemur autem hic, mutuam nos debere seruare charitatem & fraternitatē, nec vnum cōtra alium quasi alio maiorem, superbire, verum honore inuicem præuenire. Contententes enim orando vnum nostrum patrem, confitemur quoq; nos omnes esse fratres, & filios vnius patris.

patris tenacius nos mutuo diligamus, efficacius iuueamus, & compatiamur propter illud commune, quod æque ab vno patre cōmunicamus. Alioqui frustra orabimus patrem, si discordes & inuidentes filij fuerimus. Eapropter alibi Abrahamus ad Loth aiebat: Ne, quæso, sit iurgium inter me & te, & inter pastores meos & pastores tuos. Fratres enim sumus. Et ideo propheta dixit bonum esse & iucundum, vt fratres habitet in vno. Quare? Quia orantes apud patrem exaudiuntur.

Discant igitur hoc loco diuites, potentes, & genere nobiles, nō superbe aduersum pauperes & ignobiles, quoniā oēs simul dicunt, Pater noster: imō potius, quia dicunt omnes pariter, Pater noster, sibi mutuo tanq; fratres debet subuenire, vt pote diues pauperi, sanus ægrotanti, sapiens ignoranti, potens impotenti. Alioqui inſe fructuose dicent, Pater noster, si iusta patris haud impleant, si obedientiam filialem transcendant, & fratrum amorem in se inuicē nō exerceant. Sed, proh dolor, nunc inter Christianos ferme peius agitur, q̄ vel olim inter ethnicos, vel adhuc inter Turcas, quum superior opprimit inferiorē, fortior debiliore, diues inopem, miles ciuem, ciuis sacerdotē. Contra quos efficax est remediū, recordari nos esse fratres, ex hoc Euangelij loco, quo vsus est olim Boetius ille Seuerinus, in hæc verba per q̄ docte canēs: Omne hominū genus in terris,

Simili surgit ab ortu.
Vnus enim rerum pater est,
Vnus cuncta ministrat.
Mortales igitur cunctos
Edit nobile germen.
Quid genus & proavos strepitis?
Si primordia vestra,
Autoremq; deum spectes,
Nullus degener extat,
Nī vitis peiora fouens,
Proprium deferat ortum.

In summa proinde, hæc clausula, Pater noster, CHRISTVS erudit cōmunem pro fratribus facere orationem,

Gen. 25

Psal. 138

Metro. 6
libri 3.

FRID. NAV. IN CATH. CATEG.

nem, quā nō iubet orandum, Pater meus &c. per quod inimicitiam destruit, elationē comprimit, aemulationē expellit, matrem honorū vniuersorū amorē inducit, & inæqualitatem humanarum causarum exterminat, & multam monstrat ad pauperem honoris æqualitatem.

Tertiò nobis in hoc exordio certam benevolentiam & fiduciam cōparamus, deumq; laudamus cōsideratione immutabilitatis, qua nos immutabiliter prædestinavit immutabilitate perpetua, quum vere additur, **Q. V. 1. s.** Quod sane complexum, prorsus ostendit diuinitatem semper immutabiliter subsistere, non in tempore vt in mensura, sed in **N V A C æternitatis**, vt pote quæ in tempore nō incipit, cum tempore non desinit, in tempore nō labitur, nulli temporali mutationi subicitur: imò quæ sic vel sola vere est, ac per se subsistit, vt in deo duntaxat præsens tempus est inuenire, nō autem, nec præteritum, nec futurum, proprie: quum semper sit idem, et immutabilis, immortalisque. Id quod ipse, met olim **Mos** respondens, arguit, dicens: Ego sum qui sum. Sic dices filiis Israel: Qui est, misit me ad vos. Et **Christus**: Amen amen dico vobis, anteq̃ Abraham fieret ego sum, s. secundum diuinitatē, quæ tempori nō subiacet. Et rursus: Nisi credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris. Non dicit, Fui: sed, Sum: ostendens se, vti verū deum, vere esse, ac semper esse, non incepisse, nec aliquādo desinere. Id quod soli deo cōuenit, nulli autem creaturæ, nimirū quæ vanitati subiecta est, nunq̃ in eodem statu permanēs: cuius viuere & esse, est tanq̃ non esse, quum eius vita sit vmbra & morti similis. Hinc ad deū propheta: Dies, inquit, mei sicut vmbra declinauerūt, et ego sicut fornax aruit: tu autē domine in æternū permanes. Et paulò post: Initio tu domine terram fundasti, & opera manū tuarū sunt cœli, ipsi peribunt: tu autē permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent. Et sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui nō deficient.

Orantes proinde hac oratione dominica ad deum, certi sumus de exauditione: quia immutabilis est, qui se

Exo. 3
Ioan. 8

Rom. 8
Iob. 14

Psal. 101

Ibidem

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 247

orari docuit & mandauit, Qui es. Vnde non obscure sequitur schismaticos nostro tempore pessime errare, quā hoc complexū, Qui es, ex vernacula lingua nescio quā ob causam abstulerunt, ipsum obmittentes, quod tamē Hebraici, Græci & Latini codices hactenus habuerūt. Quod autē iidem in vulgari idiomate, quo nunc paulò peruersius omnia edunt, dictionē Noster, præposuerint dictioni Pater, nō prorsus errarūt, quū vtraq; dictio sita sit in casu * vocādi: quanuis inibi minus doctos scandalarūt propter nouitatē minus necessariā, introductā, maxime q̃ nec verus ordo inibi malus fuerit, verum idem manserit apud intelligentes sensus ac intellectus.

Quartò nobis captamus cum summa dei Max. laude & gloria, benevolentia & fiduciam a sublimitate mansionis excessiua, qua potentiam et maiestatem eius, qua dare petita potest, protestamur, dicentes: Qui es in cœlis, id est, in secreto tuæ maiestatis, in iustis hominibus, & in cœlesti supra nos regione: quandoquidem cœli sunt nonnulli spirituales, nonnulli verò corporales, & quidem triplices: quoniam tripliciter cœli sumi possunt, in quibus vere deus esse dicitur, idemq; creditur.

Primò quidem cœli capiuntur pro ipso ineffabili secreto diuinæ maiestatis, quæ nos adhuc latet, quæ admodum quoq; nos adhuc latet hoc, quod supra cœlos est illos visibiles. Nihil enim de iis scimus, nisi quod nobis credendum scriptura tradit. Orātes igitur, dicimus: Qui es in cœlis. i. in abscondito tuæ maiestatis, quæ vtiq; nos latet, q̃ diu viuimus in hoc seculo. Atq; ideo ipse deus ab **Esaiā** dicitur absconditus, quū ait: Vere tu es deus absconditus deus Israel saluator, & absq; te non est deus. Idemq; aliās ad **Mosen**: Nō poteris, inquit, videre faciē meā, & viuere. Non enim videbit me homo, & viuere. Et quare? Quoniā dico ipse est deus absconditus, habitās in cœlis, id est, in seipso, et in abscondito diuinæ maiestatis, quā nunc (Apost. teste) duntaxat fide videmus, quasi per speculum in ænigmate, tunc autē faciē ad faciē, vbi videbimus eum sicuti est, teste **Ioanne**, interim nobis in cœlo, id est, in secreto suæ maiestatis, absconditus.

Esa. 45

Exo. 33

1. Cor. 13

1. Ioan. 9

Secur

orari

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Secundò sumitur cœli pro iustis & sanctis hominibus, in quibus deus Opt. quasi in quibusdam cœlis, peculiariter per suâ gratiam hic, & alibi per gloriâ, esse ac habitare dicitur. Ad quos dicit Apostolus: Vos estis templum dei vivi, et spiritus dei habitat in vobis, nisi reprobi sitis, sicut dicit deus, quoniam inhabitabo in illis &c. Nam & dñs ait: Si quis diligit me, sermonem meum servabit: & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud ipsum faciemus. Atq; hinc est qd scriptura dicit animam iusti sedem esse sapientiæ, quæ & se in illam transferat, utpote cuius delicta sunt esse cum filiis hominū, id est, cum iustis. Nam illi sunt cœli, qui vere gloriam dei enarrant, Cœli nimirum metaphoricis appellati, quoniam cum iis per similitudines quasdam conveniunt. Siquidem in iustis hominibus & dei electis cœlata sunt secreta cœlestia dei. Ex eis enim rutilat sol sapientiæ, lucet luna scientiæ, micat stellæ virtutum, coruscant fulgura signorum, crepant tonitrua prædicationum, & manant pluvia scripturarum.

Est præterea in illis sol intellectus, luna fides, astra virtutes & cœlestes operationes, quibus gloriâ dei enarrant. In quibus ob ea ipse deus hic singulariter per gratiâ, & alibi per gloriâ, non aliter atq; in cœlis suis est ac habitat.

Tertiò capiuntur cœli pro corporibus illis cœlestibus, quæ supra nos sunt & supra elementarem regionem, quorum magnificentiam & pulchritudinem & stabilitatem soliditatemq; arguit mirabile firmamentum, & raris adornatum pulchritudine stellarum, astrorum & siderum. Quæ sane corpora mansio dicuntur dei optimi maximi, quoniam in eis habitare dicitur à scriptura, dicens: In persona dei: Cœlum mihi sedes est, & terra scabellum pedum meorum. Hinc ad ipsum * propheta: Qui habitas in cœlis, miserere nobis. Eos nimirum cœlos vidit olim apertus protomartyr Stephanus, et inibi resurrexerat stantem ad dexteram dei patris. Ibi quidem domus est dei patris, in qua, dicente domino, multæ domus mansiones, quas post hanc vitam habebis nunc quarimus, Apostolo dicente: Non habebis hic manentem civitatem, sed

futu

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 148

futuram inquirimus. Scimus enim quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quæ ædificationem ex deo habemus, domum non manufactam, sed æternam in cœlis. Ibidem enim deus suis vivis cœlis, id est, iustis hominibus, ea & tantâ præparavit bona, quæ & quantum oculus non vidit, nec auris audivit, nec in corde hominis ascenderunt. Recte proinde orare docuit dominus: Pater noster qui es in cœlis.

Hoc autem loco quæri solet, Quomodo deus est in cœlis? Respondeo deum non esse alicubi sicut in loco, quo circūscriberetur sicut corpus, aut quo definiretur sicut angelus. Siquidem huiusmodi locabilitas duntaxat convenit creaturæ, quæ corporea est & finita, cuiusmodi est homo: vel solum finita & non corporea, cuiusmodi est angelus, non autem deus, qui spiritus est substantialis, incorporeus, simplicissimus, impartibilis, immensus & infinitus, qui propterea nullo possit cœcludi loco, nec circūscribi, nec definiri ceu angelus, qui quum sit spiritus incorporeus, loco circūscribi nequit. Finitus verò quia est, sic à loco definiri potest, ut ei quidem loco ita præsens sit, ut extra illum non sit. Ipse verò deus, quia nec corporeus, nec finitus est, certe non potest nec circūscribi, ut totus sit in loco æquali, & pars in parte sibi commensurabili: nec definiri, siquidem illuminatissime omnem locum & creaturam omnem respicit.

Et hoc est, quod ipse deus à diavo Iob dicitur esse cœli excelsor, inferno profundior, terra longior, mariq; latior: nimirum qui sua immensurabili mensura cœlum & terram repleat. Id quod haudquaquam intelligimus, quasi ille sit per spacia locorum diffusus, qui usq; adeo non est finitus, ut ubiq; esse dicatur & sit, propheta ad eum dicente: Quo ibo à spiritu tuo? & quo à facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero ad infernū, ades, &c. Quod nec ipsum debemus corporaliter intelligere, quasi ipse deus corporeis lineamentis extendatur, verum spiritualiter.

Ille quidem esse dicitur Excelsor cœlo, quoniam in circūscriptione sui spiritus cuncta transcendit: Inferno profundius

1. Cor. 3

2. Cor. 6

et 13

Ioan. 14

Sap. 7-9

Psal. 18

Esa. 66

Act. 7

Ioan. 14

Heb. 13

2. Cor. 3

Esa. 64

1. Cor. 2

Ioan. 4

Iob. 22

Hier. 23

Psal. 138

profundior, quia transcendendo subuehit omnia: Terra longior, quia creaturæ modum perennitate suæ æternitatis excedit: Mari lator, quia rerum temporalium fluctus sic cogens possidet, ut hosce sub omnimoda potentia suæ præstantia coangustando circumdet: nimirum manens inter omnia, extra omnia, infra omnia, et super omnia. Superior per potētiam, inferior per sustentationē, exterior per magnitudinē, interior per subtilitatē. Sursum regens, deorsum cōtinens, exterius circumdans, interior penetrās, ut qui sic ubiq; est et per cūcta diffusus, ut nō sit qualitas mūdi, sed substantia creatrix mūdi, sine labore regens, sine onere cōtinens mūdum, totus in cælo & terra, nullo cōtensus loco: sed in seipso ubiq; totus, nulli parti rerū absens, totus cuilibet parti sic præsens pariter ut sit ubiq; totus apud oēs, q̄a nulli absens: et totus ubi

3.Rc.8 q̄ in seipso, quia nō cōtinetur ab eis quibus est præsens, quasi sine eis esse nequeat. Et hoc est quod ad illū ait Salomō: Ergō ne putādum est, q̄ vere deus habitet super terrā: Si enim cœlum et cœli cœlorum te capere nō possunt, quāto magis domus hæc, quam ædificauit tibi: Loquitur autē Salomon de corporali susceptione, quam nihil illum capere potest, qui nec corporaliter ubiq; est, sed spiritualiter, quum ipse spiritus sit, totus ubiq; & in omnibus creaturis: Per potentiam, quia omnia suæ potentia sunt subiecta: per præsentiam, quia cognoscit omnia, nō localiter distans: per essentiam, quoniam vniter fa intime penetrat, omnibus rerum interioribus immedatus, omnibus dans vitam & inspirationem, qui omnia fecit, in quo viuunt omnia, sunt & mouentur.

Hactenus, quomodo deus sit in cœlis & ubiq;. Hæc autem quæ diximus, sic esse necessario credimus: Quomodo verō sic sint, non intelligimus. Quemadmodum enim multa de deo intelligimus, quæ penitus loqui nō valemus: ita multa loquimur, quæ intelligere nō sumus idonei. Siquidem deum esse ubiq;, vera fide scimus & dicimus: quomodo autem ubiq; sit, intellectu nō capimus: nec est ut scire studeamus, quum de altioribus sit, quæ nos scire nō expedit, scriptura dicente: Altiora sunt ne

Ecci.3

quæstio

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 249
quæstio, & fortiora te ne scrutatus fueris: sed quæ præcepit tibi deus, illa cogita semper, & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. Non est enim tibi necessarium, ea quæ abscondita sunt videre oculis tuis. plurima enim super sensum hominum ostensa sunt tibi.

Iam vero quæri sentio a nonnullis, quid deus esse in cælo dicatur, quū sit ubiq;: quid præterea Christus nō laerit nos ita orare, Pater noster qui es ubique: sed orare docuerit, Pater noster qui es in cœlis.

Respondeo: Quum oratur, Qui es in cœlis: non excludi, quin sit ubiq; & in omnibus locis, verum sic dici et orari propter causas admodū proficuas. Quarum est

Prima, ut nominantes verbum, in cœlis, cogitemus quantum sit deus ipse, quem oramus. Siquidē dei maximè potentia manifestatur in cœlorū magnitudine et stabilitate. Nihil enim solidius cœlis, Iob dicente: Cœli solidissimi quasi ære fusi sunt. Dei sapientia, in ipsorum pulchritudine, ordine & speciositate. Siquidem spiritus dei cœlos ornauit, quorum species gloria stellarum. Dei bonitas & clementia, in ipsorum fructu & causalitate. A cœlo quidem sol & pluuia super omnia æqualiter in reposita venit: ita & deus omnibus bonus & clemēs est, æque omnia diligēs, nutriens & sustentans, quos omnes vult fieri saluos, qui propter hominem produxit omnes creaturas, & cætera bonitatis suæ munera impendit.

Secunda, quoniam in cœlis maxime reliceat dei gloria, quum ibi locus sit sanctorum, quibus se clare tacite ad faciem contemplandum actu beatifico præbet.

Tertia, ut nominantes deum patrem in cœlis, cogitemus ne petamus caduca & terrena, sed cœlestia et per manura: hoc est, cœlestem & paternā hereditatē, pro qua filij diligenter laborare debemus. Si enim (inquit Apostolus) cōsurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est, in dextera dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Orantes proinde, cœlestia petamus, & in cœlis hereditatem filiorum dei cogitemus. Quarta, ut orātes, in cœlis, cogitemus nos habere patrem cœlestē, volētem nos habere filios

Iob.37

Iob.26

Mat.5

1.Tim.2.
Psal.8

1.Cor.13

Col.3

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

cœlestes: nec nos debere consecrari patri terreno, cuius modi est, quidquid sapit vel diabolus, vel carnem, vel mundum. Erubescamus proinde nos substruere terreno patri, terrenisq; rebus, qui patrem habemus in cœlis. Hinc alibi dominus: Nolite, inquit, vobis patrē vocare super terrā. vnus est enim pater vester qui in cœlis est.

Mat. 23

Quinta, vt orantes, in cœlis, cogitemus quot & quāta beneficia deus clementissimus impendat ibidē in cœlis abunde suis electis, quū tot & tāta nobis tam iustis q̄ iniustis, beneficia ab eorū cœlorum firmamento exteriore per solem, lunam, ceteraq; sidera prouerſiant, quæ ille haud dubie pro sua misericordia ineffabili vniuersa largitur: quando quidē, teste Iacobo, omne datum optimum, & omne donum perfectum, defursum est, descendens a patre luminum.

Iaco. 1.

Sexta, vt orātes, Pater noster qui es in cœlis, recordatione tantæ patrię, exhorreamus hanc vallem miserię, inconstantē & peregrinam, miseriis et angustiis plenissimā, nos a patre nostro cœlesti separantē, atq; vt hic peregrini, bonis & cœlestibus operibus sic ad verā illam nostram & cœlestē patriā desideremus & properemus, vt ex animo singuli dicamus cum propheta: Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est, multū incola fuit anima mea. &, Quēadmodū desiderat ceruus ad fontes aquarū, ita desiderat anima mea ad te deus. Sitiuit anima mea ad deū fontē viuū: quādo veniā et apparebo ante faciem dei: Sic nimirū Tobias, sic Simeon, sic Paulus, sic multi alij iusti homines oprabant dissolui ex hac peregrinatiōe, & esse in cœlis cū patre cœlesti, illoq; in copia omnium honorū frui, & eius gloria saturari. Qui et voti sui cōpotes sunt facti, nūc inibi cū patre cœlesti feliciter viuētes, quoniā cœlestia hoc in mūdo, nō terrena, cogitarūt: ac ad cœlos, vbi deus pater eorū thesaurus est, adspirarūt cœlestibus operibus. Apud quos et ipsi erimus, si illorū faciēdo et orando imitatores fuerimus.

Iob. 7. 14

Heb. 13

Psal. 119

Psal. 41

Tobi. 3

Luc. 2

Phil. 1.

Et hæc, quo ad prologū huiusce dominicę et excellentissimę orationis, a dño edoctę et promulgatę: in quo, vt dictum est, benevolentiam & fiduciam captamus.

Primo,

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 250

Primo, a dei charitate, quia dicimus, Pater: quod est nomen dilectionis, dulcedinis, benignitatis, totius gratiæ et prouidentię. Secūdo, a largitate & bonitate ipsius, quoniā tam liberalis, largus & bonus est, vt seipsum nobis donet, hacq; ratione velit esse noster, nec solum angelorū & iustorum, sed nostri, qui peccatores sumus, quos æque vult saluos. Tertio, ab immutabilitate perpetua, quoniam ipse semper est voluntate immutabilis, semper gratia et potentia idem, semper potēs dare et volēs dare petita, modo vere eius simus per opera bona filij. Quarto, ab ipsius potentia & sublimitate maiestatis, quia in cœlis omnia creans, omnia regens, omnia largiri potens & cupiens, &c.

Atq; hæc ob causas, summā dei maiestatem frequentius in cœlis illis etiam corporalibus esse dicitur, quoniam inibi magis suę diuinę operationis potestas et virtus reluceat: quāq; alioq nō modo in cœlis, sed et vbiq; sit ac esse dicatur. Quēadmodū et aīa vbiq; dicitur esse in corpore, intēsius tamē in corde et capite: quia inibi nobiles illius operatiōes magis q̄ alibi apparere videātur.

Orantes igitur, Pater noster qui es in cœlis, vel maxime curemus nos piis operibus cœlestes reddere, cuius gratia, quondā orātes cōuertebant se ad orientē cœli partē, vnde cœlū surgit: non tanq̄ deus ibi sit, cæteras mundi partes deserens, sed vt admoneretur animus ad naturā excellentiorē se conuertere, id est, ad deum &c.

De petitione prima. Caput X.

Sanctificetur nomen tuum.

Posto orationis proœmio, quo captari cōuenit spes et fiducia petendorum, subsequitur modo pars orationis altera, quę continet petendorum tractatum. Qui sane non solum ponit quæ a deo possunt ac debent precari ac deprecari, verum etiam quo ordine et modo peti debent. Iam vero, quia in presenti oratione preces ad deum optimū maximum, tanquā filij ad patrem dirigimus, sitq; proborum filiorum, vt ante omnia querant patris honorem et gloriam, et illius laudi & decori omnia posthabeant, vt cui honorem & timorem

Exo. 20

Deut. 5

II 2 debeār,

Mal. 1.

debeant, eo ipso ad nos per prophetam dicente: Filius honorat patrem, & seruus dominum suum. Si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? Et si dominus ego sum,

Ioan. 9

ubi est timor meus? Ideoq; summus ille doctor a deo, saluator Iesus Christus ordinate nos docuit ante oia orare et optare ea, quae spectant ad gloriam & honorē patris. Id quod est prima in hac dominica oratiōe petitio, qua petimus & optamus, vt dei patris optimi maximī nomen sanctificetur. At quomodo, inquis, petimus nomē dei sanctificari, quod iam antea sanctum sanctorum est

Psal. 98

Psal. 110

quum ipse sanctus sit sanctorum, propheta dicente: Cōfiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile & sanctum est, quoniam & ipse dominus sanctus? Idem iterum: Sanctū & terribile nomen eius. Nunquid, inquis, illi sanctitas aliqua aduētitia, quasi a nouo addi potest? Haudquaquam, respondeo, quum utiq; illius nomen vt ipse est immensę sanctitatis in omnibus bonis, vtq; adeo sit perfectum, vt nō possit augmentum nec decrementum capere. Quidquid enim boni in deo est, summe & plus q̄ abūde in ipso est. Cuius causa Paulus ait:

Rom. 9

Qui est super omnia deus benedictus in secula. Amen. Non enim hic petimus nec optamus, vt eius nomē in se ipso augeatur, quod sanctissimū est, nec sanctius effici potest: verum petimus & optamus ante omnia. Primo, vt ipse deus pater det, & sua gratia efficiat, quatenus sanctitas suae gloriose maiestatis excellentissima (vt sic dixerim) toti mundo innotescat, declaretur, praedicetur, credatur, diligatur, reuereatur, honoreturq;: ita nimirū, vt quicquid est vsp̄iam perfectionis & dignitatis, si mulq; excellentiæ & honoris, ipsi attribuat, vt in toto orbe ipse habeatur & nominetur solus sanctissimus, altissimus, potentissimus, iustissimus, sapientissimus, ac pater misericordissimus. Et sic recte cognitus, vt solus deus veneretur, magnificetur, & diligatur, nec a quopiam contemnatur. Siquidē sanctificare nō aliud hoc est modo, q̄ efficere: vt quoquo modo eius gloria et maiestas palam omnibus innotescat, et magis ac magis illuceat apud plerosq; oēs, tā fideles q̄ infideles: ac illis ita innotescat

rescat, vt credant, eo ipso qualis est, nihil esse sanctius, nihil quod sit aut magis timendū, aut minus offendendū. Atq; hoc nimirū pacto erit sensus: Sanctificetur nomē tuū, id est, O pater noster in caelis existēs, da, quae sumus & optam⁹, vt celebris sis ac gloriosus in omni terra, vt adorent te vniuersę gentiū familię, vt sit nomen tuum gloriosum & benedictū apud oēs gentes: fiatq; tua sanctitas & diuinitas sic notatori mūdo, vt totus mundus noscat te verū esse & vnicū deū: te etiam laudet totus mūdos, reuereatur, et honoret, cōfiteatur et agnoscat, vt tuam decet eximiā sanctitatē. Ita sane propheta petit olim sanctificari nomē dei patris, dicēs cōtra inimicos dei & suos: Deus meus, pone illos vt rotā, & sicut stipulam ante faciē venti. &c. Ita persequeris illos in tēpestate tua, et in ira tua turbabis eos: Vt cognoscāt quia nomē tibi dñs, tu solus altissimus in omni terra. Sic Christus patrē petit, inquis: Pater, clarifica filiū tuū, vt filius tuus clarificet te. Vbi queri posset, quomodo patrē clarificauerit fili⁹, cū sempiterna claritas patris nec diminuta fuerat in humana forma, nec augeri potuerat in sua perfectiōe diuina. In se ipsa, dico, patris claritas nec augeri nec minui poterat: apud hoīes procul dubio minor erat quando in Iudęa tantūmodo notus erat, et haud dū a solis ortu vsq; ad occasum laudabāt nomē dñi. Id qd per euāgeliiū Christi factū est, quo pfecto patrē clarificauit filius. Hoc qd ipse deus pater futurū p̄dixit, in hęc verba. Et nomē meū sanctum, notū faciā in medio populi mei Israel, et nō prophanabo amplius nomen meū sanctū, et sciēt gētes, quoniam ego dñs sanctus in Israel. Hoc autē quid aliud est dicere, q̄, Reddā nomen meū gloriosum et augustū, cū iā passim agnosceret q̄ ego dñs sum: saluator populi mei? Ad hunc ideo modum aliās iubemur a deo petere, vt det vocē virtutis euāgelizatibus,

Psal. 82

Ioan. 17

Psal. 73

Psal. 112

Ezec. 38

et 39

Psal. 67

Ioan. 10

Gala 1

2. Thes. 2

vt per eorum praedicationem & doctrinam apud oēs gentes innotescat sanctitas dei, & vnus verus & æternus deus eis manifestetur, vt sic toto orbe conuerso, fiat vnus pastor & vnum ouile. Id quod Apostolus pro virili praestare conatus est, aliās dicens: Et in me clarificabāt

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

ficabant deum. Sic idem alibi dicit, se orare pro Thessa-
lonicenfibus deum, vt is dignetur eos sua vocatione, &
velit implere omnē voluntatem bonitatis suae, & opus
fidei in virtute, vt clarificetur nomen domini nostri Ie-
su Christi in eis, & in illo ipse. Et hoc est quod ex pre-
cepto domini oramus: Pater noster qui es in caelis, san-
ctificetur nomen tuum. Non vt itaq; vt illi aliquid sancti-
tatis per nostram sanctificationem accrescat, quod ante
secula sanctum est & in aeternum, sed vt tam sanctum
toto orbe habeatur, quā in se sanctum est.

Secundō, orantes sanctificetur nomen tuum, oramus,
vt nos sic sanctos sua gratia reddat & conseruet, quare,
nomen eius per nos indies fiat & sit sanctum, celebre
& inclytum, atq; in nobis operetur suae sanctificationis
augmentum. Siquidem sanctificatio filiorum, eius nomi-
ni attribuitur, vt videlicet quia nos nimia charitate
filiorum suorū nomine honorificauit, efficere dignetur,
vt tales simus quales nominamur, scilicet filij Dei tam
nomine q̄ opere, vita & verbo; vtq; nos pro animi ad-
fectu, ore, opere & gestu, sanctissimum eius nomen ho-
noremus, ipsum semper animo fixum meditantes, ore
reuerenter & cum tremore nominantes, atque cum il-
lud audimus ab alijs nominari, inclinatione, genuflexi-
one, aut alio exteriore signo decēter honorem illi sacra-
tissimo nomini exhibentes. Jam verō orantes, sanctifice-
tur nomen tuum, quod in se & semper sanctum est &
venerabile, in nobis (id est, in nostra vita & conuersati-
one spiritali) sanctum appareat, vt quicquid vel cogi-
tamus, vel loquimur vel facimus, in eius gloriam ce-
dat, ne ipsum malis aut verbis, aut operibus violemus,
aut polluamus, aut blasphememus, aut contemnamus;
verum sic ipsum sanctificemus & glorificemus, vt vere
simus nomine & re filij tui, quemadmodum tu nomine
& re dignaris esse pater noster, ne per peccatum a filiat-
onis gratia separemur, sed filij tui per gratiā semper ma-
neamus. Atq; vtinam, fratres dilectissimi, hodiernis
temporibus ita tam ore q̄ spiritu deuotissimo, deum pa-
trem, quibus (proh dolor) sic passim videmus nomen
dei

1. Ioan. 3

Col. 3

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 252

dei nostris verbis & operibus non tam sanctificari, q̄
blasphemari: sic illud in vanū sumi iurando & pœteran-
do, vt nō putem illud ab infidelibus tant opere negligi,
quātum a nobis cum minoribus tum maioribus negli-
gitur, qui vel hoc nomine audito, nullum penitus illi
honorem & reuerētiā impendimus, quod tamen vel
dæmones cōtemiscunt. Hinc nō dubitamus, quin nūc
adfit tempus, in quo per prophetā merito nobis deus,
querendo de nobis, dicere potest: Magnum est nomen
meum in gentibus, & vos polluistis illud. Per vos iugi-
ter tota die nomē meū blasphematur. Deberet itaq; po-
testas in eiusmodi blasphemos gladio animaduertere,
memor quia lex quōdam diuina iusserit cum educi ex-
tra castra, & lapidibus obrui, qui blasphemarat nomen
domini, iniquitas: Non vsurpabis nomē dei tui frustra,
quia nō erit impunitus, qui super re vana nomē eius ad-
sumpserit. Qui maledixerit nomini domini, illudq; blas-
phemauerit, morte moriatur. Admonitā igitur velim
potestatem sui gladij, quem in timorē & pœnam gerit,
quatenus ipsa attendat populo: ipsosq; parentes admo-
neo sui & suorum filiorū, quatenus nomen dei nō blas-
phement, sed sanctificent, dicentes: Sanctificetur nomē
tuū, id est, facito nos sanctos, vt tu per nos glorificeris,
et vt hactenus nomen tuum male loquēdo & viuendo
blasphematū est a nobis, ita nunc bene loquendo et vi-
uendo sanctum glorificetur, non cōtemnatur, nō inho-
noretur, sed pens habeatur, et reuerenter et cum timore
exprimatur et audiatur. Nisi hoc fecerint, sciant se læsæ
summæ maiestatis reos, haudquāq; euasuros durissimū
dei iudiciū. Tertiō orantes, sanctificetur nomē tu-
um: oramus, vt sic nos in munda & sancta conuersati-
one seruare dignetur deus pater, sicq; nos faciat effula-
gere sanctis verbis & virtutibus, vt per nos cuncti ip-
sum omnino sanctificent, id est, celebrent, laudent &
glorificent, vt pote nos sic sanctos adspicientes, ipsum
incipiant sanctificare & glorificare, quēadmodum cum
caeli pulchritudinem adspicimus, dicere solemus, Glo-
ria tibi Deus, nempe capti gloriosa caeli speciositate.

Jacob. 3

Mala. 3

Esa. 52

Ro. 13

Deu. 5

Leui. 24

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Ita quoque, ut vel mali animaduertentes nostram sanctitatem, sanctificare deum cogantur. Et erit sensus: Operer coelestis, fac ut nedum nobis tua sanctificatione, sed & aliis proficiamus, ita ut nos te, & alij per nos te celebrent, nomenque tuum glorificent. Et hoc est quod dominus inquit: Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in caelis est. Sic inter cetera Petrus ait: Conuersationem vestram inter gentes habentes bonam, ut in eo quod detractant de vobis tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes, glorificent deum in die visitationis. Et hoc est quod propheta hortatur, inquit: Laudate dominum in sanctis eius.

De petitione secunda. Cap. XI.

Adueniat regnum tuum.

ANtequam declaremus hanc secundam dominicæ orationis petitionem, qua docemur petere regnum dei venire: prius sciendum duximus, regnum non esse aliud, quam regnum variarum & multarum possessionem: regnare verò, res illas possidere. Iam verò regnum dei est multiplex.

Primum quidem est, regnum dei & vniuersale et æternum, quo illius potentia omnia in caelo & in terra et in omnibus abyssis subiecta sunt. Id quod est regnum omnium seculorum, in quo deus regnat tanquam rex regum & dominus dominantium, suo quidem nutu potenter. Id regnum ut veniat non est petere, quasi dominus non iam contra omnes inimicos regnet ubique & semper, quum iuxta suam voluntatem regnet ab æterno sine impedimento: sed est petere, ut hoc ipsum suum regnum omnibus hominibus innotescat et manifestetur, ut ipse appareat rex regum, & solus verus rex. Id quod fiet in extremo iudicio. In quo per euentiam apparebit vniuersale ipsius regnum & dominium. Quod sane regnum non hic proprie petimus, sed in prima petitione: Sanctificetur nomen tuum. Que nimirum petitio diuersa est ab hac petitione, quam nonnulli voluerunt prioris esse expositiuam: qualis profecto non est, quum hic proprie incipimus petere, que nostra intersunt.

Secundum regnum dei, est regnum scripturæ, ubi reg

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 253

nat deus, quasi rex in secreto consilio, de quo Christus ad Iudæos: Auferetur, inquit, a vobis regnum dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Hoc dei regnum petimus venire, quum petimus veram scripturæ intelligentiam, ne, ut olim Iudæi & ceteri infideles, ignorantia tenebris obruamur, & velut cæci in foueam cæterorum precipitemur, ne audiamus dici nobis a Christo: Erratis, nescientes scripturas. Id quod non est aliud dicere, quam ignorantes scripturas damnabimini. Atque ideo magna est petitio, qua petimus venire regnum dei: quod est eius scripturæ, in qua putatur esse vita: qualis utique est, si accipitur ad spiritum, qui viuificat. Tertium dei regnum, est regnum eius ecclesie, in quo ipse deus haud aliter atque paterfamilias in domo sua, vel rex in exercitu regnat, de quo multæ passim in euangelio parabola narrantur: veluti est, Colligent de regno suo omnia scandala. Id regnum petimus, quum petimus ecclesiam dilari & exaltari & augeri numero & merito, ut videlicet infideles efficiantur fideles, ecclesie præceptis contra sathanam obedientes, ut vnus tandem fiat pastor et vnum ouile. Que nimirum petitio non proprie huc, sed ad primam pertinet petitionem, quæ præcipue concernit gloriam & regimen dei.

Quartum dei regnum, est regnum gratiæ diuinæ, qua anima in omnibus mandatis diuinis recte gubernatur et regitur. De quo dominus apud Lucam: Regnum, inquit, dei intra vos est, id est, gratia, quæ vera regni origo est & principium. Hoc sane regnum venire petimus, quum petimus ad nos venire gratiam dei, ut illa in nobis regnet, & destruat corpus peccati & malitiae, ut per ipsam pareamus præceptis dei & consiliis, ut ita non solum sit rex noster potentia, sed in nobis regnet & principetur gratum faciente gratia.

Et recte petimus hoc regnum dei venire, quum sine eo non possimus venire ad quintum & vltimum dei regnum.

Vltimum verò regnum dei, est regnum gloriæ & beatitudinis in æterna patria, in quo deus regnat sicut rex in conuiuio, de quo ille: Beatus qui manducabit panem in regno dei. Id quod hoc proprie loco non aliud

Mat. 3

1. Pe. 2

Psal. 150

Exo. 15

Psal. 144

1. Tim. 6

Mat. 22

Mar. 12

Ioan. 5

Ioan. 6

Heb. 3

Mat. 13

Ioan. 10

Luc. 17

Luc. 14

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

intelligimus, quod regnum gloriae & beatitudinis, in quo ipse deus pater haud aliter atque rex regum, regnat in aeternum, cuius regni non erit finis, in quo totius est desiderij satisfactio, propheta dicente: Satiabor cum apparuerit gloria tua. In quo iusti fulgent quasi sol in splendido diffuso diuinoque tabernaculo, quod ineffabiliter ex auro mundo & lapidibus preciosis est extructum, non indigens nec sole, nec luna, ut luceant in eo: nam claritas dei illuminat illud. Id sane regnum dei, necessarium est ut summa deuotione & humilitate petamus ad nos venire, quoniam nos ad ipsum non nostra uirtute naturali, sed solo dei beneficio peruenire ualemus: quum nobis id ipsum non nostris meritis & operibus, sed ex sola ipsius misericordiae liberalitate debeat deus, ut qui non ex operibus iustitiae, quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Orabimus igitur ab eo, ut eius ad nos ueniat regnum, quod praestituto tempore omnibus perfectis ac dei filiis generaliter est re-promissum, ad quod indies a saluatore nostro inuitamur, quum ait: Venite benedicti patris mei, possidete paratum uobis regnum a constitutione mundi.

Petimus autem recto admodum ordine, regnum dei ad nos venire, post primam illam petitionem, qua petiuimus, quod pertinet ad dei honorem & reuerentiam. iam enim (quod constat) oppido conuenit ordini, ut filij adoptionis, post petitionem eorum quae ad patris honorem pertinent, tanquam ad haereditatem dei adsciti, regnum eius petamus tanquam filij. Sicut igitur filij ad haereditatem uocantur paternam, & in domo patris manent in aeternum, ita & nos tanquam filij summi patris, & haeredes dei, cohaeredes autem Christi, petimus post huius exilij incolarum, nobis hoc regnum patris aduenire, dicentes: Adueniat regnum tuum. Id est, O pater coelestis, quoniam ponderere peccati & mole corporis prae-grauati, non ualemus ascendere ad regnum tuum, quod regnum est omnium seculorum et summae felicitatis, quod nobis tua bonitate re-promissisti, & unigeniti tui filij Iesu Christi sanguine ac acquisuisti: des, quae sumus, ut tua gratia ad nos ueniat.

Mich. 4
Luc. 1
Psal. 1
Mat. 23
Apoc. 7. 21

Tit. 3

Mat. 16
Apoc. 19

Ioan. 3
Rom. 8

Sap. 9
Psal. 144
1. Pet. 1
Apoc. 1

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 254
niam, ut qui in hac miseriarum valle tibi utcumque seruimus, tecum tandem inibi regnante regnemus, non utique in regno aliquo temporali & terreno, sed in coelesti tuo regno, scilicet perpetuo et nullo unquam fine terminando, ut quo tu modo regnas per fidem in nobis, tandem in regno tuo coelesti regnes in nobis per speciem, & transeat regnum fidei ad regnum speciei, non per translationem loci, sed ut fiat nostra habitatio regnum tuum, locus sanctorum domus patris, in qua constituta sunt multae mansiones lucidissimae, in quibus requiescunt sanctorum animae in pulchritudine pacis & requie opulenta: in cuius atrijs melior est dies una, quam alibi decem millia.

De petitione tertia. Cap. XII.

Fiat uoluntas tua, sicut in caelo, & in terra.
Quoniam ipse deus pater sua nimirum bonitate nobis regnum suum repromissit, nosque ad illud creauit & uocauit, ut quos uelit omnes fieri saluos: ad ipsum tamen haud uult nos ingredi, nisi eius uoluntatem fecerimus, Christo dicente: Non omnis qui dicit mihi domine domine, intrabit in regnum caelorum, sed qui facit uoluntatem patris mei qui in caelis est, ipse intrabit in regnum caelorum.

Iam uero constat, non in nostra prorsus esse potestate, facere uoluntatem dei, sed in dei gratia, quae, a apostolo testatur, uel sola, adeoque ipse deus operatur pro bona uoluntate nostra uelle & perficere in nobis. Spiritui quidem, uoluntatem dei facere uolenti caro & illius concupiscentia, instigante diabolo, aduersatur, ne quod bene uolumus, perficere ualeamus, quemadmodum Paulus ad Romanos grauiter disputat, & alias. Quam ob causam summus ille doctor nos docuit deum patrem orare, quatenus concedat, ut sua a nobis fiat uoluntas: nec quidem simpliciter, sed ut fieri solet in caelo, id est, ab angelis: sic in terra, id est, ab hominibus, qui de terra sunt, & in terram reuertantur. Angeli quidem sic utique adeo addicti sunt rectitudini & diuinae bonitati, ut ab eius uoluntate deflecti non possint, utpote qui ministri multo paratissimi, uerbum ipsius Dei maximi faciunt & uoluntatem eius, Ipse

Mich. 4
Luc. 1
1. Cor. 13
Ioan. 14
Esa. 32
Psal. 89
Mat. 25
Mat. 25
1. Tim. 6
Mat. 7
Phil. 2
Gala. 5
Ro. 7
Gene. 2
Sap. 10
Psal. 102

Ipsi verò homines, terrestrem adhuc regionem incolentes, haud semper dei voluntatē amplectimur, vt (proh dolor) rerum experientia plus q̄ abunde commōstrat, quā sic pleriq; omnes facti sumus inutiles, vt vix vnus sit qui faciat bonū cōtemnētes quā prācipit ipse deus, facientes quā prohibet: atq; sic eius a nobis voluntas haud quāq; sit, vt sedulo fieri adsolet in caelo a sanctis spiritibus, & iustis electisq; ibidem. Siquidem diabolus, caro & mūdus, plerunq; sic nos a voluntate dei retrahere conātur, vt nostris plane viribus voluntatē dei facere nequeamus. ideo dñs docet, vt patrem cōlestem, qui solus cuncta potest, dans gratiā & gloriā, petamus, dicentes: Fiat voluntas tua, quemadmodum in caelo, sic etiam in terra. Qua quidem petitione non petimus, vt deus faciat quod vult, sed vt cōcedat, quatenus virtute eius facere possimus, quod ipse nos vult scilicet velle et facere: nec ipsius voluntati quoquo modo repugnemus, quum solus ipse sit qui bene vult, nec male possit velle, quum solus sit summū bonū, a quo nihil nisi bonū, cuius voluntas omnium est voluntatū regula & norma. Ideoq; recte petimus, vt eius, non nostra fiat voluntas, quē multoties praua est et indirecta. Sic Christus in persona cuiuslibet infirmi hominis, vt faciēdo doceret, orabat, Pater, si fieri potest, transeat calix iste a me. Verumtamen nō quod ego volo, sed quod tu. Idem aliās: Non descendi, inquit, de caelo, vt facerē voluntatē meā, sed eius qui me misit. Ita & nos exemplo eius facere debemus, maxime q̄ prāceperit, vt oremus patrem: Fiat voluntas tua &c. In quo ab ipso patre cōlesti duo prācipue petimus. Primò, vt nos faciat velle & facere, quod nobis faciēdum velit ac prācipiat: et nō velle nec facere, quod ipse prohibet velle & facere, quemadmodum angeli et eius electi in caelo faciunt quod ipse vult, & dimittunt quod nō vult, & suas voluntates diuinā voluntati conformant. Hoc pacto Dauid orabat, dicens: Doce me facere voluntatem tuā, quia deus meus es tu. Id quod ipsi precamur, dicentes: Fiat voluntas tua, sicut in caelo, & in terra. Et est sensus: O pater in caelis, da, quāsumus, vt quemad-

Psal. 33

Mat. 26

Mar. 14

Ioan. 6

Psal. 142

quemadmodum angeli & electi tui in caelo sic se tuā voluntati conformant, vt prāceptis tuis vbiq; & semper, libentiq; animo obediant, inculpateq; seruiant: sic et ipsi homines hac in terra conuersantes, & de terra facti, agamus quā prācipis, fugiamus quā prohibes, amemus quā commendas, detestemur quē odis: & summū, vt tibi in omnibus obedientiam prāstemus, quālem pręstare decet filios probos patri optimo, qualis tu es, cuius voluntas semper optima non esse non potest.

Secundò, orantes, Fiat voluntas tua &c. petimus, vt det ipse deus nobis velle & grata habere, quācunq; nobiscum egit aut agit, vel quamlibet nobis amara & dura, et quā illa fecit, haud impatiēter murmuremus, tanq̄ quā minus recte fiant ab ipso, vel quā minus recte sint facta, quā deus pro sua ineffabili bonitate & sapientia nō possit nō omnia facere bene, recte et sapienter. Hinc grata quoq; debemus habere bella, prālia, incendia, clades, famem, caritiam, pestilentias, paupertates, mortes, & hoc genus aduersa omnia, quā nimirum nō possunt non fieri & permitti voluntate diuina, quā nihil mali veri seu nociui velle potest: verū potens etiam, quā nobis pessima videri soleant, nobis in bonum conuertere & in suam gloriam. Proinde in id genus aduersis omnibus sic tenemur nostram voluntatem diuinā cōformare voluntati, vt omnia ipsa dum fiunt seu accidunt, nobis placeant: eaq; sic fieri velimus, tanq̄ volita a deo suo rectissima & iustissima voluntate. Ad qd nos hortatur

Primò necessitas, quoniam tam nobis est ad patriam cōlestem necessaria impletio voluntatis diuinā, vt citra ipsam nō possimus illuc ingredi, Apostolo dicente: Patientia vobis necessaria est, vt voluntatē dei facientes, reporteris promissionē. Siquidem soli sunt fratres et sorores Christi, qui patris voluntatē faciunt. Ideoq; nemo ad patrē venire potest, nisi qui eius facit voluntatē.

Secundò charitas filialis, quando quidem sic filij charum habere debeant patrem, vt velle debeāt, quicquid pater eorum velit, nec contra illius voluntatem quoquo modo reluctari, quāuis durum videatur, quod pa-

1. Cor. 10

Ro. 8

Heb. 10

Mat. 22

Mar. 3

Heb. 3 ter vult aut facit. Memores enim debuerint esse, patre
 Pro. 3 eos diligere filios, quos & corrigit & flagellat.
 Ecc. 39 Tertio, scriptura, quæ ait: Benedicite dño in omnibus
 Plal. 110 operibus suis. Et dicetis in cõfessione; Opera domini
 vniuersa bona valde, vtpote cuius omnia opera, exqui
 sita sunt in oēs voluntates eius. Quarto, exemplum,
 Gen. 22 Nonne et Isaac voluit vel vsq; ad mortē, quod pater ip
 Dani. 3 sus voluit Abrahamus? Nonne tres quoq; pueri in for
 nace vsq; adeo voluerūt, quod deus voluit, vt etiā lacti
 Dan. 4 deo benedixerint hymno? Nōne et Nabuchodonosor
 gratissimā habuit suam pœnam & ignominiam, quam
 Plal. 33 deus illi infligebat, cuius voluntati suam voluntatem
 suppliciter conformabat? Nonne et Dauid vbicq; vsq;
 adeo voluit, quod deus voluit cum eo, vt etiā in sum
 me aduersis canere solitus fuerit: Benedicā dño in omni
 tēpore, semper laus eius in ore meo: Et ipse quoq; Job
 Job. 1 in maximis suis aduersitatibus dicebat: Dñs dedit, do
 minus abstulit: sicut domino placuit, ita factum est: sit
 1. Mac. 3 nomen domini benedictum. Sic Iudas alibi Machabæ
 us cõtra suos inimicos robustissimos bellaturus, dice
 bat: Sicut autē fuerit voluntas in cœlo, sic fiat. Ita Chri
 stus exemplar omnis sanctæ imitationis, ad patrem aie
 bat: Non mea, sed tua fiat volūtas. Quod si ille, qui deo
 patri ad omnia æqualis fuit, sic ad omnia suam volunta
 tem cõformauit voluntati patris: quur nō & ipsi hoc ip
 sum faceremus, qui putredo sumus & vermis, maxime
 Act. 1 quæ is voluerit nos suo exēplo facere, qui fecit & docuit?
 Quinto, ineuitabilitas: quādoquidem siue volumus,
 siue nolumus fieri voluntatē dei, nihilominus tamen ip
 sa fit: vtpote cui nemo possit resistere, contra quam nec
 Gene. 50 valeat cõsiliū, nec sapientia, illo de seipso dicente: Con
 Esa. 46 siliū meum stabit, & omnis voluntas mea fiet.
 Superest igitur, fratres charissimi, vt Christo docto
 re semper oremus ad deum patrē: Fiat volūtas tua &c.
 Id est, da, vt quod tu nos vis facere, faciamus: quod tu
 prohibes, caueamus: quod tu cõsulis, impleamus: quod
 tu vis, velimus tam in prosperis q̄ in aduersis: quæ admo
 dum qui tecum in cœlo sunt, tibi in omnibus obediūt:
 sic

sic etiā in omnibus tibi obediamus, qui sumus in terra.

Docet autē, vt orando dicamus, fiat voluntas tua, scilicet
 licet mediè & impersonaliter: nō autē personaliter, Pa
 ter, fac voluntatē tuā in nobis: nec, faciamus voluntatē
 tuā. Ne videlicet illud dei tātum, aut hoc hominis tātū
 esse videatur, quū falsum foret vtrunq;. Sicut enim ho
 mo nil boni facere potest, nisi habeat adiutoriū dei: sic
 nec deus bonū operatur in homine, nisi homo velit. At
 q; ideo ad operationē boni requiritur vtriusq; coopera
 tio, vt deus inibi habeatur magis adiutor quam factor.
 Hinc aliās ad hominē dominus: Si cõuerteris, inquit, cõ
 uertam te. Hac nimirū causa dicere solebat Augustinus
 ad hominē: Qui creauit te sine te, nō saluat te sine te. Id
 quod est cõtra eos, qui perperā negāt libertatē arbitrij,
 falso dicētes, nil prorsus hominē facere ad suā salutem.

De petitione quarta. Cap. XIII.

Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie.

Quoniam (quod abunde cõstat) ex duabus sumus
 cõpositi substantiis, corpore scilicet & anima et
 earum qualibet iuxta naturā suā cõditionē indiget re
 fectione, defensione, cõseruatione, variis quoq; adiuto
 riis & sustentamētis, & pro eis omnibus deus ipse, cuius
 omnia sunt, est orandus: sitq; substantia animæ dignior
 substantia corporis, admodum ordinate Christus do
 ctor summus, primo & hactenus docuit nos a deo ora
 re, quæ pertinet ad salutē animæ, iuxta ipsius verbū: Pri
 mo querite regnū dei & iustitiam eius, &c. cuiusmodi
 sunt, vt in nobis dei nomē sanctificetur, vt nobis regnū
 gloriæ adueniat, vt per gratiā nostrā diuinæ suæ volun
 tati conformemur. Iam verò deinde docet orare, quod
 pertinet ad salutem corporis, cuiusmodi est panis refe
 ctionis, dicēs: Panē nostrum supersubstantialem da no
 bis hodie. Hunc quem recte iussu illius a deo patre cœ
 lesti oramus. Si quidem filij a suis parentibus cibum,
 quo indigent, petant: & infantes vbera matris, quibus
 lactentur, exposculent: nec ad alienos confugiant, negle
 ctis parentibus, vt ab eis victum emendicent: & ipsi su
 mus per creationem, fidem, gratiam et adoptionem filij
 dei:

Hier. 13

Gen. 2

Mat. 6

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

dei: profecto nō absurde confugimus ad eum, petentes
 necessaria corporis, quę vt dare potest, ita proculdubio
 rogatus paterne largietur. Quōd dare possit, inde liquet,
 quoniam ipse solus sit, qui vt omnia solus creat, ita solus
 est, qui dat escam omni carni: 3 quo & proinde omnia
 expectat, vt det illis escam in tempore. Quo dante illis,
 colligent: quo aperiente manum suam, omnia implebū
 tur bonitate. Hinc ad illum propheta: Oculi omnium in
 te sperāt domine, & tu das illis escam in tempore opor
 tuno. Aperis tu manū tuam et implet omne animal be
 nedictione. Quod verō nobis rogantibus est daturus,
 inde claret: quādoquidem ipse est pater noster, & nos
 ad eius imaginem creati sumus, quos nō potest propter
 rea, vt filios suos & creaturas suas, odire: vt pote quos
 creauit vt essent, non vt perderet: maxime, q̄ ipse tanq̄
 creator optimus, cibum dat illis, quę propter nos tanq̄
 nobis longe minora, creauit. Indubie, si pascit vilia, pas
 cet & preciosa. Iam verō si (quod constat) ipse deus pa
 ter dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorū inuocā
 ribus eum: s̄q̄ ille pascit volatilia coeli, passerēs & cor
 uos, & vestit lilia agri, quę neq̄ nent, neq̄ metunt, neq̄
 congregant in horrea, & ne vnū quidem eorū in obliui
 one est apud eum: quur homines ipsos, quos longe plu
 ris habet, necessarij alimentij præsidio destituere, quos
 ad imaginem & similitudinē suam factos, & super ope
 ra manuum suarum cōstitutos, sine necessarij victus ad
 miniculo desereret? Haud hoc certe sneret paterna illi
 us benignitas, immensa bonitas, & exuberantissima in
 homines beneficia. Quid multa? Nisi pater ille cœlestis
 dare nobis necessaria posset ac vellet, nunq̄ filius vnige
 nitus, idem cum eo, docuisset ipsa petere ab eo. Non est
 igitur, quin humillime, quę nostro corpori necessaria
 sunt, ab eo peramus, vt sic eum patrē nostrum recognos
 scamus, profiteamurq̄ nos ipsius providentiā indigere.
 Qui enim ab alio petit, in se indigentiā, et in alio beneuo
 lentia attestatur. Atq̄ hinc est quod propheta hortatur:
 Iacta, inquit, super dñm curā tuam, & ipse te enutriet.
 At inquit quispiam; Quur petimus hæc corporalia,
 carnas

Psal. 115

Psal. 88

Psal. 103

Gene. 2

Sap. 11

Psal. 146

Psal. 135

Mat. 6

Psal. 8

Psal. 14

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 257

carnalia & temporalia, quū dominus alibi noluerit nos
 hæc ipsa petere, dicēs: Nolite solliciti esse, dicētes: Quid
 māducabimus, aut quid bibemus, aut quo operemur? Mat. 6
Ro. 3
 Et ipse quoq̄ Apostolus prohibuerit, ne curā ageremus
 in desiderijs carnis. Respōdeo dominum illic orationē
 pro temporalibus & necessariis haud quaq̄, sed super
 suam sollicitudinē, quāsitq̄ auaritiā & desperationē &
 ambitionem temporalium, more infidelium, prohibu
 isse, vt illic audituri sumus, nec Apostolum pro tempo
 ralibus orationē, sed voluptuosam curā inhiuisse in re
 bus corporalibus: atqui dominū & Apostolum admi
 sisse moderatā curam et orationem deuotā pro eis, qui
 bus humani corporis fragilitas ad sui sanitatē & cōser
 uationem indiget: cuiusmodi sunt cōueniens cibus, po
 tus, vestitus, habitatio, & id genus reliqua temporalia,
 quibus corporaliter sustentamur, vt ad omne opus bo
 num paratiores simus, eorumq̄ adminiculo obsequatur
 corpus animę, et anima deo. Quę vel ideo sunt a deo op
 timo creata, Dauide aliās testante. Prohibuit autē vter
 q̄, tam Christus q̄ Paulus in locis supra memoratis, si
 ne causa curā agere & petere superflua, delicata, & vo
 luptuosa et curiosa, veluti hisce verbis in præsentia pul
 chre dñs et graphice subinsinuat, docens vt orādo dica
 mus: Panē nostrū super substantialē da nobis hodie. Psal. 103

Primò quidem, per panē intelligit duntaxat tēpora
 lia fortunæ bona, ad hanc vitā degendam necessaria &
 sufficientia: cuiusmodi sunt, cōmunia esculenta et pocu
 lenta, victus et amictus pro naturali sustentatione, qui
 bus (vt aliās Apostolus euidenter ostendit) cōtenti esse
 debemus. Hęc autē homini in hac vita esse necessaria, te
 statur scriptura, dicens: Initiū vitæ hominis, aqua et pa
 nis, et vestimentū, et domus protegens turpitudinē. Id
 quod et ipse hoc loco dñs intendit primo, addens, No
 strum. Siquidem noster, hic est panis, quo cōmode et ne
 cessario ad pie viuendum atq̄ fratribus inseruendum
 alimur: nō alienū, s. deliciofum et splendidum, quo ad
 lasciuendum, et tam nobis ipsis q̄ aliis pereundum, præ
 ter necessitatem luxuriari possemus: qui certe non esset
 panis 1. Tim. 6
Eccl. 19

KK

panis et victus noſter ſed alienorū, hoc eſt filiorū diaboli: qualis fuit epulo diues, q̄ quotidie ſplēdide et oppipare vixit. Inſuper noſter eſt panis, qui (deo duce) noſtris laboribus honeſtis, nō rapinis, nō furtis, non verſutis, et id genus peccatis per nos acquiritur, vt qui potius eſt aliorū. Nec noſter eſt panis, qui a nobis dūtaxat mī ducatur, nec pauperibus amore Jeſu cōmunicatur: quī quod habemus reſiduū, eque eſt pauperū atq; noſtrum.

Secundo, addens ſuperſubſtantialē. Siquidē is eſt panis hoc vocatus nomine, teſte Theophilaſto, qui ſubſtantix & conſtitutioni noſtrę ſufficit, quaſi ſuperadditus ſubſtantix noſtrę ad ſuſtentationē. Hūc Lucas propterea, quaſi interpres Matthæi, vocat quotidianum, id eſt, parabilem, vilem et cōmunem, quo diebus quotidianis, non autem feſtis, homines vti plerunq; ſolent; quo quidē pane dominus euidentē adimit nobis ſtudium ſumptūq; deliciarū, quo ſeculi diuites aburuntur in corporis et animę perniciē, nō dicens, da nobis vel carnes vel piſces, vel potus preciosos, hoc eſt, ſuperflua et delicata, quibus voluptuoſi, carnales et crapuloſi abutūtur contra dñm alibi dicentē: Attendite vobis, ne forte grauentur corpora veſtra in crapula et ebrietate et curis huius vitę, & ſuperueniat in vos repentina dies illa.

Non igitur, inquiunt nonnulli, licebit petere nec carnes, nec piſces, et id genus preciosiora reliqua, nec iis vli modo veſci, ſed ſolummodo ea, que ad victum tenuiſſimū pertinēt, petenda ſunt: an peccant oēs, qui ſelauitius et largius reſciant, q̄ victu tenuiſſimo, videlicet pane & aqua, quibus natura, ne deficiat, ſuſtēteri valeat.

Reſpondeo, eos haberi hęreticos, qui hoc ipſum adſtrūit, et ex numero eorū, qui (Apoſtolo ſcribēte) precipiunt abſtinere a cibis, quos deus creauit ad percipiendū cū gratiarū actione fidelibus, et iis qui cognouerūt veritatē. Quāuis autē dñs hoc loco panē dūtaxat quotidianū docuerit petendū a deo patre, nō tamē eſt, quin et aliis quoq; cibis cōueniat nobis veſci et vti potibus q̄ pane et aqua ſolum. Quandoquidem conſtat iſce non bis licere vti, quoniam deus omnem creaturam in vtilitatē

ſitatem noſtram creauerit, quum et omnis dei creatura bona ſit, nec aliquid reiiciendum, quod cum gratiarū actione percipiatur. Sic enim dominus ad Noe poſt diluuium dixiſſe legitur: Omnes piſces maris manus veſtrę traditi ſunt, & omne quod mouetur et viuit, erit vobis in cibum. Hinc ſaluator noſter phariſeos, qui cibos ceremonialiter diſcernebant, arguit, dicens: Audite et intelligite: Non quod intrat in os, coinquinat hominē; quę autem procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coinquinant hominem. Atq; hinc eſt, quod idē dominus ad prædicandum miſſurus ſuos diſcipulos, ait: In quamcunq; domum intraueritis, in eadem manete, edētes & bibentes que apud eos ſunt. Iā vero nō dubitatur, quin aliquoties recepti ſint ab iis, qui etiā lautos cibos præparauerūt. Nec inſuper dubitari poteſt, quin dominus ipſe fecerit, quod alios facere vel docuit, vel iuſſit, quī (teſte Luca) facere cœperit & docere: nec prohibēs nos facere, quod ipſe more humano fecit, quum aliās dixerit: Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feſci, ira & vos faciatis. Quod autem ipſe carne et vino, id eſt genus meliori victu vſus ſit, arguit mendaciſſimi et inuidioſiſſimi phariſæi et ſcribę, illum (vt cunq; falſo) voratorem carniū & potatorem vini, polluto ore vocitantes. Pręterea, ſi nō alio victu homines q̄ pane & aqua vti voluiſſet, nunquā tantopere ſua præſentia cōmendaiſſet nuptias. In quibus ex more laudabili in honorem ſacramenti & conuiuiarum, alimentis & potulentis vti cōuenit gratioribus. Cuius argumento ipſe in nuptiis aquam vertit in vinum, a quo vix abſtinuit, quū aliis miniſtrauerit. Qui etiamnum in deſerto ingentē turbam reſecit, non modo panē, ſed et piſces multiplicauit, quibus et ipſe sæpenumero vſus eſſe legitur. Conſtat proinde, nos aliis quoq; quā aqua & pane, ſue tenuiſſimo victu, vti poſſe ex conſeſſione beneuolentię dei, exemplo Chriſti & apoſtolorum.

Nec obſtat, quod hic Chriſtus doceat orare, panem noſtrum quotidianum &c. Siquidem reſponderim, aliud eſſe orare, & aliud veſci: quum veſci liceat eis, quę

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

quæ non orauimus. Nonne creditu dignum est, q̄ Sa-
lomon rex potentissimus delicatioribus aliquando vltus
sit cibariis, maxime in regijs conuiujs, quãuis non illa
sed in hac verba orauerit: Mendicitatē et diuitias ne de-
deris mihi, sed tãtũ tribue victus meo necessaria, ne for-
te satiatus illicitar ad negandũ, et dicã, quis est dñs? Aut
egetate cõpulsus furer, & periurē nomē dñi: Quis du-
bitat et Abrahamũ delicatiorib⁹ aliquando fuisse vsũ
cibariis quũ tamen nō illa, sed ita duntaxat orauerit: Si
dominus dederit mihi panem ad vescēdum, et vestimē-
tum quo operiar, erit mihi dominus in deũ: Et procul-
dubio apostoli nōnunq̄ alijs et melioribus alimētis vsi
sunt, quũ tamē dñtaxat ex præcepto domini orarũt, Pa-
nē nostrũ quotidianũ &c. Nec est quod quispiã alleget
regulã, quę habet, affirmantē de vno, negare de altero, I.
cũ præter. ff. de iudicijs. Respōdeo, regulam de vere cõ-
trarijs, quorum duo tantum sunt, intelligi, nec habere
quocq̄ locum, vbi de facto cõstat in contrarium, veluti
hoc liquet loco, quum et Christus et eius apostoli, alijs
quocq̄ alimentis vsi sint q̄ pane et vino. Præterea, peten-
tes panem, non solum panē petimus, sed à parte totum,
id est, quæcunq̄ corpore statuiq̄ nostro necessaria, quę
panis appellatione veniunt, vt in multis scripturæ lo-
cis apparet. Quo sane pacto etiã lautiora victualia non
nullis sunt pro loco, tempore & persona per cõmoda et
necessaria, quæ et sub hac dictione, panē nostrũ &c. li-
cite intelliguntur et petuntur, quibus & ipsi diuersis (vt
fra dixerim) sine culpa vti possunt, et vilioribus nō sine
reatu conscientię. Siquidem Esau primatũ per lenticu-
lam perdidit. Helias autem in eremo virtutē corporis
carnem edendo seruauit. Insuper quocq̄ hostis ille anti-
quus, primum sibi hominem non carne, sed pomo sub-
didit: & secundum non carne, sed pane tentauit.

Nulla ergo nutrimenta corpori nostro salubria & ne-
cessaria, appellatione panis hoc loco Christus excepit,
sed tam vilia q̄ preciosa intellexit, modo sint, vt nostra
sint. i. nobis tam ad salutem animæ q̄ corporis, cõsentia-
nea esse possint. Vt autem pleriq̄ omnes hac in re tã ar-
dua,

Pro. 30

Gene. 18

Gen. 28

Gen. 25

3. Reg. 19

Gen. 3

Mat. 3

Marc. 1

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 250

dua, sciant quid sibi facto sit opus, notandũ censuerim
licere victũ indiscriminatim vti, sic tamen, vt in dei
gloriam et in nostram salutem cedat, ad quod tria neces-
saria sunt consideranda. Primo quidem considerãda
est conditio et natura vtentis, vtpote, an sit preclara vel
plebeia, ignobilis vel generosa, secularis aut religiosa,
docta vel rustica, tenera vel robusta, sana vel infirma.
Ad hunc quidem modum Apostolus voluit Timothe-
um vti modico vino propter stomachum ægrotantem
& frequentes illius infirmitates, quo alios cõsuet absti-
nere ob luxuriã, quę est in vino. Secundo, cõsuetudo
conuiuentiũ: atq̄ hinc est, q̄ qui sunt in frigida regio-
ne, copiosius et conditijs vescuntur, q̄ qui sunt in calida.
Ideoq̄ viuendum est iuxta morem regionum et conui-
uarum, vt vitetur scandalum. Tertio, intentio vtenti-
um, quæ videlicet animo cibos exquisitos sibi preparēt,
an videlicet propter iactantiam aut inanem gloriam
vt liberales prædicentur, aut inordinatos in se motus ex-
citant, vt potentes sint in malo, & ita nemini licet vti
delicatis, imò nec cõmunibus cibis, sed ad corporis su-
stentationē, ad sensuum integritatē &c. Nō enim vsus
sed abusus reddit malos tã delicatos, q̄ cõmunes cibos.

Per panem ideo quotidianum Christus subindicat
nos debere ea petere alimenta, quæ saluti sunt & ad vi-
ctum vniciq̄ necessaria et opportuna, vt ea habentes
& quibus regimur, iis contenti simus: haud quãq̄ postu-
lantes nec ciborum diuersitates, nec vina odorifera, nec
id genus reliqua, quę delectant guttur, onerant v̄trem
& mentem perturbant: veluti gulosi et crapulosi heluo-
nes facere solent, cuiusmodi erat diues apud Lucã epu-
lo. Alioquin ratione subsistente, vesci licet omnibus cū
moderamine: et ita quidem, vt semper in memoria ha-
beamus quod Apostolus ait: Siue ergo manducaris, si-
ue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam dei fa-
cite. Eapropter inquit Augustinus: Vtãtur diuites con-
suetudine infirmitatis suę, et doleant se nō aliter posse
vtãtur necessarijs, et dēt superflua pauperib⁹, ac illis ex-
hibeant vilia, si vtũtur preciosis. Atq̄ sic fiat, vt recta

1. Tim. 5
Eph. 5

Luc. 16

1. Cor. 10

KK 1 interna

Intentione orent: Panem nostrum supersubstantiali
da nobis hodie. Hodie nimirum, ut intelligamus omni
die orandum esse, non autem solitudine habendam esse de
craftino, ad quod nescimus an perueniamus, iuxta do-
minum dicentem: Nolite solliciti esse in craftinū. Crafti-
nus enim dies sollicitus erit sibi ipsi. Sufficit diei malitia
sua. O igitur sapientia vera & diuina prouidentia, quæ
docuit & panem solum petere et hodie nominare. Hoc
enim dicto & auaritia & auaritia tollitur, & humana
vitæ incertum insinuat. Orare enim ab illa docemur,
Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Id est, O pa-
ter cælestis &c. ita nos condidisti, ut agentibus in car-
ne, cibo opus sit; quemadmodum ergo necessariū illum
corpori fecisti, sic eum benigne suppedita, sed pro neces-
sitate portione, ut tantum nostro pane, qui nobis scilicet
ex tua constitutione cōpetit, vescamur, & suppedita
quotidianum. exquisitas enim delicias non requirimus.
Denique hodie nobis suppedita. craftino enim die si viue-
re tantisper dederis, te rursus orabimus. In diem enim
uiuendum est, quandoquidem tibi nunquam deest, unde
nos alas, & abunde de necessariis nobis prospicere possis,
quum sis, qui implet omne animal benedictione, & das
escam omni carni. Quatenus verò liceat nos esse soli-
citos de futuris, suo dicam loco. Nunc verò sciendum
putauerim, per verba hæc Græca, ἄστρον ἐν ἐπιπέδῳ, non
modò intelligi victum illum & panem materiale, quo
corpus duntaxat sustentatur, sed & panem anagogicū,
id est, spirituale, quo homo interior (id est, anima) reficitur.
Primo quidem per anagogam & mysterium, panis est
eucharisticus, Iesu Christi corpus, de quo ipse do-
minus: Ego sum, inquit, panis viuus qui de cælo descendi.
Hic sane est panis, cor hominis confirmans, de cælo
sine labore delatus, habens in se omne delectamentum
& omnis saporis suauitatem. Hic sane panis est Iesus
Christus vitalis & viuificus, permanens in vitam æter-
nam. Est & panis noster, quia nobis filiis hominum da-
tus & paratus, non mittendus villo modo canibus: tam
quia necessarius. Sicut enim corpus sine suo nutrimento
diutius

Mat. 6

Ioan. 6
Sap. 16
Psal. 103Ioan. 6
Mat. 15

diutius persistere non potest incolume, sic anima quoque
nostra suo destituta edulio, elanguida fit et tota cōtabes-
cit. Quid autem prodest corpus suo fouere cibo, si ani-
ma, quæ plus est quàm corpus, relinquatur famelica, & ma-
cie confecta suprema? Atqui cibus animæ peculiaris,
sacratissimum est Christi corpus: & potus eius, precio-
sus illius sanguis, ipso attestante, quum ait: Caro mea
vere est cibus, & sanguis meus vere est potus. Ego sum
panis viuus qui de cælo descendi. Si quis manducaue-
rit ex hoc pane, viuet in æternum, & non esuriet. Quo de
pane in nostris passim Centuriis multa diximus.

Est autem et idem panis noster quotidianus, quoniam
ipso quotidie indigemus ad spiritualis vitæ sustentatio-
nem. Sicut enim corpus continuo indiget alimēto, ne res-
soluatur & pereat secundum esse suū naturale, sic anima
eget cibo spirituali, ne deficiat in esse gratiæ. Quapropter
ter hodie, id est, omni die, petendus est a deo, et sumendus quo-
tidie, si non sacramentaliter, saltem spiritualiter per fidem et
charitatem, quo ad effectus sui cōsecrationem et augmentum
gratiæ, quæ & quotidie sumimus nos, tanquam corpus eccle-
siæ vniuersum, per sacerdotem in altari cōmunicatam, qui mem-
brum est ecclesiæ, et quasi os omnium, quo māducante pa-
nem illum, quotidie manducamus & ipsi omni fide &
charitate, manducationisque plerique omnes efficiuntur cōpos-
tes, iuxta prophetam dicentem: Parriceps ego sum omnium
timētium te &c. Proinde orabimus patrem cælestem, ut is
nobis hunc det panem nostrum quotidianum & supersub-
stantiali, omnem excellentissime supereminentem substan-
tiam, scilicet corpus domini nostri Iesu Christi, utpote panem
diuinum & cælestem, & super omnem cibum corpora-
lem. Dabit autem pater hunc panem quotidie, si petentes
sic quotidie vixerimus, ut quotidie mereamur accipere.
Accipiamus quotidie, ut quotidie proficiamus: ne quia
in Christo sumus, & Eucharistiam quotidie ad cibum sa-
lutaris accipimus, intercedente aliquo grauiore delicto,
non cōmunicantes, a cælesti pane prohibeamur, et a Chri-
sti corpore separemur. Ideoque petamus, ut det hodie, id
est, in die gratiæ, non nocte peccati, ne indigne accipientes,
KK 4 corpo

Mat. 16

Ioan. 6

1. Cor. 12

Psal. 118

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

1. Cor. 13
Ioan. 6
Psal. 88
Psal. 103

Act. 1
Heb. 4

corporis & sanguinis rei efficiamur, vt illi ad dominū dicebant: Domine, da nobis semper panem istum. Ad quem & ipsi, deuoto animo quæ dicta sunt recolligentes, oremus: O pater noster, qui es in cælis, creata omnia cōseruans & gubernans, aperiens manum tuam, & implens omne animal benedictione, dans escam omni carni: da nobis tuis mācipiis, precioso filij tui sanguine emptis, panem corporalem nostrum, propter nos æte creatum, quotidianum, nō neq; superfluum, neq; paulo delicatorem, sed quotidianum, hoc est parabilem, vni cuiq; seruientē pro loco, tēpore, & persona tibi, qui omnia nosti, nota: quo caro non la'ciuiat, sed moderate sustentata, spiritui subseruiat, tibiq; & tuis mādatis hoc facilius obediatur, nō prouocetur ad voluptatē: datq; nobis tuis mācipiis ac filiis hodie. i. sine peccato, nō solum panē nostrū corporalem, sed et spiritualem supersubstantialemq;, s. viuifici tui sacrosancti corporis et sanguinis mysteriū, sacramentaliter & spiritualiter digne participare, vtiq; nostrū panē, quia nobis paratū, nobis incarnatū, nobis natū, nobis datū, nobis in cruce igne diuini amoris coctum. hūc oramus panē nostrum supersubstantialem sic nobis hodie. i. in gratia nobis da, vt sit vitæ spiritalis nutrimentū, virtutis & gratiæ fomentum, amoris incrementum, morborū medicamentum, et totius deniq; perfectionis cōplementū, transitus ex hoc seculo nostri ad montem dei Oreb, s. æternæ beatitudinis viaticum.

De petitione quinta. Cap. XIII.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

Quoniam quicquid a deo petimus, sit vel de acquirendis bonis, quæ nobis ab illo dari precamur, vel de remouendis malis, quæ ab eodem deprecamur, vt submoueat, nosq; hactenus ex instituto saluatoris petitiuis bona tam animæ q̄ corporis, quorum nonnulla præcipue pertinuerūt ad dei honorē et reuerentiā, cuius modi est diuini nominis sanctificatio: nonnulla verò ad nostram salutem & indigentiam, cuiusmodi est regni diuini aduentus, diuine voluntatis exequutio, panisq; quotidiani

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 208

tidiani distributio: subsequens est, vt hac parte ex eiusdem domini nostri instituto deprecemur a Deo mala, quibus nisi submotis, haud est vt bona consequamur: quæ admodum agricola nunq̄ feliciter percepturus est de agro fructus, nisi illum prius liberet fructibus. Tam verò & in primis sciendum est, mala, quæ deprecanda sunt, esse triplicia, vt pote maxima, cuiusmodi sunt mala culpæ, nimirū peccata, quoniam nos a summo bono prorsus separant, Esaia dicente: Peccata vestra diuiserūt inter vos & deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius a vobis. Media, et sunt peccatorū occasiones, quæ inducūt & præcipitant in mala culpæ, cuiusmodi sunt tentationes cacodæmonis, mundi, & carnis. Minima, & esse putantur mala pœnæ, quæ vulgo corporis vel animæ afflictiva vocari solent, veluti dolor et tristitia, ægritudo & paupertas. Atq; hinc est, q̄ hoc loco dominus admonet, vt oremus initio & ante omnia, quatenus pater cœlestis nos liberet a peccatis tanq̄ vere malis, & iis quidem maximis, quum per ea nomen dei nō sanctificetur, sed blasphemetur: nec per ea venire ad nos possit regnum dei, vt pote quo nō intrat aliquid coinquinatū, aut abominationem faciens, nec per ea sit voluntas dei: quinimo illa sunt cōtra dei voluntatem, nec per ea manducamus panem nostrum, sed alienū, scilicet diaboli, nobis haudquaquam proficientem. Quū proinde tot ac tanta nobis a deo cōferenda bona, plane peccata impediunt, nec in peccatis eorum honorum participes esse valeamus, recte ac necessario petimus ante omnia, nobis a deo patre remitti peccata nostra, dicētes: Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Nominantur autem peccata, nomine singulari debita, alio Euangelista tanq̄ interprete, dicente: Et dimitte nobis peccata nostra. Et ipsi quoq; peccatores, nominantur debitores ab eodem Euangelista.

Esa. 49

Apoc. 11

Luc. 11

Luc. 13

Primo quidem, quoniam peccando soluere debitū recusamus, quo deo tenemur, s. obedientiam & amorem: siquidem peccantes, cōmittimus mala & agimus cōtra diuina præcepta, subtrahentes illi debitā obedientiam

KK 5 &

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Mat. 18
Exo. 20
Deu. 5
Mat. 26
Luc. 13
Act. 8
Osee. 13

& seruitutē. Sic per eum, qui domino suo debebat decē
 millia talenta, intelligitur peccator, qui deum peccatis
 suis offendit, negligens illius decem præcepta, quorum
 reus est ipse. Secundò, quoniam nos debitores pœnæ
 facimur: quandoquidem cōtra deum peccantes rei effici-
 mur pœnæ gehennalis, quam soluere & luere tenemur,
 nisi pœnitentes deum rogauerimus, vt nobis ea remit-
 tar, qui alioqui ad eam sustinēdam propter peccata, qui-
 bus ipsum deum patrem contempsimus, iuste obliga-
 mur, iuxta veritatem dicentem: Nisi pœnitentiam ha-
 bueritis, omnes similiter peribitis. Ea verò pœnitentia
 ex decreto Ecclesiæ est confessio, contritio, castigatio
 vel satisfactio. Ideoq; hæretici hic errant, negantes quā-
 cunq; satisfactionē, sed opus esse nuda duntaxat ad de-
 um precatione: quā nō modò verbum domini passim,
 sed & nomen pœnitentiæ, quod pœnā sonat, & debitor,
 imò & exemplum in cōtrariū est, Petrus quidem ad Sa-
 monem ait: Pœnitentiam itaq; age ab hac nequitia tua,
 & roga deum, si forte remittatur tibi hæc cogitatio cor-
 dis tui &c. Cui ille: Precamini vos pro me ad dominū,
 vt nihil veniat horum super me, quæ dixistis. At hæc
 de re passim in Homiliis nostris, et quidem copiose. No-
 stra quoq; & non neq; diaboli, neq; angeli, nec alterius
 nominantur peccata: non quia ceu temporalia quæpiā
 nobis iuste possiderentur, sicuti domicilia dicuntur nos-
 tra: verū quia nullam aliam habeāt causam, q̄ volunta-
 tem nostram: quæ nobis nō aliis imputari possunt, quā
 voluntate nostra libere peccamus, domino per scriptu-
 ram dicente: Perditio tua Israel ex te, tantūmodo in me
 auxiliū tuū. Nec res alia adeo in causa est nobis, vt pec-
 cemus, q̄ peruersa voluntas nostra: non autē id, ad quod,
 deo relicto, peruertimur. Id quod hoc non obscure po-
 test parere exemplo: Si duo æque animo & corpore ad-
 facti, videāt vnus corporis pulchritudinem: qua visa,
 vnus illorū ad illicitū fruēdum moueatur, et alter in vo-
 luntate pudica stabilis perseueret: quid (obsecro) pute-
 mus esse causę, vt in illo fiat, in isto nō fiat volūtas mala
 præter ipsam? Non utiq; corporis pulchritudo, quæ am-
 bobus

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 262

Psal. 118
Gen. 4
Ecci. 19
Psal. 140
Psal. 40
Ecci. 7
Joan. 2
Pro. 20

bobus æque obicitur. Ideoq; propheta: Auerte, inquit, oculos ne videant vanitatem. Atq; profecto nullius esse
 se possunt peccata, q̄ nostra, vtpote propria et libera vo-
 luntate admissa. Quapropter vehementer errant hæreti-
 ci, negantes liberum arbitrium, quādo vel inter alia do-
 minus cōtra illos dicat ad peccatorem: Sub te erit ap-
 petrus eius, & tu dominaberis illius. Et scriptura: Ne-
 mini, inquit, mandauit (scilicet deus) impie agere. Ab
 initio constituit hominem, & reliquit illum in manu
 consilij sui, &c. Quo de multa in nostris Centuriis.
 Secūdo plurimū errant, qui sua peccata vel in deum,
 vel in fatum reiiciunt, impie dicentes, falso sua peccata
 excusando: Si deus hoc nō veller, nō faceremus: vel hoc
 voluit fatū, vel fortuna: veluti faciunt astrologi, in vim
 fatorū & aīrorū omnia nostra opera reiicientes, & im-
 pie quidem, vtpote quæ nostra sunt, id est, ex libera vo-
 luntate nostra sunt. In quorū numero ne esset sanctus
 alioqui propheta, dominū rogauit, dicens: Non decli-
 nes cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusa-
 tiones in peccatis. Ego dixi domine miserere mei, sana
 animā meā, quia peccaui tibi. Ego, inquit, peccaui, non
 natura, nō fortuna, nō fatum, nō constellatio, non gens
 tenebrarū me peccare coegit, sed meum arbitrium me
 peccatorem constituit. Et hoc est, quod quā libere pec-
 camus voluntate nostra, per quā & domini sumus no-
 strarū operationū, dominus docuit nos orare ad deum
 patrem quotidie, dimitte nobis debita nostra: nimirū,
 vt nos humilitate ducti, semper nos peccatores cōfitea-
 mur, nec mundos corā illius maiestate existimemus: &
 de munditia falso gloriātes, magis ac magis peccemus,
 nempe mendacis pessimo omnino obnoxij: quādoquidē
 hæc vita mortalis, communi lege vix duci potest
 absq; peccatis venialib⁹: nec est iustus qui faciat bonū,
 qui nō peccet. Vnde discipulus ille, quē diligebat Iesus,
 cui & ob puritatē mentis & corporis mūdissimam, domi-
 nus matrē suā cōmēdauit, dicebat: Fratres, si dixerimus
 quia peccatū nō habemus, nosipos seducimus, & ve-
 ritas in nobis non est. Atq; reuera quærit sapiens: Quis
 potest

Eccl. 9 potest dicere, mundum est cor meum, purus sum a peccato? quā nemo sciat, an odio vel amore dignus sit. Esse fortassis possunt, qui se vt iustos insinuāt, atqui se manifestare nequeunt. Tamen quocq; nobis de peccatis consciij non sumus, propterea tamen sine peccatis haud existimus. Siquidem vas electionis dixit, Nihil mihi conscius sum, sed in hoc iustificatus non sum. Vnde itat, hominem suū ignorare peccatum, & deum ipsum, vt peccatorem reprobrare. Id quod propheta sanctus rescies, orabat: Ab occultis meis mūda me domine. Q. d. Indulge mihi peccata mea, quae non video, sed tibi, qui omnia etiam occultissima nosti, plane manifesta.

Quum proinde dominus ipse nosset ac resciret, nos quotidie peccare, nec esse qui foret sine peccato, vel gloriaberet sibi suis in oculis iusti: ideo docuit, vt quotidie dominica oratione cōfiteremur nos peccatores, nostri ipsorum, si iusti effici vellemus, accusatores, proq; nostris peccatis gratiam remissionis peteremus, humilime dicentes: Et dimitte nobis debita nostra. Iam verō si dominus veritatis ac omnis sapiētiae magister, docuit oratione dominicā orationē discipulos suos, illos magnos primos apostolos suos, hoc est, homines alioqui perfectissimos, ac eam orationē illis dicendam tradidit, profecto dubium nō erit, quin non sit, qui sine quibusq; peccatis vitam istam mortalem transigat: nec esse, qui hac oratione, dimitte nobis debita nostra, non indigeret. Quinimo et si omnes sancti, inquit Augustinus, quotquot sunt vel fuere a primo iusto vsq; ad vltimum, simul essent, nihil aliud dicerent, q̄ dimitte nobis debita nostra: excepta diua virgine, de qua, dum de peccatis loquimur, nullam prorsus volumus habere mentionem. Ad quam vel solam vere dicit spiritus sanctus: Tota pulchra es amica mea, & macula in te non est. Et, sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias Hierusalem.

Cant. 4
Cant. 2

Cum igitur, fratres, pleriq; oēs peccatores simus, qui donec in peccatis sumus, regnū dei possidere nequimus: haud supererit aliud, q̄ vt poenitētes ea nobis misericorditer remitti petamus. A quo? Nō vtiq; a creatura, quae

vanitas

vanitati est subiecta, nec in eam peccatū est praecipue, sed a solo creatore, deo nostro patre, qui in caelis est: quādoquidem solus ille, euāgelista teste, peccata dimittit, in quem vel solum a nobis peccatum est, quicq; solus praecipue per peccatum nostrum laesus est: ideo solus potens est per se illud remittere, & quidem gratis, nō neq; auro, nec argento, nec lapidibus preciosis, bonorū nostrorum nō egens, de seipso dicēs: Ego sum, ego sum ipse, qui deo iniquitates vestras propter me. Hinc ad illum regius propheta orabat, dicens: Miserere mei deus secundum magnā misericordiā tuam, & secundum multitudinē miserationū tuarū dele iniquitatem meā &c. Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatū meum cōtra me esse semper. Tibi soli peccaui et malum coram te feci. Sic & cōuenit nos illum sequi, dominica oratione petentes: Et dimitte nobis debita nostra &c, Sicut enim filij, qui benignū offenderunt patrem, poenitudine ducti, ad eius genua supplices prouoluuntur, & veniam cōplossis manibus orant: ita et nos qui grauius offendimus patrem cōlestem, multisq; debitis sumus adstricti, procumbimus humiles ante solium maiestatis eius, nosq; peccasse fatemur, dicētes: Pater noster qui es in caelis &c. dimitte nobis debita nostra. Quādoquidem alioqui nō venit ad nos regnū, quod optamus, nisi liberi a peccatis nostris simus. ideo suppliciter oramus, vt ea nobis misericorditer remittas. Si enim tu dñe iniquitatē obseruaueris, quis sustinebit? quū solus sis, qui potes illa dimittere, quibus iuste irasceris, quem solum offendimus nostris peccatis, quibus vt clementer parcas & indulgeas, dolemus, gemimus & precamur.

Ad hunc sane modum veraciter si orauerimus, non aberit quin nobis ea sit remissurus, seruata per nos lege remissionis, quā ilico subiungit in haec verba: Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris &c. O ineffabilis dei clementia, qua ipse non solum nobis formā orationis tradidit, qua deus semper sit orandus pro nostris peccatis, quibus ipsum offendimus: sed & legem addidit, qua oratio nostra esse possit apud deum patre vere fru-

ctuosā

Ro. 8

Mar. 2

Esa. 53

Psal. 15

Esa. 48

Psal. 50

Ibidem

Psal. 119

etuosa & utilis: & quodammodo potestatem tribuit,
 qua iudicis nostri nedum sententiam possumus tempo-
 rare, sed & eundem exemplo nostra remissionis ad re-
 missionem coarctare, docens orare: *Dimitte nobis debi-
 ta nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris:*
 plane sciens impetrari quod pro peccatis petimus: haud
 posse, nisi & ipsi circa debitores nostros paria fecer-
 mus, iuxta scripturam dicentem: *Relinque proximo tuo
 nocenti te, & tunc deprecanti tibi peccata soluentur.*
 Qui proinde nos orare pro debitis & peccatis docuit,
 adiunxit legem, certa nos conditione & sponcione con-
 stringens, vt sic nobis dimitti petamus debita, secun-
 dum quod et ipsi debitoribus nostris dimittimus. *Qui-
 bus si ex corde (vt suo loco posthac fusius audituri su-
 mus) quæ contra nos fecere, remisimus: proculdubio
 & ipse pater cælestis nostra contra eum peccata remit-
 tet, alioqui minime. Siquidem qua mensura mensi fueri-
 mus, eadem & nobis mensura remetietur. Dimittimus
 autem nostris debitoribus, quando malorum quibus
 nos offenderunt, ex animo obliuiscimur, nullam vindic-
 ctam, neq; æternam, neq; temporalem propterea deside-
 rantes, sed magis eorum piam emendationem & salu-
 tem &c. Ad hunc quidem modum, vbi amore dei nos-
 tris debitoribus dimiserimus, nõ dubitemus quin &
 nostra peccata, quibus illum offendimus, plane clemen-
 ter dimittet, nec pro ipsis pœnam æternam exposcet, sed
 eam vel vnâ cum culpa remittet, vel qualitatẽ nostræ
 pœnitentiæ cõmutaturus est in pœnã temporalem, ve-
 luti cum Dauide egit. Non enim non poterit remittere
 nobis, qui pater est misericordiarũ, cui propriũ est mise-
 reri & semper parcere, cuius misericordia est super om-
 nia opera eius: nõ volens mortẽ peccatoris, sed magis
 vt conuerratur, et viuat: nec gaudens in perditione mo-
 rientium, sed in cõuersione peccatorũ. Si enim remiseri-
 mus nostris debitoribus, & nostra peccata (inquit Ioan-
 nes) cõfessi fuerimus, fidelis & iustus est dñs, qui nobis
 peccata dimittit. Hinc est quod sapientissimus magister
 hoc loco vtrunq; cõplexus est, vt s. pro peccatis remitti-
 rendũ*

Ecci. 18

Mar. 7

Mar. 2

1. Cor. 1

Ezc. 18

1. Ioan. 1. 2

tendis oremus, & de indulgentia eorum omnino confis-
 damus, spe bona dicentes, *Et dimitte nobis debita nos-
 tra, nisi enim deus pater peccata nostra posset & vellet
 remittere nobis humiliter efflagitantibus, indubie nos
 orare haudquaquẽ iussisset, dimitte nobis debita no. &c.*

Ex his modo omnibus perspicuum fit: Primò, errare
 hæreticos Pelagianos, qui audent dicere, hominẽ ius-
 tum in hac vita nullum habere omnino peccatum, &
 in talibus hominibus esse iam in præsentì tempore co-
 desiam non habentem maculam aut rugam: cum vtiq; Ephes. 5
 veritas æterna cõmonstret plerosq; omnes peccatores
 esse, quum quoridie omnes orare docuerit pro pecca-
 tis, etiam eos, quos de mundo delegit, qui tamen de mũ Ioan. 15
 do non fuere, nec aduenæ, sed amici eius, & ciues cælo- Ephes. 5
 rum, & domestici dei.

Secundò, errare hæreticos Nouatianos, qui negarũt
 remissionem peccatorũ post baptisina, quũ vtiq; falsos
 illos & errantes hic declaret summa veritas, quãdo do-
 cet fideles et baptizatos suos discipulos petere remissi-
 nem suorũ peccatorũ. Qui alibi & ad Petrum dixit de Mat. 18
 fratre proximo, vtpote baptizato: *Non dico tibi vsq; Luc. 17*
 septies, sed vsq; septuagies septies. Id quod & ipse do-
 minus deus subindicat, dicens: *Impietas impij nõ noce- Ezec. 33*
 bit ei, in quocunq; die conuersus fuerit. Siquidem non
 arctatur nec sine aliquo clauditur, nec aliquas habet me-
 ras diuina clementia. Sit modo qui inuocet, erit qui ex-
 audiat: sit qui pœniteat, non deerit qui indulgeat.

Tertiò, errare eos, qui quoquo modo retinent aduer-
 sum suos debitores iram, rancorem, & vindictæ cupidi-
 tatem, & tamen petunt sibi a deo patre remissum iri sua
 peccata, sicut ipsi dimittũt suis debitoribus: vtpote qui
 mentientes se propria sententia damnant, dicentes: *Re-
 mittimus, & nõ remittunt. Atq; hinc est, si debitoribus
 nostris, qui in nos peccant, non dimittimus, ipsi nostra
 oratione inculpamur, & deum aduersum nos ad iracun-
 diam prouocamus, & supra nos maledictionem induci-
 mus potius q̃ benedictionem: & peccata quæ minuere
 debuimus orando, augemus, apud deum gratiam non
 obtinemus*

obtinētes, sed æternam damnationē nobis postulantes.

Quartò, errare eos, qui orātes orationē dominicā, obmittūt propter rancorē in inimicos, hæc verba, Sicut dimittimus &c. quādoquidem sic obmittendo orātes, nō orant vt docuit Christus, nec ipsius sunt discipuli, quos nec pater exaudiet, quum filij sensus & verba negligūt.

Quapropter fratres, oraturi & exaudiri cupientes, ante omnia (monitore domino) remittamus, si quid habemus aduersus aliquē, vt & pater noster qui in cœlis est, remittat nobis peccata nostra, qui misericordiā apud illum nō habemus, nisi & proximo nostro misericordes fuerimus, vt vere possimus orare, dicentes: Dimitte nobis &c. Id est o pater cœlestis, qui solus habes clauēs vitæ ac mortis, & solus deducis ad inferos et reducis, quoniam ob peccata nostra, quibus te voluntarie offendimus, æterno supplicio sumus obnoxij, et a tuo regno seclusi: ad te proinde solum recurrimus, suppliciter petentes, vt nobis non solum peccata nostra, sed et supplicia, quæ propterea iuste debemus, vel plane relaxa, vel in temporalia clementer commuta: veluti nos quoq; dimittimus nostris peccatoribus ea, quæ cōtra nos fecere, &c. quum vtique sis ipse misericordissimus omnium.

De petitione sexta. Cap. XV.

Et ne nos inducas in tentationem.

Quoniam dominus proxima, & quidem quinta secundum ordinē petitione, nos maxima mala, & quidem præterita, cuiusmodi sunt mala culpæ, hoc est, peccata, deprecari docuit: subsequenti nunc ordine docet, quomodo deprecemur mala mediā, & quidem futura, cuiusmodi sunt tentationes, quæ ad maxima & ad præterita rursus mala prouocant.

Iam verò, tamen si multi, præsertim ex recentioribus huius loci interpretibus, plane multa de tētatione, deq; illius speciebus collegerint, et satis doctè, nescio tamen, q̄ pie oēs coaceruauerint: haud tamen est, vt æque cum ipsis hoc sim loco prolixior, vt qui ex infinitis, quo ad poterō, pauca sic, deo duce, de tentatione colligā, vt que ceteri variis longistq; ambagibus vix attigerūt, nos ita paucis

paucis reddemus, vt nostris isce paucis diligens vel auditor, vel lector, illorū infinita (deo daute) sit p̄cepturus.

Est proinde (vt a nominis descriptione exordiar) tentatio, a tentando vox deriuata, atq; re ipsa generatim nihil aliud, q̄ diligens & (vt sic dicam) non sine molestia, studiosa de re aliqua, quid inibi faciendum ac agendum sit, vel fieri possit aut debeat, exploratio & inquisitio; per se haudquaquam mala, sed mediā, vtpote intuitu finis aut causa intentionis bona aut mala.

Est autem triplex tentatio, secundum triplicem eius autorem. Prima quidem tentatio est hominis, qua quispiam se vel alium ideo in re aliqua, quam nō satis nouit, explorat, vt sciat quid sit factū inibi vel vtile, vel inutile, quid agendum, vel dimittendum.

Ad hunc sane modum Dauid seipsum de robore & agilitate assuetudinēq; armorū tentauit, quādo depugnaturus contra Goliath Philistæum, accinctus gladio super vestem suā, cœpit experiri si armatus posset incedere. Ita quoq; regina Austri & Saba veniens a sinibus terræ, tentauit Salomonem in ænigmatibus, vt illius admirandam toto orbe sapientiam exploraret. Hæc vtique tentatio, quā est hominis de homine, est iudicanda iuxta finem & huius intentionem, vtpote bona vel mala: quare dominus hic non præcipue loquitur, quum plane possit esse absque peccato: quando autem hominis est de deo, prorsus est pessima, & damnationi obnoxia, obq; id semper deprecanda. Sic Israelitæ quondam in deserto deum de eius potētia & sapientia multoties & in suam perniciem tentauerunt, & ipse etiam num cacodæmon in eremo tentauit Christum: cōtra quem scriptura: Non tentabis, inquit, dominū deum tuū. De quibus ad nos Apostolus ait: Non tentemus dominū, sicut quidam eorum tentauerunt, & a serpentibus perierunt.

Secūda est tentatio dei Opt. Max. qua ille hominē in re aliqua, vtpote virtute, nō vt rem ipsam adeoq; hominis cōditionem ignorans, qui omnia ante q̄ fiant, nouit: sed vt ille sibi & aliis ea in re notus & probatus fiat & appareat, experitur & tentat. Veluti nōnunq; magister

LL tentat

1. Re. 2
Sap. 16

1. Re. 18

4. Re. 10

1. Pa. 9

Mat. 18

Nu. 14

Num. 21

Mat. 4

Deu. 6

1. Cor. 10

Mat. 6

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

tentat discipulum in cōspectu aliorū de eo, quod nouit discipulum scire, vt sic aliis illius sciētia fiat nota & idē magis ac magis in eadem sciētia augmentum suscipiat. Quo nimirum pacto deus optimus suos sapienter, ro tentauit, & adhuc tentat. Etsi enim ille compertum haberet Abrahami erga se fidem & obediētiam, nihilo minus illum de fide & obediētia tentare. i. explorare cōcepit, quū iuberet sibi illū immolare filiū suum; nempe vt sibi et aliis fidelis et obediens innotesceret. Sic quoque quauis ille Iobi patientiam resciret, tamen illum multis tribulationibus de patientia explorauit, tentauitq;. Id quod & cum Tobia illo seniore fecit. Cui vt diuo Iob (inquit scriptura) ideo eam permisit dominus euenire, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius. Ita etiam etsi deus ipse nosset Israelitarum fidem & infidelitatem, patientiam & impatientiam, & id genus virtutes et vitia, tamen vt sibiipsis fierent notū, in seipso descenderent, eos de ipsorum patientia et fide, de infidelitate et impatientia multifariam, vtpote nunc fame, nunc siti, tentauit. Vnde declaratum fuit, quā multorum nihil adhuc fidei in cordibus haberēt, & precepta dei nequaquam obseruarent, vt a quibus animū omnino alienū obtinebant. Ad quos Moses ipse: Tentat vos dominus, inquit, deus vester, vt palam fiat, vtrum diligatis eum, an non, ex toto corde vestro. Sic quāquā Christus nosset quid de ipso sentiret Philippus, sciretq; quid facturus esset, cupiens tamen illum sibi & aliis, quā fidelis esset, innotescere, ait ad ipsum, inquit euangelista, quarens: Vnde ememus panes vt manducent ii?

Huius autē tentationis vt proprie dominus est ductor et tentator per se vel medio quodam, sic rogatus a nobis, inductor non est, vtpote qui (vt Paulus testatur) fidelis est, qui nō paritur nos tentari supra id quod possumus, nec sinet nos nisi humana tentatiōe apprehēsum iri. Est autem hic, duci ad tentationem, nihil aliud quā tentationem ipsam facere & permittere experiri & agredi in bonū, nō in malum. Induci vero in tentationē,

ab ea

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 266

ab ea tentatione sic perniciose vinci, superariq; et ita succumbere, vt quispiam cedat virtuti, & amplectantur vitium. Ductus est a deo ad tentationem Iob, sed non iuductus, vtpote qui vsq; adeo nō cessit in suis tribulationibus, vt factus fuisset impatiens, vt etiam ex corde dixerit: Nudus egressus sum de vtero matris meæ, et nudus reuertar illuc. Dominus dedit, dominus abstulit, sicut domino placuit, ita factum est. sit nomen domini benedictum.

Tertia tēratio est diaboli de homine ad malum, qua iste per se vel medio quodam, vtpote seculi et carnis, sic malum suggerendo tentat, vt ipse a malo vinci possit ac induci ad peccatum. Hoc enim modo tētare nihil aliud est q̄ malū aliquod suggerere, & ad illud diuersis modis nunc per blanda, nunc per aspera sic allicere, vt cedat homo in peccati consensum & opus. Tentatio autem hoc modo nihil aliud est, quā ad malum quoquo modo suggestio, qua in ruinam animæ fiat inductio. Inducere vero in tentationem, est hominem prauis suggestionibus allicere in consensum peccati, vti que vt tentationi succumbat, callide efficere. Ita nimirum caco-dæmon in paradiso per serpentē ad malū superbie, auaritiæ, & gulæ Euam, & per Euam tentauit Adamū, & vtrosque in tentationem induxit, id est, sic superauit, vt consensum ad prædicta vitia præbuerint. Ita idem tentare cōcepit iisdem vitiis subdole Christum in deserto sed eundem nō induxit: quia ille vitiis, scilicet superbie, auaritiæ, & gulæ consensum haudquaquam præbuit, sed ita victor inde abiit, vt etiam angeli ad eum accesserint ministraturi. Hoc pacto tētatus est ab eodē per mulierem de impudicitia Ioseph, sed non inductus in tentationem. Sic quoque ab eodem per seniores tentata est libidine Susanna, sed in tentationem non inducta. Sic quoque Ananias ille in actis Apostolicis ab eodem per auaritiā pecuniæ est tentatus, & in tentationem inductus. Ad quem Petrus: Cur tentauit, ait cor tuum sathanas mentiri te spiritu sancto, & fraudare de pretio agri? De hac quidem tentatione &

LL 2 huius

Gen. 22

Iob. 1

Tob. 2

Deut. 13

Ioan. 6

1. Cor. 10

Iob. 2

Gen. 3

Mat. 4

Luc. 3

Marc. 1

Gen. 39

Daniel. 13

Acto. 5

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

huius inductione, hoc loco proprie nobis est sermo in oratione dominica: qua dominus orare nos docet, ut orantes ad deum patrem dicamus. Et ne nos inducat in tentationem.

Coloff. 1
Ioan. 3

Ezec. 18

Osee. 13
1. Tim. 2

Mat. 19
Marc. 10
Luc. 18
Iaco. 1.

Gen. 3
Iob. 1
Tobi. 8

Iob. 1
1. Cor. 12

Gene. 3
1. Tim. 6

Quibus quidem verbis ipse magister et doctor omnium docet: Primo, deum Opt. Max. non esse proprie nec tentatorem, nec inductorem in tentationem: quando quidem ipse optimus est, idemque pater omnium, qui quum nolit mortem impij, sed ut is conuersus uiuat: quanto magis haud vult mortis illius esse per tentationem vel auctor vel causa, quum ait: Ex te Israel perditio tua, ex me tantummodo auxiliū tuū nepe volēs oēs homines saluos fieri: Atque nimirū qui fieri possit, ut ipse efficeret nostri inductionem in tērationem: utque id ageret, quo in tērationem induceremur, quū ipse sit summe bonus, nec in eo, nec ab eo sit vllū malum, nec alicuius auctor malis: Hinc est quod vere Iacobus ait: Deus neminem tētat, scilicet tēratione ad malū: nā intentator malorū est. Hęc ille. Si quidē omnis mali est auctor diabolus, adeo, ut a scriptura nominetur a πειράζω id est, tērans vel tērator, et sathanas, quod per ipsum, tam cum praua suadeat, ut olim proplāstis & Christo: quū aduersis adligat, ut Iobū et Tobiam, aliosque adflixit, nobis et aliis, quales sumus, manifestatur. Est enim omnino tentare, ut diximus, periculū de aliquo capere, et experimētū sumere. Solus promde ad malum tētat diabolus, nunc per se, quemadmodum tētauit Iobū: nunc per carnē, veluti tētauit Paulum, de se ipso dicentē: Datus est mihi stimulus carnis meę, angelus sathanas, qui me colaphizet: nunc per mundum, id est, per hominem mundanum & malum, veluti per mulierem luxuriosam tētauit Ioseph: vel per id quod huius est mundi, veluti per diuitias tentat eos, qui diuites fieri volūt, dicēte Apostolo: Qui volūt diuites fieri, incidūt in tentationem & in laqueū diaboli &c. Iam vero quanquā quispiam dicatur a carne vel seculo tentari, tamē proprie tentatio a carne et seculo, est a dāmonē, tanquā a fomento primo, quum & seculi et carnis tentatio manauerit ex illius corruptione, qui ut so-

lue

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 267

lus proprie est dānationis per peccatū hominis auidus, ita ille solus est tentator & inductor ad malū, circumiens tanquā leo rugiens, quarens quem deuoret. Hinc ad Thessalon. Paulus: Et ego, inquit, amplius non sustinēs nisi ad cognoscendam fidem vestram, ne forte tentauerit vos is qui tētat. Q. d. qui solus est, cuius proprium est tentare. Atque idē ad Corinthios: Nolite, inquit, fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi, & iterum reuertimini in id ipsum, ne tētet vos sathanas propter incontinentiam vestram.

1. Petr. 5

1. Thess. 3

1. Cor. 7

Solus igitur proprie cacodemō ad malū tentat & inducit, quanuis aliquādo caro & homo et mundus sic videntur tentare, hoc tamen haud secus agūt, atque instrumenta cacodæmonis, qui per hęc intendit hominē decipere, & inducere ad peccādum. Non enim est nobis (inquit Apostolus) colluctatio, scilicet intentione, aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitie in cœlestibus. Ad hunc quidem modum scribit, et ita nimirū est accipiendus S. Iacobus, inquiens: Nemo quum tentatur, dicat quoniā a deo tētat. deus enim intentator est malorum. Ipse autē neminē tētat. Vnusquisque vero tentatur a cōcupiscētia sua abstractus & illecebus &c. Quod modo superest, videant isti, qui nuper docuerūt, deū proprie esse tentatorem et inductorē in tentationem, vel (quod plus est) malorū, quum nec caro, nec homo proprie sit tentator. Quir etiā dñs hoc sane loco doceret nos debere deū patrem precari, ne nos inducat in tērationem: quir vel ille peccatis irasceret, vel ea puniret, si ad ea adhuc proprie tētare & hominem induceret? Nec obstat quod fortasse scriptura alicubi dicat deum tentare, vel quid aliud, quod in malam partem sonat, fecisse. Siquidem respondeo, tum eiusmodi verba exponi & accipi per verbum fieri & permittere, esseque id loquendi genus in sacris literis, teste inter alios Damasceno, vltatissimum quo deus illa dicitur agere, quæ fieri permittit. Est autē permittere quasi ad malum (quo dici solet) cōnuere, quassque ex cau-

Ephē. 6

Iaco. 1

Gen. 22

LL 3 ca

Mat. 19
Mar. 10
Deu. 24
Psal. 104
Exo. 7
Rom. 9
Ro. 11
Rom. 1
Esa. 63
Amos. 3
2. Re. 14
1. Pa. 21

sa plane iusta, utcumq; nos larente coacte facere. Sic Mo-
sen dicit scriptura permisisse libellum repudij. Quo utri-
q; pacto deus multa recte permittit, vel maxime mala,
quæ tamen proprie nõ facit, utcumq; scriptura modo il-
lum ea facere dicat. Id quod ne ducat lectorem ad ab-
surditatem & impietatem, semper per verbum permit-
tere, vel huius simile, exponendum volunt. Ad hunc qui-
dem modum propheta: **Conuertit cor eorum, inquit,**
ut odirent populum eius, id est, cõuertj permisit. Et scri-
ptura ait: **Et indurauit dominus cor Pharaonis, id est,**
permisit ut induraretur, &c. Et Apostolus: **Concluse**
deus, inquit, omnia sub peccato, id est, permisit cõcludi.
Ita idem ait: **Propter quod tradidit illos deus in deside-**
ria cordis eorum in immundiciam, in passionem ignomi-
niæ in reprobum sensum &c. id est, tradi permisit. Ita
electi per prophetã dicunt: **Tu domine pater noster, re-**
demptor noster, a seculo nomẽ tuũ: **Quare errare nos fe-**
cisti dñe de visis tuis, indurasti cor nostrũ, ne timeremus
te? id est, quare permisisti nos errare, & cor nostrum in-
durari? **Quid multa, quũ ad hunc modum propheta di-**
cit, nõ esse malum in ciuitate, quod dominus nõ fecerit,
id est, fieri permiserit? **Nisi enim hoc quidem pacto ex-**
posueris & acceperis, deum plane dices, ac cõtra oẽm
veritatem facies, inquit, iniustum, & impium, ut quẽ
facies totius mali culpæ & pœnæ autorẽ, & inique pec-
catores punientem, & homini auferentem liberũ arbi-
trium, quod tamen illi multis scripturis & rationibus
testantibus reliquerit. **Non est igitur nec pietati nec ve-**
ritati cõsonum, quod multi nostro tempore, verbo scri-
ptorũ docuerũt, apertis scripturæ testimoniis euinci, do-
minũ vere tam tentare q̃ inducere in tentationẽ, tam su-
os q̃ relectitios: nec solum, qua aduersus externos pro-
bentur, quæ tentatio peculiaris est sanctis, verũ etiam
qua errent, peccent, & malis seipfos ac alios inuoluãt.
Nec enim dominus, ut ipsi falso adseuerãt, **Dauidem in**
tentationẽ induxit, quũ Israeli iratus, cor eius incitaret,
ut numerari populum præciperet: **verũ permisit cor illi-**
us incitari, et illũ superbiere, iuxta quorũ opinionẽ, utiq;

hic

hic dominus orare iussisset, quatenus precemur deũ pa-
trem, ne ipse tanq; autor & causa, nos inducat in tenta-
tionem. **Id quod nequaquã orare docuit, sed in hunc qui-**
dem sensum, ne ipse pater cœlestis sinat nos induci in tẽ-
tationẽ, neve permittat pertrahi in cõsensum mali, aut
ab ea vinci. **Et est huiusmodi sensus: O pater q̃ es in cœ-**
lis &c. ne permittas nos induci in tentationẽ, & tentari
supra id quod possumus ferre, sed fac cũ tentatione etiã
prouentũ, ut possimus sustinere, ne irretiti teneamur, &
eius fortitudine superemur. **Et si nos permittas duci per**
sensum, ut exercitemur; nõ tamen permittas induci per
cõsensum, ut succumbamus. **Siquidem deus permittit**
nõnullos induci in tentationẽ, quãdo eos suo cõsilio &
auxilio deserit. **Quare verò illos nõ permittat, hosce ve-**
rò permittat induci in tentationẽ, plane non est a nobis
querendum, nec scitu necessariũ est ea videre nostris ocu-
lis, quæ abscondita sunt. **Ipse quidem is est, qui interrogã-**
ti vel murmurãti ait: **An nõ licet mihi facere, quod vo-**
la? **Atq; is est ille apud Apostolum sigulus, qui habet po-**
testatẽ ex eadem massa facere aliud quidem vas in ho-
norẽ, aliud verò in cõtumeliã. **Nec est ut dicat figmẽtũ**
ei, qui se finxit: **Quid me fecisti sic? At ei sufficere debue-**
rit patrisfamilias respõsio hæc: **Amice nõ facio tibi in-**
iuriam. **Et profecto nõ conuenit vilo modo hac in re de**
permissiõne murmurare contra dominum, nihil plane
sine iustiss. & sapientiss. causa facientem, ut qui tamen
mala permittat, malus tamen nõ est, malum ad bonũ et
decorem vniuersi noscens optime reformare, iustissime
& sapientiss. mala tam culpę q̃ pœnæ permittens, iuxta
sua occultiss. nobis iudicia, & abyssum suæ sapien-
tiæ infinitæ & bonitatis, quæ potens est etiam pessima
in gloriam suam & vtilitatem nostram cõuertere opti-
mam: adeo nimirum, ut vetus fuerit apud nõnullos, nec
minus verum dictum, opus dei in peccato bonũ esse, re-
ctæ autẽ rationis defectu, nobis esse tanq; malum: hoc ta-
mẽ sic a deo ordinari, ut inde boni aliquid enatiar, ut ne
huius quidem causa, deo peccati quiddam adscribi que-
at, quãtumuis ipse sathan permittat huc hoies incitare.

LL 4 Nõnne

1. Cor. 10

Ecci. 3

Ibidem

Mat. 10

Ro. 9

Mat. 10

Ro. 8

Mat. 26
Mar. 14
Luc. 12
Pfal. 43
Ro. 8
1. Cor. 13
1. Ioan. 3
Ro. 11
Iob. 7
Gen. 3
Iob. 9

Nōne quia Petrum permittit induci in tentationem, se-
quuta est illius deinde humilitas, & nostri cauti, ne no-
bis tanq̄ nō errare potētibus, superbiamus, deq̄ nobis
plus æquo præsumamus? Nōne etiamnum permissio
crudelitatis olim infidelium tyrannorū, diuina bonita-
te operata est martyrum patientiam, nobis exemplo?
Quod vt in illis, ita & in aliis creditu dignum est fieri
permissioib⁹, vsq̄ adeo quidem, vt interim credamus
deū in eis omnibus vbiq̄ & semper esse sapientiss. nec
quicq̄ permittit illum sine causa iustissima, vel quāli-
bet nobis occulta: quam vel tum saltem agnosceamus,
vbi deum, vti est, viderimus. Quo vbi peruenerimus,
sane fatebimur nihil iniqui, nihil absurdi vnq̄ esse desig-
natum à deo Opt. Max. qui nunc ratione nostra multo
maiori esse solet, ideoq̄ nō mirum si iudicia illius nunc
peruidere nequeamus: quādoquidem sæpenuero (vt
videmus) hominū sapientia præcellentium consilia, ab-
surda et iniusta videri solent, quorū vbi exitus apparue-
rit, videmus fuisse cōsultissima. Profuerit ea propter in-
terim ad ea diuina opera & consilia, quæ vel non intel-
ligimus, vel intelligi nō oportet, cum Apostolo excla-
mare: O profunditatem diuitiarū sapientiæ et cognitio-
nis dei, q̄ inscrutabilia sunt iudicia eius, et imperuestiga-
biles viæ eius? Secundò docet nos hac sexta petitio,
ne dñs, adeò nos tentationē nō debere deprecari, ne vi-
delicet prorsus tentemur, et omnino tētationū simus im-
munes, quādoquidem malum foret hoc ipsum petere,
Primò, quoniam deprecantes omnino tentationem,
precaremur cōtra conditionem vitæ nostræ, quā deus
sic cōstituit, vt nunq̄ esset vacua tentationibus: adeò vt
tota vita nostra, quod Iob ait, tentatio sit & militia sua
per terrā: in detestationem primi peccati, vnde successit
in vitam nostram maledictio iusta ex verbis dei Opt.
Max. Maledicta terra in opere tuo. In laboribus come-
des ex ea cunctis diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos
germinabit tibi, et comedes herbas terræ. In sudore vul-
tus tui vesceris pane tuo, donec reuertaris in terram, de
qua sumptus es: quia puluis es, & in puluere reuerteris.

Non

Non est igitur orandum, vt omnino non tentemur. Id
quod esset nō modò frustra, sed & contra dei ordinatio-
nem orare, cui nemo debet resistere.

Secundò peteremus cōtra vtilitatem & cōtra beati-
tudinem nostram, quā pleriq̄ omnes optamus, quo ta-
men sine tentationibus ingressuri nō sumus: quoniam,
inquiūt Apostoli, per multas tribulationes oportet nos
intrare in regnū dei. Siquidem natura & deo autore na-
turæ constitutū est, vt nil ardui nilq̄ preciosi, sine arduo
labore possit acquiri, cuiusmodi est beatitudo æterna,
quo dominus iustitia sic exigente, constituit arctam vi-
am angustamq̄ portam: vbi nō vult coronatum iri nisi
eum, qui tētationes vincit, quomodo quispiam vincet,
nisi qui certat? & quomodo certet, qui inimicos & ten-
tationes nō habet? Atq̄ hinc est, inquit Origenes, quod
deus Opt. & sapientissimus permittit aduersarias virtu-
tes exire aduersum nos in prælium, vt & nos victoriā
capiamus, & illi interitū consequantur: quæ nimirū nec
interfici, nec exterminari possent, nisi peccata operaren-
tur in nobis, nec prouocarent nos ad peccādum, nec la-
cesserent ad dimicandum. Sublatis igitur passionibus,
per tentationem excitatis, sublata esset nobis materia
certaminis pro corona æternæ gloriæ, quæ victenti &
certati legitime duntaxat dari promissa est. Præterea cō-
stat, nostras nō aliter animas nos in æterna beatitudine
posselluros, q̄ per patientiā. Iam verò vbi erit apud nos
patientia, si tribulationes per tentationē non habemus,
vt pote quā sola tribulatio operatur, quum virtus in in-
firmitate perficiatur? Atq̄ hinc est, quod ad nos oēs in-
quit apostolus: Omne gaudium existimate fratres, quū
in varias tentationes incideritis, scientes q̄ probatio si-
dei vestræ patientiā operatur. Et ideo gloriamur, inquit
Paulus, in tribulationibus, scientes quia tribulatio pati-
entiam operatur, quæ vtiq̄, eodem teste, nobis necessa-
ria est, vt voluntatem dei facientes, reportemus promi-
sionem. Insuper nō obscure coronæ, vt quis certet & vincat, sed et
opus est, vt probatus sit, vt pote in patientiæ constantia

LL 3 tanq̄

Ro. 13

Act. 14

Mat. 7
Apoc. 2
2. Tim. 2
Orig. ho.
15. sup. 12
cap. Iesus
Nauc.

Luc. 22

2. Cor. 12

Iac. 1

Ro. 5

Heb. 12

tanq̄ aurū in fornace. Atqui hęc probatio sine tentatio,
ne fieri haudquaq̄ potest, nec vllō cōstare modo. Vnde
Tob. 12 Raphael ad Tobiam ait: Et quia acceptus eras deo, ne
Sap. 3 cessum fuit vt tentatio probaret te. Ita quidem deus ope-
ratum in fornace, & inuenit eos se dignos. Beatus proin-
Iaco. 3 de, inquit Iacobus, qui suffert tentationē: quoniam quū
probarus fuerit, accipiet coronā vitæ, quam reppromisit
deus diligentibus se. Sileo interim perq̄ plurimos alios,
& eos quidem nō vulgares fructus, quos in nobis ope-
rarur, deo autore tentatio. Siquidem quum tentamur vi-
trīs, pia dispensatione nobiscū agitur, ne iis, quibus pro-
ficimus, virtutibus extollamur: vt pote quod victis nos
tentatibus, proficientes virtutes humiliant, qui interim
discimus, quid de nobis sentiamus, nempe parum vel
omnino nihil. Id quod perspicuū fieri cōcepit inter alios
in diuo Petro, quem ob id dominus cadere permisit, vt
sciret q̄ ex se nihil esset, obq̄ id humilis erga se & alios
Mat. 26 redderet: & in diuo Paulo, de se ipso dicente: Et ne ma-
Mar. 14 gnitudo reuelationū extollat me, datus est mihi stimu-
s. Cor. 12 lus carnis meæ angelus sathang, qui me colaphizet. Sin
flagellis & miseriis tentamur & afficimur, haud dubio
admonemur, ne mūdo blandiente seducamur, agnosce-
tes q̄ de hoc mundo fugiamus: quādoquidem flagella-
dum nos tentāt, surgentes in corde huius mūdi volupta-
tes eradicāt, nosq̄ dei memores esse cogunt. Id quod in-
ter non parū multos videre fuit in diuis Iob & Tobia.
Proinde operę precii est, vt donec hac in vita sumus, vi-
trīs tētemur & flagellis. In laborib⁹ enim flagellorū, &
in certamine vitiorū nō solum nobis nostra infirmitas
innotescit, sed etiā quāta virtute proficiamus cognosce-
mus. Nemo enim vires suas in pace cognoscit. Si enim
bella defunt, virtutū signa nō prodeūt. Improvidus qui
dem miles est, q̄ se fortē in pace gloriatur: prosperis enī
præsto existentibus, cerni viriū documēta nō possunt.
Igitur docet hoc loco Christus, nō id a nobis oran-
dum esse, vt nō tentemur, quū tentari malum nō sit, sed
plane vtile et ad virtutis exercitium, quādo illi viriliter
resistit

resistitur, quū sine ea nemo probari possit nec sibi, nec
aliis. Superest eap̄ propter, fratres in domino charissimi,
vt tentati nō contra deum nec hominē murmuremus,
quasi dilectis dei olim sanctis meliores: imō memores
simus, q̄ & vel quamlibet sancti quōdam (vt aiebat Iu-
dith) tentati sint, vt probarentur si verē colerēt deum su-
um: memores quoq̄ sumus, quomodo Abrahamus, Isaa-
cus, Iacob, Moyses, Iob, Tobias, Dauid, hocq̄ genus
alij patriarchę, prophete, apostoli et martyres, teste Pau-
lo tentati sint & per multas tribulationes probati, &
dei amici effecti. Qui deniq̄ oēs, in quibus deo bene
placuit, per multas tribulationes transferunt fideles. Illi
verō qui tētationes haud susceperit cum timore domi-
ni, & impatientiam suā & improperii murmuratio-
nis suæ contra dominū protulerit, exterminati sunt ab ex-
terminatore, et a serpentibus perierit. Ideoq̄ nos nō vl-
ciscamur tentati pro iis quæ patimur: sed reputātes pec-
catis nostris hęc ipsa supplicia minora, flagella domini,
quasi serui qui corripimur ad emendationem, & nō ad
perditionem nostram euenisse credamus, scientes deum
tantæ esse bonitatis et fidelitatis, vt nō patiarur nos ten-
tari supra id quod possumus, sed facturus sit etiam cum
tentatione prouentum, vt possimus sustinere.

Tertio docet dominus, vt tentari caueamus ne indu-
camur in tētationē. Id quod plane horrēdum foret, quā-
doquidem induci in tētationē nihil aliud est, q̄ a tenta-
tione superari, & peccato adeoq̄ diabolicis cōtra deum
& animæ salutem suggestionibus consensum præbere.
Id quod ne faciamus, cauendum hic admonet Christus,
sed tētationibus esse pro virili resistendum, veluti do-
minus in deserto cacodæmonis tētationi fortiter resis-
tit tentatus, sed nō inductus, veluti resistit tentatus,
sed nō inductus, vt pote qui ad illam, ad quam traheba-
tur, tentatoris voluntatem ore impio blasphemus non
intrauerit: veluti Ioseph quoq̄ resistit, qui turpi illece-
bra tentatus est, sed in tētationem non illatus. Veluti
quoque Susanna, quæ tamen tentata fuerit, non tamen
inducta, quoniam tentatori consensum nō præbuit. Ita
quoq̄

Judith. 8

Heb. 12

Mat. 4

Mar. 1

Luc. 4

Iob. 1

Gene. 19

Dan. 13

quoque docet nos debere tentationibus resistere, ne tentatores, scilicet caro, mundus & diabolus contra nos praeualeant, ne illis in malo consentiamus, iuxta Petrum dicentem: sobrii estote & vigilate, quia aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens circuit, quaerens quem deuoret. Cui resistite fortes in fide. Et Paulus: Induite vos, inquit, armaturam dei, ut possitis stare aduersus insidias diaboli. Tentati proinde, vitiis occurramus vitiositer contrariis virtutibus.

Verbi causa, tentatur aliquis a carne et mundo per diabolum peccato fornicationis, ad concupiscendum videlicet uxorem proximiis repugnet. Primo, fide, quae dicit: Mortifera est voluptas, auerte oculos ne videant vanitatem. Secundo, timore dei, qui suggerit, deum iudicaturum fornicatorem, qui regnum dei possidere non possit. Tertio, spe, quae dicit: Quid mihi offers in terra o miferam caro vel daemon, qui expecto tanta in caelo gaudia, quae delectares momentum, ut inde cruciaret aeternum.

Quarto, castitate, quae dicit: In vacuum laboras, puritatem mihi desponsauit. An nescis, quia cum Christo rege matrimonium contraxit? Quinto, fortitudine, dicit: Non timeo ferrum & ignes propter deum superare, & vis me in plumariis superare? Sexto, magnanimitate, quae ait: Quoniam es tam pusilla & foeda voluptas, ut me ad te studeas prouocare? Septimo, iustitia, dicit: Iniquum est, a iustissima dei voluntate ad te peruerissimam voluptatem declinare. Octauo, sanctitate, quae inquit: Haec mulier dei templum est in baptismo consecratum, quod violare non licet. Vltimo, sapientia, quae dicit: Gaudeo ego sapore mundissimo, exi a me faeculentissima luxuria. Et ita fratres oportet resistere aliis tentationibus quorumcumque vitiosum considerando cuiuslibet virtutis proprias operationes, effectus, causas & modos ac fines earum, per quae reperitur quaedam in qualibet virtute repugnancia ad quodlibet vitium, quae tentatori opponi debet, siue mundo, siue carni, siue diabolo.

Potest autem qualibet virtus se contra vitium defendere trifariam. Primo quidem, proprio gladio, contemplan-

suipius

suipius nobilitatem, preciositatem & vtilitatem, quam tentans ad vitium, velare nititur & abscondere.

Secundo, alieno gladio, quem sumit ab ipso vitio: nimirum obiciens illi suam horrendam turpitudinem, & considerans omnia nocumenta, quae id ipsum vitium inducere consuevit, tam in rebus exterioribus, quam interioribus, tam in corporibus, quam animabus. Verbi gratia: Gula mentem obnubilat, corpus enervat, aegritudinem adducit, honorem aufert, impudentiam vitiosorum omnium fouet, bona temporalia consumit & negligit, nempe bursum euacuans. Tertio, fugiendo iacula vitiosum, id est, occasiones ad ipsa: quoniam ignis nisi subtractis lignis, haud deficit, nec fieri potest, quin coinquinetur a pice, qui illam tangit. Sic a luxuria tentatus, fugiat & vitet aspectus lasciuorum, spectaculorum, consortium foeminarum, petulantiam iuuenum, lasciuia carmina, vinum & ocium, & id genus reliqua, quae ad vitia prouocant & pellicunt, iuxta prophetam dicentem: Declina a malo, & fac bonum. Auerte oculos ne videant vanitatem. Quarto docet hic dominus, ut interim nos ita tentationibus, ne in eas inducamur, resistentes, patrem caelestem oremus, ne nos inducat in tentationem: non quidem, ne ipse causa sit & autor inductionis, verum (ut supra exposuimus) ne sinat nos induci in tentationem, neve permittat pertrahi in consensum mali, aut a tentatione vinci. Sic Christus horrabatur in monte oliuatum discipulos, dicens: Orate ne intretis in tentationem. Et ipse quoque Paulus ait, se tentatum rogasse dominum, ut sathanas tentator ab eo discederet: nimirum ne ab ipso in tentationem induceretur.

Oportet autem nos pro virili nostra tentationibus, ne in eas inducamur, resistentes, orare deum patrem, ne permittat nos induci in tentationem: quoniam ipse solus potens est aduersum illas, et nostra sufficientia in eo vel solo sita. Nisi enim ille, inquit propheta, edificauerit domum, in vanum laborauerunt, qui aedificant eam: Nisi ille custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam.

Ipse vero contra tentationis inductionem, soli sumus insufficientes & impotentes. Primo, propter propriam

nostram

1. Pet. 5

Eph. 6.

Psal. 118

Heb. 13

1. Cor. 2

Esa. 64

2. Cor. 11

Rom. 8

1. Cor. 3

Luc. 11

Pro. 16

Eccl. 13

Psal. 118

Mat. 24

Mar. 14

Luc. 22

2. Cor. 12

2. Cor. 3

Psal. 126

nostram fragilitatem. Etsi enim nostra voluntas ita simpliciter sit libera, ut cogi non possit: potest tamen variis quidem modis ad varia mala inclinari, trahi, & perfructuari: utpote cuius potentia originali quodam peccato plus nimio & adeo sit vulnerata, vna cum ratione ipsa, ut ad malum pronos ab adolescentia nos faciat: fieri demum solet, ut faciles simus ad seducendum, debiles ad operandum: fragiles ad resistendum: discernentes inter bonum & malum, decipimur, tentantes facere bonum, deficiamus: conantes resistere malo, superamur. Atque hinc est, quod ad discipulos olim dominus ait: Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Et Apostolus: Solus: Nam velle, inquit, mihi adiacet: perficere autem bonum non inuenio. Secundò, propter potentiam tentantium, utpote quæ non vna, sed multiplex est.

Prima quidem est multitudinis, quoniam tres sunt acerrimi hostes, caro scilicet, mundus & diabolus: contra quos ipsi soli parum possumus, quum ne Hercules quidem contra duos valuisse dicatur.

Secunda est varietatis eorum tentationis, quum non vna tantum, sed multiplici specie tentent. Siquidem caro suggerit voluptatem, mundus vanitatem, diabolus iniquitatem. Caro infestat per lasciuia desideria, mundus per prospera & aduersa, diabolus per turpitudines & vitia.

Tertia, falsitatis, quòd quidem prætextu virtutis & bonitatis tentant, maxime diabolus, qui ob id nulle artifex dici cœpit, quoniam multa vitia virtutis specie paliiat, transfigurans se in angelum lucis: prætextu prouidentia, auaritia: misericordia, remissionem indebitam: iustitia, crudelitatem: zeli & rectitudinis, furorem: utpote fraudulentissimus mercator, vendens fragmenta fictilia pro lapidibus preciosis, vitrum viride pro smaragdo, cuprum pro auro, stannum pro argento, quemadmodum factis abunde probauit in protoplastis. Nec minus falsus est hic mundus, totus in maligno positus, vna cum carne semper falsificante. Quarta assiduitatis & frequentia, quandoquidem illi tres tentatores nusquam nec vnquam

tentant

mentare cessant, nec dormiunt, sed vigilant quem deus tentant. Quocumque nos vertimus, tentationum laqueos ad capiendum nos inuenimus, vndeque & omni tempore istorum bella insurgunt, tela volant, tentamenta & pericula laminantur, in esu & potu, in verbo & opere, in vigilia & somno, in cogitatione & delectatione, in diuitiis & paupertate, in patientia & rigore, & in omni id genus materia occurrere. Siquidem carnem nec fugere, nec fugare possumus: circumferre hanc necessum est, quoniam alligata est nobis, perimere non licet, sustentare cogimur: cum illam impinguamus, hostem aduersus nos nutrimus, quoniam sana nobis aduersatur. Mundus verò per quinq; corporis sensus, quasi per portas, sagittis suis vulnerat nos, & mors quasi per fenestras nostras intrat. Diabolus verò, quem videre nequimus, proinde periculosum forem, terendit arcum suum, & in eo parauit sagittas suas, ut sagittet nos in auro & argento, & in omnibus istis quibus abutimur, quum illis male delectamur.

Qui proinde sufficeremus tot ac tantarum totidemque potentiarum tentatoribus, scilicet mundo, carni & diabolus, quum vel hic solus plus quam contra nos esset validus ad inducendum nos in tentationem, quando, Iob teste, non sit super terram potestas, quæ illi valeat comparari, utpote cunctis animantibus callidiori: Sola igitur gratia diuina est, quæ nobiscum contra tot tamque potentes inimicos, & eorum insidias, prevalere potest, sine qua & ab ea destituti, tam valemus, quam valent equi, quibus frenum quo regantur, sublatum est, quos necellum est in precipitum duci: quamque valet nauis, cui remus & gubernaculum, quibus fluctus aquæ compescuntur, ablatum est, quam necellum est in periculum & naufragium induci.

Insufficientes igitur cum simus nostris viribus resistere prorsus eiusmodi tentationi nostrorum hostium, non superest aliud, quam ut recurramus tæti ad patrem celestem, petentes ex doctrina domini, Et ne nos inducas in tentationem: more filiorum, qui, si ipsis imminet periculum, discrimenve, nullius quam patris operam, in primis implorent. Ita & nos, iussu Iesu Christi in medio laqueorum positi

Gen. 8

Mat. 26

Ro. 7

2. Cor. 11

Gen. 3
1. Ioan. 5

1. Pe. 3

Psal. 7

Iob. 42

Gene. 3

positi inter truculentos hostes, carnem, mundum, & dæmonem, ne nos superent tentationibus, initio confugiamus ad patrem nostrum cœlestem, qui solus potentissimus est, imò omnipotens, deuoto humilitate corde orantes, ne nos inducat in tentationē. Id est, ne permittat, vt deserti eius gratia & adiutorio, vel per blanda vel per aspera in tentationem per consensum inducamur, ne alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti, nō sicut contra nos præualere tentatores, in hæc verba dicētes: Et ne nos inducas in tentationem. Id est, Pater noster qui es in cœlis &c. oramus, vt nihil cōtra nos præualeant aduersæ potestates, quarū et si voluntas mala, potestas tamen, nisi quantum tu dederis ad nostri exercitium, penitus est adempta. Et quoniam nō expectat, omnino nō tentari, oramus vt tentatio ipsa, quā nos ferre disponis, sit peccatorū nostrorum purgatio, sit nostræ infirmitatis certa cognitio, ac per hæc vera nostri humiliatio, sit per tui assistentem gratiam meritorum et victoriæ cumulatio. Tu enim es fidelis ille dominus & pater, qui non permittis nos supra id quod possumus, tentari. Da ergo, quęsumus, cum tentatione prouētum, vt possimus sustinere. Non est in nobis pater clementis sine, vnde tantis oppugnatoribus resistamus, vnde laqueos tam multiplices & latentes deprahendamus & euadamus, nisi te solo duce, qui solus es qui operaris in nobis velle & perficere pro bona voluntate.

Ita sane orandum est, fratres, ac ita nos tentatos orare docuit Christus, & quidem ob certas causas.

Prima earum est, vt sic recordemur nostræ infirmitatis & imbecillitatis, vt qui nobis solis nihil sumus, sed quod sumus, gratia dei sumus, sine qua nec digitulum leuare valeamus. Secunda, vt admoneamur, a quo accipimus hæc beneficia resistendi tot tentationibus, tamque periculosis insidiis, nimirū a deo patre optimo, cui, præcedente humilitate & submissa confessione, totum dari debet, et quicquid suppliciter petitur, ipsius pietati debere præstari, ac simul dici: Non nobis domine, nō nobis, sed nomini tuo da gloriam.

1. Cor. 10

Psal. 113

Ter

Tertia, vt sciamus, cōtra nos aduersarium nihil posse, nisi deo permittente, voluntateque nostra accedente. Hinc est quod iste ad Christum alibi: Si filius, inquit, dei es mitte te deorsum, vt pote tentare, non autem præcipitare, nisi Christo volente, potens.

Superest proinde, vt salutem tentationibus inimicorum efficiamus, deo adiutore, superiores: extinguiamus eius auxilio omnia tela nequissimi ignea, carnē spiritui subigamus, mūdum cum sua cōcupiscētia abiiciamus: et ita muniamur diuino præsidio, vt nō præualeat nobis inimicus, neque se victorem gloriētur, sed latē concinamus dño: Qui tribulant nos inimici nostri, ipsi infirmati sunt & ceciderūt. Id quod proculdubio facturi sumus, vbi vere orauerimus: O noster pater qui es in cœlis &c. Ne nos inducas in tentationem, oramus, addas scutum veritatis et patientiæ, quatenus spiritu pietatis præuenti, mansueti ad omnes, in patientia animas nostras possideamus in præsentī, vt terram viuentium possidere mereamur in futuro, & ab omnibus tentationibus perpetuo liberari.

Mat. 4
Luc. 4

Psal. 26

Luc. 22

De petitione septima. Cap. XV.

Sed libera nos a malo.

Solent filij, videntes aliquam sibi imminere afflictionem, vt pote morbū, calamitatē, tribulationēve, nō nisi ad patrem, cui plane confidunt, confugere, et in eius sinum se toros proicere: petentes obnixius ab illo, vt ab impēdenti illa tribulatione, angustia & calamitate, eius auxilio liberētur. Ita & hac petitione orationis dominice septima, docet nos Christus nō alio confugere, quā ad patrē cœlestem, vbi malum imminēs plus nimio nobis exitiū minetur: quādoquidem ipse solus est adiutor noster & præseruator, malorumque omnium benignus propulsator, idemque solus, propheta dicēte, nostrū refugium & virtus, adiutor in tribulationibus quæ inueniunt nos nimis. Qui vbi pie a nobis inuocatus fuerit, nunquā nos deseret in die necessitatis. Oculi enim ipsius super metuētes eū, & in eis quę sperāt super misericordia eius, vt eruat a morte animas eorū, & alat eos in fame.

Psal. 48

Psal. 33

MM Scitu

Scitu autē hac est parte dignum, malum esse ali quod quod culpæ dici solet, quod male agendo contrahitur: cuiusmodi est furtum, & homicidiū. Atqui id verum est malum, idemq; maximū, quia nos a deo separat. De quo quidem malo scriptura: Vidēs, inquit, deus q̄ multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, penituit eum q̄ fecisset hominem. Et alibi Moses ad dominum: Nosti, inquit, populum istum, q̄ pronus sit ad malum. Quibus et in aliis quā pluribus locis, malum idem est quod peccatum, de quo hic sermo non est: sed fuit supra in quinta petitione, qua petiuimus, vt deus pater dimittat nobis peccata nostra. Est & aliud malum, quod malum pœnæ dici solet, quod plerunq; deus ob mala eō missa immitit, de quo ipse per prophetā deus: Ego, inquit, dominus creans malum. Et rursus dicit scriptura: Quia dereliquerunt dominum deum suum, idcirco induxit dominus super eos omne malū. Quo nimirū modo, malum dici solet etiā a Latinis scriptoribus omnis vel corporis, vel fortunę, vel fame calamitas, vel quæcunq; temporalis miseria, cuiusmodi est egritudo corporis, despectio personę, paupertas, fames, & hoc genus malū reliquū, quo plenus est mūdus. De quo quidē malo hac in parte nobis est sermo, a quo nos a deo patre liberari petimus, recto nimirum ordine. Siquidem p̄cedenti quidem petitione postulauimus, nos eripi a malo culpę imminentis aut instantis, cuiusmodi est tentatio et occasio ad malū culpę: nūc p̄senti petitione postulauimus, nos liberari a malo pœnæ p̄santis vitę, itidem et futurę, dicētes: Sed libera nos a malo. Quāta vero, & q̄ multa sint huius seculi mala, nō tam quis perfecte enarrauerit, q̄ quotidiana experientia cōmonstrat. Hac profecto, inquā, experientia discimus, nihil plane in hoc mūdo aliud esse, q̄ laborē, dolorē, et spiritus afflictionē, & sic vniuersa hic habere sub sole, vt nihil sit in eis vere iucundum: sed transimus de vna calamitate in aliam, adeo, vt nulla sit calamitas sola: ac si profliremus ab aqua in ignem, et inde rursus in aquam, vtpote

Gen. 8

Exo. 32
3. Reg. 14Esa. 45
3. Re. 9

Atq; solet propterea fieri, vt omnis laboris remediū, alterius laboris initiū sit. Tam quoq; laboriosa p̄sens est vita, t̄q; falsa in illa omnis voluptas, & nulla gaudij securitas, vt recte Iob conquestus dixerit: Homo natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miseriis. Qui quasi flos egreditur & coneritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet. Imo tam recte quoque dicit inter alia, quę breuitatis gratia transeo, Ecclesiastes: Cūcti dies hominis doloribus et erumhis pleni sunt, nec is per noctē mente, requiescit. Vidi cuncta quę sunt sub sole, & ecce vniuersa vanitas et afflictio spiritus. Atq; hinc est, qd̄ ethnici etiā nū considerātes tot tamq; ærumnosa huius mūdi mala, celsuerint nō nasci, optimū, aut q̄ ocysime aboleri. Qui nec impij propterea iudicari debent, quū nihil hac in parte opinati sint, quod dissonū possit esse a pijs. Inter quos piissimus ille Ecclesiastes ait: Laudauim magis mortuos q̄ viuentes, & feliciorē vtroq; iudicauim, qui necdū natus est, nec vidit mala quę sub sole sunt. Quid multa? Non defuere, qui putarunt tot ac tantis hanc vitam malis & miseriis repletam, vt comparatione eius, mors remediū esse censeatur, non pœna: quam vel ideo breuem fecerit, vt molestiam eius, quę prosperitate vinci vel tolli non poterat, temporis exiguitate finiretur. Hinc fuere, qui hoc genus in hoc mūdo malorum paulo animaduertentes, ex animo mori optarunt. Inter quos David: Heu mihi, inquit, quia incolatus meus prolongatus est, multum incolatus fuit anima mea. Et Tobias ille senior aiebat, orans: Et nunc domine secū dum voluntatem tuam fac mecum, & p̄cipe in pace recipi spiritum meum. Expedi enim mihi mori magis quā viuere. Et Paulus aiebat: Cupio dissolui & esse cū Christo. Ac idem aliās: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?

Quum proinde tot ac tanta sint in hac vita tam corporalia, quā spiritualia mala, a quibus nemo possit nos quā deus, salutaris & certius liberare: non immerito

Iob. 14

Eccl. 1.2

Pli. lib. 7
in prol.

Eccl. 4

Psal. 119

Tob. 3

Phil. 1
Rom. 7

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

ad ipsum vel solum, vel incessanter, clamare cogamur; Sed libera nos a malo. Primo non obstat diceri, quod haud conueniat orare, ut ab istis malis nos eripiat, quoniam haec nostra vita exigit, deo sic sapienter ordinante. Hinc enim quondam in mundi exordio dixit ad hominem: Maledicta terra in opere tuo. In laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es. Atque ideo Christus ad discipulos: In mundo, inquit, pressuram habebitis: sed confidite, Ego vici mundum. Secundo nec obstat, quod haec mala vniuersa deo volente & faciente sunt, ipso dicente: Ego sum dominus creans malum. Et propheta: Non est, inquit, malum in ciuitate, quod dominus non facit. Iam vero constat, nos non debere resistere voluntati diuinam, sed orare, ut haec fiat in terris ut in caelis. Ergo

Tertio non obstat, quod huiusmodi mala & incommoda, proprie nobis mala non sint, sed nobis in salutem et pietatem, tanquam bona, cooperantur. Qua nimirum ratione id genus incommodis etiam sancti dei fuerunt ad facti. Quorum primarius extitisse creditur Iob, propterea dicens: Si bona suscepimus de manu domini mala quare non sustineamus?

Responderi proculdubio potest, nobis id genus mala et aduersa, quae sunt aut facta sunt, placere debere tanquam a deo iusta voluntate facta: verum quia dubitamus quam diu dominus velit ut haec maneant, recte nos et pie posse et velle deum orare, ut haec cessare faciat, nosque ab eis liberet. Siquidem dominus haec mala et aduersa nobis vel quamlibet iustis etiamnum immittit, non ut noceat, sed ut vel ad orationem nos excitet, nosque ex audiendo, nobis suam charitatem ostendat, et hoc nimirum pacto dilectionem in nobis habendam prouocet. Ad hunc quidem modum (ut alia per se plurima exempla obmittam) ipse dominus olim indurauit Pharaonem, ut potentiam suam populo liberando ostenderet: eosque persequi permisit usque ad mare rubrum, ut eos mirabiliter liberatos, ad sui cognitionem et amorem erudiret. Id quod

& nos

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 273

& nobiscum proculdubio nonnunquam facere solet. Ideoque merito ad ipsum oramus, ut ea mala tollat, ut non permaneant, quum ignoremus quid potissimum inibi velit, an forte eiusmodi mala permiserit, ut oremus.

Præterea (ut ad alia respondeatur obiecta) non oramus, ut dominus omnino omnes tribulationes poenalesque miseras a nobis auferat, id quod conditio nostrae vitae et naturae (ut dictum est) non patitur, nec nobis concederet, sine eis omnino nos viuere, quum virtus in infirmitate perficiatur: sed oramus, ut eiusmodi mala deus pater ita clementer mitiget et moderetur, ne ipsis pressum nimirum fatigati, in maius malum, utpote culpae, & a viis domini reuertere declinemus. Quanquam enim illa innocenti & iusto viro possint obuenire, immo saepius obueniant, plerumque tamen animam imbecillam pertrahunt ad culpam, ut morbus ad impatientiam, egestas ad furta et latrocinia, aduersitas ad murmuracionem contra deum. Quæadmodum olim Iob, in persona hominis propter ægritudinis acerbitatem impatientis, dicebat: Peccat dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo. Dies illa vertatur in tenebras. Non requirat eum deus desuper, & non illustretur lumine. et hæc & id genus alia impatientie plena. Quæadmodum & Hieremias in persona eiusdem impatientis: Maledicta, inquit, dies in qua natus sum, dies in qua peperit me mater mea, non sit benedicta. Maledictus vir, qui annunciat patri meo, dicens: Natus est tibi puer masculus &c. Cui si milis erat propheta, dicens: Usquequo peccatores domine usquequo peccatores gloriabuntur? Itaque: Quare ergo impij viuunt, subleuati sunt confortatique diuitijs?

Ne igitur & ipsi occasione malorum huius vite perpeliamur ad aliquam turpitudinem & iniquitatem, oramus deum, ut hisce nos malis eripiat. Quae alioquod nihil plane mali habent, quod in malum aliquando deterius precipitant suos possessores: ideoque minima mala dici coepta. A quo, scilicet malo iniquitatis, quod per huius seculi mala possit obuenire, si ob nostram orationem a patre caelesti praeseruemur: factis a malo, quod poenae istae in-

MM 3 ferunt

Gen. 3

Ioan. 16

Esa. 45
Amos. 3

Rom. 8
Iudith. 8
2. Tim. 3
Iob. 2

Exo. 9
Rom. 9

1. Cor. 12

Iob. 3

Hier. 20

Psal. 93

Iob. 21

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

ferūt, liberamur, etiam si incessanter nos crucient & in-
festent. Non enim aliter oramus liberari ab huius secu-
li malo, q̄ vt nobis nō noceat, & ad malum futuræ pœ-
næ in alio seculo non deducat. Er erit sensus: Et libera
nos a malo, id est, o pater noster qui es in cœlis & c. sci-
ens nos malis & periculis, tribulationibus & flagellis
præsentibus subsistere nō posse, sed nec futura ex nobis
cauere; oramus, libera nos a malo a foris adfligente, in-
tus nos ad malum culpæ propellente, & ad bonum nō
promouente. tribulationem nostram sic tua gratia mo-
derare, vt in nullam per eā incidamus impatientiā vel
iniquitatem aliam, quo simus deinde in alio seculo libe-
ri a malo gehennæ & pœnæ æternæ.

Ad hunc sane modum sæpenumero dei electi in an-
gustis cōstituti se a malo huius mūdi liberari rogarūt,
de quibus in hac verba Dauid: Clamauerunt iusti, &
dominus eos exaudiuit, & ex omnibus tribulationibus
eorum liberauit eos. Ita nimirum Helias petit a domi-
no, vt submoueret malū sterilitatis terræ & famis. Et
Salomon contra mendicitatem, ne paupertate coactus,
furari aut quid mali aliud facere posset. Et Apostolus
quoq; hoc seculi malo plus nimio adfectum se testatur,
dicens: Nullam requiē habuit caro nostra, sed oēm tri-
bulationē passi sumus: foris pugnae, intus timores &c.
Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis
huius: Hoc nimirū pacto alibi Salomō euidenter ostēdit
nos pie deū orare posse, vt nos ab huius mūdi malis li-
berare dignetur. Vnde catholica ecclesia permota nō in-
cassum instituit Letanias publicas et priuatas orationes
ad deum fundendas tempore pestilentia, famis & bel-
li, idq; genus aliorū malorum, vt ab iis deus ipse opt. &
max. ad modum, quem diximus, nos eripere dignetur.

Ex iis modo vel omnibus nō obscure constabit, eos
haud omnino exorbitasse, qui hanc particulam, Sed libe-
ra nos a malo, discretam fecerunt, & eandem septimā in
ordine petitionem: quā sint inter neotericos, qui ipsam
velint duntaxat prioris esse petitionis partē, & exposi-
tiuam: moti, quoniam huius mundi malum nullo sit pa-
cto

Psal. 33

1. Re. 17. 18

Iacob. 5

Luc. 4

Pro. 30

2. Cor. 7

Ro. 7

1. Re. 8

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 178

cto a deo deprecandum, quum quoq; Chryostomo &
Theophylacto testibus, per malū hic, vt et in aliis scri-
pturæ locis, cacodæmonem accipere debeamus: quan-
doquidem diabolus, ὁ πονηρὸς, id est, malus et prauus, ob
suam excellentem malitiam vocetur. Accedat etiam,
num, q̄ clausulæ, Et ne nos inducas in tentationem, se-
quatur τὸς coniunctio, scilicet aduersatiua. Imò, quod
plus sit, Lucam propterea obmittere clausulam hanc,
Sed libera nos a malo. Quæ hoc doceat petendum: O
pater cœlestis, non permittas nos libidini tentatoris,
sed prorsus ab ipso malo nos libera, vt nihil omnino in
nos iuris habeat. Equidem vt in istorum opinionem
facile concedam, ita non difficile eorum rationes, quas
cōtra expositionem diu ab ecclesia receptam adducunt,
conuinci posse crediderim: cum q̄ aliquo modo, vt di-
ctum est, huius mūdi malum deprecari possumus: tum
quia rarerer Latini autores voculam malus, vt ipsi
vsurpant, accipiant sine substantiuo. Atq; interim non
clam est, coniunctiōe sed, nō semper esse aduersatiuū:
imò etiam aliquando copulatiuam, eandemq; incepti-
uam, pro a: q̄, vt apud Terentium: Sed Pamphilum v-
deo. Nec est quod Lucas particulam, Sed libera nos a
malo, obmittit: quum sufficiat, quod eam Mathæus
hac in oratione ponat, &c.

De significatione & efficacia verbi Amen.

Cap. XVI. AMEN.

Hæc sane dictione dominus totam orationē præmi-
sam concludere docet. Est autē Amen, dictiuncula
nec Græca nec Latina, sed Hebraica, tres habens signi-
ficationes. Primò quidem quasi nomē, idem est quod
verax vel veritas, veluti Apocalypsis ait: Hæc dicit
Amen, testis fidelis & verus. Vtiq; Amen, id est, ve-
ritas. Hoc tamen modo hanc ipsam voculam rarerer
puto vsurpatam. Secundò, idem est quod Vere &
Fideliter, vt sit aduersialis dictio adfirmandi, iuxta in-
terpretationem Aquilæ, ad verbum ex nomine fidei di-
ctum. Quo in significatu dominus est vsus hac vocula,
dicens: Amen dico vobis, quia publicani & meretrices

1. Ioan. 8
Mat. 13
Ephe. 6
* & c.

Apoc. 3

Mat. 22

MM 4 præcæ

FRID. NAV. IN CATH. CATEG.

Mar.9 præcedent vos in regno dei. Et iterum: Amen dico vobis, nō perdet mercedem suam. Et alibi: Amen dico vobis quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fi-
 Ioan.16 ant. Et aliàs: Amen amen dico vobis, si quid petieritis
 Luc.21 patrem in nomine meo, dabit vobis. Et in per pluris
 mis aliis scripturæ locis, maxime euangelij.

Tertiò, secundum interpretationem septuaginta in-
 terpretum, idem est quod verbum, fiat, optandi signifi-
 cationem & vim habens, quo desiderium petentis ex-
 primitur. Siquidem hoc verbo in hunc modum & hæc
 in parte sumpto, orans ex animo optat, vt oratus velit
 petita sic habere rata & firma, vt impleantur.

Prima verò huiusce verbi efficacia & virtus est, q̄
 nō aliter orationem cōcludit optando, q̄ sigillum, Hie-
 ronymo teste, concludit literas. Atq; hinc est, q̄ finitis
 quōdam sacerdotis ad deum precibus, ex animo popu-
 lus dicere solebat, Amen: optātes, vt deus Opt. fieri vel-
 let, quod loco omnium sacerdos petiit ab eo. Quemad-
 modum & hoc loco cōpleri perficijq; petimus, quæ a pa-
 tre cœlesti dominica oratione supplices oramus. Q. d.
 O pater cœlestis, vt inam per te fiat ac cōcedatur, quod
 tantopere a nobis petatum est. Atq; vt inā, o pater, hæc
 vota nostra, tua bonitas rata velit esse, vt desiderij no-
 stri participes futuri simus. Secunda virtus est, q̄ hoc
 verbo recolligimus intentionē super omnia præceden-
 tia quæ petita sunt. Et si quicq; ex fragilitate humana (vt
 fieri solet) per distractionē mentis in oratiōe absq; actu
 ali intentione per trāstum fuerit, ad intentionem redit,
 dicendo: Amen. vt pote q̄ hoc verbo, quæ dicta sunt,
 vere memorentur. Vnde Paulus adserit alibi, cum non
 posse respōdere Amē, qui, quæ dicta sunt, nō intelligit.

Iam verò, quanuis hæc ipsa vocula Amen, ab inter-
 pretibus, tam Grecis q̄ Latinis, verti potuisset integra,
 tamen ab omnibus et in suo quidem natiuo, scilicet He-
 bræo idiomate mansit vsq; in hæc tempora.

Primò quidem, propter venerādā illius antiquita-
 tem, vt pote qua primum vsus fertur deus Opt. Max. a
 mūdo cōdito, quū dixit, Fiat, id quod valet in Hebræo,
 Amen,

Deu.27
 Neem.8
 3. Esd.9
 Tob.9

1. Cor.14

Gene.1

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 177

Amē. Est autē ipsa senectus suo veluti iure venerabilis.

Secundò, propter eius maiestatem & magnificentiā.
 Siquidem nō est verbum aliud, quo deus magnificētio-
 ra operatus sit, q̄ per verbum, fiat, id est, Amen. Hoc
 enim verbo deus maximus cœlum & terram, & quicq;
 quid vtrobicq; clauditur, potentissime creauit, vt pote
 qui dixit, fiat, & facta sunt. Hoc etiam nū verbo nos ille
 perditos reparauit, dicente deipara virgine ad angelum
 Maria: Fiat mihi secundum verbum tuū. Quo prolato,
 verbū est caro factū. Hoc deniq; verbo seruator noster
 Iesus Christus opus nostræ redemptionis consumma-
 uit, in horto ad patrem deuotissime dicens: Si nō potest
 transire calix iste, nisi bibam illum, fiat voluntas tua.

Tertiò propter cōfidentiam illius & exauditionis po-
 tentiam, vt pote qua voce quoties Christus est vsus, pe-
 tentes sui voti certo facti sunt cōpotes. Quia enim ille
 dicebat ad centurionē, Fiat tibi sicut credidisti, ilico sa-
 natus est puer eius. Quoniā & ille ad mulierē Cananiti-
 dem dicebat, Fiat tibi sicut vis: statim & ex ea quidem
 hora, filia eius sanata est. Hinc, quod & Rabanus hoc te-
 statur loco, quia hic dñs dixit, Amen: subindicat, indubi-
 tantly a deo nobis conferri oīa, quæ rite postulauimus,
 modo nō negligamus seruare pactum conditionis adie-
 ctæ, nimirum vt ipsi nostris dimittamus debitoribus.

Supereff igitur, fratres dilectissimi, vt si hac oratione
 nostra dominica preces nostras ad deum patrē nostrum
 cœlestem profuderimus, illas easdem preces ad finē de-
 uotius, seruētiusq; recolligamus, deuotissime cōcluden-
 do dicentes: Amen. Et in hunc quidem, vel hoc genus
 sensum: O pater noster, qui es in cœlis &c. fiat, optamus
 & quesumus, quod precati sumus: ratū digneris habere
 votū nostrum: perfice tu verba et vota nostra per domi-
 num nostrum Iesum Christum filium tuū vnigenitū di-
 ctata, & ori nostro commendata: compleas ea, oramus,
 & dic, fiat. Siquidem parum est, quod ipsi dixerimus,
 Amen vel Fiat optando, nisi tu dicas Amen imperan-
 do, id est, fiat: quandoquidem dicere tuum, est facere:
 tuosq; iussui & nutui pareant oportet omnia.

MM 5 Hæc

Sap.4

Gene.1.8

Psal.32

Psal.148

Luc.1

Ioan.1

Mat.16

Mar.14

Mat.8

Mat.15

Esa.46

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Hæc hæcenus ad hæc vsq; verba, toto passim orbe ab vniuersis Christo fidelibus obseruata est à Iesu Opt. instituta oratio. Quàm recte verò nōnulli vel Chryso- stomi tempore codices reperti, & adhuc à recētioribus *reperti (vt ipsi dicūt) proferātur, in quibus adiecta vi- dentur, q̄ paulò post sequūtur verba, subinde videre est

An orationi dominicæ possit quicq; con- tra catholicæ ecclesiæ consuetudinē addi. Cap. XVII.

Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula seculorū. Hæc verba sic addita, modo re- periri in aliquibus codicibus non improbauerim, nec prorsus probauerim. Quia siue illa addita à domino ipso, siue deinde, quod magis crediderim, à quopiam adie- cta fuerint, haud est vt improbē, quoniā plane pia sunt, & iuxta scripturā, nec interim iis, quæ dicta sunt, et per orata, omnino dissona. Ad eā quidē orationē, quæ repul- sam ferre nō debet, planē requiritur, q̄, quē rogamus, dare possit quod ab eo rogatū est, & quidem cum ipso us decoro sine dedecore. Id quod patrē cœlestem facere posse, hisce verbis ostendimus, dicētes: Fiar, quæsumus, domine pater, vt nos à malo liberes, quia id ipsum faci- le potes: quū ipse sis totius regni rex, et tibi sit virtus et potētia, qui ob id nō modò nō habeas formidare, sed et ipse cōiūctum se abs te faterur aduersarius, quoniā sub- iectus est tibi volens nolens, qui nobis insidiatur, tentā do vel huius mūdi malis, quatenus duntaxat cōtra nos valens, quatenus tu permittis, solus rex gloriæ, dñs for- tis & potēs, et in p̄lio dominus virtutū. Libera proin- de nos à malo. nam & hæc ipsum nō modò facere potēs est, nec nobis vtile tantum est idem, verum gloria libe- rationis est tua: & hæc ipsa vsq; adeo cessura in tuam est gloriam, vt liberati per te, nō possimus nō dicere: Non nobis domine, nō nobis, sed nomini tuo da gloriā: quia solus es tu, qui in nobis omnia operaris, idemq; opera- ris bonus, sine te nihil possumus, in quo omnis nostra sita est sufficientia. Quæ nimirū veridica à nobis cōfessio, liberatis per te nobis, tua est gloria: atq; hinc fiet, q̄ om- nia

Heb. 2

Pro. 23

Psal. 113

Ioan. 14
1. Cor. 3

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 278
nia nostra, & vniuersa quæ nostrarum sunt virium, te laudabunt, te prædicabunt, teq; extollent. Dic ideo vt fiat, quod te supplicii animo obtestati sumus, & obtesta- mur. Præterea nihil est verborū, quod nō congrue possit ad præcedentia necessario referri. Siquidem tuum est regnum, respondet ad illud quod petatum est, Adueniat regnum tuum: ne quis diceret, Deum non habere reg- num in terra. Quod verò dicitur, Tua est virtus & po- tentia: respondere videmus ad id quod precati sumus, Fiar voluntas tua, sicut in cœlo, & in terra. Ne quis di- ceret, deum non posse facere quod vult. Quod autem dici solet, & tua est gloria, respondere videtur ad om- nia quæ sequuntur, in quibus dei patris gloria apparet. Et videntur hæc nimirum verba prorsus desumpta ex oratione Daudis inter cetera in hæc verba orantis: Be- nedictus dominus deus Israel patris nostri ab æterno in æternum. Tua est domine magnificētia, & potentia, & gloria atque victoria, & tibi laus. Tuum domine reg- num, & tu es super omnes principes. Tua diuitia, & tua est gloria, tu dominaris omnium.

Nunc licet hæc verba nihil improbauerim, quando pia sint & scripturæ cōsona, nō tamē prorsus probaue- rim, vt ea dñicæ orationi actutum inserātur, vt pote q̄ suspicemur ea nō à domino, sed à quopiam alio fuisse ad- iecta: cum q̄ nō fuerit moris Iesu Christi, sic quæ dicere solitus de verbo ad verbū transcribere ex scriptura, nisi quum sententiam aliquā scripturis perinde compulsus, approbaturus erat. Deinde, quæ in iis verbis ad petita referri videntur, haud obscure desumuntur & colligun- tur ex auspicio orationis dominicæ, Pater noster qui es in cœlis. Deniq; q̄ in plerisq; omnibus codicibus dicti- uncula optādī, Amē, præcedat hæc verba, in signū q̄ il- la ad orationē ipsam dominus haudquaquā addiderit, vt quæ iam ea dictione quasi signaculo quodam, clausa & ob signata esset. Postremo, multis ab hinc tēporibus ne- mo Christianorū dñicæ oratione hisce adiectis verbis, vsus est, vt quæ nec in omnibus libris posita fuerint, nec apud nos in vsu lōgo tempore habita. Quo fit, vt facile suspi-

1. Pa. 26

Mat. 4. 23
Luc. 4
Mat. 22

suspiciemur, eiusmodi verba hac in parte non esse domini, utpote quæ nec necessario voluerit coniunctum iri.

Iam verò quis tam dubius & anceps, hoc quicquid est verborum, orando intercludat & adiciat, qui serio dictum nouit à deo Opt. Max. Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo? Tametsi proprie alioqui sit addere, quod domini verbo sit contrarium, ut aliàs in Catholicis & Homiliis nostris, tum & in Crisi nostra abunde docuimus: tamè non est, quod hoc loco multis morer, maxime quod ex dictis haud obicure appareat, verba præfata à domino prolata non esse, sed à quopiam expositore adiecta, quæ nec aliquot ab hinc seculis ab aliquo vel scripta vel dicta fuere. Id quod euidenter hinc sit perspicuum, quia horum verborum nullam plane faciunt mentionem Thomas Aquinas & Nicolaus Lyranus, Euangeliorum interpretes, ut non omnino veteres ita veterioribus, quorum legendo studiosissimi fuere, nullo prorsus pacto vel eruditione vel vita inferioribus, quorum ille anno post Christum natum m. cc. lxxxiii. sub Imperat. Arnolpho obiisse, hic verò post Christum natum anno m. ccc. xxx. claruisse traditur. Vnde facile coniecimus illorum temporibus verba in dominica oratione prædicta, ne in codice quidem Euangeliorum fuisse posita, quæ nec Chrysostomus adseuerat ad ipsam orationem pertinere, præsertim quæ nec stylum sermonis Iesu Christi seruari cõspiciuntur. Nusquam enim in euangelio videre licet clausulam, In secula seculorum, sed vel aliam huic forte non dissimilem. Puto igitur hac in re standum vsui catholice ecclesie, veritatis calumnie et firmamento. Sin est, qui malit inibi cõtentiōsus esse, haud est quod respondeam, quod quod Apostolus olim Corinthiis: Nos talem cõsuetudinẽ non habemus, nec Ecclesia dei.

1. Tim. 3.

2. Cor. 11

Præfatio in ipsam angelicam salutationem.
nem. Cap. XVIII.

Quum superioribus diebus apud non parum multos in quaestionem veniret, propter quodnam potissimum peccatum Turca, truculentissimus videlicet iste Christiani nominis aduersarius, multis iam olim annis

vsq;

vsq; adeo magis ac magis aduersum nos inualesceret, quandoquidem cõstaret omnino, tantam illi cõtra nos tyrannidem à deo maximo, propter enormia nostra in ipsum peccata, serio permissam, me respondere meminisse, propter horredam penes blasphemam nostram in gratitudinem & iniuriam in gloriosissimam illam, eandemque modis omnibus dignissimam, deiparam virginem Mariam; quæ suam pro nobis hæctenus opem apud vni genitum filium suum, non solum iure suo negaret ac subtraheret, sed & merito subtractam, cõferret contra nos aduersario Turcæ, qui, pro nobis olim eadem ipsa gloriosissima virgine, propter nostras ad ipsam coram filio suo Iesu Christo preces intercedente, non secus vincti ceptus esset, atque nunc, subtrahente suas illa nobis supplices propter remissas nostras ad eam preces, ita vinceret, superaret, triumpharet, & inualesceret alter ipse Nabuchodonosor, alter Pharaos, alter Antiochus, alter Sennacherib, aut si quispiam est illis crudelior, ut breui (quod deus propicius auertat) toti esset terrarum orbi dominaturus, ita deo ipso maximo nostram in ipsum, adeoque in eius matrem sane laudatissimam, ingratitude & iniuriam iuste seueriterque vindicante, fierique propemodum nunc solere, quod factum traderet scriptura, pugnante quodam cõtra Amalech Israele. quod diu enim Moses suis ad deum precibus pro Israel intercessisset contra Amalech, iam diu Israel vicisset: Mose verò preces paululum remittente, vicissim superasse Amalech.

Sane perhibent annales veridici, quum olim Turca, tyrannus (inquam) omnium facile superbissimus, nec aliter à deo propter scelera nostra, quam Pharaos vel Nabuchodonosor cõtra nos excitatus, in nostrates ita ferme primum seuire cepisset, ut iis ob hostis inauditam tyrannidem plus quam stupefactis & perterritis, esset in fuga summa penè salus reposita, nec esset qui tanto posset aduersario resistere: ceptum esse tandem ab ipsis contra istum ad gloriosissimam illam celi terraque reginam, virginem, inquam, Mariam, non aliter atque ad sacram quandam ancoram, haberi refugium: moxque pro pia ad eam

apud

4. Re. 19

Exo. 1

1. Mac. 8

1. Pa. 32

Tob. 1

Esa. 36

Exo. 17

Exo. 8. 9

apud ipsius filium intercessione, toto passim orbe confituti, decretoq; mandari, vt bis saltem singulis deinceps diebus illa ab vniuersis Christo fidelibus apud filium Iesum, non secus atq; gratiosissima quaedam coram ipso mediatrix & interuentrix, imploraretur, per sacrosanctam illam Gabrielis archangeli ex Luca salutationē, pulsus ad perpetuā huius institutionis memoriam campanis. Factum deinde, vt nostrates eatenus aduersario praeualuerint, quatenus illam deuoto sinceroq; corde salutarerint, salutandōq; implorauerint. Quod hostis ipse, q̄libet alioqui bis irreligiosus & impius animaduertens, nihil magis odio tum habere coepit, q̄ ad eandem salutationē campanarū, quas appellant pulsationē, non quia vsq; adeo virginem Mariā exosam haberet, verū quia non ignoraret, facto pulsu, illam contra ipsum a Christianis haud sane frustra pro suppliciis implorari: qui tamē interea plus fortasse honoris et reuerentię, gloriosissime illi deiparę virgini deferat, q̄ nos, qui nescio q̄ vere Christiani volumus & esse et haberi: nō immemor legis Alchoranicę, in qua Mahometh, antesignanus ille, idēq; præcipuus Turcicę tyrānidis & impietatis autor, vel coactus ipsam gloriosissimā deiparā virginem Mariam in hæc verba venerari fertur:

O Maria, deus utiq; elegit te, & purificauit te, et prælegit te, claram super mulieres seculorum.

Hæc iste, quantumuis alioqui Christianę religionis infensissimus hostis.

An nō fuerūt hæcenus ex nostris, Mahumeto longe detestabiliores & execrabiliores, quos sub hæc nouissima tēpora nō puduit virginē illam, supra q̄ dici potest idigne, redigere in ordinē, quā etiā hostis ille superbiss. ex oibus omnium seculorum mulieribus, a deo præelectam fatetur? Sed & plus q̄ perfecta fronte, memoriam illius nunq̄ satis laudatam, nec vnq̄ intermoriurā, vel deo ipso maximo per sacram scripturā reluctantē, prorsus extinctam voluerunt, vt qui sane bis terq; impij & ingrati, superbenedictam illam & omnium profecto seculorū memoria dignissimā virginem, per quā nacti su-

muo

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 180
 mus quidquid vsquam verę salutis est, nimirum salutaris autorem Iesum Christum, benedictum illum ipsius virginis ventris fructum: noluit nec salutandam, nec implorandam, pulsa etiam nū ad id campana, ea quidem salutatione, cuius initium est: Aue Maria &c. qua nō fuit a mundo cōdito, nec alia vnq̄ futura, sanctior, nec excellentior, nec gratiosior, nec gloriosior, nec efficacior: vt pote quā deus ipse Opt. Max. non humano compositā inuento, in summo nimirū cœlo sic ex omni parte perfectam dictauit, vt inibi nihil possit ad ampliorē benedictę virginis laudem nec addi, nec adimi: qua deinde de cœlo ad terras delata, Gabriel nō angelus solum, sed & archangelus, iussu sacrosanctę diuinęq; maiestatis, ita seruo nouoq; quodam modo gloriosiss. illam virginē salutarit, vt virgo alioqui fortissima, propter tam inauditā a seculo salutationis formulam, plane perturbata fuerit.

Quanta verò tantę sit salutationis contra malignissimos quosq; hostes, & visibiles & inuisibiles virtus & efficaciacia, satis superq; fuit argumēto prima salutationis illius pro defensione cōtra Turcas institutio, in qua gloriosiss. illa virgo per eandem salutationem veraciter implorata, sic istos deterruit, vt tum rursus approbata fuerit ex scriptura, terribilis vt castrorum acies ordinata.

Quum proinde salutio illa cœlestis apud nō parū multos schismaticos & hæreticos ita sit explosa, vt ne eius quidem velint haberi memoriam per campanę pulsū, quem prorsus abrogarunt: apud nos verò ipsa sic parum peni habeatur, vt ad eius pulsū perinde furdescamus, vt quorum pauci reperiantur, qui pro more non nuper recepto, sub tempus eiusdem pulsus vel genua flectunt, vel capita nudant, vel hoc genus alio modo suas ad deum mentes ea salutatione subleuant, atque hoc quidem pacto benedictissimā illam virginem potius maledicunt, q̄ benedicunt: feri solet Iesu Christo, benedicto ventris illius fructu, iuste permittente, vt tota quondam nostra per deuotam benedictę matris ipsius salutationem contra Turcas benedictio, nunc contra nos pro Turcis versa sit in maledictionem.

Nec

Luc. 1

Luc. 2

Cant. 6

Eccl. 44

Nec mirū quidem. Quum enim deus ipse Max. per
 Nu. 24 Balaam ad populum suum Israel dixit. Qui benedixerit
 tibi, erit & ipse benedictus: qui verò maledixerit tibi
 in maledictione reputabitur: quāto magis ad Mariam
 matrē suā, ex omnibus electissimā, dicit ab eterno: Qui
 benedixerit tibi, erit & ipse benedictus: q̄ maledixerit,
 in maledictione reputabitur? Dubio procul nō poterit
 Luc. 1 ille benedictus esse, qui maledicit virginem Mariā, quā
 dominus ipse tantopere benedixit, ut sit angelo teste, suā
 per oēs mulieres benedicta. Quam sane maledicit, qui
 vel frigide ipsam laudat, quod vituperare est: vel laudā
 dam nō vult, tollens totam angelicā illius per deum fa
 ctam benedictionis salutationem, primū in terris Eua
 gelion cōplectentem. Id quod nuper speciātim aliquot
 ichismatici & hæretici facitare cœperunt.

Sed quānā causa, quæris, hæretici hanc ipsam tot no
 minibus excellentem salutationē, nolint nec dicendam,
 nec orandam, ad tam modis omnibus benedictam vir
 ginem? Nihil, in quā, aliud istis est in causa, q̄ inuidia,
 quæ, quū sit omnīs & virtutis & laudis alienæ impati
 entissima, nō potest tam excellentium virginis virtutū
 Gen. 3 splendorem ferre, propterea comes indiuidua virtutū
 Gen. 17 dici cœpta. Sic propter inuidiam cacodæmon protopla
 Mat. 27 stos seduxit. Ita propter inuidiam Iosephum vēdiderūt
 fratres sui. Sic propter inuidiam, teste etiam nū Pilato,
 Iudæi Christum innocentissimū ad mortem vsq; perse
 quuti sunt. Propterea verò talem isti inuidiā cōtra ean
 dem laudatissimā virginem cōceperunt, q̄ ipsa catholi
 cæ fidei cōstantissima, vniuersas cōtra se & filium suum
 benedictum hæreses vel sola interemerit, interemptu
 ratq; quotquot posthac futuræ sunt, alloquente propte
 rea ipsam ecclesia catholica in hæc verba: Gaude Maria
 virgo, cunctas hæreses sola interemisti, quæ Gabrielis
 archangeli dictis credidisti. &c. Sed quomodo, quæris
 vltra, suam isti prætexunt inuidiam, qua nolunt saluta
 tionem illam plane diuinā, numeristq; omnibus cōsum
 matam, nec dicendam nec orandam? In primis, in quā,
 falso malitiam suam prætexentes, aiunt, ipsam virginē
 Ma

Mariā, quidquid huius est salutationis nec audire, nec
 intelligere, quoniam alibi ignoret, quæ nobiscū fieri solēt.

Cæterum q̄ sibi hac quidem parte mentiatur iniqui
 tas, ex hoc patet, quia quum illa sit ex eis, qui nunc per
 mortem hanc naturalem ita cum deo sunt, ut deus in ip
 sis omnia sit per omnia, sitq; deus sic in eis, ut ipsi in deo
 1. Cor. 13 sint: dubitare certe nequit: eam in ipso deo, utpote in
 speculo illo sine macula diuinæ maiestatis, videre, audi
 re & intelligere, quæ vbiq; terrarū fiunt. Ita Hieremias
 2. Mac. 15 olim, quum dudum obierat, solam mētis ad se eleuatio
 nem Iudæ Machabæi audiuit, atq; propterea illi gladiū
 munus à deo aureum, contra inimicos ipsius è cœlo de
 tulit. Ita Iacobus, Petrus & Ioannes in monte Thabor
 Mat. 17 virtutē dūtaxat diuinæ clarificationis, speculum diuinæ
 Mar. 9 maiestatis præfigurantis, q̄ Christus in cœlo post adscē
 Luc. 9 sionē suam habiturus erat, viderunt, audierunt, et cog
 nouerunt Moſen & Heliam eum Christo loquentes,
 quos tamen in terra nunq̄ viderant. Ita Abraham, qui
 Luc. 16 dudum quoq; decesserat, ex paradiso vidit diuitē illum
 epulonem in inferis, & eius preces quidem audiuit, sed
 non exaudiuit, quia exauditione prorsus indignæ.

Quum proinde ii, & id genus dubio procul aliq̄ cum
 deo nunc viuentes, hic viuētū facta et petita viderūt
 & audierunt: quur ipsa gloriosissima virgo per omnia
 tam maior ipsis omnibus, q̄ maior est sol astris omnia
 bus, haud possit ac debeat nos in hac valle lachrymarū
 videre et audire & intelligere? Sed latet (crede mihi) ali
 us sub herba serpēs apud hæreticos, quem pro loco &
 tempore domino monstrante, detecturi sumus.

Deinde prætexentes suā isti malitiam, dicūt, prop
 terea diuam virginē non esse orandam angelica saluta
 tione, quoniam hæc ipsa saluatio non sit oratio, quū ni
 hil quod petitur, in ea nec cōtineatur, nec exprimitur.
 En, inquam, iterum atq; iterū, Paulo prophetante, in
 2. Tim. 3 piētia eorum manifesta sit omnibus. Nōne plus q̄ ridē
 da hæc est infania istorum, quia nihil aliud credunt ad
 deum & ad ipsius diuos dicendum, q̄ orationē, qua quid
 petitur? Nōne hoc quidem pacta tollenda fuerit è meo
 NN die

Cicero li.
2. Offic.

Luc. 16

Psal. 78. 77.

Dan. 13

Matt. 8
Luc. 5
Matt. 9

dio vniuersa scriptura, qua non secus cum deo loquitur, atq; Scipio quondam per historias descriptas cum eis, qui dudum partim domi, partim bello decesserant? Ad quem sane modum Abraham dicebat ad diuitem apud inferos detentum: Habet Mosen et prophetas, audiant illos. Nonne præterea plusq; ignaua est istorum insipientia, q; existiment nihil esse nec dici posse orationem, præterq; illud, in quo cõtineatur desiderij nostri de eo quod a deo volumus habere, expressio, nec quenquã nisi quum expresse quicquam petit, orare: quum tamen interea plus q; aperto liqueat, Orationem etiam esse diciq; ad cœsum mentis in deum, per pium & humilem affectum, ad quem non opus est quibuscunq; verbis in oratione, vt deus instruarur, per quem homo sapius et citius a deo desiderata consequitur, q; per expressam petitionem, quando in ipso pietatis affectu omnis sit orãdi virtus. Et nisi res ita haberet, ipsa nimirũ catholica ecclesia plurimũ erraret, quæ multos propheta psalmos vsurpat & habet, vti veras ad deũ orationes, in quibus tamen nec ipsius petitionis verba, nec quæ ad petitionem suam pertinent, cõtineri videtur. Nam quid orat ipsa, quum pro indulgentia peccatorum legit aut canit psalm. Quare fremuerunt gẽtes? Deus venerunt gentes, Attẽdite popule meus, et hoc genus psalmos reliquos.

Quid etiam precabatur expresse Susanna vxor Ioaclim, dicens: Deus æterne, qui absconditorũ es cognitor, qui nosti omnia anteq; fiat, tu scis quomã falsum testimonij tulerunt contra me: & ecce morior, quum nihil eorum fecerim, quæ isti malitiose composuerunt contra me? Quid etiã orabat a domino expresse leprosus, inquit: Domine, si vis, potes me mũdare? Quid orabat expresse mulier fluxum patiens sanguinis, quũ dixit: Si tetigero tantum vestimentum eius, salua ero?

Quid multa? Nisi res, vt diximus, ita haberet, errarent & ipsi schismatici inter primos, suoq; se gladio cõficerent, qui psalmos vniuersos, nescio q; composte, in apertas ad deum petitiones redegerunt, quarũ tamẽ nulla sit in psalmis expressio. Quid, inquã multa? Nõne oratio

oratio est, quæ nullis etiã verbis fieri solet? Cuiusmodi fuit Annæ vxoris Helcanæ, quæ motis duraxat labiis ad deũ orasse, nec vlla vox ipsi audita esse perhibetur.

2. Reg. 1

Quinimo omnis iusti operatio quadamtenus oratio dici potest: & dicitur (Augustino teste) semper orare, qui iustus esse nõ desinit: et omne bonũ ad deũ desiderium, esse oratione, et hanc eatenus esse cõtiniã, quatenus desiderij est cõtiniũ. Quinetiã satis suis fidelibus laboribus iuxta Paulũ minũter interpellat apud dñm suum, q;uis nihil quo indiget, expresse preceat ab illo.

Col. 3
Eph. 3

Et profecto nisi res ita haberet, quomodo posset implere quispiam, quod dominus cum suo Apostolo precipit, inquit: Oportet semper orare, & non deficere: & Sine intermissione orate?

Luc. 18
2. Thef. 3

Ita nimirum orat, quisquis gloriosissimam virginẽ Mariam pio affectu cum Gabriele salutem, inquit: Ave Maria &c. cum quia sine controuersa bene agit, eũ quia Mariã deiparam & in ea filium Iesum, deum et hominem laudat, & ob ipsius primũ de cœlo euangelijum, quod cõtinetur in angelica salutatione, cũ quadã gratiarũ actione gratulatur, secũq; desiderat et orat, id ipsum euãgelium et huius virtutẽ et salutem in ipso nequafrustratum iri, sed fieri foreq; sibi semper aduersus quoscunq; hostes propugnaculum. Per quod, intercedente apud benedictum sui ventris fructum Iesum Christum, gloriosissima virgine Maria, non dubitamus aliquando poenitentibus nobis pro peccatis nostris victum iri Turcam, vel si quis eo futurus est hostis vnq; quispiam crudelior. Vniuersa vero et singula, quæ prefati sumus, ita esse simulq; haberi posse, videamus Homiliaticã ipsius angelicæ salutationis de verbo ad verbum ex sacrosanctis scripturis Apologiam.

De salutatione angelica & interpretatione nominis Maria. Caput. XIX.

Quum proinde Gabriel archangelus a deo missus esset in ciuitatẽ Nazareth, vt ei nũciaret dei patris æterni decretũ & cõsiliũ, nepe q; ipsa, virginitate illigã, de spiritu sancto cõceptura parituraq; esset æterni

Luc. 1

NN a dei

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

dei filium, mundi soluatorem, Iesum Christum, in lege promissum, figuris praefiguratum, multisque seculis antea praedictum, ingressus ad eam, coepit eam salutare, dicens: Ave gratia plena. dominus tecum. benedicta tu in mulieribus.

Haec prima est huius orationis pars, ab angelo dicta: secundam, quae constat iis verbis, Et benedictus fructus ventris tui Iesus Christus, adiecit ecclesia ex verbis Elizabethae, quibus ipsa visitata diuam virginem salutauit. Declarabimus igitur ambas partes sigillatim per earum verba, incipientes proinde re a nomine Mariae.

MARIA. Tanetsi contextus euangelij non habeat, quod angelus ad ipsam virginem ingressus, nomen Mariae expresserit, tamen legitimis ex causis Ecclesia sancta id nominis angelicis salutationi subiunxit.

Prima est, quoniam legalis est praesumptio, angelum appellasse virginem nomine proprio, cum quia contextus euangelij prius hoc ipsum nominis expresserit, quod, cogente sensu, venit per reuelationem in verbo vocandi, Ave, repetendum. nec potest non in ipso verbo subintelligi. Nec dubitatur, quin angelus hac ratione nomen Mariae expresserit, quod ob eam certitudinem euangelista non censuit repetendum frustra, quum constaret expressum ab angelo: tum quod emphasis honoris erga Mariam, postulat lauerit nominis expressionem. Secunda causa, quoniam censuerit eam nominis expressione ardentius excitari virginis adfectum ad nos, & ad prouidentem impendende nobis misericordiae alacritatem atque promptitudinem. Nam quis tantum nomen nominans, non posset ac deberet accendi, recrearique: quum hoc ipsum sit nouum illud nomen quod dicente propheta, Os domini nominauit, nec impossibile fortuito, sed ab euentu futurum, quum plane consonet cum ipsa re, naturam conditionemque diuinae virginis omnino explicans ex suo ipsius interpretamento, quod triplex est. Primo quidem Maria idem est, quod illuminata, quoniam usque adeo est a deo cunctis spiritus sancti donis & reliquis splendidissimis virtutibus & dotibus illuminata, ut credatur illa miraculosa esse mulier, quam Ioannes in Apocalypsi viderit in caelo sole

am

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 183

amicta, lunam sub pedibus, duodecimque in capite ceu coronam quadam stellis habentem, per quas vniuersae virtutes & eadem irradiantissimae sic intelligitur, ut ad eam scriptura per Salomonem dicat: Multae filiae congregauerunt diuitias, tu supergressa es vniuersas. Est enim haec ipsa virgo Maria propter omnium virtutum illuminationem speciosior sole, et super omnem dispositionem stellarum: ideoque merito Maria, id est, illuminata dici coepit.

Secundo Maria est illuminatrix, quoniam lumine suarum virtutum, non secus atque splendidissimis exemplis homines hoc in mundo illuminet ad eam imitandam. Cui propterea in veritate applicantur verba, quae quodam figuratim dicta sunt de sancta virtuosaque muliere Ruth, ita sonantia: Ut haec sit exemplum virtutis in Ephraim, et habeat celebre nomen in Bethlehem. Praeterea propter illuminationem virtutum ipsius illustrium, ad eam ecclesia vna cum choro angelico mirabiliter exclamat, inquam: Quae est ista, quae progreditur quasi aurora surgens, pulchra ut luna, electa ut sol? Sicut enim illa sidera suis radiis illuminat mundum, & ad hoc singulariter creata sunt, sic virgo Maria suis virtutibus quasi quibusdam radiis illuminat homines in hoc mundo, ut per eam procedant ad veram illam lucem, quae sua gratia illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, quam ipsa virgo Maria felici partu protulit.

Tertio Maria idem est, quod stella maris: quoniam vti maris stella ducit nauigantes in pelago, ne periclitentur, sed vna cum mercibus suis salui perueniant ad portum litusque: sic quoque nos miseris peccatores, non secus atque nauis in hoc mundo, qui multis ex causis pelago comparatur, ductu et radio lucidissime illius stellae Mariae, nostram nauem bonis operibus refertam, ducere possumus saluam & incolumem in portum ac stationem beatitudinis aeternae.

Si propterea, peccator, venti tentationum insurgunt, nec vis obrui: si incurris in scopulos tribulationum, nec vis deficere: respice illam stellam, voca Mariam, quia non est solus stella maris, sed est et nobilis illa stella ex Iacob, cuius radius illuminat vniuersum mundum, nempe Iesus sol

NN 8 duffitig

Luc. 1

Esa. 66

Apo. 22

Pro. 31

Sap. 7

Ruth. 4

Cant. 3

Deu. 4

Gne. 8

Ioan. 1

Nu. 14
Mala. 4

FRID. NAV. IN CATH. CATEG.

iustitię, potēs liberare ab omni tēratione et tribulatiōe.
Atq; nimirum vīrgo Maria recte comparatur sidē
ri, adeoq; stellę: quia sicut sidus emittit radium suum si
ne sui corruptione, sic vīrgo Maria sine corruptione
virginitatis suę parturit Iesum radium suum, & solem
iustitię: quę ideoq; iuste dicta est stella, nimirum ma
ris & matutina, quoniam sequutus sit ipsam ex partu
Christus sol iustitię.

Quid Aue significet. Cap. XX.

Aue, dicitio est verbalis, tota simplex, incōposita &
primigenia, Latina prorsus, nec cōmixta ex gręco
& latino, significās idem apud Latinos quod salve, &
apud Gręcos χαίρει, a verbo neutrali χαίρω, quod est, gau
deo et lętor, quod Latine dicitur Aueo, quod est, ex ani
mo cupio et opto. Hinc Avere, est ex intimo corde salu
tem, lętitiā et gaudiū optare et annūciare. Est itaq; Aue,
hoc nimirū loco salutatiōis verbū, & idem quod salve,
gaude, vel latere, s. o vīrgo Maria. Cuius etiā salutis,
gaudiū & lętitię causam, nō multo post angelus reddidit.

Iam verō tametsi pietas Christiana in hac mirabi
li salutatione alio potuisset vti salutationis verbo, vtpo
te Salve, Gaude, Latere, &c. idem significāte, tamen vi
derur hoc ipsum verbum, Aue, ex arbitrio & ex cōposi
to pręlegisse, videlicet vt per ipsum significaret, glori
fissimā virginem nō solum omnes in Eua prima mulie
re, conditiones imperfectionē arguentes, in melius cō
mutasse, quas ipsa nō habuit, sed & ipsum nomē Eua,
quoad literarū ordinē, transmurtasse in Aue. Siquidem
Eua & Aue iisdem literis, sed ē diuerso sumptis, scribū
tur. Si enim id nomē Eua, prępostero legas ordinē lite
rarū, a calce incipiēdo, cōsicitur nomen Aue, quod ex
arbitraria interpretatione significare tradunt tantūdem
atq; sine vā, q; a, negatiua sit particula: vā autē, interie
ctio maledictionem significās, quę admodum dominus
Iesus multis in locis, scribis & pharisęis ob eorum ma
litiām minatur vā, id est, maledictionem & miseriam.

Iam verō sciendum est, Euam primā mulierem, pro
pter peccatum quod primā omnium perpetravit, se tri
bus

Mat. 21
et 23.
Mar. 13

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 284.

bus vā, id est, tribus maledictionibus & miseriis obe
noxiam fecisse, a quibus nulla mulierum propter origi
nale peccatum exempta est, pręterq; vnica vīrgo Ma
ria, quam deus gratiōie pręseruauit ab omni originali
peccato, & ab omni huius maledictione, quam queli
bet alia mulier ferre cogitur iuxta verbum domini, di
centis ad Euam: Multiplicabo arumnas tuas & conce
pituos. In dolore paries filios, & sub viri potestate
eris, & ipse dominabitur tui.

Gene. 3

Primō quidem mulier concipit cum vā pudoris vir
ginei, sine cuius corruptione nō fit fœcunda. Ipsa verō
gloriosa vīrgo, fœcunda est facta citra pudoris corrup
tionē, quę cum a spiritu sancto sine virili semine cōce
pit, vīrgo māsit ante partum, in partu, & post partū in
uiolata, nec vnq; a quopiam corrupta, vtpote quę vir
go permāsērit perpetua, quū fuerit dudum certōq; prę
figurata per portam Ezechielis, per quam clausam so
lus ingressus est deus Israel, cui perpetuo clausa mansit,
nec per ipsam transire debuit vir alius vnq;. Et hoc est
quod dudum prędixit Esaias: Ecce, inquit, vīrgo
concipt & pariet filiū, & vocabitur nomen eius Ema
nuel. Hinc ecclesia exclamat, dicens: Erubescat Iudaus
infelix, qui dicit Christum ex Ioseph semine esse natū,
gaudeatq; Maria, quę deum & hominem pariens, post
partum vīrgo inuolata permanst.

Mat. 1
Luc. 1

Ezc. 44

Esa. 7
Luc. 1

Secūdo quidem mulier ex cōceptu sit grauida, et gra
uatur multis sane modis, planēq; debilis fit, in varias ple
runq; agritudines ob conceptum in vtero cadens: ipsa
verō vīrgo Maria sine grauamine fuit grauida. Quę
mox vbi concepit, surgens abiit in montana, visitans
& saluans Elizabetham, manens cum ea quasi mensi
bus tribus, vtpote ministrans illi citra grauamen ali
quod, quod nō habuit, cui filius non fuit onerosus.

Luc. 1

Tertiō quidem mulier summo cum dolore parit, do
mino alibi dicēte: Mulier quū parit, tristitiā habet, quia
venit hora eius. Hinc Tobias senior filium hortatur, vt
matri suę habeat semper honorē, memor, quę & quāta
pericula passa sit propter ipsum in vtero suo. Ipsa verō

Ioan. 16
Tob. 4

NN 4 vīrgo

virgo Maria peperit vsq; adeo sine omni dolore, vt nulla etiam vsa fuisse legatur obstetrice: quæ tametsi grauida esset & iam vicina partui, non tamen grauabatur ex hoc in corpore, quin iret de prouincia in prouinciam: nimirum à Nazareth vsq; in Hierusalem, distantem triginta quinque miliaribus, quum deinde in decliuo montis Hierusalem versus meridiem, sita sit Bethlehem, distans ab Hierusalem per quinque miliaria, vbi tempore edicti Cæsaris peperit ipsa virgo Maria primogenitum suum Iesum Christum, & reclinauit eum in præsepio, pannis illigans, non habens obstetricem, qua non indiguit, vti ceteræ mulieres, quam & ipsi magi solam cum puero Iesu inuenerunt.

Luc. 2

Mat. 2

Ex his sane patet eum libellum, qui de saluatoris infantia inscribitur, esse apocryphum, qui dicit Mariam habuisse obstetrices, quibus haud est opus, nisi propter afflictionem matris in partu, quæ non habuit locum in virgine puerpera, quã salutans angelus, adfirmavit eam esse absq; omni vix, id est, muliebri miseria & maledictione, quæ triplex est, pudoris scilicet, laboris & doloris: à qua vel sola Maria fuit exempta, quæ propterea dicitur mutasse nomen Eug, id est, maledictionis, in Aue, id est, benedictionis: s. quæ nedum mutasse fertur simplex ipsum nomen Eux, quo ad seipsam per exemptionem triplicis maledictionis, sed & omnem in Eua conditionem imperfectam, quãdo maledictio Eux illata, mutatur in benedictionem per Mariam. Siquidem Eua dolorem & mortem nobis intulit, Maria verò gaudium & vitam sempiternam attulit. Eua, exilij & expulsionis à regno cœlesti, causa fuit: Maria verò reuocationis in patriam, et introitus in paradysum, præbuit beneficium.

Et in summa, quicquid boni per Eua amissimus, idem per Mariam reinuenimus & recuperauimus. quæ propterea merito dicitur mutasse nomen Eux in Aue, quod sonat, ab omni vix: à quo singulariter ipsa exempta, etiã nos exemit suo partu. Cuius causa precatur ad eam catholica ecclesia: Aue maris stella,

Dei mater alma,

Atq;

Atq; semper virgo,
Felix cœli porta.
Sumens illud Aue
Gabrielis ore,
Funda nos in pace,
Mutans nomen Eux.
Monstra te esse matrem.
Sumat per te preces,
Qui pro nobis natus,
Tulit esse tuus.

Cæterum, quia puto nominis Aue interpretationem, modo quo dixi, esse arbitrariam atq; commentitiam, nec à probato assignatam autore, neq; satis cum ratione constantem: censendum est, mutationem illam nominis Eux, à diua virgine potius esse accipiendam, secundum conditionem & sortem ipsius Eux, omnino mutatam in oppositas proprietates per ipsam benedictam virginem, quam tamen merito salutauit angelus, inquit: Aue, id est, salue & gaude, quia meruisti esse absq; omni miseria, qua fuit Eua cum suis maledicta.

Quomodo Maria sit gratia plena. Cap. XXI.

GRATIA PLENA. Hactenus ipsa gloriosissima virgo Maria suarum gratiarum & dotium comendata est ab angelo, ex interpretamento nominis Maria, & verbi Aue. Vnde non est obscure intelligere, quod dignissima sit omnium creaturarum virgo Maria, vt quæ sic fuerit omnibus spiritus sancti donis illuminata & virtutibus, vt etiam illuminauerit alios, quos et vt stella maris in hoc periculoso pelago mundi nauigantes, splendore sui partus, s. Iesu solis iustitiæ, perducit ad portum beatitudinis æternæ. Prima verò, eademque præcipua & expressa diuæ virginis Mariæ comendatio, nunc illi datur ab angelo, dicente: Gratia plena. Quod Græce sic habetur, *Χαριτωμένη*, id quod Hieronymus trãstulit, Gratia plena: quãuis inter neotericos haud defuerunt, qui reddiderunt, Gratiola, quod eiusdem propemodum sensus est, quum eiusmodi nomina in usus, plenitudinẽ significãt & abundantiam, testibus grammaticis: quanquã ego ma

Luc. 2

NN 5 lina

sim reddi & dici, Gratia plena, q̄ Gratiōsa: cum, quoniam
am Gratiōsa nō tantam seruat in vernacula lingua gra-
uitatem, quantā cōtinet, Gratia plena: imō quoniam sunt
ex hæreticis, qui dictionem, Gratiōsam, prorsus amaro-
rie vertūt, dicentes, Holdselig, quū interpretari debue-
runt, Voller huld, oder gnaden volutum, quia Gratiā ple-
na, expressius & simplicius est: tum quia Gratiā plena,
per omnes hucusq; catholicos translata & lectum est,
quod nec mysterio vacat. Sane noua fuit hæc formula
commendationis & benedictionis, nec vsquam ante le-
cta, nec comperta, sed soli Mariæ reseruata. Nam esset
deus optimus ab exordio mundi plures vtriusq; sexus
gratia compleuerit, vti de diuo Stephano scribitur, nul-
lam tamen vnquam creaturam sic impleuit gratia, ve-
luti Mariam, vtpote cui se totam infudit gratiæ plenitu-
do, quum cæteris per partes præstetur gratia.

Act. 5

Atq; vt hæc clausula, Gratia plena, rite possit ab omni-
bus intelligi, scitu dignum est, duplicem esse gratiam.

Prima est gratia gratū faciens, quæ est habitus super-
naturalis, mentē in esse deiformi et ad promerendum ido-
neo ponens, alioqui charitas infusa dici cœpta, hominī
ad suā ipsius vtilitatem præcipue collata, sine qua nemo
deo acceptus est, quæ inter omnia dona a deo creata, est
excellentiſsimū donū. Qua quidem gratia gratū facere
sic plena fuit virgo Maria, vt oēm vitā suā ab omni cu-
pa veniali et mortali custodierit, ad quā propterea dicit
spiritus sanctus: Tota pulchra es amica mea, & macula
nō est in te. Quæ propterea, doctoribus catholicis testi-
bus, transcendit merita omniū mortalium et angelorū.

1. Cor. 13

Cant. 4

Secunda gratia, est gratia gratis sine aliqua prepara-
tione præuia data, quæ gratis a deo datur, & ad aliorū
præcipue vtilitatem, non omnes deo gratificans, quum
etiam pessimi hanc gratiam habeant, & multi ea abu-
tentes damnentur: veluti est gratia prophetizandi, præ-
dicandi, miracula faciendi, & id genus gratiæ aliar, quæ
tam sunt bonæ, quā bene quis vtitur illis.

1. Cor. 12

Mat. 7

Ioan. 11

Nu. 24

Iam verò quū dicit angelus, Mariam esse gratia ple-
nam, vult eam non modo abundanter habere gratiam
gratā

gratum facientem, sed & gratis datam gratiam. Et quo-
modo nō possit ipsa omnis esse gratiæ plena, quæ ma-
ter gratiæ, ipsum fontem omnis gratiæ habuit, & auto-
rem & largiorem totius gratiæ suo virginali portauit
vtero, et huic mundo protulit, per quem facta est gratia
& veritas, per quem ipsa non solum habuit omnem
gratiam, sed & aliis impetrat, quum de ipsius gratiæ ple-
nitudine post filium eius accipiamus omnes gratiam,
quam ipsa mater gratiæ in filios suos liberaliter distri-
buat. Hinc ecclesia non immerito precatur: Maria ma-
ter gratiæ, mater misericordiæ, tu nos ab hoste protege,
& hora mortis suscipe.

Ioan. 8

Et quid multa? Nonne plena gratiæ fuit Maria, quæ
tantæ fuit ex vtero puritatis, vt nullam peccati vnq̄, nec
originalis, nec venialis, nec mortalis, maculam senferit
aut contraxerit? Nonne plena fuit gratiæ, quæ spiritu
sancto fecundata, verum deum deiq; filium, eundemq;
verum hominem, castis concepit visceribus, & seruato
virginitatis honore, huic mundo saluatorem edidit?
Nonne fuit gratiæ plena virgo Maria, q̄ transacto hu-
ius vitæ decursu, adsumpta in cœlum super oēs choros
angelorum et ordines sanctorū fuerit, glorificato corpo-
re & animæ: qualis gratia nulli adhuc contigit, præterq;
Mariæ & eius filio, quæ merito singulariter est ac dici-
tur plena gratia, quia gratiam apud deum inuenit.

Quo pacto dominus sit ac fuerit cum vir-
gine Maria. Cap. XXII.

DOMINVS TECVM. Hæc est secūda dignitatis & excel-
lentix Mariæ cōmendatio, qua cōmendatur ab an-
gelo salutate, quoniam cum ea sit dñs. Atq; licet olim quo-
q; Gedeon ira fuerit ab angelo salutatus, & cum ipso
dñs esse dictus, non tamen ita fuit cum Gedeone domi-
nus, vti cum Maria, quæ nō Israelis solum, sed toti mū-
do edidit saluatorem: et quæ non de manu Madian, sed
de potestate sathanæ asseruit genus omne mortalium.

Judith. 9

Adde, q̄ hæc clausula, Dominus tecum, nō tam salu-
tationis est forma, q̄ clausulæ præcedentis, Gratia plena,
confirmatio, quasiq; maioris laudis & dignitatis com-
menda-

mendatio, qua sibi singulariter angelus vti celestis legatus, benevolentiam reconciliat, dicens: Dominus tecum, Q. d. O Maria, salve, lætare et gaude, quoniam non solum singulari dei dono ab omni muliebri vae & maledictione exempta es, sed & ita gratiam inuenisti apud dominum, vt plena sis gratia singulariter, quia dominus totus us gratifons et autor, tecum tanto singularis est, quanto gratiosior es ipsa, qui paulo post tecum erit in utero tuo, qui modo tecum est in animo, ventrem adimpletu rus, qui tuam nunc mentem adimplet longe mundissimam.

Ad pleniorē tamen intellectum huius clausulæ, scitu dignū duxerim, dominū deum varie esse cum homine.

Primò, cum homine deus est per essentiam, potentiam et presentiam: quo sane modo fuit etiam cum gloriosissima virgine Maria, quū sic in omnibus sit creaturis, etiā minime nimis, quia prorsus vbiq; tam in cœlis q̄ in terris & in inferis, iuxta prophetā dicentē: Quo ibo a spiritu tuo? & quo a facie tua fugiā? Si ascēdero in cœlum, tu illic es: si descendero ad infernū, ades. Si sumptero pennas meas diluculo, et habitauero in extremis maris. Etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.

Atq; sane vsq; adeò dominus hoc pacto cum creaturis est omnibus, vt earum etiam omnium habeat curā, ipso aliās dicente: Nonne duo passerēs asse vaneunt, & vnus ex illis nō cadet super terrā sine patre vesero? Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt. Noli te ergo timere. multis passeribus meliores estis vos.

Secundò dominus est cum homine per gratiæ inhabitationem: quo pacto pariter fuit cum gloriosa virgine, quoniam sic est cum omnibus iustis et piis hominibus, quorū corda vt celestis hospes inhabitat, & donis suorum charismatū illustrat. Ita dicit aliās ipse: Si quis diligit me, sermonē meum seruabit: & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, et mansionē apud eum faciemus. Ita fuit olim cum Mose, ad quē a Pharaonis facie formidantē, dixit: Vade, Ego ero tecū. Ita fuit olim cum

Exo. 3 Hieremia, ad quē dixit: Ne formides a facie eorū, quia Hier. 1 ego tecum sum. Ita quoq; fuit cum Paulo, de seipso dicente

cete: Abundantius illis omnibus laboraui. nō ego autē, sed gratia dei mecum. Quo quidem pacto nō potuit dominus non fuisse cum sanctissima virgine, quē sic apud eum inuenerat gratiam, vt plena diceretur ac esset gratiæ: & quò fuit ipsa plenior gratiæ, eò consistentia dei cum ea fuit singularior atq; præclarior.

Primò autē dominus singularem suā cum diua virginē presentiam, in hoc testatus est, quod ab initio suæ benedictæ conceptionis semper cum ea fuerit, neq; discesserit vnq; ab ea, quia nunq; declinauerit ad deuiā peccati, de se dicens per ecclesiam: Dñs possedit me ab initio viarū suarū, anteq̄ quicq; faceret a principio, ab aeterno ordinata sum, & ex antiquis anteq̄ terra fieret. Non ita dominus semper est cū aliis etiā recte viuētibus, a quibus discedit, vbi prolabitur in peccatū: quādoquidem longe a peccatoribus salus. Hinc propheta precabatur, dicens: Ne derelinquas me dñe deus meus, ne discesseris a me. Et rursus: Cor mūdū crea in me deus &c. Ne proiicias me a facie tua, et spiritū sanctum tuū ne auferas a me. Secundò, in hoc testatus est dominus suā singularem presentiam cum gloriosa virgine, quoniam non modo cum ea sola fuerit, sed & per eam coeperit esse nobis, cum, quos dereliquerat. Genuit enim nobis ipsa mundi saluatorē, cuius nomē est Emanuel, quod est, Nobiscū

deus: quia per admirabile incarnationis mysteriū in eā cōpletum, deus nobiscū coepit esse per naturæ cōmunionē et reconciliationē, quēadmodum dicit propheta: Deus virtutum nobiscum, susceptor noster deus Iacob.

Insuper ipse dominus suam singularem presentiam cum Maria, testatus est in hoc, q̄ nō solum, vti dictum est, per potentiam & gratiam, sed & natura fuerit cum ea, sicut naturalis filius, vt qui vere de sanctissimo eius sanguine factus est homo, carōq; verbū. Singulari proinde modo salutans angelus, dixit ad Mariam: Dominus tecum, quia tam singulariter fuerit cum ea.

Et nisi cum ea singulariter fuisset, quomodo potuisset puella adhuc tenera, tam fortis esse animi, vt prima omnium continentiam perpetuam voueret & seruaret, di-

1. Cor. 13

Luc. 3

Prou. 8

Psal. 118

Psal. 11

Psal. 50

Esa. 7

Mat. 1

Psal. 45

Ioan. 3

cense:

FRID. NAV. IN CATH. CATEC.

Luc. 1 cens: Quomodo fiet istud, quia virum non cognosco?
Mat. 19 quum virginitas sit donum & verbum, quod non om-
2. Cor. 7 nes capiunt, vsq; adeo positum a deo in arbitrio, vt Pau-
 lus haud dubitauerit dicere, se non habere præceptum
 de virginibus, & melius esse nubere q̄ vri.

Luc. 1 Et nisi cum ea singulariter fuisset dominus, quomo-
 do potuisset tantę esse fidei, vt prius mente dominum q̄
 carne conciperet, dicens: Ecce ancilla domini, Fiat mihi
 secundum verbum tuum: nempe credens, quod a secu-
 lo nunquam fuerat auditum, vtpote, q̄ ex se virgine cis-
 tra virile semen deus nasceretur homo.

Ibidem In quo longe præstitit Zacharię, qui non censuit es-
 se possibile, vt sibi filius ex sterili muliere nasceretur, pe-
 ten propterea signum.

Joan. 19 Et nisi dñs cū ea singulariter fuisset, quomodo potu-
 isset tantę mentis esse fortitudinis, vt vel sola steterit in-
 ter inimicos inermis iuxta crucem intrepide, quum dis-
 cipuli, qui erant viri, defecerint & aufugerint omnes
 scandalizati? In quo quidem casu præstitit ipsa etiam
 virgo Maria Petro, quantumuis animoso & forti, ad
Mat. 16 quem dominus dixerat: Tu es Petrus, & super hanc pe-
Mat. 26 tram ædificabo ecclesiam meam. Qui & dicebat dein-
Mar. 14 de, se non scandalizarum iri in domino, etiamsi ceteri
Luc. 22 omnes scandalizarentur.

Vere igitur dixit angelus ad ipsam, dominus tecum,
 scilicet singulariter, quum ipsa aiso qui non potuisset ex
 se tantum habere virum, cum qua dominus fecit po-
 tentiam in brachio suo, vsq; adeo, vt ipsa recte credatur
Esa. 11 esse virga Iessæ, quę vti acies castrorum ordinata, sit
Cant. 6 terribilis cacodæmoni serpentiq; antiquo, cuius ipsa ca-
Gen. 3 put & potestatem contriuit per semen, id est, per filium
 suum & dominum Iesum Christum, qui singulariter
 seaperq; cum ea fuit.

Quomodo virgo Maria sit ac fuerit non solum
 inter mulieres, sed & inter omnes creatu-
 ras benedicta. Cap. XXIII.

BENEDICTA TV IN MULIERIBVS. Tertia est gloriosissi-
 ma virginis Marię dignitatis & excellentiæ com-
 mendas

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 188

mendatio, quę illi non solum ex dei commissione datur
 ab archangelo, qui salutat eam, sed & virtute spiritus
 sancti ab ipsa sanctissima Elizabetha, quę Mariam vi-
 stantem resalutans, ait: Benedicta tu inter mulieres, vt
Luc. 1 ostenderetur, virginem Mariam merito benedictam esse
 in mulieribus, quę veneranda est & angelis, imò nedum
 angelis & hominibus veneranda, sed & omnibus scemi-
 nis præferenda, imò vt & ois creatura mirado agnosce-
 ret ac attectaretur, eam esse benedictam & exaltatam
 super omnem creaturam tam cœlestem q̄ terrestrem.

Porro vt hæc benedictionis clausula paulo rectius ac-
 cipiat, sciendum erit, benedicere hoc loco nō aliud esse
 se, q̄, deum alicui homini suam diuinam gratiam infun-
 dere, sua beneficia conferre, æterna præmia promittere.
 Sicut enim ros cœlestis herbas germinare facit et vi-
 re, sic diuina gratia animam facit in præsentia per fructus
 bonorum operum germinare, & fructificare per glo-
 riam in futuro. Sic de viro iusto dicit propheta: Hic ac-
Psal. 48 cipiet benedictionem a domino, & misericordiam a deo
 salutaris suo. Sic angelus ad Mariam salutando dicit: Be-
 nedita tu in mulierib;. Q. d. O virgo Maria, salue, gau-
 de & lætare, vel ideo, quoniã tu bñdicta es nō solū inter
 oēs mulieres, sed et inter bñdictas maiori bñdictiōe in
 signis: quoniã tantam tibi deus gratiam misericordiã
 & beneficentiam contulit, quantam nulli vnq; mulieri.

Id quod verum est. Nam etsi benedictę sint ab homi-
 ne Iahel et Iudith inter mulieres, illa, quia Sisaram: hæc,
 quia Holophernem occidit: & illa, quoniam casta con-
 iunx Aber: hæc vero, quia casta fuerit per dei gratiam
 Vidua: longe ramen magis benedicta est virgo Maria,
 quę non hominem tyrannum vicit, sed principem hu-
 ius mundi, principem tenebrarum, cui potestas est æ-
 ris caliginos, diabololum, iuxta dominum ad ipsum de
 virgine Maria loquentem: Inimicitias ponam inter te
 & mulierem, & inter semen tuum & semen illius. ipsa
 conteret caput tuum.

Insuper ipsa gloriosissima virgo Maria non vnus,
 sed vtriusque status, vtpote coniugij et viduitatis excel-
 lentis

Luc. 1

Psal. 48

Judic. 5
 Iudith. 15

Ephe. 2. 2

Gen. 3

2. Cor. 7 lentissime sibi meritum vendicat, sed non modò duorum statuum, coniugij videlicet & viduitatis, sed & iis duobus præcellentioris status virginittatis: quæ quicquid est boni, quicquid est meriti in triplici statu abundantissime habet: quicquid mali siue imperfectionis statibus iis inest, nesciuit.

Virginittas magnū meritum habet carnis integritatem, sed imperfectior est statu cōiugij, quia prole caret. Libertas sui, cōditionem viduitatis cōmendat, sed solitudo consortij deprimit, extenuatq;. In cōiugio bonum est prolis fœcūditas, defectio verò, carnis est corruptio.

Magis itaq; virgo Maria benedicta est, non solum Iahela & Iuditha, sed & omnibus mulieribus & virginibus & coniugibus & viduis, quarum ipsa decus est & gloria singularum & vniuersarum, quia virgo fuit perpetua & quidem fœcunda, vidua fuit sine solitudine, coniugata & incorrupta, quum alię gloria duntaxat fuerint in suo statu, nec quidem sine defectu.

Nōne, quæso, merito prædicatur virgo Maria benedicta præ cæteris omnibus mulieribus, quæ nulli fuit vnq; maledictioni obnoxia, velut aliæ mulieres? Siquidem omnis mulier subiacet maledictioni vel dei vel legis. Corrupta quidem, maledictioni dei, dicentis: Maledicta sterilis in Israel. Ipsa verò benedictissima virgo Maria, vtrunq; maledictum vitauit: Dei, quia virgo peperit: legis, quia filium habuit.

Est proinde virgo Maria super omnes mulieres benedicta, quæ maledictum Eux nō sensit, vti cæteræ mulieres, sed totā illius maledictionē abstulit, et toti mūdo attulit benedictionē, quæ & propterea super oēs viros post filium est benedicta, quoniā vniuerso generi humano benedictionis gratiā meruit. Ad quā proinde nō im merito cōclamat ecclesia catholica, dicēs: Multæ filię cōgregauerūt diuitias, tu supergressa es vniuersas. Quæ & propterea de seipsa præ gaudio suę à deo benedictionis, ait: Ecce enim ex hoc beatā me dicēt, oēs generationes.

Abstigitur, charissimi, vt cum perfidis Mariæ matris stigi-

Gene. 1
Exo. 23
Deu. 7

Pro. 31

Luc. 1

DE CATH. ECCL. ORAT. LIB. V. 289
stigi- bus, tam gloriose et superbenedictæ virginis simus ingrati, propter redemptionem nobis per illam, vt instrumentum, exhibitam, ei vel tātillum derogantes, quæ omni laude est dignissima, teste catholica ecclesia: cui magis quàm cunctis à condito mundo schismaticis & hæreticis est adhibenda fides, quum sit columna & firmamentum veritatis.

1. Tim. 3

Quomodo dominus Iesus, fructus v̄tris Mariæ sit ac fuerit & benedictus.

Caput XXIII.

Et benedictus fructus ventris tui.

AVdiuimus ex ordine tres singulares, adeoq; maximas summæ dignitatis et excellentiæ virginis Mariæ cōmendationes, nēpe quia gratiæ plena sit, & cū ea dominus, et super oēs mulieres singulariter benedicta quas ex dei Opt. Max. cōmissione Gabriel archangelus ei de celo tulit ac tribuit, quarū nūc ecclesia per verba sanctissimæ Elisabethæ, spiritu sancto repletę, reddit rationem, dicens: Et benedictus fructus ventris tui.

Non enim hæc verba dixit angelus, sed Elisabetha spiritus sancti suggestu protulit, quæ catholica ecclesia recte superaddit, per ea rationem reddens, quæ vsque adeo sit gratiæ plena, & super omnes mulieres insigniter benedicta, quoniam Iesus Christus fructus ventris ipsius, sit benedictus.

Luc. 3

Esti enim vocula, Et, esse fortasse possit hac etiā parte cōiunctionis particula græca per inuersionē τὴ cōsona, quæ copulat dictionē dictioni et sensum sensui, quasi ca renula, tamē rectius duxerim eā hoc loco habēdam pro cōiunctione causali vel rationali, vt pote quæ reddat dictioni præcedentis rationem & causam, vt valeat idem, quod valet, Quia, Quoniam, & id genus aliud. Quo in sensu non solum prophani scriptores vsi sunt, sed & sacri et ecclesiastici. Siquidem Vergilius cecinit: Audieras, & fama fuit, id est, quia fama fuit. Et Quintilianus Primum puer conabitur imitando verba effingere, & natura tenacissimi sumus eorum, quæ mollibus animis percipimus, id est, quia natura sumus &c. Sic orat La-

OO tinus

Pfal. 50

tinus interpres versum in psalmo Davidis: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum. Quare? & id est, Quia in peccatis concepit me mater mea. Sic & alijs.

Pfal. 132

Pfal. 117

Mar. 21

Mar. 11

Luc. 19

Ioan. 12

Ioan. 19

Ioan. 3

Luc. 2

Rom. 9

Gene. 3.

Dic igitur Elisabetha spiritu sancto acta, Quare Maria virgo super oēs est mulieres benedicta? Responder. Et, quia Iesus Christus (quā clausulā adiecit ecclesia, p declaratione fructus Mariani vētris) fructus vētris ipsius est bñdictus. i. gratis plenus et propterea laudatus, gloriosus et inclytus, de quo quidem benedicto fructu, Iesu Christo, loquutus est ipse deus ad regem David, promittens ei Christum ex stirpe eius nasciturum: De fructu vētris tui ponā super sedem tuā. De quo deinde rex ipse David vaticinatus est, inquiens: Benedictus qui venit in nomine domini, deus dominus et illuxit nobis. Quod deinde repetiuit gens Hebraea, clamās de eo: Bñdictus qui venit in nomine dñi. Certe qui venit in nomine et voluntate dñi, scilicet patris, nō alius est q̄ Iesus Christus, fructus benedictus vētris Marię, quia filius ipsius secundū humanitatē naturalis, sicut est filius secundū diuinitatē dei patris naturalis, nimirū deus & homo verus. Qui propterea bifariā bñdictus est. i. propter gratiarū omnium abundantiam gloriosus & inclytus.

Primo quidē, quia verus homo, benedictus est abundanter benedictione omnis gratię, quippe plenus dono omnium charismatū, cui, prout euāgelista testatur, deus pater dedit spiritū nō ad mēsurā, sicut alijs hoīb⁹ q̄ plenitudinem gratię mox ab instāti conceptionis habuit, qui et propterea puer adhuc quadraginta dies natus, ap pellatus est ab euāgelista plenus gratia.

Secundo, benedictus, quia deus, plenitudine benedictionis totius gratię & glorię, secundum quam est ipse, Paulo teste, benedictus super omnia deus in secula, benedictione omnis glorię & gratię.

Est autem hic benedictus fructus ventris Marię, omnino oppositus & contrarius fructui arboris vetitę in paradiso, quem primi parentes, male suadenti cacodæmoni creduli māducarunt. Quandoquidem fructus iste maledictionem toti mundo et mortem intulit, hic vero fructus

fructus ita nobis adfert benedictionem, vt māducantibus adferat vitam aternam, de se dicens: Qui māducat me, viuet propter me. Tanta est igitur plenitudo bñdictionis huiusce fructus ventris Marię, vt ab eius plenitudine nos omnes accipiamus, vrpote qui nō solum in se habuit omnis benedictionis plenitudinem, sed & benedictionem amplissimam in omnes homines transfudit, vt fons suos riuulos, & ex ipso in totū genus humanū, imō & in suā matrem benedictam aternā bñdictionis munus processit, quēadmodum longe antea de ipso p̄dixit propheta: Et benedicetur, inquiens, in ipso oēs tribus et cognationes terrę, omnes gētes magnę

Ioan. 6

Ioan. 3

Pfal. 72

Gene. 22

Matt. 1

Luc. 3

Ibidem

Gala. 3

Pfal. 20

ficabunt eum. Id quod & deus pater olim promiserat Abrahamę, p̄dicens: In semine tuo benedicentur oēs tribus et cognationes terrę. Sed quis semen illud Abrahamę, nisi Iesus Christus benedictus fructus ventris Marię, per quā ille descendit ex stirpe Abrahamę? Quod ipsa virgo Maria spiritu sancto confirmauit completū esse in fructu suo bñdicto Christo Iesu, inquiēs: Dominus recordatus est misericordię suę, sicut loquutus est ad patres nostros Abrahamā et semini eius. Quod etiam confirmauit Zacharias, ex spiritu sancto p̄dicēs: Iusiurandū quod iurauit ad Abrahamā patrē nostrū, daturū se nobis. Quod fuit dei patris iusiurandū, quod Abrahamę fecit: Nimirū q̄ omnes gentes essent recepturi benedictionem in semine ipsius Abrahamę, quod erat Iesus Christus, benedictus fructus vētris Marię, Paulo manifeste sic interpretāte, quum ait: Non dicit seminibus, quasi in multis, sed quasi in vno, Et semini tuo, qui est Christus. Est igitur & virgo Maria p̄pterea super oēs mulieres, imō super vniuersas creaturas, mirabiliter bñdicta, quoniam Iesus Christus fructus sui vētris, est ineffabiliter bñdictus: nō ipse bñdictus, quoniam ipsa sit bñdicta sed quia fructus ipsius eā p̄uenit in bñdictionibus dulcedinis, proinde benedicta est ipsa. Atq̄ ideo bñdicta est arbor, quia benedictus est fructus arboris, quę est Maria, cuius vētris generosi fructus est ipse Iesus Christus benedictus in secula, a quo venit quicquid in se habuit

virgo Maria benedictionis & gloriae. Primò proinde errant vt impij heretici, qui negant tantopere laudandam & benedicendam virginè Mariã, quò cõstet oëm eius laudem & benedictionè referri in fructum ventris sui, propter quem ipsa est laudabilis & benedicta: qua laudata, vere præcipueq; laudatur eius fructus benedictus Iesus Christus: cui detrahitur quicquid honoris detrahitur eius arbori, Mariæ virgini matri. Secundo errant impie heretici, negãtes Christum esse verũ hominem, vt ipse eiusdem cum Mariã, quæ certe homo fuit, esse naturæ, quũ plus q̃ certo liqueat, fructum eiusdem esse cum planta & arbore, naturæ. Tertio, dicentes Christum habuisse corpus phantasticũ, quũ verus ipse fuerit partus matris Mariæ, quũ fructus ipse procedat ex vera substantia arboris. Quarto dicentes ipsum nõ incarnatũ in ventre virginis Mariæ, sed cum per ipsam transisse quasi per aqueductum, quũ audimus, quia sit fructus ventris. i. inde nõ aliter cõceptus et natus de spiritu sancto, q̃ fructus in substantia arboris cõcipitur & nascitur. Quinto errãt plus q̃ impie cum Iudæis, qui dicunt ipsum conceptũ ex semine Ioseph, & ex Maria virginitate Isga prodiisse, quũ Elisabetha per spiritũ sanctum edocta, dicat eum, Christum, esse benedictum fructum ventris: quoniam sicut fructus arboris ex ipsa arboris substantia formatur & producitur, sine vlla tamẽ arboris fractione, diruptione aut diuisione, ita Iesus benedictus, verus deus & homo, humanã carnẽ vere sumpsit ex substantia sanctissimæ suæ matris Mariæ, citra tamen ipsius virginitatis læsionem & corruptionem, vt quæ iuxta figuram portæ Ezechielis, ante partum, in partu, & post partum virgo permansit inuiolata.

Cuius proinde, nõ Ioseph, Christus Iesus esse fructus adferitur ab ipsa Elisabetha. Quod & Matthæus insinuat, & describens Iesu Christi genealogiã, dicit: Iacob autem genuit Ioseph, virum Mariæ, de qua natus est Iesus, qui vocatur Christus. planè cõmonstrans Iesum de nullius viri semine esse cõceptum, nec alicuius viri substantialem filium et fructum, nisi solius virginis Mariæ, quum

Ezec. 44

Mat. 1

quum alioqui, qui semen sumpserunt ex patribus, eorum patrum fructus existunt & dicuntur. ipse verò Iesus Christus fructus duntaxat benedictus virginis Mariæ, qui solus matrem in terra, non autem patrem, & solus in cœlo patrem, non autem matrem habet.

De sanctitate ac significatione nominum, Iesus, & Christus. Cap. XXV.

IESVS CHRISTVS. Duo sunt nomina omnium longe propter significationè & virtutè eorum sanctissima, dignissima & fortissima, & ab ipsa ecclesia quocq; salutarium angelicæ vel ideo rectè subiuncta, quoniam declarant prædictam sententiã, & explicant, quisnã sit ille fructus benedictus virginis ventris, nimirũ Iesus Christus. Sane tam sanctum, tamq; terribile reuerendumq; est hoc Iesus, nostri saluatoris nomen propriũ, vt in eo flectatur omne genu cœlestiũ, terrestriũ & infernũ, quod primum omnium nominauit os domini quasi plane nouũ, de cœlo detulit angelus, virgini Mariæ insinuauit, circumcidentes imposuerunt: in quo vel solo fieri nos oportet saluos. Id quod ipsum nomen sua significatione arguit, quoniam Iesus tantundem est, quod saluator: quoniam ipse nõ vnus tantum populi vel nationis, vt olim Moses & Iosue & Ioseph, suo aduẽtu, sed totius humani generis, nec quidem temporariã & corporalem, sed æternam, cœlestem & spiritualem salutẽ adduxit, iuxta prædictionè angeli, ad Ioseph virũ Mariæ, dicentis: Pariet autem filium, & vocabis nomẽ eius Iesum. Ipse enim saluũ faciet populum suũ a peccatis eorum. Id quod cõpletũ est in natiuitate Iesu, dicente angelo ad pastores: Ecce euangelizo vobis gaudium magnũ, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie saluator, qui est Christus dñs. Est autem Christus, nostri saluatoris cõmune nomẽ, & nomen in ipso completi sacramenti, sicut propriũ ipsius nomen est & gratia Iesus. Et sane quantum discriminis est inter gratiam & gloriã, tantum est differentie inter Christus et Iesus. Et sicut hic per gratiã baptismalem dicimur a Christo Christiani, ita dicemur ipso cõcedente, a Iesu in cœlesti gloria Iesuita: i. a saluatore

Phil. 2
Esa. 62Luc. 1
Luc. 2
Act. 8Exo. 14
Iosue. 3
Gene. 42

Mat. 1

Luc. 3

Act. 13

re saluati. Valet aut̄ Christus Græce tantūdem atq; vno
 Ioan. 4 cūus Latine, & Hebraice Messias dicitur. Quo quidem
 nomine designatur ipse dñs noster Iesus esse verus Mes-
 sias, in lege & prophetis longe antea promissus, q̄ veni-
 ret ad mūdi redemptionē, Christus verō recte dici cep-
 tus, quoniā fuērit vnctus oleo spiritali, s. charismatib⁹
 Psal. 44 spiritus sancti præ cōsortibus ipsius, nō aliter atq; verus
 Dani. 9 idemq; cœlestis rex & sacerdos in æternū, qualis certe
 Psal. 109 est sicut in veteri lege pontifices & reges iuncti fuerūt
 1. Re. 15 oleo materiali in sua institutione & consecratione.
 2. Re. 12

Quapropter plerunq; semper nomini Iesu subiungi-
 tur & additur Christus. cū enim angelus dixisset, Quia
 Luc. 2 natus est vobis hodie saluator, subiunxit, qui est Chris-
 Mar. 27 tus dñs. Ita Pilatus dicebat: Quem vultis dimittam vo-
 Mar. 15 bis? Barrabam, an Iesum, qui dicitur Christus? ad disse-
 Luc. 23 rentiā eorum, qui vocati sunt olim singulariter Iesus,
 qui tamen Christi, hoc est, vncti reges, pōtiffices et Mes-
 siae non fuerunt, vti est dominus noster Iesus, fructus be-
 nedictus ventris Mariæ, &c.

De significato & efficacia voculæ Amen.

Cap. XXXVI. Amen.

Hæc dictio bifariā accipitur, quū Hebraica sit par-
 tis adverbij. Vno quidem modo particula est ad-
 firmandi, idemq; valet propemodum, quod vere, certe,
 profecto, qua solemus, quod diximus, quasi iuramento
 quodam cōfirmare. Quā in significatione sæpenumero
 Mat. 17 vtitur ipse dñs, quū quid omnino notatu necessariū di-
 Mar. 14 cit, ac ipsum prorsus esse verū cōfirmat, dicens: Amē di-
 Mar. 14 co vobis, quoniā cœlum & terrā &c. Ad hanc sane sig-
 Luc. 14 nificationē ad finē salutationis angelicę subiungi potest
 Ioan. 3 secundum eos, qui volunt ipsam nō esse orationē, sed sim-
 Ioan. 6 plicem laudationē virginis Mariæ, vt sit sensus: Benedi-
 ctus tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui
 Iesus Christus, Amen. Hoc est, certe ita est: quādoqui-
 dem hæc ipsa dictio secundum hanc significationē adfir-
 mat totum, quod cōtēntum sit in ipsa salutatione ange-
 lica, esse verum. Secundo aut̄ modo, Amen particula
 est optationis, tantūdemq; valet atq; fiat: in qua qui-
 dem

dem significatione nos vti oportet hac ipsa vocula, secū-
 dum Paulum in fine orationū, q̄ per eam optamus ex
 1. Cor. 14 animo nobis concedi fieriq; , quod orauimus & petiui-
 Neem. 8 mus in ipsi orationib⁹ nostris. Ita quoq; Christus vsus
 3. Esd. 9 est hac particula secundum hanc significationē in oratio-
 Mat. 6 ne sua dominica, nobisq; sic vtendum voluit in fine no-
 Luc. 22 strarum orationū. Reliquerūt aut̄ interpretes hanc di-
 stiunculam in Hebræo, nec eam transtulerunt in Græ-
 cum nec in Latinū idioma, ob reuerentiā saluatoris, qui
 sæpenumero vsus est ea ad cōfirmandam veritatem, &
 ad optandum nobis ea, que volumus & petimus nomi-
 ne ipsius a patre. Habet aut̄ hæc vocula triplicē efficaciam

Prima est, q̄ orationē non secus atq; sigillum scriptu-
 ram, claudit. Secunda, q̄ intentionem recolligit. quū
 enim dicitur, Amen, intentio summarim fertur super
 omnia præcedentia: & si aliquid ex fragilitate humana
 per distractionē mentis in oratione absq; actuali inten-
 tione pertransitum fuerit, ad id intentio redit, dicendo,
 Amen. Tertia, quod impetrat exauditionē, quū sit sig-
 num & nota exauditionis, quando per ipsum omnino
 optet homo fieri a deo quod petitum est: per quod &
 Christus plerūq; cōsulit, quod ab ipso petitiū est, dicens:
 Fiat sicut petisti, sicut vis, sicut credidisti. Est proinde
 Mat. 8 magnificum sane & efficacissimū verbum, Amē, id est,
 Mat. 25 Fiat, per quod in principio in verbo cœterno pater
 æternus creauit omnia, dicens: Et facta sunt. Quo etiam
 Gene. 1 num verbo deus ipse omnipotēs nos omnino perditos
 Psal. 32 reparauit, dicente illa sanctiss. reparatrice nostra, virgi-
 ne, inquam, gloriosissima Maria, ad angelum: Fiat mihi
 Psal. 148 secundum verbum tuū. Quo propterea verbo recte
 Luc. 8 concludemus mirabilem hanc salutationē, illi ab ange-
 lo factam, & quotidie ab ecclesia fieri solitam, dicentes:
 Amen, nō modo quia per ipsum confirmamus esse verū
 rum, quicquid inibi laudis gloriosę illi virgini dedi-
 mus, sed & quia peroptamus fieri verum & nobis indu-
 bitato conferri, quod per mentis eleuationem desidera-
 mus, nobis videlicet misericorditer gratioseq; commu-
 nicari salutem, quam nobis Iesus Christus fructus ille
 bene

FRID. NAV. IN CATH. CATEG.

benedictus ventris Mariæ, sua humanitate, quam Gabriel illi in eiusmodi sua salutatione annunciauit ex ea futuram, impetrauit & acquisiuit, ne nostris illam peccatis frustra exhibitam & amissam sentiamus.

Siquidem oratio non solum est expressa necessaria
rum petitio, sed & sola quandoq; mentis ad deum ele
uatio, sed & adscenso mentis ipsius ad deum per
pium & humilem adfectum, in qua non
est opus quibuscunq; verbis, vt in

Mat. 6

struatur deus, qui nouit, quo
nobis opus est, anteq; pe
rimus, vt paulo fu
sus hanc rem
prosequu
si sumus in praefa
tione huius
Apolo
gia.

FINIS.